Belma Dönmez

ANTÂKÎ'NİN TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ ADLI ESERİ

İNCELEME VE ÇEVİRİ

KaraM

ANTÂKÎ'NİN *TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ* ADLI ESERİ
İNCELEME VE ÇEVİRİ

Belma DÖNMEZ

KaraM Yayınları: 34
Kaynak Eserler: 2

Antâkî'nin *Târîhu'l-Antâkî* Adlı Eseri
İnceleme ve Çeviri
Belma Dönmez

1. Baskı: Nisan 2025
Telif Hakları ©: KaraM 2025
Yayıncı Sertifika No: 78629
ISBN: 978-625-97396-9-4

Editör: O. Karatay
Dizgi: KaraM
Kapak: Ali Güler
Kapak Resmi: Ali Güler

-**KaraM**-
Karadeniz Araştırmaları Derneği
Kazım Dirik Mh. Gediz Cad. No:15/1 D:120
35100 Bornova - İzmir
0536 760 55 42
www.karam.org.tr
karam@karam.org.tr
karadenizarastirmalari@gmail.com

ANTÂKÎ'NİN
TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ
ADLI ESERİ
İNCELEME VE ÇEVİRİ

Belma DÖNMEZ

-KaraM-
2025

BELMA DÖNMEZ

1993 yılında Hatay'da doğdu. 2011 yılında Serinyol Lisesi'nden mezun oldu. 2015 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2019 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı'ndan "Târîhu'l Antâkî'nin İlk Bölümünün Tahlil, Tenkid ve Değerlendirmesi" adlı teziyle yüksek lisans derecesi aldı. 2019'da aynı enstitüde doktora programına başladı. 2025 yılında "Bir Memlük Kaynağı Zeyl Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb ve Değerlendirmesi" adlı teziyle doktor unvanını aldı. Türk tarihinin çeşitli alanlarında yayınlar yapan yazar, özellikle X-XV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de hüküm süren Türk devletleri tarihi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....1

I. BÖLÜM
YAHYA B. SAÎD EL-ANTÂKÎ VE ESERİ *TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ EL-MA'RÛF Bİ-SILATİ'T-TÂRÎHİ'L-UTÎHÂ*
Saîd b. Bıtrîk ve Eseri et-Târîhu'l-Mecmû Ale't-Tahkîk ve't-Tasdîk (Nazmü'l-Cevher).....5
Yahya b. Saîd el-Antâkî ve Târîhu'l-Antâkî el-Ma'rûf bi-Sılati't-Târîhi'l-Utîhâ.....9

II. BÖLÜM
MÜELLİFİN YAŞADIĞI DÖNEMİN (980-1066) SİYASİ VE SOSYAL DURUMU.....15
İran ve Irak.....16
Büveyhî Hanedanlığı ve Büveyhîlerin Abbâsî Yönetimini Ele Geçirmeleri.....16
Adudüddevle b. Rüknüddevle ve Vefatının Ardından Irak Büveyhilerinin Zayıflaması.....20
Bizans İmparatorluğu.....28
Nikephoros Phokas'ın Ardından Bizans'ta Yaşanan Gelişmeler.....28
Bulgar Kasabı II. Basileios ve Doğu Seferleri.....31
II. Basileios Sonrası Bizans'ın Durumu.....39
Fâtımîlerin Siyasi ve Sosyal Durumu.....49
El-Azîz-Billâh'ın Hilafeti.....50
El-Hâkim-Biemrillâh Dönemi.....58

Ebû Rekve İsyanı.....60
el-Hâkim-Biemrillâh'ın Gayrimüslimlere Karşı Tutumu ve Dürzîliğin Zuhur Edişi.....66
el-Hâkim-Biemrillâh Sonrası Fâtımîler.....74

III. BÖLÜM
TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ'NİN İLK BÖLÜMÜNÜN TERCÜMESİ.....79
Birinci Bölüm.....79
el-Muttakî-Lillâh'ın Hilafeti.....90
el-Müstekfî'nin Hilafeti].....103
el-Mutî-Lillâh'ın Hilafeti].....108
Fâtımî Halifeleri Tarihi.....111
el-Mehdi el-Fâtîmi].....114
el-Kâim-Biemrillâh el-Fâtımî].....123
Abbâsî Devleti Haberlerine Geri Dönüş.....123
Seyfüddevle El-Hamdânî'den Haberler.....125
el-Muiz-Lidînillâh'ın Hilafeti].....130
Seyfüddevle Hakkındaki Haberlere Geri Dönüş.....132
el-Muiz-Lidînillâh].....174
et-Tâi-Lillâh'ın Hilafeti].....197
Alevilerin İlk Hilafeti ve El-Azîz-Billâh'ın Halifeliği.....205
Antakya ve İskenderiye Patrikleri Arasında Geçen Yazışma.....210
Kâdir-Billâh'ın Hilafeti.....257
El-Hâkim-Biemrillâh'ın Hilafeti.....268
[el-Velîd b. Hişâm].....291
[Dürzî'nin Zuhuru].....358

IV. BÖLÜM
TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ'NİN İLK BÖLÜMÜNÜN TAHLİL, TENKİD VE DEĞERLENDİRMESİ

Fâtımîler ve Kiliseler ile İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi……...381
Bizans ve Abbâsîler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi…….....…406

SONUÇ.....441
KAYNAKÇA.....447

KISALTMALAR

a. mlf: Aynı müellif
A. Ü. İ. F. D: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A. Ü. S. B. E: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bkz: Bakınız
C: Cilt
Ç. N: Çevirenin Notu
Çev: Çeviren
D. Ü. İ. F. D: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EI: Encyclopedia of Islam
EIr: Encyclopedia Iranica
E. Ü. S. B. E. O. T. A. D: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı
F. Ü. S. B. D: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
F. Ü. O. D. A. D: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi
H: Hicri
Haz: Hazırlayan
İ: İskender Takvimi
Krş: Karşılaştırınız
K. T. Ü. İ. F. D: Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

M: Miladi
M. Ü. İ. F. D: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
n: Numara
ö: Ölümü
P. Ü. E. F. D: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
s: Sayfa
S: Sayı
ss: Sayfa sayısı
S. E. Ü. İ. F. D: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S. Ü. T. A. D: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
ŞURKAV: Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat Ve Araştırma Vakfı
TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Thk: Tahkik eden
T. O. D: Tarih Okulu Dergisi
Trc: Tercüme eden
TTK: Türk Tarih Kurumu
vd: Ve devamı
vrk: Varak

ÖNSÖZ

İslam coğrafyasında erken dönemlerden itibaren hem gayrımüslimler hem de Müslümanlar tarafından tıp, fizik, kimya, matematik, coğrafya, astronomi, edebiyat, tarih gibi ilim dallarında önemli çalışmalar yapılmıştır. İslam dünyası, kendilerinden sonra gelecek olan tarihçileri önemli ölçüde etkileyecek olan Vâkıdî (ö. 823), Taberî (ö. 923), Mesûdî (ö. 956) gibi tarihçiler yetiştirmişken, Doğu kiliselerine mensup Hristiyan ruhaniler de kronik yazımına büyük bir önem vermiştir. O isimlerden biri de İskenderiye'nin Melkit Patriği Saîd b. Bıtrîk'tir (ö. 940).

Mesûdî, "Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf" adlı eserinde şöyle demektedir: "Melikîlerden, Nasturîlerden, Yakubîlerden eski, yeni bir grup âlim çok sayıda kitap yazdılar. Melikîlerin hükümdarlar, peygamberler, milletler, şehirler tarihi üzerine yazdıkları en güzel kitaplar Mahbub b. Konstantin el-Menbicî ile İbnü'l-Ferraş el-Mısrî denen İskenderiye'deki Markos Kürsüsü Patriği Saîd b. Bıtrîk'in eserleridir."[1] İbn Bıtrîk'in, kardeşi İsa için yazmış olduğu "et-Târîhu'l-Mecmû Ale't-Tahkîk ve't-Tasdîk" (Nazmü'l-Cevher), İslam dünyasında bir Hristiyan tarafından Arapça kaleme alınmış ilk tarih kitabı kabul edilmektedir.[2] Batılı araştırmacılar tarafından incelenen ve muhtelif

---

[1] Mesûdî, **Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih)**, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul, 2018, s. 115.

[2] Casim Avcı, "Saîd b. Bıtrîk", **TDVİA**, C. 35, Ankara, 2008, s. 551; Françoise Micheau, "Sa'id b. al-Bıtrik", **EI**, C. 8, Brill, Leiden, 1995, s. 854.

dillere çevrilen bu eserin Latince tercümesi J. Selden ve E. Pococke tarafından yapılmıştır (Contextia Gemmarum sive Eutychii Patriarchae Alexandrini Annales, I-II, Oxford, 1658-1659). İbn Bıtrîk'in yeğeni olduğu iddia edilen[3] Yahya b. Saîd el-Antâkî de söz konusu eseri kaldığı yerden devam ettirmiştir. İbn Bıtrîk'in aksine teolojik meselelere değinmeyen Antakyalı Yahya daha çok siyasi ve sosyal gelişmeler üzerinde durmuştur.

Mısır'da doğan, 1014'te Antakya şehrine intikal ederek ömrünün geri kalanını bu şehirde geçiren Yahya b. Saîd el-Antâkî (980-1066), tam adı "Târîhu'l-Antâkî el-Ma'rûf bi-Sılati't-Târîhi'l-Utîhâ" olan eserini İskenderiye Melkit Patriği Saîd b. Bıtrîk'in "Nazmü'l-Cevher" adlı tarih çalışmasına zeyil (ek, devam) olarak yazmıştır. Târîhu'l-Antâkî başta Fâtımîler olmak üzere Bizans İmparatorluğu, Abbâsî Halifeliği, İhşîdîler, Hamdânîler, Hristiyan cemaatler ve Doğu kiliseleri hakkında önemli kayıtlar içermektedir. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü Abbâsî Halifesi er-Râzî-Billâh b. Ca'fer el-Muktedir-Billâh el-Abbâsî'nin (934-940) hilafet dönemiyle başlamakta ve Fâtımî halifesi el-Hâkim-Biemrillâh'ın el-Mukattam Dağı'nda kaybolmasıyla (1021) sona ermektedir. İkinci bölüm ise el-Hâkim'in ardından başa geçen oğlu ez-Zâhir-li'zâzidînillâh ile başlamakta ve H. 425'te (1033-1034) sona ermektedir.

X ve XI. yüzyıllar Ortaçağ tarihi açısından önemli siyasi, sosyal gelişmelerin ve değişimlerin yaşandığı dönemlerdir. Bi-

---

[3] Ramazan Şeşen, el-Antâkî'nin Saîd b. Bıtrîk'in yeğeni olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Şeşen, "Antâkî, Yahya b. Saîd", **TDVİA**, C. 3, Ankara, 1991, s. 228. Griffith ise Yahya el-Antâkî'nin Saîd b. Bıtrîk'in akrabası olduğu bilgisinin İbn Ebû Useybia tarafından yanlışlıkla söylendiğini ve yanlış anlaşılmanın hâlâ devam ettiğini ileri sürmektedir. Bkz. Sidney H. Griffith, "Eutychius of Alexandria", **EIr**, IX, s. 77.

zans İmparatorluğu peş peşe iktidara gelen muktedir imparatorlarla Balkanlar'da ve Suriye'de siyasi nüfuzunu genişletirken, eski ihtişamını yitiren Abbâsî Halifeliği ise Şiî Büveyhî Hanedanlığı'nın kontrolüne girmiş, İsmâilî dâîlerinden Ebû Abdullah eş-Şiî'nin propaganda faaliyetleri neticesinde 909 tarihinde Tunus merkezli Ağlebî Hanedanlığı yıkılarak yerine Fâtımîler Devleti kurulmuştur. Ağırlıklı olarak Fâtımîler ve Bizans'la ilgili kayıtlar içeren Târîhu'l-Antâkî'de Ihşidîlerin yanı sıra Türkler hakkında bilgiler mevcuttur. er-Râzî-Billâh tarafından tesis edilen emîrü'l-ümerâlık makamıyla birlikte Türk kökenli kumandanların devlet yönetimini ele geçirmeleri, Büveyhî Hanedanlığı'nda görev yapan Hacip Sebûktekin'in Bağdat'taki faaliyetleri, Dımaşk'ta bağımsızlığını ilan eden Alptekin'in Fâtımîler ile girişmiş olduğu mücadeleler ve Fâtımî tarihinin en parlak kumandanlarından biri olan Türk asıllı Bencutekin'in (ya da Mencutekin) Suriye'de Bizans ve Hamdânîlerle yapmış olduğu savaşlar, Târîhu'l-Antâkî'de kaydedilmiş konular arasında yer almaktadır.

Birden çok edisyonu bulunan Târîhu'l-Antâkî'nin özeti, V. R. Rosen tarafından Rusça tercümesiyle yayımlamışken (St. Petersburg 1883) Arapça tam metni Nazmü'l-Cevher'le birlikte L. Cheikho, B. Carra de Vaux ve H. Zayyat tarafından neşredilmiştir (Paris 1906-1909). J. Kratchkosky ve A. Vasiliev ise eseri Fransızcaya çevirerek Arapça metniyle beraber yayımlamışlardır (Histoire de Yahya-İbn-Sa'id d'Antioche, continuateur de Sa'id İbn-Bitriq, Patrologia Orientalis içinde, XVIII/5, Paris 1924, XXIII/3, 1932).[4] Biz ise Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından tahkik edilen ve 1990'da Lübnan'da basılan versiyonunu kullandık

[4] Şeşen, s. 228.

Bu eseri yüksek lisans tezi olarak çalışmamın sebebi Ortaçağ tarihi açısından önemli kayıtlar içeren söz konusu bu Arapça eseri başka müelliflerin eserleriyle karşılaştırarak tenkidini yapmak ve ilk bölümünü Türkçeye çevirerek bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır. Tezimi sınırlı tutmamın nedeni ise Türk tarihini ilgilendiren önemli bazı kayıtların ilk bölümde yer alması ve eserin hacimli olmasıdır. Ancak çalışmayı yayımlamaya karar verdiğimde birkaç düzenleme yapma ihtiyacı hâsıl oldu. Öncelikle tezin ekinde yer alan eserin tercümesini üçüncü bölümde, değerlendirme kısmını ise dördüncü bölümde verdim. Kafa karışıklığı yaratmamak adına Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından dipnotlarda belirtilen yazım hatalarını, nüshalar arasındaki bazı farklılıklarını vb. çıkardım. Dipnotlarda referans olarak verdiği kaynakları Latin harfleriyle transkribe ettim ve çeşitli hususlardaki açıklamalarını tercüme ettim. Bu şekilde metni olabildiğince yalın hale getirmeye çalıştım. Ayrıca tespit edebildiğim çeviri ve yazım hatalarını düzelttim. Metin içerisinde olmayıp, benim tarafımdan eklenen ifadeleri parantez içerisinde kalın ve italik (kalın ve italik) şekilde yazdım. Hicri yılları miladiye çevirirken Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu'nu kullandım.

Bu çalışmanın yayımlanmasında emeği geçen kıymetli hocam sn. Prof. Dr. Osman KARATAY'a, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen iki kıymetli insan ağabeyim Yenal DÖNMEZ ile ablam Begüm GÜMÜŞ'e, akademik çalışmalarımda her türlü yardımlarını sunan Dr. Öğretim Üyesi sn. Mehmet Yusuf ÇELİK ile Arapça eğitmenim sn. Bülent OFLAZOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Belma Dönmez
Hatay, 14 Nisan 2025

I. BÖLÜM
YAHYA B. SAÎD EL-ANTÂKÎ VE ESERİ TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ EL-MA'RÛF Bİ-SILATİ'T-TÂRÎHİ'L-UTÎHÂ

Saîd b. Bıtrîk ve Eseri et-Târîhu'l-Mecmû Ale't-Tahkîk ve't-Tasdîk (Nazmü'l-Cevher)

Hayatıyla ilgili fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Saîd b. Bıtrîk hakkında bildiklerimizin çoğu kendi tarih çalışması olan "et-Târîhu'l-Mecmû Ale't-Tahkîk ve't-Tasdîk" (Nazmü'l-Cevher) adlı Arapça eserine ve bu eseri devam ettiren Ebû'l-Ferec Yahya b. Saîd b. Yahya el-Antâkî ile ünlü göz hekimi ve aynı zamanda biyografi yazarı olan İbn Ebû Useybia'nın anlatılarına dayanmaktadır.

Mısır'ın Fustat şehrinde doğan İbn Bıtrîk, Abbâsî Halifesi Ebû'l-Abbâs el-Mu'temid'in (870-892) hilafetinin sekizinci yılında (877) doğduğunu kendi eserinde belirtmektedir.[5] Bir hekim olan Saîd b. Bıtrîk ileri bir yaşta, 7 Şubat 933 yılında İskenderiye Melkit Patriği seçildi. Göreve başladığı zaman Arapça Saîd isminin Yunanca çevirisi olan Eutychius Abba[6]

---

[5] Bishara Ebeid, "Sa'id Ibn Batriq, The Theologian: New Considerations On His Historical Work, "The Annals", **Parole de l'Orient**, 42 (2016), s. 167.

[6] Aramicede "Baba" anlamına gelen bu sözcük, Doğu kiliselerinde patriklere, piskoposlara ya da manastır başkanlarına verilen bir unvan olmasının yanı sıra Tanrı'ya yönelik hitap şeklinde de kullanılabilmektedir. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, II. Basım, İstanbul, 2017, s. 11.

adını seçen İbn Bıtrîk'in patrikliği boyunca Mısır, Tolunoğulları ve İhşîdîler'in bağımsız yöneticileri tarafından idare edildi.[7]

Hekim Saîd b. Bıtrîk, İbn Ebû Useybia'nın tıpçıların biyografilerini kaleme aldığı ünlü "Uyûnü'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etıbbâ" adlı eserinde kendine yer bulmuştur. İskenderiyeli Eutychius, İncil'e dayalı tarih, Büyük İskender ile Ardılları (Diadokhlar), Romalılar, Persler, Bizans ve Müslüman halifeler hakkında bilgiler sunmasına karşın söz konusu halifelerin hayatlarına dair Müslüman tarihçilerin anlatılarından pek de farklı şeyler söylemiyordu.[8] Buna karşın Doğu Hristiyanları ve kiliseleri hakkında vermiş olduğu bilgiler oldukça önemlidir.

Patriğin kendisi gibi hekim olan kardeşi İsa b. Bıtrîk'e ithafen yazmış olduğu bu eser, İslam dünyasında bir Hristiyan tarafından Arapça kaleme alınmış ilk tarih kitabı kabul edilmektedir.9 Yaratılıştan itibaren başlayan bu kronik Abbâsî Halifesi er-Râzî-Billâh'ın hilafetinin beşinci senesine denk düşen 326 (938) tarihinde sona ermekte ve Yahya el-Antâkî de eseri bu tarihten itibaren devam ettirmektedir.

Saîd b. Bıtrîk'in tarih çalışması yaratılış zamanından başlayıp yazarın kendi zamanına kadar devam eden "universal history" (evrensel tarih) türüne aittir. L. Cheikho tarafından düzenlenmiş olan versiyon, Ekümenik konsilleri, doktrinleri, Hristiyan dogmasının tarihsel anlatımı/izahı olarak adlandırabileceğimiz Kutsal Üçleme ve Kristolojik ihtilafları, genel tarihi olayların betimlenmesi hakkındaki tarihsel bilgiye ek olarak Melkit olmayanlara (non-Melkites) karşı polemikler ve

---

[7] Ebeid, s. 167.

[8] Franz Rosenthal, **A History of Muslim Historiography**, Leiden, 1968, s. 138.

[9] Casim Avcı, "Saîd b. Bıtrîk", **TDVİA**, C. 35, Ankara, 2008, s. 551; Micheau, s. 854.

münakaşalarla birlikte üç eklemeyi, oruç tutma ve Paskalya ziyafeti hakkındaki bazı sorularla ilgili diğer iki eklemeyi içermektedir.[10]

Melkitler başta olmak üzere İslam ülkelerinde yaşayan Hristiyanlar ile İskenderiye, Kudüs, Antakya ve İstanbul patrikleri ve Bizans hakkında bilgi yer veren Eutychius, eserini yazarken sadece Hristiyan değil aynı zamanda Müslüman kaynaklardan da yararlanmıştır. Hristiyanlık ilmi ve doktrinleri hakkında engin bilgilere sahip olan Saîd b. Bıtrîk'in hayatının en dikkat çekici olayı şüphesiz ki patriklik makamında bulunduğu esnada Mısırlı Hristiyanlar ve din adamları arasında yaşanan derin ayrılıklardı.[11] Yahya el-Antâkî'nin eserinde (orijinal metinde s. 23-28) detaylı olarak anlattığı bu hadise kısaca şu şekildedir:

"…Sadece Hristiyan halk değil, Fustat'ın hekimleri ve hocalarının yanı sıra Mihail adlı Tinnis piskoposu da onun başkanlığından bıkıp usanmış ve hatta kendisine karşı harekete geçmişti. Patrik ise kendisine karşı girişilen muhalif hareketleri durdurmaya çalışmışsa da aralarındaki mücadele piskoposun ölümüne kadar devam etmiştir. Bir süre sonra Patrik, Tinnis Kilise'nin kontrolünü sağladıysa da Fustat ve Tinnis halkı onu destekleyenler ve muhalifler olmak üzere ikiye bölünmüştü. Durum öyle bir hal almıştı ki bu iki grup aynı kilisede ibadet etmek yerine her biri kendi cemaatinin kilisesine gitmeye başlamıştı…[12]

"…Yaşananlardan rahatsızlık duyan bir grup Nasrânî (Hristiyan) Mısır hâkimi Muhammed b. Tuğc'un yanına giderek ondan yardım istediler. Bunun üzerine Muhammed b. Tuğc,

---

[10] Ebeid, s. 168-169.
[11] Avcı, s. 551; Griffith, s. 77; el-Antâkî, s. 23.
[12] el-Antâkî, s. 23-24.

Ebû Huseyn adlı komutanını beraberindeki heyetle birlikte bölgeye gönderdi. Tinnis'e gelen komutan burada bulunan Ebû Ceble Kilisesi'ne giderek kiliseyi mühürledi ve burada ibadet edilmesini yasakladı. Ardından kilisenin hazinelerine el koyarak hepsini ülkesine götürdü…"[13] Patriklik döneminin bir bölümü çalkantılarla geçen İbn Bıtrîk, yedi yıl ve altı ay süren başkanlığının ardından rahatsızlandı ve 30 Receb 328'de (11 Mayıs 940) İskenderiye'de öldü.

Patriğin eserini kaldığı yerden devam ettiren el-Antâkî, İbn Bıtrîk döneminde yaşanan ve Muhammed b. Tuğc el-İhşîd'in olaylara müdahale etmek durumunda kaldığı ayrılıkları zikretmesine rağmen söz konusu ihtilafın ardında yatan esas sebeplere değinmemiştir. Saîd b. Bıtrîk'in üç önemli çalışması bulunmaktadır ve tarih alanında yapmış olduğu "et-Târîhu'l-Mecmû Ale't-Tahkîk ve't-Tasdîk" (Nazmü'l-Cevher) adlı eser ön plana çıkmaktadır. İkincisi; Hristiyanlığı, Kadıköy Konsili kararları ile Melkit inançlarını savunmak amacıyla kaleme almış olduğu ilahiyat alanındaki "Kitâbü'l-Cedel Beyne'l-Muhâlif ve'n-Nasrânî" adlı eseri iken üçüncüsü tıp alanındaki "Kitâb fi't-Tıb (Künnâş)" adlı eseridir. İbn Ebû Usaybia tarafından zikredilmeyen "Kitâbü'l-Burhân" adlı eser ise yanlışlıkla patriğe atfedilmişse de söz konusu eser Saint Chariton Manastırındaki Filistinli bir rahibe aittir.[14] Luis Şeyho (Cheiko) tarafından 1905 ile 1909 yıllarında Beyrut'ta basılan *et-Târîhu'l-Mecmû Ale't-Tahkîk ve't-Tas-dîk*, 1962 senesinde Louvin tarafından Annales Jotihios'ta basılmıştır. 1987 yılında ise B. Pirone tarafından İtalyanca tercümesi yayınlanmıştır.[15]

---

[13] el-Antâkî, s. 25-26.
[14] Griffith, s. 77-78.
[15] Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, 1998, s. 79.

Yahya b. Saîd el-Antâkî ve Târîhu'l-Antâkî el-Ma'rûf bi' Sılati't-Târîhi'l-Utîhâ

Melkit Hristiyanlarından Ebû'l-Ferec Yahya b. Saîd b. Yahya el-Antâkî takriben 980'de Mısır'da doğdu. İbn Bıtrîk'in eserine yazdığı zeyil ile tanınan el-Antâkî, hayatının ilk 30-40 senesini Mısır'da geçirdikten sonra Fâtımî halifesi el-Hâkim-Biemrillâh'ın (996-1021) Mısırlı Hristiyanlara yaptığı zulümler yüzünden ülkesinden ayrılıp Bizans toprağı olan Antakya'ya yerleşmiştir.[16] Burada meşhur Hristiyan hekim Ibn Butlân[17] (ö. 458/1066) ile tanışan İbn Saîd, Antakya'da eline geçen nüshaları da kullanarak eserine eklemeler yapmış ve ölene kadar bu şehirde ikamet etmiştir. Yahya b. Saîd el-Antâkî'nin eserinin günümüze ulaşan yazmalarından hiçbiri 1034 yılını geçmemesine rağmen Azîmî, 1065-66 yılında yaşanan olayları anlatırken Târîhu'l-Antâkî'nin bu yılda sona erdiğini ifade etmiştir.[18]

"İslam dünyasında bir Hristiyan tarafından Arapça yazılmış bu ilk tarih kitabı (Nazmü'l-Cevher) ile birlikte dini ve dünyevi meselelerle eş zamanlı olarak ilgilenen ve Melkitlerin Bizans'a, Arap devletlerine ve öteki Hristiyan topluluklarına

---

[16] M. Canard, "al-Antākī", **EI²**, I, s. 516.

[17] Tıp, felsefe ve din alanlarında tahsil gören Bağdatlı Nastûrî Hristiyanlarından İbn Butlân, Batı âleminde Elluchasem Elimithar ismiyle bilinmektedir. Teoloji üzerine yaptığı tartışmalarla âlimlerin tepkisini üzerine çeken İbn Butlân, üç sene yaşadığı Mısır'dan ayrılarak Bizans başkentine gitmiştir. Bir süre burada kaldıktan sonra Meyyâfârikîn, Halep ve Antakya civarlarında bulunmuş ve kullanmış olduğu tedavi yöntemleriyle bölgede tanınan bir isim haline gelmiştir. Son günlerini Antakya'daki bir manastırda geçiren İbn Butlân 1066'da ölmüştür. Bilinen en önemli eseri "Takvîmü's Sıhha" olup bu çalışması "Tacuini sanitatis Elluchasem Elimithar medici de Baldath" adıyla Latinceye tercüme edilmiştir. Esin Kâhya, "İbn Butlân", **TDVİA**, C. 19, Ankara, 1999, s. 382-383.

[18] Şeşen, "Antâkî", s. 228.

karşı kimliklerini açıklamasını sağlayacak bir tarih çalışması sunmayı amaçlayan" el-Antâkî,[19] Saîd b. Bıtrîk'in metoduna göre hareket etmiştir. Müellif olayları kronolojik olarak değil, önce Abbâsî ardından da Fâtımî halifelerinin tahta çıkış yıllarına göre anlatmayı tercih etmiştir. Ağırlıklı olarak Mısır, Suriye ve Bizans hakkında geniş bilgiler sunan müellif, Kuzey Afrika'da yaşanan olaylardan ise sadece Fâtımîler'in kuruluşu vesilesiyle bahsetmiştir. Sadece İslam kaynaklarını değil aynı zamanda Grek ve Antakya'daki yerel Hristiyan kaynaklarını da kullanan el-Antâkî, tarihleri çoğunlukla Hicri ve İskender takvimine göre vermiştir.[20]

El-Antâkî mevcut bilgileri derleyerek ve tarihler arasından elemeler yaparak Saîd b. Bıtrîk'in eserini ikinci defa neşretmiştir. el-Antâkî'nin eserinde kiliseler ile Hristiyanlara dair dikkat çekici kayıtların yer almasında onun İskenderiye patriğinin akrabası olmasının da etkisi olmuş olabilir.

X. ve XI. yüzyıllarda Bizans, Mısır, Irak, Suriye ve Filistin'de yaşanan siyasi ve sosyal hadiselerin yanı sıra kiliseler ve Hristiyanların durumları hakkında bilgiler sunan Târîhu'l-Antâkî, Abbâsîlerden ziyade Fâtımîler üzerinde durmuştur. Bunun nedeni kuvvetle muhtemeldir ki müellifin Mısır'da doğmuş olması ve 1014 senesinde Antakya'ya intikal edene kadar ülkesinde yaşanan bazı olaylara bizatihi şahit olması ve birinci el kaynaklara ulaşma imkânına sahip olmasıdır.

Üç ana başlıktan oluşan eserin ilk bölümünün Fâtımîler kısmında devletin kuruluşu, ilk halifeleri Ubeydullah el-Mehdi (909-934), el-Kâim-Biemrillâh (934-946), el-Mansûr-Billâh (946-953), el-Muiz-Lidinillâh (953-975), el-Azîz-Billâh

---

[19] Micheau, s. 854.

[20] Canard, s. 516; Şeşen, "Antâkî", s. 228.

(975-996) ve el-Hakîm-Biemrillâh (996-1021) dönemleri yer almaktadır. Kuzey Afrika hakkındaki bilgiler ise devletin kuruluşu münasebetiyle Ağlebî Emirliği ile yapılan mücadelelerden ibarettir. el-Hakîm'in iktidarı döneminde erişkinliğe ulaşmış olan müellif onun dönemini ayrıntılı biçimde naklet-miştir. Kaynakların ittifak ettiği gibi son derece ilginç bir kişiliğe sahip olan el-Hakîm'in hilafeti döneminde dış gelişmelerden ziyade ülke içerisinde yaşanan hadiseler ön plana çıkmıştır. Yahya el-Antâkî, el-Hakîm'in uygulamaya koyduğu tuhaf yasaklardan, devlet ricali ile ahaliye yaptığı katliamlardan, Yahudiler ile Hristiyanlara yaptığı zulümlerden, sahabelere karşı takındığı kötü tavırlardan ve Ebû Rekve isyanından ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Esas mesleği tıp olan el-Antâkî, el-Hakîm'in tüm bu tuhaf davranışlarından onun psikolik bir hastalığını sorumlu tutmuştur.[21]

Abbâsi Halifeliği ile ilgili bölüm er-Râzi (934-940) ile başlayarak sırasıyla el-Muttakî-Lillâh (940-944), el-Müstekfi-Billâh (944-946), el-Muti-Lillâh (946-974), et-Tâî-Lillâh (974-991) ve el-Kâdir-Billâh'ın (991-1031) hilafeti şeklinde devam etmiş ancak müellif el-Muttakî'den sonra gelen halifelerin dönemleri üzerinde fazla durmamıştır. Halife el-Kâdir-Billâh uzun süre iktidarda kalmasına rağmen büyük ihtimalle el-Hâkim'in çağdaşı olmasından ötürü müellif onun hilafeti üzerinde pek durmamıştır. 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Büveyhîler hakkında da bilgiler veren el-Antâkî, özellikle Büveyhîlerin Irak'taki Abbâsî yönetimini ele geçirmelerini detaylı bir şekilde anlatmış ve bu bağlamda; Bizans, Büveyhî ve Abbâsî ilişkilerine de değinmiştir.

---

[21] Bkz. el-Antâkî, s. 330-332.

Eserin üçüncü ana başlığı ise Seyfüddevle b. Hâmdân'a dair haberleri içermektedir. Müellif, Hâmdâni Emiri Seyfüddevle'nin Abbâsîlerle olan ilişkilerine ve özellikle Bizans topraklarına yaptığı gazalara dair tafsilatlı bilgiler sunmaktadır. el-Antâkî, Seyfüddevle'nin ardından Hâmdânileri ayrı bir başlıkta zikretmek yerine onları Abbâsîler ve Fâtımîler ile ilgili kısımlarda anlatmayı uygun görmüştür. Özellikle Bizans ile Fâtımîlerin giriştikleri Halep mücadelesinde Hâmdânilere sıkça temas etmiştir.

Mısır, Anadolu, Irak ve Suriye hakkında önemli bilgiler veren el-Antâkî, eserini yazarken kimlerin çalışmalarından istifade ettiğini belirtmemiştir. Bundan dolayı karşılaştırma metodunu kullanarak müellifin hangi kaynaklardan istifade etmiş olabileceğini tespit etmeye çalıştım.

Yahya b. Saîd'in Büveyhîler ve dolayısıyla o dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeleri kaleme alırken XI. yüzyılın en büyük tarihçilerinden olup Büveyhî sarayında yetişen ve o dönemde yaşanan gelişmeler hakkında birinci el kaynak niteliğindeki İbn Misekeveyh'in (ö.1030) "Tecâribü'l-Ümem ve Te'akibü'l-Himem" adlı eserinden sıkça faydalandığını tespit ettim. Tecâribü'l-Ümem adlı eserini Taberî'nin "Târîhu'r-Rüsul ve'l-Mülûk" adlı kitabından faydalanarak kaleme alan İbn Misekeveyh, Taberî'den farklı olarak peygamberlerden söz etmeyip eserini Tufan ile başlatıp Adudüddevle'nin vefatı (983) ile sona erdirmiştir. İhşîdîlerin kurucusu Muhammed b. Tuğc'tan başlayarak Mısır'ın Fâtımîler tarafından ele geçirilmesine (969) kadar olan süreçte yaşanan bazı önemli gelişmeler hakkında bilgi veren Yahya b. Saîd'in eserini kaleme alırken İhşîdîler döneminde yetişmiş Muhammed b. Yusuf b. Yâ'kûb el-Kindî'nin çalışmalarından faydalanmış olma ihtimali de yüksektir.

Daha çok Mısır tarihi hakkında çalışan el-Kindî'nin "Kitabû'l-Vûlât ve'l-Kudât" adlı önemli eseri bulunmaktadır. Mısır tarihinin yanı sıra ülkenin topografyası, mülki idaresi, bürokrasisi, askeri yapısı ve toplumsal hayatıyla ilgili bilgiler aktaran el-Kindî'nin eserlerinden, İbn Zülâk, Makrîzî, Kalkaşendî, İbn Tağrîberdî gibi büyük tarihçiler de yararlanmışlardır.[22] Müellifin Tolunoğulları ile İhşîdîler döneminde yaşamış olması, Mısır tarihi üzerine kaleme almış olduğu eserlerin birinci kaynak olarak kabul görmelerine olanak sağlamaktadır. Kitâb el-Vûlât, Mısır'ın İslam egemenliğine girmesiyle başlamakta ve Muhammed b. Tuğc'un (25 Temmuz 946) vefatıyla sona ermektedir fakat ismi bilinmeyen bir kimse tarafından söz konusu esere zeyil yazılmış ve bu tarih 972 senesine kadar getirilmiştir.[23] Bunların haricinde müellifin İhşîdiler hakkında bilgi veren ve Muhammed b. Tuğc'un biyografisini yazan İbn Zülâk'tan da faydalanmış olması yine yüksek bir ihtimaldir.

Bizans ile kiliseler hakkındaki bilgilerin kaynaklarının neler olduğunu tespit edemedim. Fakat tıp ilmiyle uğraşmasından ötürü geniş bir çevreye sahip olduğunu düşündüğüm müellif, elimizde olmayan kilise kayıtlarına erişmiş yahut bunları ruhanilerden temin ederek eserinde kullanmış olabilir.

---

[22] Küçükaşçı, s. 40.

[23] Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 75.

II. BÖLÜM
MÜELLİFİN YAŞADIĞI DÖNEMİN (980-1066) SİYASİ VE SOSYAL DURUMU

Ortaçağ tarihi açısından önemli siyasi, sosyal ve dini gelişmelerin yaşandığı X. ve XI. asırlarda kabaca Anadolu ve Balkanlar'da Bizans; Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'nin bir kısmında Fâtımîler, İran'da Büveyhîler, Irak'ta Abbâsîler, Mâverâünnehir ile Horasan'da Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular bulunmaktaydı ve her biri egemenlik alanlarını genişletebilmek amacıyla birbirleriyle mücadele içerisindeydi.

İhşîdîlerin hâkimiyetindeki Halep'i ele geçirerek (Ekim 944) Hamdânîlerin Halep kolunu kuran Seyfüddevle, ömrünü Bizans ile mücadeleye adamıştı. Nikephoros Phokas ve selefi Ioannes Tzimiskes dönemlerinde doğuda Müslümanlara karşı peş peşe zafer kazanan Bizans, II. Basileios'un iktidarında gücünün doruğuna ulaşmıştır. Fâtımîlerin 969 senesinde İhşîdîlere son vererek Mısır'ı ele geçirmesi ve Sünni İslam dünyasının merkezi konumundaki Abbâsîlere karşı İsmâilîyye mezhebini yaymak amacıyla geniş çaplı bir propaganda hareketi başlatması bölgenin siyasi, sosyal ve dini yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir.

Nitekim Kirman ve Huzistan'ı elinde bulunduran Büveyhî hanedanından Ebû'l-Hüseyn'in 945 senesinde Bağdat'a girerek halife el-Müstekfi tarafından emîrü'l-ümerâ tayin edilmesinden, Selçuklu Sultanı Tuğrul'un 1055 tarihinde çıktığı Bağdat

seferine kadar Abbâsî Halifeliği'ni Büveyhîlerin tahakkümü altına sokmuştur.

İran ve Irak

Bu dönemde İran'da Büveyhî Hanedanlığı (932-1062) ve Irak'ta eski gücünü kaybetmiş durumdaki Abbâsî Hilafeti (750-1258) hüküm sürmekteydi. Şiî bir hanedan olarak İran'da kurulan Büveyhîler kısa süre içerisinde güçlenerek yönlerini Abbâsîlere çevirmiş ve Ebû'l-Hüseyn Ahmed'in Bağdat'a gelmesiyle Abbâsîleri kontrol eder hale gelmişlerdi. Önceleri İbn Râik, Beckem ve Tüzün gibi Türk asıllı kumandanların baskısı altında kalan Abbâsî halifeleri, daha sonra Büveyhîlerin kontrolü altına girmişti. Bağdat'ta yaşanan iktidar mücadeleleri ve Şiî-Sünni çatışmaları dolayısıyla Abbâsîler, Bizans'ın bu dönemdeki yoğun saldırılarına karşı herhangi bir girişimde bulunamamışlardır. Bir asır Irak'ta hüküm süren bu hanedanlığa Selçuklular tarafından son verilmiş ve Abbâsî Hilafeti Büveyhîlerin boyunduruğundan kurtarılmıştır.

Büveyhî Hanedanlığı ve Büveyhîlerin Abbâsî Yönetimini Ele Geçirmeleri

932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem kökenli bu hanedanlığın adı Sâsânî hükümdarı Behrâm Gûr'un soyundan olduğu rivayet edilen Büveyh b. Fenâ Hüsrev'den gelmektedir. Önceleri Mecusîliğe mensuplarken X. yüzyılda Hasan el-Utrûş'un çabasıyla Müslüman olup Şiîliği kabul ettiler.[24] Büveyh'in Ebû'l-Hasan Ali, Ebû Ali Hasan ve Ahmed adında üç oğlu vardı ve bu üç kardeş Gilânlı bir sülaleye mensup olan Emir Mâkân b. Kâkî'nin emrinde Sâmânilerin hizme-

[24] Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", **TDVİA**, C. 6, Ankara, 1992, s. 496.

tinde bulunuyorlardı. Zamanla güçlenmeye başlayan bu kardeşlerden Ali, Ziyarîler'in Hazar Denizi kıyılarında bulunan topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdi.[25] Diğer kardeşi Hasan Cibâl bölgesini, Ahmed ise Kirman ve Huzistan'ı ele geçirdi. İran'daki bölgelerin kontrolünü ele geçiren Büveyhîlerin şimdiki hedefi Irak'taki komşuları Abbâsîlerdi.

Kirman ve Huzistan sahibi Ebû'l-Hüseyn 945 senesinin Aralık ayında Bağdat'a girdi. Halife el-Müstekfi, hilat giydirdiği Ahmed'i emîrü'l-ümerâ tayin ederek ona Muizzüddevle, Ali'ye İmadüddevle ve Hasan'a da Rüknüddevle lakaplarını verdi.[26] Böylelikle Büveyhîlerin Irak'ta bir asır sürecek olan iktidar dönemi başlamış oldu. Şiî Büveyhîlerin, Sünni İslam'ın merkezi olan Bağdat'ı kolayca ele geçirebilmelerinin birden çok sebebi olmakla beraber eski ihtişamını kaybeden Abbâsîlerin emîrü'l-ümerâlık makamını tesis etmesi ve bölgede irili ufaklı yerel hanedanlıkların zuhur etmiş olması önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Nitekim halife er-Râzî döneminin siyasi yapısına baktığımız zaman bu parçalanmışlık çok net bir şekilde göze çarpmaktadır: Basra'da İbn Râik, Hûzistan'da el-Berîdî, Fars Bölgesi'nde İmâdüddevle İbn Büveyh, Kirman'da Ebû Ali Muhammed b. İlyâs, Rey, İsfahan ve el-Cibâl Bölgesinde Rüknüddevle b. Büveyh ile Veşmgîr, Musul, Diyârbekir, Diyâr-Mudâr ve Diyâr-Rabîa'da Hamdâniler, Şam ve Mısır'da Muhammed

---

[25] Merçil, s. 496-497.

[26] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih**, çev. Ahmet Ağırakça vd., C. 7, s. 109; İbn Miskeveyh, **Tecâribü'l-Ümem**, çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, 2016, s. 485; Mehmet Azimli, "Sünni Hilafete Tahakküm Kurmuş Bir Şiî Hanedan: Büveyhîler", **D.Ü.İ.F.D**, C. 7, S. II, (2005), s. 22; Celâleddin Suyûtî, **Halifeler Tarihi**, çev. Onur Özatağ, 2. Basım, İstanbul, 2015, s. 410; Nahide Bozkurt, **Abbâsîler** (**750-1258**), 4. Basım, Ankara, 2018, s. 108; Merçil, s. 497; Ahmet Güner, "Muizzüddevle", **TDVİA**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 99.

b. Tuğc, İfrîkiyye ve Mağrib'de Fâtımî halifesi el-Kâim Biemrillâh, Mâverâünnehir'de Nasr b. Ahmed es-Sâmâni, Bahreyn ve Yemâme'de Ebû Tâhir el-Karmatî ve Taberistân ile Cürcân'da Deylemîler bulunuyordu.[27]

Irak dışındaki bu bölünmüşlüğün haricinde bizzat yönetim merkezinde üst düzey devlet adamları arasında bitmek bilmeyen iktidar mücadeleleri ve ciddi iktisadi buhranlar yaşanıyordu. "Halife er-Râzî de devlet adamları arasındaki güç mücadelesinin halifelerin canına mal olduğunu ve olası bir çatışmaya kurban gitmenin önüne geçebilmenin yolunun kendi iradesine değil, başkalarının kararlarına bağlı olduğunu biliyordu."[28]

Bu nedenle halife er-Râzî, merkezi otoritenin zayıflığını ortadan kaldırmak amacıyla emîrü'l-ümerâlık makamını oluşturdu[29] ve Vasıt valisi İbn Râik geniş yetkilerle donatıldı.

Devletin idarî, askerî ve malî işlerinde halifeye danışmadan karar alma ve uygulama yetkisine sahip olan İbn Râik'in protokoldeki yeri halifeden sonra geliyordu.30 Ancak devletin düzenini yeniden sağlamak amacıyla tesis edilen emîrü'l-ümerâlık makamı beklenenin tam aksi sonuçların doğmasına neden oldu. Çünkü güç kimin elindeyse vezaret makamını ele geçirebiliyor ve devleti deyim yerindeyse keyfince yönetebiliyordu. Bu durum Abbâsî halifelerinin gücünü kırarak kısa za-

---

[27] İbnu'l-Esir, C. 6, s. 635-636; Ahmet Ağırakça, **Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar**, İstanbul, 2015, s. 84-85.

[28] Mehmet Emin Şen, **Abbâsîlerin İkinci Döneminde Siyasi ve Kültürel Alanda Türkler** (Basılmamış Doktora Tezi, 2008), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 72.

[29] Nahide Bozkurt, s. 105.

[30] Ahmet Ağırakça, "İbn Râik", **TDVİA**, C. 20, İstanbul, 1999, s. 242.

manda merkezi idare sisteminin bozulmasına neden oldu. Bunun en somut örneklerinden biri ise Bağdat'ın kontrolünü ele geçiren Büveyhîler olmuştur.

Emîrü'l-ümerâlık makamına getirilen Muizzüddevle bir müddet sonra hazırladığı bir komployla tüm devlet erkânının hazır bulunduğu bir törende iki Deylemlinin saldırısıyla halifeyi ele geçirdi. el-Müstekfi, 29 Ocak 946 tarihinde görevinden azledildi ve yerine el-Mutî getirildi.[31] Böylelikle Abbâsî hilafeti Büveyhîlerin tahakkümü altına girdi.

Bağdat'ın kontrolünü ele geçiren emîrü'l-ümerâ Muizzüddevle, Hamdânîlerle, Berîdîlerle, Karmatîlerle ve Vasıt ile Basra/Şattülarap arasında bulunan Batihâ'da hüküm süren Şahînîler ile mücadele etti.[32] Muizzüddevle'nin vefatının ardından başa oğlu İzzüddevle b. Bahtiyâr geçti. Ancak Bahtiyâr babası gibi olmayıp kendini eğlenceye ve içkiye vererek ülke işlerini ihmal etmiş ve Türklere kötü muamele yapar olmuştu. Onun bu davranışları Türk asıllı Başkumandan Hacip Sebûktekin'i son derece rahatsız ediyordu. Türk askerlerinin Sebûktekin'in etrafında toplanmaları da Bahtiyâr'ı endişelendiriyordu. İkili arasındaki gerilim, Sebûktekin'in Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmesiyle en üst seviyeye ulaştı.

Ioannes Tzimiskes'in orduları Nusaybin'e kadar ulaşınca Hamdânîlerden Ebû Ta'lib, Bizans karşısında mukavemet gösteremeyerek başta halife olmak üzere Müslüman yöneticilerden yardım talep etti. Bunun üzerine Bahtiyâr Bağdat'ta bulanan Sebûktekin'e elçi göndererek ordu toplamasını bildirdi. Bahtiyâr'ın talebi üzerine Sebûktekin oldukça kalabalık ama bir o kadar da farklı unsurları bünyesinde barındıran bir ordu

---

[31] İbnü'l-Esîr, s. 110-111; İbn Miskeveyh, s. 486-487; Azimli, s. 22; Suyûtî, s. 410; Nahide Bozkurt, s. 108; Merçil, s. 497; Güner, s. 99.

[32] Güner, s. 99.

topladı. Ancak Deylemliler ile Türkler arasında çatışma çıktı. Sünniler ve Türkler Sebûktekin'in tarafını tutarken Şiîler ve Deylemliler Bahtiyâr'ın tarafında yer alıyordu. 973 senesinde Şiîlerle Sünniler arasındaki gerilim son raddeye ulaştı. Şiîlerin oturduğu Kerh mahallesinin nerdeyse tamamı yandı ve binlerce insan öldü.[33] Bağdat'ta yaşanan bu çatışmalar yüzünden Bizans topraklarına yapılması planlanan gaza da iptal oldu.

Bağdat'taki çatışmalar kısa bir süre durulduktan sonra yeniden alevlendi. Halife el-Mutî, Bahtiyâr ve vezir Ebû'l-Fazl olayların kontrol altına alınmasında aciz kalmışlardı. Halife el-Mutî felç geçirmiş, bazı yetilerini kaybetmişti. Bundan ötürü Sebûktekin ile Türkler halifeye görevinden ayrılarak makamını oğluna bırakmasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine el-Mutî (belki de mecbur kalarak) bu öneriyi kabul ederek 5 Ağustos 974 tarihinde görevinden ayrıldı ve oğlu Ebû Bekir Abdülkerim, et-Tâî-Lillâh lakabıyla babasından boşalan makama oturdu.[34]

Adudüddevle b. Rüknüddevle ve Vefatının Ardından Irak Büveyhîlerinin Zayıflaması

Fars, Huzistan, Kirman, Cibâl ve Irak'ta hüküm süren Büveyhîlerin reisi İmadüddevle bir oğul bırakmadan ölünce 947 senesinde Fars bölgesinin yönetimine Rüknüddevle'nin oğlu Adudüddevle geçmişti. Sebûktekin'in bu şekilde Bağdat'ı ele geçirmesini bir türlü içine sindiremeyen Bahtiyâr, amcası Rüknüddevle'den yardım isteyince o da sefere çıkmak için

---

[33] İbnü'l-Esîr, s. 257-258; İbn Miskeveyh, s. 687-690; Ahmet Ağırakça, "Büveyhiler Devrinde Türk Kumandanları I: Sebûktekin", **Belleten**, C. LIII, Ağustos-Aralık, S. 207-208, s. 622-624.

[34] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 275; İbnü't-Tıktaka, **el-Fahrî** (**Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi, 632-1258**), çev. Ramazan Şeşen, Aralık, 2016, s. 206; Suyûtî, s. 417; İbn Miskeveyh, s. 711; Ağırakça, s. 632.

fazla yaşlı olduğunu ve dolayısıyla bu iş için oğlu Adudüddevle'yi görevlendirdiğini bildirdi. Sebûktekin'e karşı birleşen Adudüddevle ile Bahtiyâr Vasıt'a gittiler. Bağdat'ta savaş hazırlıklarını tamamlayan Sebûktekin de halifeyi yanına alarak Vasıt'a doğru yola koyuldu ancak geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle hayatını kaybetti. Bunun üzerine Sebûktekin'in askerleri halifeyi de yanlarına alarak Tikrit'e kaçtılar. Nihayet Adudüddevle Bağdat'a girdi ve halifeyi şehre getirterek makamına iade etti. Sebûktekin'e karşı amcasının oğlu Bahtiyâr'a yardım amacıyla şehre gelen Adudüddevle kısa süre içerisinde Bağdat'ın kontrolünü ele geçirdi ve bu defa Büveyhîler içinde bir iktidar mücadelesi başladı.

Yahya el-Antâkî'nin de detaylı olarak aktardığı Bahtiyâr ile Adudüddevle arasındaki çekişmeden son derece rahatsız olan Rüknüddevle, Bahtiyâr'a yardım etmek amacıyla Irak'a giden ancak bir süre sonra onu gözaltına alarak Irak'ın kontrolünü tamamen ele geçiren oğlunu, bu tutumundan vazgeçmediği takdirde bizatihi üzerine yürümekle tehdit etti. Bunun üzerine Bahtiyâr ile anlaşan Adudüddevle bölgeden çekilmek durumunda kaldı. Ancak Adudüddevle babasının ölümünün ardından Bahtiyâr'ı saf dışı bırakarak hanedanlığın reisliğini ele geçirdi. Halife, Adudüddevle'ye hilat giydirerek ona Tacü'l-mille lakabını verdi. Adudüddevle'nin yönetimi altındaki Büveyhîler ise tarihlerinin en parlak dönemini yaşadılar. Büveyhî meliklerini itaati altına alan Adudüddevle, Fars, Errecân, Uman, Kirman ve el-Cezîre'yi kendisi yönetirken, İsfahan, Nihavend, Rey, Hemedan, Taberistan ve Cürcân ise kardeşi Müeyyiddevle'nin vasıtasıyla yönetiliyordu.[35]

---

[35]Abdülkerim Özaydın, "Adudüddevle", **TDVİA**, C. 1, İstanbul, 1998, s. 393; Azimli, s. 26-27.

Mart 983 tarihinde ölen Adudüddevle'nin ardından emirler ile kumandanlar dört yaşındaki oğlu Ebû Kâlicâr el-Merzûban'ı tahta çıkardılar ve ona Samsâmüddevle lakabını verdiler. Halife et-Tâî de onun hükümdarlığını onayladı ve kendisine Şemsü'l-mille lakabını verdi. Samsâmüddevle Fars iktasını kardeşleri Ebû'l-Hüseyin Ahmed ile Ebû Tahir Firûzşah arasında paylaştırdı. Ancak babasının ölümünü haber alan Kirman valisi Şerefüddevle Fars bölgesine giderek babasının veziri Harun en-Nasrânî'yi öldürdü.[36] Samsâmüddevle'ye karşı isyan ederek kendine Tacüddevle lakabını veren Şerefüddevle bir müddet sonra Samsâmüddevle ile anlaşma sağladı. Yapılan anlaşmaya göre; Irak'taki hutbelerde önce Şerefüddevle'nin ismi okunacak ve Samsâmüddevle onun naibi olacaktı.[37] Şerefüddevle Ebû'l-Fevarîs b. Adudüddevle Ahvaz'dan Vasıt'a giderek burayı ele geçirince Samsâmüddevle onun yanına gitti. Başlangıçta onu gayet iyi karşılayan Şerefüddevle çok geçmeden onu tutuklatarak bir kaleye hapsettirdi.[38]

Şerefüddevle'nin ölümünün ardından Bahaüddevle Bağdat'ta Büveyhîlerin reisi oldu fakat ordunun ve vezir Sahib b. Abbâd'ın isteğiyle bu defa Adudüddevle'nin kardeşi Fahrüddevle onun karşısına çıktı ve İsfahan, Hemedan, Rey ve İran'ın tamamını ele geçirdi.[39] Mali sıkıntılar içerisine giren Bahaüddevle çareyi halifenin hazinesinde buldu ve Bağdat'a gelerek et-Tâî'yi 991 senesinde tahtından indirdi ve hilafet sarayı yağmalandı.[40] Onun yerine Batîha'da bulunan Ebû'l-Abbâs, el-

---

[36] İbnü'l-Esîr, s. 356-357.
[37] İbnü'l-Esîr, s. 373.
[38] İbnü'l-Esîr, s. 375; Azimli, s. 27-28.
[39] İbnü'l-Esîr, s. 388-389; Merçil, s. 497; Azimli, s. 28.
[40] İbnü'l-Esîr, s. 401-402; Adnan Demircan, "Tâi-Lillâh", **TDVİA**, C. 39, İstanbul, 2010, s. 447; Erdoğan Merçil, "Bahâüddevle", **TDVİA**, C. 4, İstanbul,

Kadîr-Billâh lakabıyla halife ilan edildi. Hilafetten azledilen et-Tâî'nin gözlerine mil çekildi ve ölene kadar tutuklu kaldı.

Sâmânî emiri II. Nûh ile Gaznelilerin hükümdarı Sebûktekin, et-Tâî''nin azledilerek yerine Kadîr-Billâh'ın halife yapılmasını kabul etmediler. Sâmânî emiri II. Abdülmelik b. Nûh'u 999 senesinde mağlup ederek Horasan'ı ele geçiren Gazneli Mahmud'un el-Kadîr-Billâh'ın hilafetini tanıması üzerine halife ona Yemînüddevle ve Emînü'l-mille lakaplarını verdi.[41]

et-Tâî'nin hilafeti döneminde Irak'ın kontrolünü bütünüyle ele geçiren Büveyhîlerin bölgedeki varlığı Türkleri rahatsız etmiş ve bu da Şiî-Sünni çatışmalarını devamlı olarak tetiklemiş ve nitekim halife dâhil olmak üzere kimse bu gerilime bir son verememiştir. Bunun haricinde Büveyhîlerin kendi içlerinde yaşadıkları iktidar mücadeleleri de Irak ve İran coğrafyasında huzurun ve birliğin tesis edilmesine engel olmuştur. Sünni İslam dünyasının merkezinde yaşanan bu sorunlar Mervanîlerin Diyarbakır bölgesinde, Fâtımîlerin ise Suriye ile Hicaz'da üstünlüğü ele geçirmelerine kolaylık sağlamıştır.

et-Tâî'nin azlinin ardından Batîha'da bulunan Ebû'l-Abbâs Bağdat'a geldi ve el-Kâdir-Billâh lakabıyla tahta çıktı (Kasım 991). el-Kâdir-Billâh kendisine itaatlerini sunan Bahaüddevle'ye hilat giydirerek ona "Şehinşah" unvanını verdi. el-Kâdir-Billâh'ın döneminde Abbâsîler üzerindeki Büveyhîlerin

---

1991, s. 476; Azimli, s. 28. Suyûti ise olayı şöyle anlatmaktadır: "Halife et-Tâî Bahaüddevle'nin adamını hapse attı. Bunun üzerine Bahaüddevle onun yanına giderek yeri öptü ve önünde oturdu. Ardından fedaileri geldi ve et-Tâî'yi tahttan sürüklediler. Deylemliler onun üzerine bastırdılar, bir cübbeye sardılar ve saraya götürdüler. Şehirde karışıklık çıktı. Bahaüddevle et-Tâî'nin halifelikten çekildiğini ve yerini el-Kadîr'e bıraktığına dair bir yemin yazdırdı ve eşraf da buna şahitlik etti" Suyûtî, s. 421-422.

[41] Demircan, s. 448.

ve Fâtımîlerin etkisi son derece artmış, öyle ki Mekke'de ve hatta Bağdat'ın bazı mahallelerinde hutbe Fâtımîler adına okunmuştur.[42] Mekke valisi Ebû'l-Futûh el-Hasan b. Cefer el-Alevî Mekke'de önce bağımsızlığını ilan etmiş, daha sonra Fâtımîlere bağlanmıştır.[43] Bunların haricinde 1007/1008 yılında Bağdat'ta Şiîlerle Sünniler arasında yine bir fitne çıkmış ve Şiîler Bağdat sokaklarında "Ya el-Hâkim! Ya el-Mansûr" sloganını atmışlardır. Şiîlerin bu hareketine çok kızan halife onları dağıtmak için Sünnilere askeri destek vermiştir.[44]

1012 senesinde Bahaüddevle'nin ölümünün ardından oğulları arasında baş gösteren taht mücadelelerinden ötürü Büveyhîlerin Irak'taki iktidarları zayıflamaya başladı. Sultanüddevle babasının ardından tahta geçmiş ancak pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştı. Kısa süreli bir toparlanmanın ardından Sultanüddevle ile Kirman valisi Ebû'l-Fevaris Kıvâmüddevle arasında iktidar mücadelesi baş gösterdi. Ebû'l-Fevaris Kirman valisi olunca yanında bulunan adamları kardeşiyle savaşması için onu kışkırtmaya başladılar. Bunun üzerine Ebû'l-Fevaris Şiraz'a doğru harekete geçti. Sultanüddevle durumu haber alır almaz ordusunu toplayarak kardeşinin üzerine yürüdü ve iki taraf arasında cereyan eden savaştan Ebû'l-Fevaris mağlup olarak ayrıldı ve Kirman'a geri döndü. Ancak Sultanüddevle'nin peşine düşmesi nedeniyle bu defa Horasan'a Yemînüddevle'nin (Gazneli Mahmud) yanına giderek ondan yardım talep etti. Onu gayet iyi karşılayan Gazneli Mahmud, topraklarını yeniden ele geçirebilmesi için ona askeri destek sağladı ve

---

[42] Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kâdir-Billâh", **TDVİA**, C. 24, İstanbul, 2001, s. 127.
[43] Suyûtî, s. 423.
[44] Suyûtî, s. 425.

Ebû'l-Fevaris Kirman'a tekrar hâkim oldu.[45] Müşerrifüddevle b. Bahaüddevle de Sultanüddevle karşısında Türklerin desteğini alarak 1021 senesinde Irak'a hâkim oldu.

Hanedanlık içerisindeki bitmek bilmeyen taht mücadelelerini fırsat bilen Kâkûyiler, Cibâl kolunun Hemedan ve İsfahan'daki şubelerini ortadan kaldırdılar. Gazneli Mahmud da 1029 senesinde Rey şehrini ele geçirerek Büveyhîlerin Cibâl koluna son verdi.[46] Müşerrifüddevle 1025 senesinde ölünce Irak'taki iktidar mücadelesi yeniden alevlendi. Askerlerin desteği ile kardeşi Celâlüddevle emir seçildiyse de Ebû Kâlicâr ile aralarında devamlı bir çekişme söz konusuydu.

1031 senesinde vefat eden el-Kâdir-Billâh'ın ardından oğlu Ebû Cafer, el-Kâim-Biemrillâh lakabıyla halife ilan edildi. Onun zamanında İfrîkıyye'de Fâtımîlere tabi olarak hüküm süren Zirîler Abbâsîlere tabi olurken Halep'te hutbe Abbâsîler adına okundu.[47]

Celâlüddevle'nin ölümünden sonra ise Ebû Kâlicâr başa geçti ve Büveyhîler bir süreliğine toparlandılar. Ancak bu esnada yeni bir güç tarih sahnesinde boy göstermeye başlamıştı: Büyük Selçuklular. 1040 senesinde Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri bozguna uğratan Selçuklular, bir kurultay düzenleyerek ele geçirilmiş ve geçirilmesi planlanan toprakları hanedan üyeleri arasında pay etmişlerdi.

Kendilerine verilen görevi yerine getirmek üzere derhal harekete geçen Selçuklu melikleri birkaç yıl içinde Büveyhî emir ve şehzadelerinin yönetimi altındaki Şehrizûr, Hânikin, Hulvan, Dinever, Karmasin, Curcan, Damgan, Kûmis, Şiraz,

---

[45] Merçil, "Büveyhîler", s. 497; İbnü'l-Esîr, s. 563-564.
[46] Merçil, s. 497.
[47] Abdülkerim Özaydın, "Kâim-Biemrillâh", **TDVİA**, C. 24, İstanbul, 2001, s. 210.

Istahr gibi şehir ve kaleleri fethettiler. Bu sıralarda melik Alp Arslan da Merv'den hareket ederek Büveyhîlerin yönetimindeki Fars eyaletinin büyük bir bölümünü fethetmişti. Böylelikle İran'daki Büveyhîlerin hükümranlığı tamamen ortadan kaldırılmış oldu.[48]

Abbâsîler ile Selçuklular arasında ilk temas Nişabur'un 1038 yılında ele geçirilmesi ile kurulmuştu. Abbasî halifesi el-Kâim-Biemrillâh Tuğrul ile Çağrı Beylere, Rey, Hemedan ve diğer Oğuz liderlerine gönderdiği elçilerle, yağma ve tahribata müsaade etmemelerini talep etmişti.[49] Tuğrul Bey, Rey'e yerleştikten sonra Abbasî halifesine bir elçi göndererek, insanları Gazneli Mahmud ile Mesud'un zulümlerinden kurtardığını, fethettiği her yerde halifenin adını ilân ettiğini belirttikten sonra kendisinin onlar gibi köle olmayıp, soyundan hükümdarlar çıkan hür bir kimse olduğunu söyleyerek kendisinin onlardan daha fazla yüceltilmesini istedi.[50] Daha sonra halife de Ebû'l-Hasan el-Maverdî'yi elçi olarak Tuğrul Bey'in huzuruna gönderdi ve böylece iki taraf arasındaki ilişki ilerlemeye ve güçlenmeye başladı.

Fars hükümdarı Melikü'r-Rahim Hüsrev Firuz tarafından Bağdat askeri valisi tayin edilen Türk komutan Arslan Besâsirî, şehrin kontrolünü ele geçirerek Fâtımî halifesi el-Mustansır-Billâh adına hutbe okuttu ve el-Kâim-Biemrillâh'ı baskı altına aldı. Bu nedenle şehirde Sünniler ile Şiîler arasında yeniden

---

[48] Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Ankara, 1995, s. 30; Mehmet Nadir Özdemir, "Abbâsî Halifeleri İle Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler", **S.Ü.T.A.D**, S. 24, (2008), s. 320.

[49] Mehmet Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, I. Baskı, İstanbul, 1976, s. 34-35; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 15. Basım, İstanbul, 2012, s. 99.

[50] Köymen, s. 35.

çatışmalar çıktı. Tuğrul Bey, Arslan Besâsirî ile el-Kureyş'e haber göndererek halifenin saraya iade edilmesi halinde Irak'a girmeyeceğini, adına hutbe okutulması ve sikke kesilmesi ile yetineceğini bildirdi ancak Besâsirî onun bu isteğini kabul etmedi.[51] Arslan Besâsirî'nin baskısına ve faaliyetlerine daha fazla dayanamayan el-Kâim-Biemrillâh, Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet etti. Bunun üzerine Tuğrul Bey Bağdat'a doğru yola koyuldu ve Aralık 1055 tarihinde şehrin kapısına ulaştı. Onun gelişini haber alan Besâsirî ise şehirden kaçmıştı.

Şehrin dışında konaklayan Selçuklu askerleri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şehre giriş-çıkış yapmaktaydılar. Fakat yine alışveriş yaptıkları bir günde, Arslan Besâsirî'nin askerleri ile yandaşlarının saldırısına uğradılar. Bunun üzerine Selçuklu kumandanları şehre girdiler ve kendilerine karşı girişilen bu ayaklanmayı kısa bir süre içerisinde kontrol altına aldılar. Son Büveyhî hükümdarı Melikü'r-Rahim Hüsrev Firuz'un halkı ve askerleri kışkırttığı ortaya çıkınca Tuğrul Bey'in emriyle yakalandı ve İran'daki bir kalede hapsedildi.[52]

Bağdat'tan ayrılmak zorunda kalan Arslan Besâsirî, Tuğrul Bey'in İbrahim Yınal isyanıyla meşgul olmasını fırsat bilerek Fâtımî halifesinden aldığı maddi destekle büyük bir ordu hazırladı ve Bağdat'tan kaçıp kurtulmayı başaran yandaşları ile Beni Kilâb ile Beni Esed kabileleri de ona katıldı.[53] Besâsirî'nin yeniden harekete geçtiğini gören Tuğrul Bey, Selçuklu komutanlarını da yanına alarak Besâsirî ile savaşmak üzere harekete koyuldu. İki taraf arasında cereyan eden savaşın neticesinde

---

[51] İbnü'l-Esîr, C. 8, s. 205.

[52] İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, çev. Mehmet Keskin, C. 12, İstanbul, s. 167; Sevim ve Merçil, s. 41;

[53] Sevim ve Merçil, s. 42.

Arslan Besâsirî mağlup oldu ve başı kesilerek teşhir edildi.[54] Sonuç olarak bir yüzyıl kadar Abbâsîleri kontrol altında tutan Büveyhîlerin Irak kolu da ortadan kalkmış ve Büveyhîler hanedanlığı sona ermişti. Sultan Tuğrul tarafından Büveyhî hâkimiyetinden ve Fâtımî tehlikesinden kurtarılan Bağdat'ın siyasi kontrolü artık Büyük Selçuklu Devleti'nin eline geçmişti.

Bizans İmparatorluğu

961 senesinde Girit'i yeniden Bizans hâkimiyetine bağlayan ve ardından doğuda Müslümanlarla mücadeleye girişen Nikephoros Phokas, II. Romanos'un (959-963) vefatının ardından Bizans tahtına çıkmıştır. İmparatorluğu döneminde Antakya ele geçirilmiş, Halep ise Bizans vasalı haline getirilmiştir. Bizans'ın eski gücünü yeniden ihya eden Phokas'ın askeri ve siyasi politikaları halefleri Ioannes Tzimiskes ve II. Basileios tarafından devam ettirilmiş ve böylece Bizans İmparatorluğu, tarihinin en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Ancak II. Basileios'un ölümünden sonra dirayetsiz imparatorların başa geçmesi ve özellikle Selçukluların Anadolu'da varlıklarını hissettirmeye başlamaları, imparatorluğu askeri olduğu kadar siyasi ve iktisadi açıdan da zayıflatmıştır.

Nikephoros Phokas'ın Ardından Bizans'taki Gelişmeler

Bizans'ın kudretli askeri imparatorlarından Nikephoros Phokas'ın eşi Theophano ile Ioannes Tzimiskes tarafından düzenlenen suikasta kurban gitmesinin ardından Tzimiskes Bizans tahtına çıktı (969).

---

[54]İbnü'l-Esîr, C. 8, s. 207; Merçil, "Büveyhîler", s. 498; Turan, s. 138-139; Mehmet Ersan ve Mustafa Alican, **Sorularla Selçuklular Tarihi, Selçukluları Yeniden Keşfetmek, Büyük Selçuklular**, İstanbul, 2012, s. 50; Sevim ve Merçil, s. 45; Özdemir, s. 326.

Selefi gibi parlak bir asker olan Tzimiskes döneminde doğuda Müslümanlarla, batıda ise Bulgarlarla mücadele edildi. Theophano ve kourplalates Leon Phokas ile oğlu Bardas'ı sürgüne göndererek[55] saraydaki otoritesini sağlamlaştıran imparator, Rus meselesiyle ilgilenmeye başladı. Çünkü Balkanlara yerleşmek isteyen[56] Kiev knezi Svyatoslav ordusuyla beraber Bulgaristan'a gelmişti. İmparator Tzimiskes Ruslarla diplomatik yollardan anlaşma yapmaya çalıştıysa da herhangi bir netice elde edemedi ve Bardas Skleros ile Petros Phokas idaresindeki Bizans ordusunu knezle savaşmakla görevlendirdi. Bünyesinde Peçenek, Macar ve Bulgar askerlerini de bulunduran Rus ordusu, Bizans karşısında Trakya'da ağır bir yenilgi aldı.[57]

---

[55] Bizans tarihçisi Zonaras'ın bu konu hakkında vermiş olduğu bilgiler şu şekildedir: "Phokas'ın öldürülmesinin ardından tahta çıkan Tzimiskes, kouropalates Leontas ile oğlu Nikephoros'u Midilli'ye; diğer oğlu Bardas'ı ise Amasya'ya sürgüne gönderdi. Daha sonra taç giymek üzere Ayasofya'ya gitti ancak cinayet işlediği için Patrik Polyektos tarafından kabul edilmedi. Fakat Tzimiskes, bu cinayetin Theophano'nun teşvikiyle Abalantes ve Gyphtothodoros tarafından işlendiğini söyledi. Bunun üzerine Patrik Polyetos, Theophano'yu saraydan uzaklaştırarak ev hapsine almasını ve Nikephoros'u öldürünleri de sürgüne göndermesini istedi. Rakiplerini ortadan kaldıran yeni imparator, Theodoros adlı bir keşişi Antakya Patrikliği'ne atadı ki bu keşiş, onun imparator olma hesabının doğru çıkacağı yolunda kehanetlerde bulunmuştu ve hatta ona tahtı gasbetme acelesine girmemesini, tersine kendisinin Tanrı takdiri sayesinde oraya yükseleceği günü beklemesini söylemişti. Theodoros, başpapazlık görevini kabul etme karşılığında Ioannes'ten Manicileri Anadolu'dan Rumeline göçürmesini talep etti… Bunun üzerine öne sürülen dileği yerine getirdi ve Manicileri Filibe'ye göç etmek zorunda bıraktı." Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti** (**Kitap XVII-XVIII**), çev. Bilge Umar, İstanbul, (basım yılı yok), s. 13-15.

[56] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 2. Baskı, Ankara, 1987, s. 25.

[57] Bkz. John J. Norwich, **Bizans Yükseliş Dönemi** (**MS. 803-1081**), çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul, 2013, s. 176-178.

Ancak bu yenilgi Svyastoslav'ı durdurmaya yetmedi. Knez, Bizans'ın Anadolu'ya geri çekilmesini ve İstanbul dâhil olmak üzere devletin Avrupa'daki arazisinin kendisine teslim edilmesini istiyordu.[58] Bu amaçla yeniden Bulgaristan'a saldırdı. "Bizans sarayı büyük bir paniğe kapıldı çünkü Rus birlikleri Bizans topraklarında o kadar ilerlemişlerdi ki eski bir Rus kronikçisi Svyatoslav'ın «hemen hemen Çargrad (yani İstanbul) surlarına ulaşmış olduğunu» yazmıştı".[59] Balkanlarda bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'da da Bardas Phokas isyanı patlak vermişti. İmparator, Bardas Skleros'u isyancı Phokas'ın üzerine gönderdi ve Skleros Tyropoion Kalesi'ne sığınan Phokas'ı ele geçirdi. İsyanın bastırılmasıyla rahat bir nefes alan imparator daha fazla zaman kaybetmeden Bulgaristan seferine çıktı. Preslav ile Silistre'de Rusları ve Bulgarları adeta ezip geçen Tzimiskes karşısında tutunamayan Kiev knezi Svyatoslav, imparatordan barış istemek zorunda kaldı. Bulgar topraklarından tamamen çekilme, Bizans'a bir daha saldırmama ve elindeki esirleri iade etmesi karşılığında ülkesine geri dönmesine izin verildi ancak dönüş yolunda Peçeneklerin saldırısına uğradı ve ülkesine varamadan öldü (973). Bulgaristan'ı Ruslardan temizleyerek ele geçiren Tzimiskes, Çar Boris'i de yanına alarak ülkesine döndü.[60]

974 yılında doğu seferine çıkan Tzimiskes önce Ermeni Kralı Aşot'un yanına gitti ve Kral Aşot, imparatorun hizmetine

---

[58] Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, 7. Basım, Ankara, 2011, s. 274.

[59] A.A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Arif Müfid Mansel, C. 1, Ankara, 1943, s. 403.

[60] Bkz. Norwich, s. 181-183; Ostrogorsky, s. 274-275; Vasiliev, s. 403; Nikolay Todorov, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Veysel Atayman, I. Baskı, 1979, s. 27-28; Kurat, s. 25-26; George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 55.

10 bin Ermeni asker verdi.[61] Ermenilerden aldığı takviye güçle Amîd, Silvan, Nusaybin ve Antakya'ya gelen imparator, daha sonra başkente geri döndü. Ertesi yıl ise son doğu seferine çıktı. Önce Humus, ardından Baalbek, Şam ve Filistin'e giren Tzimiskes, Sayda, Beyrut ve Biblos ile Suriye, Lübnan ve Filistin'in büyük bir bölümünü ele geçirdi.[62] Başarılı doğu seferinden dönerken zehirlenen Tzimiskes 10 Ocak 976 tarihinde öldü.

Bulgar Kasabı II. Basileios ve Doğu Seferleri

İki güçlü general Nikephoros Phokas ve Ioannes Tzimiskes'in ardından Romanos'un evlatları Basileios ile Konstantinos kardeşler, nihayet imparatorluk makamına tek başlarına çıkabildiler. 16 yaşındaki Konstantinos ülkenin tüm idare yetkisini 18 yaşındaki ağabeyi Basileios'a teslim etti. "Konstantinos tam babasının oğlu olup, bütün hayatını eğlenceye adayan hafifmeşrep bir kişilik iken ağabeyi Basileios onun tam aksine demir gibi iradeli ve eşsiz bir cevvaliyete sahipti."[63] Tzimiskes'in ölümü hem doğudaki hem de batıdaki rakiplerine derin bir nefes aldırdıysa da bu durum fazla uzun sürmedi.

Tecrübesiz ve genç yaştaki İmparator Basileios'u içerde en çok uğraştıran mesele Bardas Skleros ile Bardas Phokas'ın isyanları olmuştur. Doğu orduları komutanı Skleros, isyan ederek İznik'i ele geçirdi ve başkenti hem karadan hem de denizden kuşatma altına aldı. Zor durumda kalan imparator, Tzimiskes'in sürgüne gönderdiği Bardas Phokas'ı bulunduğu adadan getirterek Skleros ile mücadele etmekle görevlendirdi "ki

---

[61] Ernst Honigmann, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970, s. 97; Norwich, s. 185.

[62] Norwich, s. 186; Honigmann, s. 98-99; Ostrogorsky, s. 275-276; Vasiliev, s. 392-393.

[63] Ostrogorsky, s. 277.

Bardas Phokas Bizans tahtına en az Skleros kadar sadık bir asker idi."[64] İki büyük komutan arasında 979 senesinde meydana gelen savaşta Skleros yenildi ve yaralı olarak savaş meydanından ayrıldı. Diyarbakır bölgesine gelerek Adudüddevle'nin himayesine girmek ve Bizans imparatorlarına karşı yardım istemek amacıyla ona haber gönderen Skleros, Bizans tahtını ele geçirebilirse himayesine girip kendisine haraç ödeyeceğine söz vermişti.[65]

Bardas Skleros ayaklanmasını fırsat bilen Bulgar Çarı Samuel ise Tuna'nın güneyinden başlayarak kabaca ilk başkent Sofya ve Philippopolis (Filibe) içinden geçen hattın batısında kalan tüm Bulgar topraklarını ele geçirdi.[66] Bu duruma kayıtsız kalamayan Basileios, ordusunun başına geçerek Bulgaristan seferine çıktı (986). Ancak Traianus Kapısı'ndan geçerken Bulgarlar tarafından gafil avlandılar. Sadece imparator ve az sayıdaki Bizans askeri Philippopolis'e kaçarak canını kurtarabilmişti. Öfke içerisinde başkente varan imparator, "Bulgar milletinden bir daha asla başkaldıramayacak şekilde intikam alacağına dair yemin eder ve sözünü de tutar".[67]

İmparator, Bulgar hezimetini henüz üzerinden atmamışken bu defa Anadolu'da ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kaldı. İmparatorun Bulgarlar karşısında hezimete uğramasını lehine kullanmak isteyen Skleros, Müslümanların yanından ayrılarak yeniden isyan etmiş, isyanı sona erdirmekle görevlendirilen Phokas ise bu defa Skeros ile savaşmak yerine onunla anlaşmayı tercih etmişti. Basileios'un korktuğu başına gelmiş, Bizans'ın iki kudretli generali kendisine karşı birlik olmuştu.

---

[64] Norwich, s. 190.
[65] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 335.
[66] Norwich, s. 192.
[67] Norwich, s. 193.

Skleros ve Phokas arasında yapılan anlaşmaya göre Konstantinopolis dâhil olmak üzere Avrupa tarafı Phokas'ın, Marmara'dan doğu sınırına kadar uzanan tüm Anadolu toprakları Skleros'un olacaktı.[68] Ancak Phokas sözünde durmayarak Skleros'u tutukladı ve Tyropoion Kalesi'ne hapsetti. Anadolu asillerinin de desteğini alarak başkenti kuşatan Phokas'ı durdurmak için Basileios Kiev knezi Vladimir'den yardım istemek zorunda kaldı. Knez Vladimir ise yardım edeceğini ama bunun karşılığında imparatorun kız kardeşi Anna ile evlenmek istediğini bildirdi.

"Bu isteğin Bizans sarayında nasıl bir etki yarattığını tahmin etmek zor değildir. Tüm imparatorluk tarihi boyunca erguvan odada doğmuş hiçbir prenses bir yabancıya eş olarak verilmemiştir. Üstüne üstlük Vladimir sadece bir yabancı değil, bir dinsizdir. Öz kardeşini öldürmüş, dört karısı ve sekiz yüz cariyesiyle (gerçekten de kazayla içinden geçtiği her köy ya da kasabadan evli, bekâr demeden kadın toplamıştır) övünen bir adamdır."[69] Ancak imparatorun, Anadolu asillerinin de desteğini alan bu general karşısında Ruslarla anlaşmaktan başka bir seçeneği yoktu. Neticede Ortodoks olması şartıyla bu isteğini kabul ettiğini Vladimir'e bildirdi.

Gelen 6 bin Rus askeri, kardeşi Konstantios ve büyük bir Bizans ordusuyla harekete geçen İmparator Basileios, hem deniz hem de kara savaşlarında isyancı generali mağlup etti ve Phokas öldürüldü (989).[70] Phokas'ın ölümünün ardından tutuklu bulunduğu hapishaneden çıkan Skleros yeniden imparatorluğunu ilan etti ancak Basileios ile mücadele edebilecek

---

[68] Norwich, s. 194; Ostrogorsky, s. 282.
[69] Norwich, s. 194-195.
[70] Bkz. Norwich, s. 194-196; Ostrogorsky, s. 282.

kudrette olmadığını hissedince imparatorluk iddiasından vazgeçerek imparatorla anlaştı. Her iki isyanı da bastırarak sükûneti sağlayan imparator rahat bir nefes aldı ancak bu süreçte unuttuğu bir isim vardı: Knez Vladimir.

Skleros isyanıyla meşgul olan Basileios'un kendisine vermiş olduğu sözü yerine getirmemesine öfkelenen knez, 989 yılında Bizans'ın Kırım'daki ileri karakolu olan Khersones'e saldırdı[71] ve böylece imparatora, kendisine verdiği sözü yerine getirmemesi durumunda Konstantinopolis'in de aynı kaderi paylaşacağına dair bir tehdit mesajı göndermiş oldu.[72] Rusların bu beklenmedik saldırısı karşısında zor durumda kalan imparator, kız kardeşi Anna'yı Vladimir ile evlendirmekten başka bir çare bulamadı ve Anna Kiev'e gönderildi. Knez ise evlilik merasiminden önce yerel bir piskopos tarafından vaftiz edildi ve Ruslar resmi olarak Hristiyanlığı kabul ettiler. "Kiev devletinin Hristiyanlaştırılmasıyla Bizans'ın nüfuz sahası akla hayale sığmayacak derecede genişledi. En büyük ve geleceği en parlak Slav devleti, İstanbul'un manevi nüfuzu altına girdi ve Rus kilisesi İstanbul Patrikliği'ne tabi oldu."[73]

Bizans halkı ve Basileios açısından zor bir yıl olan 989 senesini Norwich şu sözlerle ifade etmektedir: "Akıllarda kalan en zorlu kışlardan biri yaşanmış, deniz bile tamamen donmuş, Bardas Phokas ve Bardas Skleros ile mücadele edilmiştir. Rusların Khersones'i zapt ettiği günlerde Thessaloniki'yi (Selanik) gözlemek için kurulmuş stratejik bir kale olan Berrhoea (Verria) Bulgarların eline geçmiş, Antiokheia'da (Antakya) da ciddi kargaşa baş göstermiştir. 7 Nisan'da kuzey ışığının görünmesi ve Temmuz ile Ağustos aylarında gökyüzünü üç hafta boyunca

---

[71] Ostrogorsky, s. 282; Vernadsky, s. 59; Kurat, s. 30.
[72] Norwich, s. 198.
[73] Ostrogorsky, s. 283.

aydınlatan parlak kuyruklu yıldız farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ancak 25 Ekim gecesi kırktan fazla kilisenin tamamen çökmesi ya da büyük hasar görmesiyle (ki bunlar arasında merkez kubbesi ortadan ikiye ayrılan ve yeniden yapılmak zorunda kalınan ve doğu apsisinin bir bölümünün de bir moloz yığını haline geldiği Ayasofya da vardır) sonuçlanan deprem felaketinin yorumlanacak tarafı yoktur. İlahi öfkenin daha bariz bir göstergesi olamaz."[74]

Her iki isyanı da kontrol altına alan ve karşılaştığı sorunlarla olgunlaşan imparator için artık hesap sorma vakti gelmişti. Basileios, 989 senesinde Bardas Phokas isyanına destek veren Yukarı Tao Prensi David'i cezalandırmak üzere sefere çıktı. Bizans ordusu karşısında direnemeyen David, imparatorla anlaşma yaptı. Yapılan anlaşmaya göre David'in sahip olduğu topraklar onun ölümünün ardından Bizans'ın olacaktı. İmparator, bu şekilde doğu sınırını bir anlaşma ile genişletmiş oldu.[75]

Yukarı Tao meselesini halleden imparator, Bulgaristan'a sefere çıktı ancak kendisi Bulgar meselesiyle meşgulken doğuda mühim gelişmeler yaşanıyordu. Fâtımî halifesi el-Azîz, Türk kumandan Bencutekin et-Türkî'ye haber göndererek Halep'e gitmesini ve şehri fethetmesini bildirmişti (992).[76] Halifenin emri üzerine büyük bir orduyla yola koyulan Bencutekin, 992 senesinde Halep'e indi. Humus ve Hama'yı fetheden komutan Halep'i kuşatma altına aldı. Ebû'l-Fadâîl Saidüddevle ise şehirden ayrılması karşılığında yüklü miktarda mal vermeyi, el-Azîz adına sikke bastırmayı, sancaklara ismini yazdırmayı ve

---

[74] Norwich, s. 199.
[75] Norwich, s. 200.
[76] İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb**, Darü'l-Kütûb el-İlmîye, Lübnan, 1996, s. 105; Honigmann, s. 104.

halifenin itaati altına girmeyi teklif etti[77] ancak Bencutekin bunları kabul etmeyerek mücadeleye devam etti. Bunun üzerine Basileios, Antakya'yı ele geçiren Mikhael Burtzes'i Bencutekin'i durdurmakla görevlendirdi.

Cisr el-Hadîd'te (Demir Köprü) meydana gelen savaşta Burtzes mağlup oldu, Bencutekin onun ağırlıklarını ele geçirerek çok sayıda Bizans askerini öldürüp esir aldı.[78] Fâtımîler karşısında direnemeyen Ebû'l-Fadâîl Saidüddevle ile Lü'lü, Bulgaristan'da bulunan Basileios'tan yardım istediler. Durumun ciddiyetini kavrayan imparator, Fâtımîlerin ilerleyişini durdurmak amacıyla Suriye seferine çıktı ve Halep önlerine ulaştı. Ebû'l-Fadâîl Saidüddevle ile Lü'lü imparatoru karşıladılar. Bencutekin ise Dimaşk'a çekildi. İmparator Basileios Şam'a giderek Humus ve Şeyzer'i ele geçirdi ve buraları yağmaladı. Trablus'u kırk gün boyunca kuşattı ancak herhangi bir netice elde edemeden geri döndü.[79] Antakya'ya dönen imparator, Fâtımîler karşısında başarısız olan Burtzes'i azlederek yerine Damianos Dalassenos'u tayin etti.

Doğu seferini tamamlayan Basileios, Bulgar meselesini nihayete erdirmek amacıyla 1014'te Bulgaristan seferine çıktı. Bizans'a karşı başarılı mücadeleler veren Bulgar Çarı Samuel ile Bizans İmparatoru Basileios'un orduları Serrae'den (Seres) Yukarı Strymion (Struma) Vadisi arasındaki Kimbalangos ya da Kleidion dar geçidinde karşı karşıya geldiler. Philippopolis

---

[77] İbnü'l-Adîm, s. 105.

[78] İbnü'l-Adîm, s. 106; Honigmann, s. 104; Norwich, s. 201; Abdülkerim Özaydın, "Azîz-Billâh", **TDVİA**, C. 4, İstanbul, 1991, s. 346.

[79] İbn Haldun, **Tarih İbn Haldûn**, thk. Hasen Abdülmünâm, C. 1, Amman 2003, s. 1036.

(Filibe) Strategos'u Nikephoros Ksiphias, yanına alacağı bir kıtayla dağları aştıktan sonra Bulgarları arkadan kuşatma altına almayı önerdi ve imparator da onun bu önerisini kabul etti.

Ksiphias yanındaki askerlerle harekete geçti ve Bulgarları gizlice arkadan kuşatma altına aldı. 29 Temmuz günü Bulgarlar, her iki taraftan saldırıya uğradılar. Şaşkına dönen Bulgar askerleri kaçışmaya başladı fakat büyük bir kısmı kaçarken öldürüldü. 14 bin Bulgar askeri esir alındı. Ömrünü Bulgar meselesine harcayan Basileios, adeta yılların intikamını alırcasına esir aldığı askerlerin hepsinin gözlerini oydurdu ve sadece onları ülkelerine ulaşabilmelerine kılavuzluk etmeleri için her yüz kişiden birinin tek gözüne dokunmadı. Bulgarlara yapmış olduğu bu dehşet verici zulümden ötürü Basileios "Bulgar Kasabı" (Bulgaroctonos) olarak adlandırıldı. Bulgar Çarı Samuel ise kahrından öldü.[80]

Samuel'in ölümünün ardından yerine oğlu Gabriel Radomir geçti fakat kısa bir süre sonra kuzeni Ioannes Vladislav tarafından öldürüldü. Vladislav 1018 tarihinde Dyrrhakhion'a saldırırken hayatını kaybetti ve Bizans imparatoru Basileios törenlerle Ohrid'e girdi. İmparatoru karşılayan çariçe ve hanedan üyeleri Basileios'a bağlılıklarını sundular ve bu suretle Bulgaristan Bizans topraklarına dâhil oldu.

Ohrid Patrikliği Başpiskoposluğa indirildi ve ülkedeki tüm piskoposluklar buraya bağlandı. Başpiskoposluk İstanbul Kilisesi'ne bağlanmasa da başpiskoposların ataması imparatorun onayına bırakıldı. Vergi indirimine giden Basileios, ülkedeki

---

[80] Bkz. Norwich, s. 209-210; Ostrogorsky, s. 287-288; Mithat Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)", **P.Ü.E.F.D**, 2002 (1), S. 11, s. 124; Vasiliev, s. 405; Todorov, s. 28; Charles Oman, **The Byzantine Empire**, New York: Putnam's, 1892, s. 242; Jean-Claude Cheynet, **Bizans Tarihi**, çev. İsmail Yerguz, Ankara, 2008 s. 79.

gelenek ve adetleri dikkate alarak vergilerin altın yerine mal yahut hizmet karşılığında ödenmesini kararlaştırdı. Ülke toprakları Bulgaristan ve Paristrion thema'larına bölündü.[81]

Bulgar topraklarına yerleşen garnizonlarla halka baskı uygulanmaya başlandığını söyleyen Bulgar tarihçisi Todorov'a göre Bulgar Kilisesi'nin özerkliği elinden alınarak İstanbul Patrikliği'ne bağlanmış, siyasal ve iktisadi baskının haricinde Bulgarları Helenleştirme ve asimile etme politikaları kendini hissettirmeye başlamış ve bu yaşananlardan ötürü ülkede Bizans'a karşı peş peşe isyanlar çıkmıştır.[82]

Basileios nihayet Bulgaristan'ı Bizans toprağı yaparak kati bir zafer elde etmişti. Batıdaki sorunları halleden imparator, şimdi Anadolu'nun doğusuyla ilgilenmek durumundaydı çünkü Abasgia (Abhazya) kralı Bagrat, 1014 yılında ölünce yerine oğlu Georgi geçmiş ve Bizans ile yapılan anlaşmayı tek taraflı olarak iptal edip Tao ve Phasiane'yi işgal etmişti. İmparator Basileios, Georgi'nin üzerine bir ordu gönderirken, 1021 senesinde bizzat kendisi sefere çıktı. Vaspurakan bölgesini Bizans topraklarına katan Basileios, öldükten sonra topraklarını Bizans'a bırakması hususunda Ani kralı Ioannes Smbat ile bir anlaşma yaptı.[83] Böylelikle Basileios ülkesine yeni thema'lar katmış oldu: Güneyde Antiokheia (Antakya), kuzeydoğuda Telukh, "Fırat" (sonradan Edessa thema'sı olarak anılacak), Vaspurakan, İberia, Melitene (Malatya), Taron (Muş sınırları içerisinde) ve Theodosiopolis (Erzurum).[84]

---

[81] Bkz. Norwich, s. 210-211; Ostrogorsky, s. 288-291.
[82] Todorov, s. 29-30.
[83] Norwich, s. 211-212.
[84] Norwich, s. 212; Ostrogorsky, s. 292.

II. Basileios Sonrası Bizans'ın Durumu

Bizans'ın en büyük imparatorlarından biri olan II. Basileios 1025 senesinde öldü ve kardeşi VII. Konstantinos tek başına iktidara geçti. Ağabeyi döneminde müşterek imparator olmasına rağmen devletin tüm idaresini Basileios'a bırakmıştı. Konstantinos, yönetim tecrübesinden yoksun olmakla beraber kendini zevk ve eğlenceye vermiş, bu sebeple ağabeyi Basileios'un inşa ettiği yapı çatırdamaya başlamıştı.

1026 senesinde Antakya katepanosu (askeri vali) Mikhael Spondyles, Halep üzerine bir sefer tertip etti ancak Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratıldı ve Halepli Müslümanlar Bizans'ın kontrolündeki Antakya'ya saldırdılar. Spondyles, el-Manika Kalesi'ni inşa etti ve kaleyi er-Ravadif ve civarının hâkimi olan Nasr b. Musaraf er-Ravadifi'ye verdi. Ravadifi ise kaleyi Trablus emirine ve Anuştegin ed-Duzbârî'ye teslim etti.[85] Konstantin'in zayıflığı Anadolu aristokratlarını memnun etmişti çünkü onların zenginliklerine darbe vuran Basileios'un toprak reformunu onun sayesinde kaldırtmayı başarmışlardı. Yaşlı ve zayıf imparator Konstantin'in yalnız saltanatı uzun sürmedi. Erkek çocuğu olmayan imparator, kızı Zoe'yi Romanos Argyros adındaki yaşlı bir senatör ile evlendirdi ve Konstantin'in ölümünün ardından Argyros, III. Romanos olarak Bizans tahtına çıktı (1028). 1029 senesinde Mikhael Spondyles, imparatorun emri olmadan Halep'e saldırdı. Kaybar/Keybar Kalesi'ni kuşatma altına alan Bizanslılar, Nasr tarafından bozguna uğratıldı. Bunun üzerine imparator onu azlederek yerine Konstantinos Karentenos'u tayin etti.[86] İmparator, askeri me-

---

[85] Honigmann, s. 109.
[86] Honigmann, s. 110.

ziyetlere sahip olmamasına rağmen 1030 yılında büyük bir orduyla Halep'e sefer düzenledi. Antakya'da bir süre ikamet eden imparator, Halep'in kendisine teslim edilmemesi üzerine Antakya'dan Kaybar/Keybar üzerine gitti. Rumların haricinde Bulgar, Rus, Gürcü, Abaza, Ermeni, Peçenek ve Frank[87] kuvvetlerini de bünyesinde barındıran Bizans ordusu, burada meydana gelen bir çatışmada Müslümanları yenilgiye uğrattılar.[88]

Daha sonra imparator ordusuyla beraber Tubbal Köyü'ne giderek suyun olmadığı bir arazide karargâh kurdu. Patrikios Leon Khoirosphaktes'i Azez'e gönderdi. Beni Kilâb kabilesinin baskınına uğradılar. Müslümanlar, komutanı esir aldılar ve Bizans karargâhına saldırdılar. Konstantin Dalassenos'un yenilmesi ve ordunun susuzluktan helak olması gibi nedenlerden ötürü Bizans geri çekilmek zorunda kaldı. Emir Nasr, Bizans'ın karargâhını yağmaladı ve 900 süvari ile Rum ordusunu takibe koyuldu. Esir düşmekten son anda kurtulan imparator, Bizans toprağı olan Kûrus'a (Kyrrhos) kaçtı.[89] "Basileios öldüğünde medeni dünyanın en iyi savaş mekanizmasına sahip olan imparatorluk ordusu, sadece beş yıllık bir yanlış yönetim ve ihmalkârlık sonucunda Doğu'nun maskarası olacak konuma düşmüştü."[90]

Bizans'ı takibe koyulan Müslüman süvarilerden bir grup, Telukh'a gelerek garnizonun teslim olmasını istediler. Strategos Georgios Maniakes ise teklifi kabul ederek onlara çok miktarda yiyecek ve şarap gönderdi ve şafak söker sökmez adamlarıyla beraber teslim olacağını bildirdi. Kendilerine kurulan

---

[87] İbnü'l-Adîm, s. 137; Honigmann, s. 110.
[88] İbnü'l-Adîm, s. 136; Honigmann, s. 110.
[89] İbnü'l-Adîm, s. 138; Honigmann, s. 111.
[90] Norwich, s. 218.

tuzaktan bihaber olan Müslümanlar ise gönderilen şarapları içtiler. Müslüman askerler uykuya dalınca da Maniakes ile adamları onlara saldırdı ve askerlerin hepsini öldürdü.[91] İmparatorun başarısızlığını bir anlamda telafi etmiş olan Maniakes, Romanos tarafından Aşağı Media bölgesinin (kısaca Yukarı Fırat Vadisi'nde yer alan tüm şehirlerin (ikametgâhı Samosata'da [Samsat] yer alan) askeri valisi tayin edildi.[92]

Urfa hâkimi Utayr'ın ölümüyle Nâsırüddevle b. Mervân şehrin bir yarısını Utayr'ın oğluna, diğer yarısını Şibl'in oğluna vermişti.[93] İbn Utayr ise Maniakes'e haber göndererek uygun bir meblağ karşılığında elinde bulundurduğu kaleyi kendisine teslim edeceğini bildirdi.[94] Bunun üzerine Maniakes gelerek 20 bin dinar karşılığında kaleyi teslim aldı. İbn Şibl ile adamları şehirden kaçarken Rumlar Müslümanları katledip mescitleri tahrip ettiler.[95] Nâsırüddevle b. Mervân Urfa'ya bir ordu gönderdi ve şehri kuşattılar. Bizans askerleri burçlara sığınırken, Hristiyan halk da kiliselere sığındı. Nâsırüddevle b. Mervân'ın askerleri çok sayıda Rum ve Hristiyanı öldürüp şehri yağmaladılar ancak Bizans karşısında başarılı olamadılar ve böylece Urfa 1031/1032 yılında Bizans'ın hâkimiyetine geçti.[96]

"Bizans'ın takriben 940-1030 yıllları arasındaki bu genişleme döneminin olumlu olduğu kadar olumsuz sonuçları da olmuştu. Devletin artan talepleri, soyluların vergi ödeme konusundaki direnciyle çatışmaya başlamıştı. Saraydaki siyasi

---

[91] Norwich, s. 218.
[92] Norwich, s. 219.
[93] İbnü'l-Esîr, C. 8, s. 32.
[94] İbnü'l-Esîr, C. 8, s. 33; Honigmann, s. 133.
[95] İbnü'l-Esîr, C. 8, s. 33.
[96] İbnü'l-Esîr, C. 8, s. 33; Honigmann, s. 133-134.

partizanlık ise bir bütün olarak toplum içinde yeni sosyal gerilimlerin geliştiğini gösteriyordu. Zayıf ve fırsatçı bir imparatorluk hükümeti bağlamında da politik başarısızlıklar, askeri gücün olduğundan fazla büyütülmesine ve savunma yapısının ihmaline yol açtı. Peçeneklerin Balkanlar'daki saldırıları, Ermenistan'ın dağlık bölgelerinde Selçukluların görünmesi ve İtalya'daki Norman akınları gelecek olan değişimin habercisiydi."[97]

Doğuda kısmi bir başarı elde eden memur asalet sınıfının temsilcisi Romanos, toprak aristokratlarının eski gücünün önünü açtı. Büyük arazi sahipleri, köylü ve askeri emlaklarını yeniden ele geçirdi ve bunların eski sahiplerini yarı kölesi haline getirdi. Ülkenin vergi ve savunma gücü çöküntüye uğradı ve bunun sonucunda devletin fakirleşmeye başlaması, Bizans'ın askeri gücünü zayıflattı.[98]

1028-1038 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nu yöneten İmparator Romanos'un esrarengiz bir şekilde öldüğü gün İmparatoriçe Zoe, aşk yaşadığı Hadım Ioannes Orphanotrophos'un kardeşi Mikhail ile evlendi. Bizans tahtına oturan Mikhail döneminin en önemli olayı II. Basileios döneminde yapılması planlanan ancak imparatorun ölümü dolayısıyla iptal edilen Sicilya seferidir. Doğuda Müslümanlara karşı başarılı mücadeleler veren Georgios Maniakes, bu defa Sicilya'nın hâkimiyetini elinde bulunduran Müslümanlarla mücadele edecekti. Maniakes komutasındaki Bizans donanması 1038 senesinde Sicilya üzerine sefere çıktı. Ancak söz konusu sefer Bizans için tam bir felaketle sonuçlandı ve ada Müslümanların

---

[97] John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, çev. Ali Özdamar, İstanbul, 2017, s. 97.
[98] Ostrogorsky, s. 299.

elinde kalmaya devam etti.[99] Genç yaşta yakalandığı bir hastalık nedeniyle 1041 yılında hayatını kaybeden imparatorun ardından Kalafatçı Mikhail (V. Mikhail) tahta çıktı.

Kalafatçı Mikhail diğer imparatorların aksine kayda değer bir vasfa sahip değildi. Norwich'e göre "Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve Havarilere eş mertebesine çıkarılan bu adam, bu şerefi iki şeye borçludur: Sadece kendini düşünen yozlaşmış bakanların entrikalarına ve bir yaşlı kadının (Zoe) aptallığına."[100] Zoe'nin evlatlığı olarak tahta geçen Mikhail bir süre sonra tahta çıkmasını sağlayan Ioannes Orphanotrophos ile Zoe'yi sürgüne gönderdi. Hem Bizans sarayındaki asillere karşı olan olumsuz tavırları hem de imparatoriçeyi sürgün etmesi halkın nazarında büyük bir öfkeye sebep oldu. Başkentte çıkan isyan sonucunda Zoe sürgünden, kız kardeşi Theodora ise bulunduğu Petrion Manastırı'ndan getirtilerek Bizans tahtına oturtuldu (1042). Kalafatçı Mikhail ise ele geçirildi ve gözleri kör edildi. Zoe, Konstantin Monomakhos ile evlendi ve Monomakhos, IX. Konstantin olarak Bizans tahtına çıktı.

IX. Konstantin zamanında Bizans sınırlarında yeni güçler zuhur etmişti: Doğuda Arapların yerini Selçuklular, batıda Normanlar, kuzeyde Bulgarlar ile Rusların yerini Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar almıştı.[101] Bulgaristan'ın II. Basileios tarafından ilhak edilmesi neticesinde imparatorluk ile Peçenekler arasında devlet seviyesindeki temaslar sona ermiş ve Peçenek akınları Balkanlara kaymıştır.[102] "Peçeneklerin Bizans topraklarına akınlar düzenlemesi ise durup dururken yapılmamış olup bunlar Peçeneklerin kendi iç çekişmelerinin sonucunda

---

[99] Sicilya seferi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Norwich, s. 226-227.
[100] Norwich, s. 233.
[101] Ostrogorsky, s. 309.
[102] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul, 2010, s. 176.

gerçekleşmişti. Peçeneklerin dağılmasında çok önemli bir etken olan söz konusu iç çekişmeler, Uzlarla yapılan mücadeleler ve alınan mağlubiyetlerin tesiriyle başlamıştır."[103] Uzların baskısının artması üzerine Peçenekler Balkanlara geçmek zorunda kaldılar. Basileios'un Bulgaristan'ı fethetmesi ve imparatorluk sınırının Tuna kıyılarına kadar genişlemesiyle durum değişmişti. Artık Bizans ile göçebeler arasında bir tampon devlet kalmamıştı.[104] Peçeneklerin akınlarıyla baş edemeyen Bizans, en nihayetinde onlarla anlaşmak zorundaydı. Bazı uruğlar ile anlaşan Bizans onları sınır muhafızlığı yapmakla görevlendirdi.[105]

Çağrı Bey'in 1016 senesinde düzenlediği ilk Anadolu akınlarından sonra 1042'de 15 bin kişilik bir Oğuz grubu Ermeni Vaspuragan mülküne girerek Ermeni Prens Haçig'i öldürmüş[106] ve ardından Rey'e dönmüşlerdir. Bizans'ın doğu politikasını sert bir dille eleştiren Norwich bu durum hakkında şöyle demektedir: "…özellikle de o ve halefi Konstantinos Dukas, Ermenistan'a karşı son derece basiretsiz bir politika izlemişlerdir. İmparatorluğun kuzeydoğu sınırında yer alan bu dağlık bölgeyi isteme nedeni sadece stratejik amaçlıdır. Topraklar kazanıldıktan sonra Konstantinos'un yaptığı ilk iş sadık Monofizit Ermenilere karşı dini bir zulüm başlatmak olmuş ve böylece şimşekleri üstüne çekmiştir. Ondan sonra gelen X. Konstantinos da bu zulmü devam ettirmekle birlikte ahmaklıkta daha da ileri gitmiştir. Ermenistan'ın bakımı için belli

---

[103] Akdes Nimet Kurat, **Peçenek Tarihi**, İstanbul, 1937, s. 130.
[104] Norwich, s. 249.
[105] Ostrogorsky, s. 309; Norwich, s. 250; Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, 1972, s. 63.
[106] Turan, s. 119.

vergilerden muaf tutulan yaklaşık elli bin adamlık bir yerel milis gücü vardır. Yeni para kaynağı arayışı içinde olan imparator, bu vergileri tekrar koydurmuş ve milis gücünü de dağıtmıştır. Bu suretle Bizans çok değerli bir tampon devleti kaybetmiş ve onun yerine umduğu gibi bir Ermeni siper bölgesi yaratmak bir yana, yüzyıl öncesinde Ermeni sorunu olarak adlandırılan ve problem çözmek yerine bilakis problem yaratan muhalif ve uyumsuz bir azınlık yaratmıştır. Ermeni liderler kendi hallerine bırakılsalar, her zaman yaptıkları gibi Müslüman istilacılara karşı direnç göstermeye devam edeceklerdi ancak son gelişmelere karşı moralleri bozulup gücenince Türkler tarafından fethedilmenin şimdiki Yunan boyunduruğundan daha kötü olamayacağını düşünmeye başlamışlardı."[107]

Anasıoğlu, Göktaş, Boğa gibi beylerin idaresinde düzenlenen bağımsız akınların ardından Selçuklu orduları tarafından Anadolu'ya düzenli akınlar başladı. Türkmenlerin Anadolu akınları karşısında önlem almak zorunda kalan Bizans İmparatoru IX. Konstantin, Liparit komutasındaki bir orduyu Divin'e gönderince Sultan Tuğrul da Kutalmış öncülüğündeki Selçuklu ordusunu bölgeye gönderdi. Selçuklu Türkleriyle ilk defa karşı karşıya gelen Bizans ağır bir yenilgi aldı.

1048 yılında Hasankale (Kapetru) önünde meydana gelen savaşta Liparit komutasındaki Bizans ordusu, İbrahim Yınal komutasındaki Selçuklular karşısında mağlup oldular. Liparit dâhil çok sayıda Bizans askeri Türklere esir düştü. Bizans ile Selçuklular arasında yapılan görüşmeler neticesinde imparator; Emeviler devrinde inşa edilen cami ve medresenin tamir edilmesi, bu camide Fâtımîler adına okunan hutbenin yerine Abbâsî halifesi ile Sultan Tuğrul adına okunmasını ve Sultan

---

[107] Norwich, s. 269.

Tuğrul'un kullandığı ok ve yay işaretlerinin caminin mihrabına konulmasını kabul etti. Anlaşma neticesinde Liparit serbest kaldı ancak imparatorun Abbâsîlere ödenen yıllık vergiyi Sultan Tuğrul'a ödemeyi kabul etmemesi nedeniyle herhangi bir anlaşma imzalanmadı.[108]

Hasankale Zaferi'nin ardından Sultan Tuğrul, Anadolu seferine çıktı ve 1054 senesinde Tebriz'e ulaştı. Ravvâdî hanedanından Ebû Mansûr Vahsudân ve Gence emiri Ebû'l-Asvar, Sultan Tuğrul'a yıllık vergi ödemeyi kabul ederken Diyarbakır'ın Mervânî emiri Nâsırüddevle asker ve mal yardımıyla Bizans seferine katıldı. Erciş'in ardından Malazgird Kalesi önüne gelerek burada karargâh kuran Sultan Tuğrul, bu müstahkem kaleyi kuşatma altına aldı. Ancak kalenin çok güçlü olması ve kışın yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırarak geri döndü.[109]

Selçukluların akınlarına karşı mukavemet gösteremeyen Konstantin'in ölümünden bir yıl önce ise dünya tarihini derinden etkileyecek önemli bir hadise meydana gelmişti: 1054 senesinde Batı ve Doğu kiliselerinin birbirinden ayrılması. İstanbul ve Roma kiliseleri arasındaki hâkimiyet mücadelesi yeni olmayıp yıllar öncesine dayanıyordu. Ostrogorsky konu hakkında şöyle demektedir: "Bizans imparatorları İtalya üzerindeki hukukunu ayakta tutabilmek için Roma'nın evrenselliğini desteklemişlerdi. Ancak nasıl batı dünyasının devlet olarak kendini kabul ettirmesi Bizans'ın cihanşümul devlet anlayışının temellerini sarsmışsa, Slavların İstanbul Kilisesi tarafından kazanılmış olması da Roma Kilisesi'nin cihanşümullük

---

[108] Bkz. Turan, s. 121-125; Erdoğan Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti**, 2016, s. 36-38; Sevim ve Merçil, s. 34-36; Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara, 2014, s. 19-21.

[109] Bkz. Turan, s. 129-131; Merçil, s. 39-40; Sevim ve Merçil, s. 36-37; Ayönü, s. 21-23.

iddiasını doğuda dayanıksız bırakmıştı. Güney Slavlarının kilise teşkilatı içine alınmasını Rusya'nın İstanbul Patrikliği'ne bağlanması takip etmişti. Bundan pek az sonra Bizans'ta Roma aleyhtarı cereyanın kuvvetlenmesi hiç şüphesiz bir tesadüf değildir. Muazzam Slav hinterlandına dayandığı halde Bizans Kilisesi artık Roma'nın üstünlüğüne elbette boyun eğemezdi."[110]

Kiliseler arası hâkimiyet çekişmesinin yanı sıra liturjik (kilise adetleri) ihtilaflar ve İstanbul Patriği Mikhail Kerullarios ile Papa'nın yardımcısı Kardinal Umberto arasındaki anlaşmazlıklar da iki kilise arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Bardağı taşıran son damla ise Kardinal Umberto'nun başkanlığındaki Roma temsilcilerinin İstanbul'a gelmeleri olmuştu. Papa II. Leon 1054 yılında aralarındaki problemleri halletmek üzere İstanbul'a bir heyet göndermek istemiştir. Çünkü Normanlar Güney İtalya'yı ve Sicilya'yı işgal etmişti ki bu bölgede hem Grek kolonileri hem de Papalık toprakları bulunuyordu.[111] Patrik tarafından kabul edilen Kardinal Umberto, Patriğe tepeden bakan ifadeler kullanmış ve nezaket kurallarına uymamıştır. Gururu incinen Patrik de Roma heyetini huzuruna kabul etmemişti. İmparatorun arabuluculuk teşebbüsleri de herhangi bir fayda sağlamayınca Kardinal Umberto, Ayasofya Kilisesi'ne giderek Patrik Kerullarios ile yandaşlarının aforoz edildiğini bildiren papalık lepatlarını astı (15/16 Temmuz 1054). Bunun üzerine İstanbul Patriği de bir sinod toplayarak kendisini aforoz edenleri aforoz etti ve böylece Doğu ve Batı kiliseleri resmen ayrılmış oldu.[112] "Neticede do-

---

[110] Ostrogorsky, s. 310.

[111] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri", **Dini Araştırmalar**, C. 2, S. 5, (Eylül-Aralık 1999), s. 388.

[112] Bkz. Ostrogorsky, s. 311-312; Norwich, s. 250-255; Vasiliev, s. 427-430.

ğan iki ayrı kilise, iki ayrı temayülün mektepleştiği bir yer olacaktır. Böylece Bizans Kilisesi Ortodoks (gerçek imanı muhafaza eden) adını alırken; Roma Kilisesi de Katolik (Birlik içinde evrensellik) adını alacaktır. Bununla birlikte her ikisi de diğerinin üstlendiği vasıflara kendisinin de layık olduğunu iddia edecektir."[113]

İmparator IX. Konstantin 11 Ocak 1055 tarihinde, Theodora ise Eylül 1056 yılında öldü ve onun ölümüyle beraber Makedonya hanedanlığı da sona ermiş oldu. Theodora, ölmeden önce memur asalet sınıfından Mikhail'i kendisine halef olarak seçmişti. Yeni İmparator VI. Mikhail döneminde memurlar sınıfı en parlak ve şatafatlı dönemlerinden birini yaşadı ancak bu durum fazla uzun sürmedi. Bu durumdan rahatsız olan askeri sınıftan Isaakios Komnenos, Paphlagonia'da imparator ilan edildi (8 Haziran 1057). Patrik ve başkentteki muhaliflerle de karşı karşıya gelen imparator, en nihayetinde tahttan çekilmek zorunda kaldı. Böylece Isaakios Komnenos 1 Eylül 1057 tarihinde Bizans imparatoru oldu. Ancak onun da saltanatı fazla uzun sürmedi. Devleti eski gücüne döndürmek gayesiyle toprak istimlak programı başlatması, gücünün doruğundaki Patrik Mikhael Kerullarios ile aralarının açılmasına neden oldu ve baskılara daha fazla dayanamayarak tahttan feragat etti ve bir manastıra çekildi (Aralık 1059).

Isaakios Komnenos'un görevden ayrılmasının ardından memurlar sınıfından Konstantin Dukas tahta çıktı (1059-1067). "Onun imparator olmasıyla ordu tamamen geri plana atıldı, memur ve senatör sayısı hızla arttı. Asker kökenli olma-

---

[113] Mehmet Aydın, "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", **A.Ü.İ.F.D**, C. 27, S. 1, 1986, s. 128.

yan X. Konstantin, Konstantinopolis'in kolay ve rahat yanlarını tercih ederek vaktini derin tartışmalar, hukukun ince noktaları ile ilgili uzayıp giden tezlerin taslaklarıyla geçirdi. Bu nedenle imparatorluğun ödediği bedel çok ağır olacaktı."[114] Ordunun saf dışı bırakılması ve artan masraflar yüzünden Bizans hazinesi ve askeri gücü ciddi şekilde bozulmaya başladı. İmparatorun faaliyetleri yüzünden devletin mali ve askeri sistemi çökmeye yüz tutmuşken dış tehditler de imparatorluğun dört bir tarafını sarıyordu. Güney İtalya'da Norman mukavemeti artarken, Macarlar Belgrad'ı işgal etmişti. Peçeneklerin yanı sıra Oğuzlar da Kumanların baskısı nedeniyle güney Rusya ovalarından ayrılarak büyük kitleler halinde Balkanlara inmişlerdi.[115]

Ancak Bizans için en büyük tehlike Selçuklular idi. İlk Anadolu akınlarının ardından daha da güçlenmiş olan Selçuklular, şimdi İran ve Irak'ın kontrolünü ele geçirmiş, Abbâsî halifesinin siyasi yetkilerini kendi ellerine almışlardı. "Bulgaristan'ın itaat altına alınması nasıl devlet ile kuzeydeki göçebe milletler arasındaki ayırıcı duvarı yıkmışsa, IX. Konstantin zamanında Ermenistan'ın ilhakı ile Selçuklulara yeni bir taarruz alanı sağlanmıştı."[116]

Fâtımîlerin Siyasi ve Sosyal Durumu

Dördüncü Fâtımî halifesi el-Muiz-Lidînillâh döneminde Endülüs Emevilerinin baskısı neticesinde yönünü Mısır'a çeviren Fâtımîler, Cevher es-Sıkıllî'nin öncülüğünde Ihşîdî Hanedanlığı'na (935-969) son vermiş ve başkentlerini Mısır'a taşımış-

---

[114] Norwich, s. 267.
[115] Ostrogorsky, s. 317.
[116] Ostrogorsky, s. 318.

lardır. el-Muiz'in ardından oğlu el-Azîz-Billâh ve onun ardından da el-Hâkim-Biemrillâh hilafet makamına geçmiştir. Suriye'de Bizans ile mücadele eden el-Azîz-Billâh döneminde Mısır halkı huzur içerisinde yaşarken, el-Hâkim-Biemrillâh zamanında bu durum tersine dönmüştür. el-Hâkim'in zulmüne daha fazla dayanamayan Hristiyanların büyük bir kısmı ülkeden ayrılırken, onun tanrı olduğunu iddia eden Dürzîlik mezhebi de bu dönemde ortaya çıkmıştır.

El-Azîz-Billâh'ın Hilafeti

Halife el-Muîz-Lidinillâh'ın ölümünün ardından el-Azîz-Billâh, V. Fâtımî halifesi olarak tahta çıktı (9 Ağustos 976). Türk komutan Alptekin'in (ya da Aftegin) Dimaşk'ta bağımsızlığını ilan etmesi ve Halep'i ele geçirmek amacıyla Bencutekin öncülüğünde Bizans ile yapılan savaş, onun döneminde meydana gelen önemli siyasi olaylardır.

Büveyhî emiri Bahtiyâr ile mücadele eden Muizzüddevle'nin Hacibi Sebûktekin'in ölümünün ardından Türkler Alptekin et-Türkî'yi kendilerine emir seçtiler. Ancak Adudüddevle ile yaptıkları savaşta mağlup olmaları ve Adudüddevle'nin Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmesi üzerine Alptekin ile beraberindeki Türkler önce Tikrit'e, Humus'a ve ardından Fâtımîlerin elinde bulunan Dimaşk varoşlarına gittiler (975). Henüz Fatımîler tarafından ele geçirilen bu şehir, farklı bir mezhebe mensup ve halkla kaynaşamamış olan Mağribli askerlerin yaptıklarından bir hayli rahatsızdı. Çelik'in aktarımına göre Devadârî konu hakkında şöyle demektedir: "Bu esnada Dimaşk en kötü zamanını yaşıyordu. Meğâribe şiddetli bir savaş neticesinde şehri ele geçirmiş ve savaş sonrasında şiddet, baskı ve zulüm uygulamaya başlamıştı. Dimaşk'ta mal ser-

vet ve yaşama zevki kalmamıştı. Bu zulüm şurta (emniyet) görevlisi İbnu'l-Maverd olarak bilinen kişi ve cemaati tarafından yapılıyordu. Halkın Ebû Mahmud'a yaptığı şikâyetle yerine geçen İbn Hamza da aynı baskıları devam ettirmiş ancak bu zulümlerin önü alınamamış ve Dimaşk halkıyla Meğâribe arasında süren çatışmaların ardı arkası kesilmemiştir."[117] Dimaşk halkının Fâtımîlerden memnun olmamasını ve Fâtımîlerin Bizans imparatorunun düzenlediği seferle meşgul olmasını fırsat bilen Alptekin, Dimaşk'ı kolaylıkla ele geçirdi ve Fâtımî adına okunan hutbe yeniden Abbasî halifesi et-Tâî-Lillâh adına okunmaya başlandı.[118] Bizans, Baalbek ile Humus'a saldırdığı zaman Alptekin, Fâtımî halifesi el-Muîz ile yakınlık kurmak zorunda kaldı. Çünkü Fâtımîlerin Suriye bölgesini yeniden ele geçirmek isteyeceğini biliyordu.[119] Ancak aralarında herhangi bir uzlaşı sağlanamadığı gibi yıllık haraç ödenmesi karşılığında Bizans ile bir anlaşma yaptı ve böylelikle Rumlar Dimaşk'a dokunmadılar. Halife el-Muîz, Dimaşk'a bir ordu gönderdi ancak ölümü nedeniyle Alptekin ile mücadele oğlu el-Azîz'e kaldı. Fâtımîlerin gecikmesi üzerine Alptekin Fâtımî idaresinde bulunan Sayda şehrine saldırarak vali İbnu'ş-Şeyh'in ordusunu mağlup etti. Ardından Akka ve Taberiyye şehirlerine saldırarak bu iki şehri yağmaladı ve Dimaşk'a döndü.[120] Durumun

---

[117] Aydın Çelik, "Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin", **F.Ü.S.B.D**, C. 12, S. 1, (2002), s. 288-289.

[118] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 293; Ahmed Muhtâr el-Abbâdi, **Fi't Tarihi'l-Abbâsî ve'l Fâtımî**, Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, s. 281; Çelik, "Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin", s. 289; a.mlf., **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, Ankara, 2018, s. 216.

[119] Çelik, **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, s. 216.

[120] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 294; İbn Haldun, I, s. 1034; Çelik, "Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin", s. 290; a.mlf., **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, s. 216.

ciddiyetini anlayan el-Azîz-Billâh veziri Yakub b. Killis'le[121] görüş alışverişinde bulunduktan sonra Mısır fatihi Cevher'in[122]

---

[121] 930 senesinde Bağdat'ta doğan Yahudi asıllı İbn Killis, bir müddet Remle'de tüccarların yanında hesap işleriyle meşgul olmuş, ardından Mısır'a gitmiştir. Kâfur el-İhşîdî tarafından önce Divân-ı Hâs'ın daha sonra ise tüm divanların yöneticiliğine atanmıştır. Ancak emirin ölümünden sonra vezir tarafından hapsedilmiştir. Bir müddet sonra hapisten çıkan İbn Killis, Cevher es-Sıkıllî'nin aracılığıyla halife el-Muiz'in hizmetine girmiş ve vezir olmuştur. Alptekin meselesinin halledilmesinde kritik bir rol oynayan İbn Killis, halife el-Azîz döneminde gücünün zirvesine ulaşmıştır. Müellifin de anlattığı gibi önce görevden alınan ve mallarına el konulan İbn Killis, kısa bir süre sonra görevine iade edilmiş ve malları da kendisine teslim edilmiştir. 23 Şubat 991 tarihinde ölen Yakub b. Killis ölüm döşeğindeyken kendisini ziyarete giden halifeye Bizans ile Hamdânîlerle iyi ilişkiler kurmasını ancak Mûferrîc b. Dağfel b. el-Cerrâh'ı ilk fırsatta ortadan kaldırmasını tavsiye etmiştir. İslam tarihindeki ilk mühtedi vezir kabul edilen İbn Killis aynı zamanda Ezher Camiî'ni medreseye çeviren ilk devlet adamı olarak da kabul edilmektedir. Fâtımîlerin en büyük devlet adamlarından biri olan İbn Killis'in er-Risâletü'l-Muzhibe ve Kitâb fi'l-Fıkh adlı eserleri bulunmaktadır. Saîd Abdülfettâh Âşûr, "İbn Killis", **TDVİA**, C. 20, İstanbul, 1999, s. 136-137.

[122] Slav asıllı Sicilyalı komutan olan Cevher, küçük yaşta esir alınmış ve ilk olarak halife el-Mansûr'un hizmetinde bulunmuştur. el-Muiz-Lidînillâh'ın has kumandanlarından olan Cevher, 958 yılında çıktığı Kuzey Afrika seferinde Midrârî Emirliği'ni yeniden Fâtımî egemenliğine sokmuş ve son İdrîsî emiri Hasan el-İdrîsî de Fâtımî halifesine bağlılığını bildirmek zorunda kalmıştır. Uzun bir süredir Mısır ile ilgilenmekte olan Fâtımîler, aradıkları fırsatı bu dönemde yakalamışlardır. Kâfur el-İhşîdî'nin ölümünden sonra ciddi siyasi ve iktisadi buhranlarla çalkalanan Mısır'da bir grup cemaat halife el-Muiz'e mektup yazarak onu Mısır'a davet etmişlerdir. Bu gelişme üzerine halife Cevher'i büyük bir orduyla Mısır'a göndermiştir. 969 senesinde İhşîdîlere son veren Cevher, Kahire şehri ile Ezher Camiî'nin temellerini atmış ve Mısır'ın bozulan ekonomisini yeniden düzenlemiştir. Mısır'ı fethederek büyük bir başarıya imza atan Cevher, 974 senesinde halife tarafından azledilmiş ve adı, öldüğü tarih olan 992 senesine kadar kaynaklarda zikredilmemiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, "Cevher es-Sıkıllî", **TDVİA**, C. 7, İstanbul, 1993, s. 456-457.

kumandasındaki bir orduyu Dimaşk'a gönderdi. Kendisine sunulan hediyeleri kabul etmeyen Alptekin, Hasan el-Karmatî'nin de desteğini alarak Cevher'in ordusunu Askalân'da kuşattı. Açlıktan helak olmaya başlayan muhasara altındaki Mısır ordusu Alptekin'den emân istemek zorunda kaldı. Yapılan antlaşmaya göre Cevher ve askerleri Alptekin'in kılıcının altından geçerek şehri terk edeceklerdi. Cevher'in bu teklifi kabul etmesi üzerine Alptekin kılıcını sur üzerine astı ve Cevher ile adamları onun kılıcının altından geçerek Kahire'ye gittiler.[123] Alptekin karşısında başarısız olarak Kahire'ye dönen Cevher'e çok kızan halife bizzat kendisi ordunun başına geçerek Dimaşk'a doğru harekete geçti. Karmatî lideriyle beraber savaş hazırlıklarını yapan Alptekin, Remle'de karargâh kurdu. Taraflar arasında cereyan eden savaşta Alptekin'in cesaretine ve gücüne hayran kalan halife ona haber göndererek itaatine girdiği takdirde kendisini ordusunun başkomutanı yapacağını bildirdiyse de Alptekin bunu kabul etmeyerek savaşa devam etti ancak bu defa başarılı olamadı (Ağustos-Eylül 977). Savaştan kaçan Alptekin, Fâtımî askerleri tarafından ele geçirildi. Öldürüleceğini sanan Alptekin halife tarafından büyük bir ikram ve teveccühle karşılandı. Halife, Alptekin'i de yanına alarak Mısır'a döndü. Başkente gelen Alptekin ile askerleri Fâtımî ordusunun paralı askerleri statüsüne alınarak Hâretü'l-Etrak (Türklerin Mahallesi) denen mahalleye yerleştirildiler.[124]

---

[123] Yahya el-Antâkî ise Cevher ile Alptekin arasında Gazze'den Mısır'a kadar olan yerlerin Fâtımîlerin; Askalân ve gerisinde kalan bölgenin ise Alptekin'in olacağına dair bir anlaşma yapıldığını söylemektedir (bkz. **Târîhu'l-Antâkî**, s. 180).

[124] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 297; el-Abbâdi, s. 281; İbn Haldun, C. 1, s. 1034; Çelik, "Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin", s. 292; a.mlf., **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, s. 231.

Dimaşk'ta durum böyleyken Filistin'de de Cerrâhîler sülalesi bulunuyordu. Cerrâhîler Arabistan'da Ecâ ve Selmâ dağları arasında bulunan anayurtlarını terk eden Kahtânî Tay kabilesine mensupturlar. Önce Halep ve çevresine yerleşen, daha sonra Ürdün sınırları içerisindeki Belkâ, Havran ve Dimaşk'a göç eden Cerrâhîler, Filistin'in Remle şehrini kendilerine merkez edinmişlerdi.[125] Dağfel b. Müferrec önceleri Fâtımî halifesi el-Azîz'e itaat etmişse de bir süre sonra bağımsız hareket etmeye başlamıştı.

Fâtımîleri bu dönemde en çok uğraştıran mesele ise Halep olmuştu. Kuzey Suriye'yi kontrol eden Halep Hamdânîleri, Suriye bölgesini ele geçirmek isteyen Fâtımîlerin ilgi alanına girmişti: "Mezhep bakımından Fâtımîlerin İslam âleminin tamamını ele geçirmek ve Abbâsî hilafetini düşürmeye yönelik politika izlemeleri, Hamdânîleri Fâtımîler ile karşı karşıya getirmekteydi. Fâtımîler Halep'i ele geçirmek suretiyle bir yandan Irak'a giden tabii yol açılacak, diğer yandan da Mısır'ın asırlardır takip ettiği jeopolitik tavrın gereğini yerine getirecekti. Zira Mısır'ın sınır güvenliği en eski tarihlerden itibaren Suriye'den sağlanmıştır. Çünkü Mısır'ın kuzeydoğudan ele geçirilmesi kolaydı. Dolayısıyla başta Bizans olmak üzere bölgeye yönelik herhangi bir istilayı engelleme buradan olmaktaydı. Kısacası Halep'in ele geçirilmesi Fâtımîler açısından siyasi ve askerî bir zaruretti."[126]

Stratejik bir öneme sahip olan Halep şehrinin emiri Sadüddevle Ebû'l-Fadâîl, önce halife el-Azîz'e itaat ederek namaza

---

[125] Muhammed Abdülkâdir Hureysât, "Cerrâhîler", **TDVİA**, C. 7, İstanbul, 1993, s. 415.

[126] Çelik, **Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)**, s. 236.

"Hayya âlâ hayri'l amel Muhammedûn ve Aliyyûn hayrü'l-beşer" ibaresini ekledi.[127] Ancak daha sonra halifeyle arası bozulunca Bizans'tan yardım istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Fâtımîler de Humus valisi Bekcûr ile ittifak kurdu. el-Azîz, birkaç çatışmanın ardından Halep meselesine son vermek amacıyla Bencutekin'e haber göndererek Halep'e gitmesini ve şehri fethetmesini istedi. Halifenin emri üzerine büyük bir orduyla yola koyulan Bencutekin 992 senesinde Halep'e indi. Humus ve Hama'yı fetheden Bencutekin, Halep'i kuşatma altına aldı. Ebû'l-Fadâîl Sadüddevle ise şehirden ayrılması karşılığında yüklü miktarda mal vermeyi, el-Azîz adına sikke bastırmayı, sancaklara ismini yazdırmayı ve itaati altına girmeyi teklif etti ancak Bencutekin mücadelesinden vazgeçmedi. Bunun üzerine Basileios, Mikhael Burtzes'i Bencutekin ile mücadele etmekle görevlendirdi.

Cisr el-Hadîd'te (Demir Köprü) meydana gelen savaşta Burtzes mağlup oldu. Fâtımîler karşısında direnemeyen Ebû'l-Fadâîl Sadüddevle ile Lü'lü, Bulgaristan'da bulunan Basileios'tan yardım istediler. Hatta Lü'lü göndermiş olduğu mektupta Halep'in alınması durumunda Antakya'nın ve ardından da Konstantiniyye'nin düşeceğini vurgulamıştı.[128] Fâtımîlerin ilerleyişini durdurmak amacıyla Suriye seferine çıkan imparator Halep önlerine ulaştı. Ebû'l-Fadâîl Sadüddevle ile Lü'lü imparatoru karşılarken onun gelişini haber alan Bencutekin Dimaşk'a çekildi. İmparator Basileios Şam'a giderek Humus ve Şeyzer'i ele geçirip buraları yağmaladı. Trablus'u kırk gün boyunca kuşattı ancak herhangi bir netice elde edemeden geri döndü.

---

[127] İbnü'l-Adîm, s. 100.
[128] Çelik, s. 242.

el-Azîz-Billâh, Halep'i ele geçirmek amacıyla vezir İsa b. Nasturs'a donanma hazırlamasını emretti. Ülkenin dört bir tarafından kereste toplayan vezir, halifenin istediği şekilde bir donanma hazırladı. Ancak tam yola çıkılacağı gün gemiler yandı.[129] Daha sonra yeniden bir donanma inşa edildi ve gerekli tüm malzemeler içine yüklendi. Bencutekin'e yardımcı olmak üzere yola çıkan donanma bu defa da fırtınanın azizliğine uğradı ve gemilerin büyük bir kısmı parçalandı.[130] Halife el-Azîz'in 14 Ekim 996 tarihinde Bilbîs'te vefat etmesi nedeniyle Halep'e yapılacak olan kara seferi yarıda kaldı.

Fâtımîlere en parlak dönemlerinden birini yaşatan el-Azîz-Billâh, zeki ve yüksek ahlaki değerlere sahip bir halifeydi. İlme olan merakı ve desteğiyle bilinen el-Azîz, el-Ezher Camii'ni üniversiteye çevirmiştir. Onun öncesinde Ezher, sadece Şiî fıkhı okunan ve namaz kılınan bir enstitüydü.[131] Fâtımîler, Beytülhikme'nin işleyişini inceleyerek Sünni Abbâsîlerin kendi aleyhlerinde yaptıkları çalışmalara cevap verebilmek için Dâr'ul-İlm'i kurdular. el-Azîz'in Yahudi asıllı veziri Yakub b. Killis ilim ve edeb ile uğraşan âlimlere maddi ve manevi destek sağlıyordu. Veziri gibi âlimleri destekleyen el-Azîz, zengin bir kitap koleksiyonu hazırladı ve bunları sarayın başka bir salonuna taşıtarak bu bölüme "Hazinetü'l-Kütup" adını verdi. Burada önemli şahsiyetlerin çalışmalarının yanı sıra ünlü tarihçi Taberî'nin Târîh-i Taberî adlı eserine ait yirmi kopya bulunuyordu.[132]

---

[129] el-Antâkî, s. 233.
[130] el-Antâkî, s. 234-235.
[131] Hasan İbrahim Hasan, **Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi**, çev. İsmail Yiğit, C. 4, İstanbul, 1985, s. 56.
[132] Corci Zeydan, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, çev. Nejdet Gök, C. 2, 1. Basım, İstanbul, 2012, s. 192.

Ülkesinde Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî mezheplerinin eğitimine izin veren el-Azîz, en büyük rakipleri Abbâsîlerin mezhebi olmasından dolayı aynı hoşgörüyü Hanefiliğe göstermemişti.[133] İsmâilîyye mezhebini yaymak için bir hayli çaba sarf eden el-Azîz, Gadîr-î Hum[134] kutlaması ile âşûrâ gününü de eklemiştir. Önemli ve yüksek mevkilere Şiîleri atayan halife, Sünni memurların ise İsmâilîyye mezhebine uygun kararlar vermelerini, aksi takdirde işlerinden olacaklarını bildirmiştir.[135] Ehl-i Sünnet'e karşı hoşgörülü olmasına rağmen onları devletin üst kademelerine atamayan el-Azîz, çoğunlukla Hristiyan ve Yahudileri bu görevlere getirmiştir. Fâtımîlerin en büyük vezirlerinden Yakub b. Killis Yahudi, İsa b. Nasturs Hristiyan idi. Ancak devlet kadrolarını ele geçiren zımmîlerin Müslümanlara baskı yapması Mısırlıların tepkisine neden olunca halife bu uygulamadan vazgeçmek durumunda kaldı. Ülkesinde dini

---

[133] Çelik, s. 226.

[134] Sünniler ile Şiiler arasındaki en ihtilaflı konulardan biri olan Gadîr-î Hum meselesi Şii rivayetlere göre şöyledir: "Hz. Peygamber Veda Haccı dönüşünde Mekke ile Medine arasında bulunan Cuhfe yakınlarındaki Gadîr-î Hum'da konaklamıştır. Oysaki burası dinlenmeye elverişli bir yer değildir, suyu yok ve şiddetli bir sıcak vardır. Böyle bir havada Hz. Peygamber'in burada konaklaması mühim bir hususu tebliğ etmek içindir. Nitekim Hz. Peygamber, gruplar memleketlerine gitmeden önce hepsini toplamış ve bir hitabede bulunmuştur. Bu hitabesinde "Allah bana, ey Peygamber, sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun, Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez" ayetini indirdi. Cebrail bana Rabbimden burada şu emri getirdi ki; Ali b. Ebî Tâlib benim kardeşim, vasim, halifem ve benden sonra imamdır. Ey insanlar! Allah onu size veliy ve İmam olarak tayin etti, ona itaat etmeyi herkese farz kıldı. Ona muhalefet eden melun, saygı gösteren ise merhamete erecektir. Dinleyiniz ve itaat ediniz, Allah mevlanız, Ali ise İmamınızdır. İmamet ondan sonra onun soyundan kıyamete kadar devam edecektir" dedi. Cemal Sofuoğlu, "Gadîr-î Hum Meselesi", **A.Ü.İ.F.D**, C. 26, S. 1(1984), s. 461.

[135] Çelik, s. 227.

hoşgörüyü ve barışı tesis eden el-Azîz'in ölümünün ardından kendisine hiç benzemeyen ve ülkedeki tüm dini grupların nefretini kazanan oğlu hilafet tahtına oturdu.

el-Hâkim-Biemrillâh Dönemi

Halife el-Azîz-Billâh'ın oğlu Ebû Ali Mansûr'a vasî tayin edilen Saklebî[136] asıllı Bercevân, halifenin ölümü üzerine kız kardeşi Sittülmülk'ün amcasının oğlu Abdullah'ı hilâfet makamına getirmek istediğini öğrenince onu Kahire'de hapsetti[137] ve on yaşındaki veliaht Ebû Ali Mansûr, 28 Ramazan 386'da (14 Ekim 996) "imam" unvanı ve el-Hâkim-Biemrillâh lakabıyla halifeliğe getirildi. Tahta geçtiğinde henüz çocuk olan el-Hâkim'in bir diğer vasisi ise Kütâmelilerin reisi Hasan b. Ammâr idi. Halifenin küçük olması nedeniyle kısa süre içerisinde Kahire sarayında iktidar mücadelesi baş gösterdi. Fâtımîlerin kuruluşunda çok önemli bir rol oynayan Kütâmeliler, reisleri Hasan b. Ammâr'ın vasıtasıyla kısa sürede devletin yönetim kadrolarını ele geçirdiler. Meşrikîlerden ve Türklerden haz etmeyen Meğaribîler (yani Kütâmeliler) onların ordudan uzaklaştırılmaları için yoğun bir çaba içerisine girdiler.

Bu durumdan son derece rahatsız olan vezir Bercevân onların gücünü kırabilmek için Bencutekin'den yardım istedi. Başta Türk ve Deylemliler olmak üzere beraberindeki orduyla

---

[136] "Bu isim, Endülüs başta olmak üzere Ortaçağ İslam dünyasına çok sayıda Avrupa menşeli kölenin getirilmesi sonucunda Slavlar, özellikle de orduda ve diğer hizmetlerde kullanılan Slav kökenli köleler için kullanılmıştır. Bu kölelerin bir kısmı haremlerde görevlendirilmek üzere henüz İslam ülkelerine gönderilmeden önce hadım edildikleri için Sakâlibe terimi "beyaz hadım" anlamında da kullanılmıştır." Ahmet Taşağıl, "Sakâlibe", **TDVİA**, C. 36, İstanbul, 2009, s. 3.

[137] Abdülkerim Özaydın, "Bercevân", **TDVİA**, C. 5, İstanbul, 1992, s. 483.

Mısır'a doğru harekete geçen Bencutekin, Askalân yakınlarında meydana gelen savaşta Süleyman b. Cafer b. Fellâh kumandasındaki Meğaribî kuvvetleri karşısında bozguna uğradı. Bu zaferin ardından sarayda daha da güçlenen İbn Ammâr'ın Bercevân yanlısı devlet adamlarını görevden almaya başlaması üzerine Kahire'deki gergin hava çatışmaya dönüştü. Meşrikîlerin saldırısı sonucunda saklanmak zorunda kalan İbn Ammâr yönetimden elini ayağını çekti.

Ancak gelen gideni aratır misali baş vezirliğe getirilen Bercevân, bir müddet sonra adeta halifeyi yok sayarak devleti tek başına idare etmeye başladı. Bu durumdan rahatsız olan el-Hâkim, Ebû'l-Fazl Reydân adlı memlûku ile birlikte onu ortadan kaldırmak için bir plan hazırladı. Ava çıktıkları bir gün baş vezir, Reydân tarafından bıçaklandı. Bercevân'ın feryadını duyan halife ona, "kertenkele büyüyüp ejderha oldu" şeklinde bir haber gönderdi ve derhal öldürülmesini emretti (5 Nisan 1000).[138] el-Hâkim'in Bercevân'ı öldürmesi Mısır'da büyük bir etki yaratmış ve halk sarayın önünde toplanmıştı. el-Hâkim henüz on beş yaşında olmasına rağmen kızgın halk kitlesinin karşısına çıkarak: "Ona nasihat ettim, iyilikte bulundum ancak o bunu kötüye kullandı. Ben de onu öldürdüm" dedi ve bu şekilde halkın dağılmasını sağladı.[139] Bercevân'ın katledilmesinin ardından Cevher es-Sıkıllî'nin oğlu Hüseyin b. Cevher'i devlet işlerini yürütmekle görevlendirdi. Bir müddet sonra diğer vasisi İbn Ammâr'ı da öldürerek kendi otoritesini tesis etti.

İktidarı önündeki engelleri kaldıran el-Hâkim, bu defa da üst düzey devlet görevlilerini ve hatta akrabalarını öldürmeye

---

[138] Özaydın, "Bercevân", s. 483.

[139] Ahmet Bağlıoğlu, "Sıradışı Bir Fâtımî Halifesi: Hâkim Biemrillâh", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, S. VIII, (Kasım 2012), s. 6-7.

başladı. Halifenin yaptığı katliamlar yüzünden can güvenliğinden endişe eden Hüseyin b. Cevher, oğlu ve Abdülaziz b. Muhammed ile birlikte 1011 senesinde Kahire'den kaçarak İskenderiye'de bulunan Benî Kurre kabilesinin yanına gittiler. el-Hâkim, onların geri dönmesi için şahitlerin huzurunda bir emânname yazdı ve bunun bir kopyası Kâbe'ye asıldı. Bunun üzerine Hüseyin b. Cevher geri döndü ancak el-Hâkim yeminini bozarak onu öldürdü.[140]

Ebû Rekve İsyanı

El-Hâkim, babası el-Azîz'in aksine Ehl-i Sünnet'e karşı baskıcı ve aşağılayıcı bir politika izlemiştir. Başta Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer olmak üzere önde gelen sahabeleri lanetleyen yazıların yollara ve duvarlara yazılmasını emreden halife, camilerin minberlerinde de onlara lanet okutmuştur. Sünni kesimin hakaretlere ve baskıya maruz kalması en nihayetinde Fâtımîleri sarsacak büyük bir isyanın çıkmasına neden oldu.

Emevi halifesi Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'ın soyundan gelen[141] ve asıl adı Velîd olan Ebû Rekve baskılar nedeniyle Endülüs'ten ayrılarak önce Kayrevan'a ardından da Mısır'a gelmiştir. Dini eğitim alan Ebû Rekve; Mekke, Yemen ve Şam'a gitmiş ve ardından Berka'ya dönerek Benî Kurre kabilesinin arasına karışmıştır. Yanında deriden yapılma küçük su kabı taşıdığı için Ebû Rekve künyesiyle anılmıştır.[142] Benî Kurre kabilesinin çocuklarına dini eğitim veren Ebû Rekve'nin zahit kişiliği onun kısa sürede bölge halkı tarafından sevilmesini sağladı. Keza Benî Kurre kabilesi bazı mensuplarının

---

[140] Çelik, s. 257.

[141] İbn Haldun ise onun şeceresini el-Velîd b. Hişâm b. Abdülmelik b. Abdurrahman ed-Dâhîl olarak vermektedir. Bkz. **Tarih İbn Haldun** (thk. Hasen Abdülmünâm), I, Amman, 2003, s. 1038.

[142] İbn Kesir, C. 12, s. 36; İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 495; Çelik, s. 283.

el-Hâkim tarafından katledilmiş ve yakılmış[143] olmalarından dolayı Fâtımîlere karşı öfkeliydiler. "İntikam almak için uygun zamanı bekleyen Benî Kurre, Ebû Rekve tarafından davet edildiklerinde icabet etmekte tereddüt etmediler."[144]

Onların el-Hâkim ile aralarının iyi olmamasını fırsat bilen Ebû Rekve, el-Hâkim'in Ehl-i Sünnet sahabelerine karşı olan tutumunu eleştirerek halkın kendisinin etrafında toplanmasını sağladı. 1005 yılında Fâtımî Halifesi el-Hâkim'e isyan eden Ebû Rekve yanında Mesleme b. Abdulmelik'ten gelen mektuplar bulunduğunu göstererek burada kendi hilafetine işaret edildiğini söyledi.[145] el-Hâkim ise belki de onun faaliyetlerinin tehlikeli bir hal alacağını tahmin edemediğinden, başlangıçta ona karşı herhangi bir teşebbüste bulunmadı. Ebû Rekve, Berka şehrini kuşatma altına alınca el-Hâkim, Yenal et-Tavîl öncülüğündeki bir orduyu onun üzerine gönderdi. Ancak Ebû Rekve'nin adamlarının su kuyularını tahrip etmesi ve yıpratma taktikleri nedeniyle müşkül duruma düşen Fâtımî ordusu Uyûnu'n-Nazar mevkiinde bozguna uğradı ve Yenal et-Tavîl öldürüldü.[146] Bu zaferin ardından Berka ahalisi teslim oldu ve Ebû Rekve Temmuz 1005 senesinde şehre girdi ve halife olarak selamlandı. es-Sâir Biemrillâh lakabını alarak kendi adına sikke kestiren Ebû Rekve, Cuma hutbesinde el-Hâkim'e lanet okudu.

---

[143] İbn Haldun, C. 1, s. 1038.

[144] Çelik, s. 284.

[145] Mustafa Kılıç, "Fâtımî Halifesi el-Hâkim'e Karşı Ebû Rekve İsyanı ve Abbâsî-Fâtımî Rekabetinin Bir Örneği Olarak Dâru'l-Hikme", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 8, (2008), s. 206.

[146] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 496; İbrahim Sarıçam, "Emevîlerin Fâtımîlere Karşı Bir İktidar Denemesi", **A.Ü.İ.F.D**, C. 35, (1996), s. 314; Çelik, s. 285; Kılıç, s. 207.

Durumun vahametini anlayan el-Hâkim, Fatîk komutasında bir ordu gönderdi ancak Ebû Rekve, onu da mağlup etmeyi başardı. Ardından Mısır'a yönelen Ebû Rekve başta Saîd Bölgesi olmak üzere Mısır'ın çeşitli yerlerine birlikler sevk etti. Ebû Rekve, İskenderiye şehrini kuşattı ancak başarılı olamadı. İskenderiye yakınlarındaki Buhayra'da yaşayan, el-Hâkim'in kendileriyle savaşarak (1004/1005) önde gelen şahıslarını öldürttüğü Benî Kurre mensupları ile Karmatîlerle birlikte Mısır'a gelen ve halife el-Azîz tarafından Saîd Bölgesi'ne yerleştirilen Süleym ve Benî Hilâl kabileleri de Ebû Rekve'ye katıldılar.[147] İbnü'l-Esîr, halkın ve hatta kâidü'l-kuvvâd (başkomutan) Hüseyin b. Cevher'in Ebû Rekve'ye mektup yazarak onu davet ettiklerini söylemektedir.[148]

Fazl b. Abdullah komutasındaki kalabalık Fâtımî ordusu İskenderiye ile Kahire arasında, Nil Nehri üzerinde yer alan Kevmu Şerîk[149] mevkiinde Ebû Rekve ile savaşa tutuştu. Fazl b. Abdullah'a ağır kayıplar verdiren Ebû Rekve, üzerine gönderilen diğer kuvvetleri de mağlup ederek Cîze'ye kadar ilerledi. Onun başkente kadar yaklaşması Kahire halkının paniğe kapılmasına ve fiyatların artmasına neden oldu. Sarıçam'ın aktarımına göre Mısırlı tarihçi İbn Tağrıberdî, el-Hâkim'in bu esnada Şam'a kaçmaya teşebbüs ettiğini ve hazinesini Bilbîs'e naklettiğini[150] bildirmiş olsa da diğer kaynakların aktarmış olduğu bilgiler onun bu görüşünü desteklememektedir.

Nihayet 1006 senesinin Eylül ayında Feyyûm şehrinin Resülbirke mevkiinde meydana gelen savaşta Ebû Rekve ile

---

[147] Sarıçam, s. 315.
[148] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 496.
[149] Sarıçam, s. 316.
[150] Sarıçam, s. 317.

adamları Fazl b. Abdullah tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Ebû Rekve'nin adamlarının kendisine "Biz senin için savaştık ancak daha savaşacak gücümüz kalmadı. Kaç ve kendini kurtar" demesi üzerine Ebû Rekve, Nûbe'ye kaçtı.[151] Hısnulcebel'e gelen Ebû Rekve, Nûbe'nin yeni kralı tarafından Fâtımîlere teslim edildi. İbn Abdullah Ebû Rekve'yi teslim alarak Mısır'a götürdü. Ebû Rekve, el-Hâkim'e gönderdiği mesajda: "Ey efendimiz, günahımız büyük ama senin affın ondan da büyük. Kan dökmek haramdır, kızgınlığınız bunu size helal kılmasın. İyilik de yaptım kötülük de. Fakat ancak kendime zulmettim, kötü amelim beni mahvetti" diyerek affını istedi.[152] Ancak Ebû Rekve, başına bir kukuleta, omzuna onu tokatlayan bir maymun konularak Mısır sokaklarında dolaştırıldı. Kahire dışına götürülürken eceliyle ölmesine rağmen (1007) yine de kafası kesildi. Ebû Rekve'yi ele geçirerek Fâtımîler açısından son derece sarsıcı olan bu isyanı sona erdirmeyi başaran Fazl b. Abdullah önce el-Hâkim tarafından ihsanlar görüp mertebesi yükseltilmiş ancak geçirdiği rahatsızlığı atlattıktan sonra 1007 yılında onun emriyle öldürülmüştür.[153]

Fâtımîler tarihinin en sarsıcı ve tehlikeli isyanlarından biri olan Ebû Rekve'nin isyanı şüphesiz ki el-Hâkim-Biemrillâh'ın Sünnilere karşı takip ettiği ifrat siyasetinin doğal bir sonucuydu. Halife de bunun sonucunu görmüş olmalı ki Ebû Rekve isyanından sonra Ehl-i Sünnet'e karşı olan tutumunu yumuşatmıştır.

el-Hâkim'in hilafetinin ilk dönemlerinde saraydaki iktidar mücadelelerini fırsat bilen Dimaşk ve Sur ehli de isyan etmişti. 997 senesinde Dimaşk'ta başlayan isyan kısa süre içerisinde

---

[151] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 498.
[152] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 498.
[153] İbn Kesir, s. 36-37; İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 499; İbn Haldun, C. 1, s. 1039.

Sur şehrine sirayet etti ve el-Allâke adındaki isyancı bağımsızlığını ilan ederek kendi adına para bastırdı.[154] Bunun haricinde Müferrec b. Dağfel de Remle'yi ele geçirmek üzere harekete geçmişti. Vezir Bercevân tarafından görevlendirilen Ceyş b. es-Samsâma, Trablus kadısı Ali b. Haydarâ'nın da yardımıyla Sur'u kuşattı. Zor durumda kalan el-Allâke Bizans İmparatoru II. Basileios'tan yardım istedi. Ancak Sur ahalisine yardıma gelen Bizans donanması, Fâtımî kuvvetleri karşısında bozguna uğradı.[155] Ele geçirilen el-Allâke ise Mısır'a götürüldü ve idam edildi.

1009 senesinde isyan eden Cerrâhîler, Fâtımîler tarafından üzerlerine gönderilen Yarûhtekin et-Türkî'yi öldürdüler ve Remle'nin kontrolünü ele geçirdiler. Ertesi yıl ise Mekke emiri Ebû'l-Fütûh Hasan b. Cafer'i Fâtımîlere karşı bağımsızlığını ilan etmesi için teşvik ettiler. Bunun üzerine Mekke emiri, kendi hilafetini ilan ederek er-Raşîd-Billâh lakabını aldı.[156] Bunun üzerine el-Hâkim Cerrâhîler'i kendi yanına çekmek için Hassen el-Müferrec'e ikta, kardeşlerine de 50'şer bin dinar vererek onları Mekke emirinin safından uzaklaştırdı. Böylelikle yalnız kalan Ebû'l-Fütûh, el-Hâkim'den özür diledi ve eski makamına iade edildi. 1013 yılında Fâtımî veziri İbn Nasturs'un kışkırtması üzerine Cerrâhîler yeniden isyana teşebbüs ettiler. el-Hâkim, Ali b. Cafer b. Fellâh kumandasındaki bir orduyu onların üzerine gönderdi ve ağır bir yenilgi alan Cerrâhoğulları, el-Hâkim ölene kadar bir daha isyana kalkışmadılar.[157]

---

[154] Çelik, s. 271.
[155] Çelik, s. 272.
[156] Çelik, s. 273; Hureysât, s. 416.
[157] Çelik, s. 274.

Filistin'de durum bu şekildeyken Halep'te Sadüddevle el-Hamdânî, azatlı kölesi Lü'lü tarafından zehirlenmiş ve Lü'lü, Sadüddevle'nin oğulları Ebû'l-Hasan Ali ile Ebû'l-Meâli Şerif'i, Mısır'a göndererek Hamdânîlerin Halep koluna son vermişti.[158] Lü'lü'nün ardından başa geçen oğlu Mansûr ise el-Hâkim adına hutbe okuttu ve bunun karşılığında halife ona Murtazaddevle lakabını verdi. Mansûr'dan kaçan Ebû'l-Heycâ'nın Bizans imparatoruna sığınması üzerine Halep, 1013 senesinde Fâtımîlere bağlanmış oldu. el-Hâkim tarafından buraya vali olarak atanan Bencutekin'in Ermeni asıllı gulamı[159] Fatîk ise konumunu güçlendirdikten sonra el-Hâkim'e isyan etti. Bunun üzerine el-Hâkim, Halep'e bir ordu gönderdi. Paniğe kapılan Fatîk, Halep'i kendisine teslim etmek kaydıyla Bizans imparatorundan yardım istedi. Davet üzerine yola çıkan Basileios, Merc ed-Dibâc'a varmışken halifenin ölüm haberini alan Fatîk, Hâkim'in ölümüyle anlaşmanın iptal olduğunu ve şayet Halep'e yürüyecekse kendisine karşı savaşacaklarını bildirdi, imparator Malazgirt'e yöneldi.[160]

el-Hâkim döneminde Fâtımî-Bizans ilişkilerine baktığımızda ise tahmin edileceği üzere son derece gergin bir hava göze çarpmaktadır. Bunun başlıca nedeni el-Hâkim'in Hristiyanlara zalimce davranması ve Hristiyanlar açısından özel bir anlam taşıyan Kıyâme Kilisesi dâhil pek çok kilise ve manastırı tahrip etmesidir. Ortodoks Hristiyanlığının merkezi olan Konstantinopolis yönetimi, bu aşağılamalara elbette tepkisiz

---

[158] İbnü'l-Adîm, s. 111; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camiu'd-Duvel, Hamdânîler, Musul ve Halep Emirlikleri (905-1004)**, çev. Ömer Tellioğlu, İstanbul, 2017, s. 85; Nasuhi Ünal Karaarslan, "Hamdânîler", **TDVİA**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 447; Çelik, s. 275.

[159] İbnü'l-Adîm, s. 122.

[160] İbnü'l-Adîm, s. 124; Çelik, s. 277.

kalamazdı. Bir diğer neden ise Halep'teki üstünlüğü ele geçirme mücadelesidir. Vezir Bercâvan'ın girişimiyle Bizans ile Fâtımîler arasında 10 yıllık bir barış anlaşması imzalandı. Buna göre; Fâtımîler Devleti'nde yaşayan Hristiyanlara dini özgürlük verilecek, Hristiyanlara kiliselerini inşa etme ve onarma hakkı tanınacak, bunun karşılığında Bizans, Fâtımîler'e hububat yardımı sağlayacaktı.[161] Ancak tutarsızlıkları ve verdiği sözleri yerine getirmemesi ile maruf olan el-Hâkim, bir müddet sonra anlaşmaya aykırı tutum sergilemeye devam edince imparator, Şam ile Mısır'a ticaret ve hatta sefer dahi yapılmasını yasaklayarak[162] aradaki ilişkileri tamamen kopardı.

El-Hâkim-Biemrillâh'ın Gayrimüslimlere Karşı Tutumu ve Dürzîliğin Zuhur Edişi

25 yıl tahtta kalan el-Hâkim, son derece ilginç bir kişiliğe sahiptir. Tutarsız düşünceleri, davranışları ve zalimce uygulamaları nedeniyle kimi tarihçiler tarafından zalim, şeytan ve deli olmakla itham edilirken, kimileri de onu dahi kabul etmektedir.[163] Çelişkili bir ruh haline sahip olan el-Hâkim'in ne yapacağı kestirilemezdi. Bir gün karşılaştığı on kişilik bir cemaat kendisinden yardım istedi. O da, onların ikiye ayrılıp kavga etmelerini isteyerek hayatta kalanlara yardım edeceğini söyledi ancak kavga sonunda sağ kalan kişiyi de yanındaki uşağına öldürttü.[164]

Yine Kahire çarşısında dolaştığı bir günde kasap dükkânına girerek eline bir satır alıp yanındakilerden birini öldürmüş ve sonra da hiçbir şey olmamış gibi oradan ayrılmıştır. Daha

---

[161] Çelik, s. 281.
[162] el-Antâkî, s. 324.
[163] Çelik, s. 251.
[164] Mustafa Öz, "Dürzîlik", **M. Ü. İ. F. D**, S. 7-8-9-10, 1995, s. 487.

sonra el-Hâkim, onun için çok güzel bir kefen ve güzel kokular göndermiş, cenazenin yıkanmasını, tahnit edilmesini, kefenlenmesini ve defnedilmesini emretmişti. Ayrıca ona rahmet okuyarak kabrinin üzerine bir kubbe inşa etmişti.[165]

el-Hâkim, çoğu zaman yanına koruma almaksızın eşeğine binerek Kahire çarşılarında dolaşır ve esnafı denetlerdi. Şehirdeki canlılığı arttırmak amacıyla da dükkânların geceleri de açık tutulmasını ve ışıklandırılmasını emretmişti. Av köpekleri haricindeki köpeklerin ve domuzların öldürülmesini emretmiş, ineklerin kurban bayramı dışında kesilmesini yasaklamıştır.[166]

Şarap içimini yasaklayan el-Hâkim, Mısır'daki üzüm bağlarını söktürdü ve alkol satışını yasakladı. "Tebaasının eğlence zevklerini tahdit (sınırlama) etmeye çalışan kanunlar, günlük hayatı daha derinden zedeledi. O yalnız musikiyi ve eğlenceleri men etmekle kalmadı, satranç oyununu ve Nil Nehri üzerinde gezinti yapmayı da yasakladı. Harem hayatının mevcudiyetine rağmen büyük şehirlerde hala aşk maceraları için fırsatlar bulan Mısır kadınlarına karşı ihtiyar kadınlarla yaptırdığı kontroller vasıtasıyla mücadele etti. Ancak bunu da yeterli bulmayınca kadınların dışarı çıkmasını yasakladı ve bu emrin tamamıyla yerine getirilebilmesi için kadın ayakkabıları üreten kimseleri cezalandırdı".[167]

Fâtımîlerin kuruluşundan bu yana rahat bir yaşam süren gayrimüslim tebaanın durumu Yahya el-Antâkî'nin de detaylı olarak anlattığı gibi el-Hâkim döneminde tamamen değişmiştir. el-Hâkim, Mısır'ın yanı sıra Dimaşk ve Küdüs'te bulunan

---

[165] el-Antâkî, s. 311.
[166] Bağlıoğlu, s. 10.
[167] Carl Brockelmann, **İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi**, çev. Neşet Çağatay, C. 1, (1-3. Kısımlar), 2. Baskı, Ankara, 1964, s. 150.

kiliselerin mallarını müsadere etmiş ve Kıyâme Kilisesi dâhil olmak üzere pek çok kiliseyi tahrip ettirmiştir. Yahya el-Antâkî, Hicri 399 (1008-1009) senesi olaylarında şöyle der: "Aynı senenin Zilhicce ayında Mısır'da bulunan Meryem el-Kintarâ Kilisesi'ni yıktı. İçerisinde bulunan tüm eşyalar yağmalandı. Kilisede Hristiyanlara ait birçok mezarlık ve kabir bulunuyordu. Zenciler, köleler ve ayak takımı bu mezarları açarak içerisindeki cesetleri çıkardılar ve kemikleri kırdılar. Köpekler yeni ölmüş insanların cesetlerini yediler. Bu kilisenin civarında bulunan Yakubilere ait sinagog ve kiliseye de aynıları yapıldı."[168]

Sarayda görev yapan Hristiyan kâtiplerini görevlerinden azleden el-Hâkim, Yahudiler ile Hristiyanların gıyâr[169] giyerek bellerine zünnar bağlamalarını ve siyah takke takmalarını emretti.[170] Müslümanların eşeklerine binmemelerini, onlarla birlikte aynı hamama girmemelerini, Müslümanlarla aynı gemiye binmemelerini, Müslüman hizmetçiler çalıştırmamalarını emreden el-Hâkim, onların bayram kutlamalarını ve çan çalmalarını yasaklamış ve kiliselerdeki tüm haçları söktürmüştür. Yahudilerin boyunlarına çıngırak, Hristiyanların ise 2,5 kiloluk bir haç taşımalarını emretmişti. Pek çok Hristiyan kâtip, devlet görevlisi, maruz kaldıkları baskılar yüzünden Müslüman oldu. Yaşananlardan ötürü rahatsızlık duyan ve can ve

---

[168] el-Antâkî, s. 279.

[169] Sözlükte "ayrılma, muhalefet etme" anlamına gelen gıyâr, terim olarak "kâfirleri Müslümanlardan ayıran alamet" demektir. İslam topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin, kolaylıkla tanınabilmeleri için ilk olarak Hz. Ömer döneminde ayrı bir kıyafet giymeleri mecbur kılınmıştır. Bkz. Ahmet Saim Kılavuz, "Gıyâr", **TDVİA**, C. 14, İstanbul, 1996, s. 59.

[170] el-Antâkî, s. 256.

mal güvenliklerinden endişe eden Hristiyanlar Mısır'dan ayrılarak Lazkiye ve Antakya başta olmak üzere Rum şehirlerine göç etiler.[171] Masumali Pençe ve diğerlerinin aktarımlarına göre Corci Zeydan gayrimüslimlerin el-Hâkim döneminde İslamiyete geçmeleri hakkında şöyle demektedir; "...Belki de tüm İslam medeniyeti döneminde Hristiyanlara karşı en zalim Müslüman hükümdardı. Fakat bu zulüm ve eziyetinin İslam medeniyetinden kaynaklandığı söylenemez. Çünkü deli ve cahil bir adam bunu kendi kafasına göre yaptı."[172]

el-Hâkim'in birbirine zıt düşünce ve davranışları bazı yandaşları tarafından onun ilah olarak kabul edilmesine yol açmıştır. İran'dan Mısır'a gelen bazı aşırılık yanlısı İsmâilîyye dâîleri, el-Hâkim-Biemrillâh'ın bu tavırlarını desteklemişlerdi. Onun ulûhiyetini iddia eden ve Dürzîliğin çıkışına zemin hazırlayan dâîler Hamza b. Ali b. Ahmed el-Lebbâd ez-Zevzenî, Hasan b. Haydara el-Fergânî ve Türk asıllı[173] Muhammed b. Anûştekin (Neştekin) el-Buharî ed-Derezî'dir. 1014'te İran'dan Mısır'a gelerek Dârülhikme'deki dâilerin arasına katılan Hamza b. Ali, Fâtımî davasının yeni mezhep tarzında ilk ortaya çıktığı zamanlardaki fikirlerle düzenlenmesi gerektiğini savundu.[174] el-Fergânî ise 1017 yılında Amr b. el-Âs Camii'nde el-Hâkim'in ilahlığını açıkça ilan etti ancak buna tepki gösteren kitleler tarafından öldürüldü.

---

[171] el-Antâkî, s. 305.

[172] Masumali Pençe, Muhammedali Kazım Bigi ve Hadi Alimzade, "el-Hâkim Fâtımî ve Kıpti Zımmiler, Kıptilerin İslam'ı Kabul Etmeleri ve İrtadları Üzerine Bir İnceleme", **Misbah**, (Yaz 2013), S. 5, s. 94.

[173] Muzaffer Tan, "Geçmişten Günümüze Dürzîlik", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, V/2 (Güz 2012), s. 63; Aytekin Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik", **S.E.Ü.İ.F.D**, S. 31, (2011), s. 183.

[174] Çelik, s. 260.

Dürzîlere göre el-Hâkim tahta çıktıktan üç ay sonra yeni bir dönemin geldiğini müjdelemek üzere etrafa davetçiler (dâî) göndermişti. "Keşf Dönemi" olarak isimlendirilen bu devrede hakikat ortaya çıkacak ve Allah'ın birliğinin bilgisi, kendisini bu harekete hazırlayan kimselere kapalı kalmayacaktır. Onlara göre bu dönemin önünü açmaya üç kişi seçilmiştir: Seleme b. Abdilvahab, Muhammed b. Vehb ve İsmâil b. Muhammed. 21 yıllık hazırlık evresinin ardından davetçiler kendi misyonerleriyle birlikte Kahire'ye dönmüşlerdir. Kahire'nin dışında Hamza b. Ali'nin mesken tuttuğu Reydân camiinde, Kahire'de bulunan diğer dâilerle buluşarak son hazırlıklar yapılmış ve 1 Muharrem 408/30 Mayıs 1017 tarihinde perşembe günü, gün batarken el-Hâkim-Biemrillâh, yeni dönemin başladığını ilan eden bir bildiri dağıtarak halkına şöyle seslenmiştir:

"Korku ve yabancılaşma illetlerini üzerinizden atın. Vehim ve ikiyüzlülüğün aldatmasına kanmayın. Emin olun ki müminlerin emiri size özgür irade vermiş ve sizi gerçek inanışlarınızı gizleme sıkıntısından kurtarmıştır. Öyleyse çalışıp çabaladığınız vakit işlerinizi Allah için yapmalısınız. O bunu böyle yapmıştır ki eski inançlarınızdan vazgeçtiğiniz vakit bu tür engellere ve asılsız düşüncelere asla kapılmayasınız. Müminlerin emiri gerçek niyetini size açıklayarak işlediğiniz hataları bağışladı. İnançlarınızı açıkça ifade etmenizi emretti. Artık size zararı dokunabilecek kişilere karşı güvendesiniz. Artık onun günahkâr olmayacağınıza dair verdiği güvenceden dolayı huzurlu olabilirsiniz. Burada bulunanlar, burada bulunmayanlara bu mesajı iletsin ki havâstan avama kadar tüm insanlar ondan haberdar olabilsin. Böylece bu insanoğlu için bir nizam olacak ve ilahî hikmet geleceğe hâkim olacaktır."[175]

---

[175] Bağlıoğlu, s. 18-19.

Aşırılık yanlısı dâîlerle samimi olmasına rağmen tarihi kaynaklarda el-Hâkim'in kendi ulûhiyetini açıkça ilan ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kanaatimce Dürzîler, kendi inançlarına bir dayanak oluşturabilmek amacıyla böyle bir görüşü ileri sürmüş ve ona inanmışlardır. Nitekim Mısır dâî'd-duâtı'nın davetlisi olarak 1017 senesinde Mısır'a gelen İsmâilîyye dâîsi Ahmed Hamîdüddin b. Abdullah, insanların büyük bir bela ile karşı karşıya olduklarını, dava adamlarının bu fikirleri kabul etmediklerini ve bu durumu hayretle karşıladıklarını belirtmiştir.[176]

Allah'ın, el-Hâkim-Biemrillâh'ın bedenine hulûl ettiği görüşünü devam ettiren Anûştekin ed-Derezî, "ed-Düstûr" adında bir kitap yazmıştır. Ancak Dürzîler tarafından Hamza b. Ali'ye tabi olmadığı, imametini kabul etmediği, zamanı gelmeden ve koşullar oluşmadan yüce hakikatleri açığa çıkartmakla suçlanarak mürted kabul edilmiştir.[177]

Ancak el-Hâkim'in ilah olduğu iddiası başta Sünniler olmak üzere mutedil Şiîlerin de tepkisine neden olmuştur. Ehl-i Sünnet'in yoğun olarak yaşadığı Fustat şehri sakinleri, 1019 senesinde tepkilerini göstermek amacıyla el-Hâkim'e ve seleflerine küfürler içeren bir kâğıt parçasını kartondan yapılma bir heykelin üzerine yapıştırdılar ve el-Hâkim'in yolunun üzerine bıraktılar. Bu durumu haber alan el-Hâkim, Sudanlı askerlerine Fustat şehrini yakmalarını emretti. Meğâribe ile Türklerin de desteklediği Fustatlılar, üç gün boyunca halifenin askerleri tarafından katledildiler.[178]

---

[176] Çelik, s. 261.
[177] Tan, s. 63.
[178] Çelik, s. 262.

el-Hâkim-Biemrillâh 12-13 Şubat 1021 gecesinde gittiği Mukattam Dağı'ndan bir daha dönmemiş, yalnızca hançerlenmiş kanlı gömleği bulunmuştur. Müverrihlerin ekseriyeti el-Hâkim'in, onun tavırlarından son derece rahatsız olan kız kardeşi Sittülmülk tarafından öldürüldüğünü kabul ederken Dürzîler bunu kabul etmemektedir. "Onlara göre el-Hâkim-Biemrillâh ilahtır. İnsan şeklinde tecessüm etmiştir. O hem ruhtur, hem bedendir. Hem lahûttur hem nasûttur. Bu ilah çeşitli insan şeklinde birçok defa gelmiştir ve en sonunda el-Hâkim-Biemrillâh biçiminde zuhur etmiştir. Ölümü zahiri olup fitne ve bozgunculuk yüzünden gizlenmiştir. İnsanlar, günahlarından tövbe edip fitne ve bozgunculuğa son verdikleri zaman el-Hâkim tekrar çıkacak ve Dürzilere ödül verecektir. Dürziliğe karşı olanları ise cezalandıracaktır".[179]

el-Hâkim'in oğlu Zâhir, (1021-1036) seleflerinin ulûhiyetlerine şiddetle karşı çıkmış ve bu inançtan vazgeçmeyenleri ortadan kaldırmak amacıyla harekete geçince Dürzîler, Mısır'ı terk ederek Lübnan'daki Vadiü't-Teym'e sığınmışlardır.[180]

Kaynakların çoğu, el-Hâkim'in kız kardeşi Sittülmülk tarafından öldürüldüğü görüşünde hem fikirdir. Söz konusu kaynaklara göre can güvenliğinden endişe eden Sittülmülk, ordu komutanı İbn Devvas ile birlikte el-Hâkim'i öldürmek üzere bir plan hazırladı ve el-Hâkim, sık sık gittiği Mukattam Dağı'nda 27 Şevval 411 (13 Şubat 1021) gecesinde İbn Devvas'ın adamları tarafından öldürüldü. Cesedine ne olduğu ise

---

[179] Neşet Çağatay ve İbrahim Agâh Çubukçu, **İslam Mezhepleri Tarihi**, 1976, s. 217.

[180] Şenzeybek, s. 188-189; Mustafa Öz, "Dürzîlik", **TDVİA**, C. 10, İstanbul, 1994, s. 42;Mehmet Saffet Sarıkaya, **İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler**, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 204.

tam bir muammadır. Kimilerine göre bir kuyuya atılmış, kimilerine göreyse Sittülmülk'ün evine getirilerek burada gizlice defnedilmiştir.[181]

el-Hâkim, çelişkili ve birbirinden tuhaf kararlarının yanı sıra yaptığı zulümler nedeniyle Müslüman ve Hristiyan tarihçilerin ekseriyeti tarafından zalim veyahut akli dengesi bozuk bir hükümdar olarak nitelendirilmektedir. Öz'ün aktarımıyla, şarkiyatçılar Dozy ve Müller'e göre el-Hâkim-Biemrillâh, inandıklarına taassup derecesinde bağlı bir diktatördür. Ivanow ise onu hem Sünniler'in hem de İsmâilîler'in ideallerini gerçekleştirmek için Hristiyanları baskı altına alan ve İsmâilî doktrinini daha mükemmel hale getirmeye çalışan bir halife olarak tavsif eder.[182]

Müellif Yahya el-Antâkî'nin bizzat şahit olduğu el-Hâkim-Biemrillâh'ın dönemi genel hatlarıyla bu şekildedir. el-Hâkim'in takip ettiği politikalar sadece Müslümanları ve zımmîleri rahatsız etmekle kalmamış, Fâtımîlerin diğer ülkelerle ve komşularıyla ilişkilerinin gerilmesine de sebep olmuştur. Onun Hristiyanlara karşı tutumundan ve kiliselere yaptığı saygısızlıklardan hoşlanmayan Bizans, Mısır ile tüm ilişkilerini kesmişti. Onun zulmüne daha fazla dayanamayan Hristiyanlar, en nihayetinde Mısır'dan ayrılarak Bizans topraklarına göç ettiler ki gidenler arasında el-Antâkî'de bulunuyordu. Müellif 1014 senesinde Bizans'ın elinde bulunan Antakya'ya intikal etmiş ve eserini yazmaya bu şehirde devam etmiştir.

---

[181]Aytekin Şenzeybek, "Dürzîliğin Teşekkül Süreci", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, VIII/1 (Bahar 2015), s. 97-98. Bkz. İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 578-579; İbn Haldun, C. 1, s. 1040; Mustafa Öz, "Hâkim-Biemrillâh", **TDVİA**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 200; Çelik, s. 290-292.

[182] Öz, "Hâkim-Biemrillâh", s. 201.

El-Hâkim-Biemrillâh Sonrası Fâtımîler

El-Hâkim-Biemrillâh'ın ardından kız kardeşi Sittülmülk, el-Hâkim'in veliaht tayin ettiği amcasının oğlu Abdurrahman b. İlyâs'ı ortadan kaldırarak el-Hâkim'in oğlu Ali'yi ez-Zâhir-Lii'zâzidînillâh lakabıyla halife ilân ettirdi (10 Zilhicce 411 / 27 Mart 1021). Ağabeyinin ölümünde parmağı olduğu iddia edilen Sittülmülk, ölene kadar (1023) devletin idaresini elinde tuttu. 16-17 yaşlarında tahta çıkan ez-Zâhir babasının tam zıttı bir karaktere sahipti. Babasının döneminde uygulanan zulümlere bir son veren ez-Zâhir, yayımladığı bir genelge ile zımmîlerin dini vecibelerini yerine getirmekte özgür olduklarını ve dinde zorlamanın olmadığını ilan etti.[183] Babasının koymuş olduğu garip yasakları da kaldıran ez-Zâhir, Dürzîlere karşı takibat başlatmış ve onları Mısır'dan uzaklaştırmıştır.

Babasının döneminde birkaç defa isyan eden Cerrâhîler, onun döneminde Kelb ve Kilâboğullarıyla ittifak ederek Filistin'deki Fâtımî varlığına son verme hususunda anlaşma sağladılar. 1024 yılında Anûştekin ed-Dizberî'yi mağlup etmelerine rağmen 1028 senesinde Taberiye yakınlarında meydana gelen savaşta Cerrâhîlerin savaş alanından çekilmesi ve Salih b. Mirdâs'ın öldürülmesi sonucunda Filistin'deki hâkimiyet yeniden Fâtımîlerin eline geçti.[184]

ez-Zâhir, ortak düşmanlara karşı destek sağlamak ve İstanbul'dan rahatça buğday ithal edebilmek amacıyla Bizans ile anlaşmak istedi. Neticede 1027 senesinde ez-Zâhir ile VIII. Konstantinos arasında bir barış antlaşması imzalandı. Buna göre Bizans hâkimiyetinde bulunan tüm camilerde hutbe sa-

---

[183] Çelik, s. 294.

[184] Çelik, s. 295-297; Murat Öztürk, "Zâhir el-Fâtımî", **TDVİA**, C. 44, İstanbul, 2013, s. 89.

dece Fâtımî halifesi adına okunacak ve İstanbul'daki cami ibadete açılacaktı. Buna karşılık Kudüs'teki Kıyâme Kilisesi ile Mısır'daki kiliseler tekrar faaliyete geçirilecek, Hristiyan hükümdarlar buraya para ve malzeme gönderebilecek, el-Hâkim zamanında zorla Müslüman yapılan Hristiyanlar da dinlerine dönebilecekti.[185]

Filistin'in haricinde Suriye ve özellikle Halep'teki Fâtımî egemenliği pamuk ipliğine bağlıydı. Halep ile Rahbe, Refeniye, Menbiç ve Bâlis'i elinde bulunduran Salih b. Mirdâs, müttefikleriyle birlikte Fâtımî kuvvetlerini mağlup etmiş ve Trablus bölgesinde bulunan Hısnu'akkâr, Baalbek, Humus ve Sayda'yı ele geçirmişti.[186] Bizans imparatoru III. Romanos da 1030 yılında kalabalık bir orduyla Halep'e sefer düzenledi ancak büyük bir yenilgi aldı ve kaçmak zorunda kaldı. İmparatorun başarısız Halep seferinden sonra özellikle Antakya'da bulunan Bizans kuvvetlerinin düzenlediği taarruzlar ve Trablus valisi İbn Nezzel'in Bizans'tan yana tavır takınmasının tehlikeli olacağını bilen ez-Zâhir, Trablus'a bir ordu gönderdi. İbn Nezzel'in oradan kaçması ve halkın destek vermesiyle Trablus yeniden Fâtımîlerin kontrolüne geçti.[187] Akabinde ise Bizans ile bir anlaşma yapıldı. ez-Zâhir, Müslümanların camiye dönüştürdüğü kiliseler hariç olmak üzere kilise inşasına izin verileceğini ve III. Romanos'un Sicilya'ya müdahale etmemesi şartıyla Sicilya'ya herhangi bir müdahalede bulunmamayı kabul etti.[188] Böylelikle babası döneminde Bizans ile kesilmiş olan diplomasi yeniden faaliyete geçmiş oldu.

---

[185] Öztürk, s. 89; Çelik, s. 298.
[186] Çelik, s. 300.
[187] Çelik, s. 303-304.
[188] Çelik, s. 305.

13 Haziran 1036'da ölen ez-Zâhir'in ardından vezir Cercerâî'nin çabalarıyla oğlu Ma'add, el-Müstansır-Billâh lakabıyla tahta çıktı. 1094 senesine kadar hilafette kalan Müstansır'ın döneminde Fâtımîler önemli iç buhranlarla ve toprak kayıplarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Halifenin annesi tarafından divan reisliğine getirilen Yahudi tacir Ebû Sa'd et-Tüsterî'nin devletin üst makamlarına Yahudi memurları ataması devlet adamları ile ordunun tepkisine neden olmuştu. et-Tüsterî'nin kendi taraftarlarının ödeneklerini arttırırken Türklerin ödeneklerinde kesinti yapması bardağı taşıran son damla oldu ve bir grup Türk tarafından öldürüldü.[189] Ancak bu durum Yahudilerin saraydaki etkinliklerini kırmadığı gibi devlet ricali ile askerler arasındaki kutuplaşmaya da bir son vermedi. Devlet, bir yandan siyasi istikrarsızlıkla çalkalanırken öte yandan iktisadi krizle de mücadele etmeye çalışıyordu. Çelik'in aktarımına göre Mısırlı tarihçi Makrîzî, bu dönem hakkında şöyle demektedir: "Devlet iflah olmadı ve istikamet bulmadı. Devletin köleleri arasında ihtilaf çıktı. Vezirlerin kısa süreli başa geçişleri onların gücünü kırdı. Şehirler harap oldu, gelirler azaldı. Şehirlerin büyük bir kısmına yerel güçler sahip oldu. Nitekim Aşağı Mısır topraklarının geliri daha önceki yıllara göre mukayese edilemez ölçüde azaldı…"[190]

---

[189] Çelik, s. 309; Abdülkerim Özaydın, "Müstansır-Billâh el-Fâtımî", **TDVİA**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 119; Mustafa Alican, "Fâtımî Halifesi el-Müstansır-Billâh Döneminde Mısır'da Yaşanan Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Buhran Üzerine Bir İnceleme", **Tarih Dergisi**, S. 59 (2014/1), s. 4-5.
[190] Çelik, s. 310.

1048/1049 yılında Mısır, Irak ve Suriye'de büyük bir kıtlık olmuş, Musul ve Bağdat'ta yiyecek sıkıntısı içerisine düşen insanlar açlık yüzünden leş yemeye başlamışlardı.[191] Kıtlık nedeniyle meydana gelen veba salgını nedeniyle de binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Mısır'da yaşanan kıtlıktan ötürü halife, Bizans imparatorundan yardım talep etmiş ve imparator bu duruma kayıtsız kalmayarak Mısır'a gemilerle yiyecek maddeleri göndermiştir. Yaşanan bu sıkıntılı dönem tarihte "Şiddetü'l-Uzmâ" (Büyük Felaket) olarak anıldı.[192]

"Mısırlıların ilerleyişi artık son raddesine gelmişti. Suriye'nin Akdeniz sahillerinden Mısır coğrafyasına doğru hızla yayılan ekonomik yıkım, yıllardan beri siyasî kavgalara sahne olmasına rağmen gücünü büyük oranda korumayı başarabilen Fâtımîleri perişan edecek, daha sonra hiçbir zaman eski güçlerine kavuşamayacak olan Mısırlılar, İslam dünyasının tek hâkimi olma ideallerinden büyük ölçüde uzaklaşmak zorunda kalacaklardı. Bağdat'ta Halife el-Müstansır adına hutbelerin okunduğu dönemde Fâtımîler, hızla üzerlerine çökmekte olan büyük bir kâbusun üstesinden gelebilmenin çarelerini aramakta idiler".[193]

---

[191] Alican, s. 7.
[192] Çelik, s. 311; Özaydın, s. 120; Alican, s. 6.
[193] Alican, s. 6.

III. BÖLÜM
TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ'NİN İLK BÖLÜMÜNÜN TERCÜMESİ

/Bâb 82/ Antakyalı Yahya b. Saîd'in, Saîd b. Bıtrîk Tarihi'ni İzleyerek Derlediği Kitap

Birinci Bölüm

Allah'ın yardımına dayanarak Yuhana b. Sâd[194] el-Antâkî'nin Saîd b. Bıtrîk Tarihi'nin devamı olarak derlediği bu kitabı yazmaya başlayalım.

Bu kitabı yazma amacım İskenderiye Patriği Saîd b. Bıtrîk'in sona ermiş olan Tarih'inden günümüze değin gerçekleşmiş olayları ve benim doğruladığım olay ve haberlerden söz etmektir. Böylelikle bunları yazmamı, derlememi ve düzenlememi isteyip, beni buna teşvik edene de hakkını ödemiş olurum. Allah onu gözetsin ve korktuğu şeylerden korusun. Saîd b. Bıtrîk'in Tarih'i, er-Râzî'nin hilafetinin beşinci yılında yani hicri 326 (938) senesinde sona ermişti. O, 328 (940) senesinde öldü ve ben onun metodunu takip ederek ölüm tarihini kitabımın ileriki bölümlerinde gün ve ay şeklinde zikredeceğim. Onun takip ettiği yöntemleri kullanarak haberine ulaşıp isimlerini tespit edebildiğim bütün halifeleri ve hükümdarları zikredeceğim. Her birinin hükümdarlık süresini, onlara ait bana ulaşan en son haberlerini, hayat hikâyelerini ve kendi dönemlerinde vuku bulan hadiseleri de ekleyeceğim.

---

[194] Britanya nüshasında bu şekildedir ve doğrusu: "Yuhana b. Saîd".

Tüm bunları anlatırken konuyu fazla uzatmaktan ve aynı zamanda özetlemekten kaçınıp orta yolu bulmaya çalışacağım çünkü insanların yakın dönem haberlerini öğrenme arzuları daha fazladır. Onun yaptığı gibi İskenderiye, Beytü'l-Mukaddes, Antakya ile Konstantiniyye patriklerinin isimlerinden ve görev sürelerinden bahsedeceğim. Ancak tahkikatlarını yapabilmem için Roma patriklerinin adlarına ulaşamadım. Saîd b. Bıtrîk onlardan sırasıyla söz etmiştir. Baş Havari Petros'tan Altıncı Konsil'in[195] başkanı olan iki yüz seksen dokuzuncu Gabius'a kadar ki, o dönem Kostantiniyye'de Rum İmparatoru Kostantin b. Kustos[196] dönemi ile Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği günleriydi, başa geçen patriklerin isimlerini zikretmiştir. Fakat onun ardından kimin geçtiğini belirtmemiştir.

Kitabının ikinci bölümünde ise şöyle demiştir: "Roma Patriği Gabiyus'un ölümünden bu yana Roma patriklerinin isimleri ve haberleri hususunda bu kitabın yazılışına kadar elimize herhangi bir bilgi geçmemiştir. Ancak epey uzunca bir süre Altıncı Konsil'den Saîd b. Bıtrîk'in vefatına kadar Gabius'un adı ilahi sunu törenlerinde uzun süre, ki bu süre bilinmemektedir, anıldı. Sonrasında ise Benediktus olarak adlandırılan başka bir patriğin adı geçti. Onun da ismi kutsal sunu törenlerinde 390 senesinden fazla bir süre boyunca anıldı. Benediktus'un ardından birkaç kişi daha patriklik makamına getirilmiştir ancak onun haberlerinin kesilmesinden ve aradaki uzaklıktan dolayı hiçbirinin adı Mısır ve Şam topraklarında

---

[195] 7 Kasım 680'de başlayan Altıncı Konsil, 16 Aralık 681'e kadar sürmüştür. Bu konsilde Ortodoks mezhebinin inancı kararlaştırılmıştır. Söz konusu karar Hz. İsa'nın hem tanrısal hem de insani özelliklere sahip olduğu görüşünün kabulüydü. Bkz. Seyyid el-Bâz el-Arînî, **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 136.
[196] Konstans II (641-668) oğlu Konstantinos IV (668-685) (ç.n).

zikredilmemiş ve müteveffa Benediktus'un ismiyle yetinilmiştir. /A83/ Günümüzdeyse oraya Yuhanna adında bir patrik tayin ettiler ve onun ismini öne çıkartıp Benediktus'un adını kaldırdılar. Başka isimlerin kayıt altına alınmamış olmasının sebebi işte budur ve onların isimlerini zikredemediğim için üzüntü duymaktayım.

Bu kitabı benden ricada bulunanın hatırına yazmamın ardından başlangıçta haiz olmadığım yeni bilgiler elime geçti. Bunun üzerine kitabı baştan değiştirerek yeniden yazdım. Ayrıca 405 (1014) senesinde Antakya şehrine intikalimin ardından elime başka tarihler geçince kitabı ikinci defa düzenledim ve sonunda bu nüshada karar kıldım. Bir gün farklı bir nüshası görülürse bunun sebebinin ne olduğu anlaşılsın istedim ki bunu da bu yüzden yazıyorum. Aynı zamanda Saîd b. Bıtrîk'in Tarih'ini düzeltme, kendisinin ihmal ettiği haberlere ulaşmak ve onun eline ulaşmış olup da doğrulamadan aktardığı bilgileri değiştirme hususunda da azimli idim. Ancak bunun uzun olup kitabın içerisindeki her şeyi değiştireceğini ve böylelikle kitabın daha da genişlemesine sebep olacağını anladım ve bunu yapmaktan vazgeçtim.

Kitabımı yazmaya başlamadan önce Saîd b. Bıtrîk'in kitabının birkaç nüshasını inceledim. Bazı nüshaların halife el-Kâhir döneminin başlangıcına kadar uzanan tarihi kapsadığını gördüm ki bu tarih Saîd b. Bıtrîk'in İskenderiye Patriği yapıldığı senedir ve bu nüshalara asıl nüshada bulunmayan bir takım eklentiler de yapılmıştı. Asıl nüsha ile başka kitapta bulunan nüshaları inceledim ve bunun er-Râzî'nin hilafetinde yani 326 (937) senesinde sona erdiğini gördüm. Ben de bu nüshayı esas alarak kitabı yazdım ki bu nüshaların en açık ifadeli olanı ve en yakın tarihlisidir. Zannediyorum ki bazı nüshaların eksik olması ve asıl nüshadan daha kısa olmasın sebebi kitabın

yazarı hayattayken farklı zamanlarda kopyalanmış olması ve insanlar arasında meşhur olup tedavüle girmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece her bir nüsha yazıldığı güne kadar olan tarihleri içermektedir. İşte Saîd b. Bıtrîk'in Tarih'i, er-Râzî'nin hilafeti olan H. 326'da sona ermektedir. Ben de en doğru ve tamamlanmış nüshanın son halini aktarıp ardından da kendi yapmış olduğum telif ile eseri tamamlayacağım. Bunu yaparken Allah'a dayanıyor ve amaç edinip azmettiğimi gerçekleştirmek için O'ndan yardım niyaz ediyorum. Nitekim cömertliği ve nimetiyle rüşd eden ancak O'dur.

[326/937-938]

Saîd b. Bıtrîk dedi ki: 326'da (938) Müslümanlar ile Rumlar arasında ateşkes sağlanmış ve çok sayıda esir değişimi yapılmıştı.[197]

Aynı yılda Konstantiniyye Patriği Savfiliktus (Theofilaktos/933-956) İskenderiye Patriği Enbâ[198] Aftişyus'a, Antakya Patriği Enbâ Savdüsyus'a ve Beytü'l-Mukaddes Patriği Enbâ Haristodulos'a elçisi vasıtasıyla mektup gönderip ayinlerde ve komünyonlarda kendi adının zikredilmesini talep etti. Onun bu isteğine olumlu cevap verdiler. Zira bu gelenek, Beni

---

[197] Bkz. Hemedânî, **Tekmiletü Târih-i Taberî** (Beyrut Basımı), s. 111; Anonim, **el-Uyûnü'l-Hâdâîg** (thk. Nebîlâ Abdülmunâm Dâvûd), 254/69; İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, VI, s. 293; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 352; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 188; İbnü'l-İbrî, **Tarîh ez-Zaman**, s. 56; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 409; İbn Tağrîberdî, **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 262; Papadopulos, **Tarihû'l Kenîsetü'l Antakya**, s. 591.

[198] Enbâ yani Abba. Aramcada "baba" anlamına gelen bu sözcük Doğu Hristiyan kiliselerine mensup piskoposlara, manastır başkanlarına yahut patriklerine verilen bir unvan olmakla beraber bazı dualarda Tanrı'ya yönelik bir hitap olarak da kullanılmaktadır. Bkz. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, İstanbul, 2017, s. 11 (ç.n).

Ümeyye hilafeti zamanında kesilmişti. İşte bu Saîd b. Bıtrîk'in aktarmış olduğu son bilgidir ve asıl nüshada er-Razî Ebû'l-Abbâs Muhammed b. el-Muktedir'in hilafetinin tamamı bulunmaktadır.

er-Râzî, Muhammed İbn Râik'i emîrü'l-ümerâ olarak atadı ve devlet işlerini yürütme yetkisini vererek ülkedeki bütün camilerin hutbelerinde adının okunmasını emretti. İbn Râik devlet işlerini eline aldı ve Ahmed b. Alî el-Kûfî'yi kâtipliğe getirip önceden vezirlerin yürütmekte olduğu işleri kendisine devretti. O günden itibaren vezirlerin yetkileri ellerinden alındı ve böylece vezirlik sadece bir isimden ibaret oldu. İbn Râik'ten itibaren Benî Abbâs halifelerinin tüm vezirleri için durum bu şekilde devam etti. Öyle ki bütün bölgelerdeki gelirler emirlerin hazinelerine akmaya başladı. Onlar bu paraları diledikleri gibi harcıyor ve istedikleri miktardaki haracı sultana gönderiyorlardı. Artık beytülmal kalmamış, işlevi bozulmuştu.

Muhammed b. Râik, Beckem olarak adlandırılan bir Türk gulamını Ahvaz'a vali tayin etti. Daha sonra Beckem konumunu sağlamlaştırdı, servetini arttırdı, ordusunu güçlendirdi ve İbn Râik ile savaşmak üzere Bağdat'a gitti. 326 yılı Zilkade ayında (Ağustos 938) Deyâli[199] olarak adlandırılan yerde karşılaştılar ve İbn Râik yenilgiye uğradı. Beckem Bağdat'a girdi. er-Râzî onu karşılayarak ikramda bulundu ve hilat giydirerek emîrü'l-ümerâ tayin etti. Beckem devlet işlerini yönetmesi için Muhammed b. Yahya b. Şirzâd'ı kâtipliğe getirdi ve onu vezir payesi olmaksızın vezirlik makamına atadı.

---

[199] Deyâli (دَيَالى): "İlkin fetha ile yazılıp "ل" harfi ince okunur. Bağdat yakınlarında yer alan büyük bir nehirdir. Bu nehrin yanında ise muazzam Bakuba Nehri akmaktadır. Horasan ve el-Hâlîs yolunun arasındaki sınırda yer alan bu nehir Tammâra Nehri'nin ta kendisidir" (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 495).

[327/938-939]

er-Râzî'nin veziri Fadl b. Ca'fer[200] 327 yılı Cemâziyelevvel ayında (Şubat-Mart 939) Remle'de öldü. Bunun üzerine er-Râzî, Ahmed b. Muhammed el-Berîdî'yi 6 Recep Pazar günü (29 Nisan) resmi olarak vezir tayin etti ancak esas yönetim Beckem ile kâtibi Şirzâd'ın elindeydi.

[328/940]

Tıp alanında çok başarılı olan Saîd b. Bıtrîk, İskenderiye Patriği Aftişyus, Mısır'da hastalandı. Hastalığının ölümcül olduğunu anlayınca İskenderiye'deki makamına gitti ve günlerce hasta kaldıktan sonra 328 yılının Recep ayı sonunda Pazartesi günü (11 Mayıs 940) öldü.[201] Başkanlığı yedi yıl, altı ay sürmüştü. Onun döneminde halkla arasında muazzam bir fikir ayrılığı yaşanmıştı. Öyle ki Mısır Fustat'taki hekimler ve ruhbanlardan oluşan bir grup onun başkanlığından hoşnut değillerdi. Tinnis'te[202] İbn Nuhâyli olarak tanınan Mihail adında bir

---

[200] St. Petersburg nüshasında "İbnû'l-Furât b. Harânâh" şeklinde ilave vardır. İbn Hinzâbe olarak bilinen Ebû'l-Feth el-Fadl b. Ca'fer b. Muhammed b. Mûsâ b. el-Hasen İbnû'l-Furât, 8 Cemâziyelevvel 327 Pazar günü vefat etmiştir. Kindî onun Rebîülevvel ayında öldüğünü söylemektedir. Bkz. **el-Vulât ve'l Kudât**, s. 288; a.mlf., **Vulât Mısır**, s. 306; Hemedânî, **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 113; İbn Miskeveyh, **Tecâribü'l-Ümem**, I, s. 409; **el-Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 80; İbn Tabâtabâ, **el-Fâhrî fi'l âdâp es-Sultanîyye**, s. 282; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**,VIII, s. 354; İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-A'yân**, III, s. 424 (trc. Ebû'l-Hasen Âlî b. Muhammed b. Mûsâ, n. 487); Zehebî, **Düvelü'l-İslam**, I, s. 201; a.mlf., **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XIV, s. 479, n. 263; a.mlf., **el-İber**, II, s. 308; İbn Tağrîberdî, **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 264; İbn İmâd el-Hanbelî, **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 309.

[201] Patrik Düveyhî'nin **Târîhu'l-Ezmene** adlı kitabındaki eksik bilgileri Târîhu'l-Antâkî'den tamamlayabiliriz. Bkz. s. 52, n. 22.

[202] Tinnis (تِنِّيس): "İki kesre, şeddeli "ن" ve "ي" harfi sükûn olarak yazılmaktadır. Mısır'da denizde bir ada olan Tinnis, Feramâ ile Dimyat arasındaki kara

piskopos vardı ve ondan memnun değildi. el-Melkîyye (Melkitler) cemaatinden bir grup ona karşı harekete geçti. Mısır'da bulunan yandaşlarını da örgütleyip, kendisine karşı kışkırttı. Aralarında Tinnis ve Feramâ[203] kiliselerinin de bulunduğu pek çok kilise ve makamdan onun adını kaldırdı.

Aynı zamanda Feramâ Kilisesi'nde de İbn Belihâ olarak bilinen bir piskopos vardı ki şirretli ve kabul edilmeyecek bir yoldaydı. O da Patrik Aftişyus'a karşı girişilen saldırıları destekliyordu. Patrik onların ıslahı ve aradaki çekişmeden vazgeçmeleri için yoğun çaba gösterdi ancak bir fikir birliğine varılamadı. Feramâ Piskoposu olan şahıs kendisinden rüşvet alırken Tinnis Piskoposu'nun gayesi onu başkanlıktan uzaklaştırmaktı. Tinnis Piskoposu Mihail 322 yılı Safer (Ocak/Şubat 934) ayında öldü ve cenazesi Tinnis'e götürülüp oradaki Ebû Celbâ Kilisesi'ne defnedildi ve böylece Patrik onun şerrinden kurtulup Tinnis'in kontrolünü ele geçirdi. Mısır ve Tinnis halkı iki gruba ayrılmıştı: Patriğin yanında yer alan papazlar ile laikler ve onlara karşı olanlar. Her grup kendi kilisesinde ibadet etmeye başladı. Ardından Patrik, İbn Nuhâyli'yi Tinnis'ten uzaklaştırarak yerine o bölgeden İbn eş-Şakîyye olarak tanınan Savfilis adındaki bir piskoposu atadı. Çocukları, kardeşleri ve şehirden bir grup ıslahat amacıyla onun etrafında toplandılar. Onları kendi tarafına çekip lütuflarda bulunduysa da hiçbir şey elde edemedi. Her iki grup kendi isteklerini tatmin etme gayesi içerisindeydi. Vaziyet öyle bir hale geldi ki babalar oğullarıyla, kadınlar eşleriyle konuşmaz olmuştu. Adaklar bir

---

parçasına yakındır ve bu ada Feramâ doğusundadır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 51). B nüshasında: "Tins".

[203] Feramâ (الفَرَما): "Harekelerle yazılmaktadır. Mısır'ın sahil şehri olan Feramâ, Şam'dan Mısır'a giriş kapısı konumundadır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 255).

mabetten bir mabede taşınıyor ve sunaklar parçalanıyordu. Ondan hoşlanmayan Tinnisli bir grup Hristiyan sorunlarını iletip yardım istemek amacıyla Mısır'da bulunan el-İhşîd Muhammed b. Tuğc'un yanına gitti. O, zalim bir adam olmasına rağmen nahoş meseleleri bile dinler ve kötülük yaptığını duyduğu kişinin üstüne gidip onu helak ederdi. İbn Tuğc, Ebû'l-Hûseyn lakaplı Sahîb Alî b. el-Âhvâl olarak bilinen komutanını bu grupla beraber gönderdi. Komutan Ehl-i Mille cemaati ile piskoposun gittiği kilise olan Ebû Ceblâ Kilisesi'ne indi ve kiliseyi mühürleyerek orada ayin yapılmasını yasakladı.

O gün Tinnis'te bulunan Tinnis Piskoposu Tavfilis ile Patrik Aftişyus'u ele geçirdi ve başlarına nöbetçi atadı. Müslüman ve Hristiyan din adamlarını orada hazır bulundurdu ve kilisenin hazinelerini açıp son parçasına kadar tüm eşyaları, gümüşleri, bakırları ve gizlenmiş olan her şeyi aldı. Kilisede o kadar çok altın ve gümüş vardı ki bunlar kırstakun ya da kantarla ölçüldü. İnsanlar gördüklerine inanamadılar. Mısır'dan gelen komutan topladıklarını kafeslere doldurdu. Ardından el-İhşîd'e mektup yazarak ele geçirdiği şeyleri bildirdi ve bunları Mısır'a taşımak için izin istedi. İbn Tuğc ona gereken izni verdi ancak gizlenmiş mallar olabileceğinden etrafı iyice aramasını emretti. Bunun üzerine komutan Patrik ve Piskoposu getirtti ve kilisede arta kalan eşyaları çıkarmalarını istedi. Ancak onlar hiçbir şey bilmediklerini söylediler. Komutan ikna olmadı ve Piskopos Savfilis'e on sekiz kırbaç vurdu. Patrik de kırbaçlanması için öne çıkartıldı ancak orada bulunan insanlar ağlamaya başladı. Haykırışlar yükselince bundan vazgeçildi. Kilisedeki bütün mallar Mısır'a taşındı. Piskopos ile Patrik Mısır'a gittiler. Mısır'a götürülmelerinin ardından Piskopos, bir grup Hristiyan kâtipten el-İhşîd ile uzlaşmaları için aracılık yapmalarını

istedi. Beş bin dinar ödemeleri karşılığında Patrik ile Piskoposun durumunu çözüme kavuşturdular ve o da alınanları iade etti. Piskopos Savfilis geri döndü ve elindeki gayrimenkuller ile kiliseye ait vakıfları satışa çıkardı. Onların bir kısmını beş bin dinara sattı. Ancak Patrik ve Piskopos tamahkâr davranmaya başlayınca tüm gözler onların üzerine çevrildi. Öfkelerini dindirmeye ve onları razı etmeye mecbur kaldılar. Vakıftan ve taşınabilir mallardan geriye sadece satmaya kudretinin yetmedikleri kalmıştı.

Tinnis'de bulunan Ebû Mîna Kilisesi onarıldı. Piskopos Savfilis kiliseyi yıkıp kolonlarını dikti, duvarlarını kalınlaştırdı ve ardından çatıyı tutan köprüyü inşa etti. Kilisenin inşaatının tamamlanması için kiliseye ait çok sayıda eşya ve malı sattı ve bu şekilde el-İhşîd'e olan ödeme tamamlandı. Ardından onun yüz dinarlık bir eşyayı elli dinara sattığını öğrendi. Daha sonra arda kalan malları satmak için İbn Fehmi olarak bilinen arkadaşının yanına Tinnis'e gitti. Kiliselerin vakıflarını müşterilere sunuyor ve değerinin yarısı kadarını onlardan alıyordu. Kime yüz dinarlık bir mal sattıysa elli dinarını sultana gönderiyordu. İnsanlardan çok para aldı ve bu şekilde çok miktarda şey elde etti. Bir grup insan zarara uğramaktan ve mallarının müsadere edilmesinden korktuğu için evini terk etti. Hristiyanlar Tinnis Kilisesi'nin işlevinin durdurulmasından sonra ortaya çıkan sorunları ve kargaşayı gördükten sonra kendi aralarında adaleti ve düzeni sağlama hususunda fikir birliğine vardılar ve tek kilise çatısı altında toplandılar. Buna rağmen Tinnis halkının büyük çoğunluğu hâlâ Piskopos Savfilis b. eş-Şakîyye'den nefret etmekteydi.

Müslümanlar Askalân'daki Meryem el-Hadra olarak bilinen büyük bir kiliseye gittiler. Kilisedeki her şeyi yağmalayıp

yıktılar ve kilise yakıldı. Müslümanlar kilisenin yıkımında Yahudilere yardım ettiler. Yahudiler kilisenin çatısını yakmak için odunları ateşe verip yanan bu odunları makarayla kilisenin en üst tavanlarına kadar taşıyor ve bu şekilde kilisenin demirleri eriyip kolonları devriliyordu. Kilisenin piskoposu kilisenin eski haline dönmesi için Medinetüsselam şehrine gitti ancak çabaları bir sonuç vermedi. Kilise harabeye döndü ve öylece kaldı. Askalân'daki Müslümanlar, buraya yerleşmemesini istediler. Bu nedenle Piskopos ölene kadar Remle'de kaldı.

***

Irak'tan mağlup olarak ayrılan Muhammed b. Râik Humus'a gitti ve burayı ele geçirdi. Ardından Dımaşk ile Remle'ye yönelip buraları ele geçirdi ve Mısır'da bulunan Arîş'e ulaştı. Bunun üzerine el-İhşîd Muhammed b. Tuğc Mısır'dan yola çıktı. Onunla savaştı ancak 328 yılı, Ramazan ayı ortası çarşamba günü (Haziran 940) el-İhşîd yenilgiye uğradı. İbn Râik'in adamları ise meşgul ve mutmainlerdi. el-İhşîd yenilginin ardından adamlarını ve ordusunu yeniden topladı. Bunun üzerine harekete geçen İbn Râik Dımaşk'a gitti ki, onlar Arîş'de bulunuyorlardı. Aralarında savaş çıktı ve (İhşîdî ordusu) onları yenilgiye uğrattı. Yetmiş adamıyla birlikte kaçan İbn Râik Dımaşk'a gitti. el-İhşîd Dımaşk'a gitmek için hazırlık yaptı ve kardeşi Ebû en-Nasr el-Hasen b. Tuğc'u yardımcı birliklerle birlikte öncü kuvvet olarak Lücûn'a[204] gönderdi. Bu haber İbn Raik'e ulaşınca bir grup askerle beraber onlara doğru hızlıca harekete geçti. Ebû en-Nasr 11 Zilkade salı sabahında el-Lücûn'a vardı. İbn Râik'e baskın düzenledi ve aralarında

---

[204] el-Lâccûn (اللَّجُّن): "Sırasıyla fetha, şedde ile damma,"و" harfi sükûn ile yazılmaktadır. Ürdün'de bir şehir olup, Taberiye ile arasında 20 mil, Filistin'deki Remle ile arasında 40 mil bulunmaktadır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 13).

şiddetli bir çatışma çıktı. Ebû en-Nasr b. Tuğc'un adamları yenilgiye uğradı, önde gelen kumandanları esir alındı ve Ebû en-Nasr savaşta öldürüldü. Muhammed b. Râik ise cesedi alarak yıkattırdı, kefenletti, tahnit ettirdi ve tabuta koyarak oğlu Ebû'l-Feth Müzâhim ile birlikte kardeşi el-İhşîd'in yanına gönderdi. Oğluyla birlikte gönderdiği mektupta kardeşi için başsağlığı dileyip yaşananlardan ötürü kendisinden özür diliyor, kardeşinin öldürülmesini istemediğini ve karşılığında oğlu Ebû'l-Feth'i gönderdiğini bildiriyordu. el-İhşîd onun bu davranışından memnun oldu ve Ebû'l-Feth Müzâhim İbn Muhammed b. Râik'e hilat giydirdi. Daha sonra babasının yanına sağ salim geri gönderdi ve onu aralarındaki sulhun temini için aracı yaptı.

Ahmed b. Muhammed el-Berîdî 328 yılı, Zilkade ayının bitimine on gün kala perşembe günü (Ağustos 940) vezirlikten azledildi ve aynı gün yerine Süleyman b. el-Hasen b. Mahled tayin edildi. Kendisi sadece vezir unvanı taşıyordu çünkü esas yönetim İbn Şirzâd'ın elindeydi. Daha sonra Beckem, İbn Şirzâd'ı ele geçirdi ve Ahmed b. Alî el-Kûfî'yi kâtip olarak atadı. Beckem öldürülene kadar ülkeyi yönetmeye devam etti.

[329/940-941]

er-Râzî 329 senesi, Rebîülevvel ayının bitimine on dört gece kala, cumartesi gecesi (18/19 Aralık 940) öldü. İstiskâ hastalığına yakalanmıştı. Henüz otuz iki yaşındaydı. Rusâfe'de defnedildi. Halifeliği altı yıl, on ay ve on gün sürmüştü.[205]

---

[205] Bkz. es-Sûlî, **Kitâbü'l-Evrâk** (nşr. J. Heyworth), Mısır Neşriyatı, 1935; Hemedânî, **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 82-118; İbn Miskeveyh, **Tecâribü'l-Ümem**, I, s. 289-420; Anonim, **el-Uyûnü'l-Hâdâîg fi Ahbarû'l Hâdâîg** (thk. Nebîlâ Abdülmünâm Dâvûd), IV, n. 2, s. 27-93; İbn Tabâtabâ, **el-Fâhrî fi'l âdâp es-Sultanîyye**, s. 280-283; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 282-368; Mesûdî, **Mürûcü'z-Zeheb**, IV, s. 322-339; Kadi el-Tenûhî, **Neşvâr el-**

[el-Muttakî-Lillâh'ın Hilafeti]

O gün Vasıt'ta bulunan Beckem'e, er-Razî'nin ölümünü bildiren bir mektup gönderildi ve halife olarak kime biat edeceklerini soruyorlardı. Bunun üzerine Beckem cemaatin kimi seçeceğini gözlemlemesi ve seçtikleri kişiye biat etmesi için kâtibi Ahmed b. Alî el-Kûfî'yi gönderdi. Kâtip Bağdat'a ulaştı. Vezirler, kadılar ve ülkenin önde gelen şahsiyetlerini toplayarak halife olarak kime biat edeceklerini müşavere ettiler. Onlar da er-Razî'nin kardeşi Ebû İshâk İbrahîm el-Muktedir isminde karar kıldılar ve 329 senesi, Rebîülevvel ayının biti-

---

Muhâdarâ ve Ahbar el-Mûzakârâ, I, s. 296, 297, 298, 299, 300, II, s. 72, IV, s. 210, V, s. 80-81, VII, s. 16; Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdâd**, II, s. 142-145, n. 559; İbn Abd Rabu, **el-âkd el-ferîd**, IV, s. 166, V, s. 129; İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam**, VI, s. 265, 268, 293, 295, 296, 316; İbn el-İmrani, **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 163-167; Mesûdî, **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, s. 336-337; es-Sebîî, **el-Vûzarâ**, s. 360; İrbelî, **Hülasat'üz Zeheb el-Mesbûk**, s. 252-253; Zehebî, **Düvelü'l-İslam**, I, s. 201; es-Sûlî, **Ahbârü'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttakî-Lillâh**, I, s. 185; Mârzabanî, **Mucem eş-Şuara**, s. 430; İbn Şâkir el-Kütübî, **Fevâtü'l-Vefeyât**, III, s. 321-323, n. 439; Ebî Abdullah Muhammed b. İbrahim el-Levlâvî (ez-Zerkeşî olarak bilinmektedir), **Tarîhûl Devleteyn el-Mavhûdîyye vel Hâfsîyye**, Tunus, H. 1289, s. 271; Safedî, **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, II, s. 297-300, n. 733; Zehebî, **el-İber fi Haberi Men Ğaber**, II, s. 218-219; a.mlf., **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 103-104, n. 58; İbnü'l-İbrî, **Tarîh ez-Zaman**, s. 55-56; a.mlf., **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 163-164; Yâfiî, **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 296; Ebû'l-Fidâ, **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 87; İbnü'l Verdî, **Tetimmetü'l-Muhtasar**, I, s. 272-273; İbn Hamdûn, **et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye**, I, s. 264, n. 690; İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 97; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 152-154; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 196-198; Kalkaşendî, **Me'âsirü'l-İnâfe fî me'âlimi'l-Hilâfe**, I, s. 285-288; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 409-410; İbn Tağrîberdî, **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 271-272; es-Suyûtî, **Tarihu'l-Hulefa**, s. 390-393; İbn İmâd, **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 324; Düveyhî, **Târîhu'l-Ezmene**, s. 52, n. 23; Kirmanî, **Ahbar ud-Dûvel ve Âsâr el-Evvel**, s. 168.

mine on gün kala çarşamba günü (23 Aralık 940) ona biat ettiler ve Muttakî-Billâh olarak lakaplandırıldı. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. el-Hasen b. Mahled'i vezarete tayin etti.[206]

***

Bu sene Mısır'da muazzam bir pahalılık yaşandı. Buğday azaldı, geri kalan tüm hububatlar tükendi. Buğday ve diğer tüm hububatlar çok nadir bulunur hale geldi. Bu nedenle insanlar açlıktan helak oldular. Ardından büyük bir veba salgını ortaya çıktı ve bu pahalılık yeni mahsul çıkana kadar devam etti. Benzer bir durum Bağdat'ta da yaşandı. İnsanlar ot ve kepek yediler. Ölümler arttı. Öyle ki insanlar yıkanmaksızın ve namazları kılınmaksızın aynı mezara toplu olarak defnediliyorlardı. Bağdat'ta emlak ve kumaş fiyatları ucuzlamış, öyle ki değeri bir dinar olan ürün bir dirheme satılır olmuştu.[207]

***

Beckem et-Türkî, Recep ayının bitimine yedi gün kala çarşamba günü (Nisan 941) Vasıt'ta öldürüldü. Ölüm sebebi şuydu; bir gün avlanmaya çıktı ve bir grup Kürtle karşılaştı. Ancak Kürtler onun Beckem olduğunu anlamadılar ve onu öldürdüler.[208]

---

[206] Bkz. **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 95; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 2-3; **el-Fahrî**, s. 284; Mesûdî, **Tenbih Ve'l-İşraf**, s. 344; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 369; **Hülasat'üz Zeheb el-Mesbûk**, s. 255.

[207] Bkz. **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 96; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 120; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 8; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 377; **el-Muntazam**, VI, s. 319; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 202; **Nihâyetü'l ereb**, XXIII, s. 162; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 201; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 273; İbnü'l-İbrî, **Tarîh ez-Zaman**, s. 57; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 296; Zehebî, **el-İber**, II, s. 219.

[208] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 121-122; **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 96-98; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 9-10; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 371; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 200; **el-Muntazam**, VI, s. 320, n. 517; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 272; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 202; **el-Muhtasar fi Ahbârü'l-Beşer**, III,

(Beckem'in öldürülmesinin ardından) kâtibi Ahmed b. Alî el-Kûfî gizlendi. el-Muttakî, Süleymân b. el-Hasen'i vezaretten uzaklaştırdı ve Ahmed b. Meymûn'u 329 senesi 3 Şaban pazar günü (3 Mayıs 941) bu göreve tayin etti.[209]

Ahmed b. Muhammed el-Berîdî vezareti ele geçirmek amacıyla Vasıt'tan Bağdat'a doğru yola koyuldu. el-Muttakî Vasıt'a geri dönmesi için haber gönderdi ancak o geri dönmeyi reddetti ve Bağdat'a girerek vezareti almayı talep etti. Onun çok sayıda askerden oluşan büyük bir ordusu vardı. Vezir Ahmed b. Meymûn, isteğinin kabul edilmemesi durumunda kendi açısından çok vahim sonuçların olacağını fark edince hemen istifa etti. 6 Ramazan cumartesi günü (4 Haziran 941) kendi iradesiyle vezir unvanını bıraktı ve bu unvan el-Berîdî'ye geçti.

el-Berîdî ile beraber bir grup Türk, Deylem ve Rus Deylemî askerleri vardı ve liderleri Kürtekin ed-Deylemî idi. Ayrıca Rus Türkleri de vardı ve onların başında da Beksel[210] bulunuyordu. Deylemîler darü's-sultan tarafına geçtiler ancak Türkler ondan ayrılarak Tekin ile birleştiler ve onlara karşı üstün konuma geldiler. Ardından el-Berîdî'ye karşı harekete geçtiler. Bunun üzerine el-Berîdî, 329 senesinin Ramazan ayının son günü olan pazartesi günü öğleden önce Vasıt'a kaçtı (27-28 Haziran 941). el-Muttakî ise 3 Şevval perşembe günü (1 Temmuz 941) Kürtekin ed-Deylemî'ye hilat giydirdi ve onu emîrü'l-ümera tayin etti.[211]

---

s. 88; **Tetimmetü'l-Muhtasar**, I, s. 273; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 164; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 410; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, X, s. 77-78, n. 4515; **Tarihu'l-Hulefa**, s. 394; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 53.

[209] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 12; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 122.

[210] Mevcut kaynaklardan tespit edemedim.

[211] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 124; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 18; **el-Kâmil**, VIII, s. 374.

el-Muttakî vezir unvanı olmaksızın Abdurrahman b. İsa'ya devlet işlerini yürütme yetkisi verdi ve daha sonra 12 Şevval (10 Temmuz 941) cumartesi günü Ebû İshak Muhammed b. Ahmed el-Karârîtî'yi vezarete tayin etti.[212] Fakat Zilkade ayının bitimine beş gün kala pazar gecesi (21 Ağustos 941) emir Kürtekin onu ele geçirdi ve yerine Ebû Caf'er Muhammed b. Kâsım el-Kerhî'yi atadı.[213]

Beckem'in öldürülmesinin ardından el-Muttakî, İbn Râik'e mektup yazarak Şam'dan ayrılıp Bağdat'a huzuruna gelmesini istedi. (Bunun üzerine İbn Râik yola koyuldu) ve Musul'a varana kadar yoluna devam etti. el-Hasen b. Abdullah b. Hamdân ile yazıştılar ve İbn Hamdân, İbn Râik'e yüz bin dinar verdi.

Bağdat'a doğru ilerledi ve şehre yaklaşınca Kürtekin onu karşılamak için ordusuyla beraber Ukbarâ'ya[214] gitti. Günlerce savaştılar. İbn Râik, 329 yılı, Zilhicce ayının bitimine dokuz gün kala (16 Eylül 941) perşembe günü Bağdat'a girdi ve darü'l-hilafe'ye gitti. Kürtekin ordusuyla birlikte Ukbarâ'dan ayrıldı. Kürtekin darü's-sultan'a ulaştığında İbn Râik'in adamları onlara oklarla saldırarak oradan uzaklaştırdılar. Kendisi saklandı fakat askerleri darmadağın edildi.

el-Muttakî, İbn Râik'e hilat giydirdi ve emîrü'l-ümera tayin etti. Böylece İbn Râik, er-Razî dönemindeki konumuna geri

---

[212] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 124; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 18; **el-Kâmil**, VIII, s. 375.

[213] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 125; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 20; **el-Kâmil**, VIII, s. 375.

[214] Ukbarâ: "Tek noktalı harf olan "ب" ile yazılıp, ilk harfi damma sonrasında ise sükûn vardır. Burası ile Bağdat arasındaki mesafe 10 fersahtır" (**Mu'cemü'l-Büldân**).

dönmüş oldu. Kâtibi Ahmed b. Alî el-Kûfî de saklandığı yerden çıkarak görevinin başına döndü ve vezir unvanı olmaksızın işleri yürütmeye devam etti.

***

[330/941-942]

Türkler Medinetüsselam'da İbn Râik'e karşı ayaklandılar ve ardından Vasıt'a giderek Ahmed b. el-Berîdî'nin safına katıldılar. Hal böyle olunca İbn Râik onunla yakınlık kurma ihtiyacı duydu ve 330 yılı, Rabîülâhir ayı ortası perşembe günü (Mart 942) ona bir mektup yazarak kendisini vezirliğe tayin ettiğini bildirdi ve hilat gönderdi. Bunun üzerine el-Berîdî Bağdat'a doğru yola koyuldu. Fakat el-Muttakî ve İbn Râik'e kaba davrandığı için vezir unvanını kendisinden alıp bu unvanı Ahmed b. Muhammed el-Karârîtî'ye iade ettiler.

el-Berîdî Bağdat'a giderek İbn Râik ile savaştı. el-Muttakî ise Deyâli Nehri'ne gitti. el-Berîdî Bağdat'a girerek hilafet sarayını ele geçirdi.[215]

el-Muttakî ile İbn Râik, Hamdânoğullarından Ali ve el-Hûseyn'den yardım istemek amacıyla Musul'a gittiler. İbn Râik, el-Hûseyn İbn Hamdân ile selamlaşırken el-Hûseyn emir verdi ve el-Hûseyn İbn Ebû el-Âlâ b. Hamdân kılıcıyla İbn Râik'i öldürdü. el-Muttakî, el-Hûseyn İbn Hamdân'a hilat giydirerek ona Nâsırüddevle lakabını verdi ve emîrü'l-ümera tayin etti. Aynı zamanda Muhammed b. Alî el-Kûfî'yi kâtipliğe getirdi ve vezir unvanı olmaksızın vezaret makamında devlet işlerini yürütmeye başladı.[216]

el-Muttakî ile Nâsırüddevle b. Hamdân, Bağdat'a doğru yola çıktılar. Bu haber el-Berîdî'ye ulaşınca Bağdat'tan ayrıldı.

---

[215] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 127; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 24-25.

[216] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 128; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 27; **el-Kâmil**, VIII, s. 382, 383, 404.

Şehir üç gün boyunca başsız kaldı, hapishaneler açıldı ve insanlar gündüz vakti yollarda gasp edildiler. el-Muttakî ve Nâsırüddevle, Bağdat'a girdiklerinde el-Berîdî'nin ordusu orada bir müddet kaldı ve daha sonra geri döndü. Alî b. Hamdân da onu karşılaşmak amacıyla 330 yılı Zilkade ayında (Temmuz/Ağustos 942) yola çıktı ve onu mağlup etti. Bir grup askerini esir alarak Vasıt'a doğru yola koyuldu.[217]

el-Berîdî ise Basra'ya gitti.

el-Muttakî, Alî İbn Hamdân'a Seyfüddevle lakabını verdi ve hilat giydirdi.[218]

Nâsırüddevle, vezir Muhammed b. Ahmed el-Karârîtî'yi yakaladı ve mallarını müsadere etti.

[331/942-943]

el-Muttakî, 331 Recep ayının bitimine on iki gece kala, salı günü (Mart 943) Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî'yi resmi olarak vezirliğe getirdi ve el-Kûfî'yi de Vasıt müdebbiri olarak görevlendirdi.[219] Türkler Vasıt'ta Seyfüddevle'ye isyan edince Seyfüddevle oradan ayrıldı.[220] Türkler, Bûrun[221] olarak adlandırılan bir gulamını kendilerine lider olarak seçtiler ve bu durumdan tedirgin olan Nâsırüddevle Bağdat'tan ayrıldı ve kâtibi Ahmed b. Alî el-Kûfî gizlendi.[222]

---

[217] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 29-30; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 129; **el-Kâmilfi't-Târîh**, VIII, s. 384-385.

[218] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 129; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 30.

[219] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 131; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 38.

[220] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 39-41; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 132; **el-Kâmil**, VIII, s. 396.

[221] Bu şekilde ve doğrusu **Tecâribü'l-Ümem**, **Tekmiletü Târih-i Taberî**, İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil** ve diğer kaynaklarda geçtiği gibidir: "Tüzün".

[222] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 41; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 133.

Muhammed b. Ahmed el-Karârîtî b. Esed el-Fâzarî vezir unvanı olmaksızın devlet işlerini yürüttü.223

el-Muttakî, 8 Ramazan 331 Salı günü (16 Mayıs 943) Ebû'l-Huseyn b. Mukle'yi vezirliğe atadı.224

Bûrun (Tüzün) Vasıt'tan Bağdat'a doğru yola çıktı. el-Muttakî ona hilat giydirdi ve emîrü'l-ümera tayin etti. Daha evvel Muhammed b. Alî el-Kûfî'nin icra ettiği görevi kâtibi Muhammed b. Kâsım el-Kerhî yürütmeye başladı ancak o vezir unvanını taşımıyordu. Daha sonra Ebû'l-Huseyn Ali b. Muhammed b. Mukle, tüm işleri tek başına üstlendi ve geriye kalan tüm işleri idare etme görevi tekrar kendisine verildi.225

Bûrun (Tüzün) Vasıt'a geri döndü. Kâtibi Muhammed b. Kâsım el-Kerhî de onunla birlikte gitmişti. Daha sonra Muhammed b. Yahya b. İbn Şirzad kâtip oldu ve el-Kerhî'nin yürütmekte olduğu görevleri kendisi üstlendi226.

***

İskenderiye makamı Patrik Enbâ Aftişyus'un ardından bir yıl boş kaldı. Daha sonra Mısırlı Hristiyan Melkitler, Misis'ten İshak olarak adlandırılan ve Tur-î Sina kırsalında ikamet eden rahibi seçtiler. Bu rahip çok zahit, şair ve perhiz yapan bir adamdı. Bu haber kendisine ulaşınca da eş-Şerrâ'ya227 kaçtı.

---

223 **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 133; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 41.

224 **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 42-43; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 134; **el-Kâmil**, VIII, s. 405.

225 **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 44.

226 **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 135; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 45; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 399.

227 eş-Şârra (الشَّراة): "Kelimesinin ilk harfi fethalıdır. Şam'da bulunan bir bölge olup Medine-i Münevvere ile Dımaşk arasında yer almaktadır. Onun çevresinde el-Humeyme olarak bilinen bir köy de bulunmaktadır " (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 331-332).

Orada Tur-î Eyyûb olarak bilinen yerde bir süre kaldı. Bulunduğu yerde, sultanın emriyle Beytü'l-Makdis'e getirilmesi şartıyla adamlarından bazılarını alıkoydular. İskenderiye bölgesinde bulunan piskoposlar Beytü'l-Mukaddes'e gittiler. Bununla ilgili daha önce var olan bir belge artık yoktur. Beytü'l-Mukaddes Patriği Haristodulos b. Mihran piskoposlarla birlikte ona ayin düzenledi ve daha sonra oradan ayrılıp görevinin başına döndü.

***

Bu yıl Ruslar Konstantiniyye'ye saldırdılar ve Hazar Denizi yoluyla Akropoli kapısına ulaştılar. Rumlar onlarla savaşıp Rusları oradan kovdular ve onları mağlup ettiler.[228]

***

331(942-943) senesinde Rum ordusu Diyarbakır'a girdi ve buradan çok sayıda esir aldılar. Erzen'i[229] fethedip her tarafı

---

[228] Bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 254. İgor öncülüğündeki Rus donanması 941 senesinde Romanos Lekapenos yönetimindeki Bizans üzerine sefere çıkarak Hrisopolis'e yani Üsküdar'a ulaştı ve Ruslar Konstantiniyye'nin etrafını yağmalamaya başladılar. Ancak grejuva ateşi sayesinde Rumlar Rusları Boğaz'ın etrafından söküp atmayı başarınca mağlup olan Ruslar Anadolu tarafına çekilmek zorunda kaldılar. 943 senesinde ise İgor Ruslar ile Peçeneklerden oluşan ve bir öncekine nazaran çok daha büyük bir donanmayla Karadeniz'den harekete geçerek Tuna ağzına ulaştı. Telaşa kapılan Bizans bu defa anlaşmayı tercih etti ve 944 senesinde bir anlaşma imzaladılar. Bkz. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 258; Norwich, **Bizans Yükseliş Dönemi** (**MS. 803-1081**), s. 129-131; Riasanovsky ve Steinberg, **Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze**, s. 26-27; Kurat, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, s. 23; Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, s. 407 (ç.n).

[229] Erzen (أَرْزَن): "İlkin fetha ardından sükûn ve "ز" harfi fetha ile yazılmaktadır. Halat/Hilat yakınlarında meşhur bir şehir olan Erzen'in müstahkem bir kalesi vardır ve Armeia taraflarında inşa edilmiştir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 150).

yıktılar ve Nusaybin[230] yakınlarına kadar ulaştılar. er-Ruha halkıyla temasa geçerek mendilin (Kutsal Mendil) kendilerine verilmesini istediler. Bu mendil, Peygamberimiz İsa Mesih'in yüzünü sildiği ve suretinin çıktığı mendil idi. Rumlar bu mendilin kendilerine verilmesine karşılık ellerinde bulundurdukları çok sayıda Müslüman esirin serbest bırakılacaklarını ifade ettiler. Bunun üzerine ahali Bağdat'ta bulunan el-Muttakî'ye mektup yazarak durumu bildirdiler.

Vezir Ebû'l-Hasen b. Mukle mektubu el-Muttakî'ye göstererek ne yapacağını sorduğunda el-Muttakî, kadılar ile fakihleri çağırarak mevzuyla ilgili onlara fetva sormalarını ve onların söyleyeceklerine uygun davranmasını emretti. Bunun üzerine vezir Ebû'l-Hasen b. Mukle söyleneni yaparak Ali b. İsa'yı ve ülkenin önde gelenlerini hazır bulundurdu. Onlara bu hususta bilgi verdi ve ne düşündüklerini sordu. Ardından aralarında hararetli konuşmalar yaşandı. Orada bulunanlardan bazıları söz konusu mendilin çok uzun zamandan beri (er-Ruha Kilisesi'nde) olmasına rağmen Rum imparatorlarının onu istemediklerini ve ayrıca mendili teslim etmenin İslamiyet'e karşı bir hata olduğunu ve (Hz.) İsa'nın suretinin yer aldığı mendilin Müslümanların hakkı olduğunu beyan ettiler. Ali b. İsa dedi ki: "Sıkıntı ve mihnet altındaki Müslümanların esaretten kurtarılıp dârü'l-küfür'den çıkartılmaları daha önemli ve daha doğrudur." Orada bulunan bir grup onun sözlerini tasdik etti.

O ve Müslüman kadılar esaret altındaki Müslümanları kurtarmak için mendilin kendilerine teslim edilmesinde karar kıldılar çünkü sultanın onlara karşı ne yetkisi vardı ne de onları kurtarmak için hile yapmaya gücü vardı. Bu hususta gerekli

---

[230] Nusaybin (نصيبين): "İlkin fetha ve ardından kesre ile yazılmaktadır. Bu gelişmiş şehir el-Cezire topraklarında olup, Musul'dan Şam'a giden kafilelerin güzergâh noktasıdır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 288).

hazırlıkları yaparak orada bulunanlardan yazılı beyanat aldı ve bunu el-Muttakî'ye sundu. Halife de yapılması gerekenleri bildiren bir cevap mektubunun yazılmasını emretti. Böylece Rumların esir aldığı yüz Müslümanın serbest bırakılmaları için er-Ruha halkı ile Rumlar arasında bir anlaşma yapıldı. Halk ayrıca Rumların şehirlerine bir daha girmemeleri şartını da koydular ve aralarında ebedi bir anlaşma yapıldı. Rumlar mendili teslim aldılar ve 15 Ağustos (944) tarihinde Konstatiniyye'ye götürdüler. İmparator Romanos'un evlatları Estefan, (Stephanos) Patrik Tavfiliktus (Theofilaktos-933-956) ve kardeşi Kostantin (Konstantinos) Altın Kapı'ya giderek gelenleri karşıladılar. İnsanlar ellerinde mumlarla yürüyüş düzenlediler. Mendil önce Büyük Ayasofya Kilisesi'ne taşındı ve oradan saraya götürüldü. Bu olay Kostantin b. Leon ile yaşlı Romanyus'un imparatorluklarının yirmi dördüncü senesinde gerçekleşmişti. Rumlar ile er-Ruha halkı arasındaki ateşkes, Seyfüddevle'nin 338 (949-950) senesinde bu anlaşmayı ihlal etmesine kadar sürdü. er-Ruha halkını kendisiyle birlikte Misis'e gazaya çıkmaları için zorladı, ancak (gazada) onlardan çok sayıda insan öldü.[231]

[332/943-944]

Rumlar bu sene içerisinde Diyarbakır'a döndüler ve 10 Ramazan 331 Perşembe günü (18 Mayıs 943) Dara şehrini fethedip orada iki gün kaldılar. 12 Rebîülevvel 332 Salı günü (13 Kasım

---

[231] Bkz.**Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 130-135; **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 123; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 405; **Tarîh ez-Zaman**, s. 57; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 165; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 91; **Tetimmetü'l-Muhtasar**, I, s. 275; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 206; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 297; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 417; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 278; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 395; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 169; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 54-55; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 172-173; **el-Muntazam**, VI, s. 231.

943) Rasulayn'a girdiler. Orada da iki gün kaldılar ve yaklaşık bin kişiyi esir alarak buradan ayrıldılar.[232]

***

Antakya Patriği Savdüsyus yedi yıl başkanlık yaptıktan sonra vefat etti. Onun ardından Savharistus Antakya Patriği seçildi ve dört yıl görev yaptıktan sonra vefat etti.

***

Tüzün'den rahatsız olan el-Muttakî Bağdat'tan ayrıldı. Kâtipler ile kumandanların da kendisiyle gelmelerini emretti ve Musul'a Beni Hamdân'ın yanına gitmek üzere yola koyuldu. Tüzün ile temas kurarak Musa b. Süleyman'ı bin asker ile birlikte Bağdat'a gönderdi. Bab eş-Şemâmîse'ye geldi ve oraya indi. Tüzün Vasıt'ta birkaç gün kaldıktan sonra Bağdat'a gitti ve orayı ele geçirdi. Bunun üzerine Seyfüddevle onunla savaşmak için harekete geçti. Tikrit'in aşağısında karşı karşıya geldiler. Günlerce süren savaşın ardından Seyfüddevle yenildi ve Tüzün Tikrit'i ele geçirdi. Daha sonra Seyfüddevle geri döndü ve aralarında ikinci defa çatışma çıktı. Ancak Seyfüddevle yine yenildi ve Musul'a döndü. Bunun üzerine el-Muttakî, Nâsırüddevle ile kardeşi Seyfüddevle ve bir grup, Musul'dan ayrılıp önce Nusaybin'e ve oradan da Rakka'ya gittiler. Tüzün ise Musul'u ele geçirdi. el-Muttakî bulunduğu Rakka şehrinden Tüzün ile temasa geçerek sulh talebinde bulundu.

---

[232] Hemedânî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr, Rumların Dara'yı kuşattıklarına dair bir bilgi vermemektedir. Yer alan bilgi sadece Rumların Rasulayn'ı kuşattıklarıdır. Hemedânî: "Rumlar Rasulayn'a girdiler ve üç bin kişiyi esir aldılar." Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 138; İbnü'l-Esîr: "Rumlar Rebîülevvel ayında Rasulayn'a girdiler ve orada üç gün kaldılar. Burayı yağmalayıp oradaki Arapları esir aldılar, onlarla savaştılar ve orayı terk ettiler. Domestikosun yanında da sekiz bin adam vardı." Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 417; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**: "Domestikos Rasulayn'da insanları öldürdü ve yaklaşık olarak on beş bin esir aldı." (XI, s. 208).

Tüzün onun talebini kabul ederek kadıları, âdilleri, Abbâsoğullarını ve kâtipleri topladı. Onların huzurunda el-Muttakî'ye yemin etti ve sulh için Tüzün'ün yanında bulunanların şahitliğinde bir emânname yazdı.[233]

el-İhşîd, el-Muttakî ile temasa geçtikten sonra Mısır'dan ayrılarak huzuruna çıkmak üzere Rakka'ya yöneldi. Rakka'ya ulaştığında el-Muttakî onu çok iyi karşıladı. el-İhşîd bir hizmetli gibi silahıyla onun önünde durdu. el-Muttakî atına bindi, el-İhşîd ise önünde yürüdü. el-Muttakî ona ata binmesini emrettiyse de o bu emre uymadı. Orada bulunan insanların önünde yaşanan bu karmaşa, el-Muttakî'nin atından inmesiyle sona erdi. el-Muttakî onun Mısır, Şam ve Sugur ile civar vilayetlerdeki hâkimiyetini yineledi. Ayrıca buraların hâkimiyetini onun ardından otuz yıllığına oğluna bıraktı. el-İhşîd halifeye yüklü miktarda para ve hediye götürmüştü. Kendisiyle Mısır'a gelmesini teklif etti fakat el-Muttakî bunu kabul etmedi.[234]

---

[233] Bkz.**Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 136; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 43; **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 126; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 406; **el-Muntazam**, VI, s. 334; **Tarîh ez-Zaman**, s. 57; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 165; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 91; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 204; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 207; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 310-311; **Hülasat'ûl Zeheb**, s. 254; **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 171-173; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 164; **Tarih-i İbnü'l Verdî**, I, s. 276; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 104; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 296; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 414; **Mürûcü'z-Zeheb**, IV, s. 341-342; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 278; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 395; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 55.

[234] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 141; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 67-68; **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 142-144; **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 292; a.mlf., **Vulât Mısır**, s. 309; **Mürûcü'z-Zeheb**, IV, s. 341; **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 172; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 418; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 107; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 176; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 91; **Tetimmetü'l-Muhtasar**, I, s. 276; Zehebi, **el-İber**, II, s. 229; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 205; **el-**

Halife, Tüzün'den emin olduktan sonra Fırat yoluyla Rakka'dan Bağdat'a doğru yola koyuldu. Yanında yalnızca üç asker vardı ve Heyt'e[235] ulaşıp orada konakladı. Ettiği yeminleri, yaptığı anlaşmayı ve verdiği sözleri yinelemesi için Tüzün'ün yanına tekrar bir heyet gönderdi. /A86/ Daha sonra bu heyet el-Muttakî'nin yanına dönerek kendilerinin Tüzün'den emin olduklarını bildirerek halifeye güvence verdiler. Ancak el-Muttakî durumu garantiye almak için onları ve beraberinde bulunanları tekrar Tüzün'e gönderdi. Ona doğru yola çıktılar ve ardından güven içerisinde ulaştılar. Tüzün, el-Muttakî ile görüşmek için es-Sindîyye[236] olarak bilinen yerden ayrıldı ve geceyi orada geçirdiler. Tüzün ile el-Muttakî'nin arasında yaklaşık olarak bir fersahlık mesafe vardı. el-Muttakî hazinesini ortaya çıkararak bunları adamların mevkilerine göre dağıttı.

Bu esnada insanlar kendilerine doğru yaklaşan muazzam bir toz tabakası gördüler ki her tarafı toz bulutu kaplamıştı. Nihayet Tüzün, el-Muttakî'ye yaklaşınca saygıdan dolayı atından inip yeri öptü ve ardından el-Muttakî'nin eli ile ayağını öptü. Ardından ikisi atlarına binerek hep beraber yola koyuldular. Bu esnada Tüzün, el-Muttakî ile vezire yetki verdi ve diğerleri gelene kadar bir grup hizmetçiyi ve Deylemliyi orada bekletti. Tüzün diğer herkesin gelmesini emretti ve ardından es-Sindîyye'ye gittiler. Askerler etrafa dağıldılar, her yer yağmalandı, insanların kumaşları ve eşyaları çalındı. Tüzün, el-

---

Bidâye ve'n-Nihâye, XI, s. 210; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 418; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 254-255; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 396.

[235] **Mu'cemü'l-Büldân**'dan doğruladık (bkz. V, s. 420-421). Fırat üzerinde, Bağdat dolaylarındaki el-Enbar mıntıkasında yer almaktadır.

[236] "İlk harfi kesre, ikincisi sükûn şeklinde olup, Sind kelimesi dişil tekil kabul edilerek yazılmıştır. Enbar ile Bağdat arasında İsa Nehri üzerindeki Bağdat köylerinden bir tanesidir. O köyde yaşayanlar tarafından Sindevaniyyi olarak adlandırılır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 268).

Muttakî'yi ele geçirdi ve aynı gün -333 yılı, Safer ayının bitimine yirmi gün kala cumartesi günü (Ekim 944)- onu halifelikten azletti. Onun hilafeti üç yıl on bir ay sürmüştü ve makamından indirildiği pazar günü gözlerine mil çekildi. O esnada takriben otuz altı yaşındaydı. Halife el-Muttakî hapsedildi ve başına gardiyan konuldu. Azlinin ardından yirmi dört sene (ve yedi ay) hapiste kaldı ve dairesinde öldü.

Gözlerine mil çekilen ilk halife el-Kâhir iken ikincisi el-Muttakî olmuştu.[237]

[el-Müstekfî'nin Hilafeti]

Tüzün, el-Muttakî'yi ele geçirdikten sonra Ebû'l-Kâsım Abdullah b. el-Müktefî-Billâh'ı getirterek el-Muttakî'nin azledildiği gün es-Sindîyye'de ona biat etti ve el-Müstekfî-Billâh olarak lakaplandırıldı. Ona biat edildikten iki gün sonra (Bağdat'a) geldi ve Muhammed b. Ali'yi vezir olarak atadı. O, vezir ünvanını taşıyor olsa da devletin idaresi Tüzün'ün kâtibi İbn Şirzad'ın elindeydi.[238]

---

[237] el-Muttakî'nin hilafeti hakkında bkz. **Mürûcü'z-Zeheb**, IV, s. 339-352; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 168-174; **Uyûnü'l Hâdâig**, IV, n. 2, s. 150-153; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 68-72; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 142-143; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 419; **el-Muntazam**, VI, s. 338-339; **Tarîh ez-Zaman**, s. 57-58; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 165-166; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 205; **el-İber**, II, s. 231-232; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 176-177; **Hülasat'üz Zeheb el-Mesbûk**, s. 253-255; **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, s. 344; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 91-92; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 312; **el-Fâhrî fi'l âdâp es-Sultanîyye**, s. 284; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 210; es-Sûlî, **Ahbârü'r-Râzî ve'l-Müttakî**, s. 186-285; **Târîhu Bağdâd**, VI, s. 51-52; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, V, s. 341-342; **Nükt el-Himyân**, s. 87; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 104-111; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 418-419; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 282; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 333; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 292-298; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 394-397; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 169; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 56; **Fevâtü'l-Vefeyât**, I, s. 17-18, n. 3.

[238] Bkz. **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 155; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 144: "Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ali es-Sarmâzrâî"; **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s.

***

Rum İmparatoru Romanos artık iyice yaşlanmış ve zayıf düşmüştü. Bu nedenle oğlu Stephanos babasını saraydan uzaklaştırmayı ve imparatorluktan azletmeyi planlıyordu. Kardeşi Konstantinos da Stephan'ın bu fikrini destekledi ve planlarını enişteleri Leon'un oğlu Konstantin'e bildirdiler.

[333/944-945]

[İ. 16 Kânunuevvel 1256 Pazartesi], 333 yılı, Rabîülâhir ayının bitimine dört gece kala (Aralık 944) çocukları Stephanos ile Konstantinos ve işbirlikçileri harekete geçtiler ve babalarını saraydan zorla çıkardılar. Onu gemiye bindirip el-Abruti[239] olarak bilenen adaya gönderdiler ve babalarını orada keşiş yaptılar. Romanos yirmi altı yıl iktidarda kalmıştı. Konstantin b. Leon, Bardas Fokas'a macistrus (magistratus) unvanını verdi ve onu domestikos yani ordu komutanı tayin etti. Romanos'un çocukları Stephanos ve Konstantinos ise enişteleri Konstantin'i saf dışı bırakarak imparatorluğu tek başlarına yönetmek istiyorlardı. Ancak onların niyetini fark eden enişteleri ikisini bir yemeğe çağırdı. Bir grup adamını hazır etti ve ikisini ele geçirmeleri için onları harekete geçirdi. Ardından Stephanos ve Konstantinos'u yakınlardaki adalardan birine sürgüne göndererek onları diyakoz olarak atadı ve başlarına da gardiyan koydu. Onlar babalarını sürgüne gönderdikten sonra kırk bir gün iktidarda kalmışlardı. Böylece Konstantin imparatorluğu tek başına ele geçirdi.

176; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 78; **Mürûcü'z-Zeheb**, IV, s. 356; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 421: "Ebû'l-Ferec…es-Sarî"; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 210; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 419; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 181; **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, s. 345.

[239] Prote/Kınalıada (ç.n).

23 Şubat pazar günü Romanos oğullarını çağırdı. Stephanos ile kardeşi sürgüne gittikten bir müddet sonra babaları ile görüşmek için İmparator Konstantin'den izin istediler. İkisi Prote Adası'na götürüldüler. Babalarını keşiş kıyafetiyle gördüler. Onu bedbahdt bir halde bulduklarında acıyla ağladılar. Daha sonra iki kardeş farklı adalara sürgüne gönderildiler ve başlarına gardiyan atandı.[240] Mihail olarak adlandırılan kardeşleri Ahristofor (Khristophoros) uzun zaman önce ölmüştü. Ayaklarındaki kırmızı sandallar çıkarıldıktan sonra diyakoz tayin edilmişti. Romanos'un adada olduğu dönemde Patrik Savfiliktus (Theophylaktos) ile oğlu patrikios parakimumnus Savfanus (Theophanes) onu saraya döndürmeye karar verdiler. Planlarını anlattılar ve onun bunu kabul etmesini sağladılar. Ancak niyetleri ortaya çıkmaya başladı. Haber Konstantin b. Leon'a ulaştı. Bunun üzerine İmparator, patrikios Theophanes'i sürgün etti. İşbirlikçilerini dövdürdü, saçlarını kazıttırdı ve ardından sürgüne yolladı.

Aynı şekilde Kânunuevvel 1259 tarihinde Romanos'un adada sürgünde bulunan oğlu Stephanos'u oradan çıkartarak saraya getirmeye teşebbüs edenler oldu. Fakat bu haber de İmparator Konstantin'e ulaştı. İmparator (bu komploya karışanları) ele geçirerek bazılarının burunlarını, bazılarının kulaklarını kestirdi. Geride kalan çok sayıda insanı da canlarını yakarak dövdürdü ve şehirde eşeğin üzerinde teşhir ettirdi.

Romanos'un oğlu Konstantinos ise sürgün edildiği adada isyan çıkarmaya teşebbüs etti ve gardiyanlardan yardım istedi. Ancak gardiyanlar ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Romanos

---

[240] Stephanos önce Prokonnessos'a (Marmara Adası) ardından Rodos'a ve Lesbos'a (Midilli); Konstantinos ise Tenedos'a (Bozcaada) ve Samothrake'e (Semadirek) gönderildiler. Bkz. John Julius Norwich, **Bizans, Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, s. 135 (ç.n).

15 Temmuz 1259'da -4 Muharrem 337- (14 Temmuz 948) el-Proti adasında (Kınalıada) öldü. Cenazesi Konstantiyye'ye getirtilerek manastıra defnedildi.[241]

***

[334/945-946]

Tüzün et-Türkî, 334 yılı Muharrem ayında (Ağustos/Eylül 945) Bağdat'taki dairesinde öldü.[242] Bunun üzerine Türkler onun kâtibi İbn Şirzâd'ın liderliği altına girdiler. Tüzün'ün ölümünün ardından el-Müstekfî kendisine el-Müstekfî-Billâh lakabını verdi ve sikkelere kendi adını bastırdı.

Ahvaz'ın iktasını elinde bulunduran Ahmed b. Büveyh ed-Deylemî Bağdat'a gitti ve şehre girdi. Bunun üzerine İbn Şirzâd gizlendi. el-Müstekfî, Ahmed b. Büveyh'e hilat giydirerek onu emîrü'l-ümerâ tayin etti ve kendisine Muizzüddevle lakabını verdi. Daha sonra İbn Şirzâd gizlendiği yerden çıktı ve ardından Muizzüddevle onu kâtibi yaptı. Âdet olduğu üzere Muizzüddevle bir gün darü's-sultan'a geldi ve el-Müstekfî tahtına oturduğunda içeri girdi. Orada bulunanlar konumlarına göre halifenin huzurunda duruyorlardı. Muizzüddevle içeri girdi. Yere eğildi ve protokol gereği el-Müstekfî'nin elini öptü ve beklemeye başladı. Bu sırada Deylemlilerden bir grup el-Müstekfî'nin üzerine atılmak için orada hazır bulunuyordu.

---

[241] Myrelaion Manastırı'na (ç.n).

[242] Tüzün yahut Turun hakkında detaylı bilgi için bkz: **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 146-147; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 81; **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 176; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 160-161; **el-Muntazam**, VI, s. 345, n. 558; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 448; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 166; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 182; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 93; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 211; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 300; **Nûkt el-Hâmyen**, s. 88; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, X, s. 448, n. 4937; **Tarih İbnû'l Verdî**, I, s. 278; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 207; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 419; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 284; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 335; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 58.

Herkes mecliste toplanıp mertebesine göre yerlerini aldıktan sonra Muizzüddevle'nin anlaştığı iki Deylemli öne çıkarak el-Müstekfî'ye ellerini uzattılar ve yüksek sesle Farsça konuşmaya başladılar. el-Müstekfî ise ellerini öpeceklerini zannedip ellerini onlara doğru uzattı. Ancak onu tahtından indirip yere attılar ve sarığını boynuna dolayıp sürüklediler. Tam o esnada Muizzüddevle ayağa kalktı, insanlar paniğe kapıldı. Borazan çalındı ve çığlıklar koptu. Muizzüddevle dairesine gitti ve darü's-sultan'da fitne çıktı. el-Müstekfî'yi darü's-sultan'dan alarak Muizzüddevle'nin dairesine sürüklediler ve halife tutuklandı. Daru'l-sultan, içerisinde hiçbir şey kalmayana kadar yağmalandı. Bu hadise 334 yılı, Cemâziyelâhir ayının bitimine sekiz gün kala perşembe günü (Ocak 946) yaşanmıştı. Muizzüddevle onu ele geçirerek hilafetten azletti ve gözlerine mil çekti. Onun hilafeti bir yıl dört ay sürmüşü. Yaklaşık olarak kırk üç yaşındaydı ve azledildikten dört yıl on ay sonra [338 yılı, Rabîülâhir ayının bitimine on dört gece kala cuma günü (Ekim 949)] darü's-sultan'daki hapishanesinde öldü.[243]

---

[243] el-Müstekfî-Billâh hakkında bkz. **Mürûcü'z-Zeheb**, IV, s. 355-371; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 149; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 86-87; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 167-176; **Hülasat'üz Zeheb el-Mesbûk**, s. 255-257; **Târîhu Bağdâd**, X, s. 10-11; **el-Muntazam**, VI, s. 339-364; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 420-450; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 166-167; **Tarîh ez-Zaman**, s. 58; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 94; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 184-185; **el-Fâhrî**, s. 287-288; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 207; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 111-113, n. 60; **el-İber**, II, s. 235; **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, s. 345; **Tarih İbnü'l-Verdi**, I, s. 278; **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 176; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 299-302; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 210-212; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 420-421; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 313; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 285-286; **Nûkt el-Hâmyen**, s. 182-183; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XVII, s. 323-325, n. 277; **Tarîhû'l-İslam** (el yazması, Fransa Milli Kütüphanesi'ndedir (مج 1581) vrk.172 B); **Târîhu'l-Hulefa**, s. 397-398; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 345; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 169; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 59; Dâi el-Mutlâk, **Uyûnü'l-Ahbâr es-Sâbeğ el-Hamse**, s. 193.

[el-Mutî-Lillâh'ın Hilafeti]

Muizzüddevle, el-Müstekfî'yi ele geçirdikten sonra Ebû'l-Kâsım el-Fadl b. el-Muktedir-Billâh'ı 334 yılı, Cemâziyelâhir ayının bitimine sekiz gün kala perşembe günü (Ocak 946) Darü'l-hilâfe'ye getirttti ve hilafete geçirildi. Kendisine biat edildi ve el-Mutî-Lillâh olarak lakaplandırıldı. Ardından el-Müstekfî'yi huzuruna getirtti ve (el-Müstekfî) hilafeti kendisine devredip hilafetten kendi rızasıyla çekildiğine dair yemin etti. Akabinde gözlerine mil çekildi ve tutuklandı.

***

Bu sene içerisinde Bağdat'ta aşırı bir pahalılık yaşandı. Öyle ki ekmek bulamaz hale gelen insanlar tohumları ve ölüleri yemeğe başlamışlardı. Hatta bir at dışkısını bıraktığında insanlar atın etrafında toplanıp atın dışkısında bir şey olup olmadığına bakıp ne bulurlarsa yiyorlardı. İnsanlar pamuğun tohumunu alıp suya batırıyor, ardından demir bir tabağın içerisine koyup şişene kadar ateşte pişiriyorlardı ve ardından bunu yiyorlardı. Ancak insanların bağırsakları bozuluyor ve vücutları şişerek ölüyorlardı. Sağ kalanlar ise birer ölü gibi görünüyorlardı. İnsanlar yollarda duruyor, "açlık, açlık" diye bağırıyorlardı ta ki ölene kadar. Ölenlerin sayısı artmış, ölülerin defnedilmesine yetişilemez olmuştu. Köpekler de onların cesetlerini yiyorlardı. Açlıktan zayıf düşmüş insanlar bolca hurma yiyebilmek ümidiyle Basra'ya doğru yola çıkmış ancak büyük bir kısmı yoldayken ölmüştü.

Bu kıtlık öyle bir hal aldı ki Hâşimi bir kadın, bir çocuk kaçırarak onu tandırda canlı canlı pişirdi ve bir kısmını yedi. Daha sonra boynu vurularak cesedi Dicle'ye atıldı. Başka bir kadın erkek kardeşiyle birlikte bir çocuğu kaçırıp onu ikiye

böldüler, yarısını sûkbâcen[244] olarak pişirdiler ve geri kalan yarısını tuzlu suyun içine koydular. Ancak ikisi de öldürüldü. Üçüncü bir kadın da yine bir çocuk kaçırdı ve birazını yedi. O da aynı şekilde öldürüldü. Bir süre sonra bu şiddetli durum azaldı. Daha sonra yeni bir pahalılık yaşandı, ardından fiyatlar ucuzladı.[245]

***

Mağrib hâkimi emîrü'l-mü'minîn el-Kâim-Biemrillâh Ebû'l-Kasım b. el-Mehdi, 334 yılı 13 Şevval Pazar günü öldü (18 Mayıs 946). Kendisi elli beş yaşındaydı ve hilafeti on iki yıl yedi ay sürmüştü. Ölümü ise 336 yılına (947-948) kadar gizli tutuldu.[246]

Ebû Yezîd Mahled b. Kîdâd el-Berberî ez-Zenâtî ona isyan etmişti. 332 senesinde (943-944) ona doğru harekete geçti.

---

[244] Sirkeyle pişirilen et (ç.n).

[245] Bahsi geçen pahalılık ve kıtlık hakkında bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 152; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 95-99; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 179, 180, 181; Hamza İbnü'l-Hasen el-İsfahânî, **Târîhu sinî Mülûki'l-Ard ve'l-Enbiyâ**, Tabâ't Mektebet'ü'l-Hayat, Beyrut, 1961, s. 147-148 (H. 333 Senesi Olayları); Zehebî, **el-İber**, II, s. 236; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 208; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 187; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, s. 96; **Tarîh ez-Zaman**, s. 58-59; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 465; **el-Muntazam**, VI, s. 344; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 335; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 213; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 286; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 170.

[246] el-Kâim'in vefatı hakkında bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 455; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 95; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 187; **Tarih İbnü'l-Verdi**, I, s. 279; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 209; **el-İber**, II, s. 240; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 152-156, n. 66; **el-Hılletü's-Seyra**, I, s. 285-291; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 208; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 19-20; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, IV, s. 4; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 317; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 210-211; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 40-43; Makrîzî, **el-Hıtat**, I, s. 351; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 107-120; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 287; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 337-338; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 190; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 302; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 110; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 229-230.

Kendisi ile el-Kâim'in ordusu arasında çatışma çıktı ve onlardan çok sayıda kişiyi öldürerek İfrîkıyye, Kayrevan ve Mağrib'in büyük bir bölümünü ele geçirdi ve ardından el-Mehdiye'ye gitti. el-Kâim onu kuşatma altına aldı ancak kuşatma devam ederken öldü.[247]

[336/947-948]

el-Kâim, oğlu Ebû et-Tahir İsmail'i veliaht tayin etmişti. Babasının ardından hilafet koltuğuna oturdu ve onu el-Mansûr olarak lakaplandırdılar. Açık sözlü, zeki, hazır cevap, uzak görüşlü ve hitabeti kuvvetli bir kimse idi. 336 yılı Muharrem ayının ilk gününde (23 Temmuz 947) Ebû Yezîd'i ele geçirmek için üzerine yürüdü ve onunla savaştı. Ebû Yezîd, yenilgiye uğradı ve ordusu dağıldı. el-Mansûr onu esir aldı ve öldürdü.[248]

[337/948-949]

İstatistikler Ebû Yezîd ile yapılan savaşta her iki taraftan dört yüz bin kişinin öldüğünü söylemektedir. el-Mansûr kendisine karşı savaşıp fitne çıkarma gayreti içerisine girmiş olan kimseleri bağışladı ve hapistekileri serbest bıraktı. Ardından

---

[247] Bkz. **el-Hılletü's-Seyra**, I, s. 290; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 216-218; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 422-433; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 92; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 159-160; **Tarih İbnü'l-Verdi**, I, s. 276-277; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 210; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 172-224; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 75-82; Zehebi, **Târihû'l-İslam** (H. 333 Senesi Olayları) (el yazması Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunmaktadır); el-Aynî, **İkdü'l-Cümân** (H. 333 Senesi Olayları) (el yazması Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunmaktadır); **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 40; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 287.

[248] Bkz. **El-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 219-220; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 438-441; **el-Hılletü's-Seyra**, II, s. 388-389; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 183; **el-İber**, II, s. 242; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 230-280; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 82-85; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 210; **Tarih İbn Haldun**, IV, s.40-44.

Mansûriyye'ye inerek şehri inşa etti ve 337 (948-949) senesinde oraya yerleşti.[249] Rum topraklarına gazaya çıktı. Killavriye'yi[250] fethetti ve bunun dışında birçok muazzam fetihler gerçekleştirdi.[251]

Fâtımî Halifeleri Tarihi

[H. 260-289/M.873-902]

Bu kitabın müellifi ve derleyeni dedi ki: "el-Kâim-Biemrillâh'ın ölümü ile hilafet dönemini zikrettiğim gibi oğlu Ebû Muhammed b. Abdullah'ın da ölümünden ve hilafet döneminden bahsetmemiz icap etmektedir. Ancak bundan önce onun doğumunu, nesebini, nasıl zuhur ettiğini ve davetini nasıl yaptığını açıklayacağız ve biz onunla ilgili bütün haberleri ileteceğiz". Onlar Alevilerin ilk halifeleri ve Fâtımîlerin de ilk imamlarıydı. Abdullah'ın şeceresi Muhammed b. İsmail b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebû Tâlib'de son bulmaktadır. Kendisi aslen Meşrikli olup Selemiye şehrinde doğmuştur fakat 260 (873-874) senesinde Bağdat'ta doğduğu da söylenmektedir. Eğitimini ve gelişimini Selemiye'de tamamladı ve büyüdüğü zaman babası yani Ebû'l-Mehdi, onu 268 (881-882) senesinde Yemen'e gönderdi. O zaman da el-Mehdi yaklaşık olarak sekiz yaşında bir çocuktu. Dâî'nin adı Ebû'l-Kasım el-Hasen b. el-Ferec b. Cevşeb b. Dadân el-Kûfî

---

[249] Bkz. **El-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 220; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, C. 254, s. 188; **el-Hılletü's-Seyra**, II, s. 389; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 316; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 85-86; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 45.

[250] Killavriye (قِلَّوْرية): "İlkin kesre, "ل" harfi üzerinde şedde ve fetha, "و" harfi sukun, "ر" harfi kesre ve "ي" harfi hafif açık bir şekilde yazılıp okunmaktadır. Sıkilliye Adası'nın doğusunda yer alan bir ada olup birçok geniş şehirlere sahiptir (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 392). İtalya'nın Kalabriya Özerk Bölgesi (ç.n).

[251] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, (H. 340 Senesi Olayları), s. 493-494.

idi ve onunla birlikte yine kendisine tabi olan Ebû'l-Hasen b. el-Fadl'ı da gönderdi. Yemen'deki şehirlerini toplu bir şekilde dolaştılar ve Balâğa[252] olarak bilinen şehirde iki yıl boyunca gizlice davet yapmaya başladılar.

Onun Yemen'deki daveti 270 (883/884) senesinde açığa çıktı. Aynı zamanda Ebû Abdullah el-Huseyn b. Ahmed b. Zekeriya'yı da gönderen Ebû'l-Mehdi onu Ebû'l-Kasım b. Cevşeb'in yanına gitmekle görevlendirdi ve onunla buluştu. Ebû Abdullah 278 senesinde (891/892) Yemen'den ayrılarak Mekke'ye hacca gitti. Ebû Abdullah Mina'da bir grup Kütâmeli ile karşılaştı. Onlarla yakınlık kurdu ve pek çoğu ile bir araya geldi ve onun ilim sahibi ve hadis aktarımı hususunda bilgi sahibi olduğunu gördüler ve onların nazarında konumu güçlendi. Çünkü ilim ve irfan sahipleriyle bir araya gelmek Kütâmeliler'in âdetinden idi.

Hac vazifesi tamamlandıktan sonra Mısır'a gittiler ve Ebû Abdullah da onlarla beraber gitti. Onlarla beraber geçirdiği süre zarfında onların ülkeleri ve kabileleri hakkında istediği bilgileri elde etti. Onlarla beraber Mağrib'e gitti ve 280 (893-894) senesinde Kütâme topraklarına ulaştı. Kabilelerin arasına karışarak fikirlerini onlar arasında yaydı ve böylece kabileler arasında ilim ve züht konusunda meşhur olup taraftarlarının sayısı çoğaldı. el-Mehdi'nin davetini Kütâme topraklarında açıkça yapmaya başladı ve çok sayıda insanı kendi tarafına çekti. Ancak bazı kabile reisleri bunu kabul etmediler ve onu yakalayıp ülkelerinden sürmek için harekete geçtiler. Bu yüzden onun davetine icap edenler, onlarla yani kabile reisleriyle

---

[252] Yemen dolaylarındaki Sabar Dağı'nda yer alan bir şehirdir. Yanında da "Aden La'â", "عدن لاعة" adı verilen güzel bir köy vardır. Ve La'â, Mısırlıların Yemen'deki davetinin zuhur ettiği yerdi ve aralarında Muhammed b. Fadl el-Dâî bulunuyordu." (**Mu'cemü'l-Büldân**'dan (V, s. 7).

savaşmak için harekete geçtiler. Ebû Abdullah'ı müdafaa edip onları itaatleri altına aldılar ve rakiplerine karşı üstünlüğü ele geçirdiler. Onlardan çok sayıda insanı öldürüp mallarını ganimet olarak aldılar. İsteyerek veya korkusundan onun itaati altına girenlerin sayısı arttı. Böylece Ebû Abdullah'ın etrafı kalabalıklaştı ve otoritesi de arttı.

İfrîkıyye hâkimi Abdullah b. İbrahim b. Ahmed el-Ağleb, 287 (900) yılı sonlarına doğru onunla savaşması için oğlu Muhammed'i askerlerle gönderdi ve Ebû Abdullah'tan hoşlanmayan kabilelerin hepsi ona katıldı. Ebû Abdullah'a karşı çok büyük bir zafer kazandı. Ancak başka bir zaferde elde ettiği yüklü miktardaki ganimetlerle hem Ebû Abdullah'ın hem de askerlerinin gücü arttı. Muhammed b. Abdullah b. el-Ağleb İfrîkıyye'ye mağlup olarak döndü. Bunun üzerine babası bir öncekinden daha güçlü bir ordu ile onu geri gönderdi. Ebû Abdullah ile adamları onu karşıladı ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Ancak Muhammed b. Abdullah b. el-Ağleb'in askerleri yeniden bozguna uğradılar. Ebû Abdullah ve adamları onlardan kıymetli ganimetler elde ettiler. Askerler bir bir onun tarafına geçti ve durum böyleyken gulamı Abdullah İbn İbrahim b. Ahmed el-Ağleb'e saldırdı ve onu öldürdüler. Ardından oğlu Ziyâdetullah'ı yöneticiliğe geçirdiler. Ziyâdetullah da kendisine muhalefet etmesinden korktuğu kardeşi Muhammed'i ve Ebû Abdullah'a karşı mücadele etmiş olan askerleri geri çağırdı. Bunun üzerine kendisine doğru yola koyuldu. Yanına ulaştığında ise onu öldürdü. Ziyâdetullah, diğer kardeşlerini ve amcalarını da öldürdü. Zor duruma düşünce Rakkade'ye[253] intikal etti. Şehrin surlarını inşa etti ve

---

[253] Rakkade: "İfrîkiyye'de bir şehir olan Rakkade ile Kayrevan arasında dört günlük mesafe bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 55). Bkz. **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 143.

orada ikamet etti. Kendini kahve içmeye, şarkı dinlemeye ve ahlaksızlığa vererek Ebû Abdullah ile ilgilenmeyi ihmal etti. Buna karşın Ebû Abdullah'ın gücü günden güne artıyor, nüfuzu diğer bölgelerde ve ülkelerde yayılıyordu.

[el-Mehdi el-Fâtîmi]

el-Mehdi'nin daveti ortaya çıkınca onu isteyenlerin sayısı arttı. Bu nedenle Selemiye'den Dımaşk'a, Remle'ye ve 289 (901/902) senesinde Mısır'a gitti. Ardından Mısır'dan ayrılarak Mağrib'e gitti ve oğlu Muhammed'i de beraberinde götürdü. O, takriben on yaşında bir çocuktu. Ebû Abdullah ed-Dâî'nin kardeşi Ebû'l-Abbâs Ahmed de onunla beraber gitmiş ve tüccar kılığında gizlenmişlerdi. et-Tâhûna olarak bilinen yerde hırsızlar onların da aralarında bulunduğu bir topluluğun yolunu kesmişlerdi.

Daha sonra Trablus el-Mağrib şehrine ulaştılar. el-Mehdi, Ebû'l-Abbâs'ı Kayrevan'a gönderdi. Mısır'dan gelen mektuplar eline ulaştı. Bu mektuplarda el-Mehdi'nin şekli şemailini anlatıyor ve oraya girmesine zin vermeyip onu yakalamasını bildiriyordu.[254] Böylece Ziyâdetullah b. Abdullah b. İbrahim el-Ağleb onunla ilgili haberlerle yakından ilgilendi ve Trablus'ta

---

[254] Ubeydullah tüccar kılığında Mısır'a ulaştığında Abbâsi halifesi Mısır valisi en-Nûşarî'ye mektup göndererek Ubeydullah'ı tarif etmiş ve hem kendisini hem de beraberinde bulunanları yakalamasını bildirmişti. Vali halifenin emrine uyarak Ubeydullah'ı ele geçirmiş ancak bir müddet sonra aldığı yüklü miktardaki rüşvet karşılığında onu serbest bırakmıştı. Bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VI, s. 401-402; Mustafa Öz, "Ubeydullah el-Mehdi", **TDVİA**, C. 42, Ankara, 2012, s. 24. Bir diğer görüşe göre Mısır'dan geçtiği esnada içinde bulunduğu kervan Mısır valisi İsa en-Nûşeyri tarafından aranmış ancak hem kılık değiştirmiş hem de rüşvet vermiş olduğu için fark edilememişti. Bkz. Mehmet Azimli, "İlk Şiî Halife Ubeydullah el-Mehdî ve Fâtımî Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **D.Ü.İ.F.D**, VII, S. I, s. 63 (ç.n).

geciken bazı adamlarından bahsetti. Ebû'l-Abbâs da onun adamlarındandı ve bu yüzden Ebû'l-Abbâs'ı tutukladı. Onu itirafa zorladı ancak itiraf etmeyince Rakkade'de hapsetti. Trablus'a mektup yollayarak el-Mehdi'yi istedi ancak mektup onun oradan ayrılmasından sonra ulaştı. el-Mehdi yolda iken Ebû'l-Abbâs'ın hapsedildiğini ve kendisinin arandığını öğrendi. Kendisi o esnada Ebû Abdullah'ın yanına gidiyordu fakat töhmet altındaki Ebû'l-Abbâs'ın durumunu öğrenmek ve onu kurtarmak amacıyla oraya gitmekten vazgeçerek Sicilmâse'ye gitti. el-Mehdi tüccar kılığına girerek kendini gizledi. Bu haber Ziyâdetullah'a ulaştı/B88/ ve derhal oranın sahibi Elişa b. Midrâr'a bir mektup yazarak Ebû Abdullah'ın bağlı olduğu ve ona davet yaptığı kişinin bu adam olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Elişa onu ve oğlu Muhammed'i ele geçirerek hapse attı.

Ebû Abdullah meselesinin kontrolden çıktığını fark eden Ziyâdetullah b. el-Ağleb, onu öldürmek amacıyla büyük bir orduyu üzerine gönderdi. İki ordu karşı karşıya geldi ve aralarında şiddetli bir çatışma çıktı. Ziyâdetullah'ın ordusu hezimete uğradı ve askerlerinin büyük bir kısmı öldü. Ebû Abdullah ise onlara ait çok miktarda silah, malzeme gibi şeyler ele geçirdi ve daha önce kendisine direnen şehirleri fethetmeye başladı. Ziyâdetullah b. el-Ağleb, bir öncekinden çok daha büyük bir orduyu onun üzerine geri gönderdi ancak yine aynı durumu yaşadı. Ziyâdetullah üçüncü kez ancak bu defa adamlarının tamamının yer aldığı bir ordu hazırladı. Kabilelere ihsanlarda bulundu ve verdiği yüklü miktardaki mal sayesinde onları kendi tarafına çekmeyi başardı. Bu şekilde Ebû Abdullah'a karşı çok büyük bir ordu topladı ve askerlerini onun bulunduğu yere gönderdi. Altı ay boyunca aralarında herhangi bir çatışma olmadı. Ebû Abdullah ise Rakkade yakınlarına

doğru ilerledi ve b. el-Ağleb'in ordusu onu karşıladı. Ebû Abdullah yine yüklü miktarda ganimet elde etti ve onun peşine düştü. Yenilgi haberi Rakkade'de bulunan Ziyâdetullah b. el-Ağleb'e ulaşınca can güvenliğinden endişe etmeye başladı. Bu nedenle çocuklarını, eşini, taşıyabildiği kadar mal ve edavatları yanına alarak has askerleri ve adamlarıyla beraber gece yarısı Mısır'a kaçtı. Kaçışının ardından halk hem onun Rakkade'deki sarayını hem de adamlarının evlerini yağmalayarak içinde ne varsa aldılar.

[290-298/902-911]

Ebû Abdullah 10 Recep 290 Cumartesi günü (9 Haziran 903) Rakkade'ye girdi ve halka emân verdi. Ebû Abdullah, Ziyâdetullah b. el-Ağleb'in hâkimiyeti altında bulunan ülke ve bölgelere mektup yollayarak kendisinin hâkimiyetini tanımalarını bildirdi. Şehre girdiği gün ezana "Hayya âlâ hayri'l amel" ibaresini ekledi ve içki içilmesini yasakladı. Ziyâdetullah'ın mallarını ve kölelerini topladı ve kimsenin adının yer almadığı sikkeler bastırdı. Beraberindeki insanlarla hareket etmeye devam etti ve dostlarının hiçbirini değiştirmedi. Bu arada kardeşi Ebû'l-Abbâs, Ziyâdetullah'ın ordusundan kaçmıştı. Onu takibe koyuldu. Kardeşinin yanına gidip kendisine karşı zafer kazanmasından endişe etti. Ebû Abdullah gizlice Sicilmâse'ye girince Elişa b. Midrâr Sicilmâse'den kaçtı. el-Mehdi ile oğlu Muhammed'i hapisten çıkardı. O gün, 296 senesi 7 Zilhicce Pazar günü (27 Ağustos 909) el-Mehdi'yi zahiren ortaya çıkartıp kendisini imam ve halife olarak selamladı. Ayrıca orada bulunan gruba, bu adamın efendileri olduğunu ve daveti de onun adına yaptığını bildirdi.

el-Mehdi, Elişa b. Midrâr'ın takip edilmesini emretti ve onun isteği üzerine askerler dört bir tarafa dağıldılar. Elişa ve

adamlarının tamamı ele geçirildi. Elişa kırbaçla dövüldü ve Sicilmâse şehrinde askerlerin önünde teşhir edildi. el-Mehdi, onu ve onunla beraber olan tüm adamlarını öldürüp mallarına el koydu. Sicilmâse'de kırk gün kaldıktan sonra İfrîkıyye'ye gitti ve Rakkade'ye ulaştı. el-Mehdi burada insanlara huşu ve tevazu gösterdi. İnsanlarla beraber oturup onlarla muhabbet etti ve kendilerine dostça yaklaşıp vaatlerini gerçekleştireceğine söz verdi. Önde gelen bir grup Kütâmeliyi de İfrîkıyye'nin çeşitli bölgelerine vali olarak atadı ve kendilerine lütuf ve ihsanlarda bulundu. /A89/ Hem kendilerinin hem de bindikleri hayvanların güzel ve süslü olmalarını emretti. Ebû Abdullah'ın topladığı malları alan el-Mehdi, Ziyâdetullah b. el-Ağleb ile adamlarına ait malları da talep etti. Ayrıca Rakkade'de yağmalanan malları teftiş ettirdi ve bu şekilde insanlardan çok miktarda mal topladı. Hem Kütâmelilerden bir grup meydana getirdi hem de mevali, Rum ve Sudanlı kölelerden bir askeri birlik oluşturdu.

el-Mehdi davalarla bizzat kendisi ilgilendi ve her şeyi kendine bağlayarak bütün işleri tek başına yürütmeye başladı. İnsanları kendi tarafına çekti ve böylece onlar Ebû Abdullah'tan uzaklaştılar. el-Mehdî, Ebû Abdullah'ın elindeki tüm yetkileri almıştı. Bütün yetkileri el-Mehdi'ye devretmesinin ardından kardeşi Ebû'l-Abbâs ona dedi ki: "Sen çok güzel işler başardın ancak hedefine ulaştığında o seni bulunduğun konumdan azletti. Seni kendisinden uzaklaştırarak zulmetti. Ona düşen görev seni bulunduğun konuma geri iade ederek ülke yönetimini sana bırakması ve kendi işleriyle meşgul olup seni şu an bulunduğun konumdaki gibi utanç ve zillet içerisinde bırakmamasıdır."

Ebû Abdullah, el-Mehdi'nin ihmal ettiği meselelere ilişkin ona şöyle tavsiyede bulundu: "Ey Mevlam! Ben Kütâme halkının karakterini iyi bilirim. Onlara doğru yolu gösterdim, siyasete yönelttim ve senin bana söylediğin o şeyleri onlara bildirdim. Sen de onlara ihsanlarda bulundun ve şehirlere vali olarak tayin ettin. Senin emrettiğin süslenme ve güzel görünme onları ibadetlerinden alıkoyacak bir fesattır. Bana müsaade ederseniz davetinizi daha iyi iletir, hem kendilerinin hem de başkalarının ihtiyaçları konusunda daha faydalı olurum. Siz sarayınızda oturursanız hiçbiri gerekli olmadıkça sizin yanınıza gelmeyeceklerdir. Durumun bu şekilde olması hem sizin için daha güzel hem de işlerinin daha iyi yürümesi bakımından en iyisi olacaktır."

Bu sözler karşısında el-Mehdi'nin şüphesi ve ona karşı duyduğu rahatsızlık da arttı. Art niyetli Ebû'l-Abbâs ise bir grup daî ile Kütâme halkının ileri gelenlerini el-Mehdi hakkında şüpheye düşürdü. Daîlerden biri nifakla ön plana çıkıp el-Mehdi'ye: "Senden şüphe duyuyoruz, eğer sen iddia ettiğin gibi Mehdi isen bize bir ayet ver ki sana inanalım" dedi. Adamın bu sözlerine çok sinirlenen el-Mehdi onu öldürdü. Neticede Ebû Abdullah hakkındaki şüpheleri artık kesinleşmişti. Kardeşi Ebû'l-Abbâs ve önde gelen Kütâmelilere karşı duyduğu nefret de iyice gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Onlar el-Mehdi'ye karşı hile yapmaya karar verdiler. Ancak el-Mehdi Kütâmelilerin çoğu ile anlaşma sağladı. Onları (muhaliflerini) birçok bölgeye ve ülkeye göndererek taltif etti ve bu şekilde hepsini dağıtmış oldu. Güvendiği insanlara da Ebû Abdullah ile Ebû'l-Abbâs'ı öldürmelerini emretti. Onlar alışkın oldukları gibi yine bir gün gezintiye çıktılar ancak 298 Cemâziyelâhir ayının ortasında (17-18 Şubat 911) hepsi öldürüldü.

Suça karışmış olanların hepsi de gönderildikleri yerlerde öldürüldüler. Rakkade'deki insanlar da çeşitli yollarla katledildi.

Ziyâdettullah ile birlikte yola çıkmakta geç kalan İfrîkıyye'deki Ağlebî lerin akrabaları, el-Mehdi'nin Ebû Abdullah ile kardeşine yaptıklarının aynısını kendilerine de yapmasından korktular ve önlem aldılar. Hepsi eski sarayda bulunuyordu ve günün birinde bazı es-Sûkalılar ile Kütâmeliler arasında çatışma çıktı. /B89/ Onları kadim saraydan kovup kapıları kapattılar ve orada bulunanları öldürdüler. Aralarında büyük bir anlaşmazlık çıkınca Kütâme halkı kadim sarayın çevresini kuşatarak Ağlebî ler ile savaştı ve onların çoğunu öldürdüler. el-Mehdi, Kütâme halkını dağıtıp onları görmezden gelmeye başlayınca oradan ayrıldılar. el-Mehdi, bir müddet sonra Beni Ağleb'in önde gelenlerinden bir grubu ele geçirerek katletti. Bir süre sonra yine onlardan bir grubu daha ele geçirdi. Bir kısmını öldürdü ve geri kalanları hapsetti. (Bu mahkûmlar) el-Mansûr zamanına kadar hapiste kaldılar ve daha sonra (el-Mansûr) onları serbest bıraktı.

Bu arada bir grup Kütâmeli ile Kayrevanlı arasında bir çatışma çıktı. Şehre giren Kütâmelilere saldırdılar ve bir saat içerisinde onlardan yaklaşık yedi yüz erkeği öldürdüler. Bu olayın faili olan ayak takımını ve orada bulunmayan kimseleri kolayca ele geçirdi ve diğerlerini öldürdü.[255]

Kütâme şehrinden Abdullah el-Mavatanî[256] ile diğer münafıklar (el-Mehdi'ye) isyan ettiler. (el-Mavatani'nin) Mehdi olduğunu ve nübüvvetin kendisine isnat edildiğini iddia ettiler.

---

[255] Bu olay için bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 31-53; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 31-123; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 68.

[256] **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 123: "Kendisi Urûşiye'den Beni Mavtanat sülalesindendir"; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 166: "el-Martîyyî". İsmi Kâdû b. Mâ'rek'tir.

Ayrıca Allahuteâla tarafından ona vahiy ve kitapların indirildiğini iddia ettiler. Davetçiler görevlendiren el-Mavatanî, "Ebû Abdullah canlıdır, ölmedi" diyordu. Zinaları ve yasakları caiz kıldı. Kütâme halkı ona katıldı ve daha sonra Mile'ye[257] doğru yola koyularak orayı ele geçirdi. Bu durum karşısında el-Mehdi, oğlu el-Kâim-Biemrillah'ı onun üzerine gönderdi ve (el-Kâim) onları öldürüp darmadağın etti. el-Mavatanî'yi ele geçirip babasına esir olarak sundu. Kendisiyle beraber esir alınanlar ve aile fertleri öldürüldü.[258]

[300/912-913]

Trablusgarp halkı da (Mehdi'ye) isyan etti. Bunun üzerine el-Mehdi, el-Kâim'i onların üzerine gönderdi. 300 yılı Recep ayında (Şubat-Mart 313) Trablusgarp'ı zor kullanarak ele geçirdi. İsyana katılan önde gelen liderleri öldürerek mallarına el koydu.[259]

el-Mehdi, Hubâse olarak adlandırılan komutanlarından birini büyük bir orduyla yola çıkardı ve (bu komutan) Berka'yı fethetti. Ancak yenebileceği bazı orduları elinden kaçırdı. Hubâse260 daha sonra İskenderiye'ye gitti ve hem orayı hem de Feyyum'u ele geçirdi.[261]

---

[257] Mile (ميلة): "İlkin kesre ve ardından sükûn ile yazılmaktadır. Afrika'nın yakınlarındaki uç bölgesinde yer alan küçük bir şehirdir ve Bicâye ile arasında üç günlük mesafe bulunmaktadır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 244).

[258] Konu hakkında bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 53; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 123-124.

[259] Konu hakkında bkz. **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 168; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 66; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 124-125; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 68; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 36.

[260] Hubâse b. Yusuf el-Melûsî. Bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 125.

[261] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 84; **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 125-127; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 171-172; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 68; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 38.

[302/914-915]

el-Mehdi başka bir orduyu Hubâsa'ye yardımcı olması için oğlu el-Kâim ile birlikte Mağrib'e gönderdi. el-Cîze'ye ulaşana kadar yollarına devam ettiler ve 302 (914-915) senesinde Mağrib'e geri döndüler. İskenderiye'yi ve es-Said bölgesinin büyük bir kısmını ele geçirdi ve ardından Mağrib'e geri döndü.[262]

Mısır'a birinci ve ikinci defa düzenlediği seferler ve meydana gelen hadiseler bu bölüm öncesinde açıklanmıştır -ki bu da el-Muktedir'in hilafeti dönemine denk gelmektedir. O yüzden bu olayları tekrar zikretme ihtiyacı duymuyorum.

[308/920-921]

Mağrib'te bir şehir inşa edip kendi adına istinaden el-Mehdiyye adını verdi ve 308 yılı Şevval ayında (Şubat-Mart 921) oraya intikal etti.[263] Aralarında Berkalıların da bulunduğu Mağrib halkı ona isyan edince Bağnâ[264] olarak bilinen komutanını onların üzerine yolladı. (Bu komutan) şehri fethederek isyancıları ele geçirdi ve öldürdü.[265]

---

[262] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 113; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 172; **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 133; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 68-69; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 38; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 184; **el-Hılletü's-Seyra**, I, s. 192.

[263] Bkz. **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 184; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 136; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 38; **el-Hılletü's-Seyra**, I, s. 92.

[264] B nüshasında "Nağâ", "نغا" ve "Beğnân", "بغنان" olarak geçmektedir ancak kaynaklarda bulunmamaktadır.

[265] Bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 139; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 187.

Ahmed b. Kerheb[266] öncülüğündeki Sıkılliye halkı da ayaklandı ve üzerlerine yine Bağnâ'yı gönderdi. Adamlarını öldürdü, kendisini esir alarak el-Mehdi'nin yanına götürdü ve onu öldürdü.[267]

Tahert[268] halkı da ona karşı ayaklandı. Aynı şekilde Bağnâ'yı gönderdi, orayı fethetti ele geçirdi ve diğer isyancılara yaptığı gibi onları da öldürdü.[269]

[322/933-934]

322 yılı, Rebîülevvel ayı ortası, salı gecesi (Mart 934) /A90/ el-Mehdi öldü. Öldüğü vakit yaşı altmış iki idi. Halifelik dönemi yirmi beş yıl üç ay sürmüştü. Ölümü, zikredilen senenin Cemâziyelevvel ayının bitimine beş gün kala salı gününe kadar gizlendi.[270]

---

[266] B nüshasında: "Merhef" olarak geçmektedir fakat kaynaklarda bulunmamaktadır.

[267] Bu hadise kaynaklarda bulunmamaktadır fakat Sıkılliye halkının adadaki Rum şehirlerini fethettikleri bilgisini buldum. Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh** (H. 313 Senesi Olayları), VIII, s. 159; **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 139; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 190.

[268] Tahert (تاهَرْت): "H" (ه) harfi fetha, "r" (ر) harfi sükûn olarak yazılmaktadır. Mağrib-î Aksa'nın karşısında bulunan iki şehir ismidir. Bu iki şehrin birine Kadim Tahert, ötekine ise Yeni Tahert denilmektedir. Bu şehir ile el-Mesîle arasında altı merhale bulunmaktadır ve Tilmesân ile Beni Hemmad Kalesi arasındadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 7).

[269] Tahert hakkında bkz. **el-Kâmil**, VIII, s. 179; Uyûnü'l-Ahbâr, s. 139; **el-Beyanü'l-Mugrib**'in (H. 314 Senesi Olaylarında) içerisinde "Tihert" olarak geçmektedir (I, s. 191).

[270] Halife el-Mehdi el-Fâtımî hakkında bkz. **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 206; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 155; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 284; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 108-109; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 72; **el-Hılletü's-Seyra**, I, s. 190-194; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 80; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 292; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 40; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 246; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 179-180; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 266; **Şezerâtü'z-Zeheb**,

[el-Kâim-Biemrillâh el-Fâtımî]

Kendisinden sonra veliaht tayin etmiş olduğu oğlu Ebû'l-Kasım Muhammed el-Kâim-Biemrillâh hilafet tahtına geçti ancak hayatı boyunca hüzünlü kalarak hiçbir zaman ata binmedi ve hatta sarayının kapısından dışarı çıkmadı. Iraklı kâtiplerden İbn Talûs[271] olarak bilinen bir asi ona isyan etti ve Reyş'e[272] kadar ulaştı. Trablus nahiyesine gitti ve Berberîler onun el-Mehdi'nin oğlu olduğunu iddia ettiler. Pek çok insan onun etrafında toplandı ve Trablus'u ele geçirmek üzere beraberinde bulunanlarla yola koyuldu. (Trablus) halkıyla savaştı ancak (Trabluslular) onu yenilgiye uğrattılar. Adamlarının büyük bir kısmını öldürdüler. Durumunun sarsılmaya başladığını gören Berberîler onu öldürdüler ve başını el-Kâim'e getirdiler.[273]

Abbâsî Devleti Haberlerine Geri Dönüş

[335/946-947]

Muizzüddevle,274 Bağdat'taki diğer emirlerin yaptığı gibi o da Nâsırüddevle'den275 elinde bulundurduğu şehirlerden kendisine mal getirmesini istedi. Ancak Nâsırüddevle ona herhangi bir şey göndermeyi reddetti. Bunun üzerine Muizzüddevle Musul'a giderek onunla savaşmaya karar verdi. Nâsırüddevle

---

II, s. 294; **Vefeyâtü'l-A'yân**, III, s. 117-119; **el-İber**, II, s. 193-194; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 285-286; Makrîzî, **el-Hıtat**, I, s. 349-351; **Bedâi ez-Zuhûr**, I, s. 45; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 141-151, n. 65; **Târihû'l-Hulefa**, s. 391; **Ahbâr üd-Düvel**, s. 189.

[271] Kaynaklarda geçtiği gibi Muhammed b. Talût el-Kerşî.

[272] Yeri belli değildir.

[273] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 284; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 209; **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 172; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 74; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 40.

[274] Ebû'l-Hûseyn el-Büveyh.

[275] Ebû Muhammed b. Hamdân.

de Bağdat'a gitti ve Türkler ona katıldı. Muizzüddevle ile arasında savaş meydana geldi ve Nâsırüddevle hezimete uğrayarak Ukbara'ya[276] kaçtı. Türkler muvafakat verdiği takdirde barış yapmak için Muizzüdevle'ye haber gönderdi. Muizzüddevle onun isteğini kabul etti ve 335 Muharrem ayında (Ağustos 946) aralarında sulh yapıldı.[277]

Türkler, onların anlaştıklarını ve Nâsırüddevle'nin bunu kendilerinden gizlediğini öğrendikleri zaman ondan hesap sormaya karar verdiler ve isyan ettiler. Bunun üzerine (Nâsırüddevle) Musul'a kaçtı. Türkler bir araya gelerek Tekin eş-Şîrazî'yi lider seçtiler ve Nâsırüddevle'yi ele geçirmek için Musul'a doğru yola koyuldular. Nâsırüddevle, ez-Zâb'a kaçtı ve Muizzüddevle'ye mektup yazarak kendisini kurtarması karşılığında ona itaat edeceğini ve istediği malı vereceğini bildirdi. Bunun üzerine Muizzüddevle bir ordu gönderdi ve Nâsırüddevle ile Tekin eş-Şîrazî karşı karşıya geldiler. Tekin eş-Şîrazî yenildi. Önde gelen askerleri esir alındı ve adamlarının çoğu öldürüldü. Benû Nûmeyr onu takip etti ve ele geçirdi. eş-Şîrazî'yi Nâsırüddevle'ye teslim etti ve gözlerine mil çekti.[278]

---

[276] Matbu, s. 110: "Ukbar", "عكبر". Doğrusu **Mu'cemü'l-Büldân**'dan tespit ettiğimiz şekildedir. Ukbara (عُكْبَرا): "İlkin damma, ardından sırasıyla sükûn, "b" "ب" harfi fetha ve şeddesiz yazılıp, bazen uzatılarak bazen de kısaltılarak okunmaktadır. Düceyl bölgesinde yer alan küçük bir şehir olup Sarifîn ile Avanâ'ya yakındır ve kendisi ile Bağdat arasında on fersahlık mesafe bulunmaktadır." (IV, s. 142).

[277] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 453-455; **el-Muntazam**, VI, s. 349; **Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 177; **el-İber**, II, s. 241; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 94-95; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 108; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 422; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 59; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 213; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 209; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 319.

[278] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 158; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 109-110; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 466-467; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 216.

[334/945-946]

Mısır hâkimi Muhammed b. Tuğc el-İhşîd, 334 yılı, Zilhicce ayının bitimine sekiz gün kala salı günü (Temmuz 946) Dımaşk'ta öldü.[279]

[Seyfüddevle El-Hamdânî'den Haberler]

[335/946-947]

335 yılı Safer ayında (Eylül 946) Seyfüddevle Dımaşk'a gelerek şehri ele geçirdi. Daha sonra Remle'ye giderek oraya girdi. el-İhşîd'in Ürdün'deki askerleri onu karşıladılar ve onu Halep'e kaçırttılar.[280]

***

Mısır'daki Said Bölgesi'nin bir kısmını Galbûn[281] olarak adlandırılan bir vali yönetiyordu. el-İhşîd'in ölümünden sonra isyan etti ve Mısır'dan bir ordu üzerine gitti. Ancak bu orduyu

---

[279] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 152-153; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 104; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 457; **el-İber**, II, s. 239; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 167; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 213-215; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 279; **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 293; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 208-209; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 187; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 251-256; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 337; **Vülât Mısır**, s. 310; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 116; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 176; **Ahbar üd-Dûvel**, s. 263-264; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, III, s. 171-172, n. 1141; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 365-366, n. 189; **el-Muntazam**, VI, s. 347; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 56-63; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 314-316; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 10.

[280] Bkz. **Zübtetû'l-Haleb**, I, s. 116-118; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 95; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 291-292; **el-Kâmil**, VIII, s. 164.

[281] el-Kindî'nin **Vulât Mısır** adlı eserinde zikrettiği gibi kendisi Eşmûnîn kırsalının valisidir (s. 312). **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât** adlı eserinde "Eşmûnîn'de savaş valisi" olarak yer almaktadır (s. 295). Bana göre ilk ifade daha doğrudur ve İbn Tağrîberdî'nin **en-Nücûmü'z-Zâhire** adlı eseri de bu bilgiyi desteklemektedir: "Kırsalın zimamdarı" (III, s. 292).

mağlup etti ve böylece gücü arttı. 335 yılı, Zilhicce ayının bitimine sekiz gün kala salı günü (Temmuz 947) doğu yakasından Fustat'a geri döndü. Tura'da[282] İhşîdîler ile arasında şiddetli bir çatışma çıktı. İhşîdîlerden bir grup öldürüldü ve sağ kalanlar Mina Cafer[283] olarak bilinen yere kaçtılar. Galbûn, ayın bitimine yedi gün kala çarşamba günü Fustat'a girdi. Darû'l-ümera'ya indi ve yaklaşık dört saat kaldı. Aynı gün İhşîdîlerden Murtâh eş-Şeraî[284] olarak bilinen bir asker İhşîdilerden bir grup askerle oraya vardı ve Mısır'dan kaçan askerlerin geri gönderilmesi hususunda anlaştılar. /B90/ Daha sonra Galbûn'un yanına döndüler. Birkaç gün içerisinde -şu an Kahire'de bulunan- Bistanû'l-Emir'e gitti. İhşîdîler onunla savaştılar, kendisi yenildi ve oradan kaçarak ayrıldı. Adamları Mısır'a girdikleri zaman orayı yağmalamak için etrafa dağılmışlardı. Mağlup olduktan sonra halktan çok sayıda insanı öldürdü. Ordular onu ele geçirmek için harekete geçtiler. İki taraf karşı karşıya geldi ve savaştılar. Öldürülenler arasında Galbûn da vardı ve askerlerinin bir kısmı esir alınmıştı. O yılın Zilhicce ayında başını Mısır'daki Fustat şehrine götürdüler ve esirlerle birlikte teşhir ettiler.[285]

---

[282] Tura (طُرا): "İlkin damma ile yazılmaktadır. Nil'in doğusunda bir köy olup Said bölgesindeki Fustat'a yakındır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 24).

[283] **Mu'cemü'l-Büldân**'da şu şekilde geçmektedir: "Munî'nin çoğulu Muna Cafer. Fustat'ın kuzeyinde yer alan birkaç zâi olan şeylerin adıdır" (V, s. 219).

[284] St. Petersburg ve Britanya nüshalarında "es-Seraî"; **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât** (s. 295) ve **Vulât Mısır**'da (s. 312) "Şadan" olarak geçmektedir fakat "Murtâh eş-Şeraî" ismini hiçbir kaynakta bulamadım.

[285] **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât** (s. 295-296) ile **Vulât Mısır** (s. 312-313) adlı eserleri karşılaştırınız. Müellif burada el-Kindî'nin bahsetmediği ayrıntılara yer vermiştir.

Dımaşk'tan gelen Kâfur el-Hâdîm el-İhşîdî Mısır'a girdi, Ebû'l-Kasım'ı[286] tahta çıkarttı. Kâfur, onun emirlikteki naibi olmasına rağmen devletin bütün işlerini yönetiyordu.

[336/947-948]

7 Safer 336 Cuma gecesi (16 Ağustos 948) gökyüzünde yaklaşık iki zira uzunluğunda bir kuyruklu yıldız zuhur etti ve ortaya çıktıktan on gün sonra kayboldu.[287]

336 senesinde (947) Seyfüddevle Berzuvye (ya da Barzaveyh) Kalesi'ne indi.[288] Orada Ebû Ta'lib el-Kürdî bulunuyordu. Kaleyi kuşattı. Domestikos Leon b. Bardas el-Fokas Hades'e indi. Bir grup Hadesli Seyfüddevle ile temasa geçip ona yardım ettiler ve kendisi Berzuvye[289] Kalesi'ni fethedene kadar

---

[286] Ebû'l-Kasım Ûnûcûr b. el-İhşîd.

[287] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 476; **el-Muntazam**, VI, s. 356; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 342.

[288] Buradaki olay St. Petersburg nüshasında şu şekilde geçmektedir: "Muizzüddevle'nin kâtibi es-Samarî öldü ve el-Hasen Muhammed el-Mahlenî'yi kâtip tayin etti ve devlet işleri ile hazineyi yönetmesi için vezir unvanı olmaksızın vezirlik makamına getirdi". Britanya nüshasında ise: "es-Sehavî… el-Huseyn… el-Mühellebî…yürütmek… adlandırma". Biz paragrafı şu şekilde düzeltiyoruz: "Ve Muizzüddevle'nin kâtibi es-Samayriyî ölünce, el-Hasen b. Muhammed el Mühellebî'yi kâtip tayin etti ve vezir unvanı olmaksızın ülke işlerini ve hazineyi yönetmek üzere vezirlik makamına atadı." Konu hakkında bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 485 (H. 339 Senesi Olayları); **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 190; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 223; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 162-163; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 123-124; **Mu'cemü'l-Udeba**, II, s. 338, III, s. 181; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 302; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 211; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 98; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 284.

[289] Berzuvye (بَرْزُوْيَه): "İlkin fetha, "ز" damma ile "و" sükûn ve "ي" fetha ile yazılmaktadır. Halk dilinde Barzayeh (بَرْزَيَهْ) olarak adlandırılır. Bu kale Şam sahilleri yakınlarında bulunan Şahîk Dağı eteklerinde yer almaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 565).

oradan ayrılmayacağına yemin etti. Leon ise halka emân vererek Hades Kalesi'ni fethetti ve surlarını yıktı.

[337-338/948-950]

337 senesinde Seyfüddevle Berzuvye Kalesi'ni fethetti ve oradan da Meyyâfârikîn'e gitti. Muhammed b. Nâsırüddevle'yi Halep'te naip olarak bıraktı. Leon, Buka Kalesi'ne inince Muhammed b. Nâsırüddevle onu karşılamaya çıktı. 338 senesinde Leon, Muhammed'e ve Muhammed'in adamlarından bir grubun eline esir düştü. Muhammed, Fokas ile yanında bulunan adamlarını ele geçirdi. Adamlarından yaklaşık dört yüz kişiyi öldürdü ve çok sayıda esir aldı.[290]

[339/950-951]

Bu yılın Rebîülevvel ayında Rumlar Kilikya şehrini fethettiler. Orayı ele geçirdiler ve surlarını yıktılar. Halka emân verdiler ve orayı terk ettiler. Seyfüddevle Rum topraklarına gazaya çıkmak için muazzam bir hazırlık yaptı ve büyük bir ordu toplayarak 339 yılı Rebîülevvel ayının ortası pazar günü (Eylül 950) Rum topraklarının içlerine kadar girdi. İki merhalede Harşanah[291] sırtlarına ulaştı. Rum kalelerini fethetti ve çok sayıda esir alındı. Ancak oradan ayrılmak istediği vakit Rumlar bütün yolları kesmiş ve çıkmak istediği yolu tutmuşlardı. (Bizans ordusu), Hades dolaylarında el-Enfâr[292] olarak bilinen geçitte

---

[290] Konu hakkında bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 120-121.

[291] Britanya nüshasında: "Harhaşnah". Harşanah (خَرْشَنَه): "İlkin fetha ve ardından sükûn ile yazılmaktadır. Rum şehirlerinden olan Malatya'nın yakınlarındaki bir yerleşim yeridir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 359).

[292] S nüshasında: "el-Azfâr". Divanü'l-Mütenebbi: "Dağdaki yokuşa vardığı zaman, el-Asfâr mıntıkasında düşman onu kuşattı", 1944 Baskısı, s. 300; Canard tarafından Seyfüddevle ile ilgili metinlerin toplandığı kitapta (s. 91) ise "el-Enfâr mıntıkasında" ifadesi yer almaktadır.

Derb el-Kikrûn olarak adlandırılan yolda (Seyfüddevle'yi) tuzağa düşürdüler. Beraberinde bulunan Müslümanların çoğu öldürüldü ve bir kısmı esir alındı. Rumlar, önceden Müslümanların ele geçirmiş olduğu esirleri geri aldılar. Ayrıca (Seyfüddevle'nin) sevadını (?) kirağını,[293] mallarını da ele geçirdiler. Böylece yüklü miktarda ganimet elde ettiler. Seyfüddevle küçük bir grupla kaçtı. Sugurlular 339 yılı Cemâziyelâhir ayında (Kasım-Aralık 950) gerçekleşen bu gazayı "gazvetü'l-musîbâ"[294] olarak adlandırdılar.

***

Bu sene içerisinde Nûbe Kralı, Mısır bölgesinden vahalara doğru yöneldi. İnsanları öldürüp esir aldı ve pek çok yeri yakıp yıktı.[295]

***

---

[293] الكراع: Zahire.

[294] Doğu edisyonunda "المصيصة", "el-masîsa" olarak geçmektedir. **Zübdetü'l-Haleb** (I, s. 121) ile Britanya nüshasından düzeltilmiştir. Konu hakkında bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 121-122; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 127. **Mu'cemü'l-Udeba**, IX, s. 31: "Seyfüddevle'nin müneccimi Ebû'l-Kasım er-Rakkî bana şu bilgiyi verdi: "Malum musibetin yaşandığı günün ertesinde Seyfüddevle ile birlikteydim. Seyfüddevle o gün büyük bir mağlubiyete uğradı ve kendisi kıl payı kurtuldu. Halep'e döndükten sonra Seyfüddevle'nin: "Benîmle beraber olan adamlardan beş bini öldü" dediğini duydum. Ebû Ali b. Mukâllâ'nın yazısında der ki; "bunu gözümde büyüttüm ve özel hizmet gören bazı şeyhlere sorduğumda onlar bana; "Ebû Abdullah, Beni Hamdân'ın yanında uzun zaman kaldı" şeklinde cevap verdi. Ayrıca bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 485-486; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 164; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 210; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 168; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 125-126; **el-Muntazam**, VI, s. 367; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 223; **el-İber**, II, s. 249; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 328; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 98; **Tarîh ez-Zaman**, s. 59; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 61-62; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 348; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 301; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 284.

[295] Bu olayı kaynaklarda bulamadım.

Bu senenin Zilhicce ayında (Mayıs-Haziran) Hacerülesved Mekke'deki Beytü'l-Harâm'daki yerine iade edildi. (Bu taşı Süleyman b. el-Hasen el-Cennabî 317 senesi Zilhicce ayında/Haziran 949 Mekke'ye girdiği zaman almış) ve orayı yağmalamıştı. Fakat (Hacerülesved) iki parçaya ayrılmış gibi geri döndü.[296] [297] /A91/

[340/951-952]

10 Rabîülâhir 340 Pazartesi günü (15 Eylül 951) sabaha karşı Mısır ve çevresinde büyük bir deprem meydana geldi. Birçok ev yıkıldı ve çok sayıda insan öldü. Suyun olmadığı yerlerden su pınarları fışkırdı ve hatta İskenderiye Feneri parçalandı.[298]

[el-Muiz-Lidînillâh'ın Hilafeti]

[340/951-952]

---

[296] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 163; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 486; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 191; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 126-127; **el-Muntazam**, VI, s. 367; **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, s. 346; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 223; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 328; **el-İber**, II, s. 249; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 210; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 98; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 189; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 301-302; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 348; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 399; **Tarîh ez-Zaman**, s. 59; **Tarihî Ahbarü'l-Karâmita**, s. 57; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 93-94; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 284; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 220; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 184-185; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 309.

[297] "İki parça" ibaresinin ardından olay St. Petersburg nüshasında şu şekilde anlatılmıştır: "Beytü'l- Mukaddes Patriği Haristozula b. Behram öldü. Başkanlığı 14 yıl sürmüştü ve onun ardından yerine Agatun atandı. Bu tarih, el-Mutî'nin hilafetinin beşinci senesine (!) tekabül etmektedir ve o da aynı şekilde 14 yıl başkanlık yaptı ve öldü. Yedinci yılında ise Agabyus, Antakya Patriği tayin edildi ve 7 yıl görev yaptıktan sonra öldü. Britanya nüshasında da aynı şekilde geçmektedir ve içerisinde "Haristozulos… el-Mutî" ifadesi yer almaktadır.

[298] Konu hakkında kısa bilgi için bkz. **Uyûnü'l-Hâdâîg ve Ahbarû'l Hâkaîk**, IV, n. 2, s. 193.

Mağrib hâkimi emîrü'l-mü'minîn el-Mansûr-Billâh 341 yılı, Şevval ayı sonu cuma günü (Mart 953) öldü. Otuz dokuz yaşındaydı ve hilafeti yedi yıl, on altı gün sürmüştü. Ölümü bir ay, yedi gün gizli tutuldu.[299] Ardından el-Muiz-Lidînillâh olarak lakaplandırılan oğlu Ebû Temim Maâddâ hilafete geçti. Adamı Cevher'i Efkân'a[300] gönderdi. 347 senesinde (958-959) orayı fetheden Cevher, oranın emiri Ya'lî b. Ahmed b. el-Feth'i öldürdü. Emîrü'l-mü'minîn olarak adlandırılan (İbn Ahmed), kendisine eş-Şâkir Lillâh lakabını vermiş ve kendi adına sikke bastırmıştı. Fas'a kadar giderek fethetti ve oranın emiri Ahmed b. Bekr'i esir aldı.[301] Büyük bir donanma gazaya çıktı ve çok sayıda ganimetle geri döndü.[302]

---

[299] el-Mansûr-Billâh hakkında bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a el-Hâmis**, s. 344-349; **Uyûnü'l-Hâdâîg fi Ahbarû'l Hâkaîk**, n. 4, II, s. 196; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 497; **el-Hılletü's-Seyra**, II, s. 387-391, n. 215; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 221; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 189; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 225-226; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 88-92; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 333-334; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 116-118; **el-İber**, II, s. 257; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 212; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 310; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 99-100; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 285; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 156-159, n. 67; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 234-236; Makrîzî, **el-Hıtat**, I, s. 351; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, IX, s. 203-204, n. 4104; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 45; **Şezerâtü'z-Zeheb**, II, s. 359-360; **Ahbar üd-Dûvel ve Eser el-Evvel**, s. 190; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 62, n. 35.

[300] Efkân: "Dediler ki bu Ya'la b. Muhammed'in şehriydi ve içerisinde değirmenler, hamamlar ve saraylar bulunuyordu." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 232).

[301] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 524-525; **Uyûnü'l-Hâdâîg fi Ahbarû'l Hâkaîk** (H. 347 Senesi Olayları), IV, n. 2, s. 213, 215; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 87-102; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 222; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 101; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 287; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 94; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 310; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 46-47.

[302] Donanmayla yapılan gazalar hakkında bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis** s. 62,63 (H. 345 Senesi Olayları), 63,64,130; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 518.

[Seyfüddevle Hakkındaki Haberlere Geri Dönüş]

[342/953-954]

342 (953-954) senesinde Seyfüddevle gazaya çıktı. Zibatra[303] ve Urkâ'nın[304] içlerine kadar ulaştı ve Konstantin b. Bardas el-Fokas Mavzer[305] yolunda onunla karşılaştı ve her iki taraftan çok sayıda insan öldü. Seyfüddevle Fırat'ı geçip Bıtn Hinzit'e[306]

---

[303] St. Petersburg nüshasında "Ritza", "ريطزة". Zibatra (زِبَطْرة): "ز" (z) harfi kesre, ikincisi fetha, "ط" (t) harfi sükûn, "ر" (r) harekesiz yazılmaktadır. Malatya, Sumeysat ve Hades arasında bir şehir olup Rum şehirleri dolaylarındadır" (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 130-131).

[304]Asılda bu şekildedir. Doğrusu "İrkâ", "عرقة": Ayn (ع) harfi hem kesre hem de fethalıdır. Kesreli olana gelince; o yerleşim birimi olarak Trablus'un doğusundadır ve aralarında dört fersah mesafe bulunan bir yerdeki beldenin adıdır. Dımaşk'ın en uç bölgesinde olup, aynı zamanda dağ yamacında yer almaktadır ve deniz ile arasında yaklaşık 1 millik bir mesafe bulunmaktadır. Söz konusu dağda ise bir kale bulunmaktadır. Ebû Bekr el-Hemedanî dedi ki: "İrkâ, Rafanîye ve Trablus arasında yer alan bir avasım şehridir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 109). Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamaların devamı için bkz. s. 83, dipnot. 2.

[305] Doğu edisyonu, s. 113: "Mervan". O ve onlar. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 123 ile **Divanü'l Mütenebbî**, s. 347'den düzeltilmiştir. **Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 221: "Mavzer, sırasıyla ilkin fetha, sükûn ve ardından "ز" (z) ve "ر"(r) şeklinde yazılmaktadır. Hişâm b. Abdülmelik tarafından yenilenen ve Rum topraklarında yer alan bir kaledir". Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamaların devamı için bkz. s. 83, dipnot. 4

[306] St. Petersburg nüshasında "Hertabat", "هرتبط"; Doğu edisyonu, s. 113 "Hartit", "هرطيط". Hinzit (هِنْزيط): Önce kesre ardından sükûn. "ز", "ي" ve "ط" harekesiz yazılmaktadır. Hinzit, Sugur er-Rumiye'de yer almaktadır. Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamaların devamı için bkz. s. 84, dipnot. 1.

Bkz. **Divan Ebî Firâs** (thk. Dr.Sami ed-Dûhan), II, s. 161. Yunanca'da "Hanzit" olarak geçmektedir. Dicle'ye kadar uzanan bir nehirdir ve Bıtn Hinzit, Haryut'un (خريوط) güneyi ve doğusuna uzamaktadır. (Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 123, dipnot. 5).

doğru gitti ve Sumişat'a[307] girdi. Domestikosun Şam'ın kırsalına doğru harekete geçtiğini haber alan Seyfüddevle Maraş sırtlarından ona doğru yola koyuldu. Seyfüddevle askerleriyle beraber onu tuzağa düşürdü ve Konstantin'in oğlunu esir aldı. Patrikios Leon b. el Melali'yi[308] savaş alanında öldürdü. Domestikosun oğlu Konstantin Halep'e getirildi ancak yarası yüzünden öldü. Seyfüddevle de Hristiyanlara onu defnetmelerini emretti. (Konstantin'in cesedi) değerli kumaştan yapılmış bir kefenle kefenlendi ve kiliselerden birinde tabuta konuldu. (Seyfüddevle) babasına mektup yazarak taziyelerini iletti.[309]

[343/954-955]

343 senesinde Seyfüddevle Hades Kalesi'ni onarmak için oraya indi. Bunun üzerine domestikos Bardas Fokas onun üzerine gitti. Sabahın erken saatlerinden gün batımına kadar iki taraf arasında çatışma yaşandı. Müslümanlar Rumlar karşısında galip geldiler. Avâzharam[310] ile Rumların önde gelen liderlerinin bir kısmını esir aldılar ve bir kısmını öldürdüler.

---

[307] Bu şekilde ve doğrusu ise Sumeysat'tır. "س" harfi ihmal edilmiştir. **Mu'cemü'l-Büldân**'da da bu şekildedir. "İlkin damma ve ardından fetha ile yazılmaktadır. Rum şehirleri dolaylarında Fırat'ın batı sahillerinde yer alan bir şehirdir ve ayrıca içerisinde Ermenilerin yaşadığı bir kale mevcuttur." (III, s. 258).

[308] Kratchkosky ile Vasiliev'in 1924 Paris neşriyatında Leon b. el-Melaini, "Dans la bataille fut tué le Patrice Léon, Fils de Maléinos" şeklinde yer almaktadır. St. Petersburg ve Britanya nüshalarında: "İbn el-Melatiyyi".

[309] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 123-124; **Divan el-Mütenebbî** (el-Ûkberî'nin açıklamasıyla); İbnü'l-Acemî, **Künûz ez-Zeheb**, vrk. 24; Canard, **Seyfüddevle**, s. 96-99; **el-Alâk el-Hâtırat fi Umeraî eş-Şam ve'l-Cezire**, (el yazması), I (H. 342 Senesi Olayları), s. 259; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 508.

[310] St. Petersburg ve Britanya nüshalarında: "Ağvar Haram". **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 125: "Ağvar Cerm". **Divan el-Mütenebbî** (el-Ûkberî'nin açıklaması, s. 374): "Domestikosun damadı, Semandû ve Lukandû patrikiosu Tavzus el-

Bardas Fokas'ın oğlu Nikeforos Hades kanalında gizlenerek gününü orada geçirdi ve gece vakti babasının yanına ulaştı. Seyfüddevle Hades'e geldi ve orayı onardı.[311]

[344/955-956]

Domestikos Bardas Fokas geri döndü ve 344 senesinde Hades'e inerek orayı kuşattı ve surlarına gedik açtı. Seyfüddevle onunla savaşmak üzere yola çıktı ancak kendisine yaklaştığı zaman domestikos oradan ayrıldı.

[345/956-957]

345 senesinde Seyfüddevle Bıtn Hinzit'e[312] gazaya çıktı. Ersenes[313] Nehri kıyılarına inerek kayıklarla karşıya geçti. Yanis b. eş-Şemşekik[314] (Ioannes Tzimiskes) bu sırada Tel Batrik'te[315]

Agvar'ı esir aldı". Biz bunu Oryantalistler Kratchkosky ile Vasiliev tarafından neşredilen nüshadan doğruladık: "Avâr Haram" (s. 772).

[311] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 508; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 125; el-Ğazzî, **Nehrü'z-Zeheb**, III, s. 55; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 167-169; **Yetimetü'd ed-Duhr**, I, (Seyfüddevle'nin Fütuhatları içerisinde) s. 21-22; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXVI, s. 140.

[312] Asıl ve matbu, s. 114: "Hartit"; Britanya nüshasında: "Hartabet". St. Petersburg nüshası, **Zübdetü'l-Haleb** ile **Mu'cemü'l-Büldân**'dan düzeltilmiştir. Bu yerin tarifi önceki sayfalarda yapılmıştı.

[313] Britanya nüshasında: "Ersines". Asıl, matbu, **Zübdetü'l-Haleb** ve **Mu'cemü'l-Büldân**'da (I, s. 151) "Ersenes" olarak geçmektedir ve buradan doğruladık. "İlkin fetha ardından sükûn, fetha ve "س", "s" harfi ihmal edilmiştir (yani harekesizdir). Rum topraklarında yer alan bir nehir ismi olup, suyunun soğukluğu ile tanınmaktadır."

[314] Britanya nüshasında: "eş-Şemşişî"; S nüshasında: "es-Semesîk". Oryantalistler Kratchkosky ile Vasiliev Fransızcada şöyle zikrederler: "Jean Fils de Tzimiscès, Teofil'in (Théophile) torunu olup, Ermenicede Gemezkiz olarak adlandırılmaktadır ve bu isim Arapça isimlendirmeye yakındır. Bundan sonra Ioannes Tzimiskes olarak zikredeceğiz (ç.n).

[315]Tel Batrîk: "Rum topraklarında bulunan bir Sugur şehridir. Seyfüddevle b. Hamdân orayı tahrip etti. Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen

bulunuyordu. Seyfüddevle baskın düzenleyince Tzimiskes oradan ayrıldı ve Seyfüddevle Tel Batrîk'i fethetti. Seyfüddevle bir kafile'yi Derb el-Hayyâtîn'e[316] yolladı ve domestikos onu karşıladı. Tzimiskes ise adamlarını yollara dizmişti. Aralarında çatışma çıktı ve Seyfüddevle onları mağlup etti.

Seyfüddevle, Ebû'l-Aşaîr el-Huseyn b. el-Ali b. el-Hamdân'ı Dülük'te[317] naip olarak bırakmıştı.[318] Onu /B91/ Aramûs[319] (ya da Eramûs) Kalesi'ne gitmekle görevlendirdi. Bunun üzerine domestikosun oğlu patrikios Leon harekete geçti. Ebû'l-Aşaîr onu karşıladı. Leon onu esir alıp Konstantiniyye'ye götürdü ve orada esir olarak öldü.[320]

Muizzüddevle, 7 Cemâziyelâhir 345 Çarşamba günü (16 Eylül 956) Mutî el-Hasen b. Muhammed el-Mahnî'yi[321] vezir tayin etti.[322]

---

açıklamaların devamı için bkz. s. 85, dipnot. 7. St. Petersburg nüshasında "Bel" olarak geçmektedir.

[316] Derb el-Hayyâtîn, Amîd'e yakın bir yerdir. Bkz. **Seyfüddevle Seçmeleri**, s. 116; el-Ğazzî, **Nehrü'z-Zeheb**, III, s. 50.

[317] Dülük (دُلُوك): "İlkin damma ve ardından "ك" ile yazılmaktadır. Halep nahiyesinde bulunan bir avasım şehridir" (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 461).

[318]Oryantalistler Kratchkosky ile Vasiliev'in neşriyatında (s. 772): "Ebû el-Aşaîr el-Huseyn b. Ali b. el-Huseyn b. Hamdân'ı Dülük'te naip bıraktı". Onun hakkında bkz. **Yetimetü'd ed-Duhr**, I, s. 71-72.

[319] St. Petersburg nüshasında: "Armadâ ve inşa etti"; Britanya nüshasında: "Amerdâş"; S nüshasında: "Ğundâs". **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 126: "Arnadâs yapısına". Bu kale Yakût'un **Mucem**'inde yer almamaktadır.

[320] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 126.

[321] Asılda bu şekildedir. Kendisi "el-Mühelleb".

[322] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 162: "Muizzüddevle'nin emriyle Ebû Muhammed el-Mühellebî'nin vezarete atandığı ilan edildi. Kendisine hilat giydirdi ve iktasını arttırdı." Bkz. **el-Muntazam**, VI, s. 380; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 314.

Aynı yıl içerisinde Nûbe kralı, tekrar harekete geçti ve Asvan'a ulaştı. Orayı yıktı, insanları öldürdü ve esir aldı. (Onun bu saldırıları nedeniyle) Mısır'dan hem kara hem deniz askerleri onun üzerine gitti ve Nûbelilerden birçok insanı öldürüp esir aldılar. Geri kalanlar ise yenilmiş olarak kaçtılar ve Eberim olarak bilinen kaleleri fethedildi.[323]

***

Seyfüddevle 345 (956-957) senesinde gazaya çıktı ve Semendû'ya[324] askeri birlik gönderdi. el-Bagnatus'un oğlu strategosu orada buldular ve esir aldılar. Orayı yakıp yıktı ve (insanları) öldürdü. Seyfüddevle geri dönerek Ziyâd Kalesi'ni kuşattı. Ancak domestikosun Şam'a doğru yöneldiği haberi kendisine ulaşınca, kendisini karşılamak ve onu oradan uzaklaştırmak için süratle harekete geçti.[325]

[346/957-958]

346 yılı Rebîülevvel ayında (Haziran-Temmuz 957) domestikos Hades Kalesi'ne indi ve orayı sulh yoluyla fethetti. Domestikos halka emân verdi. Daha sonra Halep'e gittiler ve domestikos Hades Kalesi'ni tahrip etti.[326]

[347/958-959]

---

[323] Bu olayı kaynaklardan tespit edemedim. Zikredilen kalenin konumu ve isminin doğruluğu da belli değildir.

[324] Semendû: "Rum topraklarının ortasında yer alan bir şehirdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 253).

[325] Ermeni topraklarında bulunan Ziyâd Kalesi ile ilgili bu haber müellifin dışında başka bir kaynakta zikredilmemiştir. Yakût döneminde "Hartabirt" olarak bilinen bu yer, Amîd ve Malatya arasında olup, Malatya'ya daha yakındır. Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamaların devamı için bkz. s. 87, dipnot no. 10.

[326] Bu olay kaynaklarda yer almamaktadır.

Ioannes Tzimiskes Amîd, Arzavan ve Meyyâfârikîn'e gitti. 347 senesinde Amîd bölgesinde yer alan ve el-Yemenîyye olarak adlandırılan kaleye indi.

Seyfüddevle, gulâmı Necâ el-Kasekî'yi on bin askerle onun üzerine gönderdi. Tzimiskes onları karşıladı, Necâ yenildi. Rumlar yaklaşık beş bin askerini öldürüp üç binini esir aldılar ve Necâ'nın tüm sevadlarını ele geçirdiler.[327]

Basil el-Parakimumnus[328] (Basileo Parakimeneous) ile Ioannes Tzimiskes Sumeysat'a indiler ve orayı fethettiler. Birkaç gün sonra Ra'ban'a[329] giderek orayı kuşatma altına aldılar. Bunun üzerine Seyfüddevle yola koyuldu, ikisini karşıladı. Rumlar ona karşı muazzam bir zafer elde ettiler. Seyfüddevle kaçtı ancak Tzimiskes onu takip etti ve 347 senesi Şaban ayında (Ekim/Kasım 948) askerini tuzağa düşürerek bir kısmını öldürdü. Adamlarından ve askerinden birçok kişiyi esir aldı. Bin yedi yüz süvari Konstatiniyye'ye götürülerek atlarına binmiş ve silahlarını kuşanmış bir halde şehirde teşhir edildiler.[330]

---

[327] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 127-128.

[328] S nüshasında: "el-Parakunumus"; Britanya nüshasında: "el-Prakunumus"; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 128: "el-Parakumus". Doğrusu ise "el-Parakimumins". **Seyfüddevle Seçmeleri** (trc. M. Canard), dipnot. 126, n. 4: "Busile le Parakimoumène – (le chambellan) Fils naturel de Romain Lécapène.

[329] B nüshasında: "Ra'an"; S nüshasında: "Rayan"; Britanya nüshasında "Ra'an". Ra'ban (رَعْبَان): "ilkin fetha, ardından sırasıyla sükûn, "ب" muvahhid ve en sonunda "ن" ile yazılmaktadır. Sugur'da Halep ile Sumeysat arasında yer alır. Fırat'a yakındır ve avasım içerisinde sayılmaktadır. Dağın yamacında bulunan kale 340 senesinde bir deprem nedeniyle yıkılınca Seyfüddevle, Ebû Firâs b. Hamdân'ı askeri birlik ile göndererek 37 günde kaleyi yeniden inşa ettirdi." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 51).

[330] Konu hakkında kısa bilgi için bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 128; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 172; **el-İber**, II, s. 274; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 214; **el-Muntazam**, VI, s. 387; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 319; **Tarîh ez-Zaman**, s. 60; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 340; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 233.

Nâsırüddevle, elinde bulundurduğu bölgelerin iktalarını Muizzüddevle'ye göndermekte sıkıntı çıkardı. Seyfüddevle büyük bir musibete uğrayınca Muizzüddevle, Nâsırüddevle'ye karşı tamahkâr olmuştu. Çünkü Seyfüddevle'nin içinde bulunduğu sıkıntılardan haberdardı ve Seyfüddevle de kendi işleriyle meşguldü. Muizzüddevle onunla savaşmak için 347 yılı Cemâziyelevvel ortasında (Ağustos 958) Musul'a doğru harekete geçti. Onun yola koyulduğunu haber alan Nâsırüddevle de Musul'dan ayrılarak Nusaybin'e gitti. Muizzüddevle Musul'a girdi, oradan Nusaybin'e gitti ve Berkâîd'e[331] ulaştı. Nâsırüddevle'nin çocukları Ebû'l-Mureccâ ile Hibetullah'ın askerleriyle birlikte Sincâr'da oldukları haberi kendisine ulaşınca Muizzüddevle, onların üzerine gizlice asker göndererek baskın düzenledi. İkisi ve beraberlerindekiler, çadırlarını ve ağırlıklarını bırakıp oradan ayrıldılar. Zamanları olmadığı için yanlarına hiçbir şey alamadılar. Muizzüddevle'nin adamları hızlıca saldırdılar ve orayı yağmaladılar. Ebû Muraccâ ile kardeşinin ve adamlarının çadırlarına girdiler. Ebû Muraccâ ile kardeşi, aldıkları kararın ardından adamlarıyla birlikte geri döndüler. Onlara baskın düzenlediler, adamlarının bir kısmını esir aldılar ve bir kısmını da öldürdüler.

Muizzüddevle Nusaybin'e gidince Nâsırüddevle önce Meyyâfârikîn'e ve oradan da kardeşi /A92/ Seyfüddevle'nin yanına Halep'e gitti ve ona sığındı. Kardeşi Seyfüddevle onu en güzel şekilde karşıladı. Bizzat kendisi ona hizmet etti ve hatta ayakkabılarını kendi eliyle çıkartmak istedi. Onu kendi koltuğuna oturttu ve kendisi de onun huzurunda oturdu. Seyfüddevle, Nâsırüddevle ile Muizzüddevle arasında arabuluculuk yaptı.

---

[331] Berkâîd (بَرْقَعِيد): "Sırasıyla fetha, "ع" (ayn) kesre ve "ي" (y) sükûn olarak yazılmaktadır. Nusaybin taraflarında, Musul'un çorak topraklarında bir yer olup, Başâzzâ'nın karşısında yer almaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 387).

Nâsırüddevle, oğullarının esir aldığı kişilere hilatlar verdi ve ihsanlarda bulundu. Daha sonra onları (Muizzüddevle'ye) geri gönderdi. Muizzüddevle Musul'dan ayrılarak Bağdat'a, Nâsırüddevle de Musul'a döndü.[332]

***

Rumlar Kurûs'a[333] saldırdılar ve oranın halkından esir aldılar. Seyfüddevle de onları esir aldı ve bu şekilde onları esaretten kurtardı.[334]

***

[348/959-960]

1271 Teşrinisani ayında Rum İmparatoru Kostantin b. Leon öldü. Bu da 348 yılı Şaban (Ekim/Kasım 959) ayına tekabül etmektedir. Onun imparatorluk süresi amcası İskender'in[335] ölümünden itibaren, yaşlı Romanos ile çocuklarının müşterek hükümdar olmaları ve tek başına yönetime geçmesinden ölümüne kadar toplamda kırk sekiz yıldı. Bu süre içerisinde annesi Zuvi[336] ile yedi yıl, Romanos ile (ona kızgın bir şekilde)

---

[332] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 522-523; **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 210-211; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 172-174; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 171; **el-İber**, II, s. 275; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 340; **Tarîh ez-Zaman**, s. 60; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 214; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 319; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 233; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 128-129.

[333] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 115: "Kurş" olarak geçerken Mu'cemü'l-Büldân'dan düzeltilmiştir. "Kurûs (قُورُس): "İlkin damma ardından sükûn, "ر" damma ile ve "س" harekesiz olarak yazılmaktadır. Halep dolaylarındaki köylerden bir tanesi olup, çok eskidir ve günümüzde içerisinde kadim eserler barındıran harabe durumundadır." (IV, s. 412).

[334] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 178; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 177; **el-Kâmil fi't-Târîh** (H. 348 Senesi Olayları), VIII, s. 527; **Tarîh ez-Zaman**, s. 60.

[335] Aleksandros. Ç.N.

[336] B nüshasında: "Zuti"; Britanya nüshasında: "Zubi"; Doğu edisyonu, s. 116: "İrini". Avrupa edisyonundan düzeltilmiştir. Canard, **Seyfüddevle Seçmeleri**'nde "Zoé" olarak adlandırmıştır (s. 127, dipnot. 7).

yirmi altı yıl ve tek başına ise on beş yıl hüküm sürmüştü. Kendisinin ardından oğlu Romanos[337] tahta geçti ve bu da el-Mutî'nin hilafetinin on beşinci senesine denk gelmektedir. (İmparator), Bardas Fokas'ın oğlu Leon'u Doğu domestikosu olarak atadı ve kardeşi Nikeforos da Batı domestikosu yapıldı. Leon Tarsus dolaylarına doğru yola koyuldu ve 348 yılı Şevval ayının ilk günü (5 Aralık 959) el-Harunîyye'yi[338] fethetti ve insanları esir alıp öldürdü.[339]

el-Mutî'nin hilafetinin on dördüncü senesinde Haristofuros Antakya Patriği yapıldı ve on yıl görevde kaldıktan sonra öldürüldü.

***

348 senesinde domestikos Leon Diyarbakır bölgesine gitti. Bunun üzerine Seyfüddevle Halep'ten oraya yöneldi. Domestikos Şam bölgesine giderek çok sayıda insanı katletti, birçok kaleyi tahrip etti ve Muhammed b. Nâsırüddevle'yi esir aldı.[340]

[349/960-961]

349 senesi Muharrem ayının üçünde pazar günü (5 Mart 960), Mısır avamı ile ayak takımının büyük bir isyan çıkardıkları haberi Mısır'a ulaştı. Aynı gün içerisinde Hristiyanlar kiliselerini

---

[337] II. Romanos (959-963) (ç.n).

[338] el-Harunîyye: "el-Lukem/el-Likem dağı yamaçlarında, Sugur eş-Şam'da ve Maraş yakınlarındaki küçük bir şehirdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 388).

[339] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 129-130; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 177; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 527; **el-İber**, II, s. 278; **Tarîh ez-Zaman**, s. 60; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 215; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 322; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 234; **Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 388.

[340] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 178; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 130; **el-İber**, II, s. 278; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 215; **Tarîh ez-Zaman**, s. 60; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 321-322.

kapattılar. Ayak takımı pazartesi günü sabahın erken saatlerinde Kasr eş-Şamâğ'da Melkitlere ait Mihâîl el-Melek Kilisesi'ne gittiler. Kilisenin kapılarını kırıp kiliseyi yağmaladılar ve içindekileri aldılar. Daha sonra Kasr eş-Şamâğ'da, Ya'kûbîlere ait Ebû Kayr Kilisesi'ne yöneldiler ve aynı şeyi yaptılar. Aynı sene, 8 Muharrem Cuma günü (10 Mart) öğle namazının ardından Camiûl-Atîk'te büyük bir gürültü koptu ve ardından kargaşa çıktı. Birçok insan soyguna uğradı, elbiseleri alındı. Daha sonra bu ayak takımı Mihâîl Kilisesi'ne geri döndü. Kapıları yine kırıldı ve kilise yağmalanarak darmadağın edildi. Aynı şekilde Ya'kûbîlere ait körfez önlerindeki es-Seyyîde ismindeki Ebûris olarak bilinen kiliseye de aynısı yapıldı.

Müslümanlar, Rum topraklarına gazaya çıkmaya hazırlandılar. Kâfur el-İhşîd tersaneye gitti ve büyük bir savaş gemisinin denize inmesini izlemek için beklemeye başladı. Kıyıdaki iskelede başka bir gemi daha vardı ve insanlar geminin denize inmesini izlemek için duran geminin kenarına oturdular. Fakat oturdukları gemi aniden üzerlerine doğru kaydı. Gemiye binenler ile bitişiğindeki kayıklarda oturan insanlar boğuldular ve deniz insanlarla doldu. /B92/ Gemide bulunan herkes - yaklaşık beş yüz insan- öldü. Mısır'da 9 Safer 349 senesi Cumartesi günü (10 Nisan 960) gerçekleşen bu matem ülkedeki tüm sikkelere bastırıldı.

***

İskenderiye Patriği Eyûb Mısır'da öldü ve Mar Tadrus Kilisesi'ne defnedildi. Onun başkanlığı sekiz yıl sürmüştü. Onun ardından başka bir patrik geçti ve o da dört yıl bu görevde kaldı.

***

349 senesi 9 Zilkade ayında (31Aralık 960) İhşîd'in oğlu Mısır hâkimi Ebû'l-Kâsım Ûnûcûr öldü.[341] Kendisinden sonra kardeşi Ebû'l-Hasen b. el-İhşîd emirliğe geçti. Kendisi emir unvanına sahipti ancak ülkeyi babasının gulamı Kâfur el-Hâdîm yönetiyordu.

***

Seyfüddevle bu yıl yaklaşık otuz bin kişilik bir orduyla Rum topraklarına gazaya çıktı. Çok sayıda esir aldı ve muazzam bir ganimet elde etti. Geri döndüğü zaman Bardas Fokas'ın oğlu domestikos Leon'un, Mağarat el-Kecik[342] olarak bilinen yola kendisinden önce ulaştığını haber aldı. (Domestikos Leon) dar bir geçitte onu sıkıştırarak askerlerini tuzağa düşürdü ve Rum esirleri geri aldı. (Seyfüddevle'nin) bütün zahirelerini ve hazinelerini ele geçirdiler. Seyfüddevle küçük bir grupla kurtulurken (Leon) sağ kalan adamlarının bir kısmını esir aldı ve bir kısmını da öldürdü. Bu hadise, 349 senesi Ramazan ayı ortası perşembe günü (Kasım 960) meydana gelmişti. Ganimetlerini kaybeden Seyfüddevle, mağlubiyetinin ardından el-Havanik'e ulaştı ve orada konakladı. Oradan Misis'e ve ardından da Halep'e gitti.[343]

---

[341] Ûnûcûr hakkında bkz. **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 215; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 533; **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 296; **Vülât Mısır**, s. 313; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 293; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 178; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 11; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 306; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 236; **el-Muhtasar fi Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 102; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 288; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 63, n. 37.

[342] S nüshasında: "el-Kehel"; St. Petersburg nüshasında: "el-Kehek"; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 130: "Mağarat el-Kehel".

[343] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 130-131; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 180-181; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 531-532; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 178; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 168; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 215; **el-İber**, II, s. 280; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 343; **Tarîh ez-Zaman**, s. 61; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 236; **en-**

Batı domestikosu Nikeforos, el-İkritiş[344] Adası'na donanmayla sefer düzenledi, 349 yılı Cemâziyelâhir ayı ortasında oraya indi (Ağustos 960). Adayı sekiz ay boyunca kuşattı ve 350 senesi Muharrem ayı ortası perşembe günü (Mart 961) adayı fethetti. Adanın içerisindeki mescitleri harap etti ve çok sayıda esir aldı. Bu haber aynı senenin Safer ayının sekizinde, eş-Şa'anin den iki gün önceki el-Azer bayramında cumayı cumartesiye bağlayan gece Mısır'a ulaştı. Haber Mısır'a ulaşır ulaşmaz, Mısır'daki ayak takımı ve avamı bir araya gelerek tekrar Melkitlere ait Kasr-eş-Şamâğ'daki Mihâîl Kilisesi'ne gittiler. Kiliseyi darmadağın edip harabeye çevirdiler ve içerisindeki her şeyi yağmaladılar. en-Nestûrî ye ve Mar Tadrus kiliselerini yağmaladılar ve el-Patrirk Kilisesi olarak bilinen es-Seyyîde [Mart Maryem] Kilisesi'ni de aynı şekilde tahrip ettiler. O zamanlarda bu kilise Ya'kûbîlerin elindeydi ancak bugün Rumların elindedir. O günlerde Kahire Metropoliti olan İskenderiye Patriği Arsaniyus, bu kiliseyi el-Azîz-Billâh döneminde Ya'kûbîlerin elinden aldı. Aynı gün fitne artınca İhşîdîlerden bir komutan, bir grup askerle birlikte oraya giderek bu grupları dağıttı ve fitneye son verdi. Ancak Mihâîl Kilisesi uzunca bir süre harap olarak kaldı. Melkit Hristiyanlarının ayinleri Kasr-eş-Şamâğ'daki el-Kûbba mescidinin yanında bulunan İsiderîs Kilisesi'nde yapılıyordu. İliya İskenderiye

---

Nücûmü'z-Zâhire, III, s. 324. İbn Miskeveyh, Seyfüddevle'nin yenilme sebebini şöyle açıklamıştır: "Bu adam -yani Seyfüddevle- sadece kendi düşünceleri ile hareket etmekten hoşlanırdı ve 'başkalarının fikri ile hareket etti' denilmesinden de hoşlanmazdı. Tarsus ahalisi Rumların kendisinin çıkmak istediği yolu ele geçirdiklerini biliyorlardı ve bundan ötürü kendileriyle beraber dönmesini teklif ettiler. Ayrıca hizmetine adam vermek istediler ancak o bunu kabul etmeme hususunda direndi. Musibete uğrayan Müslümanlar canlarından olurken, kendisi de malından, mülkünden ve askerinden oldu."

[344] Girit (ç.n).

Patriği oluncaya kadar Mihâîl Kilisesi kapalıydı ve kapıları da toprak altındaydı. Kendisi bu kiliseyi tekrar açabilmek için çok çaba gösterdi çünkü Müslümanlar bu kilisenin açılmasına engel olmuşlardı. Kilisenin molozlarını temizleyerek imkânları dâhilinde kiliseyi onardı ve Melkitler geri dönerek orada ibadet etmeye başladılar.

Romanos, Batı domestikosu Nikeforos'u Girit'in fethinden sonra Doğu domestikosu /A93/ olarak tayin etti ve onu bölgeye gönderdi.

[350/961-962]

Ayn Zarba'ya[345] (Anazarbos) indi ve orayı kuşattı. Tarsus'tan bir grup, oranın valisi Reşîk en-Nesimî ile birlikte onun üzerine yürüdü ve karşılaştılar. Tarsuslulardan yaklaşık beş bin kişiyi öldürdü ve dört bin kadar da esir aldı. Ardından Ayn Zarba'ya geri döndü ve 350 yılı Zilkade ayında (Aralık/Ocak 961–962) orayı emân ile fethetti. Surlarını yıktı ve oranın halkı Tarsus'a göç etti. Seyfüddevle geri dönerek surlarını inşa etti ve ardından ahalisi oraya geri döndü.[346]

---

[345] Asılda da bu şekildedir. Ayn Zarba: "ز" harfi fetha, " ر" sükûn "ب" muvahhid ve elif maksura. Misis dolaylarında yer alan bir sugur şehridir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 177).

[346] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 180; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 190-191; **Uyûnü'l-Hâdâîg fi Ahbarû'l Hâkaîk**, IV, n. 2, s. 218-223; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 132; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 538-539; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 168; **el-Muntazam**, V, s. 7; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 217; **el-İber**, II, s. 288; **Tarîh ez-Zaman**, s. 61; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 346; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 239; **el-Muhtasar fi Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 103; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 289; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 191; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 7; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 331-332. **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 223: "Rumlar Misis ile Tarsus şehirlerini ele geçirdiler ve hâkimiyetlerini kurdular." Müellif burada kendi yazdığı paragrafla, Seyfüddevle ilgili seçmeleri derleyen müsteşrik Canard'ın eseriyle karşılaştırmaktadır (s. 138-139).

[351/962-963]

351 yılı Rebîülevvel ayında (Nisan/Mayıs 962) Rumlar Dülük[347] Kalesi'ni, Ra'ban'ı ve Maraş'ı[348] fethettiler.[349]

Rumlar, aynı zamanda Menbiç'e de saldırdılar. Oranın yöneticisi Ebû Fîrâs el-Haris b. Said b. Hamdân'a rastladılar ve onu esir alıp Konstantiniyye'ye götürdüler.[350]

Domestikos Nikeforos Halep şehrine ulaştı fakat Seyfüddevle onun baskın yaptığından haberdar değildi. Seyfüddevle onun yaklaştığını haber alınca onu karşılaması için gulamı Necâ'yı kalabalık bir orduyla gönderdi. Kendisi de geri kalan askerlerle beraber Halep'te bekledi. Tzimiskes, Azez[351] dolaylarında Necâ'yı karşıladı. Tzimiskes Necâ'ya doğru yürüdü, kılıcıyla ona saldırdı ve Necâ yenildi. Necâ, Nikeforos'un yolunu kesmek ve arkasından geri gelmek amacıyla Seyfüddevle'nin ordugâhına döndü. Seyfüddevle ile onun yanındaki

---

[347] Dülük (دُلُوك): "İlkin damma ile yazılmaktadır. Halep dolaylarında, avasımda yer alan küçük bir kasabadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 461).

[348] Maraş (مَرْعَش): "İlkin fetha ve ardından sükûn ile yazılmaktadır. Rum toprakları ile Şam arasında, Sugur'da yer alan bir şehirdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 107).

[349] Bu konu sadece şu iki kaynakta yer almaktadır: **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 132; **el-Kâmil**, VIII, s. 544.

[350] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 192; **Uyûnü'l-Hâdâîg fi Ahbarû'l Hâkaîk**, IV, n. 2, s. 218; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 180; **Divan el-Mütenebbî**, II, s. 207, 313; **el-Muntazam**, V, s. 8; **el-İber**, II, s. 290; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr-es-Seb'a es-Sadis**'te s. 127-128; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 240; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 346; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 217; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 545; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 333; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 62; **Yetimetü'd ed-Duhr**, I, s. 75; **Vefeyâtü'l-A'yân**, II, s. 59; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XI, s. 262.

[351] S nüshasında "İzâz". Yakut, **Mu'cemü'l-Büldân** adlı eserinde diyor ki: "Azez (عَزاز) ilkin fetha ve çift "ز" ile yazılmaktadır ve ilk harfin "elif" (ا) ile yazılması da mümkündür. İçerisinde bir kale ve çiftlik bulunan bu yer, Halep'in kuzeyinde bir kasabadır ve burası ile arasında bir günlük mesafe bulunmaktadır." (IV, s. 118).

askerler ve Halep halkı şehirde bulunuyorlardı. Şayet Nikeforos'un askeri yaklaşırsa üzerine hücum edip tuzağa düşürecekti. Nikeforos Halep'e gitti ve Necâ askerlerini kuşatma altına alarak onları oradan uzaklaştırdı. Seyfüddevle de Bab el-Yahud olarak bilinen Halep kapılarından birinin ardında bekliyordu. Seyfüddevle şehir halkını savaşa çağırdı ve bu çağrı üzerine yaklaşık yüz bin kişi onun yanına gitti. Rum birlikleri oraya ulaştı ve Tzimiskes Seyfüddevle ile bir saat kadar savaştı. Seyfüddevle mağlup oldu ve Balis[352] (ya da Belis) yoluna doğru gitti. Ioannes Tzimiskes Seyfüddevle'nin peşinden Sab'în[353] olarak bilinen bir köye gitti. (Tzimiskes) Seyfüddevle'nin askerlerine saldırdı. Art arda katliamlar yaptı ve önde gelen komutanlarını öldürdü. Hepsi mağlup olmuş ve Rumlar binlerce insanı katletmişti. Bab el-Yahud'tan şehre geçerlerken izdihama sebep oldular ve yaşanan sıkışıklık yüzünden ölenler oldu.

351 senesi, Zilkade ayının bitimine on iki gece kala cumartesi günü (Aralık 962) Nikeforos Halep şehrine indi. Seyfüddevle, Halep dışında Halebe olarak bilinen bir yerde kendine yüksekçe bir bina inşa etmişti ancak Nikeforos oranın yıkılmasını emretti ve içerisinde ne varsa ele geçirdi. Daveti üzerine şehrin önde gelenleri pazartesi günü onun huzuruna çıktılar. Güvenliklerinin sağlanması, kendisine mal getirmeleri, şehri kendisine terk etmeleri ve askerlerin şehrin kapısından girip

---

[352] Balis/Belis (باليس): "Şam topraklarında yer alan bir belde olup Halep ile Rakka arasındadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 328).

[353] Sab'în (سبعين): "Rakam adıdır. Halep Kapısı'nda yer alan bir köy olup Seyfüddevle tarafından el-Mütenebbî'ye ikta olarak verilmişti." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 185). Britanya nüshasında ise "Şi'în" olarak geçmektedir ancak tahrifata uğramıştır.

diğer kapısından çıkmaları konularını istişare ettiler. Nikeforos onlara dedi ki: "Öyle zannediyorum ki sokaklara savaşçılarınızı yerleştirdiniz. Benimle çarpışıp benden emân istediniz. Benim askerlerim şehre girdiği zaman da onları tuzağa düşürerek öldüreceksiniz." Orada bulunanların bazıları şehirde silahlı tek bir kişinin dahi bulunmadığına dair yemin ettiler. Ardından Nikeforos: "Kendi aranızda bir karara varmak için şimdi gidin yarın gelin." dedi ve onlara emân verdi. /B93/ Böylelikle onlar da şehre geri döndüler. Aynı günün gecesinde Rumlar şehrin surlarının az sayıda muhafız tarafından korunduğunu fark ettiler ve tan vaktinde meydanın etrafından dolanarak surlara tırmandılar ve içeri girdiler. Kale içerisinde ilerlediler ve içerde bulunanları öldürdüler. Deylemlilerden bir grup da kalede bulunuyordu ve Rumlar onları oradan uzaklaştırdılar. Nikoforos, şehrin fethinin ardından sekiz gün Halep'te kaldı. Askerleri ise şehrin dışında saldırılarda bulunup esir ve ganimet elde ettiler. Nikeforos Zilkade ayının sonunda -çarşamba günü- (29/30 Aralık) oradan ayrıldı. Kendisi ve askerleri sayılamayacak kadar çok miktarda ve çeşitte mal, eşya, teçhizat, silah ve zahire ele geçirdiler ve Nikeforos Konstantiniyye'ye girdi.[354]

***

[354] Konu hakkında bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 192-194; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 540-542; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 181-182; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 133-139; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 128; **el-Muntazam**, VII, s. 8-9; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 168-169; **el-İber**, II, s. 289; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 217; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 346; **Tarîh ez-Zaman**, s. 61, 63; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 103-104; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 289; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 305; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 239-240; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 332; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 63; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXVI, s. 141-142.

[352/963-964]

İmparator Romanos 16 Mart 1274'te (6 Safer 352) öldü. Onun imparatorluğu üç yıl dört ay ve altı gün sürmüştü. Onun ardından imparatorluğa çocukları Basil ile Konstantin geçti ancak bu çouklar henüz yetişkin değillerdi. Basil yedi ve Konstantin beş yaşındaydı. Bu nedenle imparatorluğun yönetimi anneleri Teofano ve Basil el-Parakunumus'un[355] elindeydi. Çocukların anneleri olan imparatoriçe ülke işlerini Nikeforos'un idare etmesinin ve fetihlerine devam etmesinin daha uygun olacağı kanaatindeydi. Çocuklarıyla birlikte kiliseye gelen imparatoriçe, Konstantiniyye Patriği Savfiliktus (Poliefktos/956-970) ve orada bulunanların huzurunda çocuklarının naipliğini ona teslim etti. Nikeforos'u; çocuklarını ve onların imparatorluklarını yönetmekle görevlendirdi ve Allah'ın huzurunda çocuklarını kendisine emanet ettiğini söyledi.

Domestikos Nikeforos, Basil el-Parakunumus'u sarayda kalarak kendisini, imparatoriçeyi ve yetişkinlik çağına gelene kadar iki imparatoru korumakla görevlendirdi. Aynı zamanda babası Bardas Fokas ve kardeşi Leon da şehri koruyacaklardı. İmparator Romanos döneminde divanda bulunan şahıslar ve görevliler işlerine devam edeceklerdi. Buna mukabil kendisi de seferlere çıkacaktı.

Onun almış olduğu bu kararlar insanlar tarafından memnuniyetle karşılandı. Nikeforos asker toplamak ve onlarla anlaşma sağlamak amacıyla Kayseriyye ovasına gitti. Müslüman topraklarına yakın olabilmek için orada kalmayı uygun gördü. İmparatorluğu ele geçirmesinin kendisine büyük bir itibar kazandıracağını ve siyasi açıdan önemli bir konuma geleceğini fark etti. Bundan ötürü kırmızı sandalları giydi ve 8 Eylül'de

---

[355] Parakoimomenos makamındaki Iosephos Bringas (ç.n).

Kayseriyye'de imparator ilan edildi. Daha sonra Konstantiniyye'ye döndü ve Patrik Belikutus ile Nikeforos'un kraliçe "çocukların annesi" Teofano ile evlenerek onların imparatorluğuna ortak olma meselesini istişare etti. Varılan sonuca göre şayet kendisinden bir erkek çocuğu olursa o çocuk, onların ikisinden (Basileios ile Konstantinos) sonra imparatorluğa geçecekti. Çünkü insanlar ancak bu şekilde böyle bir izdivaca rıza göstereceklerdi. Patrik, Ayasofya Kilisesi'nde ona taç giydirdi ve kendisini tebrik etti. Böylelikle Nikeforos, imparator Romanos'un karısı Teofano ile evlenerek Basileios ile Konstantin'in naipliğini aldı ve imparatorluğa ortak oldu. Babasına kayser unvanı vererek onu Konstantiniyye'yi korumakla görevlendirdi ve kardeşi Leon'u kûr el-bılat[356] yaptı. Romanos'un ölümünden, Nikeforos'un imparator olduğu tarihe kadar Teofano ile el-Parakunumus beş ay boyunca imparatorluğu yönetmişlerdi.[357]

el-Mutî'nin hilafetinin on dokuzuncu senesi olan 352 senesi Recep ayında (Ağustos 963) Nikeforos imparatorluğa geçti ve Ioannes Tzimiskes'i domestikos tayin etti.[358]

***

Benî Sûleym kabilesinden es-Sûlemî Ahmed b. Muhammed olarak adlandırılan bir Hâricî, eş-Şerra[359] kırsalında isyan çıkardı. Arap ve Arap olmayan bir grup asi onun etrafında toplanmış ve böylece hem nüfuzu hem de etrafındaki kalabalık

---

[356] Britanya nüshasında: "Kûrbılat". Kouropalates (saray mareşali) (ç.n).

[357] Bkz. Dr. Esed Rüstem, **er-Rum ve Sılatihim bi'l-Arab**, II, s. 39-40; **Tarîh ez-Zaman**, s. 63; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 144-145.

[358]Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 549; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 64; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 169.

[359] eş-Şerra: "İlkin fetha ile yazılmaktadır. Şam dolaylarında olup, Dımaşk ile Peygamber Efendimizin şehri arasında yer almaktadır. Hamiyme olarak bilinen köyde yer alan bir bucaktır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 331-332).

artmıştı. Onunla ilgili bu haber Mısır hâkimi Kâfur el-İhşîd'e ulaştı -ki o esnada Şam elindeydi. Durumu idrak eden Kâfur, bir çatışma veya savaş çıkmasın diye oraya güçlü bir ordu gönderdi. Hem kendisinin hem de onların durumları bu şekilde devam etti. Benî Ukeyl kabilesinden Semel el-Hafâceyyî olarak bilinen Arap bir adam, bir gece ona doğru harekete geçti. Onu esir alıp Mısır'a götürdü ve file bindirerek onu teşhir etti. Bir süre esir tutulduktan sonra affedildi ve serbest bırakıldı.[360]

***

352 senesi 14 Rabîülâhir gecesi Mısır'da şiddetli bir deprem meydana geldi. Depremden bir gün sonra güneş önce kıpkırmızı bir hale büründü ve ardından karardı. İnsanlar bu durum karşısında Allah'a feryat ettiler.

***

352 senesi, Şaban ayının bitimine üç gün kala cumartesi günü (Eylül 963) vezir el-Hasen b. Muhammed el-Mühelleb öldü. Bunun üzerine Muizzüddevle, el-Abbâs b. el-Hasen eş-Şîrazî ile Muhammed b. el-Abbâs Fesânces'i vezir unvanları olmaksızın ülkeyi yönetmekle görevlendirdi.[361] Seyfüddevle iyice güçten düştü. İnsanlar ondan umudu kestiler. Ölümü yaklaşmıştı. Bu sıralarda Necâ askeri birliğini de yanına alarak

---

[360] Bu konuyu kaynaklarda bulamadım. Mevcut bilgi ise şu şekildedir: "355 senesinde Sûleymoğulları Mısır ve Şam'dan gelen hacılara saldırdılar." Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 574; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 358; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 220; **el-İber**, II, s. 303; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 11; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 260-261.

[361] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 187; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 547; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 241; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 347; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 198.

Harran'a[362] gitti. Burada halkın mallarını ele geçirdi ve ardından Meyyâfârikîn'e yöneldi. Seyfüddevle'nin hanımı olan Ebû'l-Meâlî'nin annesi de orada bulunuyordu. Onun şehre girmesini engelleyerek şehrin tüm kapılarının yüzüne kapatılmasını emretti. Necâ efendisine isyan etti ve onun itaatinden çıktı. Hilat'a gidip orayı ele geçirdi. Ermenistan bölgesindeki bazı şehirleri elinde bulunduran oranın sahibi Arap Ebû'l-Verd ile çatıştı. Onu yakalayıp öldüren Necâ hem kaleleri hem de ona ait olan yerleri ele geçirdi. Ardından Manazgird'e[363] (Malazgirt) giderek orayı da ele geçirdi ve Meyyâfârikîn'e geri döndü. Efendisinin hanımını kuşatıp onunla çatıştı, kibirli hakaretlerde bulundu. Seyfüddevle, onun yanında bulunan komutanlara haber göndererek bu adamın öldürülmesini emretti. Malazgirt halkı ona isyan etti. Bunun üzerine Necâ Hilat'a[364] gitti ancak bu defa orada bulunan askerleri isyan ettiler. Çünkü hem ele geçirdiği ganimetlerden mal hem de rızklarını istiyorlardı. Fakat Necâ'nın elinde onlara verecek herhangi bir mal yoktu. Bu nedenle askerleri ona isyan ettiler ve onun yanından ayrıldılar.[365]

***

---

[362] Harran: "ر" harfi şedde ile yazılmaktadır. Ceziret-ül Ukur'da yer alan büyük bir şehirdir. Diyar-ı Mudâr'ın bir kasabasıdır ve Musul, Şam ve Rum yolu üzerindedir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 235).

[363] Manazcird (مَنازْجِرْد): " ا" harfinden sonra "ز", "ج" harfi kesre, "ر" ise sükûn ile ve "د" harfinden oluşur. Halk ise oraya Manazgird (ك harfiyle) diyordu. Rum toprakları ile Hilat arasında yer alan meşhur bir şehir olup, Ermenistan topraklarında sayılmaktadır ve halkı Ermenilerle Rumlardan müteşekkildir."(**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 202).

[364] Hilat (خِلاط): "İlkin kesre ile yazılmaktadır. Orta Ermenistan bölgesinde yer alan bir kasabadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 380-381). Asıl ve Matbuda başında "ا" ile "Ahlat".

[365] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 547-552; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 198-200.

el-Mutî'nin hilafetinin on dokuzuncu senesinde Yuhanna b. Cemiğ, Beytü'l-Mukaddes Patriği yapıldı. İki buçuk sene makamında kaldıktan sonra öldürüldü ve yakıldı.

***

[353/964-965]

353 senesinde imparator Nikeforos yola çıktı ve 352 senesi Zilhicce ayı başında (21 Aralık 963) Adana yakınlarına indi. Tarsus ehlinden kalabalık bir grup onu karşıladı. İmparator onlarla savaştı ve onları mağlup ederek yaklaşık dört bin kişiyi öldürdü. Sağ kalanlarsa Adana dolaylarındaki bir tepeye kaçtılar ve bu şekilde onlardan yukarda oldular. Ancak Rumlar onları abluka altına alarak tepenin etrafında bulunanlarla çatıştılar ve onları öldürüp esir aldılar. (Bu yenilginin ardından) Adana halkı Misis'e kaçtı. Ioannes Tzimiskes Misis'e indi ve orayı günlerce kuşattı. Şehrin surlarına gedik açtı ancak başarılı olamadı. Erzak sıkıntısı çekmeye başlayınca şehrin etrafını yakıp yıktı ve ardından orayı terk etti. Mel'ûn[366] ve dolaylarını tahrip eden Tzimiskes hem buradan hem de diğer şehirlerden çok sayıda esir aldı ve insan öldürdü.[367]

***

---

[366] Burada kast edilenin ne olduğu belli değildir.

[367]Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 141-142; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 189; **Divan el-Mütenebbî**, s. 466; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 202; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 552; **el-Muntazam**, VII, s. 19; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 336; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 253; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 219; **el-İber**, II, s. 296; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 104; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 290; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 192; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 12; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 64. **Tecâribü'l-Ümem**'de ise konu şu şekilde geçmektedir: "Rumların domestikos ile birlikte büyük bir orduyla Misis'e indikleri haberi ulaştı. Onlar orada yedi gün kaldı. Surlarına altmıştan fazla gedik açmasına rağmen oraya ulaşamadı. Şehir halkı onu oradan uzaklaştırdı. Erzaklar azalıp fiyatlar artınca da on beş gün kaldığı İslam topraklarından ayrıldı."

Bu sıralarda Horasan'dan bir adam Rumlara gaza düzenlemek amacıyla askerleriyle birlikte Halep'e geldi. Rumlarla savaşmak için Misis'e gidilmesi hususunda Seyfüddevle ile anlaştılar. Hasta olan Seyfüddevle bir sedyeyle taşınarak oraya gitti ancak Rumları Misis'ten ayrılmış buldu. Sugur ve Halep'te yaşanan aşırı pahalılık nedeniyle Horasanlıların çoğu dağıldı. Büyük bir kısmı Bağdat'a ve Horasan'a döndü. Halkın büyük bir kısmı Rumlardan korkularından ve pahalıktan ötürü Sugur'u terk ederek Dımaşk'a, Remle'ye ve diğer şehirlere intikal ettiler.[368] /B94/

Rumlar Girit'i fethettikten sonra Kıbrıs Adası'nı işgal ettiler. Kıbrıs halkı ellerindeki malları Rumlara ve Müslümanlara güvenle taşıyorlardı. Bu esnada Mısır'dan gelen otuz iki savaş gemisi adaya çıktı fakat Rumlar onlara karşı zafer kazandılar. Çok sayıda insanı öldürüp esir aldılar. Bir savaş gemisini içindekilerle beraber ele geçirdiler. Sağ kalanlar ise mağlup bir şekilde geri döndüler.

Rum imparatoru Nikeforos tarafından gönderilen elçi Seyfüddevle'nin yanına ulaştı. Seyfüddevle elçinin gelişi nedeniyle güzelce hazırlandı ve mücevheratla süslenmiş bir taç giyerek koltuğuna oturdu.[369]

Seyfüddevle Meyyâfârikîn'e gitti ve Necâ'ya haber göndererek yanına gelmesini emretti. Ayrıca canının ve mallarının güvende olduğunu da bildirdi. Bunun üzerine Necâ onun yanına gitti, (Seyfüddevle) onu affetti. Seyfüddevle'nin yanında bulundu ve huzurunda içki içti. Fakat sarhoş olduğu vakit askerlere hakaret edip onlara kaba sözler sarf etmeye başlayınca

---

[368] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 201-202; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 552; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 142; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 189.

[369] Bu konuyu mevcut kaynaklarda bulamadım ancak şu kaynaklara bakılabilir: **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 208; **el-İber**, II, s. 296.

askerler öfkelendiler. Seyfüddevle de hanımının bulunduğu yeri kuşatmasından ve ona ağır hakaretlerde bulunmasından ötürü Necâ'ya çok kızgındı. Bir süre sonra Seyfüddevle, Necâ'ya bağırdı ve huzurundan ayrılmasını istedi. Ardından askerler kılıçlarla üzerine saldırdılar ve onu öldürdüler.[370]

353 yılı Zilkade ayında (Kasım/Aralık 964) imparator Nikeforos Sugur'a geri döndü. Adana'ya çok şiddetli bir saldırıda bulununca Adana halkı Misis'e kaçtı. Misis'i elli günden fazla bir süre kuşatma altında tuttu. Aynı zamanda bir bölük askeri de Halep ve Antakya'ya saldırdı. Ancak şehirdeki fiyatların artması orada kalmasına engel olunca Kayseriyye'ye gitti. Misis ve Tarsus'ta fiyatların fahiş derecede artması ve vebanın yaygınlaşması yüzünden insanlar ölüleri yemeye başlamışlardı.[371]

[354/965]

Nikeforos Misis'e geri dönerek orayı kuşatma altına aldı ve 354 senesinin Recep ayının on birinci gecesi (13/14 Temmuz 965) şehri kılıçla fethetti. Halk ise Misis'ten kaçıp Keferbeyya'ya[372] gitti. Rumlar Misis'i ele geçirdiler. Misis ile Keferbeyya arasında bulunan köprüde çatışma çıktı. Müslümanlar yenilgiye uğradılar. Rumlar Keferbeyya'yı da ele geçirip Misis halkının tamamını Rum topraklarına, Tarsus'a -ta ki oranın halkı ile

---

[370] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 189; **Divan el-Mütenebbî**, II, s. 309; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 208-209; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 551-552; **el-a'lâk el-Hatirâ**, III, n. 1, s. 308.

[371] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 553-555; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 190; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 208; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 142; **el-İber**, II, s. 296; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 219.

[372] Keferbeyya (كَفَرْبيّا): "ب" harfi fetha ile "ي" harfi ise şedde ile yazılmaktadır. Misis'in karşısında olup, Ceyhan kıyısında yer alan bir şehirdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 468). Doğu edisyonu, s. 123: "Keferkeba".

karşılaşıncaya kadar- sürdüler. İmparator Misis'ten ayrılarak Tarsus'a gitti, kuşattı. Orada Reşîk en-Nesimî bulunuyordu. Halk kendisinden emân isteyince onlara emân verdi ve zikredilen senenin Şaban ayının ortasında şehri ona teslim ettiler. Şehir halkını güzel bir şekilde karşıladı, yemeğinden yedirdi, onlara hilat verip ihsanlarda bulundu ve daha sonra yanından ayrıldılar. Herkesin taşıyabildiği kadar malını ve eşyasını yanına alarak şehirden ayrılmalarını emretti. Onlar da bu emri yerine getirip yola koyuldular. Onları korumaları için bir grup adamını da onlarla beraber Antakya'ya kadar gönderdi. Ayrıca isteyeni deniz yoluyla gönderdi. İmparator Misis'e vali tayin etti. Aynı şekilde Tarsus'a da bir vali tayin edildi. Şehri yeniden inşa edip koruma altına almasını istedi. İmparator şehre her taraftan erzak getirtti. Şehir yeniden inşa edildi, fiyatlar indi. Böylelikle halkın bir kısmı geri döndü.[373]

Seyfüddevle Meyyâfârikîn'e giderken gulamı Hacip Karguveyh'i[374] Halep'te, Feth olarak adlandırılan gulamını da Antakya'da naip olarak bırakmıştı. Ancak Antakya halkı Feth'e isyan ederek onu oradan çıkarttılar ve şehri Tarsus'tan dönen Reşîk en-Nesimî'ye teslim ettiler. Antakya ehlinden el-Hasen el-Ahvazîyyî olarak bilinen bir adam onun tarafında yer aldı.

---

[373] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 211-212; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 190; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 561; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 104; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 290; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 169; **Tarîh ez-Zaman**, s. 64; **el-Muntazam**, VII, s. 24; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 194; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 220; **el-İber**, II, s. 299; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 305; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 255; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 337; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 128-129; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 64-65; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 13.

[374] B nüshasında: "Fer'ûn"; Doğu edisyonu, s. 123: "Kar'uveyh "ع" ihmal edilmiş.

İşleri yürütme görevini üstlenen bu adam /A95/ ona Seyfüddevle'nin Şam'a gitmeyeceğinin garantisini verdi.[375]

Reşîk Dizber ed-Deylemî ve Karguveyh ile beraber olan Deylemlilere emân verdi.

Reşîk ve İbn el-Ahvazî Halep'e gittiler. Reşîk ile Karguveyh arasında birçok savaş meydana geldi ve Reşîk Halep şehrine girdi. Üç ay on gün boyunca kaleye saldırdı. Reşîk öldürülünce adamları Antakya'ya kaçtı ve Dizber ed-Deylemî'yi kendilerine emir seçtiler ve İbn el-Ahvazî de onun müdebbiri oldu. Karguveyh Antakya'ya gitti, aralarında büyük bir çatışma çıktı ve Karguveyh mağlup olup Halep'e geri döndü. Dizber ed-Deylemî de yaralı olarak Halep'e gitti. Karguveyh'in adamları onu karşılayıp savaştılar. Onu oradan uzaklaştırdılar ve ed-Deylemî Antakya'ya geri döndü.[376]

Antakya Patriği Haristofuros, Seyfüddevle ya da adamları tarafından töhmet altında kalabileceği endişesiyle bu ihtilaf ve isyan döneminde Antakya'dan uzaklaşmayı uygun gördü. Bu nedenle Siman el-Halebî Manastırı'na gitti ve orada kaldı. İbn el-Ahvazî ona kötülük yapmak istediyse de hiçbir şey yapamadı. Patrik, Seyfüddevle geri dönene kadar Siman el-Halebî Manastırı'nda kaldı.

[355/965-966]

---

[375] **Zübdetü'l-Haleb**'de yer almaktadır (I, s. 147-148) ve ek olarak şu bilgi bulunmaktadır: "Açgözlü davranarak Rum İmparatorunun yönetimi altına girmek için anlaşma sağladı ve her sene Antakya'dan kendisine altı yüz bin dirhem göndermeyi kabul etti." Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 213-214; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 561-562; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 105; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 290.

[376] Krş. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 214-215; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 562; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 149-151.

355 senesi Muharrem ayının on birinci gecesi (7 Ocak 966) Ali b. el-İhşîd Mısır'da öldü.377 Kâfur tek başına emirlik makamına geçti ancak emir olarak adlandırılmak yerine "üstat" şeklinde çağrılmayı tercih etti. el-Hasen b. Ubeydullah b. Tuğc'u Şam'a naip olarak atadı.[378] Beytü'l-Mukaddes'te Muhammed b. İsmail es-Senacî olarak bilinen bir vali bulunuyordu. Bu vali Beytü'l-Mukaddes'in Patriği Yuhana b. Cumeyyîğ'e çok eziyet ediyordu. Yüklü miktarda vergiyi kendisinden talep ediyordu. Patrik ona her zaman ödeme yapıyordu ancak kendisine yaptığı eziyet artınca Kâfur'un yanına gitmek için Mısır'a gitti. es-Senacî ve başkaları tarafından kendisine yapılanları Hristiyan kâtiplere şikâyet etti. Bunun üzerine Kâfur, Şam'da bulunan naibi el-Hasen b. Ubeydullah b. Tuğc'a mektup yazarak es-Senacî ile diğerlerinin patriğe eziyet etmemelerini ve onun sahip olduğu yetkileri elinden almasını istedi. Ayrıca isteklerinden vazgeçmesini emrederek kendisine bir daha böyle davranmamasını ve patriğin korunup himaye altına alınmasını bildirdi. Kâfur bu mesele hakkında el-Hasen b. Ubeydullah'a mektup göndermeye devam etti. İbn Abdullah es-Senacî'ye bu konu hakkında mektup yazdı fakat o, bunu yapmaktan vazgeçmedi. O zamanda el-Ansara Bayramı[379] yaklaşmış bulunuyordu. es-Senacî bu bayram gününde kendisine daha önce ödediği verginin daha fazlasını ödemesi için baskı yapmaya başlayınca

---

[377] İbn el-İhşîd'in vefatı hakkında bkz. **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 296; **Vülât Mısır**, s. 313; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 306; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 267; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, III, s. 325-327; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 11; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 179.

[378] Bkz. **Tehzib Tarihi Dımaşk**, IV, s. 190; **Ümerai Dımaşk**, s. 27; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 591; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XII, s. 97; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 73.

[379] el-Ansara Bayramı: Hz İsa'nın dirilişinden sonraki perşembe günü Kudüs Ruhu'nun, Beytü'l-Mukaddes'te Havarilerin üzerine çöktüğü bayramdır.

Patrik, Remle'ye giderek b. Ubeydullah'a durumu anlattı. Çünkü ona gönderilen mektupların hiçbir faydası olmamıştı. Bunun üzerine İbn Ubeydullah, Tekin olarak adlandırılan bir komutanı onunla beraber göndererek Hristiyanları korumasını ve ne es-Senacî'nin ne de başkalarının onlara zarar vermesine izin vermemesini bildirdi.

Böylelikle Patrik, es-Senacî'ye karşı büyük bir güç elde etmiş oldu. Patriğin kendisine karşı koruma altında olmasına rağmen es-Senacî, kendisinden talep ettiklerini göndermesini istedi. Ancak komutan Tekin'in koruması altına giren ve ona karşı güçlenmiş olan Patrik, onun istediği vergiyi göndermedi. Bunun üzerine es-Senacî, kendi aşireti ve kendisine bağlı olan ve olmayan insanlardan büyük bir ordu topladı ve Patriğin yanına bir elçi gönderdi. es-Senacî, elçisi vasıtasıyla topladığı kalabalığı kendisine bildirerek onun gözünü korkutup huzuruna gelmesini istedi ancak Patrik onun huzuruna çıkmak için acele etmedi ve elçiye dedi ki: "Ebû Muhammed el-Hasen b. Ubeydullah, beni koruması için benimle beraber bir komutan gönderdi ve bu durumda benim onun yanına gitmem mümkün değil." Patrik, yanından ayrılana kadar elçiye lütuflarda bulundu. es-Senacî'ye de cevabını bu şekilde iletmiş oldu. Patrik, Kıyâme Kilisesi'nin kapılarının kapatılmasını istedi ve kendini kilisenin içerisinde koruma altına aldı. es-Senacî beraberindeki kalabalık ile oraya gitti ve İbn Abdullah'ın onu koruması için gönderdiği komutan Tekin'i ele geçirdi. /B95/

Patriğe haber göndererek kendisine emân verdiğini bildirdi ve yanına gelmesini istedi. Ancak es-Senacî'den korkan Patrik onun sözlerine güvenmedi ve elçiyle herhangi bir cevap göndermedi. Bunun üzerine Mari Konstantin Kilisesi'nin kapılarının önünde toplandılar ve kilisenin kapılarını ateşe verdiler. Oradan Kıyâme Kilisesi'ne gittiler fakat kilisenin kapılarının

kapalı olduğunu görünce kapıları ateşe verdiler ve Kıyâme Kilisesi'nin kubbesi düştü. Kilisenin içerisine girip kiliseyi var güçleriyle yağmaladılar.

Kalabalık aynı gün içerisinde Sahyun Kilisesi'ne saldırıp orayı da yağmaladılar. Bu olay el-Ansara Bayramı'ndan önceki pazartesi günü cereyan etmişti. [23 Mayıs 1277 yani 355 senesi Cemâziyelâhir ayının beşinci gecesi (29 Mayıs 966)]. Yahudiler ise Müslümanlardan daha çok daha fazla yıkıma ve tahribata sebep oldular. Pazartesinin ertesi gününde Kıyâme Kilisesi'nde bulunan yağ kuyularının birinde Patriğin saklanmış olduğunu fark edince onu öldürüp Mari Konstantin Kilisesi'nin avlusuna kadar sürüklediler ve birkaç kazık parçasını ateşe vererek Patriği yaktılar. Onun ardından Kayserya ehlinden Habip olarak adlandırılan biri bu göreve getirildi. Kendisi Haristodulos olarak çağrılıyordu. Kıyâme Kilisesi'nin kapılarını düzeltti, sunağını restore etti ve kiliseyi yeniden onarmaya başladı ancak ölüm onu erken yakaladı.

Enbâ Patrik Tûma, başkanlığı döneminde önceden bozulmuş olan yerleri yeniden onararak kiliseyi eski haline döndürdü. Ya'kûbî Hristiyanlarından, İbn Hammâr olarak bilinen ve Ali b. Sevar olarak adlandırılan bir adama mektup yazdı. Bu zat Kıyâme Kilisesi'nin kubbesini inşa etti. Çok varlıklı olan bu adam, Irak'tan Şam'a giderek orayı ele geçiren Alptekin et-Türkî ile beraber buraya gelmişti. Ancak yenilgi ile sonuçlanan ve Alptekin'in kaçtığı savaşta öldürülmüştü. Bu olay Kıyâme Kilisesi'nin inşasının tamamlanmasından önce gerçekleşmişti. Yusuf ve Aristas'ın başkanlıkları döneminde Sadîkâ b. Beşr olarak bilinen bir kişi Kıyâme Kilisesi'ni onarmakla görevlendirildi. Orada basilikan olarak görev yapan bu adam ki-

lisenin eksik kalan yerlerini onararak kiliseyi tamamladı. Sadece Mar Konstantin'deki el-cemlûn[380] onarılmadı çünkü gerçekten devasa idi. Bu yüzden kilisenin üstü açık kaldı.

İskenderiye Patriği Arsaniyus, kardeşi Aristas'ın Konstantiniyye'ye gitmesinden sonra Beytü'l-Mukaddes kürsüsünün işlerini yürüttüğü günlerde Mari Konstantin'in çatısını onarıp eski haline döndürdü. Kilise, 400 senesi Safer ayına yakın bir tarihte tahrip olana kadar bu şekilde kaldı.

***

Seyfüddevle, İmparator Nikeforos'un yanındaki Müslümanlar ile kendi elindeki Rum esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılmalarını talep etti. Nikeforos bu teklifi kabul edince Seyfüddevle Meyyâfârikîn'den ayrılarak Sumeysat'a gitti ve 1 Recep 355 Perşembe günü (23 Haziran 966) Fırat Nehri kıyısında esir mübadelesi gerçekleşti. Muhammed b. Nâsırüddevle, Ebû Firâs ve diğer Hamdânoğulları ile Kadı Ebû'l-Heysem[381] b. Ebû'l-Huseyn, Züheyr, Kîtas ve Rumlar tarafından topraklarından esir alınan diğer gulamlar serbest kaldılar. Ebû'l-Aşaîr ise Konstantiniyye'de hapisteyken ölmüştü. Seyfüddevle de Ağvar Harâm, İbn Balbeytîs ve diğer tüm Rum esirleri serbest bıraktı ancak elinde Rum esir kalmadığı için geri kalan Müslümanları satın aldı. Üç bin kişi için yüz kırk bin Rum dinarı ödedi fakat bu (yüksek meblağ) onun zarara uğramasına neden oldu. Serbest kalan Müslümanların bir kısmı (Dizber ed-Deylemî) yola çıktılar. Seyfüddevle onların

---

[380] Çatı.

[381] Britanya nüshasında: "Ebî'l-Heym"; Doğu edisyonu, s. 126; "Ebûk el-Heşîm" olarak geçmektedir ve tespitimizi şu kaynaklardan yaptık: St. Petersburg nüshası, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 574; **el-Muntazam**, VII, s. 33; **el-a'lâk el-Hatirâ**, III, n. 1, s. 313.

yanından ayrılarak /A96/ Halep'e gitti ve orada bir gece konakladı. Hastalığı yüzünden bitkin düşmüştü ve bu nedenle bir sedyeyle taşınarak Hacip Karguveyh[382] ile oradan götürüldü. Daha sonra Dizber[383] ve İbn el-Ahvazî[384] ile Sab'în[385] olarak bilinen Balis yolundaki bir köyde çatıştılar ve Dizber'in adamları yenildi. Hem o hem de İbn el-Ahvazî esir alındı ve Seyfüddevle'ye teslim edildiler. Seyfüddevle her ikisini de Halep'e götürdü ve onları ve yanındakileri öldürdü.[386] Seyfüddevle gulamı Takiyüddin'i Antakya valisi tayin etti.[387] Rumlar Amîd'e gittiler ve çok sayıda insanı öldürüp esir aldılar. Ardından oradan ayrılıp Dara ile Nusaybin yakınlarına yöneldiler. Halk ise onlardan korkup kaçtı.[388] Daha sonra imparator Nikeforos Şam

---

[382] Doğu edisyonu, s. 126: "Far'ûn". **el-Kâmil fi't-Târîh**, **Zübdetü'l-Haleb** ile **Tecâribü'l-Ümem**'den düzeltilmiştir.

[383] Doğu edisyonu, s. 126 "Tebrîr" olarak geçmektedir ve bunu **el-Kâmil** ile **Zübdetü'l-Haleb**'ten (I, s. 149) doğruladık ve içerisinde: "Dezber b. Aveynîm ed-Deylemî"; İbnü'l-Kalânisî, **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 71: "Komutan Tezber b. Avenîm ed-Deylemî", s. 76: "Dezber b. Avenîm el-Hâkimî." Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 214.

[384] O, el-Hasen b. el-Ahvazî. Seyfüddevle adına Antakya'nın gelirlerini topluyordu (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 148).

[385] Britanya nüshasında: "Sab'în"; Doğu edisyonu, s. 126 "Tâs'în olarak geçmektedir ve bunu S nüshasıyla **Mu'cemü'l-Büldân**'dan (III, s. 185) doğruladık. Sab'în (سبعين): "Rakamın telaffuz ediliş şeklinde olup, Halep Kapısı'nda yer alan bir köydür." **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 214: "Tâs'în".

[386] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 213-215 (H. 354 Senesi Olayları); **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 147-151; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 561-562.

[387] Bu konuyu kaynaklarımda bulamadım. İbn Şeddâd'ın **el-a'lâk el-Hatirâ** (III, n. 1, s. 315) adlı eserinde Seyfüddevle'nin, Takiyyî olarak adlandırılan gulamından bahsetmektedir: "Seyfüddevle öldüğü zaman tabutunu teslim alıp tabutla birlikte Meyyâfârikîn'e gitti." Kastedilen zat büyük ihtimalle odur.

[388] **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 572-573; **Tarîh ez-Zaman**, s. 64; **el-a'lâk el-Hatirâ**, III, n. 1, s. 305-306; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 260.

bölgesine yöneldi. Seyfüddevle Şeyzer'e[389] gitti ve [aynı senenin Şevval ayının bitimine on iki gece kala cumartesi günü (Ekim 966)] Nikeforos Menbiç'e indi, el-Kırmîda halkını huzuruna çağırdı. Bunun üzerine ahali imparatorun yanına gitti. Onlara kötü davranmayan Nikeforos izzet ve ikramlarda bulundu. Daha sonra oradan ayrılarak Bûtnan[390] Vadisi'ne gitti ve oradan birçok esir aldı. Balis'e gizlice gelip yaklaşık üç yüz esir aldı. İmparator Kınnesrîn'e[391] gitti ve ardından geri döndü. Tiyzin'e[392] inip orayı fethetti ve halkını esir aldı. Artah[393] Kalesi'ni fethetti ve oradan da Antakya'yı kat edip şehre indi [5 Zilkade, pazartesiyi salıya bağlayan gece (Ekim 966)] şehre indi. Şehir halkından kendisini savaşa mecbur bırakmamalarını ve şehri kendisine teslim etmelerini istedi. Bunun karşılığında can ve mal güvenliklerini sağlayacağını ve ayrıca istedikleri yere gitmelerine izin vereceğini bildirdi. Antakya halkı

---

389 Şeyzer: "z" harfi " r" harfinden önce yazılır. Şam'da etrafı kale ile çevrilmiş bir kasaba olup, el-Maârra 'ya yakındır. Ayrıca Hama ile arasında bir günlük mesafe bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 383).

390 Britanya nüshasında: "Bûtal"; B nüshasında: "Bûtan". Bûtnan (بُطْنان): "İlkin damma ve ardından sükûn ile yazılmaktadır. Menbiç ve Halep arasında bir vadi ismidir ve bu iki şehir ile arasında az bir mesafe bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 447).

391 Doğu edisyonu, s. 127: "Kanasrîn". Britanya nüshasından ve **Mu'cemü'l-Büldân**'dan doğruladık (IV, s. 403): Kinnesrin: "Önce kesre ardından fetha ve şedde ile yazılmaktadır. Burası Şam bölgesinde, Halep dolaylarında yer alan bir kasabadır." (s. 116).

392 B nüshasında: "Tetrin". **Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 66: "Tizin: "ز" harfinden sonra sükûn"ي" ve "ن" ile yazılmaktadır. Halep dolaylarında yer alan büyük bir köydür ve Kınnesrîn bölgesinde sayılıyordu."

393 Artah (أَرْتاح): "Önce fetha ve ardından sükûn ile yazılmaktadır. Güçlü bir kalenin ismi olup, Halep bölgesinde yer alan bir avasımdır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 140).

onun isteklerini kabul etmeyince onlarla yedi gün savaştı ancak azık sıkıntısı baş gösterince [oraya indikten sonraki sekizinci günde] oradan ayrıldı. Kafileler halinde Rum topraklarına geri döndü.

Antakya Patriği Haristofuros uzakta olmasına rağmen kendisine muhalif kişiler karşısında onu koruduğu için Halep'e giderek Seyfüddevle'ye teşekkürlerini sundu. Şehri gulamı yerine Reşik en-Nesimi'ye teslim ettikleri için Antakya hocalarına karşı kin besleyen Seyfüddevle, Patriği kabul ederek kendisine özel ilgi gösterdi.

[356/966-967]

Seyfüddevle b. Abdullah b. Hamdân 356 yılı, Safer ayının bitimine beş gün kala cuma günü öldü. Öldüğünde elli dört yaşındaydı. Antakya'da bulunan gulamı Takiyye, Seyfüddevle'yi defnetmek için Halep'e gitti ve tabutunu Meyyafarikin'e götürdü. Seyfüddevle'nin eşi ve çocukları da orada bulunuyordu.[394] Takiyye Antakya'dan ayrıldıktan sonra halk, Hamdânîlere mensup olan kimseleri şehre sokmama hususunda bir karara vardılar ve Allûş el-Kürdî'yi kendilerine vali olarak seçtiler.[395]

***

---

[394] Seyfüddevle'nin ölümü hakkında bkz. İbn Şeddâd, **el-a'lâk el-Hatirâ**, III, n. 1, s. 313-315; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 151; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 197; **Tarîh ez-Zaman**, s. 64; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 580; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 263-264; **el-İber**, II, s. 305-306; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 221; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 360-364; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 16-18; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 308; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 65; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 20-21; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 107; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 293; **Yetimetü'd ed-Duhr**, I, s. 15-34; **el-Muntazam**, VII, s. 41; **Vefeyâtü'l-A'yân**, III, s. 401-406; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 187-189; **el-Enbâ fi't Târihi'l-Hulefa**, s. 177; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXVI, s. 142.

[395] Canard, s. 273.

Muhammed b. İsa olarak adlandırılan Horasanlı bir kişi, beraberindeki yaklaşık beş kişilik bir ordu ile Rumlar üzerine gazaya çıkmak için Halep'e geldi ve oradan da Antakya'ya gittiler. Şehre vardıkları zaman halk, onları en iyi şekilde karşıladı. (halktan aldıkları destek sayesinde) kuvvetleri arttı. Patriğin, Sevfüddevle tarafından aflarını istediği üç Antakyalı hoca da onların yanında yer almaya karar vermişti. Bunlar; İbn Manik, İbn Muhammed ve İbn Daâme idi. Onlar Patrik Haristofuros'a saldırmaya çalışıyorlardı. Halk da ona saldırılması fikrini destekliyordu. Patriğin bir dostu, onların yapmaya çalıştıkları şeyin karşısında onun yanında yer aldı. Bu kişi İbn Ebû Amr olarak bilinen bir Müslümandı. Onların Patrik hakkındaki kötü niyetlerini fark edince onu durumdan haberdar etti ve canını kurtarması için akşama doğru şehrin kapısından kaçmasını önerdi. Ancak sabahleyin Halep çarşısında kendini güven içerisinde bulan Patrik nasihati için kendisine teşekkür etti ve bundan sonra da herhangi bir konuda doğru olan neyse onu yapacağını dostuna bildirdi. İbn Manik ile aralarında dostluk ve muhabbetin varlığını hissedince içi rahat etmişti. Nitekim Patrik, kendisiyle görüşmek için İbn Manik'e haber yolladı ancak İbn Manik meşgul olduğunu ve müsait olunca kendisine haber edeceğini söyledi. İbn Manik'ten Patriğin yanına bir elçi gitti ve onu dairesine çağırdı. Bunun üzerine Patrik, güven içerisinde İbn Manik'in yanına gitti. İbn Manik onu gayet iyi karşıladı ve dedi ki: "Ey Patrik! Sen de bu belde halkının bir ferdisin ve burada yaşıyorsun ama aramıza fesat sokarak aleyhimizde hareket ediyorsun" dedi. Bunun üzerine Patrik: "Efendim böyle bir şey nasıl olabilir ?" diye sordu. İbn Manik: "Rumlarla yazışarak onları kışkırtıyor ve bizim topraklarımıza göz koymalarına sebep oluyorsun" dedi. Patrik, Rumlar ile arasında kesinlikle herhangi bir yazışmanın olmadığına yemin

etti ve onu itham ettiği şeyi kanıtlaması için delil istedi. Bunun üzerine İbn Manik ayağa kalktı ve bir mektup alıyormuş gibi yaparak orada bulunan Horasanlıları Patriğe yönlendirdi. Tuzağa düşen Patriğin üzerine saldırdılar. Horasanlılar Patriğe hançerlerle saldırdılar. İçlerinden biri Patriği ayağa kaldırdı ve diğeri de hançerle karnına vurdu. Aldığı darbeler nedeniyle yere yığılan Patriğin başı kesildi. İbn Manik'in dairesinin yakınlarında bulunan bir hamamın ocağına atıldı ve bir müddet sonra cesedi şehrin kapısından alınarak nehre atıldı. Bu hadise 22 Mayıs 1278'de [10 Cemâziyelâhir 356 (23 Mayıs 967)] gerçekleşmişti.[396]

İbn Manik gece yarısı bir grubu el-Kîsyan Kilisesi'ne gönderdi. Patriğin makamında ve kilisenin hazinesinde ne buldularsa ele geçirdiler. Kilise görevlisine eşyaların saklandığı yeri göstermesi için baskı yaptılar. Gümüşleri, kumaşları ve diğer her şeyi aldılar. Sadece bakırları ve İncilleri -ki sayısı fazla değildi- bıraktılar. Hurma ağacından yapılmış ve gümüşle süslenmiş Mar Petros kürsüsünü de aldılar. Bu kürsü, Rumların şehri ele geçirmesinekadar İbn Ömer olarak bilinen bir hocanın evinde muhafaza edildi. Katledilmesinden sekiz gün sonra Patriğin cesedi bir adada ortaya çıktı ve bir grup Hristiyan onun cesedini alarak şehrin dışında Arsana olarak bilinen bir manastıra gizlice defnettiler. Haristofuros'un katledilmesinden sonra Antakya Kürsü'sü iki yıl dokuz ay patriksiz kaldı.

Seyfüddevle'nin oğlu Ebû'l-Mealî Meyyâfârikîn'den Halep'e ulaştı ve şehri ele geçirdi. Babasının gulamı Hacip Karguveyh'i işleri yönetmekle görevlendirdi.[397]

***

---

[396] Krş. Avrupa edisyonu, s. 807-809 ile Canard, s. 273-276.

[397] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 155.

Emîrü'l-ümerâ Muizzüddevle Ahmed b. Büveyh ed-Deylemî, 356 senesi Rabîülâhir ayında (Mart/Nisan 967) Medînetüsselâm şehrinde öldü.[398] Kendisinden sonra oğlu İzzüddevle Ebû Mansûr b. Bahtiyâr emirliğe getirildi. /A97/ Bahtiyâr, Abbâs b. el-Hasen eş-Şirâzî'yi vezarete tayin etti.

***

Aynı senenin Cemâziyelevvel ayında (Nisan/Mayıs 967) Mısır hâkimi Kâfur el-İhşîd el-Hasîyyî öldü.[399] Onun ardından on bir yaşında bir çocuk olan Ebû'l-Fevâris Ahmed b. Ali el-İhşîd emirliğe getirildi. O sıralarda Şam'da bulunan babasının amcasının oğlu el-Hasen b. Ubeydullah b. Tuğc onun naibiydi. Devlet ricalini yönetme yetkisi Şemûl'un, hazine yönetimi de Kâfur'un veziri Ebû el-Fadl Cafer b. el-Fadl b. el Fûrat b. Heyrân'ın elinde olacaktı. Ancak vezir Ebû'l-Fadl ülkenin yönetimini tek başına elinde tutuyordu. Bir süre sonra bir grubu

---

[398] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 575; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 231-232; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 193-194; **el-enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 177; **el-Muntazam**, VII, s. 38-39, n. 39; **el-İber**, II, s. 303; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 221; **Tarîh ez-Zaman**, s. 64-65; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 169; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 262-263; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 292; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 358; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 195; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 14-15; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 18; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 65; **Tarihu'l-Hûlefa**, s. 401; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 106; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 174-177; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, VI, s. 278-279; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 189-190, n. 133.

[399] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 197; **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 297; **Vülât Mısır**, s. 314; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 581; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 228; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 107; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 292-293; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 264; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 221; **el-İber**, II, s. 306; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 180; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 136; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 366; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 1-10; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 21-22; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 190-193, n. 134; **el-Muntazam**, VII, s. 50-51; **el-Mağrib fi hal'il Mağrib**, I (Mısır Bölümü), s. 199; **Vefeyâtü'l-A'yân**, IV, s. 99-105; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 314; **Hısnû'l-Muhâdara**, I, s. 597-598; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 96.

tutuklattı ve mallarını müsadere etti. Askerler rızklarını istedikleri zaman iki defa gizlendi. Hem kendisinin hem de adamlarının evleri yağmalandı. İhşîdîler Şemûl'un müdebbirleri olmasını kabul etmediler ve böylece her biri emir olarak anılır oldu. Aralarındaki çekişme şiddetlenince içlerinden bir grup ve ülkenin önde gelenleri Mağrib hâkimi el-Muiz-Lidînillâh'a mektup yazarak kendilerine yardım etmesi için Mısır'a bir ordu göndermesini istediler. Bunun karşılığında ülkeyi savaş veya çatışma olmaksızın ele geçirmesinde kendisine yardım edeceklerine dair güvence verdiler.[400]

[357/967-968]

Mısır'da fiyatlar bir hayli yükseldi. Gıdaların ve hububatların da fiyatları arttı ve bunun neticesinde veba ortaya çıktı. 353 senesinde başlayan bu olay, elli yedi iyice şiddetlendi.[401] Açlıktan bitkin düşen insanlar çürümüş cesetleri yiyor ve açlıktan düşüp ölüyorlardı. Veba şiddetlenince ölümler de arttı. Öyle ki insanlar cesetleri defnetmeye dahi yetişemez hale gelmişlerdi. Birçok ceset kazılan çukurların içine atılıyor ve üstleri toprakla kapatılıyordu. Namazları kılınmıyor, yıkanmıyor ve kefenlenmiyorlardı. Bu pahalılığın sebebi ise Nil Nehri'nin

---

[400] **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 21, 24, 30; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 376.

[401] Makrîzî (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 118) diyor ki: "Cevher (Mısır'a) ulaştığında, aşırı bir pahalılık yaşanıyordu ve onun döneminde bu pahalılık daha da arttı. Öyle ki dokuz kadeh buğday bir dinara satın alınır olmuştu". Kadeh, Mısır'da kullanılan bir hacim ölçüsüdür. Küçük kadeh'in 16 tanesi 1 vayba, 96 tanesi ise 1 irdebb ederken büyük kadeh'in 8 tanesi 1 vayba 48 tanesi de 1 irdebb ediyordu. Kalkaşandî'ye göre küçük kadeh 232 dirhem tahıl =716,83 gram buğday ediyordu. Bugün ise bir kadeh 2,062 litreye denk gelmektedir. Bkz. Walther Hinz, **İslam'da Ölçü Sistemleri**, s. 59 (ç.n).

suyunun 352 (963) senesinden 357 (968) senesine kadar azalmış olmasıydı. Bu durum 361 (971/972) senesine kadar devam etti ve ardından fiyatlar makul bir seviyeye indi.[402]

***

Bulgarlar Rum imparatoru Nikeforos'un Müslüman topraklarında meşgul olmasını fırsat bilerek onun bölgesinde yağmalama yapıp saldırıya geçtiler. Topraklarına girerek zarar verdiler. Bunun üzerine Ruslarla barış yaparak onları kendi tarafına çeken imparator, Rusları Bulgar topraklarına saldırmaları konusunda ikna etti. Aralarında bir anlaşmazlık çıkınca da savaşmaya başladılar. Bulgarlar karşısında zafere ulaşan Ruslar, Talsira olarak adlandırılan çarın yönetim merkezine saldırdılar. Şehri emân ile ele geçirdiler ve Bulgar Çarı Samuil'in iki çocuğunu aldılar.[403] Geri dönen Horasanlılar -İmparator Nikeforos Bulgarlarla savaşmakla meşgulken- Antakya'ya gazaya çıktılar ve Rum bölgesine gittiler. Zafer kazanıp ganimet ve esir aldılar ve bu esirlerle Antakya'ya geldiler. Daha sonra çok sayıda Müslüman gönüllü de onlara katıldı ve Horasanlılar Rum topraklarına geri döndüler. Gözle görülür bir zafer elde ettiler.[404]

---

[402] Bkz. **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 297: "Nil Nehri'nin suyu azaldı, pahalılık arttı… Pahalılık öyle şiddetlendi ki insanlar çürümüş cesetleri ve köpekleri yemeye başladılar." Bkz. **Vülât Mısır**, s. 215; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 11. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII (H. 358 Senesi Olayları), s. 590: "Orada Muazzam bir pahalılık yaşandı. Bir rıtl ekmek iki dirheme, bir vayba buğday ise bir dinara, Mısır parasıyla altıda biri oranında satılıyordu."

[403] Bkz. G. Schlumberger, **L'Epopée Byzantine à la Fin du Dixième Siècle**, Paris, 1896-1905, s. 558-576; G. Ostrogorowski, **History of the Byzantine State**, Trans. Joan Hussey, Oxford, 1950, s. 259-260.

[404] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 228 haşiyesinde **Târihû'l-İslam**, H. 356 senesi olaylarından yapılan alıntıda: "Horasanlılar Lü'l'ü el-Cerahî ile birlikte Antakya'dan Misis dolaylarına gazaya çıktılar ve üç bin Rum askeri ile karşılaştılar. Allah onları zafere ulaştırdı, Rumlardan bin kişiyi öldürüp bir kısmını

İmparator Nikeforos seferden dönünce Astarabazi olarak bilinen Petros el-İstartuvabedric adlı komutanını gönderdi. Misis ile Antakya arasında bulunan İskenderun'da buluştular. /B97/ Onlar seferden dönerken tuzağa düşürüldüler. Yiğit askerleri öldürüldü, Sallâr el-Asker[405] ve bir grup esir alındı. Antakya halkı esirlerin serbest bırakılması için yüklü miktarda para ve elbise verdi.[406] Bu şekilde serbest kalan komutan Antakya'ya ulaştı. Halk onu coşkuyla karşıladı ve ona ikramda bulundu. Ancak (Rumlar tarafından) katledilmekten kurtulan adamları Antakya halkına musallat olup mallarını ve ağırlıklarını zorbalıkla onlardan çalmaya başladılar. Bu durum karşısında öfkelenen halk onlarla çatıştı ve şehirden çıkardılar.[407]

357 (968) senesi sonunda imparator Nikeforos Diyâr-Mısır'a[408] gitti ve ardından Erzen[409] ile Meyyâfârikîn'e geri döndü. Kefertûsâ'ya[410] ulaştı. Orada pek çok insanı öldürdü ve esir

---

esir aldılar. Antakya'ya ganimetlerle döndüler ve ardından gazalarımıza devam ettiler." Tahkikatı bize ait olan **Târihû'l-İslam**'da: "Ardından gazaya geri döndüler ve zafer kazandılar." (s. 29).

[405] Sallâr el-Asker: Komutan.

[406] **Târihû'l-İslam**'da şu şekilde bilgi yer almaktadır: "Ebû Bekr Muhammed b. İsa, bu savaşta Horasanlıların lideriydi ve beraberinde İbn Şakir et-Tarsusî de bulunuyordu. İbn İsa, kendi canı için yirmi yüz bin dinar ödedi ve Antakya'da yüz yirmi savaşçı bulunuyordu." (**Tecâribü'l-Ümem**, (haşiye ile) II, s. 228; bizim tahkikatımız, s. 29.

[407] Bkz. İbnü'l-İbrî, **Tarîh ez-Zaman**, s. 65.

[408] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 130'da bu şekilde geçmektedir ancak Nikeforos'un Diyâr-Mısır'a gittiği ifadesi doğru değildir. Doğrusu ve kastedilen: "Diyar-ı Mudâr".

[409] B nüshasında: "Ezrun"; Britanya nüshasında: "Erzerum". Erzen (أَرْزَن): "İlkin fetha, ardından sükûn ve "ز" harfi fetha ile yazılmaktadır. Hilat yakınlarında bir şehir olup, güçlü bir kaleye sahiptir ve Ermenistan dolaylarında inşa edilmiştir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 150).

[410] Kefertûsâ (كفرتوث): "ت" harfi damma, "و" sükûn ve "ث" harfleriyle yazılmaktadır. el-Cezire'de yer alan büyük bir köydür. Dara ile Rasulayn arasında

aldı. Oradan ayrılarak Şam'a yönelmesi Ebû'l-Mealî b. Seyfüddevle'yi ürküttü. Kendisi Halep'ten ayrılarak Balis'e gitti ve Hacip el-Karguveyh'i oraya naip olarak atadı. İmparator Nikeforos, aynı senenin Zilkade ayının bitimine yedi gün kala cumartesi günü (Ekim 968) Antakya'ya indi. Orada iki gün kalıp üçüncü gün Maârratü Masrîn'e[411] indi. Halkına emân verdi ve bin iki yüz kişiyi Rum topraklarına yolladı. Nikeforos, Maârratü en-Numan ile Hama ve Humus'u ele geçirdi. Azîz Yuhanna el-Ma'mâdanî'yi de yanına alarak Trablus'a gitti.

357 senesi 10 Zilhicce'de (5 Kasım 968) –Kurban Bayramı'nda- oraya indi. Geceyi orada geçiren Nikeforos şehrin varoşunu ateşe verdi. Çok güçlü bir kaleye sahip olan İrka[412] şehrini dokuz gün kuşattı. Orayı kılıçla fetheden imparator, civar şehirlerden iltica etmiş çok sayıda insanı ele geçirdi ve mal elde etti. Trablus emiri Ebû'l-Hasen Ahmed b. Nâhrîr el-Argaliyî[413] ve Trablus halkı kalede bulunuyorlardı ancak yap-

---

yer alıp, Dara ile arasında beş fersah mesafe bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 468). Britanya nüshasında: "Kefertûsâ".

[411] Maârratü Masrîn (مَعَرَّة مَصْرين): "İlk iki harfi fetha, "ر" harfi ise şedde ile yazılmaktadır. Masrîn: "م" harfi fetha, "ص" harfi sükûn, "ر" harfi ise kesre ile yazılmaktadır. Halep dolaylarında bir beldedir ve aralarında beş fersah bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 155).

[412] Doğu edisyonu, s. 131 "Ârka" olarak geçmektedir ve St. Petersburg nüshası ile **Mu'cemü'l-Büldân**'dan doğruladık. İçerisinde: "İrka (عرقة), ilkin kesre ile ardından sükûn ile yazılmaktadır. Trablus'un doğusunda yer alan bir beldedir ve aralarında dört fersah mesafe bulunmaktadır. İrka, Şam'ın en uç bölgesinde olup, dağ yamacında yer almaktadır. Denizle arasında yaklaşık bir millik mesafe bulunmaktadır ve dağda da bir kale mevcuttur" (IV, s. 109). Diyorum ki: "Osmanlı döneminde ortadan kalkan İrka'da şu an tarihi kalıntılardan başka bir şey bulunmamaktadır."

[413] **Uyûnü'l-Hâdâîg**, IV, n. 2, s. 144: "el-Azgâlî (ز harfi ile) olarak bilinen Ebû'l-Hasen Nâhrîr, el-İhşîd'in gulamıdır". H. 333 senesi olaylarında zikri

tığı zulümlerden dolayı onu kovdular. Kendisi varlıklı bir kimseydi ve çok miktarda mala sahipti. Onu esir alarak bütün mallarına el koydu. Ardından sahil şehirlerine geri döndü. Sayılamayacak kadar çok insanı esir aldı. Antaratus[414], Marekiyye[415]

---

geçmektedir: "el-İhşîd, onu halifeye hizmet etmesi için Bağdat'a gönderdi. Kendisi de deniz yoluyla Mısır'dan oraya gitti. Zikredilen senede, el-Muttakî el-Abbâsî'nin azledilip tutuklanmasına şahit oldu." (IV, n. 2, s. 150). Makrîzî'nin **el-Mukaffa** (mücellid. Pertev Paşa) adlı eserinde, Nâhrîr Azgâlî olarak adlandırılan bir İhşîdî emirinden bahsetmiştir: "Cevher es-Sıkıllî'nin Mısır'ı ele geçirmesi esnasında ona karşı mücadele etti ancak 358 senesi Şaban ayında katledildi ve başı Mağrib'te bulunan el-Muiz-Lidînillâh'a götürüldü. Cevher, Mısır'da otoritesini kurduktan sonra el-Muiz'e çok sayıda ziynet ve mücevherat içeren hediyeler gönderdi. Ona iki adet uzun ve güzel direk gönderdi. Cevher onların ikisini görmüşken Nâhrîr el-Azgâlî'yi de gördü." Dr. Süheyl Zeker, **Tarihü'l-Hurubü's-Salibiyye** adlı eserin girişinde, Tab'at Darü'l-Fikr, Beyrut, 1973, s. 332, 333, 337, 339. Büyük olasılıkla Nâhrîr, Trablus valisi Ahmed'in babası ya da Ahmed b. Nâhrîr'in ta kendisidir. Bu isim kaynaklarda farklı şekillerde yer almaktadır. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 109 "ر" harfi ile yazılır (Nâhrîr Argâlî); Müsebbihî, **Ahbâru Mısr** (s. 416) adlı eserinde, Ebî'l-Huseyn b. Nâhrîr el-Azgîlî'nin ölüm tarihini H. 415 senesi, Rebîülâhir ayının bitimine sekiz gün kala Perşembe günü olarak vermiştir. Ayrıca onun geride kalan en büyük İhşîdîli ariflerden biri olduğunu da söylemektedir. Mısır'daki bir kabristanda annesi ve babasının yanına defnedildi -ki onların mezarları el-Mukattam'ın eteklerinde yer alıyordu. Bu nedenle Ebû'l-Huseyn, Trablus valisi Ebû Ahmed ya da torunlarından birisidir." Ayrıca bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 152.

[414] B nüshasında: "Artutus". Antaratus: "Şam Denizi sahillerinde, Dımaşk bölgesinin sahillerindeki şehirlerin en uç kısmında ve Humus'ın girişinde yer alan bir şehirdir. Ebû'l-Kasım el-Dımaşkî dedi ki: "Trablus bölgelerindedir. İrka'nın doğusunda, denize doğru uzanan bir yerdir ve aralarında sekiz fersah bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 270). Suriye sahilinde yer alan Tartus şehri.

[415] Marekiyye (مَرَقِيَّة): "İlk ve ikinci harfleri fetha, "ق" harfi kesre ve "ي" harfi şedde ile yazılmaktadır. Humus sahilinde yer alan müstahkem bir kaledir" (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 109).

ve Cebele[416] kalelerini fethetti. Lazkiye halkı bu konuda onlarla bir barış anlaşması yaptı. Fakat sayılamayacak kadar çok köyü harabeye çevirdi. Yanında bulunan esirleri Antakya halkından ayrı tuttu. Aciz ve yaşlı olan yaklaşık bin kişiyi azat etti. Antakya'nın karşısında, Derb[417] ağzında Bağras[418] Kalesi'ni inşa etti ve Mihail el-Burcî olarak adlandırılan bir kişiyi oraya yönetici olarak tayin etti. Orada bulunan herkesin ona itaat etmesini emretti ve bin kişilik bir ordu hazırladı.[419]

İmparator daha sonra Konstantiniyye'ye döndü ve komutanı Petros el-İstartuvabedric[420] el-Hâdîm'i Antakya'ya gönderdi. Antakya'ya ulaştığı zaman çiftçileri yanına çağırdı ve

---

[416] Cebele (جَبَلَة): "Harekelerle yazılmıştır. Şam sahilinde, Halep bölgesi taraflarında ve Lazkiye yakınlarında yer alan meşhur bir kaledir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 105).

[417] ed-Derb: Kastedilen Tarsus ile Rum şehirleri arasıdır.

[418] B nüshasında: "Bağas". Bağras (بَغْراس): "el-Likem Dağı eteklerinde yer alan bir şehirdir ve Antakya ile arasında dört fersah bulunmaktadır. Halep'ten Antakya'ya giderken sağ tarafta kalmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 467). Britanya nüshasında: "Bağdas".

[419] Kratchkosky ile Vasiliev'in nüshasına bkz, s. 815-816, Paris Baskısı, 1924. Konu hakkında bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 596; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, I, s. 201; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 158-159; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 13; **Tarîh ez-Zaman**, s. 66; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 268; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 110; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 295; **el-Muntazam**, VII, s. 47; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 196-197; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 222; **el-İber**, II, s. 310; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 370-371; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 26. Kitabımıza bkz. **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî Aber el-Asûr** (Asr es-Sirâğ el-Arabî el-Bizanti), I, s. 254-257, 2. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, Darü'l-Eymen, Trablus, H. 1404, M. 1984.

[420] **Zübdetü'l-Haleb**'te (I, s.161) de olduğu gibi "et-Turbazi" olarak bilinmektedir. Kendisi Pierre Phocas'tır. Leon'un oğlu Nikeforos'un abisinin oğludur (Canard). el-Asturatubedrah, Stratopedarque (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 420).

bütün ürünleri toplatıp imha etti. Bağras Kalesi'ni muhafızlarla güçlendiren komutan Antakya ve dolaylarına yerleşmek isteyen Süryani İşliş ve beraberinde bulunanları mukatalara yerleştirdi.

***

Hacip Karguveyh Halep'te Ebû el-Mealî'ye isyan etti. Bunun üzerine Ebû'l-Mealî Meyyâfârikîn'e döndü.[421]

***

Karmatîler Dımaşk'a geri döndüler. Dımaşk ve çevresinde bulunan her yere ulaştılar ve ardından Remle'ye gittiler. el-Hasen b. Ubeydullah b. Tuğc onları karşıladı ve 357 senesi Zilhicce ayında (Ekim/Kasım 968) Remle'nin dışında şiddetli bir savaş meydana geldi. İbn Ubeydullah Şam'dan kaçtı ve 358 senesi Muharrem ayında (Kasım/Aralık 968) Mısır'a girdi. Karmatîler Remle'yi iki günde zor kullanarak ele geçirdiler. Halk ise canlarını korumak için Karmatîler'e yüz yirmi beş bin Mısır dinarı ödediler. /A98/ Karmatîler bölgeden çok sayıda esir aldılar.[422]

el-Hasen b. Ubeydulah b. Tuğc, vezir Ebû el-Fadl Cafer b. el-Fadl b. el Fûrat b. Hinzâbeh'i Mısır'da ele geçirdi ve mallarını müsadere etti. Ülkenin yönetimini ele geçiren Ebû Ubeydullah, İbn er-Reyahî'yi vezir yaptı ve üç ay bu görevde kaldı.

---

[421] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 160; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 597-598; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 110; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 295.

[422] Karmatîlerin Dımaşk ve Remle'deki faaliyetleri hakkında bkz. **Târihî Ahbarü'l-Karâmita** (H. 360 Senesi Olayları), s. 57-58; **Uyûnü'l-Ahbâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 165-166; **Zeylü Târihî Dımaşk**, 1, 2; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 111-112; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 269; **el-İber**, II, s. 314; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 222; **ed-Dürretü'l-Mudiyye** (H. 358 Senesi Olayları), s. 122; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I (H. 358 Senesi Olayları), s. 186-188; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 58; **Târihû'l-İslam** (Bizim tahkik ettiğimiz), s. 41.

Daha sonra vezir Ebû'l-Fadl b. Hinzâbeh'i serbest bırakarak ülke işlerini ona teslim ve İbn Ubeydullah Şam'a geri döndü.

[358/968-969]

[Beytü'l-Mukaddes Patriği Ahristozula 358 senesi, Safer ayının bitimine bir gece kala çarşamba günü (Ocak 969) Mısır'da öldü. İki buçuk yıl başkanlık makamında kalan Ahristozula, Mar Tazrus Kilisesi'ne defnedildi. Kendisinden sonra Tûma Beytü'l-Mukaddes Patriği yapıldı ve on sene görev yaptıktan sonra öldü.

[el-Muiz-Lidînillâh]

358 senesi Rabîülâhir ayının bitimine altı gün kala (Mart 969) el-Muiz-Lidînillâh, gulamı Cevher ile beraber ordusunu İfrîkıyye'den Mısır'a gönderdi. Üç aylık yolculuğun ardından aynı senenin Şaban ayında Mısır'daki Mûnya es-Sayyadîn'e vardı. Halk onun gelişinden ötürü telaşa kapıldı. İhşîdîler ile Kâfurîler can güvenlikleri için emân alınması karşılığında ülkeyi çatışmasız bir şekilde teslim etme hususunda görüş birliğine vardılar.

Mısır kadısı Ebû et-Tahir[423] Muhammed b. Ahmed b. Muhammed şehrin hocalarından bir grup ve ileri gelen kimseler onun yanına giderek kendisini en güzel şekilde karşıladılar ve almış oldukları kararı Cevher'e ilettiler. Cevher onların şartını

---

[423]S nüshasında: "ez-Zahir"; Doğu edisyonu, s. 132: "Zahir". **Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât** kitabından düzeltilmiştir. Mısır kadılığından azledildi ve kendisi: "Ebû et-Tahir Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Nasr b. Buceyr b. Abdullah b. Salih b. Usamâ ez-Zuhlî. H. 348 senesinde Kâfur'un zamanında Mısır kadılığına atandı. H. 366 senesinde görevden alınana kadar makamında kaldı ve H. 367 senesinde vefat etti." (**Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 493).

kabul etti. Yanına gelenler de kendisinden yazılı bir emân aldılar ve bu hususta ona şahitlik ettiler.[424] Ardından Fustat'a geri döndüler ve durumu nihayete erdirdiler. Halkın büyük bir kısmı ülkeyi savaş yapılmaksızın teslim etme taraftarıydı ancak bir süre sonra bu fikirlerinden vazgeçerek savaşmaya karar verdiler. Nâhrîr Şavîzân'ı[425] emir seçtiler ve o da ordusuyla beraber el-Cize'ye gitti. Cevher'in askerlerinin Fustat'a geçmesini engellemek amacıyla Mûnya es-Sayyadîn'e[426] çok sayıda aşariyât[427] gönderdi. Çoğu emân diledi. Tıbr el-İhşîdî ile

---

[424] İbn Zülak diyor ki: "Vezir İbnû'l-Furât; Ebû Cafer Müslimen el-Huseynî'yi, Ebû İsmail ez-Zahi, Ebû Tahir ez-Zahlî ve ülkenin önde gelenlerini Cevher'i karşılamakla görevlendirdi." (**Kitâbü'l-Vülât ve'l-Kudât**, s. 584). **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 150: "Onlar; eş-Şerif Ebû Cafer Müslim b. Abdullah el-Hasnî, eş-Şerif Ebû İsmail İbrahim b. Ahmed el-Hasnî er-Resî, Ebû et-Tayyib el-Abbâs b. Ahmed el-Haşimî, Kadı Ebû Tahir Muhammed b. Ahmed ile oğlu Ebû Yâ'la Muhammed b. Muhammed, Ebû Bekr Muhammed b. Mahleb ve Ebû Muhammed Amrû b. el Harîs el-Malîkî idi."

[425] S nüshası dipnotunda: "Bahr bin"; Doğu edisyonu, s. 132: "Bâhrir Sûveyrân". Şu kaynaklardan doğruladık: **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 151: "Nâhrîr el-Asğar"; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 378: "Nâhrîr eş-Şevbezânî"; nüshasında (haşiye. 1): "eş-Şevnizânî"; **en-Nücûmü'z-Zâhire**: "İbn eş-Şevizânî" (IV, s. 30).

[426] Mûnya es-Sayyadîn (مُنْية الصيّادين): İbnû'l Cey'an, **et-Tuhfetû es-Sünniyye** (Tab'atü'l-Bulâk, s. 146) adlı eserinde bu konuyu zikretmiştir. "Bugün Meyt en-Nasarâ olarak adlandırılan yer, İmbabâ'nın merkezidir ve Safakat'ü Beştil'in köylerindendir. İmbabâ'nın merkezinde bulunan Embuba ve Varrak nahiyelerindeki yerleşim alanıdır." (**en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 31, haşiye. 1). Britanya nüshasında: "Mîna".

[427] Aşariyât (عشاريّات): Tekil hali el-Aşari ya da el-Aşiri olarak geçmektedir ve türemiş bir isimdir. el-Aşari, Nil Nehri'nde kullanılan bir taşıma aracıdır. Yirmi kayığı sürükleyebilir, bir sahilden öteki sahile insan ve eşya taşırdı. Tıpkı savaş gemilerinde savaşçıları ve savaş malzemelerini taşımada kullanıldığı gibi. İbn Munzûr dedi ki: "Savaş gemilerinin bir çeşit devamıdır ve

İbn Ebû el-Azzâ ona katıldılar ve diğer aşariyâtları denize sürdüler. Cevher'in Mûnya es-Sayyadîn'de bulunan bir grup askeri geri döndü. Bu haber İhşîdîlere ulaşınca askerlerin hepsi Mûnya eş-Şalakân'a[428] doğru harekete geçti. Şaban ayının ortası pazar günü orada savaş çıktı. İhşîdîlerden bir grup öldürüldü ve sağ kalanlar oradan ayrılarak aynı günün gecesinde Mısır'a feci bir mağlubiyetle döndüler. Nâhrîr Şavîzân dairesine döndü, değerli eşyalarından alabildiği kadarını aldı ve ötekileri bıraktı. Böylece yağmalamaya fırsat vermiş oldu. Bir grup İhşîdî ve Kâfurî ile beraber gece vakti (Mısır'dan) kaçarak Şam'a gitti. Pazartesi günü korku ve panik nedeniyle ülkede kargaşa ve yağmalama arttı ve birçok insan öldürüldü. Durum böyle olunca Vezir Ebû'l-Fadl b. Hinzâbe bir grup gulamını ve güvenlik güçlerini harekete geçirdi. Haberciler ellerinde el-Muiz-Lidînillâh'ın isminin yazılı olduğu sancaklar ile ülkeyi dolaşıyor ve el-Muiz-Lidînillâh'ın kendilerine emân verdiğini bildiriyorlardı.

Üç yüz elli sekiz senesinin Şaban ayında (Temmuz 969) Cevher beraberindeki askerlerle birlikte Mısır'a girdi. Ülkenin dört bir tarafını kat eden Cevher, bulunduğu yerden ayrılarak Kâfur'un bahçesinin bulunduğu yerin yakınlarına kadar gitti. Kahire ise o günlerde bomboş bir çöldü. Böylelikle otuz dört yıl, on ay ve yirmi dört gün hüküm süren İhşîdîler Devleti yıkılmış oldu. İhşîdîlerden bir grup Cevher'e güvenerek geri

---

Nil Nehri'nde kullanılırdı. Fâtımîler döneminde halifenin izniyle kullanılırdı." (Dr. Sa'âd Mahîr, **el-Bahriyye fi Mısr el-İslamiye ve Eserhâ el-Bakîyye**, s. 356, n. 91).

[428] Mûnya eş-Şalakân (مُنْية شَلَقان): "Günümüzde Şalkân olarak bilinmektedir ve Kâlyub'un merkezinde, el-Kanatirû'l-Hayrîye'nin doğusunda yer alan bir köydür." (**en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 31, dipnot. 2). B nüshasında: "Salkân".

döndü ancak Cevher ileri gelenlerden yedi kişiyi ele geçirdi.[429] İhşîdîler ile Kâfurîlerin bütün mallarına el koydu. Kahire'de bir hilafet sarayı inşa etti. Aynı senenin Ramazan ayında sarayı inşa etmeye başladı. Adamlarına istedikleri gibi daire ve ev yapabileceklerini bildirdi. Böylelikle insanlar binalar inşa etmeye başladılar.[430]

***

Hacip Karguveyh Halep'te Ebû'l-Mealî'ye karşı isyan etmişti. Bunun üzerine Ebû'l-Mealî 357 senesinde (967/968) Meyyâfârikîn'e ve ardından (358 yılı Ramazan ayında -Temmuz/Ağustos 969) Halep'e geri döndü. Burada Hacip Karguveyh ile üç ay mücadele etti.[431] /B98/

***

er-Ruğayli olarak bilinen ve Tarsus isyancılarından kaçan zenci bir adam Mısır'dan Antakya'ya gelmişti. Kendisi Rum dolaylarına gazaya giden grubun içerisinde yer alıyordu. Bir süreliğine oranın yönetimini ele geçirmiş olan Allûş el-Kürdî ile beraber kaldı. Ancak ez-Zuğayli (er-Ruğayli), Allûş'un yanına girerek önce selam verdi ardından onu öldürdü. Bunun

---

[429] **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis** adlı eserde önde gelen dokuz kişinin tutuklandığı belirtilirken (bkz. s. 164) **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da (I, s. 121-122) bu rakam daha fazladır. "Onlar; el-Hasen b. Ubeydullah b. Tuğc, İbn Gâzvan (Sahib el-Karamîta), Fetek el-Henkerî, el-Hasen b. Ubeydullah b. Tuğc'un kâtibi el-Hasen b. Cabîr er-Reyâhî, Nâhrîr Şevîzan, Mafleh el-Vehbenî, Derrî el-Hâzîn, Ferâkîk, Kîlâğ et-Türkî el-Kâfurî, Ebû Menhel, Hekel el-İhşîdî, Ferh el-Yûhkemî, Lü'lü et-Tavil ve Fenek et-Tavil el-Hâdîm." Bu kitabın sonundaki eke bakınız.

[430] Komutan Cevher'in Mısır'a girişi hakkında bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 145-164; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 102-118; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 377-378; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 30-31; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 121.

[431] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 160, 163; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 597-598; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 110.

üzerine Allûş'un adamlarının çoğu kaçtı, er-Ruğayli Antakya'yı ele geçirdi.[432] Bunun üzerine Petros el-İstartuvabedric beraberindeki büyük bir orduyla hızla harekete geçti ve Antakya indi. Bağras Kalesi'nde bulunan Mihail el-Burcî[433] de ona katıldı. Antakya şehri maruz kaldığı saldırılar yüzünden zayıf düşmüştü. Ayrıca şehri koruyan muhafızlar da uyuyorlardı. Onlar, şehrin o vakitte işgal edileceğinin farkında bile değillerdi ve surları koruyacak bir grup adamı da dağa konuşlandırmamışlardı. Dolayısıyla Rumlar orayı boş buldular ve tırmanmaya başladılar. Oraya vardıklarında kimseyle karşılaşmayan Rumlar, geri kalan adamlarını da çağırdılar. Çıkanlar arasında Mihail el-Burcî, İshak b. Behram ve el-Burcî'nin zenci gulamı da bulunuyordu. 358 senesi, 13 Zilhicce gecesi (28 Ekim 969) Rumlar şehri ele geçirdiler. Müslümanlar oradan kaçmak için yangın çıkardılar. Bab el-Bahr'ı açtılar ve bir grup oradan ayrıldı. Orada bulunan herkesi esir alan Rumlar, Hristiyanları serbest bıraktılar ve onları şehre yerleştirdiler. Patrik Haristofuros'un katili İbn Manik oradan kaçtı ve kendisinden günlerce haber alınamadı. Antakya dolaylarına akına giden Süryan adlı bir adamın kuvvetleri, el-Ukrâg olarak bilinen bir yerde onu buldular ve yakaladılar. Antakya'nın ele geçirildiğini haber alan Ebû'l-Mealî Halep'ten ayrılarak Humus'a taşındı ve orada ikamet etti.

[359/969-970]

---

[432] İbn Tağrîberdî, **en-Nücûm**'un H. 358 senesi olaylarında (IV, s. 26-27) konuyu şöyle anlatmaktadır: "er-Ruğayli Antakya'yı ele geçirdi. Kendisi emir değil, bir düzenbazdı. Bir grup insanın kendisine katılmasıyla kuvveti artmıştı. Fakat Antakya'ya gelen Rumlar bir gecede şehri ele geçirdiler. Bunun üzerine er-Ruğayli ile beş bin kişi, Bab el-Bahr'dan kaçtı ve Şam'a hareket ettiler." Bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 420.

[433] Fransızca'da Michel Bourtzes.

Petros el-İstartuvabedric Halep'e gidince halk kaleye sığındı. Daha sonra Rumlar şehre indiler ve orayı yirmi yedi gün kuşattılar. Ebedi ateşkes ve barış temin edilene kadar yazıştılar. Yapılan anlaşmaya göre; her sene Halep, Humus ve geri kalan tüm şehir ve köylerden arazi hakkı için üç kantar altın Rum imparatoruna gönderilecekti. Bunun haricinde bölgenin haracı olarak yedi kantar altın ve -bulaşıcı hastalık dışındaki haller dışında da- her adamdan yılda bir dinar alınacaktı. Ayrıca Rum imparatorunun adına Halep'te bir sahip oturacak ve bu sahip, şehirlerden gelen malların öşürünü toplayarak imparatora gönderecekti. Talep ettiği malların taşınacağına dair güvence içeren mektubu kendisine teslim etti. Bunun üzerine (Bizans komutanı) 359 senesi Safer ayında (Aralık/Ocak 969/970) oradan ayrıldı. Antakya'ya geldiğinde halk huzuruna giderek esir tuttukları İbn Manik'i kendisine teslim etti. Komutan onu günlerce hapsettikten sonra Bab el-Bahr köprüsüne çıkarttı -ki burası Patrik Haristofuros'un cesedinin atıldığı yerdi- ve uzuvlarını kılıçla parçalara ayırıp her parçasını bir yere bıraktı. Patriğin öldürülmesine iştirak eden İbn Mahmud ile İbn Daâma ise Tarsus hapishanesine götürülmüşlerdi. Orada uzun bir süre kaldılar. İbn Mahmud hapisteyken öldü. İbn Daâma ise patrikios Mihail el-Burcî (Mikhail Burtzes) Antakya'ya ulaşıncaya kadar hapiste kalmaya devam etti. Antakya'ya (Burtzes'in) huzuruna getirttiler. (Burtzes) onu taşlarla ağırlaştırıp nehre attı.

Antakya'nın fethinden sonra Mihail el-Burcî ile İshak b. Behram bu müjdeli haberi iletmek için İmparator Nikeforos'un huzuruna çıktılar. İmparator her ikisine de teşekkür etti ve ihsanlarda bulundu. /A99/ Fakat şehrin yakılmasından ve

tahrip edilerek fethedilmesinden rahatsız olan Nikeforos onları yadırgayınca onlar da imparatora karşı kinlendiler.[434]

***

Yine bu zamanda Rumlar, Müslümanların elinde bulunan Ermenistan bölgesindeki Malazgirt'i kılıçla fethettiler. İmparator Nikeforos'un Şam bölgesinin tamamını fethedeceği, Diyar-ı Mudâr ile Diyar-ı Rabi'a ve Diyar-ı Bekr'i de ele geçireceği hususunda kimsenin şüphesi yoktu. Geçtiği bütün kasaba ve köyleri ele geçirip yakıyor, halkını ve davarlarını alıyordu. Şayet ekinlerin hasat vakti gelmişse, oraları harap edip zahirelerin tümünü yakıyor ve bu şekilde halkı açlıktan ölüme terk ediyordu. Bunu yıldan yıla yaparak insanları şehirlerini kendisine teslim etmeye zorluyordu. Bu şekilde Sugur eş-Şam'ın tamamını ve Sugur el-Cezire'yi ele geçirdi. İnsanlarını öldürdü ve sayısını ancak Allahuteala'nın bildiği kadar çok insanı da esir aldı. Öyle ki düzenlediği seferler kendisi ve askerleri için adeta eğlence haline gelmişti. Kendisine karşı koyabilecek hiç kimse yoktu. Hal böyle olunca istediği yeri keyfince tahrip ediyordu. Araplar ona karşı koymaya çalıştılar ancak (Nikeforos) onlara galip geldi. Üzerlerine yürüyünce insanlar ondan korktular ve savaşmaktan imtina ettiler. Müslümanlar onun heybetinden ürkmüşlerdi. Hiç kimse onun önünde durup ona engel olamıyor, kendisine uygun bir mektup yazamıyor ve kendisine direnmiyordu.[435]

Ruslar'ı Bulgar topraklarına saldırtarak orayı ele geçirmelerini sağladı ve her yer onun yönetimi altına girdi. Doğru ve

---

[434] Bkz. **er-Rum ve Sılatihim bi'l-Arab**, II, s. 42.

[435] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 204; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 604-605; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 198; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 211; Kratchkosky ile Vasiliev'in neşriyatı, s. 825-826; **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 426.

isabetli politikalarla orayı yönetti. Onun yapmış olduğu fetih ve akınları daha önce kitabımızda zikretmiştik. Nikeforos imparatorluktaki düzeni sağlayıp emellerini gerçekleştirdikten sonra öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi ise sefere çıkıp kardeşi kouropalates Leon'u Konstantiniyye'de naip olarak, Romanos'un oğulları Basileios ile Konstantin'i de onun yanında bırakmaya teşebbüs etmesiydi. Anneleri İmparatoriçe Savfano (Theofano) imparatorun bu kararından haberdar olunca ona dedi ki:

"Başına bir şey gelmesinden korkuyorum ve çocuklarım konusunda da kardeşine güvenmiyorum. Sarayda iktidarı tek başına ele geçirip imparatorluğu onlarsız yönetmesinden korkuyorum ve nitekim onun da çocukları var." İmparator kardeşinin böyle bir şey yapmayacağını söyledi ancak o, güven vermeyen ve şüphe uyandıran bir kimseydi. Aralarındaki bu konuşma Nikeforos'un onu azarlamasına kadar devam etti ve büyük bir öfkeyle ona dedi ki: "İmparatorluğu çocukların yerine kardeşime vermek için beni zorluyorsun." Onu bu fikrinden caydıran imparatoriçe, seferin komutasının kimde olacağını sordu. Nikeforos ona Ioannes Tzimiskes'in adını verdi. İmparatoriçe, onun Konstantiniyye'de kalması durumunda evleneceğini söyleyince imparator onun Nikeforos'un kız kardeşiyle evlenmeye teşebbüs ettiğini ancak savaşlara katılacağı için evlenmeyi reddettiğini hatırlattı. Bu meseleyi görüşmek üzere huzuruna gelmesi için Nikeforos'tan izin istedi. Ayrıca evlenmesi için sefere çıkmadan önce getirilmesini istedi. İmparator onun isteğini kabul etti ve Ioannes Tzimiskes'i çağırdı. İmparatoriçenin isteği üzerine Tzimiskes onun huzuruna gitti. Yanına ulaşınca ona nezaket gösterdi ve onunla baş başa görüştü. İmparatoriçe, imparatorun kardeşi Leon yüzünden çocukları-

nın akıbetinden endişe ettiğini söyledi. /B99/ Theofano, İmparator Nikeforos'un öldürülmesi için komplo hazırlamasında kendisine yardım etmesini istedi. Bunun karşılığında kendisiyle evleneceğini ve çocuklarıyla beraber onu yönetime ortak edeceğine söz verdi. Tzimiskes onun isteğini kabul etti ve her ikisi de verdikleri sözü tutacaklarına yemin ettiler. Ardından Theo-fano imparatorun yanına gitti ve ona dedi ki: "Onu evlenmeye ikna ettim ve düğün için hazırlıklara başladı." İmparator durumdan (kendisine kurulan komplodan) habersizdi. İmparatorun haberi olmaksızın her şey yolundayken imparatoriçe, imparatorluktan güvendiği sekiz askeri de kendi safına çekti -ki bunların arasında Antakya'yı ele geçiren ve imparatora kinli olan Mihail el-Burcî ile İshak b. Behram da bulunuyordu. Tzimiskes ile beraberindeki askerler gece yarısı denizden geldiler. İmparatoriçe sarayın penceresini kullanarak onları içeri aldı ve imparatorun uyuduğu yere ulaştırdı.

İ. 11 Kânunuevvel 1281 Cumartesi gecesi -359 senesi Muharrem ayının bitimine iki gece kala- (11 Aralık 969) imparatoru öldürdüler. Nikeforos'un imparatorluğu altı yıl, dört ay ve yirmi altı gün sürmüştü. Tzimiskes o gece imparatorluk tahtına çıktı ve makamına oturur oturmaz durumu kontrol altına aldı. Zamanının geri kalanını -Basileios ile Konstantin'in anneleri- İmparatoriçe Theophano'ya ayırdı. Daha sonra Patrik Bolifiktus'un (Polyeuktos) huzuruna kiliseye gitti. Patrik ona:

"İnsanlar mülkün onun çocuğuna ait olduğuna dair hem fikirken sen niçin imparatoriçe ile sabah erkenden geldin?" diye sorunca Patriğe: "Annelerinin izni ve desteği doğrultusunda, milletini yönetecek yetişkinliğe ulaşacakları zamana kadar ben onların hizmetkârları olacağım. Fakat imparatoriçeyi sarayda beraberimde bırakırsam Nikeforos'a yaptığının aynısını bana da yapmasından korkuyorum" cevabını verdi.

Patrik sarayın bir imparatoriçeye ihtiyaç duyduğunu ancak bu kişinin imparatorlar için (Basileios ve Konstantinos) güvenilir olması gerektiğini belirtti. Ardından çocukların halaları olan Savzura (Theodora) ile evlenme fikrini onayladı. Fakat çocukları olduğu takdirde o çocuğun, (Basileios ile Konstantinos'un) ardından tahta geçeceğini ikisine şart koştu. Bu hususta her ikisi de yemin etti ve böylece adı imparatorlukta onunla beraber anılmaya başladı. O gün [el-Mutî'nin hilafetinin yirmi beşinci senesi olan 359 yılında/970] evlendiler ve sarayı imparatoriçeye teslim etti.

Ioannes Tzimiskes, Nikeforos'un öldürüldüğü gece kardeşi kouropalates Leon'u da ele geçirdi ve sürgüne yolladı. Ancak Ioannes Tzimiskes Konstantiniyye'den uzak bir yere sefere çıkmışken Leon şehre gizlice girmek için bir hile hazırladı. İmparatorluğu ele geçirmek için anlaştığı bir grup adamıyla beraber kılık değiştirmiş bir şekilde saraya geldi. Fakat Leon açığa çıktı ve o gece ona karşı bir zafer elde edildi. İmparatoriçe Theodora onu ele geçirdi ve gözlerine mil çekildi. Basileios ve Konstantin'in anneleri Theofano, Tzimiskes ölene kadar sürgünde kaldı ancak Basileios onu bulunduğu yerden geri getirtti.[436]

Ioannes Tzimiskes imparator olduktan sonra İmparator Nikeforos'un kardeşinin oğlu kouropalates Bardas b. Leon ona isyan etti. Birçok insan ona katıldı ve ve Bardas Konstantiniyye yakınlarına indi. Bunun üzerine İmparator Ioannes, Bardas es-

---

[436] Nikeforos'un öldürülmesi hakkında bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 606-608; **el-Muntazam**, VII, s. 51; **el-İber**, II, s. 312-313; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 222; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 111; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 198-199; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 268-269; **Tarîh ez-Zaman**, s. 66-67; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 295; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 55; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 27-28; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 131.

Sıkleros'u güçlü bir orduyla onun üzerine gönderdi. Skleros onu mağlup etti ve Bardas b. Leon bazı kalelere sığındı. Skleros onun için imparatordan emân aldıktan sonra Bardas'ı bulunduğu kaleden çıkardı. İmparatorun huzuruna çıktığı zaman Tzimiskes kendisiyle beraber eşi ve kardeşini bir adaya sürgüne gönderdi. Tzimiskes'in hükümdarlığı dönemi boyunca sürgünde kaldı. Fakat İmparator Basileios onu serbest bıraktı ve görevlendirdi.[437]

Ioannes Tzimiskes'in imparatorluğun ilk senesinde Savdurus olarak adlandırılan bir rahip, İ. 23 Kânunusani 1281 pazar günü (359 yılı 12 Rebîülevvel gecesinde/23 Ocak 970) Antakya Patrikliği'ne getirildi. Oraya ulaştığında Arşaya Kilisesi'ne gitti ve Patrik Azîz Haristofuros'un cesedini el-Kisyan Kilisesi'ne taşıdı. Altı yıl dört ay beş gün başkanlık yaptı ve vefat etti.[438] /A100/

İmparatorluğunun ikinci senesinde Basil'i Konstantiniyye Patriği yaptı. Üç yıl bir ay başkanlık yaptıktan sonra sürgüne gönderildi. Beşinci senesinde ise onun yerine Antonyus'u Konstantiniyye Patriği yaptı ve o da dört yıl bir ay bu makamda kaldı.

Nikeforos'un Bulgarlar üzerine saldırmaları için ikna ettiği Ruslar, Tzimiskes ile temas kurarak Nikeforos'un intikamını almak ve kendisiyle savaşmak istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine Tzimiskes derhal harekete geçti ve onların bulundukları yere yöneldi. Taysira[439] şehrinde onları kuşatma altına alıp

---

[437] Bkz. **er-Rum ve Sılatihim bi'l-Arab**, II, s. 44-45; **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 450-451.

[438] Onun hakkında bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 455.

[439] Britanya nüshasında: "Saysira" ve ek olarak: "Rusların Bulgarlardan fethetmiş oldukları yer". Orası "Silistre" şehri olup "Talsira" olarak geçmiştir (s. 123).

şehre indi ve üç sene orada kaldı. Rus knezi, Tzimiskes'ten emân dileyip adamlarıyla beraber bu şehirden ayrılmak ve ülkelerine dönmek için izin istedi. Tzimiskes, knezin isteklerini kabul etti ve hem şehri hem de şehirde bulunan kaleleri teslim aldı. Keza Ruslar bu şehri Bulgarlardan almışlardı. Tzimiskes, Bulgar Çarı Samuel'in yanında bulunan oğlunu teslim aldı. Kalelere valiler tayin etti ve ardından Konstantiniyye'ye geri döndü.[440]

***

Safer 359'da (Aralık/Ocak 969-970) Cevher, Cafer b. Fellâh'ı büyük bir orduyla Mısır'dan Şam'a gönderdi. Rabîülâhir ayında (Şubat/Mart) Remle'yi fethetti. el-Hasen b. Ubeydullah ve İhşîdîlerden bir grubu esir aldı. Onları Mısır'a gönderdi ve bir süre orada tutuklu kaldılar. Ardından Mağrib'te bulunan el-Muiz-Lidînillâh'ın huzuruna çıkarıldılar ve halife onları affetti.[441]

İbn Fellâh Dımaşk'a gitti ve orayı fethetti.

[360/970-971]

---

[440] Tzimiskes'in Ruslarla yapmış olduğu savaş hakkında detaylı bilgi için bkz. Schlumberger, **L'Epopée**, I, s. 110-262; Ostrogorowski, s. 121; **er-Rum ve Sılatihim bi'l-Arab**, II, s. 47; **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 464-467.

[441] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 1; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 123; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 591; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 120; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 266; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 166; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 23.

el-Abbâs b. el-Hasen[442] eş-Şirâzî Bağdat'taki vezirlikten azledildi ve yerine Muhammed b. Dayamhîs[443] getirildi (4 Cemâziyelâhir 359/14 Nisan 970). Ele geçirilmesi ve malları müsadere edilmesine rağmen Recep ayının bitimine iki gece kala (Mayıs 971) el-Abbâs b. el-Hasen eş-Şirâzî ikinci defa vezarete getirildi.[444]

[359/969-970]

---

[442] St. Petersburg nüshasında bu şekildedir ve doğrusu: "el-Huseyn". Kendisi 303 senesinde Şiraz'da doğan Ebû'l-Fadl el-Abbâs b. el-Huseyn eş-Şirâzî'dir. Muizzüddevle ile beraber Bağdat'a bulundu ve vezir el-Mühellebî'nin naipliğini yaptı. 357 senesinde vezir tayin edildi ancak aynı sene içerisinde azledildi. 360 senesinde görevine iade edildi fakat 362 senesini sonunda onu ele geçirdi ve öldü. (Onun hakkında bkz. **el-Muntazam**, VII, s. 73; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 181, 185, 186, 235, 237, 240, 242, 245, 247, 259, 260, 292, 293, 306, 313; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 547, 573, 576; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XVI, s. 659, n. 709, XVI, s. 663, n. 717; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 278; **el-İber**, II, s. 295; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 222-223, n. 156, XVI, s. 309; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 68-69; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 204; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 39; **Târihû'l-İslam** (bizim tahkikatımız, H. 351-380), s. 307.

[443]St. Petersburg nüshasında bu şekildedir. Doğrusu: "İbn Fesancis". Kendisi, Ebû'l-Ferec Muhammed b. el-Abbâs b. Fesancis'tir ve 303 senesinde Şiraz'da doğmuştur. 308 senesinde Muizzüddevle'nin yanında bulundu. Bağdat'a geldi ve vezarete getirilinceye kadar vezir el-Mühellebî'nin zimâmlık görevini üstlendi ancak daha sonra eş-Şirâzî tarafından azledildi. 370 senesinde vefat etti. Onun hakkında bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 9; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 308-309, n. 217; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, III, s. 198; **Mu'cemü'l-Udeba**, III, s. 251; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 168, 179, 183, 185, 187, 190, 192, 204, 205, 208, 231; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 1, 64-66; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 234, 237, 240, 241, 260-269.

[444] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 264, 269, 283; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 204, 208.

359 yılı Şaban ayında (Haziran/Temmuz 970) Tıbr[445] el-İhşîdî Mısır bölgesindeki Ard es-Sûfle'ye[446] gitti. Asker toplayarak Feramâ'ya[447] baskın düzenledi. Valiyi ele geçirdi ve mallarını yağmaladı. Ard es-Sûfle'yi ele geçirmesi üzerine Cevher, Mısır'dan bir orduyu onun üzerine gönderdi. Tıbr, Sahract'a[448] ulaşana kadar yoluna devam etti. Askerler kendisini orada karşıladı ve Tıbr mağlup oldu. Sahract yağmalandı ve bu yüzden orada bulunan insanlar fakirleşti. Kendisi ordan kaçtı ve Rum topraklarına gitmek için bir gemiye bindi. Fakat Sur ehlinden, İbn Abân olarak bilinen bir adam, beraberindeki grupla onun peşine düştü. İbn Abân onu ele geçirdi ve Şam'da bulunan İbn Fellâh'a götürdü. İbn Fellâh da onu (aynı senenin Şevval ayında) Mısır'da bulunan Cevher'e gönderdi. Orada teşhir edilen İbn Abân sekiz ay hapiste kaldı ve orada öldü. Öldükten sonra derisi yüzüldü ve Mısır ile Kahire arasında bulunan el-Menzûr'un yanında çarmıha gerildi.[449]

---

[445] Bu isim tahrifata uğraya uğraya şu şekillere kadar gelmiştir: "Bî'r", Beşir, Zübeyr".

[446] Mısır bölgesindeki Ard es-Sûfle'den kastedilen: Mısır'ın kuzeyinde, deniz kıyısında yer aldığı bilinmektedir. Karşısında: Asvan ve Nübe ülkesinin yanında Yukarı ya da Güney Mısır bulunmaktadır.

[447] Feramâ (الفَرَما): "Harekelerle yazılmıştır. Tinnis'in doğusunda, Mısır bölgesinden sahile doğru uzanan bir şehirdir. Katiya'ya yakındır ve Ariş ile Fustat arasında, Mısır'a giderken sağ tarafta yer almaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 255-256).

[448] Sahract (صَهْرَجْت): "Mısır'da, Kahire'nin kuzeyinde Mûnya Ğumar'a komşu olan iki köydür. Nil'in kolu üzerindedir ve Benha ile aralarında sekiz mil vardır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 436).

[449] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 122: "Beşbîr el-İhşîdî"; s. 128: "Tib'ir"; s. 129: "Komutan Tıbr Ebû'l-Hasen" ismiyle geçmektedir. Bkz. Makrîzî, **el-Mukaffa** (thk. Muhammed el-Ya'lâvî) s. 217. Daî İdris İmadeddin el-Karşî, "Tıbr'ı" ismini harekelendirip "Zübeyr" olarak adlandırmıştır. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**'te bu şekilde anlatır: "Bu senenin (ya da 359

[360/970-971]

---

senesi) Şaban ayında Zübeyr el-İhşîdî, Mısır dolaylarında yer alan bir bölgeye gitti. Ordu toplayıp el-Karamâ'ya (bu şekilde ve doğrusu el-Feramâ) baskın yaptı ve Cevher tarafından atanan valiyi ele geçirdi. Burayı el-Mutî el-Abbâsî'nin yönetimine döndürdü ve sancaklara onun adını yazdı. Bunun üzerine komutan Cevher, eş-Şerif Ebû'l-Kasım Yahya el-Huseyni'yi onun üzerine gönderdi. Onu orada sıkıştırdı ve teslim olmasını istedi. Ancak o bunu kabul etmeyerek ısrarla asilik, hırçınlık, taşkınlık yapmaya ve fesat çıkarmaya devam etti. Zübeyr'in beraberinde eş-Şerif Ebî'l-Kasım el-Alevi el-Aftâsî bulunuyordu. Komutan, kara ve deniz birliklerini onun üzerine yolladı. Zübeyr, Sahract'a baskın düzenlemiş ve orayı yağmalamıştı. Komutan Cevher, onun Mısır'da bulunan evinin yağmalanmasını emretti. Damadı Ali b. Nasır es-Sirrac'ı ele geçirdi ancak kendisinden yüklü miktarda rüşvet aldı. Müslim b. Abdullah el-Huseyni onu bağışladı, saygı gösterdi ve ardından serbest bıraktı. Daha sonra Zübeyr geri döndü ancak komutan Cevher'in askerleri Sahract'ı ele geçirince kaçtı. Askerler onun peşine düştü ve taraftarlarının birçoğunu öldürdüler. Kendisi Tinis'e (Tins: Yanlış yazılmıştır) yöneldi. Tuzlu deniz yoluyla Şam'a ve oradan da Rum topraklarına gitmek istiyordu. Zübeyr sancaklarını alarak alt üst edilmiş olan Mısır'a girdi. Cevher, Zübeyr'i ele geçirmek amacıyla içerisinde silahlı askerlerin bulunduğu bir donanmayı gönderdi. Dimyat'tan bir grup Mağribliyi öldürmek için ele geçirmişti ancak Dimyat halkı ona karşı çıkıp onunla savaştı. el-Himmam'a gitmek üzere denize açıldı. el-Himmam'da kendisi, ona bağlı olanlar ve askerleri yakalandı. Orası ele geçirildi. Bu haber Cevher'e ulaştı ve komutan Cevher, Zübeyr'in bölgesine İbrahim b. Ahmed olarak adlandırılan adamını vali olarak atadı."

"Zübeyr tutsak olarak kendisini yakalamakla görevli olanlarla beraber Şeval ayının on dördünde oraya ulaştı. İnsanlar onun teşhir edilmesini izlemek amacıyla toplandılar. Zübeyr bir devenin üzerindeydi ve ona bağlı olan bir grup da onunla beraberdi. Ardından komutanın makamına götürüldü ve huzuruna çıkarıldı. Kadı Ebû Tahir ve vezir Ebû'l-Fadl, komutanın yanında da bulunuyorlardı. Komutan Zübeyr'e: "*Seni emîrü'l-mü'minîn'e karşı isyana sevk eden şey nedir*?" diye sordu. O, Necip olarak adlandırılan bir askeri işaret ederek: "*Bu iş onun işidir*" dedi. Necip: "*Vallahi de bu yaşananlarla hiçbir alakam yoktur*" dedi. Durumları 60. senenin (360) Rebîülâhir ayına kadar bu şekilde devam etti ve daha sonra Zübeyr öldü."

Cafer b. Fellâh 360 senesinde gulamı Fettûh ile beraber büyük bir orduyu Dımaşk'tan Antakya'ya gönderdi. Beş ay orada kaldı ancak hiçbir şey elde edemedi. O sıralarda Ioannes Tzimiskes Bulgaristan'a sefere çıkmıştı.[450] el-Ağsem[451] el-Karmatîyî[452] Şam'a yönelince İbn Fellâh, Karmatîlere karşı kendisine destek olması için Fettûh'u beraberindeki askerlerle birlikte çağırdı. Şehri muhasara altına almışken halkın kendisine şiddetle karşı koymasının ardından Antakya'dan ayrıldı. Oradan ayrılmasının ardından Antakya'da deprem meydana geldi ve surun büyük bir parçası koptu. İmparator Ioannes Tzimiskes, Mihail el-Burcî'ye on iki bin usta ve işçi gönderdi. O da surun yıkılan tarafını yeniden inşa etti ve eski haline döndürdü.[453]

[361/971-972]

el-Ağsem el-Karmatîyî Dımaşk'a geldi. Cafer b. Fellâh onu karşıladı, aralarında çatışma çıktı. İbn Fellâh yenilgiye uğradı ve el-Karmatîyî orayı ele geçirdi. Ardından Mısır'a gitti ve Aynü'ş-Şems'e indi. Askerler onun peşine düştü ve 1 Rebîülevvel 361 Cuma günü (22 Aralık 971) Kahire dışında savaştılar. Çok sayıda Mağribli öldürüldü ve aynı ayın üçüncü

---

[450] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 126; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 132-133; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 171-172; **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 473; **er-Rum ve Sılatihim bi'l-Arab**, II, s. 48.

[451] Doğu edisyonu, s. 139: "el-A'şem". Britanya nüshasından doğruladık. Kendisi **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr** -s. 181- kitabında geçtiği gibi Ebû et-Tahir el-Hasen b. Ahmed el-A'meşî olup, el-Hasen el-Ağsem olarak bilinmektedir. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 130: "el-Ağsem".

[452] H. 286 senesinde Bahreyn'de kurulan Karmatî Devleti'nin nüfuzu Arap Yarımadası'nın büyük bir bölümüne kadar yayılmıştır. el-Hasen el-Karmatîyî'nin liderliğinde kuvvetleri, Şam'a kadar ulaşmıştır.

[453] Antakya'da yaşanan deprem ile Antakya'ya yapılan saldırı başka kaynaklarda yer almayıp sadece müellif tarafından bahsedilmiştir.

günü olan pazar günü aralarında ikinci defa çatıştılar. el-Karmatîyî günün sonunda yenilgiye uğradı. Fâtımîler onun sevadlarını yağmaladılar. el-Karmatîyî Remle'ye gitti.[454]

Cevher 3 Rabîülâhir günü (23 Ocak 972) Mısır'da bulunan İhşîdîlerin ve Kâfurîlerin toplanması için çağrı yaptı. Bunun üzerine yaklaşık bin gulam toplandı. Ancak Cevher onları ele geçirdi ve kendileri için hazırlamış olduğu hapishanede hapsetti.

el-Karmatîyî'nin mağlup olmasından sonra Cevher, kardeşinin oğlu İbrahim'i büyük bir orduyla Şam'a gönderdi. /B100/ el-Karmatîyî onu karşıladı ve savaştılar. Savaşın sonunda Fâtımîler mağlup oldular. 361 yılının Ramazan ayında (Haziran/Temmuz 972) Mısır'a girdiler ve hayvanlarına çok miktarda mal yüklediler. el-Karmatîyî Remle'de kaldı.[455]

[362/972-973]

el-Muiz-Lidînillâh, 362 yılının Safer ayında Mısır'a gitmek amacıyla Kayrevan şehrinden ayrıldı. 7 Ramazan'da Mısır'a ulaştı. Mısır'a girdi ve orayı vatanı haline getirip yönetim merkezini de oraya taşıdı. Cevher'in tutukladığı tüm İhşîdîleri ve Kâfurîleri serbest bıraktı ve istedikleri yere gitmelerine izin verdi.[456]

---

[454] Bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 181-184; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 127, 129, 130; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 134-136, 143; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 58; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 222; **el-İber**, II, s. 314-315; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 372; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 269; **Târihî Ahbarü'l-Karâmita**, s. 57-59; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 111-112; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 296; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 29; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 361; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 228.

[455] Bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 184; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 143: "Cevher kız kardeşinin oğlunu gönderdi." **Uyûnü'l-Ahbâr**'daki bilgiler ile müellifin tespiti uyuşmaktadır.

[456] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 137.

***

Tzimiskes Bulgaristan'dan döndükten sonra Şam bölgesine sefer düzenledi. Zilhicce ayında (Eylül-Ekim 972) Malatya nahiyesinde bulunan Fırat'ı geçerek büyük bir orduyla Diyar-ı Rabi'a'ya gitti. 1 Muharrem 362'de (12 Ekim 972) Nusaybin'e girdi. İnsanları öldürüp esir aldı ve şehri yaktı. Ebû Ta'lib b. Nâsırüddevle b. el-Hasen b. Ubeydullah b. Hamdân ile (kendisine her yıl mal göndermesi karşılığında) ateşkes sağlanana kadar Nusaybin'de kaldı. İbn Hamdân bir yıllık ödemeyi zamanında yaptı.[457] Daha sonra Meyyâfârikîn yakınlarına gitti ve şehrin kendisine teslim edilmesini istedi ancak bu isteği gerçekleşmedi. Doğu domestikosu olan komutanını Bıtn Hinzit'te[458] naip olarak bıraktı ve daha sonra oradan ayrıldı. İmparator bu bölgeden ayrıldıktan sonra yola koyuldu ve Amîd'e indi. 362 senesinde Müslümanlar ile arasında büyük bir çatışma çıktı. İki taraftan da çok sayıda insan öldürüldü. Domestikos ile beraberindeki bir grup ele geçirildi. Müslümanlar silah ve aletlerden oluşan değerli ganimetler elde ettiler. Domestikos, 363 yılının Cemâziyelâhir ayında (Şubat/Mart 974) ölene kadar Ebû Ta'lib'in elinde esir kaldı.[459]

---

[457] Bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 210; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 618; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 112; **el-Muntazam**, VII, s. 59-60; **Tarîh ez-Zaman**, s. 67; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 200; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 157; **el-İber**, II, s. 325; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 223; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 296; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 271; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 306; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 39; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 67.

[458] Britanya nüshasında: "Bıtr Hizit"; S nüshasında: "Hizit"; Doğu edisyonu, s. 140 "Hinrit" olarak geçmektedir ve bunu **Mu'cemü'l-Büldân**'dan doğruladık (V, s. 418).

[459] Denilir ki; "esir tutulan domestikos yarası yüzünden hastalandı. Ebû Ta'lib onun iyileşmesi için pek çok doktor göndererek elinden gelen her şeyi yaptı ancak hiçbiri fayda etmedi ve domestikos öldü." Bkz. **el-Kâmil fi't-**

Rumların Nusaybin'de yaptıkları karşısında paniğe kapılan Musul halkı Bağdat'a gitmeye karar verdi. Ebû Ta'lib b. Hamdân da onların arasındaydı ve bu haber Bağdat'a ulaştı. Galeyana gelen halk büyük bir kargaşaya sebep oldu ve bu durum her tarafa yayıldı. İnsanlar ellerindeki Mushaf parçalarıyla darü's-sultan'a gittiler ve gürültü kopardılar. Oraya hücum ederek darü's-sultan'ın demirlerini söktüler ve içeri girmeye çalıştılar. Bir süre daha bu şekilde hareket ettiler. (Halife) bu grubun oradan uzaklaştırılmalarını emretti. (Verilen emirin ardından) üzerlerine oklarla saldırıldı. Bir grup öldürüldükten sonra oradan ayrıldılar. Şehir ise kargaşa ve fitne içerisinde kalmaya devam etti.[460]

İzzüddevle Bahtiyâr Bağdat'tan ayrılarak Kufe'ye gitti. Şehrin ileri gelenlerinden bir grup onu karşılamaya gitti. Rumlardan korkularından, hem kendilerinin hem de Bağdat halkının içine düşmüş olduğu durumu şikâyet ettiler. Kendilerinin onlarla (Rumlarla) savaşacak güçlerinin olmadığını ve bu nedenle kendilerini savunup savunmayacağını sordular. İzzüddevle Bahtiyâr önce Bağdat'a ve oradan Rum topraklarına gideceğini bildirdi. Muhammed b. Bakiyye'yi[461] bir mektupla Hacip Sebûktekin'in yanına Bağdat'a göndererek gaza için hazırlık yapmasını, şehirden silahlı adam toplamasını ve onları da yanına alarak gelmesini bildirdi. İbn Bakiyye Bağdat'a

---

Târîh, VIII, s. 627; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 211; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 312-313; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 169; **Tarîh ez-Zaman**, s. 67; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 113.

[460] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 303; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 210; **Tarîh ez-Zaman**, s. 67; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 200; **el-Muntazam**, VII, s. 60; **el-İber**, II, s. 325; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 271.

[461] "İzzüddevle Bahtiyâr onu vezir tayin etti. Onun babası çiftçiydi. Ayrıca Bahtiyâr'ın yemeklerinden sorumlu mutfak görevlisi olup, boynuna mendil koyuyordu." (**el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 628).

ulaştı. Müslümanların kalabalık bir orduyla kendilerine doğru harekete geçtiği haberinin Rumlara ulaşması amacıyla herkesin gücü yettiğince silahıyla birlikte kendisine katılmasını istedi. Hacip Sebûktekin muazzam silah ve savaş aletlerini gün yüzüne çıkardı. Bahtiyâr'ın kardeşleri Ebû Tahir ile Ebû İshak ve emirler ile komutanlar da onunla beraber yola çıktılar. Cadde ve çarşılardan yürüdüler. /A101/ Genç ve orta yaşlılardan oluşan yaklaşık altmış bin silahlı adam toplanmıştı. O gün gerçekten muazzam bir gündü ancak bu durum onun mağlubiyetiyle son buldu. Çünkü herkes kınından silahlarını çıkartmaya başlamıştı. Sultanı kendilerine muhtaç gördükleri için heybetinden korkmuyorlardı. Neticede bir tarafta Şiîler öteki tarafta Sünniler olmak üzere iki gruba ayrıldılar ve birbirlerine lanet okudular. Rum meselesini bir tarafa bırakıp birbirleriyle çatışmaya başladılar. Aralarında şiddetli çatışmalar çıktı. Halife onları yatıştırmakta aciz kaldı. Yolları kestiler, gündüz vakti insanların elbiselerini çalıp tüccarların ev ve iş yerlerini yağmaladılar. Olaylar iyice çığırından çıktığı için insanlar sıkıntıya düştüler ve çarşılar kapandı.

İzzüddevle Bahtiyâr Bağdat'a ulaştığında halk arasındaki fitnenin artmış olduğunu gördü. İnsanların kendisine saygı göstereceğini düşünmüştü ancak düşündüğünün tam tersi bir durumla karşılaştı. el-Ayyarûn[462] ve isyancıların bu şekilde hareket etmelerine müdahale etmedi. Birlik ve beraberlik olma-

[462] el-Ayyarûn: Sözlükteki anlamı çalışmayan, çok dolaşan, bir yerden bir yere intikal eden. Kendi nefsine hâkim olamayan, nefsine yenik düşen. el-Miar, kelimesi kesre ile yazılmaktadır ve ayaklarıyla yolları aşan kişidir. el-Ayyar: Çok gidip gelen, zeki ve çok gezen. Denilir ki: Âra el-feras yaîr: Kaçak gibi giden, hiçbir şeyden utanmaz ve istediği yere gider. Kendisi gezen ve dolaşan kişidir.

dığı için herkes başına buyruk hareket ediyordu. Kimse nefsine hâkim değildi. Bağdat'taki fitne şiddetlenip yayılınca şehirdeki düzen iyice bozuldu. Durum böyle olunca halife şehrin batı bölgesini ateşe vermek zorunda kaldı. 362 senesi, Ramazan ayının bitimine iki gece kala (Kasım 972) Basra kapısını yaktı. Bereket Zelzel sınırından, es-Sîmmekîn'e kadar olan yerler yandı. Halife insanların yangını söndürmelerine izin vermedi. Yangın sağ ve kuzey yönünde ilerledi. Orada bulunan erkek, kadın, yaşlı ve genç herkes kömürleşene kadar yandı. Son derece ürkütücü olan bu hadisenin benzeri ne görülmüş ne de duyulmuştu. İnsanlar şehrin batı bölgesinden doğu yakasına intikal ettiler çünkü doğu tarafı sakinken batıda fitne yaşanıyordu. Halife serserilerden ve fitnecilerden on kişiyi ele geçirdi, dördünü öldürdü. Geri kalanlara hem emân hem de para vereceğini bildirdi. Böylelikle az da olsa bela uzaklaştırıldı ve fitne sona erdi.

İzzüddevle mali sıkıntıya düştü. Hizmetlileri ve askerleri maaşlarını talep edince el-Mutî-Lillâh'tan yardım istedi ancak halife de aynı sıkıntının içerisindeydi. Buna rağmen İzzüddevle'ye dört yüz yirmi bin dirhem götürülmesi hususunda anlaştılar. Halife bu miktarı denkleştirebilmek için darü'l-hilafe'de bulunan elbiseleri ve eşyaları sattı. İzzüddevle'nin mali sıkıntısı ehl-i zimme, ehl-i mille, tüccar, adiller ve mutasarrıfların mallarına el koymasıyla düzeldi.[463]

el-Abbâs b. Huseyn eş-Şirazî'yi vezaretten azletti ve tutuklayarak mallarına el koydu. el-Mutî-Lillâh 5 Zilhicce 362'de (6

---

[463] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 303-308; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 210-211; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 618-619; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 200; **el-Muntazam**, VII, s. 60; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 65-66.

Eylül 973) Muhammed b. Bakiyye'yi tayin etti, ona hilat giydirdi ve en-Nasîh lakabını verdi.[464]

[363/973-974]

el-Ağsem el-Karmatîyî ordusuyla Mısır'a geri döndü. Bunun üzerine el-Muiz'in veliahdı Emir Abdullah b. el-Muiz-Lidînillâh ona karşı harekete geçti. Aralarında çatışma çıktı ve her iki taraftan çok insan öldü. Bu çatışma Mısır bölgesinde, el-Cubba'nın[465] yanında, el-Kevm el-Uhmar olarak bilinen bir yerde meydana gelmişti (5 Şaban 363/1 Mayıs 974). (Savaşın ardından) el-Karmatîyî Şam'a kaçarken askerleri ve onun etrafında toplanmış olan kimselerden bin dört yüz elli esir alındı. Emir Abdullah askerleriyle Mısır'a girdi. Aldığı esirleri teşhir etti ve ardından tutukladı. Kalan esirleri Ramazan ayının bitimine beş gün kala (Mayıs 974) öldürdü.[466]

Bu arada İzzüddevle'nin mali sıkıntısı daha da arttı. Askerler rızklarını ısrarla istemeye başlamışlardı. Hacip Sebûktekin'nin ikta gelirleriyle mal göndermemesi /B101/ durumu daha da zorlaştırmıştı. Türkler, Sebûktekin'in etrafında toplanmışlardı. Keza Sebûktekin onlara sahip çıkıyor ve onları destekliyordu. Bu durumdan rahatsız olan İzzüddevle Türkleri ele geçirmek için harekete geçti. Bunun üzerine (Türklerin)

---

[464] Doğu edisyonu, s. 141: "Nash". St. Petersburg nüshası, **Tekmiletü Târih-i Taberî** ve **en-Nücûm**'dan doğruladık. Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 268; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 212; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 310; **el-Muntazam**, VII, s. 61; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 66.

[465] **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da geçtiği gibi (I, s. 203); Cubba Umeyra (جبّ عُمَيرة)

[466] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da bin beş yüz esirden bahsedilir (I, s. 201-206); **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 3; **Târihî Ahbarü'l-Karâmita**, s. 59-61; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 638; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 159-160; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 276; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 74-75; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 199.

hepsi dağıldı. (Mali) sıkıntı içerisindeki vezirleri de Sebûktekin'i ele geçirmesi için İzzüddevle'yi kışkırtıyorlardı. Şayet Sebûktekin'in durumu bu şekilde devam ederse iktalardan, hazinelerden, zahirelerden, adamlardan ve taraftarlarından almış olduğu mallarla daha da güçlenecekti. Bu yüzden İzzüddevle ile Sebûktekin'in arasında yeniden bir gerginlik yaşandı. Görünürde durum düzelmişti ancak içten içe birbirlerine karşı gizli bir nefret besliyorlardı. 363 yılı Şaban ayında (Nisan/Mayıs 974) İzzüddevle onun iktalarını ve mallarını ele geçirmeye karar verdi. İzzüddevle Bahtiyâr önce Vasıt'a ardından Ahvaz'a gitti. Halife el-Mutî-Lillâh, Hacip Sebûktekin, Muizzüddevle'nin oğulları olan kardeşleri İbrahim ve Ebû Tahir'i, eşini, annesini, silahlarını ve savaş aletlerini Bağdat'ta bıraktı. Sebûktekin'in iktasına el koyarak hacip unvanını elinden aldı ve Bağdat'ı terk etmesini bildirdi. Türklerden de bir grubu ele geçirdi, geri kalanların orada ikamet etmemelerini istedi. Basra'da ikamet eden oğlu Merzubân b. Bahtiyâr'a elçi göndererek yanındaki Türklerin tamamını ele geçirmesini ve geri kalanları oradan uzaklaştırmasını talep etti. Merzubân bunu yerine getirdi. Tüm bunlar Bağdat'ta bulunan Sebûktekin'e ulaşınca, yanında bulunan askerlerden yardım istedi ve uzakta bulunan askerlerini de getirterek Medinetüsselam'ın kontrolünü ele geçirdi. Sünni mezhebine mensup cemaat onun (Sebûktekin'in) etrafında toplandı. (Sebûktekin'in Bağdat'ı ele geçirmesinden) memnun olan Sünniler sayıca Şiîlerden fazlalardı. Onlar Bahtiyâr'dan hoşlanmıyorlardı ve en nihayetinde ona savaş ilan ettiler. Her iki grup arasında hizipleşme meydana geldi. (Çatışma çıkınca) Medinetüsselam'ın batı cenahında bulunan el-Kerh varoşuna sığındılar. Orada bir savaş çıktı, çok kan döküldü, saklanan insanların ırzlarına geçildi.

el-Kerh ikinci defa yakıldı. Tüccarlar fakirleşti, ayyârlar tüccarların evlerine girerek mallarına, haremlerine ve evlerine saldırdılar. Şiîler Bahtiyâr'ın şiarı, Sünniler ise Sebûktekin ve Türklerin şiarıyla hareket ediyorlardı. Hazinelere, silahlara ve savaş aletlerine sahip olan Sebûktekin, Bahtiyâr'ın kardeşleri İbrahim ile Ebû Zahir, annesi ve bütün ailesini oradan çıkardı. Evleri ateşe verildi, daireleri yağmalandı ve durum bu şekilde devam etti.

el-Mutî-Lillâh fitneden kurtulmak için Bağdat'tan ayrılmaya niyetlendi. Ancak Türkler onu ve ordusunu ele geçirerek yönetimi oğlu Ebû Bekr Abdülkerim'e devretmesini teklif ettiler. Halife onlardan korktuğu için isteklerini kabul etti ve bunu yapacağına söz verdi. Böylece el-Mutî-Lillâh hilafetten düşürüldü ve (Sebûktekin) onu azletti. Ülkeyi yönetme konusunda aciz kaldığını ve kendi iradesiyle hilafetten çekildiğini bildirerek yönetimi oğlu Ebû Bekr'e devretti ve (orada bulunanlar) kendisine şahitlik ettiler. Bu hadise, 363 senesi Zilkade ayının on üçüncü gecesi (Ağustos 974) gerçekleşti. Hilafeti yirmi dokuz yıl, beş ay, yirmi bir gün sürmüştü. 8 Muharrem 364'te (28 Eylül 974) Deyrü'l-Akûl'de[467] vefat etti.

[et-Tâi-Lillâh'ın Hilafeti]

Türklerin lideri Sebûktekin, Ebû Bekir Abdülkerîm b. el-Mutî-Lillâh'ı hilafete getirtti ve et-Tâi-Lillâh olarak lakaplandırıldı. Hilafetinin üçüncü gününde Sebûktekin'e hilat giydirerek Nâsırüddevle lakabını verdi ve onu emîrü'l-ümerâ tayin etti. Onu karşılamak için hazırlık yapan Bahtiyâr Ahvaz'dan

---

[467] Deyrü'l-Akûl (دير العاقول): "Medain Kisra ile en-Numaniya arasındadır. Dicle kıyısında olup, Bağdat ile arasında on beş fersah bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 520).

ayrıldı ve Vasıt'a döndü. /A102/ Rey'de bulunan amcası Rükn-üddevle el-Hasen b. Büveyh ve oğlu Adudüddevle'ye mektup yazarak başına gelenlerden ötürü dert yanıyor ve kendisine yardım etmelerini istiyordu. Ayrıca Adudüddevle'nin Musul'da bulunan kızının kocası İbn Sa'leb b. Nâsırüddevle b. Hamdân ile civardaki valilere ve şehirlere mektup gönderdi. Amcası Rüknüddevle yolculuğa çıkmak için yaşının ilerlemiş olduğunu ve harekete geçebilecek güçte olmadığını bildirdi ancak adamı Ali b. Muhammed b. el-Âmid'i ordusuyla beraber gönderdi. Oğlu Adudüddevle Fenna Hüsrev'i de kendisine yardım etmekle görevlendirdi. Bunun üzerine Sebûktekin savaş hazırlıklarına başladı.

(Sebûktekin) Vasıt'a gitmek için yola koyuldu ve el-Mutî'yi de beraberinde götürdü fakat Deyrü'l-A'kûl'a ulaştıklarında el-Mutî-Lillâh vefat etti. Ardından Sebûktekin de hastalandı ve Deyrü'l-A'kûl'da dört gün kaldıktan sonra öldü.[468] Türkler onun yerine Alftekin (Alptekin) eş-Şerabî denilen başka bir Türk gulamını kendilerine emir seçtiler. Ordusunu harekete geçirdi ve Vasıt'tan Dûnû'l-Fersah'a indi. İki ordu karşı karşıya geldi. Vasıt'ın batı yakasında kırk sekiz gün süren bir savaş çıktı. Türkler Vasıt'tan Medinetüsselam'a kaçtılar. Adudüddevle Fenna Hüsrev yardım için Irak bölgesine ulaştı.

---

[468] Sebûktekin'in vefatı hakkında bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 216; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 334; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 645; **el-Muntazam**, VII, s. 76-79; **el-Muhtasar fi Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 114; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 277; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 298; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 428-429; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 108; **el-İber**, II, s. 333; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 312; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 48; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 69; **el-Fâhrî**, s. 390; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XV, s. 116, n. 166. **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa** içerisinde: "Deylemliler ile savaşarak onları mağlup etti. Ancak ellerindeki malları atına yükleyince atı düştü ve öldü."

Bahtiyâr ve kardeşleri atlarından indiler ve huzurunda eğilerek onu karşıladılar. Fenna Hüsrev'in Medinetüsselam'ın doğu, Bahtiyâr'ın ise batı yakasına gitmesine karar verdiler.

[364/974-975]

Türkler Deyâli olarak bilinen nehirdeki köprüyü geçtiler ve ağırlıklarını bıraktılar. Bir grup süvari, Adudüddevle Fenna Hüsrev'i karşılamak için yola çıktı. 14 Cemâziyelevvel günü (30 Ocak 975) onlara doğru harekete geçti. Tan vaktinden, akşamüstüne kadar savaştılar. Savaşı kaybeden Türkler köprüyü geçtiler ancak hem kendilerinden hem de halktan birçok kişi ya boğuldu ya da savaşta helak oldu. Türkler hezimete uğramış olarak et-Tâi ile beraber Tikrit'e indiler ve eşyalarının tamamı yağmalandı. Cemâziyelevvel ayının bitimine on iki gece kala çarşamba günü (Şubat 975) Fenna Hüsrev ile Bahtiyâr Bağdat'a girdi. Fenna Hüsrev tarafından gerçekleştirilen bu fethin ardından kendisinde Irak topraklarını istila etme arzusu uyandı ve Bahtiyâr ile kardeşlerine kendi dairesinde bir tuzak hazırladı. Cemâziyelâhir ayının bitimine beş gece kala cuma günü (Mart 975) onları ele geçirdi. Basra'da bulunan Merzubân b. Bahtiyâr'a, babası adına mektup yazarak Basra'yı Adudüddevle'ye teslim etmesini ve Medinetüsselam'a gelmesini bildirdi. Ancak (Merzubân) elçiyi ele geçirdi ve onun bu isteği kabul edilmedi. Fenna Hüsrev, Muhammed b. Bakiyye'nin ülke yönetimini ve hazinenin işlerini yürütmesine karar verdi.[469] Alftekin[470] ile Türkler Şam'a kaçmaya karar verdiler.

---

[469] Zikredilen olaylar için bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 334-344; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 217-219; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 645, 648, 651; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 279.

[470] Alftekin, Aftekin, Alfintekin ve Heftekin de denilmektedir. Kendisi Ebû Mansûr el-Muazzî el-Hâcip. Doğrusu ise Alptekin ya da Abd Cîled'tir (Kaşgarlı, **Dîvânü Lugati't-Türk**, I, s. 346-347, H. 333).

et-Tâi ve diğerleri ise Bağdat'ta kalmayı uygun gördüler. Adudüddevle Darü'l-hilafe'yi yeniden onardı ve yataklarını yeniletti.[471]

et-Tai geri döndü. Ordu onu karşılamaya çıktı. 8 Recep perşembe günü Adudüddevle onu karşıladı. Fenna Hüsrev, Ebû Mansûr'u azletti ve Muhammed b. Bakiyye'yi Vasıt, Tikrit ve Ukbara'da[472] görevlendirdi ve buraları kendisine bağladı. Vezirlik haricindeki tüm görevler ona verildi.

Fenna Hüsrev, İbn Bakiyye'yi ele geçirmek amacıyla Vasıt'a bir ordu gönderdi. İbn Bakiyye, üzerine gönderilen orduyu karşılamak için yola koyuldu ve iki ordu arasında çatışma çıktı. İbn Bakiyye mağlup oldu ve kendini koruma altına almak amacıyla oradan ayrıldı ve kendi topraklarına gitti. Daha sonra durumlar Fenna Hüsrev'in aleyhine dönmeye başladı. Çünkü oğlunun Bahtiyâr ile kardeşlerini yakaladığı ve yönetimi onlar olmadan tek başına ele geçirdiği haberi babası Rüknüddevle'ye ulaşmıştı. Ancak Fenna Hüsrev babasının sözlerini dikkate almadı. Bunun üzerine Rüknüddevle oğlunu, onları serbest bırakmadığı takdirde üzerine gitmekle tehdit etti. (Babasının tehdidi karşısında Fenna Hüsrev) Ali b. Muhammed b. el-Amîd ile birlikte babasına bir mektup gönderdi. Ordunun ve devlet görevlilerinin Bahtiyâr'dan nefret ettiklerini, /B102/ rızklarını istediklerini ve (Bahtiyâr'ın) yüzlerine karşı kötü sözler söyleyerek onları kötülediğini ve bu nedenle Bahtiyâr'a bir kötülük yapmalarından korktuğu için onu -yani Bahtiyâr'ı- kendi dairesinde himayesi altına aldığını bildirdi. Ayrıca kendisinin bu meseleye karışmamasını ve onu himaye

---

[471] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 343.

[472] Ukbara: "İlkin damma ikincisi sükûn, "b" fetha ile yazılıp ister uzatarak ister kısaltarak okunur. Sarifeyni ve Avana yakınlarında Duceyl'de bulunan bir beldedir ve Bağdat ile arasında on fersah vardır." (**Mucem**).

etmekten vazgeçmesini istedi. Ali b. el-Amîd cevap mektubuyla beraber döndü ve Rüknüddevle, yönetimi Bahtiyâr'a devrederek onu serbest bırakmasını ve kendi yoluna gitmesini bildiriyordu. İbn el-Amîd'in arabuluculuğuyla Fenna Hüsrev ile Bahtiyâr arasında anlaşma sağlandı.

Varılan anlaşmaya göre; Bahtiyâr ile kardeşi İbrahim, onun iktidarı boyunca Bahtiyâr'ın elinde bulundurduğu tüm kasaba ve şehirleri iade edecek ve kendisi oradan ayrılacak. Ancak Rüknüddevle'nin ardından kendisinin yönetimini kabul edecek, onun izni olmadan hiçbir meseleyi çözmeyecek ve anlaşma yapmayacaktı. Anlaşma sağlandıktan sonra yemin ederek bunu bir kâğıda geçirdiler. Adudüddevle her ikisine de anlaşmaya sadık kalacaklarına dair yemin ettirdi. Fenna Hüsrev, Bahtiyâr ile İbrahim'e ve kardeşleri Ebû Zahir'e hilat verdi ve onlar da bu hilatları giydiler. Fenna Hüsrev'in ayaklarına ve yere kapandılar. Daha sonra dairelerine gittiler. Bu olay Ramazan ayının bitimine iki gece kala cuma günü (Haziran 975) gerçekleşmişti.

Ordusu ve onu destekleyen şehir halkı Bahtiyâr'ın etrafında toplandı. Serbest kaldığı için halktan sevinç çığlıkları yükseldi. Halk kutlamaya ve Fenna Hüsrev aleyhinde fitne yapmaya başladı. Adudüddevle 5 Şevval günü şehirden ayrıldı ve Fars bölgesindeki Şiraz'a doğru yola koyuldu.[473]

İbn Bakiyye de o sıralarda Vasıt'tan Medinetüsselam'a gitti. Bahtiyâr ona cömert ikramlarda bulundu ve kendisine "Nâsırüddevle" ve buna ek olarak "el-evvel en-Nâsıh" lakabını verdi. Ali b. Rüknüddevle de "Fahrüddevle" olarak lakaplandırıldı. Oğlu Merzubân'ı da "İzâzeddevle" olarak lakaplandırdı. Ümran b. Şahin'i "Muînüddevle", Ali b. Muhammed b.

---

[473] Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 348-352; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 652-654.

el-Amîd'i ise "Zilkifayeteyn" olarak lakaplandırdı. Alptekin et-Türkî yanındakilerle beraber Dımaşk önlerine ulaştı. Mısır sahibi el-Muiz-Lidînillâh'a mektup yazdı ve huzuruna çıkmak için izin istedi. 364 senesi Şaban ayı sonunda (Mayıs 975) Dımaşk'a sahip olma hususunda görüşünü almak istiyordu. [474]

***

Bu sene içerisinde Ioannes Tzimiskes Şam'a sefere çıktı, Ramazan ayında Baalbek'e indi. Ramazan ayı ortasında (Mayıs 975) şehri fethetti ve harabeye çevirdi. Halkın bir kısmını ve Ceyş b. es-Samsâm'ı esir aldı. Dımaşk halkını her yıl 60 bin dinar vergi vermekle yükümlü kıldı ve bu hususta eşraftan ve çeşitli tabakalardaki insanlardan yazılı bir beyanat aldı.[475] İçlerinden bir grubu rehin aldı ve Alptekin'i yanına davet etti. Davet üzerine Alptekin dört askerlerle beraber yanına gitti ve imparator ona ikramda bulunarak kendisine "Kâmil" lakabını verdi. İmparator onu yalnız ağırladı. (Alptekin) o gece iftarını onun yanında yaptı. İmparator ona hilat giydirdi ve Dımaşk halkından aldığı mal beyanını ona hibe etti. Daha sonra rehineleri serbest bıraktı ve (Alptekin'i) semeri ve yuları olan bir ata bindirdi.[476]

Daha sonra imparator sahil yolundan ilerleyerek Beyrut'u ele geçirdi ve oranın emiri Nasr[477] el-Hâdîm'i esir alarak Rum

---

[474] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 225; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 656; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 11.

[475] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 12; **Tarîh ez-Zaman**, s. 68; Makrîzî, **Hıtat**, III, s. 13; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 170.

[476] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 13; İbnü'l-Cevzi, **Mir'atü'z-Zaman**, Musavvaratû Darû'l-Kütûb el-Mısriyye, s. 55, n. 551 Tarih-(XI); **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 170; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 222; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 225; **Tarîh ez-Zaman**, s. 68.

[477] S nüshası ve **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 170 "Nasir". Kendisi Slav asıllıdır.

topraklarına götürdü.[478] Trablus'a inip savaştıysa da hiçbir şey elde edemedi.[479] Banyas[480] ile Cebele kalelerini ele geçiren imparator Berzuvye[481] ve Sahyun[482] kalelerini de teslim aldı. Raktas'ın kâtibi Kûleyb en-Nasrânî,[483] buraları kendisine teslim etmişti. Onu (şu ana kadar Rumların elinde bulunan) bu kalelere vali olarak atadı.[484]

İmparator, Kûleyb'i patriken[485] (patrikios) tayin etti ve aynı zamanda iki çocuğuna da unvanlar verdi. Onu /A103/ Antakya'ya basilikan tayin etti ve çok sayıda ikta verdi.

***

[365/975-976]

---

[478] **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 14; **Mir'atü'z-Zaman**, XI, s. 56; **Tarîh ez-Zaman**, s. 68; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 171; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 222.

[479] Tzimiskes'in Trablus'a gelişi hakkında bilgi için kitabımıza bkz. **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî Aber el-Asûr**, I, 2. Baskı, s. 268, 273.

[480] St. Petersburg nüshasında: "Belinyas". Belinyas ya da Banyas: "Humus sahillerinde yer alan küçük bir şehir, kasaba ve kaledir." (**Mu'cemü'l-Büldân**).

[481] Berzuvye(بَرْزُوْيَه): Fatha, "ز" harfi damma, "و"sükûn ve "ي" fetha ile yazılır. Daha önce tarif edilmiştir.

[482] Sahyun (صهيون): "Humus bölgesinde, Şam Denizi sahillerinde yer alan - denize yakın bir konumda olmayan- müstahkem bir kaledir. Dağ tarafında yer alan çok sağlam bir kaledir." (**Mu'cemü'l-Büldân**).

[483] Kûleyb en-Nasrânî, Seyfüddevle el-Hamdânî'nin gulamı olan Kâtip Raktas ya da Raktaş'tır (رقطاش) (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 169) ya da Raktaş (رقتاش) (**Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 27).

[484] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 13-14; **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 225; **Tarîh ez-Zaman**, s. 68; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 170-171; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, s. 218, 221, 222; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 69.

[485] Patrik: "Bu kelime Latincedeki Patrikyus/Patricius kelimesinden türemiştir. Bu rütbe, imparator Konstantin (M. 306-337) tarafından çıkarılmıştır. Hiçbir vazifeyle alakası olmayan bu rütbe devlette önemli hizmetlerde bulunan şahıslara verilirdi. Ancak zamanla Bizanslılar tarafından komutanlara verilen bir unvana dönüştü tıpkı 'dumistik' (***domestikos***) veya 'duks' gibi." (**Dâiretû'l-Maârifu el-İslamiyye**, VII, s. 313).

Mısır'da İhşîdîler, Kâfurîler ve onlarla beraber taşınır-taşınmaz malı olan herkesten, ellerindeki malların ederi kadar vergi ödemeleri istendi. Fakat daha sonra herkesin bu parayı ödemesi istendi. Bunun için bir vekil tayin etti. Tutuklandılar. Böylece dört ay içerisinde [364 senesi Zilkade ayı başından 365 Rebîülevvel ayı sonuna kadar] (Ağustos-Aralık 975) yaklaşık yüz bin dinar toplandı.

***

el-Muiz-Lidînillâh, 365 senesi Rebîülevvel ayında (Kasım/Aralık 975) hastalandı. Hastalığı sebebiyle vergi ödemeleri iptal oldu. İnsanlar bu dönemde (Fâtımîlere) yaptıkları ödemelerden dolayı ağır bir yük altına girmişlerdi. Onlardan talep edilen ödemelerden vazgeçildiğinde- el-Muiz-Lidînillâh 11 Rebîülevvel 365 gecesi (18 Kasım 975) öldü. Kırk altı yaşındaydı. Hilafeti yirmi üç yıl, beş ay ve dört gün sürmüştü.[486]

---

[486] el-Muizz'in vefatı hakkında bkz. **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 225; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 203; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 229; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 283-284; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 383-385; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 203; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 115-116; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 315; **el-Muntazam**, VII, s. 82; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 299; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 69-79; **el-İber**, II, s. 339; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 226; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 52; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 159-167; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 498; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 221; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 224-229; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 45-51; Makrîzî, **Hıtat**, I, s. 351-354, II, s. 222; **Bedâi'ez-Zuhur**, I, s. 45-48; **el-Hılletü's-Seyra,** II, s. 391-393; **Târihû'l-Hulefa**, s. 407; **Ahbarü'd-Dûvel**, s. 190; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 70-71; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 14; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 173; **en-Nücûmü'z-Zâhire fi Hûlî Hadrat'ûl-Kahire** (el-Kısım el-Hâs bi'l-Kahire, el-Mağrib fi Hûlî el-Mağrib), s. 38-39; **Subh el-A'şâ**, III, s. 426; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 12; **Târihû'l-İslam** (H. 351-380), s. 348-351.

ALEVİLERİN İLK HİLAFETİ VE EL-AZÎZ-BİLLÂH'IN HALİFELİĞİ

el-Muiz, oğlu Ebû Mansûr Nizâr'ı veliaht ve halef olarak tayin etmişti. el-Muiz vefatından bir gün önce [10 Rabîülâhir perşembe günü] kardeşlerini, amcalarını, geri kalan tüm aile fertleri ile ülkenin önde gelenlerini onun velayeti için topladı ve orada hazır bulunanlar onu veliaht olarak selamladılar. el-Muiz'in vefatı sekiz ay gizlendi. 10 Zilhicce 365'te (31 Temmuz 976) Kurban Bayramı'nda vefat haberi duyuldu. O gün Müslümanların namazını Ebû Mansûr Nizâr namaz kıldırdı. İmameti ve halifeliği kabul edildi ve el-Azîz-Billâh olarak lakaplandırıldı.

***

Altı yıl bir ay tahtta kalan Rum İmparatoru Ioannes Tzimiskes 11 Kânunusani 1287'de - yani 7 Cemâziyelevvel 365'te- (12 Ocak 976) öldü.[487]

Böylece Romanos'un çocukları Basileios ve Konstantinos imparatorluğu tek başlarına yönetmeye başladılar. Konstantinos'un ağabeyi Basileios (o sıralar on sekiz yaşındaydı) imparatorluğun siyasi işlerini üstlendi. Basileios Parakunumus'u[488] ülke işlerini yönetmekle görevlendirdi. Sürgündeki annesi Savfano'yu (Theofano) saraya geri getirdi.

Mikhail Burtzes'i askerlerle beraber İslam topraklarına yolladı. Rumlar Trablus'a saldırdılar, yüklü miktarda ganimet elde ettiler. Burtzes Antakya'ya döndü ve ikinci sefer için asker topladı.

---

[487] **Tekmiletü Târih-i Taberî**, s. 225; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 14; **Tarîh ez-Zaman**, s. 68; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 70.

[488] Parakoimomenos.

İmparator Basileios, Bardas es-Sıklerus'u Bıtn Hinzit'e ve el-Hâlidîyyat'a vali tayin etmişti. Oradayken Malatya'ya baskın düzenledi ve orada ikamet eden basilikanı ele geçirdi. Elinde bulunan bütün malları -altı kantar- aldı. İmparatora isyan eden Skleros, kendisini imparator ilan etti. Çok sayıda Rum, Ermeni ve Müslüman onun etrafında toplandı. Skleros o bölgeyi ele geçirdi. İmparator Basileios bunu duyunca Antakya'da bulunan Mikhail Burtzes'e mektup yazarak seferden vazgeçmesini ve -o esnada Tarsus valisi olan- patrikios İbn el-Melayini ile buluşarak Skleros'u karşılamasını bildirdi. Bunun üzerine Mikhail Burtzes ile patrikios İbn el-Melayini, Skleros'u Ceyhan'da[489] karşıladılar ancak Skleros ikisini de mağlup etti. İbn el-Melayini Kapadik'teki (Kapadokya) yurduna gidereken Burtzes de en-Natalik şehrinde kendisine ait olan bir kalede saklandı. Ancak Skleros onun üzerine yürüdü ve emân ile onu oradan çıkarttı. Skleros'un tarafına geçti. (Skleros) da onu magistratus tayin etti.

Burtzes en büyük oğlunu Antakya'da naip olarak bırakmıştı. Bu yaşananlar üzerine onu yerine geçirdi. Skleros tarafından ele geçirilmeden önce kendisine gizlice bir mektup gönderdi ve şehri patrikios basilikan Kûleyb'e teslim etmesini istedi. Burtzes'in oğlu babasının vermiş olduğu görevi yerine getirdi. /B103/ Skleros askerleriyle beraber İbn el-Melayini'yi yanına almak için Kapadokya'ya gitti ancak İbn el-Melayini ona katılmadı. Malatya ehlinden, Ubeydullah adında ihtiyar ve muzaffer bir patrikios da Skleros ile beraberdi. Skleros onu

---

[489] Ceyhan (جَيْحان): "İlkin fetha, ardından sükûn ve "ح" harfi harekesiz yazılmaktadır. Sugur eş-Şam'da, Misis'te bulunan bir nehirdir. Nehrin çıkış noktası Rum topraklarındadır ve Misis'in karşısındaki Keferbeyya olarak bilinen şehre dökülmektedir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 196).

magistratus tayin etti ve Antakya'ya gönderdi. Ayrıca kendisine yardımcı olması için basilikan Lintetiş'i de gönderdi. Antakya'ya ulaştığı zaman Kûleyb şehri ikisine teslim etti ve böylelikle Antakya, Sugur ve doğu şehirlerinin tamamı Skleros'un eline geçti. Magistratus Abdullah, patrikios Kûleyb ile şehrin liderlerini Kapadokya'da bulunan Skleros'un huzuruna gönderdi. İmparator Basileios Antakya'yı büyük bir orduyla ele geçiren ve el-Atrabazi el-Hâdîm olarak bilinen Petros el-İstartuvabedric'i, İbn el-Melayini ile birleşerek Skleros'u ele geçirmekle görevlendirdi. İki ordu Kapadokya'da karşı karşıya geldi. Antakya fatihi el-Atrabazi öldürüldü, İbn el-Melayini kaçtı. (Bu galibiyetle beraber) Skleros'un gücü daha da arttı ve Kûleyb'i basilikan olarak Malatya'ya gönderdi. Onun yanına götürülen şehrin önde gelenlerini de Antakya'ya geri gönderdi.

[**367/977-978**]

Skleros meselesi vahim bir hal almaya başlayınca İmparator Basileios, İmparator Nikeforos'un kardeşi Leon'un oğlu Bardas el-Fokas'ı yedi yıldır sürgünde bulunduğu adadan getirtti. İsyanın ikinci senesinde imparator onu domestikos -orduların ve askerlerin komutanı-tayin etti. Emrine birçok birlik verdi. Bardas Fokas, Skleros'un üzerine gitti ve Benâlya'da karşı karşıya geldiler. 10 Zilkade 367'de (19 Haziran 978) Bardas Fokas mağlup oldu, her iki taraftan da çok sayıda insan öldü.

İmparator Basileios isyanın ilk senesinde Antakya Patriği Savdurus'u Konstantiniyye'ye çağırmış ve deniz yoluyla seyahat etmesi için kendisine bir şelendi[490] göndermişti. Patrik

---

[490] Bu şekilde ve doğrusu "Şelendiyen". St. Petersburg ve B nüshalarında: "Sekendi". eş-Şelendi: "Chaland. Yüzeyi geniş olan büyük bir savaş gemisidir. Asker ve silah taşımada kullanılırdı". İbn Memati, **Kavanîn ed-Devanîn**,

hasta haliyle yola çıkmış ancak Tarsus'a ulaştığı vakit ölmüştü (İ. 28 Mayıs 1287).

Halep'te Agabyus olarak adlandırılan bir piskopos bulunuyordu. Antakya halkı, Patrikleri Savdurus'un vefatından sonra kendilerini yönetecek bir patrik istiyorlardı. Bu nedenle İmparator Basileios'a mektup yazarak kendilerine bir patrik göndermesini talep etmeye karar verdiler. Seçtikleri kişilerin isimlerini -Halep Piskoposu Agabyus'un ismini diğerlerinden ayrı- yazdılar. Piskopos Agabyus, adının diğer isimlerin arasına yazılmasını isteyince onun talebini yerine getirdiler. Daha sonra Piskopos Agabyus mektupla beraber imparatorun huzuruna çıktı. Şehrin ve halkın durumunu, Antakya halkının onun itaatine ve idaresine sıkı bir şekilde sarıldıklarını izah ettikten sonra kendisinin şehrin patriği olmasının en iyi seçenek olduğunu söyledi. Şayet patrik olursa onları idare edecek ve Antakya halkını itaati altına alacaktı. Basileios onun bu gayesinden memnun oldu ve kendisine teşekkür etti.

Agabyus, Antakya'ya dönerek magistratus Ubeydullah'ı (imparatorun) itaatine döndüreceğine, Skleros'un ismini ortadan kaldıracağına ve kendisine tekrar dönme çağrısı yapacağına dair güvence verdi. İmparator ise verdiği sözleri yerine getirdiği takdirde Antakya patriği olabileceğini bildirdi. Daha sonra İmparator Basileios, Ubeydullah'a kendi el yazısıyla bir mektup yazarak itaatine girmesi karşılığında kendisine ihsanlarda bulunacağını, yaşadığı müddetçe onu Antakya'da bırakacağını ve Piskopos Agabyus'un kendisinin hakkında söylemiş olduğu her şeyi affedeceğini bildirdi. /A104/ Agabyus, anlaşma

---

s. 340: "Şelendi; üzerinde muharebe askerlerinin bulunduğu, altında ise kürekçilerin kürek çektiği bir gemidir. Bu gemiyi kullanan Araplar ona sandal adını vermişlerdi. Batılılar ise eşya taşıma amacıyla kullanırlardı."

şartlarını yerine getirdiği zaman Basileios tarafından Antakya patriği yapılacaktı.

Agabyus Antakya dışına varana kadar rahip kıyafetini giymedi. Ayrıca bir tahtayı oyarak imparatorun mektubunu içerisine koydu. Ön kısmına da kutsal kitaptan bir parça yapıştırarak mektubu gizledi. Şehre varınca üzeri arandı ancak sakladığı şey ele geçirilemedi. Daha sonra Ubeydullah'la buluşarak imparatorun emrini iletti ve mektubu teslim etti. Agabyus, Ubeydullah'ı ikna etmeyi başardı ve Ubeydullah imparatorun safına geçti ve (Agabyus) bu şekilde Skleros'un adını ortadan kaldırmış oldu. Basileios, imparatorluğunun ikinci senesinde (İ. 22 Kânunusani 1289'da /H. 367) (977/978) Agabyus'u Antakya Patriği yaptı.

Bardas Skleros, Antakya'da İmparator Basileios ve Konstantin adına yapılan çağrıyı duyunca halkı tekrar kendi itaatine döndürmesi için Behram'ı oraya gönderdi. Ancak Antakyalılar Behram'ın şehre girmesine izin vermediler. Behram onları muhasara altına alıp savaştı. Şehrin dışında halka ait çok sayıda mal ve küçükbaş hayvan ele geçirdi. Daha sonra oradan ayrıldı. Mahfûz b. Habîb b. el-Bağil, Skleros'a katıldı ve Artah[491] Kalesi'ni ele geçirdi. Ermeni askerler ve etrafında toplanmış insanlarla beraber Antakya'ya doğru yola koyuldu. Bunun üzerine magistratus Ubeydullah harekete geçti ve onunla savaştı. İbn el-Bağil Halep'e kaçtı ve yeniden İmparator Basileos'un itaatine girdi.

***

Antakya'da bulunan Ermeniler Antakya ve çevresinde fitne çıkardılar. Onlar kendi cemaatlerinden Samuil adındaki bir

---

[491] Artah Kalesi: "İlkin fetha ve ardından sükûnla yazılmaktadır. Halep bölgesinde, avasımda yer alan müstahkem bir kaledir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 140).

adamın etrafında toplanmışlardı. Magistratus Ubeydullah'ın evine baskın düzenleyerek onu ele geçirmek istediler. Ubeydullah ise gulamlarından, şehir halkının kendisinin mi yoksa onun mu tarafında olduğunu öğrenmelerini istedi. Halkın kendisiyle beraber olduğunu bildirmeleri üzerine Ubeydullah'ın özgüveni arttı ve Ermenileri karşılamak için harekete geçti. Şehir halkı onun tarafında yer aldı ve Ermenilere karşı savaştılar. Ermeniler yenildi ancak Samuil ellerinden kaçtı.

Antakya ve İskenderiye Patrikleri Arasında Geçen Yazışma

Patrik Agabyus görevine başladığı zaman İskenderiye Patriği İliya'ya bir mektup göndererek -resmi kurala göre ayinlerde bütün patriklerin isimlerinin zikredildiği- ed-daptihinde kendi adının da zikredilmesini istedi. Bu talebi içeren mektubunu maiyetindeki -Yuhanna adındaki- rahiplerden biriyle gönderen Agabyus, emanet adı verilen ve yeni patriklik görevine kutsanan kişinin kendisinin kaleme aldığı ve (yedi [ekümenik] konsillerdeki) ataların ittifakla metnini hazırlamış oldukları ve yeni patriğin imanını dile getiren yazıyı mektubunun ekinde göndermiştir. Patrik İliya da bu mektup üzerine cevabi bir mektup göndermiştir. Bu mektubunda, kendisine caiz olmayan bir şeyi yaptıysa veya (caiz olmayan) bir şekilde herhangi bir kuralı çiğnediyse veya episkoposluktan patrikliğe geçişi esnasında dini yasalarca caiz olmayan bir şeye cevaz vermiş ise ve eğer bütün bu saydıklarını kendisi fiilen yapmış durumdaysa, patrikliğine ve isminin patrikler sıralaması denilen ve adına ziptiha denilen methiye duasında adının zikredilmesine izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Zira efendimiz İsa Mesih şöyle dedi: "Her kim eşini boşarsa onu kötü yollara sürüklemiş olur ve eğer birisi boşanmış bir kadınla evlenirse kendisi ahlak dışı bir yola girmiş olur." Ki o, meleklerin mertebeleri örnek alınarak tespit edilmiş ve ona benzetilmiştir. Her melek

kendi mertebesini korur ve diğer mertebelere tecavüzü söz konusu olamaz. Aynı şekilde evrendeki yıldızların ve gezegenlerin durumuna benzer şekilde her yıldız kümesi veya gezegen kendi yörüngesinde hareket eder. Kendi yerine bağlıdır ve hiçbiri yerini terk edip başka bir yörüngeye geçemez. Kendisinden, Antakya halkının düzenleyeceği ve patriğin durumunu belirten ifadeler ihtiva eden bir tutanağın yazılmasını, halkın duruma nasıl rıza gösterdiğinin belirtilmesini, şehrin muteber yaşlılarının ve ruhban sınıfı mensuplarının şahitliklerini el yazısıyla belirtmelerini istedi.

Bu cevap Patrik Agabyus'a ulaşır ve buna karşılık, aşağıda metnini okuyacağınız cevabı yazar:

(Antakya Patriği Agabyus'un İskenderiye Patriği İliya'ya Cevabi Yazısı)

Bismillahirrahmanirrahim

Ey hizmette ortak, rütbede eşit, adıyla ün salan ve elçilerinin ilklerinden olan öğrencisi tarafından muhafaza edilen ve ruhaniyette Allah'ın şehri İskenderiye elçisel kürsüsü ile birlik içinde olan ruhani peder. 7 Aralık cumartesi günü Allah'ın kutsal kiliselerinin ve evlatlarının selametiyle saygılarımı ve selamlarımı sunarım. Minnet ve inayet yağdıran ve velayet ihsan eden Allah'a hamdolsun. Bu cemaat üzerine kanatlarını germeyi ve bu ümmete inayetini tamamlamaktan benden ve senden önce sorumlu olan ve her merada otlatıp minnetiyle her çobanı kabul eden kendisidir.

Ey Tahir olan ruhani Peder, mektubunuz bizim tarafımızdan size gönderilen Rahip Yuhanna eliyle tarafıma ulaşmıştır. Miskin şahsiyetimden kutsallığınıza, mektubunuzun içerdiği bilgileri edindim ve iyi hallerinizden dolayı mutluluk duydum ve sizden önce takip edilen yol hakkında da bilgi sahibi oldum.

Daha sonra düşüncem uçuşmaya, zihnim bulanmaya, aklım endişelenmeye ve belleğim kopuşmaya başladı. Ortaya sürülmeyen şeyleri ortaya sürmeye, inkâr edilmeyen şeyleri inkâr etmeye ve kolay yenilip yutulmayan bahanelere ve layık olmayan bir eyleme iten sebepleri anlayamadım.

Hâlbuki benim sizinle iştirak içinde olmaktan alacağım berekete olan özlem ve arzularımı bilmenize ve aramızdaki güzergâhta kuşların bile uçmalarının neredeyse mümkün olmadığı bir durumda iken size elçimi göndermeme rağmen ve bunun yanı sıra sizin gönderdiğiniz elçiler ve mektuplarınızda yazdıklarınızın doğruluğunu araştırmadan, bunların geçersiz sayılamayacak gerekçeler ve inkâr edilemeyecek gerçekleri, kalede yaşayan ahali size bağlı olmasa da sizin kutsal şahsınızın bütün bu durumlardan uzak olduğunu bilmeniz gerekirdi.

Velakin ey ruhani Peder, şu anki halime olan hüznünüzü ve durumum için olan endişelerinizi zikretmeniz ve benzeri bir şeyi işitmemenize rağmen ölümün bunu size anımsatması, aslında olması gereken bir şeydir. Zira Allah'a hamdolsun ki burada ne sözel bir yolsuzluk ne de uygulamalarda bir eksiklik ne de bilinmeyen bir durum meydana gelmedi. Meydana gelen şey ise, benim ondan olan küçüklüğüm ve o yüce makama olan uzaklığım ve bu konudaki deneyimsizliğim ve benden daha yüksek oluşu ile onu hak etme konusundaki eksikliğimdir. Ancak bunların sebebi ben değilim ve benim çabalarımla da olmadı. Ne var ki bunu dostlarım seçti ve halkım rıza gösterdi. Ayrıca devlet büyüklerimiz imzaladı ve güvenilen kutsal şehirdeki milletin âlimleri de bunu kabul ettiler ve alınan bu karar doğrultusunda hareket ettiler. Böyle bir tabakanın ittifak ettiği ve böyle bir milletin razı olduğu bir durumu birisi nasıl inkâr edebilir? Bu, bizde bilinen bir durum olup, aramızda eskiden beri uygulanıp günümüze kadar ulaşmaktadır.

Ey ruhani Peder, sizin bu açıdan zikrettiğinizi, kendi şehrinizde böyle bir durum için geçerli olan ahdin boyutlarına uygun olarak yaptığınızı biliyorum. Ve yine çevrenizde bunu haber veren kitapların olmayışı ve yerinizde o yöre halkının başına gelen durumlarda böylesini kullanan veya alıntı yapanların az oluşu nedeniyle yapıldığı aşikârdır. Allah'tan onlara yardımcı olmasını diliyoruz. Eğer siz bunu araştırmaya dönerseniz bunun bizden başlamadığını ve yine bizde sona ermediğini görürsünüz. Benim şehrimin Patriği Aziz Afestatyos'un [kutsal Nikya[492] Sinodu'nu Halep'ten Antakya'ya naklettiğini] görürsünüz. Aziz Meletios'un Larisa'dan Halep'e ve Antakya'ya nakledildiğini görürsünüz. Ayrıca Konstantiniyye'de İkinci Sinod'a[493] katıldığını da görürsünüz. Aynı şekilde teolog Aziz Gregoryos'un Nazinzo kürsüsünden nakledilerek Konstantiniyye Kürsüsü'ne takdis edildiğini görürsünüz. Yine Odoksiyos'un Maraş'tan Antakya'ya ve oradan da Konstantiniyye'ye nakledildiğini görürsünüz. Osabyos ise Beyrut'tan Nikomedia'ya ve oradan Konstantiniyye'ye nakledilmiştir. Başkalarının da birçok yerlere nakledilmiş olduklarını görürsünüz.

Bunlar kilisenin temeli ve şeriatın başı Aziz Elçi Petrus'un Antakya'da on iki yıl süren ikametinden ve akabinde Roma'ya intikalinden sonradır. Bu şahitlik sanırım size yeterlidir. Yukarıda saydığımız birçok örnek de bunun en iyi kanıtları sayılır ve esasen daha önce yapılan bu uygulamalara geri dönülmeli ve bu uygulamalar göz önünde bulundurulmalıdır. Ey ru-

---

[492] Nikya (نِيقِيَة): "İlk olarak kesre, ikincisi sükûn, "ق" harfi kesre ve "ي" harfi şeddesiz yazılmaktadır. İstanbul'un doğusunda yer alan ve Hristiyan dini liderlerin toplandığı şehirdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 333).

[493] Sinod: Kilise konsili. (Yerel kilise toplantılarına verilen isimdir/ ç.n).

hani Peder, şayet bu böyle ise benim ne istediğimi ve neyi temenni ettiğimi anlamış olmanız lazım. Mektubunuzda, örnek alınacak bir gerçeğin bulunması babında bir tutarlılıktan ve teamülleri kabul edebilecek bir yolun açılması ve ismin okunmasından bahsediyorsunuz. Özellikle bunun herhangi zaruri bir ihtiyaçtan olmadığını bilmelisiniz. Bundan amaç, kutsal kiliselerin ruhaniyette birliğidir. Sizin kadasetinizle birlik içinde olmak isteyen ve hizmetinize iştirak etmek isteyen birisini, sizin ileri sürdüğünüz gerekçelerle kendinizi ondan ayırmanız caiz değildir. Çünkü bu gerekçelerin geçersiz olduğu açıktır ve doğru kanıtlarla da ispat edilebilir.

Bu yüzden "önce bir kız ile evlenen ve daha sonra onu bırakıp annesiyle evlenen" bir kişiye benzetilmesi, yerinde değildir. Zira tanrısal ruhbanlık, beşeri evliliğe benzetilmekten daha yüce bir konudur. Her ne kadar durum böyle olmasa da eğer bir Episkopos öldüğü zaman ve bu makamı hak eden bir kardeşi olsaydı onun yerine geçmesi caiz olmazdı. Aynı şekilde bir kardeşin ölümünden sonra eşini diğer kardeşinin alması da caiz değildir. Yine bir kişinin eşini boşayıp başka bir kadınla evlenmesi, bizim bu durumumuzla benzeşmeyen ve uzak olan bir benzetmedir. Böyle bir benzetmenin yapılması da yakışık almaz. Yoksa aynı şehrin iki Episkoposunun olması da caiz olmazdı. Tıpkı bir kadının ikiden fazla eşinin olmasının caiz olamayacağı gibi. Ama Efendimiz Mesih'in "her kim bir kadını boşarsa onu kötü yola sürüklemiş olur ve her kim boşanmış bir kadınla evlenirse kendisi kötü yola düşer" sözü, ruhbanlık için söylenmiş bir şey değildir. Bu sözler, onu denemek için çağıran Yahudilere söylenmiştir. Bu sözleri onlara, yaptıkları uygulamalardan sonra latif huyların ve sağlam bir aklın beşeri eşin korunması ve sevgisine bağlı kalınmasını yasaların gerekli kıldığını göstermek için söylemiştir. Çünkü kitabın dediği gibi

evlenen iki kişi artık tek bir beden olmuştur. Öyle ki onlara "erkeğin çoklu evlilik yapmaması hayırlıdır" sözlerini söyleme ihtiyacını hissettiler.

Böyle bir durumda olan birisi ile tanrısal ruhbanlık arasında ne gibi bir alaka olabilir? Ruhbanlık, alttan daha üst mertebelere yükselen bir konudur. Bunun meleklerin mertebelerine benzetilmesi yine yerinde olmayan bir benzetmedir. Meleklerin mertebelerinde her biri kendi yerini korur ve diğerinin yerine geçmez. Fakat bu durum bizdeki nakledilme durumuna benzemez. Öyle olsaydı Anegnost derecesi Epodiyakon derecesine, Epodiyakon da Papaz derecesine yükselemezdi. Papazlar da daha üst mertebelere yükselemezlerdi. "Gök cisimleri düzenlerini ve yerlerini korurlar ve hiçbiri yörüngesini bırakıp diğerinin yerine geçemez" şeklindeki benzetme de bizim durumumuzdan uzak ve yerinde olmayan bir benzetmedir. Çünkü gök cisimleri konuşmazlar. Yüce Yaradan onların her birinin yerini belirledi ve onların yapılarını değişmez kıldı. Ama insan konuşan ve bir yerden bir yere hareket eden bir hayvandır. Durumdan duruma geçer, layık olduğu daha onurlu bir yere intikal eder ve hareketi de daima daha yükseğe olur. Buradan da, adını andıklarımızın intikalinin caiz olduğu sonucu ortaya çıkar. Keza bu durumla alakalı birçok şahit vardır.

Lakin ey ruhani Peder, onurlu şehirden istemiş olduğunuz ve bu durumun nasıl meydana geldiğini ve rıza gösterildiğini ihtiva eden bir tutanağın düzenlenmesinden maksadınız konusunda şunu söyleyebilirim ki bununla ilgili hiçbir resmi yazı yazılmadı. Zira benden önceki de böyle bir şey yapmadı ki ondan sonra ben bunu yapayım. Bu zamanda bununla ilgili yol zorlukları olmasaydı aslında bu kolay bir şey idi. Ama patrikhanenin pederleri ve yaşlılarının rıza gösterdiklerine ilişkin

yazılarının gönderilmesi konusuna gelince, şayet bu durum tamamlanmamış olsaydı bizim de olmasını istediğimiz bir şey idi. O zaman bunun gibi bir şüphe oluşabilirdi ama üzerinden bir sene geçmiş olması, siz de biliyorsunuz ki başlangıçta yazışmalar, uzlaşı ve rıza, imparatorluk merkezine gidilmeden önce olmasaydı bu durum tamamlanmazdı.

Bunun tamamlanmasının ardından bir şaşkınlık yaşandı ve sonrasında sükûnet olmadı. Bizim kilisemiz, Allah'ın hamdü senasıyla tektir ve her yönden onunla iştirak içinde olmak bir gerçektir ve evlatları arasındaki sevgi tam ve kâmil bir sevgidir. Burada herhangi bir sorun, bir bireysellik veya bir bölünme söz konusu değildir. Kilisemizde, sizin yapılmasını istemiş olduğunuz şeylere ihtiyaç hisseden herhangi bir şüphe durumu da yoktur. Dolayısıyla bu talepleriniz yersiz olup, suyun kendi doğru mecrasındaki akışı gibi işler ve kendi mecrasında yürür. Bunun gibi bir şeye cevap vermek bir eksikliktir ve şüphe yaratır. Ama hak olan ise ilahi sevgide ve ruhani hallerde en layık olan şekil, genel adetlerde görülmeyen bir talebi terk etmek ve iptal olunmuş ve buna benzer şeylere itiraz etmek ve sevgiyi güçlendirmek, hizmet ve katılımdaki birliği tamamlayarak vacip olan şeye dönmektir. Bütün bunlar şüphenin sona ermesi, yolsuzluk sebebinin ortadan kalkması ve kilisede herhangi bir bölünmenin yaşanmaması içindir.

Siz ey ruhani Peder, bu görevi yapabilirsiniz. Olanlarla ilgili resmi belgenin ve âdetin bereketlenmesini istedim. Gecikmenin sebebi, yolun uzak olması ve vakit konusundaki sıkıntılardır. Bunun gönderilmesini ve kimin getirebileceğini takip etmekteyim. Ayrıca bunun düzenlenmesiyle de bereketleneceğim ve bu şekilde göreve başlayacağım ancak ben bunun gecikmesi hususunda tedirginim. Siz ey ruhani Peder, ruhaniyetlerde adet üzere uygulanagelen, size vasıl olduğu zaman bunu

kabul ediniz. Bunun gecikmesi onu eksiltmez ve erken gelmesi de onda bir şey arttırmaz. Haberlerinizi ve sizi kabul etmekle mutlu olanların haberlerini mektubunuzun içeriğinde görmeyi sevinçle bekliyorum. Sevgi, ruhani kardeşlik ve müşareket gereği ihtiyaçlarınız ve görevleriniz hususunda yapabileceğim bir şey olursa bildirmenizi dilerim İnşallah.

Rabbimiz ve ilahımız İsa Mesih'in selamı sizinle ve daima yanınızda olsun ve sizi güçlendirsin, mükâfatlandırsın ve korusun. Şimdi, her zaman ve sonsuza kadar. Amin.

Bu yazı İskenderiye Patriği İliya'ya ulaşınca onu tasdik etti ve ayinde Patriğin adını zikretti.

***

Cevher, 365 senesinin Ramazan ayında Alftekin (Alptekin) et-Türkî ile savaşmak için Mısır'dan Şam'a doğru yola koyuldu. Zilhicce ayı başında Dımaşk'a ulaştı (Temmuz 976) ve aralarında birçok çatışma çıktı.

***

[366/976-977]

Cevher Cemâziyelevvel ayında (Aralık/Ocak 976/977) Dımaşk'tan Remle'ye mağlup olarak geri döndü.

el-Ağsem el-Karmatîyî, el-Ahsâ'dan ayrılarak [aynı senenin Recep ayının bitimine on iki gece kala pazar günü] (Mart 977) Remle'ye girdi ve darü'l-imara'ya indi. Aynı senenin Recep ayının bitimine yedi gün kala (Mart) orada öldü.[494]

Cevher, Askalân'a giderek oraya sığındı ve kendini koruma altına aldı. Askalân'a girip kendini koruma altına aldı ancak

---

[494] el-Karmatîyyî'nin Remle'de vefat ettiği, Zehebî ile (**el-İber**, II, s. 340) İbn Aybek ed-Devâdârî (**ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 179) tarafından zikredilmiştir ancak **Uyûnü'l-Ahbâr es-Seb'a es-Sadis** in müellifi, onun öldürüldüğü bilgisini vermiştir. Fakat bunun ne zaman, nasıl ve nerede gerçekleştiğini bildirmemiştir (s. 199).

Alptekin onu takip ederek onu orada kuşattı. Alptekin et-Türkî, Remle'ye varınca Cevher'in Askalân'da bulunduğu yere doğru yöneldi ve aralarında savaş çıktı. Her iki taraftan da çok sayıda insan öldü. et-Türkî, Cevher'i ele geçirmek maksadıyla Askalân'ı -Cevher'in askerleri açlıktan helak olana kadar- bir yıl üç ay boyunca kuşatma altında tuttu.

[367/977-978]

Alptekin'in kuşatmasının uzaması üzerine Fâtımîler şiddetli bir açlık ile karşı karşıya kaldılar ve güçten düştüler. Bu nedenle et-Türkî'den sulh yapmayı ve kendilerini serbest bırakmasını istediler. et-Türkî onların isteğini kabul etti ve bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; Gazze'den Mısır'a kadar olan yerler Meğâribe'nin (Fâtımîler'in), Askalân'dan itibaren geri kalan Şam toprakları et-Türkî'nin olacak. Burada el-Azîz adına hutbe okunacak ve oranın haraçları da et-Türkî'ye verilecekti. Alptekin, Askalân'ın kapısına bir kılıç astı ve Cevher ile askerleri bu kılıcın altından geçtiler. 367 yılının Şaban ayında (Mart/Nisan 978) Mısır'a ulaştılar. Ancak el-Azîz bu barıştan hoşnut olmadı ve ordusunun tamamını yanına alarak bizzat kendisi Şam'a gitti. /B104/ Cebre b. el-Kasım'ı[495] Mısır'da naip olarak bırakan el-Azîz, Remle'ye ulaştı ve orada karargâh kurdu.

[368/978-979]

et-Türkî Şam'a giderken geri döndü, oraya indi. el-Azîz-Billâh onunla yazışarak, itaatine girdiği takdirde kendisine hem emân hem de bol miktarda mal vereceğini bildirdi. Ancak et-Türkî halifenin teklifini kabul etmeyerek onu savaşa davet etti. Bunun üzerine el-Azîz-Billâh onun üzerine yürüdü ve 7

---

[495] Mısır'daki es-Süflâ şurtasının başkanı (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 216).

Muharrem 368'de (15 Ağustos 978) Tavahîn Nehri'nde karşı karşıya geldiler. O gün aralarında şiddetli bir çatışma çıktı. Her iki taraftan çok sayıda insan öldü, et-Türkî kaçtı. Araplar onu ele geçirmek için derhal harekete geçtiler ve Kalansuva[496] ile Kefersaba[497] arasında bulunan bir yerde onu esir aldılar ve el-Azîz'e götürdüler. Yediği darbeler yüzünden ölmek üzereydi ancak el-Azîz-Billâh onu kurtararak can güvenliğini sağladı ve yüzüğünü geri verdi. Daha sonra et-Türkî su içmek istedi. el-Azîz- Billâh ona bir kadeh içecek getirilmesini emretti. Getirilen kadeh kendisine verildi ancak et-Türkî içeceğin içerisinde ölümcül bir zehrin olmasından korktu, içmekte tereddüt etti. Bunun zerine el-Azîz-Billâh kadehi alarak birazını içti, kalanını et-Türkî'ye içirdi. Ona ayrı bir çadır tahsis etti. İhtiyaç duyulan her şeyin merkebe yüklenmesini ve kendisinin de merkebe binmesini emretti. (Alptekin) kendisiyle ünsiyet bağı olan insanların durumunu sordu, yani bu adamların yanına getirilmelerini istedi. Bunun üzerine halife esirleri kendisine teslim etti.[498]

Bahtiyâr'ın kardeşi Ebû Zahir savaşta öldürülmüş, diğer kardeşi İbrahim esir alınmıştı. Merzubân b. Bahtiyâr ise el-

---

[496] Kalansuva (قَلَنْسُوَة): "İlk ve ikinci harfler fetha, "ن" harfi ise sükûn ile yazılmaktadır. Filistin topraklarında -Remle yakınlarında- yer alan bir kaledir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 392).

[497] Kefersaba (كفرسابا): "Nablus ve Kayserya arasında bulunan bir köyüdür." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 469). Britanya nüshasında: "Keferseba".

[498] Alptekin ile Cevher ve el-Azîz arasındaki savaş hakkında bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 15-20; **Tekmiletü Târîh-i Taberî**, s. 225-228; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 658-661; **Uyûnü'l-Ahbâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 217-228; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 175-180; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 238-245; **Târihî Ahbarü'l Karâmita**, s. 65, 67, 107, 108; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 74; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 115; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 299.

Azîz-Billâh'tan emân dilemişti. et-Türkî onların kendi çadırında kalmalarını istedi. Bu isteği kabul edildi. el-Azîz Mısır'a döndükten sonra önde gelen devlet adamlarına, komutanlarına ve emirlerine, et-Türkî'ye ikram ve ihtiram göstermelerini bildirdi. Sonuç olarak onu evine davet etmeyen kimse kalmadı. Ona mal verip hilat giydirdi. Ona ayrı bir çadır kurdurtarak ihtiyacı olan her şeyi tedarik etti. Ardından onu bineğe bindirdi ve Mısır'a geri döndü.

Yakub b. Yusuf b. Killis'i 368 yılı Ramazan ayının bitimine on iki gece kala (Nisan 979) vezirliğe tayin eden el-Azîz-Billâh, yazışmalarda kendi adını kullanmasına müsaade etti.

***

İzzüddevle Bahtiyâr daha önce Adudüddevle Fenna Hüsrev ile yaptığı anlaşmadan sadece Irak minberlerinde onun adını okutmayı kabul etti ve bu şekilde anlaşmaya varıldı.[499]

[366/976-977 yılına geri dönüş]

Rüknüddevle el-Hasen b. Büveyh, 366 senesi (976) başlarında öldü.[500] Onun vefatının ardından Bahtiyâr ailesinin ve amcaoğullarının yerine liktidarı tek başına ele geçirdi. et-Tâi-Lillâh'a mektup yazarak Bahtiyâr isminin yüceltilmesini, ülkenin tamamında kendi reisliğini takdim etmesini ve sadece kendisini reis olarak kabul etmesini bildirdi. Bu haber Adudüddevle'ye

---

[499] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 648-652; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 365-386.

[500] Rüknüddevle b. Büveyh hakkında bkz. **Tekmiletü Târîh-i Taberî**, s. 229; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 669-671; **el-Muntazam**, VII, s. 83; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 116; **Târîh İbnû'l Verdî**, s. 300; **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, s. 171; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 127; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 313; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 284-285; **el-İber**, II, s. 341; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 203; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 227; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 55; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 203; **Vefeyâtü'l-A'yân**, II, s. 118-119; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XI, s. 411-412; **Mir'âtü'l-Cenân**, III, s. 93.

ulaşınca Irak'a gidip Bahtiyâr ila savaşmak için hazırlık yapmaya başladı. 366 yılının Şaban ayında (Mart/Nisan 977) Farslardan oluşan öncü birliğini veziri el-Mutahhar b. Abdullah ile beraber Irak'a gönderdi. Onun bu hamlesi Bahtiyâr'ı korkuttu. (Bahtiyâr) arabuluculuk yapması için et-Tâi'yi de beraberinde alarak Ahvaz'a gitti. Yakın ve uç bölgelerde bulunan herkesten yardım istedi ve onunla karşılaşmak için hazırlık yaptı. et-Tâi vaziyetin savaşa doğru gittiğini görünce orada kalmak istemedi ve Bağdat'a gitmeye hazırlandı. Bahtiyâr ile İbn Bakiyye, kalması için bir hayli çaba sarf ettiler ancak halife ikna olmadı. 11 Zilkade gecesi (1 Temmuz 977) iki ordu Ahvaz'da karşı karşıya geldi. Bahtiyâr'ın adamlarının bir kısmı öldürüldü, birçoğu teslim oldu ve geri kalanlar kaçtı. Fenna Hüsrev başkent Ahvaz ile tüm kasabaları ele geçirdi. Bahtiyâr ise el-Batâih'e yöneldi.

[367/977-978]

İbn Bakiyye, /A105/ Bahtiyâr'ı küçümsemeye ve ona böbürlenmeye başlamıştı. Ordudaki üstünlüğü ele geçirdi ve askerleri ona karşı kışkırttı. Bahtiyâr onun isyan etmesinden ya da yönetimi tek başına ele geçirmesinden endişe etti. Bazı askerleri ve has adamları da (İbn Bakiyye'yi) ele geçirmesi için Bahtiyâr'ı teşvik ettiler. Bu şekilde Fenna Hüsrev ile barışabileceğini ve onun öfkesine son verebileceğini söylediler. Bu itibarla kendisine karşı müsamaha gösterebileceğini ve kendisinden sonra onu vezir tayin etmemesinin uygun olacağını bildirdi. Her ikisi de o gün Vasıt'taydı. (Bahtiyâr), İbn Bakiyye'yi ele geçirerek Medinetüsselam'a götürdü ve gözlerine mil çekti [8 Rebîülevvel 367 Cuma gecesi] (24 Ekim 977). Daha sonra Adudüddevle Fenna Hüsrev'in yanına gönderdi ve (Adudüddevle) onu askerlerin önünde devenin üzerinde teşhir ettirdi. Ardından İbn Bakiyye bir filin önüne atıldı ve fil onu tekmeleyerek

öldürdü. Cesedi bir müddet Dicle kıyısında çarmıha gerilmiş olarak kaldı. İzzüddevle Bahtiyâr bulunduğu yerden ayrılarak Şam bölgesine gitmek için Adudüddevle Fenna Hüsrev'den izin istedi. O ise bayrak ve sancaklarda adını yazması, Adudüddevle'nin ele geçirdiği veya fethettiği şehirde kendi adına hutbe okutması şartıyla isteğini kabul etti ve kendisine hilat gönderdi. Bahtiyâr Medinetüsselam'a geri döndükten sonra itaatine girmeleri için halka çağrı yapıldı.

Bunun üzerine Adudüddevle Fenna Hüsrev Ahvaz'dan Basra'ya gitti ve [367 senesi başında] oraya girerek şehri ele geçirdi. Ardından Medinetüsselam'a yönelen Adudüddevle'yi et-Tâi karşıladı ve [4 Rabîülâhir gecesi] (19 Kasım 977) Adudüddevle şehre girdi. [Cemâziyelevvel ayında] Adudüddevle'ye ek olarak Tacûlmille lakabını verdi ve ardından Veliyû en-Nî'em lakabını da ekledi.[501] Çok sayıda asker Bahtiyâr'a katıldı. Deylemlilerden bir grup onun tarafına geçti. Bahtiyâr silahlarıyla zahirelerini yeniledi ve Adudüddevle'yi mağlup etmek için hazırladığı bu güçlü orduyla yola koyuldu. Damadı Ebû Ta'lib b. Hamdân ile buluştular ve kuvvetlerini birleştirip savaşta birbirlerine yardımcı olma hususunda anlaştılar. Bu gelişmeler üzerine Adudüddevle ikisinin üzerine yürüdü ve et-Tâi'yi de beraberinde götürdü. [12 Şevval çarşamba günü sabaha karşı] Kasrü'l-Cisse'de karşı karşıya geldiler, Bahtiyâr'ın ordusu yenildi. Kürtlerden bir grup asker Bahtiyar'ı mağlup etti ve onun kim olduğunu bilmeden mallarını yağmaladılar. Ancak Fenna Hüsrev'in Türk bir gulamı onu tanıdı. O

---

[501] **Tekmiletü Târîh-i Taberî**, s. 231-235; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 366-375; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 671-673; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 171; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 179; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 285; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 313; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 126; **el-Muntazam**, VII, s. 86-87; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 126; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 429-430.

vakitte şiddetli bir yaz sıcağı yaşanıyordu. Aşırı susuzluk çekmeye başlayan Bahtiyâr yoluna devam edecek takati kalmayınca hareket etmeyi bıraktı ve bir süre sonra öldürüldü.[502]

Onun ölümüne dair farklı görüşler bulunur. Bir grup onun susuzluktan helak olduğunu söylerken başka bir grup şöyle demektedir: "Deylemlilerden bir grup onu tanıdı. et-Türkî'nin ona galip gelmesine yardımcı olmak istediler. Böylelikle ona yakın olabileceklerdi. Onun durumu hakkında iki taraf arasında tartışma çıktı. Sonunda hem onu hem de adamlarının büyük bir kısmını öldürdüler." Ebû Ta'lib b. Hamdân Musul'a kaçarken Bahtiyâr'ın kardeşleri İbrahim ile Ebû Tahir, Merzubân b. Bahtiyâr ve beraberindekiler Dımaşk'a kaçtılar ve Alptekin'e sığındılar. (Alptekin) onları karşıladı, ihsanlarda bulundu. Zilkade ayının bitimine üç gün kala Dımaşk'a varmışlardı.[503] et-Tâi Medinetüsselam'a döndü. Fenna Hüsrev ise Musul'a giderek Musul'u ve oraya bağlı yerleri ele geçirdi.[504]

---

[502] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 380-381; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 691; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 181; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 171; **Târîhu'l-Beyhaki**, s. 208; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 227; **el-İber**, II, s. 343-344; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 302 (Tikrit dolaylarındaki Kasrü'l-Cis ibaresi bulunmaktadır); **el-Muntazam**, VII, s. 86, 87, 89, 90; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 119; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 313; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 289-291; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 242; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 129; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 431; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 231-232; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 267-268; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, X, s. 84-86; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 649; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 59; **Yetimetü'd ed-Duhr**, II, s. 218-219; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 71; **Tekmiletü Târîh-i Taberî**, s. 236.

[503] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 697-699; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 383-384; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 120; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 171; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 22; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 191; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 292; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 242-243.

[504] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 384; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 692; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 181; **el-Muntazam**, VII, s. 92.

[366/976-977]

Bekcûr[505] Halep'ten ayrılıp Humus'ta bulunan Ebû'l-Meâli b. Seyfüddevle'nin yanına gitti. Ebû'l-Meâli ona hilat giydirdi ve Halep'e vali tayin etti. Bekcûr sonra Halep'e döndü. Halep ve çevresinde onun adına hutbeler okundu. Bekcûr, Karguveyh'i[506] ele geçirmek için askerlerin hepsiyle anlaştı. Bunun üzerine Ebû'l-Meâli Halep'e gitti, onu Humus'tan çıkardı ve Karguveyh'i ele geçirdi.[507] Ebû'l-Meâli Halep'e gitti ve Şevval ayında (Mayıs/Haziran 977) el-Maârra ile çevresini fethetti.[508]

[367/977-978]

/B105/ Daha sonra Beni Kîlab ile beraber Halep'e indi. Bekcûr ile çatıştılar. Ebû'l-Meâli onu mağlup etti ve Rebîülâhir (Kasım/Aralık 977) ayında Halep'e girdi.[509] Humus'un ona verilmesiyle aralarındaki mesele çözüldü ve onu oraya gönderdi.[510]

Ebû'l-Meâli, Adudüddevle'ye elçi göndererek Bağdat'ı ele geçirmesinden dolayı kendisini tebrik etti ve itaatini sundu. Buna karşılık Adudüddevle elçisini hilat ve gerdanlıkla geri

---

[505] B nüshası dipnotunda "Beckûr" olarak geçmektedir. Bu kişi Emir Ebû'l-Fevârîs Bekcur el-Hacibîyyi el-Kasîkiyyî'dir. (**Zübdetü'l-Haleb**).

[506] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 157: "Kar'veyh"."غ" yerine "ع" ile yazılmıştır. Britanya nüshasında: "Fer'ûn". Bu iki isim aynı kişiye istinaden geçmektedir. **Zübdetü'l-Haleb** ile **el-Kâmil fi't-Târîh**'ten doğruladık.

[507] Buradaki ibare hem eksik hem de çelişkilidir. **Zübdetü'l-Haleb**'te ise şu şekilde geçmektedir: "Kendisi Humus'taydı ve Bekcûr, Halep'ten onun yanına ulaştı. Ebû'l-Meâli kendisine hilat giydirdi ve onu Halep valisi tayin etti. Halep ve civarında hutbelerde adı okutuldu. Daha sonra Bekcûr efendisi Karguveyh'i ele geçirmeleri hususunda Seyfüddevle'nin gulamları ile anlaştı. Bunun üzerine Ebû'l-Meâli üzerine giderek onu Humus'tan çıkarttı. Onu ele geçirdi ve ardından Ebû'l-Meâli Halep'e gitti." (I, s. 170).

[508] Ebû'l-Meâli Sadüddevle'nin Maârratü en-Numan'ı fethi hakkında bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 170-171; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXVI, s. 152.

[509] Konu hakkında bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 171-172.

[510] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 172.

gönderdi. Onu Sadüddevle, veziri Ebû Salîh b. Neba'yı da es-Sedîd olarak lakaplandırdı (Şaban-Mart/Nisan978). Halep'te sırasıyla et-Tâi, Adudüddevle ve Sadüddevle adına hutbe okundu.

Adudüddevle'nin kâtibi Ebû'l-Vefâ, Ebû Ta'lib'in Musul'daki yenilgisinden sonra onu takibe koyuldu. Canından endişe eden Ebû'l-Vefâ el-Cezire'ye gitti. Bardas Skleros'a mektup yazarak ondan yardım istedi. (Nitekim) imparatorla anlaşmazlık yaşayan Skleros ona ulaşarak yardım istemişti.[511]

Mektubunda söylediklerini onayladı. Basileios'un askerleri ona doğru yola koyuldu ancak bu esnada Bardas Fokas öncülüğündeki İmparator Basileios'un ordusu da yola koyulmuştu. Skleros, Ebû Ta'lib'in yerine kendisi bu işlerle meşgul oldu ve ona bol miktarda erzak gönderdi. Ayrıca düşmana karşı beraber savaşmak için kendisine yetişmesini istedi. Şayet onları mağlup edip zafer elde ederse, geri dönecek ve ona yardım edecekti. Ebû Ta'lib, kendisine haber gönderene kadar harekete geçmedi. Daha sonra yardım etmek amacıyla bir askeri birlik gönderdi ve ardından Ziyâd Kalesi'ne çekilerek durumun nasıl bir hal alacağını izlemeye koyuldu.[512]

[368/978-979]

Bardas Fokas ile Skleros cuma günü bir kez daha karşı karşıya geldiler. Şaban ayının bitimine sekiz gün kala (Mart 979) Skleros yenildi. Hezimet haberi Ziyâd Kalesi'nde bulunan Ebû Ta'lib'e ulaştı. Bunun üzerine Şam bölgesine dönerek Amîd'e indi[513] ancak Adudüddevle'nin askerleri tarafından kuşatılınca

---

[511] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 386.

[512] Bu konu **Tecâribü'l-Ümem'**den harfiyen nakledilmiştir (II, s. 387-388).

[513] **Tecâribü'l-Ümem**: "Meyyâfârikîn fethedilene kadar Amîd'de iki ay kaldı." (II, s. 388).

Rahbe'ye gitti. Ebû'l-Vefâ, Meyyâfârikîn'i kuşattı ve şehri ele geçirdi. Amîd ve Diyarbakır'ın geri kalan yerleri ile Hamdânoğullarına ait tüm kaleleri ele geçirdi.[514]

Skleros yenilginin ardından kardeşi Konstantin ile oğlu Romanos'u yanına alarak Diyarbakır'a gitti. İmparatorluk makamını ele geçirmede yardımını almak için kardeşi Konstantin'i Adudüddevle'nin yanına gönderdi. Bu yardımın karşılığında ona itaat edeceğini bildirdi. Bu haber İmparator Basileios'a ulaşınca Nikefor adındaki (el-Avariyun olarak bilinen, daha sonra magistratus ve Antakya valisi olan) bir kâtibi Adudüddevle'nin huzuruna gönderdi. Skleros'un Adudüddevle ile yaptığı anlaşmayı bozması karşılığında kendisine yüklü miktarda mal vereceğini bildirdi. Adudüddevle'yi Rum topraklarındaki tüm esirleri serbest bırakması konusunda ikna etmesini ve Skleros ile beraberinde bulunan Rumları -gerekirse satın alarak- huzuruna çıkarmasını istedi. Ayrıca kendisine (Skleros'a) ve adamlarına emân veriyordu.

(İmparatorun teklifi üzerine) Adudüddevle, Meyyâfârikîn'de bulunan adamına gizlice haber göndererek Skleros'un ele geçirilmesini istedi. Fakat bir süre sonra Aduddüdevle bu yaptıklarından dolayı hem adamına hem de kâtibe çok öfkelendi ve onun Bağdat'a götürülmesini istedi. Oğlu Romanos'u, adamlarını ve yaklaşık üç yüz askerini beraberinde götürdü. Skleros oraya ulaştığı zaman Adudüddevle ona bir daire tahsis etti, maaşını arttırdı ve ardından onu tutukladı. /A106/ Onu gözaltında tuttu ancak kendisini serbest bırakacağına ve beraberinde asker göndereceğine söz verdi. Adudüddevle, Skleros meselesini görüşmesi için İbn Sehre olarak bilinen adamını İmparator Basileios'un huzuruna gönderdi. Elinden gelen her

---

[514] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 390-391; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 695.

şeyi yaparak imparatoru, Rumların Müslümanlardan aldıkları kaleleri kendisine teslim etmeye ikna etmesini istiyordu. Aksi takdirde Skleros'u askerlerle göndereceğini ve isteği doğrultusunda ona yardım edeceğini bildirmesini söyledi. Fakat Basileios bu konuyla çok ilgilenmediğini ve hatta bundan korkmadığını söyledi.[515]

İmparator Basileios'un elçisi Nikefor, Adudüddevle'nin huzuruna ulaştı ve efendisinin vermiş olduğu görevi tamamlamak için Skleros'u ele geçirip zehirleyerek öldürmeyi planlıyordu. Ancak Adudüddevle onu tutukladı ve başına bir gardiyan atadı. Ayrıca yanında bulunan tüm para ve eşyalara da el koydu.[516]

Hem kendi hem de başkalarının işleriyle meşgul olan Adudüddevle hastalandı ve ardından öldü.[517] Onlardan bir grup

---

[515] Zonaras, el-Antâkî'den farklı olarak şöyle demektedir; "…perişan haldeki Skleros, yanında kalan kaç adamı varsa onlarla, Babylonia/Babilli Khosroes/Hüsrev'e sığındı. İmparator Basileios bunu haber alınca, kendisinin efendisi olan kişiye ayaklanmış bulunan bir kimseye sığınma olanağı sağlamaması ve kendisine karşı da geçerli olacak kötü emsal yaratmaması haberini gönderdi." Zonaras, s. 30-31.

[516] **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 702-704 (H. 369 Senesi Olayları). Bkz. **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 396-397.

[517] **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 416; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 172; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 122-123; **el-Muntazam**, VII, s. 113; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 181; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 299-301; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 18-22; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 249-252, n. 175; **Yetimetü'd ed-Duhr**, II, s. 216-218; **Vefeyâtü'l-A'yân**, IV, s. 50-55; **el-İber**, II, s. 361-362; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 229-230; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 305; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 398; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 142-143; **Buğyetül-Vu'ât**, II, s. 78-79; **Târîhu'z-zamân**, s. 69; **Me'âsirü'l-İnâfe,** I, s. 313; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 432; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 74; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 409; **Tezkiretü'l Hamduniye**, I, s. 446-447; **Neşver el-Mûhadârat**, V, s. 127; **Mu'cemü'l-Udeba**, V, s. 349-355; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 24.

(oğlu Samsâmüddevle zamanına kadar) sekiz yıl boyunca Bağdat'ta tutuklu kaldılar. İlerde yapacağımız açıklamaya kadar durumları bu şekilde devam etti.[518]

***

Basileios imparatorluğunun dördüncü senesinde Nikolas'ı [Karisoberces][519] (II. Nikolaos/979-991) Konstantiniyye Patriği yaptı. On iki sene makamında kaldıktan sonra öldü.

Bu sıralarda, Azizler ve Bayramları üzerine bir kitap tasnif eden Saymun[520] el-Lugvatatis[521] adında bir yazar tanındı.

***

Ebû Ta'lib, Skleros'un yenilgisinin ardından Dımaşk'a yöneldi ve -oranın yerlisi- Kassâm denilen bir adamla karşılaştı. Bu adam Dımaşk'a sığınmış, oranın hâkimiyetini ele geçirmiş ve el-Azîz-Billâh'a muhalefet etmişti. (Kassâm) onun şehre girmesine izin vermeyince (Ebû Ta'lib) şehrin dışına indi ve Kassâm'ın adamlarıyla çatıştı. Ebû Ta'lib b. Hamdân kâtibini el-Azîz-Billâh'ın yanına göndererek kendisinden yardım istedi. Halife el-Azîz de taleplerini karşılayacağına söz verdi. Aziz-Billâh, Kassâm'ı mağlup ederek şehri fethetmesi için -önde gelen komutanlarından- el-Fadl b. Salih'i522 Şam'a gönderdi. O, Taberiye'ye gitti ve Ebû Ta'lib'e yaklaştı. Buluşmak için yazıştılar ve ardından el-Fadl onun bulunduğu yere gitti.

---

[518] "Skeros'un yenilgisinin ardından…" buraya kadar olan ibare, **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 396, n (2) dipnotunda yer almaktadır. Bkz. **Târîhu'l-Ezmene**, s. 73.

[519] (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 514) ile Schlumberger, **L'Epopée**, I, s. 446'dan ek. St. Petersburg nüshasında: "el-Ahrisoberhes". Grekçe'de: Chrysoberges.

[520] St. Petersburg nüshasında: "Saymun", "سيمون". Yukarıda "سيمن" olarak yazılmıştır (ç.n).

[521] St. Petersburg nüshasında: "el-Lefsit", "اللفثيط".

[522] İbn Killis'in gulamı, el-Fadl b. Ebî'l-Fadl (**Zeylü Târihî Dımaşk**).

Ebû Ta'lib onu es-Sannabra'da[523] karşıladı. el-Azîz-Billâh adına elinden gelen her türlü yardımı yapacağına söz verdi ve daha sonra ikisi kendi karargâhlarına döndüler. Ancak el-Fadl, Kassâm'a karşı bir şey yapamadan Dımaşk'a yöneldi ve sahil yolu üzerinden Remle'ye döndü.

[369/979-980]

Remle'deki Mûferrîc b. Dağfel b. el-Cerrâh et-Tâi adındaki bedevi bir adam bu bölgeyi ele geçirdi. el-Azîz-Billâh'ın hükümlerinin kendisine uygulanmaması şartıyla itaat ettiğini izhar etti. Hem kendisinin hem de onunla beraber bulunan bedevilerin konumu güçlendi. Şam'da bulunan Ukayl ordusuyla çarpışıp onları şehirden çıkarmak için harekete geçti. Onlar da Ebû Ta'lib'e sığınarak onu oradan uzaklaştırmasını talep ettiler. Bunun üzerine İbn el-Cerrâh'a mektup yazarak bunu yapmamasını istedi. Onun harekete geçmesini engellemek için yola koyuldu ve Ukayloğullarının yanında karargâh kurdu. Ebû Ta'lib'in Ukayloğulları ile bir araya gelmesinden ötürü İbn Cerrâh ve el-Fadl korkuya kapıldılar. Ebû Ta'lib ise Mısır'dan gelecek yardımı uzun süredir beklemekten bunaldı. Bu nedenle Muharrem ayında (Temmuz/Ağustos 979) Ukayl ordusuyla beraber Remle'ye gitti fakat İbn Cerrâh ile el-Fadl kaçmayı başardılar. el-Fadl sahillerden ordu toplarken, İbn el-Cerrâh da Arapları topladı ve bu şekilde kalabalık bir ordu meydana getirdiler. İki ordu karşı karşıya geldi. Safer ayında İbn Cerrâh ile Ebû Ta'lib /B106/ Remle dışında çatıştılar, Ebû Ta'lib yenildi. İbn Cerrâh'ın onu esir alması üzerine Ebû'l-Fadl

---

[523] B nüshasında: "es-Sayra". es-Sinnabra (الصَنَّبرة): "İlkin kesre, ardından fetha ve şedde ile yazılmaktadır. Ürdün'de, Abkat Efik'in karşısında yer almaktadır ve Taberiye ile arasında üç mil bulunmaktadır. Muâviye kışı orada geçiriyordu." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 425).

onu kurtarmak üzere yola koyuldu. İbn Cerrâh, Ebû'l-Fadl'ın onu Mısır'a götürmesinden ve Alptekin et-Türkî'ye yapıldığı gibi kendisine de ihsanda bulunulmasından endişe ettiği için onu öldürdü. Ebû Fadl oraya ulaştı. Onun başını ve esir aldığı adamların hepsini alıp Mısır'a götürdü.[524]

[370/980-981]

el-Azîz-Billâh Ramazan ayında (Mart/Nisan 981) kunut namazını kaldırmak istedi. Bu namaz, Müslümanların Ramazan ayında mescitlerde yatsı namazından sonra toplu olarak kıldıkları bir namazdı. Onun bu teşebbüsü Sünnilerin tepkisini çekti.[525] Rumlar bu yıl Ra'ban'da[526] güçlü bir kale olan İbn İbrahim Kalesi'ni hileyle ele geçirdiler. Kale sahibinin Ermeni bir kölesi vardı. Bu kölenin Ra'ban'da erkek kardeşleri ve bir kız kardeşi vardı. Bir gün kız kardeşi onu ziyaret etti, bir süre yanında kaldı. Bu süre zarfında kalenin korumasız durumda olduğunu ve bir hile neticesinde ele geçirebileceğini fark etti. Kalenin giriş kapısının mesafesini yünden yapılmış bir iple

---

[524] Konu hakkında bkz. İbn Kalânisî, **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 22-23; **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, s. 699-700; **Tecâribü'l-Ümem**, II, s. 401-403 (Müellif kendisinden alıntı yapmıştır); **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 171; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 120; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 193-195; **Târîh İbnü'l Verdî**, I, s. 303; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 249-251.

[525] Kunut'tan kastedilen Teravih namazıdır. Müellif bunu Kunut namazı olarak ifade etmiştir. Bu konuyu bu sene içerisinde zikreden herhangi bir kaynak bulamadım. el-Hâkim-Biemrillâh önce Ramazan ayında kılınan Teravih namazının engellenmemesini emretmiş ancak sonrasında yasaklayıp tekrar izin vermiştir. Bu da müellifin aktarmış olduğu bilginin doğruluk payını arttırmaktadır.

[526] Ra'ban (رَعْبَان): "İlkin fetha, ardından sükûn ve "ب" harfi tek yazılmaktadır. Sugur'da bir şehir olup, Halep ile Sumeysat arasındadır. Fırat yakınlarındaki avasımlardan biri sayılmaktadı." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 51).

ölçtü. Ardından evine dönerek kalenin durumunu erkek kardeşlerine haber verdi ve aklındaki fikri onlarla paylaştı. Kalede az sayıda muhafızın olduğunu, bir plan yapıldığı takdirde kalenin ele geçirebileceğini söyleyerek onları ikna etti ve ölçmüş olduğu uzunlukta bir merdiven yapmalarını söyledi. Onlar da hazırladıkları merdiveni yanlarına alarak gece vakti kaleye gittiler ve merdiveni kaleye dayayarak beraberlerindeki adamlarla birlikte kaleye tırmandılar. Kalenin sahibi o gece haremindeki kadınlarla âlem yapıyordu. Muhafızlarına gürültü yapmamalarını ve kendisini korurlarken bile rahatsız etmemelerini bildirmişti. Bu nedenle muhafızların çoğu oradan ayrılmıştı. Diğerleri de oldukları yerde uyuyakalmışlardı. Kadının kardeşleri ve adamları, kaleye girdikleri zaman uyuyan bir muhafızla karşılaştılar, adamı öldürdüler. Daha sonra kalenin sahibinin olduğu yere hücum ettiler. Onu ve oğlunu öldürdüler. İmparator Basileios'un adını haykırıp halkı onun itaatine davet ettiler. Kaledekiler durumu fark edince kaçtılar. Böylelikle Ermeniler kaleyi ele geçirdiler ve İmparator Basileios'a teslim ettiler. İmparator da bunun karşılığında onlara ihsanlarda bulundu, ganimet verdi. Kaleyi yeniden onarıp inşa ettirdi. Öyle ki çatışmalarda ve savaşlarda ele geçirilemeyecek kadar güçlendirdi.[527] İmparator Basileios hizmetlerinden ötürü Kermeruk'a[528] Lazkiye vilayetini geri verdi. Bu kişi daha önce Trablus ve dolaylarına yaptığı saldırılarda çok sayıda Fâtımî ile

---

[527] Bu konuyu elimdeki kaynaklarda bulamadım.

[528] S nüshasında: "Kezmeruk". Baron Rosen, müellifin burada zikrettiği Kermeruk ile Matta er-Rûhavî'nin bahsetmiş olduğu Cermerakil'in aynı kişi olma ihtimalinin olduğunu söylemektedir. Cermerakil, Gürcistanlı cesur bir savaşçı idi ve M. 978 senesinde Dafis d. İberî'nin hizmetinde, Bardas Skleros'a karşı savaşmıştır." Bkz. Schlumberger, **L'Epopée Byzantine**, V. 3, s. 487-488, Paris, 1925.

oranın halkının bir kısmını öldürmüş, bir kısmını esir almış ve değerli ganimetler elde etmişti.[529]

Fâtımîler, Emir es-Sanhâcî'nin komutasında Antakya dolaylarına geldiler. Bazı yollarda sevadlarını ve zahirelerini bırakmıştı. Kermurk bir gece hareketiyle bu sevadları ele geçirdi ancak askerler onu mağlup ettiler. Oranın ahalisinin tamamını esir aldı ve öldürdü. Bunun üzerine Nezzel[530] ile İbn Şakir[531] Trablus'tan harekete geçerek Lazkiye'ye gittiler. Şehri ve kalesini kuşattılar. Kermurk ordunun başında yola koyuldu. İbn Şakir onun üzerine gitti. Atını yaralayarak düşmesine sebep oldu, Kermurk'u esir aldı. Kermurk Mısır'a götürüldü ve orada teşhir edildi.[532]

[371/981-982]

Domestikos Bardas Fokas Cemâziyelevvel ayında (Kasım/Aralık 981) Halep'e gitti. Şehre inişinin ikinci gününde Bab el-Yahud'ta savaş çıktı. Sadüddevle para karşılığında ateşkes talep etti. Taraflar arasında yazışmalar oldu. Sonunda Rumlara yıllık

---

[529] Bu konu sadece müellif tarafından bahsedilmiştir. İbn Havkal ise H. 367 yılında şöyle bir bilgi vermektedir: "Şam'ın elden çıkan ve Müslümanların idaresinde kalan yerler, Trablus hududundan, Yafa ile Askalân'a kadar uzanan Rum Denizi sahillerini kapsamaktaydı. Lazkiye ve etrafındaki yerlerin cizye ve mukataaları ise onların elindeydi." (İbn Havkal, **Sûretü'l-Ard**, s. 172).

[530] Nezzel: Komutan Nezzel el-Gûrî el-Kîtamî'dir."el-Azîz-Billâh'ın önde gelen komutanlarındandır." (**ZeylüTârihî Dımaşk**). "Fâtımîlerin önde gelen savaşçılarındandır ve el-Azîz Billâh'ın veziri ve haslarından olan İsa b. Nasturs'un yetiştirdiği kişilerden biridir." (**Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 209; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 34). "Onun emirinde 6 bin Trablus askeri vardı." (**Zeylü Târihî Dımaşk**). Kitabımıza bkz. **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî,** I, s. 277 vd.

[531] Onun biyografisini bulamadım.

[532] Schlumberger diyor ki: "Kermurk Mısır'daki çarşılarda teşhir edildikten sonra öldürüldü." **L'Epopée Byzantine**, V. 3, s. 448.

dört yüz bin gümüş dirhem ödenmesine karar verildi. Her yirmi dirhem bir dinara tekabül edecekti. Domestikos da şehre gelişinin beşinci gününde oradan ayrıldı.[533]

el-Azîz'in hilafetinin beşinci senesinde tıpçı Yusuf Beytü'l-Mukaddes Patriği yapıldı. Üç yıl, sekiz ay başkanlık yaptıktan sonra Mısır'da öldü ve Mar Savzurus Kilisesi'nde Enbâ Haristozula'nın yanında defnedildi.

Bu sırada Adudüddevle kardeşi Fahrüddevle Ali b. Rükn-üddevle ile savaşmak için Bağdat'tan ayrılarak Hemedan'a gitti, onu mağlup etti. Daha sonra Bağdat'a döndü ve konumu sağlamlaştı. Çok eski zamanlardan beri orayı fetheden sultanlara isyan eden Mehrun'a[534] asker gönderdi, burası ele geçirildi. Hitaplarda ve yazışmalarda Melik Şehinşah Adudüddevle Tacûlmille Veliyû en-Nî'em adını kullanmaya başladı. et-Taî onun kızıyla evlendi ve (Adudüddevle) kızını onun yanına götürdü.

Adudüddevle tüm Fars toprakları ile Irak, Musul ve Diyarbakır'a sahip oldu. Ayrıca ülkesinde yaşayan halkın nazarında büyük bir itibara sahip oldu. Güçlü bir konuma eriştikten sonra tanzim çalışmaları için veziri el-Muzhar b. Abdullah'ı el-Batîha'ya gönderdi. Ancak canından endişe eden bu vezir, akıldışı ve bilinçsizce bir şey yaptı. Doktorunu çağırdı ve ölene kadar kanını boşaltmasını emretti. Fakat doktor böyle bir şeyin yapılmasına gerek olmadığını söyleyerek onun isteğini yerine getirmedi. Ancak doktorunu göndererek yalnız kaldı.

---

[533] Bu haber, **Zübdetü'l-Haleb**'te yer almaktadır (I, s. 173-174). İbn Şeddâd ise **Târîh İbn el-Antâkî**'den nakletmektedir.

[534] Bu yer hakkında bilgi sahibi değilim fakat kast edilen büyük ihtimalle İbnü'l-Esîr'in zikrettiği el-Cebel yöresindeki Sinde Kalesi'dir (**el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 6).

Akabinde bıçağın ucuyla kollarındaki damarların tümünü keserek kendini yaraladı ve bu şekilde intihar etti.[535]

Adudüddevle, el-Muzhar meselesinden ötürü işleri Ebû Mansûr Nasr b. Harun en-Nasrânî'nin vekâletinde bulunan Ebû er-Reyyan Ahmed b. Muhammed'in yönetmesine karar verdi. el-Muzhar'ın intihar etmesinden sonra makamı boş kaldı. Ancak Ebû Mansur bu makama geçmedi. Adudüddevle hastalanınca Şiraz'da bulunan en büyük oğlu Ebû'l-Fevarîs Şerefüddevle ve Zeynülmille'yi Bağdat'a çağırdı.

---

[535] Dönemin müşahidi İbn Miskeveyh şöyle anlatır: "İsyancı Nebatlıların kendisine komşu olmalarından ve mahalli reislerinin kendisiyle boy ölçüşmeye kalkışmalarından rahatsız olan Adudüddevle, Hasan b. İmrân ve Batîha meselelerini halletmek için vezir el-Mutahhar'ı bölgeye göndermeye karar verdi. Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer el-Alevî de ona eşlik etmekle görevlendirildi. Vezir el-Mutahhar, Nebat askerlerinin sığındıkları Batîha'yı kurutmak için nehir ağızlarına setlerin çekilmesini ve üstüne kemerler inşa edilmesini emretti. Ancak gittikçe artan masrafların haricinde yaşanan gelgitler neticesinde setler taşmaya ve içlerinde gedikler oluşmaya başlamıştı. Bu durumda Hasan b. İmrân ile savaşan el-Mutahhar başarısız olmuş ve bu yenilgi kendisine ağır gelmeye başlayınca da el-Alevî'yi, Hasan b. İmrân ile işbirliği yapmakla suçlamıştı. Hırçın ve sert bir mizaca sahip olan el-Mutahhar, kötümser ve kuruntulu bir insandı ve bu nedenle kendini tehlikede hissederek korkmaya başladı. Gittikçe çetinleşen bu işin üstesinden gelemediği takdirde vezirlik makamından azledileceğini, Ebû'l-Vefâ'nın da kendisini karalamaya ve kusurlarını ortaya dökmeye fırsat bulacağını zannetmeye başladı. el-Mutahhar, düşmanlarının kendisine musallat olmasına ve üzerinde hâkimiyet kurmalarına fırsat vermektense ölmeyi tercih etti ve umumi meclis toplantısından sonra doktorunu yanına çağırarak kendisinden kan almasını istedi. Vezir, doktor gittikten sonra damarı sıkan bağı çözerek ölünceye kadar kanını akıtmayı düşünüyordu. Hâlbuki o, merkezden ayrılmadan önce geçirdiği bir hastalık nedeniyle kan aldırmış ve müshil ilaçları kullanmıştı. Bundan ötürü doktoru kan aldırmasına gerek olmadığını söyledi ancak el-Mutahhar onu azarlayarak odadan kovdu. Daha sonra çıkardığı bıçağıyla bileklerindeki tüm damarları kesti." **Tecâribü'l-Ümem**, s. 789-791 (ç.n).

[372/982-983]

Adudüddevle'nin işlerini yöneten ve Şekr olarak adlandırılan zenci bir gulamı vardı. Adudüddevle'nin hastalığının uzamasına rağmen o süre boyunca çocuklarının hiçbiri yanına giremedi. Oğlu Şerefüddevle, babasının ölmüş olabileceğini ve gulamı Şekr'in de bu durumu gizlediğini düşünerek oraya hücum etti. Babasının yattığı yere girdi ancak onun hayatta olduğunu gördü. Bunun üzerine Şerefüddevle oradan ayrıldı ve bir daha oraya girmedi. Oğlunun bu hareketine çok kızan Adudüddevle onu Kirman'a sürgüne gönderdi.

Adudüddevle 10 Şevval 372 Salı günü (28 Mart 983) sara hastalığından öldü.[536] Onun ardından emirliğe el-Merzubân Samsâmüddevle Şemsülmille geçti. Kardeşi Ebû Zahir'i Şiraz ile Ahvaz'a; diğer kardeşi Ebûl-Huseyn Ahmed'i de Vasıt'a vali olarak atadı.

Babasının vefat ettiği ve emirliğe kardeşi Samsâmüddevle'nin geçtiği haberi Büşrefüddevle'ye ulaştı. Bunun üzerine gulamlarını, adamlarını ve başka kimseleri de yanına alarak Kirman'dan Şiraz'a yöneldi ve ele geçirdi. Babasının veziri

---

[536] St. Petersburg ve Britanya nüshalarından ek: "Şekr, onun ölümünü 373 senesi 1 Muharrem ayına kadar çocuklarından, tüm has adamlarından ve halkından gizledi." Adudüddevle'nin vefatı hakkında bkz. **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 75; **el-Enbâ fi't Târihi'l-Hulefa**, s. 181; **Yetimetü'd ed-Duhr**, II, s. 216-218; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 24; **Neşver el-Muhadârât**, V, s. 127; **el-Tezkiretül Hâmduniye**, I, s. 446-447; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 122-123; **el-Muntazam**, VII, s. 113; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 172; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 299-301; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 18-22; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 249-252, n. 175; **el-İber**, II, s. 361-362; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 229, 239; **Vefeyâtü'l-A'yân**, IV, s. 50-55; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 305; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 398; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 313; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 432; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 142-143; **Buğyetü'l-Vu'ât**, II, s. 247-248; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 78-79; **Tarîh ez-Zaman**, s. 69; **Târihû'l-Hulefa**, s. 409; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 74.

Ebû Mansûr Nasr b. Harun'u ele geçirdi. Şehirdeki kalelerden ele geçirdiği silahlar, savaş aletleri ve mallarla güçlenince emirliğe geçmek ve Bağdat'a hâkim olma gayesiyle ordusuyla beraber Bağdat'a gitti. /B107/ Orada kardeşi Samsâmüddevle ile çatıştı. Bağdat ile civarında bulunan yerlerin Samsâmüddevle'ye ait olmasına, Şerefüddevle'nin yaşının büyük olmasından ötürü hutbelerde ve sikkelerde önce onun adının yer almasına karar verdiler ve bu şekilde barıştılar. İkisinin rızasıyla bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşmaya sadık kalacaklarına yemin ettiler. Bu anlaşma 376 senesi Safer ayında (Haziran/Temmuz 986) gerçekleşmişti.[537]

[371/981-982 senesine geri dönüş]

Remle'de Mûferrec İbn Dağfel b. el-Cerrâh et-Taî adında bir bedevi vardı. Bu toprakları istila ederek el-Azîz-Billâh'ın itaatine girmişti ancak onun emirlerine uymuyordu. Onun ve beraberindeki bedevilerin konumu güçlendi. Bunun sonucunda Mûferrec b. Dağfel b. el-Cerrâh, el-Azîz-Billâh'a isyan etti ve itaatinden çıktığını ilan etti. Bunun üzerine 371 senesinde (oğlunun dayısı) Reşik el-Azîzî'yi Şam'a gönderdi. Onu orada karşıladı ve onu mağlup ederek Şam'dan uzaklaştırdı.[538]

İbn el-Cerrâh yenilginin ardından hacıların dönüş yolunu kesmek için harekete geçti. Bunun üzerine el-Azîz, hacıları koruması ve onu karşılaması için Meflâh el-Vehbânî'yi[539] beraberindeki askerlerle gönderdi. İbn el-Cerrâh, Meflâh el-

---

[537] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 22-23; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 77, 78, 124, 125; **el-Muntazam**, VII, s. 113, 132.

[538] **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 6-7; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, (H. 372 Senesi Olayları), s. 205.

[539] Britanya nüshasında: "el-Vahâbî". Asıl ve Doğu edisyonundan, **İtti'âzü'l-Hunefâ**'ya (I, s. 118, 121) istinaden doğruladık. İçerisinde şu bilgiler yer almaktadır: "Cevher es-Sıkıllî'nin ele geçirdiği ve 358 senesinde Mısır'a gelen İhşîdîlerin önde gelenleri arasında yer almaktadır."

Vehbânî ile beraberindeki askerleri ele geçirdi ve yanında bulunanların hepsini öldürdü. Hacıların üzerine doğru yürüyünce, canlarından endişe eden hacılar Vadi el-Kûra'ya[540] sığındılar ve orada kırk beş gün kaldıktan sonra Mısır'a girdiler. İbn el-Cerrâh Şam'a döndü. Reşik el-Hâmdanî onu ikinci defa karşılayıp tekrar yendi. Bunun üzerine şehrin kırsalına çekilerek Bekcûr'a sığındı ve Bekcûr onu ağırladı, himaye etti. Daha sonra Antakya'ya giderek İmparator Basileios'tan yardım istedi ancak imparator onun yardım talebini reddetti. Daha sonra Şam'a giderek el-Azîz'den emân istedi. el-Azîz onun talebini kabul etti.[541]

[373/983-984]

Beltekin'in[542] komutasındaki el-Azîz'in ordusu, Dımaşk'ı ele geçirmiş olan Kassâm'ı karşılamak üzere Dımaşk'a yöneldi. Dımaşk'ın dışında bulunan ve ed-Dekke[543] olarak bilinen yere indi. Şehir halkı onunla savaştı, onları bir süre kuşattı. Kassâm, Beltekin'in üzerine gitti. Beltekin, Kassâm ile beraber oğlunu ve oğlunun dayısını Mısır'a götürdü ve orada katırların üzerinde teşhir edildiler (Rabîülâhir-Eylül/Ekim 983). Zilhicce ayının ortasında tutuklandılar fakat el-Azîz onları affederek serbest bıraktı, ihsanlarda bulundu.

***

---

[540] Vadi el-Kûra: "Medine ve Şam arasında olup, Medine dolaylarındadır ve birçok köyü bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 345).

[541] **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 205-206; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 7; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 256.

[542] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 163: "Teltekin". **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 28; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 205; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 257; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 7'den doğruladık.

[543] ed-Dekke: "Dımaşk'ın dışında, Guta'da yer alan bir yerdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 459).

Bekcûr Humus'ta Sadüddevle'ye isyan etti, el-Azîz'in ordusunu çağırdı. Beraber yola koyulup Rabîülâhir ayının ilk gününde (12 Eylül 983) Halep'e Bab el-Yahud'a indiler ve iki gün savaştılar. Domestikos Bardas Fokas Halep'e gitti. Haber Bekcûr'a ulaşınca aynı ayın sekizinde, çarşamba gecesi ona doğru yola koyuldu. Bardas Fokas ayın on dördüncü gecesi, perşembe günü Bab el-Yahud'a indi. Müferrec de onunla beraberdi. Taraflar arasında çatışma çıktı. Ardından Sadüddevle ile mektuplaştılar ve Sadüddevle'nin -iki yıl için- 40 bin dinar ödemesine karar verdiler. Bardas Fokas ayın bitimine üç gün kala, pazartesi günü Humus'a gitti. Esirler aldı ve itaatten çıkan halkı ateşe verdi. Daha sonra Tel-Halife'ye[544] giderek ele geçirdi. Bekcûr Dımaşk'a giderek orayı ve orada bulunan ahdâsı[545] ele geçirdi. Onlardan yaklaşık üç bin kişiyi öldürdü, bir kısmını çarmıha gerdi ve bazılarını üst üste yığdı.[546]

---

[544] Tel-Halife: "Humus ve Dımaşk arasındadır. Humus'un güneyinde Dımaşk'a giden yol üzerinde yer almaktadır."

[545] el-Ahdâs: Şam bölgesindeki şehirlerde teşekkül etmiş düzenli olmayan silahlı gruplardır. Şam şehirleri bu dönemde ortaya çıkan ve şimdiki milislere benzeyen halk örgütlerine şahit oldu. Bunlar tarihi kaynaklarda el-Ahdâs grupları olarak bilindi. Bunların bazı fertleri bulundukları bölgelerde güvenliği sağlayan ve temizliği kontrol eden bir nevi polis görevini yerine getiriyorlardı. Bazen de savunma amaçlı düzenli askeri birimlere dönüşmüşlerdi. Yeni devletler kurulduğunda ve Hicri dördüncü yüzyıldan önce Şam bölgesinde kurulan bazı yönetimlerin zayıf düşmesi sonucunda görevlerini kaybeden bazı komutanların yerine de geçmişlerdi. Fâtımîler, Şam bölgesinin büyük bölümünü yönetimleri altına aldığında, bu grubun isyanları ve çıkardığı kargaşayla karşı karşıya kaldılar. Fâtımîlerin anlayışında bütün hükümler imama aitti ve bu nedenle kendi otoritelerini kurmalarına engel teşkil eden ahdâs gruplarını ortadan kaldırmaya çalıştılar." (**Târîhu'-l Hurub es-Salibîyye'**nin girişinde, s. 80-89, Dâiretü'l el-Maârif el-İslamiyye, II, s. 247).

[546] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 28-29; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 173, 174, 176, 177; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, s. 258-259; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 17-18; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 210-212.

***

372 senesinde (982/983) Mısır'daki Nil Nehri kuruduğu için aşırı bir pahalılık yaşandı. Hububatların ve gıdaların fiyatları arttı. 373 senesinde pahalılık daha da artınca ekmek bile bulunamaz oldu. Büyük bir veba salgını ortaya çıktı ve çok sayıda insan hayatını kaybetti.[547]

***

373 senesinin Şevval ayının bitimine on iki gece kala, pazar günü (Mart 984) el-Azîz, veziri Yakub b. Yusuf ile el-Fadl b. Salih'i ve Fadl'ın kardeşlerini ele geçirdi. Her birini farklı yerlerde tuttu. Bu olay nedeniyle o günün öğleninde Mısır'da fitne çıktı. Kahire yolundaki insanların elbiseleri çalındı, şehrin çarşıları kapandı. Valiye bağlı şurtalar harekete geçerek /A108/ olayları kontrol altına aldılar. Vezirin mülkünde bulunan her şey ele geçirilirken, Fadl b. Salih'in dairesindeki aletler ve mallar alındı. el-Azîz'in dairesinden yüz bin dinar alınarak sarayın hazinesine götürüldü. Vezirin dairesindeki divanlar da el-Azîz'in dairesine nakledildi.

Vezir, ilim ve edep ehline değer veriyor, onlarla yakınlık kuruyor ve ihsanlarda bulunuyordu. Onu tutukladıktan sonra vezirin ilim ehline, varakçılara ve mücellitlere aylık bin dinar tutarında ödeme yaptığı haberi el-Azîz'e iletildi. Bunu öğrenen el-Azîz, maaş ödemelerinin kesintisiz şekilde devam etmesini emretti. İki aylık tutukluklarının ardından onları serbest bıraktı ve vezire iki yüz bin dinar taşınmasını emretti. Ondan ve Fadl b. Salih ile kardeşlerinden alınan malları iade etti. Ayrıca eski görevlerine dönmelerine izin verdi.[548]

---

[547] **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 204-205.

[548] Makrîzî 373 senesi olaylarında şöyle demektedir: "3 Şevval pazartesi günü el-Azîz-Billâh, vezir Yakub b. Killis ile Fadl b. Salih'i ve kardeşlerini yaka-

[375/985-986]

375 senesinin Ramazan ayında (Ocak/Şubat 986) el-Azîz-Billâh'ın kızı es-Seyyide'nin dayısı Aristas, Beytü'l-Mukaddes Patriği yapıldı. Yirmi yıl makamında kaldıktan sonra Konstantiniyye'de öldü. Kardeşi Arsaniyus da Kahire ve Mısır Metropoliti yapıldı. el-Azîz-Billâh her ikisine merhametli davranıyor, onlara saygı gösteriyor ve onları yüceltiyordu.

Ebû'l-Meâli Sadüddevle Rumlara ödenmesi kararlaştırılan parayı ödemekte güçlük çıkartınca domestikos Bardas Fokas Killiz'e[549] gitti. Orada bir çatışmaya giren (Bardas), (Killiz'i) (kılıç emânıyla) fethetti, halkını esir aldı. 375 yılının Safer ayında Hamdânîlerden bir grubu tuzağa düşürdü. Askerleri hızla oradan ayrılıp Efâmiye'ye[550] indi ve mancınıklarla saldırdı. Kaleye şiddetli bir saldırıda bulundu, bazı burçlarını yıktı.

---

ladı. Dairelerinde bulunan her şeyi saraya taşıttı. Vezir Yakub'un dairesinden yüz bin dinar taşınmıştı. Her biri ayrı ayrı gözaltına alındılar. Bunun ardından şehirde büyük bir kargaşa çıktı, çarşılar yağmalandı ve vezirin dairesinde toplanan divanlar saraya taşındı. Taşınanlar arasında vezire ait bağış kâğıtları da vardı ve bu meblağ aylık bin dinara kadar ulaşıyordu. el-Azîz, bu paranın erbabına ödenmesini emretti. İki ay sonra onları serbest bıraktı ve eski konumlarına iade etti. Veziri de vezaret makamına iade etti, daha önce elinden alınan yüz bin dinarı kendisine geri verildi ve adını tıraza yeniden yazdırdı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 262). Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 208.

[549] Killiz: "İlk ve ikinci harfleri kesrelidir. Halep ile Antakya arasında, Azez nahiyesinde yer alan bir köydür." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 476).

[550] Efâmiye: "Şam sahilinde yer alan güçlü bir şehir olup, Humus'un köylerinden biridir. Bazıları tarafından hemze olmaksızın "Femiye" olarak adlandırılmaktadır."(**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 227).

Karguveyh[551] Antakya'nın çıkışında ve Halep'in girişinde yer alan Siman el-Halebî Manastırı'na gitti. Orayı üç gün kuşattı ve şiddetli bir saldırı düzenledi. 8 Eylül 1297 Çarşamba günü (12 Rabîülâhir 375 gecesi/1 Eylül 985) orayı kılıçla fethetti. Orada bulunan ruhbanların bir kısmını öldürdü. Burası insanların inzivaya çekildikleri bir manastırdı. Antakya ve çevresinden gelip de oraya sığınan çok sayıda insanı esir alarak onlarla beraber Halep'e girdi ve onları orada teşhir etti.

Domestikos Bardas Fokas bir grup askerini gizlice Kefertâb'a[552] gönderdi. Bir grup Arap ile Hamdânîler arasında çatışma çıktı. Siman el-Halebî Manastırı'nda yaşananlar İmparator Basileios'a ulaşınca Bardas'a, Efâmiye'den ayrılmasını bildiren bir mektup yazdı.

Bu tarihte Fâtımîler Belinyas Kalesi'ni işgal ettiler. İmparator Basileios, magistratus Leon el-Melisnus'u Antakya valisi tayin etti ve o, askerleriyle yola koyulup Belinyas'a indi. Ancak daha sonra Basileios, Parakumunus (Parakimeneous) hakkında olumsuz hislere kapıldı ve onu kendisinden uzaklaştırarak evinde oturmaya mecbur bıraktı. Ardından askerlerin yeniden isyan ettikleri haberi ulaştı. Askerler Belinyas'tan ayrıldılar. Melisnus'a çok öfkelenen imparator ona iki seçenek sundu: Ya kaleye dönüp orayı ele geçirecek ya da askerlere vermiş olduğu parayı iade edecek ve imparator, kaleyi alması için onun yerine bir başkasını gönderecekti. Bunun üzerine Melisnus kaleye dönerek orayı ele geçireceğinin garantisini verdi. Asker-

---

[551] St. Petersburg ve Britanya nüshalarında: "Far'ûn". S nüshasında: "Sadüddevle".

[552] Kefertâb: "el-Maârra ile Halep şehri arasında olup susuz ve kurak bir yerdir. Bu yüzden yağmur suları sarnıçlarda biriktirilirdi." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 470).

ler de onunla beraber döndü. Hazırladığı koçbaşıyla sura saldırdı ve burç ile surun bir kısmını yıktı. İçeride bulunan Fâtımîler emân istediler ve ardından oradan ayrıldılar. Melisnus, savaştığı ve kuşatma altına aldığı yeri onardı. Bu arada imparator, Bardas Fokas'ı domestikosluktan azledip onu doğu duks'u yaparak Antakya ve diğer tüm doğu topraklarının valisi tayin etti /B108/.

[376/986-987]

Bardas Fokas 376 senesinde Ebû'l-Meâli ile olan ateşkesi yineledi. Haleplilerin İmparator Basileios'a her sene dört yüz bin gümüş dirhem ödemelerine karar verildi ve anlaşma imzalandı.[553]

Ioannes Tzimiskes'in ele geçirip sarayda alıkoyduğu ve haklarında idam kararı bulunan Bulgar Çarı Samuel'in iki oğlu, bir hile sonucu atların üzerinde hapisten kaçtılar. Bulgaristan'a giden yola ulaştıklarında durdular. Takibattan korktukları için dağda izlerini kaybettirdiler ve yollarına yürüyerek devam ettiler. Kardeşlerden büyük olanı kılık değiştirerek önden gitti. Dağı Rum hırsızlardan koruyan muhafızlar, onun Bulgar milletinden olduğunu anladılar. Ancak tepedeki bir muhafız onu tanımadı ve öldürdü. Kardeşi ise ağabeyini takip ederek ona yetişti. Kendini tanıtınca (Bulgarlar) onu kabul ettiler ve daha sonra çarları yaptılar. Kemtufilis[554] olarak bilinen gulamını da yanında aldı. Bulgarlar ona katıldı ve Rum topraklarına akın düzenlediler. İmparator Basileios muazzam bir orduyla onların bulunduğu yere doğru harekete geçti. Eberiye[555]

---

[553] **Târîhu'l-Ezmene**, s. 75.

[554] St. Petersburg nüshasında: "Kemtutis olarak"; Britanya nüshasında: "Kemtutiş olarak"; B nüshasında: "Emtutis olarak".

[555] Britanya nüshasında: "Erabiye"

olarak adlandırılan şehre indi ve orada savaştı. Ancak gece vakti yolların kapatıldığı haberi askerleri tarafından işitilince, imparator ile askerlerinin tamamı (1297 senesi, ayın on yedisinde Salı günü- 376 yılı Rabîülâhir ayında/ Ağustos-Eylül 986) bir çıkış yolu bulup kaçtılar. Bulgarlar onların elbiselerini ve hazinelerini yağmaladılar. Askerlerin büyük bir kısmı öldü. Bu hadise onun imparatorluğunun onuncu yılında gerçekleşmişti. Bu haber Skleros'a ulaşınca, Samsâmüddevle b. Adudüddevle ile yazışarak bir fırsat daha elde etmek için salıverilmesini istedi. Ayrıca ondan adam ve malzeme yardımı istedi. O, babası Adudüddevle'nin şart koştuğu gibi elinden gelen her türlü desteği verdi. Skleros ile kardeşi Konstantin'den ve Skleros'un oğlu Romanos'tan anlaşmaya sadık kalacaklarına dair yemin aldı. Aynı senenin Şaban ayında onu ve yaklaşık üç yüz adamını serbest bıraktı. Onlardan alınan hayvanlarla silahları iade etti Ona eşlik etmesi için Benî Ukely'in reisi Benî el-Mûseyyeb'i getirtti. Onunla Medinetüsselam'ın dışına kadar gittiler.

Ancak (Skleros'un) serbest bırakılması birçok Müslümanın canının sıkılmasına neden oldu. Onun serbest kalması konuşmalara neden oldu. Bu durum Skleros'a ulaştı. Aynı şeyleri bir daha yaşamaktan endişe eden (Skleros), Araplardan kendisini bir an önce kaçırmalarını istedi. Bunun üzerine onu ve tüm adamlarını kendi sınırlarına kadar götürdüler ve Benî Ğuyar kabilesini davet ettiler. Ardından onu kara yoluyla el-Cezire'ye kadar götürdüler. Skleros Fırat'ı geçti ve 1 Şubat 1298'de (Şevval 376- Şubat/Mart 987) Malatya'ya ulaştı. Berzuvye Kalesi'ni teslim eden Malatya basilikanı patrikios Kûleyb de oradaydı. Skleros onu ele geçirerek elindeki tüm zahireleri, malları, elbiseleri ve aletleri aldı. Ele geçirdiği mallar sayesinde güçlendi ve kendisini imparator ilan etti.

İmparatorun Adudüddevle'ye gönderdiği Nikefor el-Avariyun, Skleros'un kapısında yeniden bir hile yaptı. Çölden bir adam çağırarak onu Rum topraklarına ulaştırdı ve İmparator Basileios'un huzuruna geri döndü. Skleros'un konumu güçlenmiş, çok sayıda Ukeyli ve Numeyri Arapları ile /A109/ Ermeniler ona katılmıştı. Diyarbakır'ın sahibi Bebazet el-Kürdî'den de yardım istedi ve o da kardeşi Ebû Ali'yi güçlü bir orduyla gönderdi. İmparator Basileios, aynı senenin Zilhicce ayında Bardas Fokas'ı yeniden domestikosluğa getirmek zorunda kaldı ve kendisine bir ordu gönderdi. Bütün mukaddes emanetlere sahip çıkacak olan adamı kendisine gönderdikten sonra onu, Skleros'u karşılamakla görevlendirdi ve onun itaatinde kalacağına dair kendisinden söz aldı. Bardas Fokas, Skleros'a mektup yazarak kardeşi Konstantin'i göndermesini istedi. Ki Konstantin, Bardas Fokas'ın kız kardeşinin kocasıydı. Bunun üzerine Skleros kardeşini onun yanına gönderdi. Bardas Fokas, İmparator Basileios'a karşı birlik olup onunla savaşmayı ve imparatorluğu paylaşmayı teklif eden bir mektubu kardeşi aracılığıyla Skleros'a gönderdi. Anlaşmaya göre Konstantiniyye Fokas'ın; onun dışında kalan yerler Skleros'un olacaktı. Skleros bu teklifi kabul etti ve taraflar bu hususta yemin ettiler. Fakat iki askerin birleşmesini kabul etmeyen Skleros'un oğlu Romanos, Fokas'ın bir entrika çevirdiğini söylediyse de babası ona inanmadı. Bunun üzerine Romanos, babasının yanından ayrılarak İmparator Basileios'un huzuruna çıktı ve Bardas Fokas ile babasının yapmış olduğu anlaşmayı ona anlattı. Bu esnada Fokas Ceyhan'a gitti ve Skleros ile buluşarak ihtiyaçlarını görüştüler. Ardından tekrar buluşmak üzere oradan ayrıldılar.

Bir müddet sonra Skleros geri döndü ancak buluştukları zaman Fokas, Skleros'u ele geçirdi ve eşinin bulunduğu kaleye

hapsetti. Ona: "Sen eşimin bulunduğu bu kalede kalacaksın ve ben amacıma ulaşıp imparatorluğu ele geçirebilirsem sana verdiğim sözü tutacağım ve seni zor durumda bırakmayacağım" dedi.

Bardas Fokas 14 Eylül 1298 Çarşamba günü (377 senesi, Cemâziyelevvel ayının bitimine on üç gece kala/Eylül 987) isyan etti ve imparator ilan edildi. Derevliyye ile deniz kıyısına kadar olan Rum şehirlerini ele geçirdi. Askerleri Harisoboli'ye[556] kadar ulaştı ve böylelikle konumu güçlendi. İmparator Basileios onu mağlup etmek için büyük bir orduyla harekete geçti ancak hazinesi tükenmişti. Ruslar, onların düşmanları ve kendisinin rakibi olmasına rağmen Rus knezine mektup göndererek yardım istemek zorunda kaldı. Knez, imparatorun talebini kabul etti. İki taraf arasında akrabalık tesis edildi. Rus knezi hem kendisinin hem de halkının yardımcı olacağına dair güvence verdikten sonra İmparator Basileios'un kız kardeşi ile evlendi. Ruslar o dönemde güçlü bir milletti ancak hiçbir şeriata ve dine bağlı değillerdi. İmparator Basileios birkaç metropolit ile piskoposu oraya gönderdi ve hem knezi hem de yanında bulunanları vaftiz ettiler. İmparator Basileios kız kardeşini onun yanına gönderdi.

Rum ülkesinde çok sayıda kilise inşa edildi. Evlilik meselesi nihayete erdirildikten sonra Rus askerleri geldi ve İmparator Basileios'un ordusuna katıldılar. Bardas Fokas'ı karadan ve denizden karşılamak üzere Harisoboli'ye yöneldiler. Fokas'ı mağlup ettiler. İmparator Basileios sahil bölgesini ve Fokas'a ait tüm gemileri ele geçirdi. Fokas'ın ordusu Konstantiniyye

---

[556] B nüshasında: "Harîsubli"; St. Petersburg nüshasında: "Ahrîsublî." Konstantiniyye'nin karşısında yer alan Chrysopolis.

şehrinin etrafına inip doğu bölgesini ele geçirdikten sonra İmparator Basileios, magistratus et-Taruni'yi deniz yoluyla Trabzendat'a göndermişti. Adam toplayıp Fırat sahillerine yönelince Bardas Fokas, oğlu Nikefor el-Mağveccî'yi el-Cerzen[557] Kralı David'in[558] yanına göndererek et-Taruni'ye karşı yardım istemişti. Kral ona hizmetlisiyle birlikte bin süvari göndermişti. el-Hâlidîyyat'in[559] sahibi -iki patrikiostan biri - Bakrat'ın oğulları da bu süvariler arasındaydı. et-Taruni'yi karşılayarak onu hezimete uğrattılar. Ancak İmparator Basileios'un askerleri Fokas'ı Harisoboli[560] sahilinde mağlup ettiler. Bunun üzerine David el-Herzi'nin[561] hizmetlisi, adamlarıyla birlikte geldikleri yere geri döndüler. Bakrat'ın oğulları da kendi yurtlarına döndüler. Onlar, et-Taruni'yi hezimete uğratarak isteğini yerine getirdiklerini ispat etmiş oldular.

[378/988-989]

Nikeforos'un oğlu Fokas, askerleri dağıldıktan sonra annesinin ikamet ettiği ve Skleros'un tutuklu bulunduğu kaleye gitti. Bardas Fokas, oğlu Leon'u Antakya'da naip olarak bırakmıştı ve oğlundan Patrik Agabyus'u bir hileyle şehirden çıkarmasını istedi. Bunun üzerine Leon önemli bir konu hakkında görüşe-

---

[557]Asıl ve Doğu edisyonu, s. 168: "el-Cerziye"; St. Petersburg ve Britanya nüshalarında: "el-Cezire". **ed-Devletü'l-Bizantiyye**'den doğruladık (s. 540) ve bu kitabın içerisinde David'in el-Cerzen (el-Kerc)'in kralı olduğu bilgisi bulunmaktadır.

[558] Dr. Arini bu şehri "el-Niyyi, Ani" veya "et-Taih, Taikh" olarak açıklamaktadır (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 540). Yukarı Tao prensi David (ç.n).

[559] el-Hâlidîyyat: Khaldia. Oranın sahipleri: Kerikurikus ve Bakrat'tır.

[560] Britanya ve St. Petersburg nüshalarında: "Ahrîsuniki".

[561] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 169: "el-Cerzi"; Britanya nüshasında: "el-Cezire". St. Petersburg nüshasından doğruladık.

cekmiş gibi yaparak onu Antakya dışına çıkardı. Ayrıca Antakya halkından bir grubu da çağırdı. Daha sonra Antakya'ya dönen Leon, Patrik Agabyus ve onunla beraber çıkanların şehre girmelerine izin vermedi. Bu olay 8 Mart 1300 Cumartesi günü (378 yılı, Zilkade ayının bitimine yedi gece kala/ Mart 989) gerçekleşmişti.

İmparator Basileios ile kardeşi Konstantin, Rus askerlerini de alarak harekete geçtiler. Konstantiniyye'ye giden yola yakın bir konumda bulunan Abidu'da[562] Bardas ile karşı karşıya geldiler ve Fokas'ı yendiler. 3 Muharrem 379 Cumartesi günü Fokas öldürüldü ve başı Konstantiniyye'ye götürülerek teşhir edildi. Onun isyanı bir yıl, yedi ay sürmüştü.

Karısı onun ölüm haberini alınca Skleros'u serbest bıraktı. İmparator Basileios'a muhalif olan herkes onun etrafında toplandı. Kırmızı pabucu yeniden giydi[563] ve Bardas Fokas'ın oğlu el-Mağveccî de ona katıldı. Fakat Skleros, İmparator Basileios'un kardeşi İmparator Konstantin'e mektup göndererek Basileios'un itaatine girme, hem kendisini hem de ona destek veren tüm isyancıları affetmesi hususunda arabuluculuk yapmasını istedi. Talebi kabul edildi ve ona ihsanlarda bulunacaklarına söz verdiler. 379 yılı, Recep ayı başında (5 Ekim 989/11 Teşrinievvel 1301 Cuma günü) ayaklarındaki kırmızı sandalı çıkardı. İmparator Konstantin, onu kardeşi İmparator Basileios'un huzuruna çıkardı. Bu mesele İmparator Basileios'un

---

[562] Bu şekilde ve doğrusu: "Abidos, Abydos". "Dardanel körfezinde bulunan şehirdir. Konstantiniyye'ye giden gemilerin ana limanı kabul edilmektedir ve burada (gümrük) divan merkezi bulunmaktadır." (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 332).

[563] Kırmızı sandal giymek o devirde sadece imparatorlara has bir özellikti ve kendileri bu şekilde tanınırlardı.

Skleros'u kûrbalat[564] yapması, kardeşi ile bütün adamlarına rütbeler vermesi, Erminakuin[565] ile Ra'ban'ın cizye ve haraçlarını ikta etmesi ve buna ek olarak, daha evvel sahip olduğu tüm imkânların kendisine yeniden verilmesiyle çözüme ulaştı. Bardas Fokas'ın oğlu Nikeforos'u affetti ve ona ihsanlarda bulunup iktalar verdi. Ancak kardeşi Leon bu durumu kabul etmedi. Antakya'da dağ yamacında bulunan bir surun gözlem kulesine sığındı ve kendini burada koruma altına aldı. Bir grup Ermeni ve Müslüman onun yanında yer alıyordu.

Müslümanlardan savaş için yola çıkmaları istendi. Kendisi onlardan yardım istedi. Antakya halkı ile sürgüne gönderilenler de onlara katıldılar ve dört gün boyunca savaştılar. /A110/ Beşinci günde (379 senesi, Recep ayının bitimine altı gün kala -3 Kasım 1301 Pazar günü/ Ekim 989) onu emân ile oradan indirdiler. İmparator Basileios, magistratus Mihail el-Burcî'yi Antakya'ya yolladı. el-Burcî, Bardas Fokas'ın oğlu Leon'u ele geçirdi. İmparator onu Ederliyye'ye[566] sürgüne gönderdi.

İmparator Basileios, Antakya Patriği Agabyus'a sinirlendi ve onu sürgüne gönderdi. Başkanlığının on ikinci senesinde onu Konstantiniyye'deki manastırların birinde ikamet etmeye mecbur bıraktı. Çünkü Bardas Fokas'a ait sandıkların birinde Patrik Agabyus'un, kendisinin (imparatorun) adını zikretmeden, gizlice onun hakkında yazışmış olduğunu anlamıştı. Ayrıca (Basileios), bu yazışmaların kendisine karşı isyan içerdiğini fark etmiş ve bu düşüncesini destekleyecek birçok delile

---

[564] Kouropalates: "İmparator Basileios'un Anadolu'daki emirlerine verdiği bir lakaptır." (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 541). Latincede: "Cyropolath".

[565] Doğrusu: "el-Armeniak".

[566] St. Petersburg nüshasında: "Ederlih"; Britanya nüshasında: "Ederveliyye". Orası: "Dorlih", "Dorilyum" (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 540). Dorylaeum (Eskişehir). (ç.n).

ulaşmıştı. Agabyus yaklaşık olarak yedi yıl sürgünde kaldı ve sürgünde kaldığı süre boyunca işlerini eş-şartuniyyet ile yürüttü.[567]

İmparator Basileios'un imparatorluğunun on dördüncü senesinde [379 senesi] Konstantiniyye'de büyük bir deprem oldu. Ayasofya Kilisesi'nin üçte birlik kısmı ve Nikomedia'daki birçok ev sakinlerinin üzerine yıkıldı. İmparator, Ayasofya'nın yıkılan kısmını yeniledi ve imparatorluğunun on sekizinci yılında Ayasofya'yı eski haline döndürdü. İmparator Basileios, Fokas'a yardım ettikleri için en-Ney[568] şehrinin sahibi, el-Cerzen'in[569] kralı David'e ve el-Haldiyet'in[570] (el-Hâlidîyyat) sahibi Bakrat'ın iki oğluna kinlenmişti. Onları yakalaması için el-Cakurus[571] olarak bilinen patrikiosu askerlerle gönderdi. el-Cakurus, Bakrat'ın oğullarının üzerine gitti, büyük olanını öldürdü ve küçüğünü sürgüne gönderdi. el-Cerzen kralı David, İmparator Basileios'tan canını bağışlamasını istedi. Buna mukabil itaatine girip kendisine bağlı kalacak, bir varisi olmadığı takdirde ölümünden sonra ülkesini imparatorluğuna katabilecekti. Kral yaşlıydı ve bir varisi yoktu. Öldükten sonra ülkesini kendisine bırakacağına dair yemin etmeleri için ülkenin önde gelenlerini huzuruna göndermek için impa-

---

567 Ayrıntılı bilgi için bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 527-540; Schlumberger, **L'Epopée**.., I, s. 674, II, s. 2; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 111-117; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 43-44; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 75,77.

568 B nüshasında: "et-Tey". S nüshasında: "Ekeni". "Ani".

569 el-Cerzen: Demek istenilen el-Kerc. Britanya nüshasında: "el-Hayzeran".

570 Britanya nüshasında: "el-Haldiyet". "Khaldia".

571 Dr. el-Arini diyor ki: "el-Cakurus, patrikios Hana Burtiz'in (Jan Portez) ta kendisidir. Bu adam, Bardas Fokas'ın en ateşli destekçilerinden biri olan savaşçı rahip Toring'in kız kardeşinin oğlu Teşvardfanel (Tchordvanel) ile savaşmaya giden kişidir." (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 540-541, dipnot. 4).

ratordan izin istedi. Onun bu davranışı imparatorun çok hoşuna gitti ve onu kouropalates yaptı. Ona süslü elbiseler gönderdi. Kral bu elbiseleri giydi. Daha sonra ülkesinde İmparator Basileios adına davet yaptı. Kasilikos el-Cerzen'i, ülkenin ileri gelenleriyle birlikte imparatorun huzuruna gönderdi. İmparator onlara çeşitli rütbeler verdi, ihsanlarda bulundu. Heyet daha sonra David'in yanına geri döndü.

[380/990-991]

İmparator Basileios'un Fokas isyanıyla meşgul olmasını fırsat bilen Bulgarlar, Rum topraklarına defalarca saldırdılar. Saluniki[572] şehrine kadar ulaştılar ve Rumların batı bölgesindeki topraklarına saldırdılar. Bunun üzerine İmparator Basileios onların üzerine yürümek için derhal hazırlıklara başladı ve 380 yılında Deyutumih'e gitti.

Burası Skleros'un yurdu idi ve tüm askerleri buradaydı. (İmparator), kendisiyle birlikte sefere çıkması için Skleros'a çağrıda bulundu ancak hem Skleros hem de kardeşi çok hastaydı. Öyle ki Skleros, imparatorun huzuruna sedyeyle taşındı. İmparator onun bu halini gördükten sonra evine gitmesini emretti. Ayrıca geçimini sağlaması için ona bir kintar dinar gönderdi ve ardından Bulgaristan'a yöneldi.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Skleros öldü (380 yılı, Zilhicce ayının bitimine on üç gece kala çarşamba günü/ Mart 991). Beş gün sonra ise kardeşi Konstantin öldü. Bardas el-Fokas'ın öldürülmesi ile Skleros'un ölümün arasında iki yıl bile yoktu.

---

572 Britanya nüshasında: "Tesaluniki"; S nüshasında: "Sasaluniki"; St. Petersburg nüshasında: "Salanikih". Yunanistan'ın Selanik şehridir.

Bu arada İmparator Basileios Bulgarlarla karşılaştı ve onları mağlup etti. /B110/ Çarlarını esir ederek daha önce kaçmış olduğu hapishaneye geri gönderdi. Ordu komutanı el-Kemtufilis de kaçtı, imparator Bulgaristan'ı ele geçirdi. İmparator Basileios burada kalarak dört yıl boyunca onların topraklarına saldırı düzenledi. Kış aylarında Bulgaristan dolaylarına sefere çıkıyor, esirler alıyordu. Bu süre içerisinde Bulgaristan'daki birçok kaleyi ele geçirdi, bazılarını itaatine aldı. Kontrol edemeyeceğini düşündüğü kaleleri yıktı, Berya şehrini tahrip etti.

[377/987-988 senesine geri dönüş]

Bu arada Şerefüddevle kardeşi Samsâmüddevle ile savaşmak için geri döndü. Bağdat'a yaklaştığında kardeşinin askerlerinin birçoğu kendisinden emân diledi. Samsâmüddevle yola koyuldu ve onun yanına gitti. Ancak kardeşini ele geçirdi ve gözlerine mil çekti. Ardından Bağdat'a gitti ve 377 senesinde orayı ele geçirdi. Onu Siraf'a[573] götürüp orada bulunan bir kalede hapsetti ve ardından Şiraz ile Bağdat'ı ele geçirdi.[574]

---

[573] Doğu edisyonu, s.172: "Şiraz". **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**'den doğruladık.

[574] er-Ruzravrî diyor ki: "Nahrîr el-Hâdîm, Samsâmüddevle'yi öldürmesi için Şerefüddevle'yi kışkırtıyor ve ona; "*devlet yönetimini ele geçirirse ülkeyi ve olayları yönetemez ve senin ülkenin bekası için tehlike arz eder*" diyordu. Şerefüddevle sürekli bu sözlerle karşı karşıya kalıyordu. İyileştikten sonra onu iyice sıkıştırmaya başladı ve "*eğer onu öldürmek istemiyorsan bari gözlerine mil çek*" dedi. Bunun üzerine Samsâmüddevle'nin gözlerine mil çekmesi için Muhammed el-Ferrâş'ı onun yanına gönderdi. Ayrıca ona bir şey vererek üç gün içerisinde gözlerine mil çekmesini emretti. el-Ferrâş yola koyuldu ancak oraya ulaşmadan Şerefüddevle vefat etti. el-Ferrâş, Samsâmüddevle'nin Şiraz'da tutuklu bulunduğu kaleye ulaştı. Oranın idarecisi Ruzbih olarak adlandırılan bir Yahudi idi. el-Ferrâş kendisine verilen görevi ona bildirdi ve dedi ki: "Bana verilen bu görev, Şerefüddevle'nin vefatıyla hükümsüz olmuştur ve korucu Ebî el-Kasım el-Âlâ b. el-Hasen'e danışmadan bunun yerine getirilmesi de doğru değildir". Bunun üzerine kendisine bir mektup yazarak izin istedi. (***el-Hasen***), isteğini yerine getirmesine izin verdi. (***İzin***

[378/988-989]

Fâtımîler bu yıl Hicaz bölgesinde bulunan Vadi el-Kûra Kalesi'ni fethettiler. Bu kalenin fethi şu şekilde gerçekleşmişti: Beltekin el-Azîzî 377 senesinde Mısır'dan Mekke'ye Hacca gitti. Dönüşte oraya inerek kaleye taarruz etti. Bu kale, İbn Ebû Hâzım olarak bilinen bir adamın idaresinde bulunuyordu. Onu öldürerek orada bulunan insanları ele geçirdi ve daha sonra el-Azîz-Billâh tarafından oraya vali tayin edildi.

[378-379/988-990]

Zilhicce ayının bitimine üç gün kala, cumartesi günü (Nisan 989) Mısır'da gök gürültüsü ve şimşekler çaktı. Ardından şiddetli bir fırtına çıktı ve bu hadise gece yarısına kadar sürdü. Sonra şehir karanlığa büründü. Eşi benzeri görülmemiş bu karanlık yüzünden güneşin doğuşu bile görünmedi. Gökyüzünde alev çubuklarına benzeyen bir şeyler belirdi, hem gökyüzünü hem de yeri yoğun bir kızıllık kapladı. Daha sonra havadan kömüre benzer tozlar dökülmeye başladı, nefes alınmaz oldu. Bu olay öğleden sonra saat dörde kadar devam etti. Ardından güneş, rengi değişmiş bir şekilde ortaya çıktı. Bu hadise 2 Muharrem 379 Salı gününe (12 Nisan 989) kadar devam etti.[575]

---

aldıktan sonra) kaleye gitti ve sahibi tarafından Samsâmüddevle'nin gözlerine mil çekildi. Ardından korucusu oradan ayrıldı." **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, (H. 379 Senesi Olayları), s. 149. Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 48-50; **Tarîh ez-Zaman**, s. 69-70; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 172-173; **el-Muntazam**, VII, s. 132 (H. 376 Senesi Olayları); **Düvelü'l-İslam**, I, s. 230; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 204; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 314; **Tarîh el-Farîki**, I, s. 54; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 433; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 124; **el-Enbâ fi't Târihi'l-Hulefa**, s. 181; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 307; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 86; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 74.

[575] S nüshasından eksik olan kısım burada sona ermektedir. İtti'âzü'l-Hunefâ'da gök gürültüsü ile ilgili haber şu şekilde yer almaktadır: "Zilhicce ayının on yedisinde Kahire ile Mısır'da gök gürültüsü ve şiddetli bir fırtına çıktı.

***

Bekcûr Dımaşk'tan ayrılarak Rakka'ya gitti. Sadüddevle'nin orada ikamet eden gulamından şehri teslim aldı ve oraya yerleşti. Vezir Yakub b. Yusuf b. Killis'in hizmetçisi Münir el-Hâdîm es-Saklebî, Dımaşk yönetimini ele geçirdi.[576]

***

379 yılı, Rebîülevvel ayının bitimine on gün kala Pazar gecesi (Haziran 989) Mağrib'te ez-Zuvabe yıldızı zuhur etti. Yirmi günden fazla (gökyüzünde) kaldı ve ardından kayboldu.

***

Ardından zifiri bir karanlık oldu ve gökyüzünde ateşten direkler belirdi. Daha sonra hem gökyüzü hem de yer kızıllığa büründü. 2 Muharrem 379 Salı gününe kadar güneşin rengi değişmiş olarak kaldı. ez-Zuvabe adlı bir yıldız, yirmi iki gün boyunca göründü." (I, s. 267). Kitabın derleyeni Ömer Abdüsselâm Tedmurî, 17 ya da 27 Zilhicce tarihlerini doğru kabul etmektedir ve bu, müverrih Yahya b. Saîd'in vermiş olduğu 'Zilhicce ayının bitimine üç gün kala cumartesi günü' şeklindeki tarih ile uyuşmaktadır. Tedmurî diyor ki: "Yaşanan bu fırtına sadece Mısır ile sınırlı değildi. Aynı sene içerisinde Bağdat'ta da bu fırtınayla beraber ez-zuvabe yıldızı zuhur etti. Bu yıldız, günümüzde "Halley Kuyruklu Yıldızı" olarak bilinmektedir." İbnü'l-Cevzî, **el-Muntazam**, VII (H. 378 Senesi Olayları), s. 141: "Şaban ayında rüzgâr ve fırtınalar şiddetlendi. Aynı ayın bitimine beş gün kala perşembe günü öğleden sonra Tinnis'ten Dicle'ye kadar ulaştı. Öyle ki fırtınanın geçtiği yerlerin gözüktüğü söylenmektedir. Bu fırtına yüzünden bazı mescitler yıkıldı, ölen insanlar oldu ve eşya yüklü birçok gemi battı. Ayrıca hayvan taşıyan birçok gemi de karaya oturdu ve bunlar ancak birkaç gün sonra fark edilebildi. Bu sene içerisinde Basra'nın güneyinde aşırı bir sıcaklık yaşandı. İnsanlar kendilerini caddelere attılar fakat yollarda öldüler." İbnü'l-Esîr de bu konuyu zikretmiştir (IX, s. 60): "Bu sene içerisinde yağmurlar yağdı, fırtınalar, gök gürültüleri arttı ve iri taneli dolular yağdı. Bu yüzden vadiler, nehirler ve dağlardaki kuyular dolup taştı. Evler yıkıldı, su kanalları balçık ve taşlarla doldu, yollar kapandı."

[576] Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 222; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 269.

Şerefüddevle Ebû'l-Fevaris b. Adudüddevle, 380 senesinde öldü. Onun ardından yönetime kardeşi Ebû Nasr Feyruz Bahâüddevle geçti. Diyâülmille ve Ğıyasül el-Ümme isimlerini lakapları arasına ekledi.

***

Vezir Yakub b. Yusuf b. Killis, 6 Zilhicce 380, Pazartesi günü (24 Şubat 991) Mısır'da öldü.[577] O, ülke işlerini yönetecek kadar bilgi sahibi, işini bilen ve siyaseti düzgün akıllı bir adamdı. Yahudi idi ve kimi tüccarların işlerini görürdü. Müslüman olduktan sonra Kâfur el-İhşîd'in çeşitli hizmetlerinde bulundu. Onun ölümünün ardından Mağrib'e, el-Muiz-Lidînillâh'ın yanına gitti. Mısır'a girdikten sonra onu haraç işleriyle görevlendirdi. el-Azîz-Billâh tarafından vezarete tayin edilene kadar bu görevde kaldı. /A111/ Ölümünün ardından el-Azîz onun dairesine gitti ve cenaze namazını kıldırdı. Daha sonra yüzünü açtı, çok ağladı, çok üzüldü. Halk da onun ölümüne çok üzüldü. Kendisine nispet edilen ve içerisinde el-Azîz ile imam olan babalarının hakkında bazı rivayetlerin yer aldığı bir fıkıh kitabı yazmıştı. Onu Mısır'daki Camiûl-Atîk'e götürdü, insanlar feryat ettiler. Fakihlere onun hakkında fetva vermelerini emretti. İnsanlar bu konu hakkında çokça konuşmaya başladılar. Ancak birçoklarının bu fetvayla amel ettikleri görülmedi. Bu durum kendisine bildirilince onları affetti.

---

[577] **e-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 19-23; **el-Muntazam**, VII, s. 155, 157, n. 259; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 225-227; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 157; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 32; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr es-Seb'a es-Sadis**, s. 228-242; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 77; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 232; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 308; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 268-269; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 410; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 97; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 442-444, n. 327; **Vefeyâtü'l-A'yân**, VII, s. 27-35; **el-İber**, III, s. 14; Makrîzî, **Hıtat**, II, s. 5-8; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 201; Esnavî, **Tabakat eş-Şafʿayat**, II, s. 380-381; **Bedâi' ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 126.

***

17 Muharrem 381 Cumartesi günü (5 Nisan 991) Dımaşk'ta büyük bir deprem meydana geldi. Yaklaşık bin ev yıkıldı, birçok insan enkaz altında can verdi. Aynı gece Baalbek'teki bir köyde ay tutulması oldu. Dımaşk'ta yaşanan bu deprem, Dımaşk'ın çevresinde ve Baalbek'te hissedildi. İnsanlar evlerini terk ederek çöllere gittiler ve çadırlarda kaldılar. 17 Safer cuma (5 Mayıs) gününe kadar artçı depremler yaşandı.[578]

***

Bekcûr Halep'i ele geçirmek için 381 senesinin Muharrem ayında (Mart/Nisan 991) Rakka'dan ayrıldı, Balis'e indi. Oraya saldırdı, çok sayıda gedik açtı. Ancak ele geçirmesine az kalmışken insanlar açılan gedikleri kapattılar ve ona şiddetle karşı koydular. Bunun üzerine Bekcûr oradan ayrıldı. Onu karşılamak için ordusunun tamamını yanına alan Sadüddevle, Benî Kilâb ve Antakya'dan çağırdığı kalabalık bir grupla harekete geçti. en-Na'avrâ[579] olarak bilinen bir yerde karşılaştılar, Bekcûr yenildi ve Araplara esir düştü. Sadüddevle onu parayla satın aldı, ancak yanına ulaştığında boynunun vurulmasını emretti. Daha sonra çarmıha gerildi. Sadüddevle Rakka'ya gitti ve orayı ele geçirdi. Daha sonra oradan ayrılıp Rahbe'ye gitti ve orayı istila etti. Ardından Halep'e döndü.[580]

---

578 Konu için bkz. Makrîzî, **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 273; Patrik Düveyhî, **Târîhu'l-Ezmene**, s. 77-78; Kalkaşendî, **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 321.

579 B nüshasında: "el-Mağuza"; Britanya ve St. Petersburg nüshalarında: "el-Ma'avzâ". Tespit edilen doğrudur. "Halep ile Balis/Belis arasında bir yerdir. Burada İbn Abdülmelik'e ait taştan yapılmış bir saray vardır ve kaynak suyuna sahiptir. Burası ile Halep arasında sekiz mil bulunmaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 253).

580 Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 178-179; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 33-39; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 85-86; **ed-Dürretü'l-Mudiyye** (H. 378 Senesi Olaylarında), s. 22; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 269; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 209-214.

***

Vezir Yakub b. Yusuf'un ölümünün ardından Münir es-Saklebî Dımaşk'ta isyan edince el-Azîz-Billâh, Bencutekin et-Türkî'yi üzerine gönderdi. Ona, "emir el-cüyuş el-mansûra" (zafere ulaşmış ordular emiri) lakabını verdi ve 381 yılının Şaban ayında (Ekim/Kasım 991) es-Saklebî ile savaşmakla görevlendirdi. Ayrıca Trablus valisi Nezzel'e haber göndererek Münir'i karşılamak ve ele geçirmek için onunla buluşmasını bildirdi. Nezzel, Bencutekin henüz varmadan onu karşılamak için Dımaşk'a gitti, Münir yenildi. Nezzel onu esir aldı ve çatışmada Dımaşk ehlinden birçok insanı öldürdü. Bencutekin çatışmanın ikinci gününde Dımaşk'a vardı, Münir ona teslim edildi. Bencutekin, Münir'i alıp Mısır'a götürdü ve aynı senenin Zilhicce ayında orada teşhir edildi. Fakat bir süre sonra affedildi.[581]

***

Bahâüddevle Ebû Nasr b. Adudüddevle, halife et-Taî b. Abdülkerim b. el-Mutî'nin tüm mallarına göz koydu. Halife ona mal gönderdi ancak Bahâüddevle darü's-sultana giderek -hiçbir kabahati olmadığı halde- et-Taî'yi ele geçirdi ve 12 Şaban 381 Cumartesi günü (24 Ekim 991) halifelikten azletti. Hilafeti on yedi yıl, dokuz ay, yirmi yedi gün sürmüştü. Bütün mallarını ele geçirdi, kulağını kesti ve ölene kadar darü's-sultanda tutuklu bıraktı.[582]

---

[581] Ayrıntılı bilgi için bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 30-40; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 58, 85, 86; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 230, 232, 233; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 269-270.

[582] et-Taî'nin azli hakkında bkz. **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 201; **el-Muntazam**, VII, s. 156; **Tarîh ez-Zaman**, s. 71; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 173; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 182; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 204-206; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 79-80; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 127-128; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 446; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 436; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 314-315;

[Kâdir-Billâh'ın Hilafeti]

et-Tâi-Lillâh'ın azledildiği gün Ebû'l-Abbas Ahmed b. İshak İbn el-Muktedir'e biat edildi. Kâdir-Billâh lakabı verildi ve halifeliği Medinetüsselam'da ilan edildi. Kâdir, Batiha'da ikamet ediyordu ancak daha sonra Bağdat'a taşındı ve aynı senenin Ramazan ayının yedisinde salı günü hilafet makamına geçti.[583]

Bahâüddevle, gözlerine mil çekilen Samsâmüddevle ile çarpışmak için Basra'ya ulaştı, aralarında çatışma çıktı.

Sadüddevle Ebû'l-Mealî b. Seyfüddevle, 25 Ramazan'da (5 Aralık 991) Halep'te öldü[584] /B111/ ve emirliğe oğlu Ebû'l-Fadâîl geçti.

Bencutekin Dımaşk'tan Halep'e yöneldi, Humus'u fethetti. Bu nedenle Ebû'l-Fadâîl, Antakya valisi Mihail el-Burcî'den

---

el-Bidâye ve'n-Nihâye, XI, s. 308-309; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 232; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 159; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 310; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 228; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 97, 98, 143; **Hülasat'üz Zeheb el-Mesbûk**, s. 258-261; **el-Fâhrî**, s. 290; **Târîhu'l-Hulefa**, s. 410-411; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 170-171; **Târîhu Bağdâd**, XI, s. 79; **en-Nûbres**, s. 124-127; **el-İber**, III, s. 55-56; **Nükt el-Himyân**, s. 196-197; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVI, s. 118-127, n. 62 (ö. H. 393); (tahkikatını yaptığımız) **Târihû'l-İslam** (H. 381 Senesi Olayları).

583 **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 206; **el-Muntazam**, VII, s. 157; **el-Enbâ fi't Târîhu'l-Hulefa**, s. 183; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 80-81; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXIII, s. 206, 209; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 309; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 319; **Tarih İbn Haldun**, III, s. 436; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 410 vd.

584 Sadüddevle'nin vefatı hakkında bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 180-181; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 177; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 88; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 180-181; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 39; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 128; **el-İber**, s. 16-17; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 414; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 230; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 161; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 233; **Târîh İbnû'l Verdî**, I, s. 310; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 100; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 78; **el-a'lâk el-Hatirâ**, III, s. 73-76, 315-321; **el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, XVI, s. 146-147, n. 169; **Târihû'l-İslam** (el yazması British Museum'da, vrk. 173B), (351-400 yılları); **Nihâyetü'l-Ereb**, XXVI, s. 157.

yardım istedi. Bunun üzerine Mihail, civardaki askerleri toplayarak Festun'a indi. Bencutekin ona bir elçi gönderdi ve asıl hedefinin Halep olduğunu, Rum topraklarına girmeyeceğini ve adamlarının hiçbirinin topraklarında fitne yapmalarına izin vermeyeceğini bildirdi ancak el-Burcî elçiyi tutukladı.

[382/992-993]

Bencutekin ile Hamdânîler arasında Efâmiye'de çatışma çıktı. 382 senesinin Rabîülâhir ayında (Haziran/Temmuz 992) Hamdânîler yenildiler. Onların bir kısmı öldürüldü, bir kısmı esir alındı. Bencutekin Halep'teki Bab el-Yahud'a indi ve şehrin birçok noktasında çatışma çıktı. Otuz üç gün Halep'te kaldı. Burci tarafından elçisi tutuklanınca oradan ayrılarak Rum topraklarına girdi. Artah'ta Burci'nin köyünde bulunan İm[585] Kalesi'ne indi, savaştı. Kaleyi fethederek esirler aldı, insanları öldürdü, yağmaladı. Ardından Antakya'ya indi ve Fars Kapısı'nda kırmızı çadır kurdu. Fars Kapısı'ndan, Bab el-Bahr'a kadar suru kuşatma altına aldı ve bir çatışma çıktı. Antakyalılar Bencutekin'e oklarla saldırdılar. Orada yarım gün kaldı. Burci, Bencutekin'in askerlerini kuşatarak üstünlüğü ele geçirdi. Rakibinin ordusunun kendi ordusundan daha kalabalık olduğunu fark edince oradan ayrıldı ve Halep muhasarasına döndü. Bir yıl, bir ay sonra bir çatışma daha çıktı. Aynı senenin Recep ayında oradan ayrılarak Dımaşk'a gitti.[586]

---

[585] İmme: "İlk harfi kesre, ikincisi ise şeddelidir. Halep ile Antakya arasında, ağaçları ve su kaynakları bol olan bir köydür." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 157). Britanya nüshasında: "Sani'ât İm".

[586] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 186-188; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s.41-42; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 217-220; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 89; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 275-276; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 117-120.

Bu sırada İmparator Basileios Bulgarlar üzerine sefere çıkmak için batı topraklarında bulunuyordu. Burci'nin, Bencutekin'in elçisine yaptıklarını öğrenince elçiyi yanına çağırdı. Onunla görüştükten sonra gitmesine izin verdi.

Müslümanlar Lazkiye şehrinde isyan edince Burci onların üstüne gitti ve aldığı esirleri Rum topraklarına götürdü.

[383/993-994]

Bencutekin Dımaşk'tan ayrılarak Efâmiye'ye indi. Seyfüddevle'nin hizmetlisi Vefa, 10 Recep Perşembe günü (31 Ağustos 993) şehri ona teslim etti. Daha sonra Şeyzer'e giderek orada çatıştı ve Sadüddevle'nin gulamı Susân'dan orayı teslim aldı (Recep ayının bitimine on dört gece kala çarşamba günü/Eylül 993).[587]

Halep'i tekrar kuşatınca halk İmparator Basileios'a mektup yazarak Bencutekin'i oradan uzaklaştırmak için yardımını istediler. (İmparator), Antakya valisi macistrus Mihail el-Burcî'ye haber göndererek Halep'e gitmesini ve Bencutekin'i oradan uzaklaştırmasını emretti. Bunun üzerine el-Burcî ordusunu topladı. İmparator magistratus Leon el-Melisnus'u bir miktar askerle onun yanına gönderdi. el-Burcî, Halep'in duru-

---

[587] İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Halep**'te Şeyzer'in Efâmiye'ye karşı fethini şu şekilde anlatmaktadır: "383 senesinde Dımaşk'tan ayrıldı. Ordu müdebbiri Ebû Sehl Mûnşe b. İbrahim el-Yahudi el-Kazzez Şeyzer idi. Daha sonra Şeyzer'e indiler ve orayı fethettiler. el-Hamdânî'nin gulamı olan vali Susân'a ve orada bulunan herkese emân verdiler. Daha sonra Bencutekin Efâmiye'ye gitti ve Sadüddevle'nin naibinden orayı teslim aldı. Ardından ordu komutanı seçtiği askerlerle beraber Antakya'ya gitti. İnek, keçi, kısrak ve camusları ganimet olarak aldılar ve Buka dolaylarına gittiler. Bağras'ı geçen askerler önce er-Revc'e ve ardından Efâmiye'ye geri döndüler." **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 188.

munu değiştirecek bir ordu tertip etti. Daha sonra oraya gittiler ve esirler aldılar. Bencutekin'in askerlerine erzak ve yem taşıyan insanlar Rumlardan korkup kaçtılar. Etrafları kuşatıldı; el-Burcî ile el-Melisnus, el-Ervec'e[588] indiler ve Hamdânî askerleri de onlara katıldı. Bencutekin onlarla savaşmak için Halep'ten ayrıldı. (Ters akmasıyla bilinen) Asi Nehri'nin kıyısına, Rum ve Hamdânî askerlerinin karşısına indi. Aralarında nehir vardı. el-Burcî, Bencutekin'in askerlerinin çok kalabalık olduğunu gördü. Beraberinde bulunan askerler savaşmayı göze alamadılar. Ancak Halepliler onu savaşmaya zorladılar. /A112/ Taraflar nehrin iki yakasında karşı karşıya gelmişlerdi. (Halepliler) nehrin karşısına geçtiler, ona ulaşmak için hazırlandılar. Bencutekin askeri birliklerinin arasında bulunan Arapları, Haleplileri karşılamakla görevlendirdi. Bencutekin ve diğerleri Rumlarla savaşmak için harekete geçtiler ancak Araplar tarafından kuşatılan Halepliler savaş meydanından kaçtılar. Araplar onları takip ederek sevadlarını yağmaladılar. Vaziyeti gören Rum askerleri kaçışmaya başladılar ve el-Burcî ile el-Melisnus'u yalnız bıraktılar. Hal böyleyken onlar da kaçmak zorunda kaldılar. Bu savaşta yaklaşık beş bin Rum askeri öldürüldü (6 Şaban 384 Cuma günü/ 15 Eylül 994). (Mağlubiyetin ardından) el-Burcî ile el-Melisnus Antakya'ya döndüler. Bu savaş "el-Muhadâ Vakası" olarak adlandırıldı.[589]

---

[588] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 175: "el-Erveh". "H" harfi ihmal edilmiş. B nüshası ile **Zübdetü'l-Haleb**'ten doğruladık (I, s. 189). "Erecceh (أرجَج), er-Ruvc (الرُّوج) kelimesinin çoğuludur ve damme ile yazılmaktadır. Halep'in kasabalarından biri olup, Halep'in batısı ile Maarra arasında meşhur bir yerdir" (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 76). Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 235.

[589] Bu savaş hakkında bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 189-190; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 218-219; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 89; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s.

Bencutekin, Halep mücadelesine geri döndü ve Azez Kalesi'ni fethetti. Halep'in her tarafını ele geçirdi ve oranın valisi oldu. Halep'in karşısında bir kale inşa etti.[590]

[383/993-994/ senesine geri dönüş]

el-Azîz, Ebû el-Fadl Cafer b. el-Fûrat'ı devlet işlerini yürütme nazırlığına yeniden getirdi (Rebîülevvel/Nisan/Mayıs 993). Ancak üzerine düşen görevi yerine getirmekte aciz kaldığı için dört ay sonra istifa etti. Bunun üzerine el-Azîz, devlet işlerini yürütme nazırlığına İsa b. Nasturs en-Nasrânî'yi atadı ve ona "Büyük Efendimiz" şeklinde hitap edildi.[591]

Bencutekin'in kuşatması karşısında müşkül duruma düşen Halepliler, İmparator Basileios'tan yardım istediler. Bu sırada Bulgar topraklarında bulunan imparator 385 senesinin

---

234-235; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 119; **Tarîh ez-Zaman**, s. 72; **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 582; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 275; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 78; **Nihâyetü'l-Ereb**, XXVI, s. 157-160.

590 **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 190: "Daha sonra Halep'i kuşatmak için geri döndü ve orada bir şehir inşa ederek kışı orada geçirdi. Kavik Nehri'nin etrafındaki kalıntılar, inşa edilen o yapıya aittir. 384 senesine kadar Halep'te kaldı ve Halep'i on bir ay boyunca kuşattı. Bu süre içerisinde at ve eşek yediler." **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 220: "Mencutekin, ikinci yılda Halep'e geri döndü ve orada ikamet etmeye devam etti. Oranın yöneticisi Bin Ali er-Ruzbarî ile barış antlaşması yaptı. Askerleri, binek hayvanlarının üzerinde yirmi beş fersahlık Efâmiye'ye kadar olan yolu kat edip ücretlerini alıyor ve sonra da geri dönüyorlardı. On üç ay orada kaldılar. Hamamlar, hanlar ve çarşılar inşa ettiler." Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 235; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 120; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 275-276; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 42.

591 Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**'de olay kısaca anlatılmıştır: "Devlet işlerini yönetme yetkisini Ebî el-Fadl Cafer b. Fûrat'a verdi. Ancak Şaban ayında görevden alındı. Hazinenin ve devlet işlerinin yönetimi, bir grup kâtip arasında paylaştırıldı. Onların bazıları: İbn Mehlûn, İsa b. Nasturs, Yahya b. Temem, İshak b. el-Menşa ve diğerleriydi." (s. 231, H. 382 Senesi Olayları).

Rebîülevvel ayında (Nisan/Mayıs 995) Antakya'ya geldi. Bencutekin bu durumdan habersizdi. İmparatorun geldiğini haber alınca inşa ettiği kaleyi, tüm çadırları, teçhizatları, silahları yaktı ve Rabîülâhir ayı başında (1 Mayıs 995) Dımaşk'a kaçtı. Halep'te yedi buçuk ay kalmıştı. İmparator Halep'e inince Ebû'l-Fadâîl b. Sadüddevle ile Lü'lü onun yanına gittiler ve ayaklarına kapandılar. (İmparator) onları Halep'e geri gönderdi. İmparator, onlardan her yıl alınmakta olan vergiden feragat etti. Refniye[592] ve Humus'a giderek çok sayıda esir aldı, orayı yakıp yıktı ve ganimet elde etti. Bir grup Arap, Rumların onlara ulaşamayacağı zannıyla saldırıya geçtiler. Bulgarlar (?) onlara tuzak kurdular ve kırk adamını esir aldılar. İmparator onların ellerinin kesilmesini ve serbest bırakılmalarını emretti.

Daha sonra Trablus'a inerek orayı kuşattı. el-Muzhir[593] b. Nezzel ve şehrin ileri gelenleri onun huzuruna çıkarak itaatlerini sundular. Bunun üzerine (Basileios) onlara hilat giydirdi,

---

[592] Rafaniyye (رَفَنِيّة): "İlk ve ikinci harfler fetha, "ن" kesre ve "ي" şedde ile yazılmaktadır. Humus bölgesinde bulunan bir kasaba ve şehirdir. Buraya Rafaniye Tedmur da denilmektedir. Bazıları dedi ki; Rafaniye, Şam sahillerinde Trablus'un yanında yer alan bir beldedir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 55). Britanya nüshasında: "Ve Rakbiye'ye gitti"; S ve St. Petersburg nüshalarında: "Rakine".

[593] Britanya ve S nüshalarında "el-Muzaffer" olarak geçmekte ve "el-Mathar" da denilmektedir. Bkz. Safedî, **Ümerai Dımaşk**: "Muhammed b. Nezzel" (**Târihî Dımaşk**, el yazması, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, C. 42, s. 95). Sıbt İbnü'l Cevzî, **Mir'atü'z-Zaman**, XI, s. 31: "el-Hâkim-Biemrillâh döneminde Hamîd b. Mülhem ve Ali b. Cafer b. Fellâh'ın ardından Dımaşk valisi olmuştur. Daha sonra komutan Münir'in gulamı tarafından azledildi. Bir müddet daha valilik yaptı ve ardından Muzhir tarafından azledildi. 16 Ramazan 399 Cuma günü vali oldu ancak pazar günü azledildi." (**Ümerai Dımaşk**, s. 83). Kendisi, Ebû'l-Huseyn Ali b. Abdülvahid b. Muhammed b. Ahmed b. el-Harra (Haydarâ) b. Süleyman b. Hezzen b. Süleyman b. Heyyan b. Vûberat,

ihsanlarda bulundu. Daha sonra şehri kendisine teslim etmek için geri döndüler. Şehirde, oranın yerlilerinden Ali b. Abdülvahid b. Haydarâ olarak bilinen bir kadı vardı. Bu adam ve reaya, kapıyı onların yüzlerine kapattılar. el-Muzhir b. Nezzel'in ailesini şehirden çıkardı. O da onları alıp imparatorla beraber gitti. Antaratus[594] Kalesi'ne indi. Harabe halindeki kaleyi üç günde tamir ettirdi ve buraya Ermeni savaşçılarını yerleştirdi. Akabinde Antakya'ya gitti. ed-Dalasyus[595] olarak bilinen, Zamyanus olarak adlandırılan şahsı Antakya patrikios duks'u olarak atadı ve şark vilayetlerini onun idaresine verdi. İmparator, Mihail el-Burcî'ye öfkelenmiş ve onu evinde oturmaya mecbur etmişti. (İşlerini tamamladıktan sonra) Konstantiniyye'ye döndü.

Ebû'l-Fadl el-Merrâi et-Trablusî el-Kütâmiyî'dir. Babası Abdülvahid'in rivayetlerinin yer aldığı bir kitabı vardır. Haydarâ ailesi o asırda meşhur aileler arasında yer alıyordu. Haydarâ'nın çocukları İbn Kayıglığ'ı, şair Mütenebbî'ye karşı kışkırtıyorlardı." Müellif burada Trablus'un büyük hadisçisi Heyseme b. Süleyman et-Trablusî'den söz etmektedir. (Bkz. **Târihî Dımaşk**, XXV, s. 113; **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 200; **Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 95; **el-a'lâk el-Hatirâ**, s. 107; Zehebî, **el-İber**, III, s. 75; **Tarih İbnü'l-Fûrat**, VIII, s. 77; **Târihû'l-İslam** (el yazması), XXI, s. 10). Şair Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed et-Tehamî (H. 416) onu methetmiştir (Divanına bkz; s. 125). Şair Abdülmuhsin es-Surî, **Divan**, I, s. 112, 114, 253, 258, 351; -tercümesini yaptığım kendi kitabım- **el-Hayat es-Sakafiyet Trablusşam**, s. 284-285; Kitabımdaki Heyseme b. Süleyman et-Trablusî ile ilgili haber için bkz; s. 42, n. 58; **Divan es-Surî**, fi Mecellet Mecmuğ el-Lügatü'l-Ürdünî-el-Uded el-Mezduc, 23-24 (Ocak-Haziran), s. 176, 177, 190; Kitabım: **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî**, 2. Baskı, I, s. 286 (dipnotta), 292-305.

[594] Antaratus ya da Antarasus. Günümüzde Şam sahilinde bulunan Tartus.

[595] Britanya nüshasında: "ed-Dalasyuş". Kendisi: "ed-Dalasinus olarak bilinen Damyanus". Damien Dalassenos.

Zamyanus ed-duks,[596] Trablus valiliğinin ilk senesinde sefere çıktı. Gece vakti bir baskın düzenleyerek varoş bölgesini ele geçirdi, çok sayıda esir aldı. Üç ay sonra Ârka'ya gitti, esirler aldı.

[386/996-997]

Valiliğinin ikinci senesinde Trablus'a sefer düzenledi, çok sayıda esir aldı. /B112/ Rafaniye, A'vec[597] ve el-Lîkme'ye[598] yönelerek el-Lîkme Kalesi'ni fethetti, esirler aldı, yakıp yıktı.[599]

***

Basileios, imparatorluğunun yirmi birinci senesinde (12 Nisan 1307 Paskalya gününde/12 Nisan 996) magistratus Senis'i[600] Konstantiniyye Patriği yaptı. İmparator Basileios'un Bulgaristan'da bulunduğu dört sene boyunca patriklik makamı boş kalmıştı. Senis iki yıl, dört ay bu makamda kaldıktan sonra öldü. Bu arada İmparator, Patrik Agabyus'a mektup yazarak Antakya başkanlığından istifa etmesini istedi. Ancak Agabyus buna -imparator kendisine bir lütufta bulunana kadar- şiddetle karşı çıktı. Yaptıkları anlaşmaya göre Konstantiniyye'de el-Afrenziv olarak bilinen manastır onun olacak ve her sene oranın gelirlerinden bir kantar dinarı ona gönderecekti. Buna mukabil her sene Antakya Kilisesi'ne ait ürünlerden yirmi dört rıtl dinarı nafaka olarak gönderecekti. Agabyus bu anlaşmayı

---

596 Duks: DUX kelimesinden türemiş olup, Bizans'ta patrikios ve domestikos gibi komutan anlamında kullanılan bir unvandır.

597 A'vec (عوج): Rafaniye ile el-Likme arasında, Rafaniye'nin batısında yer alan bir kaledir.

598 el-Lîkme (اللكمة) ya da el-Ekmîhî (الأكمه): A'vec'in batısında, Rafaniye ile Antartus arasındadır.

599 Duks'un Trablus'a düzenlediği seferlerden yalnızca müellif bahsetmiştir.

600 Britanya nüshasında: "Sis". Sisinnios II (ç.n).

kabul etti ve ona bu hususta bir mektup gönderdi (386 senesinin Ramazan ayı/Eylül/Ekim 996). Bunların haricinde adının ortadan kaldırılmaması şartını da ekledi.

İmparator, Ayasofya kilisesinde bulunan Hartufilakus'un yerine Konstantiniyye ehlinden Yuhanna olarak adlandırılan şahsı patrik tayin etti (İ. 4 Teşrinievvel 1308 Pazar günü, 7 Ramazan 386). Yirmi dört yıl, dokuz ay görev yaptıktan sonra öldü. İmparator, Antakya'da bulunan el-Kisyan Kilisesi'nin, Konstantiniyye'deki Ayasofya gibi düzenlenmesini emretti. Bunu yaptıktan bir yıl sonra Patrik Agabyus öldü (8 Eylül 1309 Pazar günü yani İmparator Basileios'un imparatorluğunun yirmi ikinci senesinde). Başkanlığı toplamda -sürgünde kaldığı süre de dâhil olmak üzere- on sekiz yıl, yedi ay ve on yedi gün sürmüştü. İmparator Basileios, Skleros'un yenilgisinin ardından Bağdat'a gönderdiği el-Kiklis'i -magistratus domestikos Nikefor el-Avranun'u-[601] Bulgarlarla savaşmaya gönderdi. Nikephoros Uranas, Bulgarların lideri el-Kamtufilis ile karşılaştı ve onu mağlup ederek çok sayıda Bulgarı katletti. Uranas, bin kafa ve on iki bin esirle Konstantiniyye'ye girdi. el-Kamtufilis, İmparator Basileios'a mektup yazarak onun kulu olacağını, itaati altına gireceğini bildirdi ve kendisine iyilik yapmasını istedi. İmparator onun bu söylediklerine inandı. O, hapiste bulunan Bulgar Çarı (Yuhanna) ile anlaşmıştı fakat çar Konstantiniyye'de öldü. Onun ölüm haberi Bulgarların lideri -çarın gulamı- el-Kamtufilis'e ulaşınca tahta kendisi geçti. Bunun üzerine İmparator Basileios, magistratus Nikephoros'u Bulgarların üzerine sefere gönderdi. Nikephoros Bulgaristan ortala-

---

[601] Britanya nüshasında: "Aylaryun"; St. Petersburg nüshasında: "el-Aryun". Nikephoros Uranas (ç.n).

rına kadar ulaştı fakat onu karşılayan kimse olmadı. Nikephoros üç ay boyunca oraları tahrip edip yaktı, ardından Konstantiniyye'ye döndü.[602]

***

İmparator Basileios'un Şam seferinin ardından el-Azîz, ordusunu alarak Mûna[603] Cafer'e doğru harekete geçti. Rum topraklarına gazaya çıkmak için büyük ve güçlü bir ordu hazırlandı. el-Azîz, İsa b. Nasturs'a donanma hazırlamasını ve Trablus'a -deniz yoluyla- gitmesini bildirdi. Bunun üzerine İbn Nasturs dört bir taraftan ahşaplar getirterek Mısır'daki bir tersanede donanma inşa ettirdi. Ardından gemilerin içine bütün alet, silah ve savaş malzemelerini yükletti. 386 senesinin Rabîülâhir ayının bitimine on yedi gece kala (Mayıs 996), Cuma namazından sonra yola çıkmaya karar verdi ancak aynı gün gemilerde yangın çıktı, on altı gemi yandı. O, Mısır limanına gemilerle eşya taşıyan Rum tüccarlarını itham etti. /A113/ Böyle olunca insanlar Dar Manik'i yağmaladılar. Çünkü Rumlar gemilerle oraya iniyorlardı ve orada çok miktarda malları bulunuyordu. Kasr eş-Şamâğ'daki Melkitlere ait Mihâil Kilisesi yağmalandı. Altın ve gümüşten yapılmış değerli eşyalarla aletler alındı ve kilise darmadağın edildi. Ayrıca en-Nestûrîye Kilisesi de yağmalandı. eş-Şizrî olarak adlandırılan piskopos yaralandı, bir süre sonra öldü.

Yağma devam ederken İbn Nasturs Mısır'a indi. Rumlara yapılan zulme son verilmesini ve bu buyruğa uyulmasını emretti. Yağmacıların ele geçirdikleri malları iade etmeleri istendi. Bazıları bu çağrıya uydu. Katledilmekten kurtulan Rum tüccarlar onun huzuruna çıkarıldı ve beyan ettikleri mallar

---

[602] Bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 559.

[603] Asıl ve Doğu edisyonu: "Mina". **Mu'cemü'l-Büldân**'dan (V, s. 219) doğruladık. Mûna, Fustat'ın kuzeyinde bulunan birçok köyün adıdır.

kendilerine iade edildi. İbn Nasturs, altmış üç yağmacıyı tutukladı. el-Azîz-Billâh, bunların üçte birinin serbest bırakılmasını, üçte birinin dövülmesini ve üçte birinin öldürülmesini emretti. Bez parçalarının üzerlerine "vurulacaksın", "öldürüleceksin", "serbest bırakılacaksın" kelimeleri yazıldı. Bu bez parçaları bir örtünün altına yerleştirildi. Yağmacılar, üstüne bastıkları örtünün altına konan bu bez parçalarında yazılanlara göre muamele gördüler (8 Cemâziyelevvel perşembe günü).[604]

Bu arada Bencutekin Antakya dolaylarına gazaya çıktı, şehrin kapısına ulaştı. Ardından Halep'e gitti ve günlerce orada kaldı. Daha sonra oradan ayrılarak Antaratus'a gitti ve kaleye saldırı düzenledi. Bunun üzerine Duks ed-Dalasinus, Antaratus'u savunmak için Antakya'dan hareket etti.[605]

İsa b. Nasturs, Mısır'da yakılan gemilerin yerine yenilerini inşa etmeye başladı. Dört bir taraftan ahşaplar toplandı ve büyük keresteler kesildi. Bu keresteler, Mısır'daki darü'ş-şurta ile bimaristanın yanında, hamam çarşısının bulunduğu yerdeki darphanenin etrafına kümelendi. Kerestelerin hepsini kestiler. Bu kerestelerle yirmi dört gemi hazırladılar, içlerine adamlar yerleştirildi. Reşik'i de beraberinde alarak Antaratus'a gitti. Bu sırada Bencutekin oradaydı. Fakat denizde şiddetli bir fırtına çıktı ve gemiler parçalandı. Gemidekiler karaya çıktılar. Duks da Antaratus yakınlarına gelmişti. Rum askerlerinin geldiğini gören et-Türkî'nin askerleri korkuya kapıldı. Bencutekin ve askerleri kaçtılar. Geride kalan gemileri ve adamlarını ele geçirdiler.

---

[604] Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 90; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 287, 288, 290; Makrîzî, **Hıtat**, III, s. 317; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 44.

[605] **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 586; Schlumberger, II, s. 1, V. 3.

(Kara yoluyla oraya gitmekte olan) el-Azîz Bilbis'e[606] ulaştığında rahatsızlandı. Hasta haliyle hamama giren el-Azîz, 386 senesi, Ramazan ayının bitimine iki gece kala salı günü hamamda öldü. Cenazesi Bilbis'ten alınarak Kahire'de bulunan saraya taşındı. Çarşamba günü öğle vaktinde oraya ulaştı. el-Azîz'in ömrü kırk üç[607] yıl ve altı ay idi. 21 yıl, 5 ay ve 27 gün halifelik yapmıştı (Bu sürenin yedi ay ve yirmi yedi günü veliahtlık dönemine aittir). el-Azîz kulunç hastalığına yakalanmıştı.

[EL-HÂKİM-BİEMRİLLÂH'IN HİLAFETİ]

(Onun ölümünün ardından) Ebû Alî el-Mansûr b. el-Azîz-Billâh'a biat edildi ve el-Hâkim-Biemrillâh olarak lakaplandırıldı. 386 senesi, Ramazan ayı sonu, perşembe günü (Ekim 996) tahta geçti. O sıralarda on bir buçuk yaşındaydı. Bir grup Kütâmeli el-Hâkim'in huzuruna çıktı. Meşriklilerin kendilerine karışmamalarını şart koştular. (Halife), el-Hasen b. Ammâr[608] olarak bilinen şeyhlerini ülke işlerini ve devleti yönetmekle görevlendirdi. Ona ayrıca "Emînüddevle" lakabını

---

[606] Bilbis: "İki ب harfi kesre, ل harfi sükûn ile. Bu şehir ile Mısır'daki Fustat şehri arasında on fersah vardır ve Şam yolu üzerine yer almaktadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, I, s. 479).

[607] Asıl ve matbuda bu şekildedir ancak hatalıdır. Onun gerçek yaşı **en-Nücûm**'da da geçtiği gibi (IV, s. 121) 48 yıl ve sekiz aydır. **Uyûnü'l-Ahbâr**'da: "42 yıl, 4 ay ve 14 gün"; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**: "41 yıl ve aylar". Denilir ki: "42 yıl, 5 ay ve 10 gün". **el-Kâmil**: "42 yıl ve 8 buçuk ay". **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da da bu şekildedir.

[608] Kendisi, (**Vefeyâtü'l-A'yân** ile -II, s. 201- **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**'da -s. 26- geçtiği gibi) Emînüddevle Ebû Muhammed el-Hasen b. Ammâr b. Ebî'l-Huseyn'dir. Bu isme ilk defa H. 351 senesi olaylarında rastlamaktayız. Müslümanların, Sıkılliye Adası'ndaki Tabermin Kalesi'ni kuşatma altına aldıkları zaman onun adı geçmektedir. O zamanlarda el-Muiz-Lidînillâh el-Fâtımî'nin ordusunun komutanıydı ve adada bulunan Ramta'yı kuşattı. O

verdi (3 Şevval pazar günü). İbn Ammâr'dan korkan bir grup Türk Şam'a kaçtı ancak bazıları yoldan geri çevrildi.

[387/977-998]

İsa b. Nasturs döneminde ağır gümrük vergileri getirilmiş, fahiş miktarda vergi toplanmıştı. İbn Ammâr ise tüm kararları yok sayarak eski uygulamaları geri getirdi. Şevval ayının bitimine on bir gece kala salı günü (Ekim 997) İbn Nasturs'u ele geçirdi ve tutukladı. Safer ayında öldürdü. Böylece Meşrikîlerin yönetimi sona ermiş; Mağribîler, İbn Ammâr'ın vasıtasıyla devlet yönetimini ele geçirmişlerdi. Devlet kadroları bir grup Mağriblinin eline geçerek değişime uğradı.[609]

***

---

zamanda yaşanan olaylarda adı bariz olarak ortaya çıkmaya başladı ve bu dönem, halife el-Azîz-Billâh'ın dönemine denk gelmekteydi. O, halifenin has kâtiplerindendi ve Kûtamelilerin büyüğü, şeyhi ve seyyidleri idi. "Emînüddevle" olarak lakaplandırılıyordu ve ayrıca Fâtımîlerde lakaplandırılan ilk kişiydi. Hilafet, el-Hâkim-Biemrillâh'a geçtiği zaman H. 386 yılında ülke işlerini yürütme yetkisi ona verildi. el-Hâkim: "*Sen benim devletimin eminisin*" dedi ve ona lakap ve künye verdi. Farklı tabakalardaki insanlar ihtilafa düştükleri zaman ona başvuruyorlardı. İbn Ammâr, kendi kabilesine mensup olanların Şam'a gitmelerinin önünü açmıştır. Komutan Ebû Temim Süleyman b. Cafer b. Fellâh el-Kûtamî'yi Dımaşk'a gönderdi. Ebû Temim, kardeşi "Ali b. Cafer'i" H. 386 yılında Trablus'a vali olarak atadı. Kendisi Trablusşam'a hâkim olan en yaşlı Ammâroğulları üyesiydi. (Bkz. Michele Amari, **el-Mektebetü'l-Arabiyye es-Sıkılliye**, Leipzig, 1857; Anonim, **Târîh Ceziretü's-Sıkılliye**, s. 175-176; **el-Mektebetü'l-Arabiyye es-Sıkılliye**, **Nihâyetü'l-Ereb** (el yazması), H. 351 Senesi Olayları; İbn Ebî Dinâr el-Kayrevanî, **el-Mûnis fî Ahbârî İfrîkiyye ve Tûnus**, **el-Mektebetü'l-Arabiyye**'den alıntı, s. 530; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 20; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 222; İbn Müyesser, **Ahbâru Mısr**, s. 63; Bizim kitabımız, **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî**, s. 337, 338, 342).

[609] **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 206; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 118-119; **Zeylü Târihî Dımaşk**, C. 44, s. 45; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 248, 253.

Bu durumdan rahatsız olan Bencutekin, Rum İmparatoru Basileios'a bir mektup yazarak ondan yardım istedi ve bunun karşılığında itaatine gireceğini bildirdi. Fakat imparator, efendisiyle yaşadığı ihtilaf nedeniyle ona yardım etmeyi uygun görmedi. İmparatordan gelecek yardımdan umudunu kesen Bencutekin, adamlarıyla birlikte Dımaşk'tan ayrıldı. Araplar ve Arap olmayanlar da ona katılmıştı. Meşrikîleri zafere ulaştırmak için Mısır'a gittiler. İbn Ammâr onu karşılamak için Ebû Temim Süleyman b. Fellâh ile kardeşini gönderdi. 387 senesi, 4 Cemâziyelevvel Cuma günü (15 Mayıs 997) Askalân'ın dışında karşı karşıya geldiler. et-Türkî yenildi, Dımaşk'a kaçtı. Askerlerinin ve adamlarının bir kısmı bu çatışmada öldürüldü. Bencutekin Dımaşk'a ulaşınca halk ona isyan etti ve onu şehirden kovdular. Bencutekin birçok askeriyle oradan kaçarak ayrıldı. Halk onun ve komutanlarının evlerini yağmaladı.[610]

et-Türkî, Mısır'a girmek için emân istedi. Bunun üzerine İbn Fellâh ona emân verdi ve oğlunu da onunla beraber gönderdi. Bencutekin, Recep ayının bitimine sekiz gün kala cuma günü Mısır'a ulaştı. Ona hilat giydirdi ve ihsanlarda bulundu. Daha sonra İbn Fellâh, Dımaşk'a yöneldi ve Dımaşk ehli ile arasında şiddetli bir savaş çıktı. Ancak İbn Fellâh sulh yoluyla şehre girdi. Kûtameliler devlet yönetimini tamamen ele geçirdiler. Meşrikîler ile Mağribîler arasında ülke yönetimi konusunda bir anlaşmazlık çıktı ve çıkan arbedede bir kişi öldürüldü. Suçluyu fidye karşılığında istediler ve aralarındaki bu anlaşmazlık kendilerine bin dinar verilmesiyle çözüldü. Fakat Kûtameliler suçlunun peşine düşüp onu öldürdüler. Meşrikîler bunu kan davası haline getirdiler. Şaban ayının bitimine yedi

---

[610] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 407; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 119; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, I, s. 108.

gün kala pazartesi günü (Ağustos 997) Mağribîler ile aralarında şiddetli bir çatışma çıktı. Üç gün boyunca çatıştılar. Kûtameliler, İbn Ammâr'ın yanına sığındılar ve kendi yanlarında savaşması için baskı yaptılar. Aralarındaki çatışma daha da şiddetlendi, Kûtameliler yenildi. İbn Ammâr ve bir grup Kûtamelinin evi yağmalandı.

Canından endişe eden İbn Ammâr şehirdeki evine gitti. Bir süre orada saklandı ancak 390 senesinin Şevval ayında (Eylül/Ekim 1000) öldürüldü.[611]

el-Hâkim, İbn Ammâr'ın yokluğunda devlet işlerini yürütme görevini Bercevân el-Hâdîm'e verdi. Bercevân, kâtibi Ebû el-Âlâ Fehd b. İbrahim en-Nasrânî'yi naibi olarak atadı ve "reis" olarak lakaplandırıldı. Devlet işlerini yürütmeye başlayan Bercevân yönetimi ele geçirdi. Ülkenin dört bir yanında onun emirleri uygulanır oldu. İbn Ammâr tarafından kesilen kâtiplerin ve diğer görevlilerin maaşlarını iade etti.[612]

Dımaşk halkı orada bulunan Meşrikî bir hizmetliyle İbn Fellâh'a[613] isyan ettiler. Bunun üzerine İbn Fellâh şehirden kaçarak ayrıldı ve Mısır'a gitti.

---

[611] Bkz. **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 233; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 56; **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 27; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 12-13; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 119-120; **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 253,257.

[612] Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 50, 56; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 13-14 ve içerisinde: "Kâtibi Fehd b. İbrahim'e "reis" lakabını verdi. Ona bu isimle hitap ediliyor ve yazılıyordu. İnsanların çoğu onun dairesine giderdi -ta ki Bercevân saraya gidip koridorun sonunda oturana kadar. Fehd ise koridorun başında oturur, varakları imzalar ve Bercevân'ın işlerini yürütüp, ihtiyaç duyduğu şeyleri yerine getirirdi. İşler, ikisinin görevleri sona erene kadar bu şekilde yürütülüyordu." Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 29.

[613] Ebî Temim Süleyman b. Cafer b. Fellâh. Kendisi İspehsalâr el-Ceyş olarak tayin edildi (**Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 46).

ed-Dehâykin[614] olarak bilinen, kendilerinden olan bir adamın öncülüğündeki ahdâslar Dımaşk'ın kontrolünü ele geçirdiler. /A114/

el-Allâka[615] olarak bilinen Hâricî bir adam, Sur'da el-Hâkim'e isyan etti. Sur'un kontrolünü ele geçirdi ve oradaki ahdâslar ile ayak takımı da ona katıldı. Kendi adına sikke bastırdı ve üzerine şuna yazdırdı: "Emire karşı üstün geldikten sonra güçlendi." İmparator Basileios'tan yardım isteyip şehri ona teslim edeceğine söz verdi. Bunun üzerine imparator deniz yoluyla yardım yolladı.

İbn Hamdân, Faîk el-Hâdîm el-Berâz ve bir grup köle, donanmayla beraber Mısır'dan gelerek Sur şehrini kuşatmışlardı. el-Hâkim'in ordusu Ceyş b. Muhammed İbn es-Samsâm[616] ile beraber, Dımaşklılar ve Dımaşk'ı ele geçiren ed-Dehâykin ile karşılaşmak için harekete geçti. Daha sonra Sur'a döndüler. Dımaşk'ı ele geçiren ed-Dehâykin Mısır'a gitmek için gönüllü olunca ona hilat giydirildi ve affedildi.[617]

388 yılının Cemâziyelâhir ayında (Mayıs/Haziran 998) Sur kılıçla fethedildi. İçerisinde yüz kişinin bulunduğu Rum donanmasına ait bir gemi ele geçirildi, içindekiler öldürüldüler. el-Allâka esir alındı, şehir yağmalandı. el-Allâka ile birlikte hareket eden bazı şehirliler öldürüldü. Bir kısmı esir alınarak Mısır'a götürüldüler, Şaban ayında oraya ulaştılar. Kahire ile

---

[614] B nüshasında: "ed-Dâhtîkin". İspat edilen **Zeylü Târihî Dımaşk** (53) ile uyuşmaktadır.

[615] Buradan, "esir alınanlar" söylemine kadar olan 15 satırlık kısım S nüshasında yer almamaktadır.

[616] O, Fâtımîlerin komutanı Ceyş b. Muhammed b. es-Samsâma'dır. Kûtame şeyhlerindendir ve 385-386 yılları arasında Trablus'a vali olarak atanmıştır. Kitabımıza bkz. **Târîh Trablus**, I, s. 288.

[617] el-Kâlanisî, Mısır'a götürülenler arasında ed-Dehâykin'in ismini zikretmemiştir (s. 54). Bu bilgi sadece müellif tarafından aktarılmıştır.

Mısır arasında bulunan, el-Menzûr olarak bilinen yerde el-Allâka'nın derisi yüzüldü ve ardından çarmıha gerildi. Ayrıca esir alınan insanlar da öldürüldüler.[618]

---

[618] el-Allâka'nın Şam sahilinde bulunan Sur şehrindeki isyanını kitabımdan (**Târîh Trablus**, I, s. 295-297) ve kaynaklardan naklediyorum: "…İbn es-Samsâma, iki kişiyi naib olarak atadı: Mısır'dan Sur'a inmek için Şam sahillerinde bir grup köle ile beraber donanmada olan Ebî Abdullah el-Huseyn b. Nâsırüddevle el-Hâmdanî ve Faîk el-Hâdîm es-Saklebî. Hadımlarından bazılarını da sahil şehirlerine vali olarak atamıştı ve onları da Sur'a gönderdi. Oraya insanlarla dolu yaklaşık yirmi savaş gemisi gönderdi. Mısır'dan gelen bu donanmanın başında "el-Ukberî el-Müneccim" bulunuyordu" (**el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 69). "Sayda valisi, İbn Şeyh'e yazdığı gibi kadı Ali b. Haydarâ'ya da bir mektup yazarak, Trablus donanmasıyla beraber Sur'a gitmesini bildirdi. Bunun haricinde çevredeki yerlere de mektuplar gönderdi. Gelen talimat üzerine birçok insan Sur'un kapısında toplandı." (**Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 50). "Zor durumda kalan el-Allâka, Bizans imparatorundan yardım istemek zorunda kaldı. Mektup yazarak, kendisine yardım etmesi karşılığında şehri ona teslim edeceğini bildirdi. Bunun üzerine imparator ona savaşçılarla dolu çok sayıda gemi gönderdi. Donanma Sur sahillerine vardığı zaman Fâtımîler onlara karşı koydu ve aralarında şiddetli bir çatışma çıktı. Müslümanlar, Bizanslılara karşı zafer elde ettiler ve Bizans'a ait bir gemiyi ele geçirerek içinde bulunanları öldürdüler. Öldürdükleri kişi sayısı 150 idi" (İbn el-Kâlanisî, s. 50). (Antâkî'de ise bu sayı 200'dür). "Geri kalan gemiler Bizans'a döndüler. Karadan ve denizden kuşatma altına alınan Sur halkı, kendilerini kurtarmaya gelen gemilerin durumu gördükten sonra cesaretlerini kaybettiler ve kendilerini savunmaktan aciz kaldılar. Fâtımîler, Sur ehlinin maneviyatlarının bozulduğunu anladılar ve "*kim emân isteyip, hayatta kalmak istiyorsa evine geri dönsün*" şeklinde bir duyuru yapıldı" (İbn el-Kâlanisî, s. 50). "Bu çağrının ardından Sur halkı evlerine geri döndü. Taarruz edenler peş peşe şehre girdiler. el-Allâka ile beraberinde bulunan bir grubu ele geçirdiler. Sadece birkaç burca dokunmadılar. Şehir yağmalandı ve içinden çok fazla (miktarı bilinmeyen) mal çalındı. H. 388 senesi Cemâziyelâhir/M. 998 ayında el-Allâka ile beraberindekiler Mısır'a götürüldüler. Çok ağır, kurşundan yapılmış ve boynuna kadar uzanan bir miğferi başına geçirdiler" (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 18-19). "Daha sonra Sur'daki bir grup

Bu sene Efâmiye Kalesi'nde yangın çıktı. İçindeki zahireler dâhil her şey yandı. Halep sahibi Ebû'l-Fadâîl b. Sadüddevle ve Lü'lü, Halepli askerlerle beraber yola çıktılar, Efâmiye'ye indiler. Burayı Mağribîlerden almak için bir süre saldırdılar. Efâmiye erzaksız ve silahsız kalınca Antakya duks'u Damyanus ed-Dalasnus (Damien Dalassenos) oraya gitti. (Hamdânîler), ellerindeki tüm gıda ve silahları Efâmiye halkına verdikten sonra Halep'e döndüler. Rumlar büyük bir orduyla Efâmiye'ye geldiler ve orayı şiddetli bir şekilde kuşattılar. Rumlar kaleyi almak üzereyken Efâmiye Kalesi'nde el-Meleyti olarak bilinen bir şahıs, Dımaşk'ta bulunan Ceyş b. Samsâm'a (el-Hâkim tarafından oraya gönderilmişti) mektup yazarak kendilerine yardım etmesini ve onları kurtarmasını istedi. Onun bu mektubu üzerine es-Samsâma aynı senenin Şaban ayında büyük bir orduyla oraya gitti. Aralarında şiddetli bir çatışma çıktı. Duks büyük bir zafer elde etti, onlardan çok sayıda adam öldürdü. Fakat kırsal kesim Mağribîlerin (Fâtımî) zenci askerleri tarafından ele geçirildi. (Rumlar) Baalbek'e kadar kaçtılar ancak kaçış esnasında duks, vücudunun yan tarafına bir darbe aldı ve öldürüldü (19 Temmuz 1309 Salı günü/998). Bu sefer yenilgi sırası Rumlar'a gelmişti. Onlardan yaklaşık altı bin kişi öldürüldü. Duks'un çocukları ve askeri liderleri esir alınarak Mısır'a götürüldüler. Orada on yıl kaldıktan sonra fidye karşılığında serbest bırakıldılar ve Rum topraklarına döndüler.[619]

---

ahdâs ile beraber orada idam edildi. Onun, derisinin yüzülerek çarmıha gerildiği de söylenmektedir" (**Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 74).

[619] Bu savaş hakkında bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 51-52; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 121; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 227-228 (H. 381 Senesi Olayları); **Tarîh ez-Zaman**, s. 73.

Ceyş b. Muhammed b. Samsâm, duks'un öldürülmesinin ardından Antakya'ya gitti ve Bab el-Cenân'a indi. Antakya halkı ile aralarında çatışma çıktı. Orada dört gün kaldıktan sonra İslam topraklarına geri döndü.[620]

[389/998-999]

İmparator İslam topraklarına sefere çıktı ve Şevval ayının altıncı gecesinde (20 Eylül 999) el-Cedîd Köprüsü'ne indi. Daha sonra Şeyzer'e gitti ve kuşattı (Zilkade ayı ortalarında). Orada bulunan bir suyolunu kapattı.[621] Şeyzer'de Hemlân[622] olarak adlandırılan, İbn Kerâdis olarak bilinen ve el-Hâkim tarafından atanan bir vali ikamet ediyordu. İmparator ona haber göndererek şehrin kapısını açmasını istedi ancak isteği kabul edilmedi. /B144/ Fakat kuşatmanın uzaması ve kalede yaşayan halkın susuzluk çekmesi nedeniyle İbn Kerâdis emân diledi. Adamlarıyla beraber şehirden ayrılmalarına izin vermesini ve çıkış esnasında kendilerine dokunmamasını istedi. İmparator onun bu şartını kabul etti ve haçını ona gönderdi. Bunun üzerine İbn Kerâdis şehrin kapısını açtı ve beraberindeki grupla önce Hama'ya, ardından Halep'e gitti. İmparator Şeyzer'e Ermenileri yerleştirdi.

---

[620] **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, III, s. 52; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 121; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 19.

[621] **Zübdetü'l-Haleb** (I, s. 292): "Rumların Mağribîler ile savaşının ardından İmparator Basil, Efâmiye'ye çıktı. Ölen Rumların hepsini toplayarak bir cenaze töreni düzenledi ve ardından onları defnetti. Daha sonra Şeyzer'e gitti ve 389 senesinde orayı Mağribîlerden emân ile aldı."

[622] S ve Britanya nüshalarında: "Helmân".

Daha sonra Ebû Kabîs Kalesi'ne[623] gitti ve orayı emânla teslim aldı. Ardından Mîsyat[624] Kalesi'ne giderek kaleyi ele geçirdi ve tahrip etti. Rafaniyye'ye gitti, orayı yaktı ve esirler aldı. Humus'a kadar ilerleyen imparator geçtiği yerleri yakıp yıktı, esirler aldı. Bir grup insanın Mar Konstantin Kilisesi'nde saklandığını öğrenince kiliseyi yaktırdı. İçinde bulunan gümüş ve bakır eşyaları ele geçirdi. İmparator Baalbek yakınlarına gidince komutan Ceyş b. Muhammed b. es-Samsâma, el-Hâkim Biemrillâh'a mektup yazarak yardım istedi. Rumların sayıca çok fazla olduklarını bildirerek, onları karşılayıp hazırlık yapması ve güç kazanması için kendisine mal, adam ve silah göndermesini istedi. Bunun üzerine kendisine çok sayıda asker ve talep ettiği her şey gönderildi. Ayrıca Şam bölgesinde bulunan tüm valilere mektup gönderildi ve kendisine katılmaları emredildi. Gelen mektuplar üzerine valilerin hepsi Dımaşk'ta toplandı. İmparator, Müslümanların haricinde kimsenin buna iştirak edeceğine ihtimal vermemişti.

İmparator sahil yolundan geri döndü. İrkâ'yı[625] ateşe verip kalesini yıktı. 389 senesinin Zilhicce ayının bitimine altı gün kala salı günü (Aralık 999) Trablus'a indi. Oraya inişinin üçüncü gününde askerleri kaleye ilerledi ve bir hendek kazarak kaleye giden suyolunu kestiler. Yem ve azık taşıyan iki şelendiyen ulaşınca Rum askerleri bol miktarda erzaka sahip oldular. Onları gizlice Beyrut'a ve Cübeyl'e gönderdi. Orada bulunanları yendiler, esir aldılar. Esirleri şelendilere doldurdu ve

---

[623] Ebî Kabîs Kalesi: "Halep'in batısında olup sahile doğru uzananmaktadır. Sûs dolaylarındadır ve Halep'e fazla uzak bir mesafede değildir." (Kalkaşendî, **Subh el-A'şâ**, IV, s. 124).

[624] Mîsyat (ت ile) ya da Mîsyaf (ف ile), Mîsyas (ث ile). Hâmad ile el-Merkeb arasındadır.

[625] S nüshasında: "Arkâ".

bu iki şelendiyi ülkesine gönderdi.[626] Rum askerleri ile Trablus kalesinde bulunan halk arasında hem karada hem de denizde savaş çıktı. 1 Muharrem 390 Salı günü (13 Aralık 999) çatıştılar. Çok sayıda adamı öldürüldü ve yaralandı. İmparator, Muharrem ayının beşinci gecesi (cumartesi günü) oradan ayrıldı ve Lazkiye üzerinden Antakya'ya yöneldi. İmparatorun -el-Hadîd Köprüsü'nü ele geçirip Trablus'tan ayrılışına kadar- İslam topraklarında kalış süresi toplamda iki ay idi.[627]

Magistratus Nikefor Antakya valisi tayin edildi. O, Bağdat'taki Adudüdddevle Fenna Hüsrev'in (Skleros ordayken) elçisiydi. İmparator İslam topraklarından dönerken Misis ve Tarsus'ta altı ay ikamet etti. el-Hezer[628] kralı (Yukarı Tao prensi) kouropalates David'in en-Ney şehrinde (Ani) öldüğü haberi ulaşınca imparator oraya gitti. Antakya valisi magistratus askerleriyle beraber onu takip etti. İmparator el-Hezer[629] topraklarını teslim aldı ve oraya Rumen[630] bir vali tayin etti.

Kürtlerin emiri ve Diyarbakır'ın sahibi Mümehhidüddevle Ebû Mansûr Saîd b. Mervân, onun huzuruna gitti. İbn Mervân imparatorun huzurunda eğildi, imparator onu magistratus ve

---

[626] Konu hakkında detaylı bilgi almak için Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamalara bkz. s. 245, dipnot no. 15.

[627] Konu hakkında detaylı bilgi almak için Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamalara bkz. s. 246-247, dipnot no. 1.

[628] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 184 ve St. Petersburg nüshasında: "el-Cezer". Britanya nüshasından doğruladık.

[629] Matbuda: "el-Cezer".

[630] Bu şekilde. Doğrusu çok büyük ihtimalle "Duks". İmparator Basileios, Van Gölü'nün kuzeyinde uzanan bu geniş toprakların yönetimini, kouropalates unvanıyla David'in kuzeni Abasgia Kralı Bagrat'a bırakmıştır. Norwich, s. 207 (ç.n).

Doğu duks'u yaptı. Ona ihsanlarda bulunup nimetler verdikten sonra memleketine geri gönderdi.[631]

/A115/ İmparator, İslam topraklarına yönelmeden önce ateşkes yapmak amacıyla el-Hâkim'e iki elçi göndermişti. Elçilerden biri mektupla yola koyuldu. Diğer elçi ise cevabı beklediği için uzun bir süre Mısır'da kaldı. Elçi, imparatorun İslam topraklarına giderek işgallerde bulunmasından ve verdiği tahribattan ötürü can güvenliğinden endişe etti. Bu nedenle serbest bırakılarak sahibinin yanına gitmek istedi. Ne var ki, imparatorun İslam topraklarından ayrılıp kendi ülkesine döndüğü haberi yayılıncaya kadar elçinin isteği birçok kez reddedildi. (İmparatorun İslam topraklarından ayrılmasının ardın-

---

[631] Fârikî, **Târîh**'inde şöyle demektedir: "390 senesinde Rum imparatoru Basil, Amîd ve Meyyâfârikîn nahiyesine gitti. Mümehhidüddevle Ebî Mansûr ile buluştu ve aralarında herhangi bir çatışma yaşanmaksızın anlaşmaya vardılar." (I, s. 84). Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 32. Mervânîler 983-1085 yılları arasında merkezi Meyyâfârikîn olmak üzere Diyarbakır ve çevresinde hüküm süren bir hanedanlıktır. Söz konusu hanedanlığın kurucusu Bâd/Bâz lakaplı Ebû Şücâ Abdullah Hüseyin'dir. Hamîdîye Kürtlerinden olan Ebû Şücâ başlangıçta çobanlık yapıyordu. İnsanlar onun etrafında toplanmaya başlayınca da yol kesmeye başlamış ve ele geçirdiklerini halka dağıtmıştır. Seferler düzenlemeye başlayan Ebû Şücâ, Adudüddevle'nin vefatının ardından Diyarbakır'a giderek Meyyâfârikîn'i ele geçirdi ve böylece Mervânilerin temelini atmış oldu (983). Ardından Amîd, Cizre ve Nusaybin'i ele geçirdi. Onun ölümünün ardından başa Ebû Ali Hasen b. Mervân geçti ve onun döneminde Mervâniler Ahlat, Malazgirt, Erciş ve Berger'i Rumlardan aldılar. Mervâniler'in gücünden çekinen Bizans onlarla 10 yıllık bir anlaşma yaptı. Başarılı bir yönetim sergileyen Ebû Ali Hasen b. Mervân'ın ölümünün ardından ise Mümehhidüddevle Ebû Mansûr Saîd b. Mervân geçti. Bkz. Abdürrahim Tufantoz, "Mervânîler", **TDVİA**, XXIX, Ankara, 2004, s. 230-231; Bekir Biçer, "Selçuklular ve Kürtler", **The Journal of Academic Social Science Studies**, s. 171; M. Zahir Ertekin, "Mervaniler Döneminde Meyyâfâri-kîn", **Uluslararası Silvan Sempozyumu**, s. 2-5 (ç.n).

dan) elçinin isteği kabul edildi. Beytü'l-Mukaddes Patriği Aristas,[632] elçiye eşlik etmek ve ateşkesi sağlamakla görevlendirildi. Ülke işlerini yöneten vezir Bercevân'ın huzurunda patrik ile elçi arasında bir barış anlaşması yapıldı. Elçiye şu sözler söylendi: "Patriğin kararlaştırdığı bu anlaşma efendimiz tarafından imzalanmış ve memnuniyeti bildirilmiştir." Orada bulunanlara birer hilat giydirildi ve bol miktarda mal verildi. Elçilerin ikisi imparatorun huzuruna gittiler ve Patrik Aristas onunla on yıllık bir ateşkes yaptı. Aristas, Konstantiniyye'de dört yıl kaldı ve ardından öldü.[633]

el-Hâkim ile yapılan anlaşmanın ardından imparator, Bulgar topraklarına sefere çıktı ve dört yıl kaldı. Bulgarlara karşı muazzam bir zafer elde etti ve birçok insanı öldürüp esir aldı. Bulgar Çarı el-Kemtufilis[634] ellerinden kaçtı. İmparator onlara ait çok sayıda kaleyi ele geçirdi. Bunların bazılarını harabeye çevirirken bazılarını da kontrolü altına aldı.

el-Hâkim, 390 senesi, Rabîülâhir ayının bitimine dört gün kala perşembe günü (Nisan 1000) Bercevân el-Hâdîm'i öldürdü. İşlerin başına onun kâtibi Fehd b. İbrahim en-Nasrânî'yi getirdi. Aynı şekilde el-Huseyn'i de görevlendirdi

---

[632] Britanya nüshasında: "Arsitis", "ارسيطس"; St. Petersburg nüshasında: "Astis", "اسطس". Kendisi: "Orestos". el-Hâkim, annesinin kardeşi ve saygı duyduğu bu akrabasının elçiyle beraber gitmesini uygun görmüştü." Schlumberger, II, s. 202; **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 591.

[633] İbnü'l-Kalânisî diyor ki: "Bercevân ateşkesi sağlamak üzere İbn Ebî el-Â'lâ'yı İmparator Basil'in huzuruna gönderdi. İbn Ebî el-Â'lâ, içerisinde kardeşlik bağlarını ifade eden ve lütuflar içeren çok sayıda hediye götürmüştü. Basil bu hediyeleri kabul etti ve aralarında on yıllık bir anlaşma yapıldı. Basil ayrıca bu hediyelere mukabil hediyeler gönderdi." (s. 54). Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 122; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 39, 107; **Zeyl Tecâribü'l-Ümem**, s. 230.

[634] Britanya nüshasında: "el-Kemtukilis". Kendisi: Comitopoule.

ve o, "Kâidu'l-Kuvvâd" (Başkumandan) olarak lakaplandırıldı.[635]

İskenderiye Patriği Enbâ İliya, 4 Cemâziyelevvel 390'da (12 Nisan 1000) Mısır'da öldü. Beytü'l-Mukaddes Patriği Aristas'ın kardeşi Piskopos Arsaniyus cenaze ayininde hazır bulundu. (el-Hâkim'in) havâsından Yakub, elçi olarak oraya ulaştı ve Arsaniyus'un İskenderiye Patriği yapıldığını Melkit Hristiyanlarına bildirdi. Melkitler bu kararı kabul ettiler. Enbâ İliya'nın cenazesi (ölümünün ikinci günü İskenderiye'ye götürüldü). Enbâ Arsaniyus, İskenderiye Kürsüsü'ne bağlı piskoposları orada topladı. Birlikte cenaze merasimine katıldılar ve cenazeyi taşıdılar. Piskoposlar 11 Recep pazartesi günü ona cenaze ayini düzenlediler. Törenin ardından işinin başına döndü ve kürsü işleriyle meşgul oldu. Daha sonra Mısır'a döndü, öldürülene kadar orada kaldı. Basileios'un imparatorluğunun yirmi altıncı yılında Serces el-Menuylis (II. Sergios) Konstantiniyye Patrikliğine getirildi. On dokuz yıl bu makamda kaldı ve öldü.

[392/1001-1002]

el-Hâkim, geceleri bir grup havâsla Mısır'a iniyor, sokak ve caddeleri gizlice dolaşıyordu. tüccarların iş yerlerini ve dairelerini kandil ışıklarıyla aydınlatmalarını ve geceleyin dükkânlarını açarak satış yapmalarını emretti. Böylece cadde ve pazarlarda tıpkı gündüz gibi bir canlılık mevcuttu. Bu durum

---

[635] Bercevân'nın öldürülmesi hakkında bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 55, 56, 355; **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 27; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr-es-Seb'a es-Sadis**, s. 256; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 327; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 265; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 56; **Tarîh ez-Zaman**, s. 74; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 25-29; Makrîzî, **el-Hıtat**, I, s. 467, 487, II, s. 427.

uzunca bir süre bu şekilde devam etti.[636] Hem reaya hem de ayak takımı çarşılarda onun huzurunda toplandılar. Ancak bir süre sonra insanlar vuruşmaya, itişmeye ve yumruklaşmaya başladılar. Mısır ahdâsları[637] ile Kahire ahdâsları arasında 392

---

[636] el-Makrîzî (H. 391 Senesi Olayları) diyor ki: "el-Hâkim, Muharrem ayında her gece cadde cadde, sokak sokak gezerdi. İnsanlara caddelerin ışıklandırılmasını emretti ve bu şekilde caddeler ve sokaklar aydınlandı. Tüm pazarlar ve alışveriş yerleri ziynet eşyalarıyla süslendi ve insanlar oralardan alışveriş yaptılar. İnsanlar sabaha kadar büyük mumlar yaktılar, yiyeceğe, içeceğe, şarkılara ve eğlenceye çok fazla para harcadılar. el-Hâkim'in korumaları bir kişinin bile ona yaklaşmasına izin vermemişti ancak el-Hâkim onlara kızarak "*kimseyi engellemeyin*" dedi. İnsanlar ona yakınlaştılar ve kendisine çok dua ettiler. Üretim daha da güzelleşti. Diğer insanlar da bu vaziyeti izlemek için evlerinden çıktılar. Kadınlar, geceleri erkeklerden daha çok dışarı çıkar oldular. Cadde ve yollarda kalabalıklar oluştu. İnsanlar alenen içki içmeye başladılar. Ayın on dokuzundan, yirmi dördüncü günün gecesine kadar durum iyice çığırından çıkınca el-Hâkim kadınların dışarı çıkmalarını yasakladı ve bu yasağa uymayan kadınlar tutuklandı. Ayrıca insanların iş yerlerinde oturmalarını da yasakladı. Cadde ve sokaklarda ışıklandırmalar arttı ve insanlara bu ışıklandırmaları arttırmalarını emretti. Yere yapışmış çöplerin kazınarak yolların ve caddelerin temizlenmesini emretti." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 38-39). İbn Kesîr dedi ki: "İnsanlara çarşıları gündüz kapatıp geceleyin açmalarını mecbur kıldı ve insanlar bu durumu uzun bir süre devam ettirdiler. el-Hâkim günün birinde bir marangozla karşılaştı ve ona; "*ben size gündüz vakti çalışmayı yasaklamadım mı?*" diye sordu. Bunun üzerine marangoz; "*efendimiz, insanlar gündüz çalıştıklarında geceleyin eğleniyorlardı. Şimdi ise geceleyin çalışıp gündüz eğleniyorlar. Benim bu yaptığım da bir çeşit eğlenmedir*" dedi. Bu cevap karşısında el-Hâkim tebessüm etti ve adamın yanından ayrıldı." (**el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XII, s. 9). İbn Aybek dedi ki: "el-Hâkim denetimleri kendisi yapmaya başladı ve çarşıların gece gündüz açık olmasını emretti. Bu şekilde gece gündüz alışveriş yapılmaya başlandı. İnsanlar çarşılarda yemek yiyor ve her tarafta şarkılar söyleniyordu. el-Hâkim gece gündüz denetimlerini arttırdı ve durum bu şekilde devam etti." (**ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 267).

[637] Mısır'dan kastedilen, Kadim Mısır veya Fustat ve Fâtımîlerin Kahire'yi inşa etmeden önceki el-Kataî'dir.

senesi, Cemâziyelevvel ayının bitimine altı gün kala perşembe günü (Nisan 1002) şiddetli bir çatışma çıktı. Onun önünde kavga eden bu insanlar iki gruba ayrıldılar. el-Bahr ya da Kabr el-Himmâr olarak bilinen bir yerde çatışma çıktıysa da dağıldılar. Fakat üç gün sonra, kararlaştırmış oldukları tarihte tekrar bir araya geldiler. Silah ve savaş aletlerini yanlarına aldılar ve aralarında şiddetli bir çatışma meydana geldi. Her iki taraftan da çok sayıda insan öldü. Mısırlılar mağlup oldu, Kahire halkı onların peşlerine düştü. Hristiyanların elbiselerini aldılar, mezarları ve meyhaneleri yağmaladılar.[638]

7 Cemâziyelevvel 393 Çarşamba günü (14 Mart 1003) Fehd b. İbrahim er-Reis'i öldürdü, Huseyn b. Cevher'i işleri yönetmekle[639] görevlendirdi.

el-Hâkim, 14 Cemâziyelâhir gecesinde (20 Nisan 1003) divan görevlisi olan Hristiyan kâtipleri ele geçirdi ve hepsini tutukladı. Ancak doktoru Ebû'l-Feth Sehl b. Mekşer en-Nasrânî'nin çabasıyla bir hafta sonra serbest kaldılar. Ülkenin gelişmesinde katkıları olan bu doktor, el-Hâkim ile el-Azîz'in nazarında önemli bir yere sahipti.

Bu arada Ya'kûbî[640] Hristiyanları Mısır'ın dışında olup Raşid olarak bilinen bir yerde bulunan kadim kiliseyi yeniden onardılar. Ancak bir grup Müslüman, kilisenin onarılan kısmını yıktı. el-Hâkim, kilisenin yerine muazzam bir mescit –

---

[638] Müellif, el-Hâkim-Biemrillâh dönemi ile ilgili önemli bir bilgi sunmaktadır ancak bu bilgi başka kaynaklarda yer almamaktadır.

[639] Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 355; **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 27; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 59; **Tarîh ez-Zaman**, s. 74-75.

[640] Bu fırka, liderleri Rahip Yakûb el-Berazaî'ye nispeten bu ismi almıştır. Ya'kûbîler, Ortodoks mezhebine mensupturlar. Onlar Hz. İsa'nın tek tabiata ve tek bir iradeye sahip olduğuna inanmaktadırlar. Bu kararlar 431 senesinde Efes Konsili'nde alınmıştır. Ya'kûbîlik, Doğu kiliselerine ait bir mezheptir.

cami-[641] inşa etti. Ayrıca civarında bulunan iki kiliseyi daha yıktılar. Biri Ya'kûbîlere diğeri ise Nestûrîlere[642] aitti ve onları da mescide çevirdi.[643]

---

[641] Raşide Camii. Makrîzî bu caminin 392 senesinde inşa edilmeye başlandığını belirtmektedir. Dedi ki: "Bu caminin yerinde bir kilise bulunuyordu ancak daha sonra bir cami inşa edildi ve Cuma namazı orada kılındı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 44). **Hıtat** adlı eserinde (II, s. 282) caminin inşasına 393 senesi 17 Rebîülâhir ayında başlanıldığını bildirmektedir. Caminin inşa edilme sebebi hakkında şunu söylemektedir. "Kâtip Ebû Mansûr ez-Zeyyeb bu yeri seçti ve orada bir kilise inşa etti. Onun bu yaptığı el-Hâkim'e bildirilince el-Hâkim, kilisenin yıkılarak yerine mescit inşa edilmesini ve bunun genişletilmesini emretti. Bunun üzerine Yahudilere ve Hristiyanlara ait mezarlar tahrip edildi ve balçıktan minber inşa edildi. Fustat Lîhem'den Raşide b. Edîb b. Cûdeyle'nin el-yazmasında, bu caminin bulunduğu yerden ötürü Raşide Camii olarak bilindiği yazmaktadır. Bereketü'l-Habeş'e doğru uzanan ve er-Rasd olarak bilinen bir dağda bulunmaktaydı. Fakat günümüzde bu mescide ait kalıntılar bulunmamaktadır. Mescit; Istabîl Anter mahallesinde, Nil Nehri üzerinde ve Eser en-Nebî'de yer almaktadır." Bkz. **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 177; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 51; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 323 içerisinde Raşide Camii yer almaktadır.

[642] en-Nastûrî ye ya da en-Nasatura: 431 senesinde Konstantiniyye Patriği olan Nasturs'a nispeten bu isim verilmiştir. Bu mezhep, tevhid inancına en yakın olanıdır. Çünkü bu mezhebin inancına göre Hz.Meryem bir ilah dünyaya getirmedi ve bundan dolayı da ilahın annesi olarak adlandırılamaz. O, ancak ve ancak insan olan Mesih'in annesidir. İlahi emirler Hz.İsa'nın doğumundan sonra geldiği için ikinci uknûm'a sahiptir. Nasturs da İsa Mesih'in iki tabiata sahip olduğunu kabul etmektedir. Katolikler de bu görüşe sahiplerdir.

[643] Aybek ed-Devâdârî, H. 394 senesi olaylarında (s. 270) şöyle söylemektedir: "Raşide Camii'nin etrafında bulunan Markos Kilisesi'nin yıkılmasını emretti, kilise yıkıldı ve mescit inşa edildi". H. 399 senesi olaylarında (s. 278) da şöyle demektedir: "el-Hamra'da bulunan iki kilisenin yıkılmasını emretti." Makrîzî (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 48) H. 394 senesi olaylarında şöyle demektedir: "Raşide Camii'nin yanında bulunan iki kilise yıkıldı."

Kahire'nin bir mahallesinde oturan Rum Melkitler,[644] meskûn oldukları mahalleden çıkarıldılar. Onlara ait evlerin yanı sıra iki kilise de yıkıldı. Mahallenin tamamını kapsayan bir mescit inşa ettiler ve ona "el-Ezher" adını verdiler. el-Hâkim, Rumları el-Hamra olarak bilinen bir yere gönderdi. Rumlar orada bir mahalle ve -çıkarıldıkları mahallede yıkılan kiliselerin yerine de- üç kilise inşa ettiler.

el-Hâkim şarabı ve şaraptan üretilen her şeyi yasakladı. Halkın ve şarapçıların elindeki bütün küpleri kırdı. Ayrıca fücur ve fesat ehlinin bir araya geldikleri mekânların tamamını kapattı.[645]

Kadınlara cenazenin arkasında yüzlerini açmalarını yasakladı. Ayrıca ağlamayı, feryat etmeyi ve ölünün arkasından davul ile zurna çalınmasını da yasakladı.

[395/1004-1005]

Halep bölgesinde Ahmed b. el-Huseyn olarak adlandırılan ve el-Asfar olarak bilinen bir adam, fakir fukara bir kılıkta ortaya çıktı. Mağribîlerden ve Müslüman köylerde yaşayan çok sayıda insan onun peşinden gitti. Önde gelen Araplardan el-Cûmali olarak bilinen bir arkadaşı da ona katıldı. Daha sonra

---

[644] el-Melakîyye ya da el-Melakenîyye: Adları eserde sıkça geçen ve İslamiyetten önce Mısır Hristiyanları arasında zuhur eden iki fırkadan biridir. İkinci fırka, Ya'kûbîlerdir. Bu iki mezhebin çıkma sebebi; Doğu Roma İmparatorluğu'nda Hz.İsa'nın tabiatı, özü, hayatı ve uknûmu hakkında yaşanan ihtilaflardır. 451 senesinde imparatorun da hazır bulunduğu Kalkedon Konsili'nde alınan kararlar neticesinde bu mezhep Melekiye (***Melkit***) olarak adlandırıldı.

[645] Makrîzî, H. 395 senesi olaylarında şöyle demektedir: "İçki üretiminin yapıldığı bütün mekânlar kapatıldı ve çok sayıda şarap küpü kırıldı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 54). Bkz. s. 44. Ayrıca bkz. **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 177; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 293; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 52; **Bedâi ez-Zuhur**, n.1, I, s. 199.

Şeyzer'e inerek kendisine direnen Arap ve Arap olmayan birçok insanı esir aldı. Rum askerleriyle karşılaştı, Artah valisine baskın düzenledi ve onu ele geçirdi. Daha sonra Antakya'yı almak üzere el-Cedîd Köprüsü'ne [el-Hadîd Köprüsü dolaylarına] gitti. Biğlas olarak adlandırılan Patrikios -Skleros'un gulamı- beraberindeki askerlerle Mehrun olarak bilinen bir yerde onu karşıladı. el-Cûmali olarak bilinen adam öldürüldü, el-Asfar Seruc[646] şehrine kaçtı. el-Asfar'ın, el-Cezire bölgesinde bulunan Seruc şehrindeki Kefr Azuz[647] olarak bilinen bir köyde ikamet ettiği haberi magistratusa ulaştı. Tıpkı Sur'da olduğu gibi burada da çok fazla insan yaşıyordu. Magistratus civardan topladığı askerlerle oraya gitti. Fırat Nehri'ni geçerek Kefr Azuz'a indi. Birçok insan beldeyi savunmak amacıyla toplanmıştı. Magistratus orada yirmi sekiz gün kaldı ve orayı ele geçirip on iki bin esir aldı. Yüklü miktarda ganimet elde etti. el-Asfar'ın ailesini ele geçirdi ancak el-Asfar geceleyin kaçtı. /A116/ Benî Numeyr ile Benî Kilâb'e bağlı bütün Araplar -yaklaşık altı bin savaşçı- Seruc'un sahibi Vassâb b. Cafer ile beraber magistratus'a karşı birleştiler. Ancak magistratus onları karşılayarak hezimete uğrattı ve ardından büyük bir zafer ve ganimetle Antakya'ya geri döndü.

[397/1006-1007]

el-Asfar'ı ele geçirmeye karar veren magistratus, el-Cezire'nin sahibi Vassâb'tan onu (teslim etmesini) istedi. Fakat o, Müslümanların kendisine zarar vermesinden korktuğu için el-Asfar'ı

---

[646] Seruc (سَرُوج): "İlkin fetha ile yazılmaktadır. Harran'dan, Diyâr-ı Mudâr'dan yakın bir beldedir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, III, s. 216).

[647] Asıl, Matbu ve Dr. Arini'nin eserinde (**ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 592) bu şekilde geçmektedir fakat biz Yâkût'un dediği şekilde "ن n" harfi ile yazılan "Kefr Azun" ismini tercih etmekteyiz. "Burası el-Cezire'de bulunan, Seruc yakınlarındaki bir yerdir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, IV, s. 470).

teslim etmeye yanaşmadı. Halep sahibi Lü'lü el-Kebir arabulucu oldu. Anlaşmaya göre el-Asfar ölene kadar Halep Kalesi'nde tutuklu kalacaktı. Anlaşmanın ardından el-Asfar'ı oraya götürdü ve ellerini bağlayarak kaleye hapsetti (397 yılının Şaban ayında-Nisan/Mayıs 1007). el-Asfar, Mağribîlerin 406 senesinde Halep'i ele geçirdikleri tarihe kadar tutuklu kaldı.[648]

el-Hâkim, 13 Muharrem 395 Cuma günü (30 Ekim 1004) Hristiyanların ve Yahudilerin zünnar bağlamalarını ve siyah takke giymelerini emretti. el-Hâkim'in bu kararı tüm ülkede uygulandı.[649]

---

[648] İbnü'l-Adîm el-Halebî (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 196) bu olayı şöyle zikretmektedir: "Lü'lü, Ahmed b. el-Huseyn el-Asfar'ı bir aldatmaca ile ele geçirdi. Kendisine bir görev vereceğini bildirerek Halep'e gelmesini istedi ve el-Asfar Halep'e ulaşınca onu ele geçirdi. Kalede ona ikramlarda bulundu çünkü onu kullanarak Rumları korkutuyordu." el-Asfar, Rum topraklarına gaza etmek için el-Cezire'yi geçerek Şam'a gelmiş ve etrafında da çok sayıda insan toplanmıştı. Bazen günde otuz bin, bazen on bin ve bazen de daha çok -ya da daha az- insan toplanırdı. Şeyzer'e inerek orada uzun bir süre kaldı. Rum imparatoru Basil onu el-Hâkim'e şikâyet edince Dımaşk valisini büyük bir orduyla üzerine gönderdi. Onu oradan uzaklaştırdı ve el-Asfar, Mağribîlerin 406 senesinde Halep'i ele geçirmelerine kadar Halep Kalesi'nde tutuklu kaldı." Bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 592-593; Schlumberger, II, s. 438

[649] el-Makrîzî dedi ki: "7 Muharrem günü tüm camilerde Hristiyanların ve Yahudilerin kemer takmaları, siyah elbise ve takke giymelerini emreden bir ferman okundu. Çünkü Abbâsîlerin sembolü siyah renk idi." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 53). Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 52-53: "Hristiyanların ve Yahudilerin siyah sarık kullanmaları, Hristiyanların boyunlarına bir zira uzunluğunu ve 5 rıtl ağırlığı geçmeyen haç takmaları, Yahudilerin de aynı ölçülere sahip haşeb takmaları emredildi. Onlara ait (***Müslümanlara***) hiçbir merkebe binmeyecek, onun yerine tahtadan yapılmış merkeblere bineceklerdi. Ayrıca hiçbir Müslüman onlara hizmet etmeyecek, Müslümanlara ait eşek ve gemilere binmeyeceklerdi. Hristiyanlar hamama girdikleri zaman boyunlarına haç, Yahudiler de çıngırak takacaktı." Bkz. **Vefeyâtü'l-A'yân**, V,

el-Hâkim ayrıca camilerin, mescitlerin, duvarların, yolların üzerine (Hz.) Ebû Bekir, (Hz.) Ömer, (Hz.) Osman, Muaviye b. Ebû Süfyan ile diğer sahabeleri ve Benî Abbâs halifelerini lanetleyen yazıların yazılmasını emretti. Bu uygulama Sünni mezhebine mensup önde gelen Müslümanları da kapsadı ve el-Hâkim onları alaya alarak küçümsedi.[650]

Fukkağın içilmesini ve el-cercir olarak bilinen el-baklatü'l-melukiye'nin (el-bakla) yenilmesini yasakladı. et-Telinîs[651] ile diğer tüm pulsuz balıkların yenilmesini yasakladı. Her kim yasaklanan şeylerden birini satmaya veya satın almaya kalkışırsa cezalandırılıyor ve teşhir ediliyordu. Bunu yapanların sadece az bir kısmı öldürülmekten kurtulabildi.[652]

---

s. 293-294; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 260; **Tarîh ez-Zaman**, s. 76-77; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 200.

[650] Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 51; el-Makrîzî, **Hıtat**, II, s. 286; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 279; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 177; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 293; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 200; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 180.

[651] Britanya nüshasında: "et-teblenîs", "الطبلنس". Büyük ihtimalle yılana benzeyen el-hazzunî balığı kastedilmektedir.

[652] Bkz. **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 293 içerisinde şöyle bir bilgi yer almaktadır: "Fukkağ, meluhiye, kebab et-tırmis, el-cercir ve pulsuz balık satışını yasakladı ve emirlerin uygulanmasını emretti. Ayrıca bunları almak veya satmak isteyenlerin tedip edilmesini emretti. Bu yasaklara uymayanlar kırbaçlandı, teşhir edildi ve sonra boyunları vuruldu". el-Makrîzî, bu balığı "ed-delenis", "الدلنيس "olarak adlandırmaktadır. Dedi ki: "Muâviye b. Ebî Süfyan'ın sevdiği meluhiye ile Aişe'nin sevdiği kabul edilen, el-cercir olarak adlandırılan el-bakla'nın yenilmesini yasakladı. Ayrıca önde gelen Sünnilerin sevdikleri yemekleri de yasakladı. ed-delenis balığının yenilmesini, balıkçıların pulsuz balık avlamalarını ve satışını yasakladı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 53-54). Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 52; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 258 (H. 386 Senesi Olayları); Zehebi, **Târihû'l-İslam** (el yazması), **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 178; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 199.

el-Hâkim insanların hamama gittiklerinde özel bölgelerini peştamal ile kapatmalarını emretti. Bu emre uymayanların bazıları terbiye edilerek teşhir edildiler.[653]

el-Hâkim, Kütâme şeyhleri ve devletin önde gelenleri dâhil olmak üzere fark gözetmeksizin herkesi öldürerek kılıcını kana buladı.[654]

Hapishanelerde bulunan tüm tutukluları öldürdü. Bundan dolayı hapishaneler uzun bir süre boş kaldı. Töhmet altındaki küçük ya da büyük fark etmeksizin herkesi öldürdü veya yaktı. Bu durum uzun bir süre bu şekilde devam etti. Kütâmeliler kendisinden yardım isterken tüm kâtipler, askerler, tüccarlar, reaya, Hristiyan ve Yahudiler ondan af dilediler. Bunun üzerine her zümreye bir emân yazdı. Bunun yanı sıra tüm çarşı ehline de aynı şekilde emân verdi.

el-Hâkim, Mısır'da geceleri cadde ve sokaklarda dolaşan ve insanlara havlayan (av köpekleri haricindeki) tüm köpeklerin katledilmesini emretti[655] (395 senesinin Rebîülevvel ayında-Aralık/Ocak 1004-5).

---

[653] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 53.

[654] Öldürdüğü ve cezalandırdığı çok sayıdaki devlet adamı hakkında onun biyografisine tekrar bakınız. Bkz. **Târihû'l-İslam** (H. 395 Senesi Olayları, bizim tahkikatımız ile).

[655] İbn Aybek (**ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 258, H. 386 Senesi Olayları) dedi ki: "Verdiği emirler arasında köpeklerin katledilmesi de yer alıyordu ve onun döneminde görülecek tek bir köpek bile kalmamıştı. Öldürülen köpek sayısının otuz bin olduğu söylenmektedir". İbn Hallikân (**Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 293) onun 395 senesinde köpekleri öldürme emri verdiğini söylemektedir ve aynı şekilde **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da da yer almaktadır. Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 51; **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 199.

Bu yıl Kahire'de Dâr'ul-İlm'i kurdu.[656] Tüm ilim dalları ve edebiyatla alakalı çok sayıda kitabı kendi hazinesinden oraya

---

[656]Abbâsî Halifesi Mansûr'un (754-774) Cundişapur'dan kendisini tedavi etmesi amacıyla getirttiği Circis b. Cebrail Bahtişuğ, Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde sarayda tıp kitaplarından oluşan ve adına "Hizânetü'l-Kütup" denilen bir kütüphane oluşturdu ve böylece Beytülhikme'nin temeli atıldı (Baltacı, s. 121). Önemli ilmi araştırmaların yapıldığı Beytülhikme'de Abbâsî ulemalarının Hz. Fatıma'nın soyundan geldiklerini iddia eden Fâtımîlerin bu savını çürütmek amacıyla çalışmalar yapmaya başlaması, Fâtımîlerin bu konuda harekete geçmesinde önemli bir etki yarattı. Fâtımîler, Beytülhikme'nin işleyişini inceleyerek Abbâsîlerin kendi aleyhlerinde yaptıkları çalışmalara cevap verebilmek için Dâr'ul-İlm'i kurdular (Kılıç, s. 211-212). Dâr'ul-İlm'in ya da kaynaklarda geçtiği şekliyle Dârülhikme'nin kurulmasının tek sebebi elbette ki Abbâsîlerle mücadele etmek değildi. Fâtımî halifesi el-Azîz'in Yahudi asıllı veziri Yakub b. Killis, el-Antâkî'nin de zikrettiği gibi ilim ve edeb ile uğraşan âlimlere maddi ve manevi destek sağlıyordu. Veziri gibi âlimleri destekleyen el-Azîz, zengin bir kitap koleksiyonu hazırladı ve bu kitapları sarayın başka bir salonuna taşıdı ve bu bölüme "Hazinetü'l-Kütup" adını verdi. el-Azîz-Billâh tarafından hazırlanan önemli şahsiyetlerin çalışmalarının yanı sıra ünlü tarihçi Taberî'nin Târîh-i Taberî adlı eserine ait yirmi kopya bulunuyordu (Zeydan, s. 192). el-Hâkim tarafından 1004 senesinde Kahire'de kurulan Dâr'ul-İlm'de ilmi çalışmalara ve kurumlara önem verilmesinin en önemli sebeplerinden biri de mensubu oldukları İsmaîlî inancını yayacak dâîlerin (davetçi) yetiştirilmesiydi. Başlangıçta Sünni fıkıh ve hadis âlimlerinin Sünni mezhebi üzerine eğitim vermelerine izin veriliyordu ancak kurumun zamanla Şîa'nın öğretilerini yaymaya başlamasıyla onlara karşı olan tutum da değişti (Kılıç, s. 213). Başlangıçta 1 milyon eserin yer aldığı kütüphanede zamanla halifenin yaptığı bağışlar ve Kahire'deki köşklerden toplattıklarıyla beraber bu sayı 1 milyon 600 bine kadar ulaşmıştır. Bunların 100 bini nadir eserler iken 18 bini Antikçağ dönemine ait felsefe ve ilim kitaplarıydı (Kaya, s. 537). İbn Mukle ve İbn Bevvâb gibi meşhur hattatlara ait Mushaflar da burada yer almaktaydı (Kaya, s. 537; Kılıç, s. 212; el-Abbâdi, s. 291).Dârülhikme'de kitapların yanı sıra haritalar, ölçüm aletleri ve iki adet küre bulunuyordu. Gümüş olan kürenin üzerinde, bunun ünlü coğrafyacı Batlamyus (Ptolemaios) tarafından yapıldığı ve ardından Halid b. Yezid b. Muâviye'ye geçtiği yazılıydı (Kaya, s. 537). El-Hakîm'in bu

kuruma yıllık ödenek temin ettiği hususunda hemfikir olan kaynaklar, bu tutarın ne kadar olduğu konusunda ise ihtilafa düşmektedirler. Mısırlı tarihçi Makrîzî bu miktarın 257 dinar olduğunu söyler ve bunları tek tek açıklar (Kılıç, s. 215). Buna karşın Saîd ed-Dîvecî 43 milyon dirhemden bahsetmektedir (Kaya, s. 537). Tıp, fıkıh, hadis, astronomi, matematik, kimya, edebiyat gibi ilimlerin öğretildiği ve araştırıldığı Beytülhikme'de baş dâînin liderliğinde pazartesi ve perşembe günleri toplantı yapılır ve bu toplantıda itikadî ve fıkhî konular üzerine tartışılırdı. Bu toplantılara "mecâlisü'l-hikme", tutanaklara da "meclisü'l-hikme" deniliyordu (Kaya, s. 538). 1068 yılına kadar iyi bir şekilde devam eden araştırmalar ve oturumlar, halife Müstansır-Billâh döneminde yaşanan iktisadî kriz ile bozulmaya başladı. Çünkü maaşlarını alamayan askerler kütüphaneyi yağmaladılar ve 2400 adet Kur'ân-ı Kerîm'i aralarında bölüştüler. Üstüne üstlük kütüphanedeki kitapların bir bölümü yakıldı. Bir kısmı Nil Nehri'ne atılırken, büyük bir kısmı da satılmak üzere çıktıkları yollarda yağmalandılar. Bedevîler, yağmaladıkları kervanda bulunan kitapları ciltlerinden ayırarak yaktılar ve bu ciltlerden kendilerine ayakkabı yaptılar (Kılıç, s. 217; Kaya, s. 538). Geriye kalan kitaplar ise çölde bırakıldı. Kum fırtınalarının üzerlerinde tepecikler oluşturması nedeniyle bu tepeciklere "Kitap Tepeleri" denildi (Kılıç, s. 217). Efdal'ın zamanında Berekât ve Humeyd b. Mekkî adında ulûhiyetlerini iddia eden iki kişinin ortaya çıkması ve toplum düzeninin bozulmaya başlaması nedeniyle Dârülhikme bir süreliğine kapatıldı. Yönetim merkezinde Mustansır'ın ardından kimin başa geçeceği tartışmaları yaşanırken Dârülhikme'de Nizar adının ağır basması nedeniyle bir süre kapatılan kurum, Eyyûbîlerin gelişine kadar ayakta kalmaya devam etti (Hitti, s. 628). 1171 tarihinde Fâtımîlere son veren Selahaddin Eyyûbî, Dârülhikme'nin yerine bir Şâfiî medresesi inşa etti (Kaya, s. 538; Zeydan, s. 195; el-Abbâdi, s. 292; Kılıç, s. 218). Bkz. Mahmut Kaya, "Dârülhikme", **TDVİA**, VIII, Ankara, 1993, s. 537-538; Mustafa Kılıç, "Fâtımî Halifesi el-Hâkim'e Karşı Ebû Rekve İsyanı ve Abbâsî-Fâtımî Rekabetinin Bir Örneği Olarak Dâru'l-Hikme", s. 1; Ahmed Muhtâr el-Abbâdi, **Fi't Tarihi'l-Abbâsî ve'l Fâtımî**; Corci Zeydan, **İslam Uygarlıkları Tarihi**; Cahid Baltacı, **İslam Medeniyeti Tarihi**, 4. Basım, İstanbul, 2013; Philip K. Hitti, **History of The Arabs, From The Earliest Times To The Present**, 10. Basım, Princeton University, 1970.

aktardı. Dâr'ul-İlm'de hûzzen (kütüphane yöneticisi) ve kapıcı görevlendirdi. Hazinesinden para gönderdi ve insanların okumak istedikleri tüm kitaplara erişebilmelerine olanak sağladı. Ayrıca insanlara ilim öğretecek müderrisler de görevlendirdi.[657] Fakat bir süre sonra onların bazılarını öldürdü. Sağ kalanlar da öldürülmekten korktukları için ortadan kayboldular.

[el-Velîd b. Hişâm]

Berka'da el-Velîd b. Hişâm[658] olarak bilinen Endülüslü bir adam ortaya çıktı ve Osman b. Affan'ın soyundan geldiğini iddia etti. O bölgedeki Sünni mezhebine mensup Berber el-Katnîn'in arasına indi. el-Velîd b. Hişâm, onların çocuklarının öğretmeni oldu. /B116/ Bu süreçte kendisiyle birlikte savaşmaları için onları cesaretlendiriyor ve kışkırtıyordu. İbn Hişâm, kimseyi kendine tabi kılma amacı gütmediğini sölüyordu. O, İslam dinini zafere ulaştırmak, şeriat sahipleriyle eşlerine küfür edilmesine mani olmak istiyordu. Onların dinin imamları

---

[657] **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 60: "el-Hâkim, Kahire'de (Dâr'ul-İlm) açılmasını emretti. Yıllık maaş tahsis edip, içi donatılarak tüm kapılarına, koridorlarına perdeler asıldıktan sonra buraya okutmanlar, fakihler, dil bilimciler, tıpçılar ve astronomi bilginleri yerleştirdi. Ayrıca hizmetçiler görevlendirdi. Daha önce hiçbir hükümdar, ilim ve edebiyat alanındaki el yazmaların hepsine bir arada sahip olmamıştı. Bu kaynakları halifeliğin hazinesinden oraya aktardı. Kitapları ve nüshaları okumak isteyen herkese izin verilirdi ve ayrıca ihtiyaç duyulan kâğıt, mürekkep, divit, hokka ve kalemler de temin edilirdi." Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 56; el-Makrîzî, **Hıtat**, I, s. 445, 458, 460.

[658] Asıl ve Doğu edisyonunda (s. 188) "Haşîm" olarak geçmektedir ancak hatalıdır. Kaynaklardan düzeltilmiştir. Kendisi, el-Velîd b. Hişâm b. Abdülmelik b. Abdurrahman el-Emevî'dir."Seferleri esnasında sûfîler gibi yanında deriden yapılmış küçük su kabı (rekve) taşıdığı için Ebû Rekve künyesi verilmiştir." (**el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 197).

ve rüknü olduklarını, onlar sayesinde İslam devletinin kurulduğunu söylüyordu. Ayrıca zafer kazandığı takdirde herkese hak ettiği malı, mülkü ve vazifeyi vereceğini iddia ediyordu. İbn Hişâm bu şekilde onları kendi tarafına çekti. Berberîlere söylediklerinin aynısını Benî Kûrre olarak bilinen Arap kabilesine söyledi ve onları da kendi tarafına çekti.

17 Cemâziyelâhir 395 Cumartesi gecesi (31 Mart 1005), Berka Dağı'ndaki Ayûn en-Nazar olarak bilinen bir yerde Araplardan ve Berberîlerden biat aldı. Cemâziyelâhir ayının sonlarına doğru Berka'ya indiler. Orada, Sendâl olarak adlandırılan ve el-Hâkim tarafından vali olarak atanan bir hadım ikamet ediyordu. Aynı gece el-Hâkim'in askerleriyle savaştılar, pek çoğunu öldürdüler. Ardından Cebel el-Kîbleyî'nin aşağısında bulunan karargâhlarına döndüler. Recep ayı başında şehre geri döndüler ve el-Velîd b. Haşîm'in sancaklarını açtılar. Şehrin güneyindeki Sur'a vardıklarında, halk bütün kapıları kapattı ve şehrin güney kapısında iki taraf arasında şiddetli bir çatışma çıktı. Üç gün süren bu çatışmada her iki taraftan da çok sayıda insan öldü. Dördüncü gün şehirden ayrıldılar. Berka halkına zafer kazandırmak amacıyla, Berberî kabilesine mensup -İbn Taybun olarak bilinen- bir adam ile el-Laveteyn[659] askerleri Berka'ya gittiler. Bunun üzerine el-Hâricî, onları karşılamak için ordusuyla yola koyuldu. Uskufiye olarak bilinen bir yolda karşılaştılar[660] ve aralarında şiddetli bir savaş çıktı. el-Laveteyn askerleri mağlup oldu, birçok askeri öldürüldü. Öldürülenler arasında İbn Taybun[661] da bulunuyordu. Ağırlıkları yağmalandı, sağ kalanlar kaçtılar.

---

[659] St. Petersburg nüshasında: "el-Levasin". el-Levateyn'den kasıt, Mağrip'teki Levatî kabilesidir.

[660] **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 261.

[661] Bu isme kaynaklarda rastlamadım.

el-Velîd b. Hişâm 13 Recep Çarşamba günü (25 Nisan) ordusuyla Berka'ya döndü. Ele geçirdiği ve yağmaladığı silahlarla güçlenmişti. Kendisinin yokluğunda şehir halkının bir sur inşa ederek etrafına hendekler açtığını ve cesaretlendiklerini gördü. İbn Hişâm onları korkutarak itaatine almaya çalıştı ancak halk ona direndi ve onu kovdular. İbn Hişâm daha sert bir şekilde saldırmaya başladı. Askerlerini şehrin etrafına dağıttı ve onları geceleri şehrin çevresini dolaşmakla görevlendirdi. İbn Hişâm şehirden çıkan her canlıyı korku salmak amacıyla acımasızca katlediyordu. Savaş için üç küçük mancınık hazırladı, her savaşta bunları kullandı. Baskıyı daha da arttıran Ebû Rekve, yolları tutarak gıda ve benzeri şeylerin şehre girmesini engelledi. Bu nedenle şehir halkının durumu giderek kötüleşti, erzakları azaldı. Kuşatma yaklaşık beş ay sürdü.

el-Hâkim, onunla çarpışması için Yenal[662] et-Tavil olarak adlandırılan Türk gulamını büyük bir orduyla Mısır'dan gönderdi. Yola koyulan ordu Berka yakınlarına ulaştı. el-Hâricî onu karşılamak için beraberindeki tüm Arap ve Berberîlerle -yaklaşık beş bin kişiydiler- yola çıktı. Berka'daki Ayûn en-Nazar denilen yerde iki ordu karşılaştı. /A117/ Burası Araplarla ve Berberîlerin kendisine biat ettikleri yerdi. 395 yılının Zilkade ayında iki ordu üç gün boyunca savaştı, Yenal'ın birçok askeri öldürüldü. Yenal da esir alındı ve öldürüldü. Zafere ulaşan Araplar, Yenal'ın sağ kalan askerlerinin peşlerine düştüler ve birini bile sağ bırakmadılar. Berka ahalisi savaşta askerlerin ve halkın başına gelenleri öğrendi. Ayrıca uzun süren kuşatma yüzünden de epey sıkıntı çekmişlerdi. Tüm bunlar halkın orada kalmasını imkânsız hale getirmişti. Bu nedenle Berka

---

[662] Doğu edisyonunda (s. 189) "Nebel" olarak geçmektedir ancak hatalıdır. **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 262; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 61; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 199'dan düzeltilmiştir. **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 58: "Enyel".

ahalisi ve vali Sendâl, deniz yoluyla kaçtılar. Bir kısmı Mısır'a, bir kısmı Trablusû'l-Mağrib'e gittiler. el-Velîd b. Hişâm, 3 Zilhicce 395 Çarşamba günü (10 Eylül 1005) şehre girdi. Oranın halkı gibi kendisinin de mensubu olduğu Sünni mezhebini hâkim kıldı. "Emîrü'l-mü'minîn en-Nâsır-Lidînillâh" olarak adlandırıldı ve bu ismi sikkelere bastırarak kendi adına davet yapmaya başladı. Mısır halkı ise onu "Ebû Rekve" olarak lakaplandırdı. Berka halkına ait tüm nimetleri ve malları ele geçirdi ancak daha sonra halk ondan çok zulüm gördü.[663]

Bu yıl Berka ile Mağrib'in dört bir tarafında muazzam bir pahalılık yaşandı. Ardından veba salgını ortaya çıktı. Öyle ki Berka'da ekmek dahi bulunamaz oldu.[664]

[396/1005-1006]

1 Recep gecesi (3 Nisan 1006) Mısır'da şiddetli bir fırtına koptu. İnsanlar Yüce Allah'tan yardım dilediler. Gökyüzü sanki bir ateş topu gibi kızıldı. 3 Recep Cuma günü yine şiddetli gök gürültüleri oldu. Mısır'da daha önce görülmemiş, benzersiz irilikte ve miktarda dolu yağdı. Bu hadiseler sadece Mısır ve Kahire'de yaşanmıştı.[665]

---

[663] Krş. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 197-199 (H. 397 Senesi Olayları); **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 259-265; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 60-61; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 137; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 215-216; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 58; **el-Muntazam**, VII, s. 233; **Târihû'l-İslam** (tahkikatını bizim yaptığımız), (H. 397 Senesi Olayları).

[664] **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 262: "Berka'da fiyatlar arttı, buğday ve arpa azaldı. Şartlar gittikçe kötüleşti, atlar zayıflıktan helak oldular ve öldüler. İnsanlar ellerindeki inekleri, koyunları ve develeri kestiler. Durum muazzam bir hal aldı ve insanların yaşadıkları sıkıntı daha da arttı." Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 185.

[665] el-Makrîzî dedi ki: "Recep ayında bir fırtına çıktı ve ardından gök gürledi. Yağmurla beraber iri dolular yağdı. Bu dolular yere düştüklerinde kırılacak

Şaban ayında bir salı gecesi büyük bir gezegen zuhur etti. Bu, ay ışığına benzeyen ve parçalı ışık huzmeleri olan parlak bir gezegendi. Öyle ki, ayın olmadığı gecelerde etrafı tıpkı ay gibi aydınlatıyordu. Bu gezegen dört ay gökyüzünde kaldı ve sonra kayboldu.

9 Şevval gecesi batıda da bir gezegen göründü. Parlak ışığı olan bu gezegen, karanlık çöktüğü vakit ortaya çıkıyordu. Uzun bir süre kaldıktan sonra üç kısma ayrıldı ve ardından kayboldu.[666]

Meşrik'te Dînever[667] olarak bilinen şehir yıkıldı ve oranın halkından çok sayıda insan öldü.

---

kadar büyüktü. Düşen dolu taneleri, iki okkadan fazla, bir yumurta büyüklüğündeydi. Bu nedenle yerleri kaplamıştı. İnsanlar günlerce çarşılarda bu doluları izlediler. Mısır'da yaşanan bu hadisenin benzeri daha önce görülmemişti." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 67).

[666] el-Makrîzî, gezegenin zuhuru ile Ebû Rekve'nin ortaya çıkışı arasında bir bağlantı kurmaktadır. Dedi ki: "Ebû Rekve ortaya çıkınca bir kuyruklu yıldız zuhur etti. Bu yıldız, şimşek gibi parlıyor ve ortalığı ay gibi aydınlatıyordu. Yıldızın nuru artarken Ebû Rekve'nin de gücü ve azameti artıyordu. Bu yıldız aylarca kaldı. Daha sonra nuru ve parlaklığı azalırken, Ebû Rekve'nin de gücü azaldı ve esir alındı. Gezegen kayboldu ve bir daha görünmedi. Bu gezegenin Ebû Rekve üzerindeki etkisi hayli şaşırtıcıydı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 61). Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 274; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 335; İbnü'l-Ibri, **Tarîh ez-Zaman**, s. 76; **el-Muntazam**, VII, s. 230; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 190.

[667] Doğu edisyonunda "Zenabur olarak" şeklinde geçmektedir ve o, odur. St. Petersburg nüshasında ise "Dînver" olarak yer almaktadır. O, Dînever olarak bilinen şehirdir. İbnû'l-Cevzi tarafından zikredilmiştir (**el-Muntazam**, VII, s. 238, H. 398 Senesi Olayları): "16 Şaban pazar gecesi Dînever'de şiddetli bir deprem meydana geldi. Evler yıkıldı ve -enkazın altında kalanların haricinde- on altı bin insan öldü. Sağ kalanlar çöle gittiler ve orada inşa ettikleri kulübelerde kaldılar. Evler temelden yıkıldı ve içlerinde bulunan eşyalar tahrip oldu." Bkz. **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 218; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 449;

***

Berka'da muazzam bir pahalılık yaşanınca el-Velîd b. Haşîm ve beraberindeki insanlar kıtlık sorunuyla karşılaştılar. Bu yüzden taraftarı olan Araplar, Berberîler ve diğer gruplar kadınlarıyla, çocuklarıyla, hayvanlarıyla ve eşyalarıyla yola koyuldular. Berka'dan ayrılarak İskenderiye bölgesine gittiler. Bunun üzerine (el-Hâkim), onu karşılaması için Ermenistan'dan Kâbil[668] olarak bilinen gulamını askerlerle gönderdi. İskenderiye bölgesindeki Zâtu'l-Hammâm'da karşılaştılar ancak Kâbil ve çok sayıda adamı öldürüldü.[669]

İskenderiye'ye inen Ebû Rekve, şehre şiddetli bir saldırı düzenledi, orada hiçbir şey bırakmadı. Bunun üzerine el-Hâkim, Şam kırsalında ikamet eden el-Temimîyîn Arapları ile Mûferrec İbn Dağfel b. el-Cerrâh'ın üç oğlunu -Ali, Hassen ve

---

Târîhu'l-Ezmene, s. 76; **el-İber**, III, s. 66; **Târihû'l-İslam** (tahkikatını bizim yaptığımız), (H. 398 Senesi Olayları).

[668] Kendisi **Uyûnü'l-Ahbâr**'da (s. 265) da yer aldığı gibi "Fatîk b. el-Arab". Britanya nüshasında: "Kabîl İbnü'l-Ermeniye".

[669] **Uyûnü'l-Ahbâr**'ın (s. 265-266) müellifi dedi ki: "İmam el-Hâkim-Biemrillâh tarafından oraya atanan komutan Fatîk b. el-Arab'ın, az adamla beraber el-Hammâm taraflarında bulunduğu haberi ona ulaştı. Bunun üzerine el-Emevî, büyük bir orduyu el-Cerdeb olarak adlandırılan bir adamın öncülüğünde el-Hammâm'a gönderdi. Komutan Fatîk'e ulaştı. Kendisi tecrübesiz bir emirdi ve askerlerinin bir kısmı ondan ayrıldı. O ise geri kalanlarla beraber yola koyuldu. el-Emevî'nin ordusunun kalabalık olduğunu gördüler. Aralarında çatışma çıktı ve savaşçılar savaştılar. Kahramanlar birbirleriyle çatıştılar. Fatik ve adamları hür adamlar gibi direndiler. Kaçamayacak durumda olan insanları öldürdüler. el-Emevî'nin askerleri çoktu. Düşmanlarından çok sayıda askeri öldürdükten sonra Fatîk'i atına bağlayarak sürükledi. Allah onu şehadete ulaştırdı ve öldürüldü. el-Emevî, ordusunda isyan çıkan Cerdeb'in yanına ulaştı ve böylece beraberindeki askerlerin sayısı arttı. Kabileler ve aşiretler onun etrafında toplandılar."

Mahmud'u- yardıma çağırdı ve çok sayıda Arabı onlarla gönderdi. Yüklü miktarda zahire ve silah verdi. el-Fadl b. Salih'i onları karşılamakla ve orduya kumanda etmekle görevlendirdi. Ülkedeki tüm Mağribî ve Meşrikî adamları ordusuna kattı. İki ordunun öncü birlikleri Zilkade ayında karşı karşıya geldiler. /B117/ İskenderiye bölgesindeki Teruvce[670] olarak bilinen yerde çarpıştılar. Ebû Rekve'nin ordusu Feyyum'a giderek şehri ele geçirdi. Oraya bağlı köyleri tahrip ettiler ve içerisinde bulunan her şeyi yağmaladılar. Bunun üzerine Mısır halkı paniğe ve korkuya kapıldı. el-Hâkim, el-Cîze'yi korumak ve ele geçirmek amacıyla Ali b. Fellâh öncülüğünde bir ordu gönderdi. Bu haber Ebû Rekve'ye ulaşınca Araplardan bir grubu gizlice el-Cîze'ye gönderdi. İbn Fellâh'ın ordusuna baskın düzenlediler. Zilkade ayının bitimine on bir gece kala, el-Hamsîn olarak bilinen bir yerde çatıştılar. İbn Fellâh'ın çok sayıda askeri öldürüldü. Askerlerin bir kısmı Nil Nehri'nde boğuldu. Ebû Rekve'nin adamları, İbn Fellâh'ın beraberinde bulunan alet ve edevatları ele geçirdiler. Günün sonunda oradan ayrılıp Feyyum'a gittiler.

Mısır halkının içinde bulunduğu kargaşa yüzünden fiyatlar artmıştı. Bu nedenle "kim fiyatları arttırır ise kendi ölümünü vacip kılar" şeklinde bir duyuru yapıldı. Böylece fiyatlar eski haline döndü.[671]

---

[670] Teruvce (تَرُوجَة): "Mısır'ın İskenderiye bölgesinde yer alan el-Bûheyra'nın köylerinden bir tanesidir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 27).

[671] el-Makrîzî dedi ki: "Mısır'da fiyatlar arttı, ekmekler tükendi. Altı rıtl ıslak ekmek bir dirheme ve on rıtl da bir dirheme satılıyordu. Yola çıkan askerlerin her birine yirmi dört dinar nafaka verildi. Buğdayın, ekmeğin ve suyun fiyatları arttı ve insanlar bu ürünleri alabilmek için izdihama sebep oldular." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 62).

el-Fadl b. Salih kendisine katılan ordularla beraber Ebû Rekve'yi karşılamak için Feyyum'a gitti. 3 Zilhicce 396 Cuma günü (31 Ağustos 1006) iki taraf Feyyum'daki Rasû'l-Bereke olarak adlandırılan bir yerde karşılaştılar. Ebû Rekve ve Araplar yenildi, Berberîlerin çoğu öldürüldü. Az sayıda kadın ve çocuk bu savaştan sağ çıkabildi. Önce Mısır'a götürüldüler, daha sonra serbest bırakıldılar. Ancak suçiçeği ve veba yüzünden hepsi öldü. Onlara eşlik etmeyerek Berka'da kalanların bazıları açlıktan birbirlerini yediler. Ebû Rekve ise Araplarla beraber kaçtı. el-Fadl b. Salih, Benî Kûrre kabilesine haber göndererek Ebû Rekve'yi teslim etmeleri karşılığında kendilerine yüklü miktarda mal vereceğini bildirdi. Ancak Benî Kûrre kabilesi bunu kabul etmedi. Ordular onu yakalamak için es-Saîd bölgesine dağıldılar. Uzun süre orada kaldıkları için el-Temimîyun Arapları Mısır'a girdi. Onlara ihsanda bulundu, ardından ülkelerine gittiler.

[397/1006-1007]

Arapların Ebû Rekve'yi Nûbe ülkesi taraflarına götürdükleri haberi Fadl b. Salih'e ulaştı. Onun niyeti oraya girmekti. (Fadl b. Salih) Sudan müdebbiri ve Arapların emiri Hendil'e haber yollayarak onu ele geçirmesi karşılığında kendisine mal ve toprak vereceğini bildirdi. Bunun üzerine Nûbe'nin girişinde ikamet eden el-Heyl'in sahibinin yanına giden Hendil, el-Hâricî'nin talebini iletti ve onu teslim etmediği takdirde askerlerin topraklarına girip fitne yapacaklarını bildirdi. Ona dedi ki: "Buradan sadece deveye binmiş iki Bicâyeli Hristiyandan başka kimse geçmedi." O; "onları getir" dedi. Ona; "onları bulursan tutukla" dedi. Ardından hangi manastırda olduklarını ve onları nasıl ele geçireceğini öğrendi. Bulundukları manastıra giderek iki Bicâyeli adamı (beraberlerinde bir genç vardı) yakaladı, efendilerini sordu. İki Bicâyelinin arasından, bir

adam çıktı. Onu yakaladı ve "ey Müminlerin emiri, sana selam olsun" dedi. Ebû Rekve'yi bağlattı ve el-Fadl'ın huzuruna götürdü. el-Fadl onu Mısır'a esir olarak götürdü ve orada teşhir edildi (397 senesi, Cemâziyelâhir ayının bitimine on üç gün kala, Pazar günü/Mart 1007). Aynı gün Tebr olarak bilinen bir mescitte öldürüldü, çarmıha gerildi ve yakıldı. Berka ahalisinin ona biat ettiği gün ile öldürüldüğü gün arasındaki süre iki yıldı.[672]

---

[672] Ebû Rekve ve isyanı hakkında bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 275-276; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 197-203; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 259-272; el-Makrîzî, **Hıtat**, IV, s. 70; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 60-66; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 238; **el-İber**, III, s. 62-63; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 64-66; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 257-258; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 57, 71; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 58-59; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 138; **el-Muntazam**, VII, s. 233-234; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 337; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 215-217. el-Fadl karşısında mağlup olan Ebû Rekve önce Feyyum'a ardından da Nûbe'ye kaçtı. Hısnü'l-Cebel Kalesi'ne vardığı zaman kendisini el-Hâkim'in elçisi olarak tanıtarak Melik ile görüşmek istedi. Görevli ise Melik'in hasta olduğunu ve onunla görüşebilmek için izin alınması gerektiğini söyledi. Bu sıralarda el-Fadl'ın elçisi durumu izah etti ve bunun üzerine Ebû Rekve, el-Fadl'ın elçisine teslim edildi. (Sarıçam, s. 318; İbnü'l-Esîr, s. 498; Kılıç, s. 210). Ele geçirilen Ebû Rekve, halife el-Hâkim'e bir mektup yazarak şöyle dedi: "Ey efendimiz! Günahlar büyük fakat senin affın daha büyüktür. Kan davası haramdır, senin öfken onu helal kılmasın. Ben iyilik de yaptım kötülük de. Fakat sadece kendime zulmettim, yaptığım kötü işler beni mahvediyor." (Sarıçam, s. 318; İbnü'l-Esîr, s. 498; Kılıç, s. 210). Ancak onu affetmeyen el-Hâkim Kahire'yi bir güzel süsletti ve gelecek olan konvoyu izlemek için Bâbu'z-Zeheb'in yüksek bir noktasına çıktı (Sarıçam, s. 319). On beş süslenmiş filin başını çektiği konvoy Mısır'a girdi. Deveye bindirilen Ebû Rekve'nin başına bir kukuleta geçirildi ve arkasına da onu kırbaçlayan bir maymun yerleştirildi. Halife, bu şekilde teşhir edilen Ebû Rekve'nin Reydân Mescidi'nin yanında başının vurulmasını emretti. Ancak bazı kaynaklar, onun gidilecek olan yere varmadan önce öldüğünü bildirmektedir (Sarıçam, s. 319). Daha sonra Ebû Rekve'nin başı kesildi ve çarmıha gerildi (ç.n).

Mısır halkı Ebû Rekve'nin isyanı sırasında /A118/ daha önce satışı yasaklanan el-fukkağ,[673] el-melukiye, et-telinîs ile diğer pulsuz balıkları ve yasaklanan diğer her şeyi izin verilmeksizin tekrar satmaya başlamıştı.

el-Hâkim, (Hz.) Ebû Bekir ve diğer lanet okunan şahsiyetlerin isimlerinin yollardan ve her yerden silinmesini emretti.

Şarap tüketilmesini, satılmasını ve üretimini yasakladığını daha önce zikretmiştik.

Doktoru Ebû'l-Feth Mansûr b. Sehlen b. Mâkşer[674] vefat etti. Onun ardından Ebû Yakub İshak b. İbrahim b. Ensitas'ı doktor olarak atadı. Ona şarabın faydalarından bahsederek şarap içmesini önerdi. Doktorunun önerilerini kabul eden el-

---

[673] Fukkağ: Arpadan yapılan bir içkidir. Köpüğü taştığı için bu şekilde isimlendirilmiştir.

[674] St. Petersburg nüshasında: "Mâkser". İbnü'l-Ibri (**Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 181-182) bu doktoru zikretmiştir: "Mansûr b. Mâkşer Ebû'l-Feth el-Mısrî en-Nasarî, Mısır'ın önde gelen doktorlarındandır. en-Nasarî sarayda -özellikle de el-Azîz döneminde- yüksek bir konuma sahipti. 385 senesinde -el-Azîz döneminde- Mansûr hastalandı ve merkebe binemez hala geldi. Mansûr b. Mâkşer hastalanınca el-Azîz ona kendi el yazısıyla şunu yazdı: "Rahim ve Rahman olan Allah'ın adıyla. Allah doktorumuza selamet versin. Allah'ın güzel selamı senin üzerine olsun ve sana en güzel nimeti versin. Allah'ın doktora sağlık verdiği müjdesi bizlere ulaştı. Allah'a and olsun ki O, bedenimize bir hastalık verdi. Ancak Allah insanlarla iyi geçinmeyi sana nasip etti ve sana sunmuş olduğunun daha iyisini, bedenine sağlık ve ruhuna aydınlık verdi. Kudretiyle güzel bir hayat sundu". Mansûr, el-Azîz'den sonra oğluna da hizmet etti. el-Hâkim hastalandığında başka bir doktor ona pek faydalı olamıyordu. İbn Mâkşer ve diğerleri onun özel doktorlarıydı. Ona ilaç hazırlıyorlardı fakat hiçbiri fayda sağlamıyordu. Bu nedenle uyuşma sorununu cerrahi yöntemlerle tedavi eden bir doktor getirildi. Bu Yahudi doktor onun hastalığını görünce kuru bir ilaç önerdi ve daha sonra cerrahi bir müdahale ile üç gün içerisinde halifeyi iyileştirdi. el-Hâkim ona bin dinar verdi ve hilat giydirdi. Ayrıca "el-hakîr en-nâfeğ" lakabını verdi ve onu has doktorlarından biri yaptı." Onun hakkında bkz. **Uyûnü'l Enbâ**, II, s. 89.

Hâkim, kendine yasak ettiği şeylere tekrar döndü. Bir grup şarkıcıyı toplayarak bir eğlence meclisi tertip etti. Onların şarkılarına eşlik ederek içki içti ancak ar damarı çatlayıp, utanmaz oldu. Onlara ihsanlarda bulundu. İnsanlar el-fukkağ, el-melukiye, et-telinîs ve diğer pulsuz balıkların satışına tekrar başladı.

Doktor Ebû Yakub b. Ensitas bir süre sonra öldü.[675] Bunun üzerine el-Hâkim içki yasağı uygulamasına geri döndü, bazen

---

[675] "Kendisi el-Hâkim'i tedavi eden Yahudi cerrahtır ve ona "el-hakîr en-nâfeğ" lakabını verdi" İbnü'l-Ibri (**Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 182). **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da Ebû Yakub yerine Yakub; vefatı da H. 397 olarak geçmektedir. el-Makrîzî deki ki: "el-Hâkim'in tabibi Yakub b. Nistas en-Nasrânî bu sene öldü. Su havuzunda sarhoş olarak bulunan en-Nasrânî, tabutla kiliseye taşındı ve şehir tabutla boydan boya geçildi. Daha sonra kendi dairesine götürüldü ve oraya defnedildi. Tüm devlet görevlileri onun cenazesinde hazır bulundu, çok sayıda mum ve buhur yakıldı. Kendi döneminde çok bilgili bir tabip ve çok iyi bir hafız idi. Önünde söylenen şarkıları hemen ezberlerdi. Hatta bir mecliste yüz şarkıcı şarkı söylese dahi hepsinin şarkılarını, bestelerini ve şiirlerini ezberlerdi. Aynı zamanda musiki ile de ilgileniyordu. Kendisi sadece el-Hâkim'in doktorluğunu yaptı. Öldüğünde ardında bir isim bırakan en-Nasrânî, yirmi bin dinardan fazla para, elbise ve başka şeyler de bırakmıştı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 70). Onun ardından el-Makrîzî'nin zikrettiği (Sâkr) olarak adlandırılan başka bir Yahudi, el-Hâkim'in doktorluğuna getirildi (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 73). H. 398 senesi olaylarında şöyle zikreder: "Sâkr el-Yahudî'ye hilat giydirdi. Bir katıra bindirildi ve yükle dolu üç katır beraberinde götürüldü. Yirmi sepet elbise taşındı. Bir daireye indi, orası donatıldı ve süslendi. Kapılara ve duvarlara perdeler asıldı. İhtiyacı olan her şey ona verildi. Ona denildi ki: "Bu senin dairendir". Bir saatte içerisinde ona on bin dinar verildi ve İbn Nistas'ın yerine kendisi el-Hâkim'in doktoru oldu."

el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib adlı kitabın (s. 62) H. 397 senesi olaylarında "Sâkr" yerine "Şukayr" olarak geçmektedir. Dedi ki: "Şaban ayının bitimine on gün kala cumartesi günü, bir grup doktor saraya çağırıldı. Aralarında Şukayyer el-Yahudî olarak bilinen bir doktor da bulunuyordu. Bazı görevliler öne çıkarak "Şukayr" diye seslendiler. Bu adam, grubun arasından ayağa

daha da katılaştı. Öyle ki üzümle balın satışını ve dağıtımını yasakladı. Bunların bir imha ettirdi. Nil Nehri'nde tüccarlara ait değerli malların birçoğunu batırdı, şarap küpleri kırıldı ve şarap üretimini yasakladı.[676]

---

kalktı ve onun elini tutarak yürüdü. Ona bir çeşit elbise giydirildi ve ardından da katıra bindirildi. Adamın önünden, ağızlarında gem ve üzerlerinde de semer bulunan üç tane katır geçti. O adamın bindiği katırın üzerinde yirmi sepet renkli elbise taşınıyordu. Özel hizmetçilerden bir grup onunla beraber yola koyuldu. Bu yapılanlar karşısında dehşete ve hayrete düştüğü apaçık belli oluyordu. Heyecandan kekelemeye başladı. Kendisinin bilmediği bir yola sapılınca; "nereye gidiyorum, bu benim evime giden yol değil" dedi. Ona dediler ki; "işte burada ineceksin." Ev donatılıp, süslendikten sonra dört bin dinara satın alınan eve götürüldü. Evin kapı ve pencerelerine perdeler takıldı ve kendisine ihtiyaç duyulan her şey tedarik edildi. Onu içeri aldılar ve "bu daire ve içerisinde bulunan her şey senin" dediler. Büyük bir odaya indi ve bin dinara satın alınan dibakî tasarımlı koltuğa oturdu. Her oda farklı şekillerde döşenmişti ve içerisinde ed-dibac ile Ermeni motifleri yer alıyordu. Kısa bir süre içerisinde kendisine on bin dinar temin ettiler. Kendisine ödenen bu mallar, Hristiyanlardan alınan mallardı".

[676] el-Makrîzî H. 399 senesi olaylarında şöyle der: "Şarabın yasaklanacağı haberi halk arasında yayılınca, şarap alımı yüzünden izdiham yaşandı, çok fazla şarap satıldı. Talep arttığı için her on cirar bir dinara satılır oldu ancak bunu talep edenlerin sayısı çok olduğundan pek bulunmuyordu." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 76). "Rebîülevvel ayında şarabın ve muzun satışı ve tedarik edilmesinin, şarap ve muzun haricinde fukkağın, et-telinîs ile diğer pulsuz balıkların ve küflenmiş baklanın ortalıkta bulundurulmasının yasaklandığı ilan edildi." Bkz. el-Makrîzî, **Hıtat**, II, s. 287; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 284; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 293; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 52: "Üzümün satışını ve tüccarların bunu Mısır'a getirmelerini yasakladı. Ardından topladığı yüklü miktardaki üzümlerin tamamını Nil Nehri kıyısında yaktı. Üzümlerin yakılması için beş yüz dinar harcandı. Üzümün satılmasını yasakladı. el-Cîze'ye gönderdiği adamlar üzüm bağlarını kopardılar. Koparılan üzümler ineklerin ayakları altında ezildi. Mahzenlerde bulunan beş bin cerre bal toplandı, hepsi kırıldı ve denize atıldı."

İ. 1318 senesinde (H.397) ülkedeki Hristiyanlar arasında Fısıh Bayramı'nın[677] tarihi konusunda büyük bir ihtilaf ortaya çıktı. Kimilerine göre bayram 6 Nisan yani 15 Recep günüydü. Kimilerine göreyse bir sonraki pazara, yani 13 Nisan'a (28 Recep) denk geliyordu. Bu anlaşmazlığın sebebi Yahudilerin Fısıh'ının hesaplanmasından kaynaklanıyordu. Şayet Yahudilerin kabul ettiği Fısıh cuma günüyse, Hristiyanların Fısıh'ı ertesi güne denk geliyordu. Eğer Yahudilerin Fısıh'ı cumartesi günüyse Hristiyanların Fısıh'ı ertesi gün yani pazar günüydü. Ancak o gün eş-Şaânin[678] Bayramı vardı. Bu nedenle Hristiyanların Fısıh Bayramı bir sonraki pazar olacaktı. Çünkü bir günde iki bayram katiyen kutlanmazdı. Yahudilerin Fısıh Bayramı 5 Nisan (14 Recep) cumartesi gününe tekabül ediyordu.

---

[677] Fısıh ya da Pesah: "İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışının anısına bir nevi bahar festivali olarak kutlanan ve İbrani takvimine göre 15 Nisan'a denk gelen bir Yahudi bayramıdır. Torah'ta, o günde her ev halkı tarafından bir kuzu kurban edileceği ve kanının eşiklere ve kapı üzerlerine sürüleceği belirtilir. Bu, Mısır'da ilk doğanların öldürüleceği zaman Rabbin her evden geçtiğini hatırlamak amacıyla yapılmaktadır. Daha sonraları kuzular tapınaklarda kurban edilmeye başlanmıştır. Fısıh Bayramı, İsrail Yahudileri tarafından 7 gün, diğerleri tarafından ise 8 gün kutlanmaktadır. Bu bayram süresince evlerde mayalı hamur veya mayalanabilir her türlü yiyecek kullanılmamaktadır. Bayramın ilk ve yedinci günleri Yom Tov olarak kabul edilmektedir ve bu günlerde iş yapılması yasaktır." Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 394-395 (ç.n).

[678] eş-Şaânin Bayramı (عيد الشعانين): "eş-Şaânin Bayramı, ez-Zeytûne Bayramı'dır. eş-Şaânin'in anlamı tesbih etmek demektir. O gün oruçlarının yedinci günüdür ve geleneklerine göre kiliseden hurma ağacı yaprakları çıkarırlardı. O gün, Mesih'in Kudüs'te merkebiyle Yeruşalim'e girdiği gündü. O gün, Mesih merkebin üzerindeyken, insanlar da onun etrafında dönüp tesbih ederlerken Mesih'in orada bulunanlara iyiliği emredip kötülükten nehiy ettiği gündür. Bu bayramda Mısır'daki Hristiyanlar kiliseleri süslerlerdi. Ancak el-Hâkim, 398 senesinin Recep ayında törenlerin yapılmasını ve hurma ağacının dallarının taşınmasını yasakladı." (el-Makrîzî, **Hıtat**, I, s. 264).

Bir gruba göre Hristiyanların bayramı ertesi gün yani pazar günü (6 Nisan) olmalıydı. Bazılarına göre Yahudilerin Fısıh'ından (ve eş-Şaânin Bayramı'ndan) dolayı Hristiyanların Fısıh Bayramı bir sonraki pazar olmalıydı. İnsanların bir kısmı ilk grubun, diğer bir kısmı ise ikinci grubun hesaplamalarını doğru kabul etti. Bu ihtilaf uzun bir süre devam etti.

Bu konu hakkında birçok kitap yazıldı. Her iki taraf birbirlerine kitap yollayarak uzlaşma sağlamaya çalışıyor, anlaşma sağladıkları konuları uygulamaya koyuyorlardı. Bu mesele, onun başkanlığının yedinci yılına denk gelmişti.

Beytü'l-Mukaddes Patriği Aristas, Konstantiniyye'de vefat ettikten sonra Beytü'l-Mukaddes patriksiz kalmıştı. Bu nedenle İskenderiye Patriği Arsaniyus, Beytü'l-Mukaddes Kürsüsü'nün başkanı oldu.

Mitranlar, piskoposlar ve kürsü başkanları bu konuda Beytü'l-Mukaddes ile aynı görüşteydi. Şam ile diğer bölgelerde yaşayan Ya'kûbîlerin ve Nestûrîlerin reislerine mektup göndererek, Mısır ehlinin vardığı anlaşmadan bahsetti ve kendisinin de bu görüşü desteklediğini bildirdi. Daha önce ve şimdi yazılmış olan kitaplar, Beytü'l-Mukaddes dışında herkese ulaştı fakat kendi görüşlerinin daha doğru olduğuna inandıkları için onların fikirlerini kabul etmediler. Bu yüzden konuyu İskenderiye Patriği Arsaniyus ile görüştü. Patrik onlara mektup yazarak görüşlerinin hatalı, Mısır halkının fikirlerinin doğru olduğunu söyleyerek görüşlerini değiştirmelerini istedi. Perşembeyi cumaya bağlayan gece -ki bu İmparator Hirkal'a (Heraclius) bağlı Melkit Hristiyanlarının oruçta et yemeyi terk ettikleri gün idi- mektubu onlara ulaştı. Patriğin mektubu kendilerine ulaşmadan dört gün önce Beytü'l-Mukaddes halkı et yemişti ancak oruç ve Fısıh Bayramı'nı onların ittifak ettiği şe-

kilde yerine getirmeye karar verdiler. O sıralarda Mısır'da bulunan Melkit, Nestûrî ve Ya'kûbî Hristiyanları, /B118/ Yahudilerin Fısıh Bayramı'nın 5 Nisan cumartesi günü, -yani 14 Recep- Hristiyanların Fısıh'ının da ondan sonraki gün olan pazar günü olduğu hususunda anlaşmaya vardılar. Beytü'l-Mukaddes, ikinci görüşü destekliyor ve ona itimat ediyordu. Onların ve Şam'ın eserleri Mısır'a ulaştı ve anlaşmaya vardıkları hususları bu kitaplardan öğrendiler. İskenderiye Patriği Arsaniyus, Beytü'l-Mukaddes halkına mektup yazarak Mısır ahalisinin anlaşmayı tasdik ettiğini ve aldıkları bu kararın doğru olduğunu bildirdi.

(Patriğin) mektubu kendilerine ulaşınca bu görüşü kabul ettiler. Önceki uygulamadan vazgeçerek cuma gününün ertesinde oruç tuttular ve o gece et yemeyi bıraktılar. Mısır halkının kabul etmiş olduğu görüşlerin aynısını Antakya halkı da kabul etti.

Şam ve Mısır'da yaşayan Yahudiler bayramlarını 5 Nisan cumartesi günü kutladılar. Bütün Hristiyanlar Fısıh Bayramı'nı 6 Nisan (15 Recep) pazar günü kutladılar. Mısır'ın Saîd bölgesindeki Ya'kûbîler de bayramlarını Pazar günü kutladılar.

Ben de bu anlaşmazlığa dair ondan nasıl uzak durulması gerektiğiyle ilgili müstakil bir yazı yazmaya karar vedim. Ayrıca bu konuda (tarihsel olarak) hemfikir olunan senelere de dikkat çekmek istedim. Bu konuyla ilgili kitabıma eklemek istediğim en güzel yazıyı aktarmaya karar vermiştim. Fakat yapmaya karar verdiğim şeyin amacına pek uygun olmadığını fark ettim. Eğer bu zikrettiklerim, tarih ve siyer kaynaklarında yazılması gereken hadiselerin cümlesine dâhil olmamış olsaydı, bu tür problemler aşılmış olurdu. Şimdi daha önce bulunduğumuz tarihe geri dönüyoruz.

397 senesinde Nil'in suyu on dört zira ve on altı parmak yükseldi. Fakat daha sonra azalınca[679] Mısır'da buğdayın, hububatların ve gıdaların fiyatları yükseldi.[680] Pahalılık yüzünden Mısır halkı arasında hastalık ve veba had safhaya ulaştı. İnsanlar acı çektiler.[681]

[398/1007-1008]

Recep ayında (Mart/Nisan 1008) Mısır'da gece vakti aşırı yağmur ve dolu yağdı, şafak sökene kadar da durmadı. Kısa bir süre sonra -gece vakti- dağdan Kahire'ye sel suları indi. Önceden Rumların yaşadığı ve sonradan Kütâmelilere ait oldukları bilinen yaklaşık üç yüz evi yok etti. Enkaz altında kalan çok sayıda insan öldü. Sel, hilafet sarayındaki bazı binaları ve Abîd eş-Şerâ mahallesindeki pek çok yeri yok etti. Aynı zamanda çok sayıda insanı da öldürdü.

Beytü'l-Mukaddes'teki Hristiyanlar, eş-Şaânin Bayramı'nda el-Azârî olarak bilinen Kilise'den, el-Kıyâme Kilisesi'ne -ki bu iki kilise arasındaki mesafe uzaktı- büyük bir zeytin ağacı taşıdılar. Dualar okuyarak ve bir haç taşıyarak şehrin caddelerinden geçtiler. Şehrin valisi onların bütün merasimlerine katılıyor ve onları destekliyordu.

Bu bayramda Mısır ve diğer bölgelerdeki tüm kiliseler zeytin dalları ve hurma yaprakları ile süsleniyor, bereket temennisiyle onlara paylaştırılıyordu. Ancak el-Hakîm, bu sene Beytü'l-Mukaddes halkına bu töreni yasakladı. Ayrıca ülkenin tamamında etkinlik yapılmasını, kiliselere zeytin ve hurma

---

679 Konu hakkında bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 275; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 217; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 70.

680 **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 69, 70, 71, 74; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 277; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 208.

681 **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 208.

yapraklarının taşınmasını yasakladı. Bu yasaklar herkes için geçerliydi.

/A119/ Mısır ile diğer bölgelerde bulunan tüm kilise ve manastırların vakıflarına el koydu. Ardından bu vakıfları kendisine bağladı (10 Recep 398 Cumartesi günü/21 Mart 1008).[682]

***

Başkomutan el-Huseyn b. Cevher'i devlet yönetiminden azletti ve yerine Salih b. Ali ed-Devadarî'yi getirdi (398 senesinin Şaban ayında- Nisan/Mayıs 1008).[683] 399 senesinin Ramazan ayında (Nisan/Mayıs 1009) "sikatûl-sikât es-seyf ve'l-kalem" (kılıcın ve kalemin en güvenilir kişisi) lakabını verdi.

***

Mısır divanlarında görev yapan kâtiplerin bir kısmı, bir grup Müslüman kâtip ve Şam divan başkanı Mansûr b. Abdûn[684] en-Nasrânî olarak bilinen kâtip, daha önce kabul edilen ve uygulanan takvimi yeniden hesaplamaya ve yürürlüğe koymaya çalıştılar. Ancak el-Hâkim, (bu duruma çok kızdı ve) özellikle Hristiyanların cezalandırılmasını istedi. Onlardan bir grubu ellerinden astı ve sahip oldukları her şeye el koydu. Bazıları azap içerisinde ölene kadar günlerce soğuğun, kavurucu sıcağın ve yağmurun altında öylece asılı kaldılar. Kimi Müslüman oldu ve bu şekilde serbest kaldılar. İslamiyet'i kabul edenler affedildi, cezaları kaldırıldı. Mansûr b. Abdûn Müslüman olmadı fakat onların serbest kalmaları için çaba gösterdi.[685]

---

682 Konu hakkında bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 75; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 208-209; **el-Muntazam**, VII, s. 239; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 239.

683 Konu için bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 277.

684 St. Petersburg ve Britanya nüshalarında: "Sâ'dûn", "سعدون". **Zeylü Târihî Dımaşk**'ta (s. 58, 61, 63, 64) geçtiği gibi asıl ve Doğu edisyonundan ispatlanmıştır. Kendisi **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da (II, s. 81) Ebû Nasr b. Abdûn olarak geçmektedir.

685 Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 61-62.

***

Nil Nehri'nin suyu bir hayli azaldı. Bu nedenle Tinnis yakınlarında, denizin doğu yakasından ve diğer bölgelerden sefer yapan gemilerin seyri durdu. (Seferler durunca) yükler hayvan sırtlarında taşınır oldu. Nehrin kokusu değişmişti ve insanlar (el-Muhâtarâ'nın dışarısında bulunan Bulak'ın karşısındaki) el-Cîze Denizinden[686] içtikleri su yüzünden istifra ediyorlardı.

[399/1008-1009]

398 senesinde Nil Nehri'nin suyu insanların ihtiyacını karşılayamayacak seviyeye indi. Bu sebepten dolayı Mısır'da fiyatlar yükseldi. Gıdalar azaldığı için insanlar köpekleri ve ölüleri yemeye başladılar. Veba arttı ve bu durum 399 senesine kadar devam etti.[687]

***

el-Hâkim, Müslümanlardan ayırt edilebilmeleri için Hristiyanların hamamlarda haç, Yahudilerin ise çıngırak takmalarını emretti. Onlar bir süre bunları taktılar ancak daha sonra bu emir kaldırıldı.[688]

el-Hâkim, es-Seyyide Kilisesi'nin (el-Kâtulikî) (Katolik) yıkılması için Dımaşk'a bir mektup gönderdi. Bu büyük kilise aynı senenin Recep ayında yıkıldı.

Bu senenin Ramazan ayında (Nisan/Mayıs 1009) -370 senesinde kesildiğini zikrettiğimiz- kunut[689] namazının yeniden kılınmasına izin verdi. Yine daha evvel yasaklanmış olan duha

---

[686] el-Cîze Denizi, Mısır'ın Nil Nehri'dir. **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da (II, s. 74) bu konuya işaret edilmektedir.

[687] Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 277, 279.

[688] Bkz. **Tarîh ez-Zaman**, s. 6, 77; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 76; **Bedâi ez-Zuhur**, n. 1, I, s. 200.

[689] Teravih namazını kastetmektedir.

namazının kılınmasına da izin verdi.[690] Önceden lanetlenmesini emrettiği sahabelerin ve seleflerin lanetlenmesini yasaklayarak, insanların istediği ve sevdiği sahabenin adı üzerine yemin edebilmelerine izin verdi. Fakat kısa bir süre sonra bütün bunları tekrar yasakladı ve emirlerine karşı çıkanların[691] bir kısmını öldürdü.

Aynı senenin Zilhicce ayında pazar günü Mısır'daki Meryem el-Kintarâ Kilisesi'ni yıktı. İçerisinde bulunan tüm eşyalar yağmalandı. Kilisede Hristiyanlara ait birçok mezar vardı. Zenciler, köleler ve ayak takımı bu mezarları açarak cesetleri çıkardılar, kemiklerini kırdılar. Köpekler yeni ölmüş insanların cesetlerini yediler. Bu kilisenin civarında bulunan Ya'kûbîlere ait kiliseye de aynısı yapıldı, kilise yıkıldı.

***

el-Hâkim annesinin, kız kardeşinin, halalarının, eşlerinin ve diğer seçkin kadınların gayrimenkullerine el koydu. /B119/ Mısır ve Kahire'de bulunan tüm gayrimenkullerine, iktalarına, dairelerine, bahçelerine, hamamlarına el koydu ve onları kendi hazinesine aldı.

Şam'a, Remle'de bulunan Berûh'a[692] bir mektup yazarak Kıyâme Kilisesinin[693] yıkılmasını ve alametlerinin yok edilmesini istedi. Değerli eserlerinin sökülmesi konusunda ayrıntılı bir inceleme yaptılar. Berûh; oğlu Yusuf'u, Hüseyin b. Zahir el-Vezzen'i ve Ebû'l-Fevarîs ed-Dayf'ı oraya gönderdi. Onlar

---

690 **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 278.

691 Konu hakkında bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 279.

692 **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da (II, s. 73, 87) ek olarak yer almaktadır.

693 St. Petersburg nüshasında: "el-Kîmâme". Bu, kaynaklarda yer alan meşhur bir isimdir. el-Kîmâme olarak adlandırılmasının sebebi ise Kutsal Mezar'ın, Beytü'l-Mukaddes surunun haricindeki el-Kîmâme mevkiinde inşa edilmiş olmasıdır. Keza İsa Mesih'in burada çarmıha gerildiği iddia edilmektedir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 158-159).

kiliseye girerek bütün eşyaları ele geçirdiler. Yıkmaya kudretlerinin yetmediği yerler dışındaki her yeri tahrip ettiler.[694] el-Akraniyûn ve Mari Konstantin Kilisesi ile onun sınırları içerisinde bulunan her yeri yıktılar. Oradaki kutsal eserler içler acısı bir şekilde parçalandı.

[400/1009-1010]

İbn Ebû Zahir Kutsal Mezar'ı yıkmak için elinden geleni yaptı. İçerisinde bulunan eserleri yok etti. Birçoğunu harap etti ve yıktı. Onun etrafında kadınlar için Deyr es-Sırrî olarak bilinen bir manastır vardı. Bu manastır da 4 Safer Salı günü (28 Eylül 1009) yıkıldı. Onların bu faaliyetleri kilisenin mallarına ve vakıflarına kadar ulaştı. İçerisinde bulunan alet ve eşyaları ele geçirdi.

***

Safer ayının bitimine on bir gece kala, pazartesi günü, Salih b. Ali devlet işlerini yürütme görevinden azledildi. Önceden görevden alınan kâtip Mansûr b. en-Nasrânî görevine iade edildi.[695] Göreve getirildikten bir süre sonra (el-Hâkim) ona "el-Kâfi" lakabını verdi.

---

[694] Kilisenin yıkımı hakkında bkz. **Tarîh ez-Zaman**, s. 76; **el-Muntazam**, VII, s. 239; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 239; **el-İber**, III, s. 66-67; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 208-209; **Mir'âtü'l-Cenân**, II, s. 449; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XI, s. 339; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, III, s. 74-75; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 218; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 66, 68; **Târihû'l-İslam** (tahkikatını bizim yaptığımız, H. 398 Senesi Olayları).

[695] Bu konu **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da yer almaktadır (II, s. 81, H. 400 Senesi Olayları): "11 Safer günü Ebû'l-Fadl Salih b. Ali er-Ruzbarî -Sikatûl-Sikât es-Seyf ve'l-Kalem- görevden alındı. Onun yerine Ebû Nasr b. Abdûn el-Kâtib en-Nasrânî'nin getirilmesine karar verildi. el-Hâkim, Salih'in yürüttüğü işleri ona devretti ve (***en-Nasrânî***) onun baktığı işlere bakmaya başladı. Salih'in saraya çıkmasına izin verildi. Hocalarla beraber kafilenin sonunda yürüyen İbn Abdûn dedi ki: "*Benim gibi bir kimse, gelebileceği en yüksek makama*

Salih b. Ali'yi sekiz ay dairesinde oturmaya mecbur bıraktı. Kendisine mektup yazarak güvence verdiğini bildirdiği halde sözünde durmadı ve Şevval ayında onu öldürdü.

Mısırlı Hristiyanlar, sıcak bir gecede güvenlik görevlisinin eşliğinde tören düzenlediler.[696] Kalabalık, törenin ilk gecesinde süslenmiş kıyafetler, ellerinde mumlar ve meşalelerle caddeleri dolaşıyordu. Bu adam Müslümanların Hristiyanların arasına karışmamalarını ve onlarla birlikte kutlama yapmamalarını bildiriyordu. Hristiyanlar o gece Nil Nehri'nin kıyısına iniyor ve büyük bir kısmı nehre atlıyordu.

Aynı gece Melkitler, Kasr eş-Şamâğ'da bulunan ve el-Mikâil olarak bilinen el-Kâsulikî Kilisesi'nden kalabalıklar halinde çıkıyorlardı. Dualar, meşhur haçları ve yanan mumlar eşliğinde Bağus'ta Nil kıyısında yol boyunca dua ediyorlardı. Liderleri olan piskopos onlara Arapça hitap ediyordu.

Halife ve onun has adamlarından kime isterlerse ona dua ve biat ediyorlardı. Dualarını biatlarıyla tamamlıyorlardı. el-Hâkim gönülsüz de olsa yıllarca onların merasimlerine katıldı. Bu bayramda Mısır halkı ile hanedanlık ailesindeki coşku, sevinç o kadar çok olurdu ki senenin hiçbir günü, hiçbir bayramı bu kadar coşkulu olmazdı. Ancak 400 senesinde el-Hâkim bütün bu kutlamaları yasakladı. Hatta bu kutlamanın tekrar yapılmasının teklif dahi edilmesini, zikredilmesini ve herhangi bir hazırlık yapılmasını yasakladı.

8 Ramazan Salı günü (25 Nisan 1010) Deyr el-Kasr'ın yıkılmasını ve içinde bulunan eşyaların yağmalanmasını emretti. Melkitlere ait olan Deyr el-Kasr, Aziz Arsaniyus'un mezarının

---

geldi"… İbn Abdûn'a, "el-Kadı" lakabını verdi ve bu ad sicillere yazıldı. Kendisi iki katıra bindirildi." Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 281.

[696] Bu konu şu kaynaklarda yer almaktadır: **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 83; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 61-62.

inşa edildiği Mukatta Dağı'nda yer alıyordu. Arsaniyus o dönemde İskenderiye Kürsüsü'ndeydi. Ancak orada bulunan tüm ruhbanlarla birlikte oradan çıkartıldı. Patrik Arsaniyus bu manastırın surlarını sağlamlaştırıp yenilemiş ve içinde birçok bina inşa etmişti fakat bunların hepsi tahrip edildi, yıkıldı. Ayak takımı ve köleler, Melkit Hristiyanlarına ait şehir dışında bulunan mezarları açtılar ve /A120/ içinde ne varsa çıkardılar. Daha sonra tabutları aldılar, cesetlerin kemiklerini kırdılar. Daha önce böyle bir hadise ne yaşanmış ne de duyulmuştu.

Bu haber el-Hâkim'e ulaşınca mezarların bir daha açılmaması emrini verdi. Fakat bir süre sonra el-Acuz kilisesi olarak bilenen Mart Meryem Kilisesi'ni yıkmaları için onları Dimyat'a gönderdi. 12 Ramazan Cuma günü kiliseyi tahrip etmeye başladılar. Şehirde Melkit Hristiyanlarına ait çok sayıda mezar bulunuyordu. Kabirleri kazıp içindekileri çıkardılar. Kilise muazzam bir tahribata uğradı, içindeki tüm eserler yok edildi. Bu faaliyetler kilisenin tüm eşya ve vakıflarına kadar uzandı. İslam ülkelerinin hiçbirinde -Beytü'l-Mukaddes'teki Kıyâme Kilisesi'nden sonra- böyle bir kilisenin olmadığı söylenir. Bu kilisenin çok güzel yapıları ve muhteşem bir mimarisi vardı. Ayrıca bol miktarda altın ve gümüşten yapılmış alet ve eşyaları vardı. Yıkılan bu kilisenin yerine korunaklı bir yer yapıldı ve içerisine bir mescit inşa edildi.

***

Zilkade ayının bitimine sekiz gün kala salı gecesi (Temmuz 1010) İskenderiye Patriği Arsaniyus esrarengiz bir şekilde öldürüldü. Başkanlığı on yıl, on bir gün sürmüştü. Son günlerinde kendini ibadete, oruca ve zahit bir yaşama adamış ve günlerini bu şekilde geçirmişti.

el-Hâkim, devlet görevlilerine yönelik katliamlarını arttırdı. Öyle ki, onun kılıcı memleketin önde gelen kâtiplerine, komutanlarına, askerlerine ve halka kadar ulaştı; onların ellerini kesti.[697] Etrafındaki liderleri ortadan kaldırdığı için ülkesi boş kaldı. Başkomutan el-Huseyn b. Cevher canından endişe etmeye başladı çünkü ülkede ondan başka adı sanı olan kimse kalmamıştı. Bu yüzden çocuklarını, eniştesi Abdülaziz b. Muhammed b. en-Nâ'man'ı, annesi ve babasını da yanına alarak kaçtı. Abdülaziz, kadi'l-kudât olarak atanmış; daha sonra Malik b. Saîd[698] b. Malik tarafından görevinden alınmıştı.[699] Taşıyabildikleri kadar malı yanlarına alarak İskenderiye'de bulunan Benî Kûrre kabilesine sığındılar. Benî Kûrre kabilesi onları himaye etti. Onların Mısır ve başka yerlerde bulunan tüm mülkleri ele geçirildi, iktalarına el konuldu. Ayrıca dairelerinde bulunan her şey taşındı ve onlara da el konuldu. Tüm bunların öncesinde el-Hâkim'in, her ikisi için ölüm emri ver-

---

[697] el-Makrîzî, H. 399 senesi olaylarında şöyle zikrediyor: "Bu yıl Gadîr gecesinde, çok sayıda hizmetkâr, Saklebî ve kâtibin elleri bir tahtanın üzerine konuldu ve dirseklerinden kesilerek öldürüldüler." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 79). **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**'in (s. 58) müellifi dedi ki: "er-Ruzbarî dedi ki: el-Hakîm, üzengisinin üzerinde ve elinde bir süngüyle kendisine doğru gelen bir adamı, Amr b. el-Âs Camii'nin kapısında öldürdü ve eliyle karnını yardı. Ardından tüm vezir, kâtip, kadı, doktor, şair, dil bilimci, şarkıcı, güreşçi, havlucu, hamamcı, aşçı, amcaoğulları, ordu komutanı, istihbarat şefi, Yahudi ve Hristiyanları öldürdü. Bunun haricinde sarayda bulunanların ellerini kestirdi. Onun bu katliamı, nazırlar dâhil olmak üzere tüm devlet görevlilerine kadar uzandı. Mısır ve Kahire arasında bulunan insanları öldürüyor ve yaralıyordu. Güpegündüz din adamları kaçırıldı. Onun döneminde köle tüccarları dâhil herkes büyük musibetlere uğradı. Maktüller bazen çarşılarda sürükleniyorlardı. Bu yüzden büyük bir fitneye sebep oldu."

[698] Malik b. Saîd el-Farûkî.

[699] Konu hakkında bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 71.

diği haberi kendilerine ulaşmıştı. Bu nedenle 11 Cemâziyelâhir 399 Çarşamba gecesi çocuklarıyla beraber kaçtılar. Mukattam Dağı'na giderek orada üç gün kaldılar fakat sıkıntı çekmeye başladılar. Açlıktan ve susuzluktan ölmek üzerelerdi. Bu nedenle ayın on dördüncü gecesinde uzun bir gece yürüyüşünden sonra kendilerine yasak olan saraya geldiler. (el-Hâkim) onlarla görüştü. Öldürülmekten korktuklarını ve hayatta kalmak için kaçtıklarını söylediler. (el-Hâkim) onlara emân verip evlerine yolladı. Kendisine ait özel hilatlardan ve elbiselerinden giydirdi. Onlara, çocuklarına, ailelerine, mallarına ve sahip oldukları her şeye güvence verdi. Bu emân hilafet sarayında orada bulunanların huzurunda okundu.[700]

Fakat komutan çocuklarıyla beraber ikinci kez kaçınca, devlet yönetiminde bulunanlar can güvenliklerinden endişe etmeye başladılar. Bu durumdan haberdar olan el-Hâkim, /B120/ onlar için yeniden bir emân yazdı. Bu emân sarayda okundu. Herkese güvence verdi, affetti.[701]

Kunut ve duha namazlarının yeniden kılınmasına izin verdi. Daha önce olmayan ve Cevher'in Mısır'a girdiği zaman eklediği (hayya âlâ hayri'l amel) ibaresinin kaldırılmasını istedi.[702]

---

[700] Konu hakkında bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 73, 74, 77; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 277, 282.

[701] el-Makrîzî, H. 401 senesi Zilkade ayı olaylarında dedi ki: "Sarayda bulunan İfrîkıyyeli Kütâmeli askerlere, Türklere, kadılara, şahitlere, tüm görevlilere, eminlere, tebaaya, kâtiplere, doktorlara, zenci ve Saklebî hizmetçilerden oluşan tüm gruplara, birçok eman verildi." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 82).

[702] el-Makrîzî dedi ki: "el-Atîk Camii'nde insanların huzurunda bu karar okundu ve kendilerini alakadar etmeyen konulara karışmamalarını istedi. Başka bir duyuruda ise bu ibarenin namazlarda yeniden okutulmasını ve insanların duha ile kunut namazlarını kılabileceklerini bildirdi. Fakat daha sonra ezanlardaki "hayya âlâ hayri'l amel" ibaresinin kaldırılması için bütün

[401/1010-1011]

el-Kâfi Mansûr b. Abdûn'u devlet yönetiminden aldı, bir süre sonra öldürdü.[703] Aynı gün yerine Ahmed b. el-Kâsurî'yi[704] atadı (4 Muharrem Perşembe/18 Ağustos 1010). Fakat görevinin dokuzuncu gününde onu da öldürdü[705] ve yerine Zurât b. İsa b. Nasturs en-Nasrânî'yi getirdi. Görevine başladıktan birkaç gün sonra ona "eş-Şafi" lakabını verdi.

el-Huseyn b. Cevher ve onunla beraber kaçanların Beni Kûrre kabilesinin yanında uzun süre kalmaları üzerine el-Hâkim, onlara haber göndererek geri dönmelerini istedi ve kendilerine ihsanlarda bulunacağına dair söz verdi. Ayrıca onlara ikinci defa emân vererek can ve mal güvenlikleri konusunda kendisine güvenmelerini istedi. Onlar için bir ferman yazdı ve bu ferman, devlet ricalinin huzurunda okundu. el-Hâkim, kadi'l-kudât Malik b. Saîd Malik ile bir grup eşrafın önünde bu fermana bağlı kalacağına dair yemin etti. Bunun üzerine geri dönmeyi kabul ettiler ve Muharrem ayında Mısır'a girdiler. Halk, halifenin izniyle onları karşıladı. el-Hâkim onlara yeni bir emânnâme yazdı. Sözüne bağlı kalacağına yemin ederek, açık ve net vaatlerde bulundu. Kadi'l-kudât Malik b. Saîd Malik ile bir grup adîlin önünde yemin etti ve malları

---

camilerde duyuru yapıldı. Ardından Fecir ezanına "namaz uykudan daha hayırlıdır" ibaresinin eklenmesini istedi. Ayrıca saray müezzininden, ezan okunurken "müminlerin emirine selam, Allah'ın rahmeti üzerine olsun" ibresini eklemesini istedi ve insanlar bu emri uygulamaya başladılar." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 82).

[703] **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 85; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 64.

[704] **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 84: "el-Kûşurî". Bu isim aynı şekilde **Zeylü Târihî Dımaşk** eserinde de geçmektedir (H. 381 Senesi Olayları, s. 41-42). **ed-Dürretü'l-Mudiyye**'de "el-Kâsurî olarak bilinen Ahmed b. Mahmud" şeklinde yer almaktadır (H. 400 Senesi Olayları).

[705] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 85.

iade etti. Verdiği sözleri yerine getireceğini kanıtlamak için el-Huseyn b. Cevher'e yazdığı emânın bir nüshasını Kâbe'ye gönderdi. Bu emânnâme Kâbe'nin duvarına asıldı. Ancak bunun onlara herhangi bir faydası olmadı. Çünkü aynı senenin aynı ayında onlara tekrar zulmetmeye başlayan (el-Hâkim), saraya gelerek çocuklarıyla görüşen el-Huseyn b. Cevher ile Abdülaziz en-Nâ'man'ı yakaladı.

Bu olayın ardından Cafer b. el-Huseyn b. Cevher gizlendi. Aramalara rağmen bulunamadı. Yollar tutuldu, ortaya çıkması için duyuru yapıldı. Onu ele geçirmek için her tarafı aradılarsa da bir türlü bulunamadı. Onu ele geçirebilme umudu ortadan kalkınca el-Huseyn b. Cevher ile Abdülaziz, kadi'l-kudât Malik b. Saîd'in huzuruna çıkarıldılar. Kaçmayacaklarına, gözden kaybolmayacaklarına, saklanmayacaklarına ve şehirden ayrılmayacaklarına yemin ettiler. Ayrıca huzura çıkmaları istendiği vakit huzura çıkacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine serbest bırakıldılar. Cafer de gizlendiği yerden çıktı. (el-Hâkim) ona hilat giydirdi, emân verdi ve kendisine sıcak davrandı. 12 Cemâziyelâhir Cuma günü (21 Ocak 1011) el-Huseyn ve Abdülaziz adetleri olduğu üzere saraya çıktılar fakat ele geçirildiler ve öldürüldüler. Ayrıca Ebû'l-Fadl b. Salih'in kardeşi İsmail b. Salih'i de öldürdü. el-Fadl ise onlardan dokuz ay önce öldürülmüştü.[706] el-Huseyn b. el-Cevher'in çocukları Cafer, Ebû Cafer ile bulûğ çağına ermemiş olan -Cevher olarak adlandırılan- küçük kardeşleri Şam'a kaçtılar. İbn el-Cerrâh, oranın kontrolünü eline geçirmişti. el-Kataniyus olarak bilinen Antakya valisi patrikios Mihail'e mektup yazarak Antakya'ya girebilmek için izin istediler. /A121/ Vali, imparatordan izin

---

[706] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 84, 85, 86, 87; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 276 vd; **Vülât Mısır**, s. 599-693; **Mir'âtü'l-Cenân**, III, s. 3; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 259.

alana kadar beklemelerini bildirdi. Ancak onlar cevabın gelmesini beklemeyerek Hassen b. el-Mûferrec b. el-Cerrâh'ın yanına gitmek üzere Irak'a doğru yola koyuldular. el-Hâkim, onları ele geçirmesi için ona yüz bin dinar gönderdi. Bunun üzerine bir tuzak hazırladı. "Kendinize dikkat edin" dedi ve onları Dımaşk bölgesindeki Suveyde olarak bilinen yere gönderdi. Aynı gün oraya indiler. Muhtarûddevle Ebû Abdullah b. Nezzel'e, hızlıca hareket ederek onların üzerine gitmesini bildirdi. Nezzel onları ele geçirdi ve Dımaşk'ta öldürdü. Kesilen başları 403 senesinin Rabîülâhir ayında (Ekim/Kasım 1012) Mısır'a götürüldü.[707]

401 senesinin Muharrem ayında Hristiyanların ve Yahudilerin dinleri gereğince giydikleri renkli zünnarları kullanmayarak sadece siyah zünnar bağlamalarını ve siyah takke takmalarını emretti.[708]

401 senesinin Ramazan ayında şarap üretiminin, gizli veya açık olarak tüketilmesinin yasak olduğu emrini yineledi.[709] İnsanların şarap yapımında kullandıkları küplerin, kapların, kirağların, ed-denan ile eğlence merkezlerinde bulunan tüm

---

[707] el-Huseyn b. Cevher'in evlatları Cafer, Ebû Cafer ile Cevher, Mısır'da Ebî'l-Âlâ el-Maârrî olarak bilinen şairin arkadaşı olan -ve İbn el-Kerîh olarak bilinen- Ali b. Mansûr el-Halebî'nin yanına geldiler. Onlara; "hayırdır niçin kaçıyorsunuz, babanızın Bağdat'ta beş yüz bin dinarı var" dedi ve onlar da gittiler. Onların ikisi öldürüldüğü zaman el-Kerîh, Trablusşam'da bulunuyordu. Can güvenliğinden endişe edince önce Antakya'ya, daha sonra da Malatya'ya Sadüddevle el-Hamdânî'nin kızı Hâvle'nin yanına gitti ve orada kaldı. Bkz. Ebî'l-Âlâ el-Maârrî, **Risâletü'l-Ğufrân** (thk. Fevzi Atvî), s. 46, Beyrut, 1968; telifi bize ait olan **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî**, 2. Basım, s. 308-309.

[708] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 81.

[709] Konu hakkında bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 83. Burada verilen tarih H. 400'dür.

müzik aletlerinin kırılmasını emretti. Bunların yeniden kullanılmasını engellemek için de tüm bu aletlerin yok edilmesini emretti. Bu emirlere uyulmaması durumunda çok ağır cezaların uygulanacağı tehdidinde bulundu. Bunun üzerine yollarda birçok şarap küpü kırıldı, eğlence aletleri yakıldı ve bu uygulama ülkenin dört bir tarafına yayıldı. Hristiyanların ibadetlerinde bile şarap içmelerini yasakladı.[710] Bu yüzden Hristiyanlar şarap yerine içine üzüm ya da üzüm bağlarını koydukları suları içmeye başladılar.

Onun ödeneği ile saray mutfağında her gün yemek pişirilmesi ve bayramlarda hayvanların kesilip topluca yemek yenilmesi uygulamasına son verdi. Annesi es-Seyyide tarafından gönderilen yemeklerin miktarını da azalttı.

***

Trablusşam'dan hediye olarak gönderilen, içerisinde kuru ve yaş meyveler ile başka gıdalar taşıyan gemiler[711] ulaştı. Ancak bunların Nil'de el-Mâks olarak bilinen yerde toplanılarak batırılmalarını ve mürettebatın öldürülmelerini emretti.[712]

Tinnis ve Dimyat'ta onun adına yapılan elbise üretimine son verildi.

el-Hâkim, Alamûddevle olarak lakaplandırılan Berûh et-Türkî'ye emîrü'l-ümerâ lakabını verdi ve onu Şam valisi tayin etti. Daha sonra da onu ordusunun tamamıyla beraber Şam'a gönderdi.[713] Vezir Yakub b. Yusuf b. Killis'in kızı olan eşini de

---

[710] Bahsi geçen yasaklar hakkında bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 83 (H. 400 Senesi Olayları), 85, 87 (H. 401 Senesi Olayları).

[711] Hamayîm=Hamaîm: "Nil Nehri'ne özgü küçük gemilerdir. Bunlar el-Aşara ile ez-Zehebyet civarında dolaşırlardı. Hacmi küçük olduğu için gövdesi güvercine benziyordu" (**el-Bahriye fi Mısır el-İslamiye**, s. 340).

[712] Müellif tarafından bahsi geçen bu olayı kaynaklarda bulamadım.

[713] **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 73. İçerisinde "Yarûh" olarak geçmektedir.

beraberinde götürdü. Değerli eşyalarını yanlarında götürdüler. Yüklü miktarda malı olan bir tüccar kafilesi de onlarla beraber yola koyuldu. Fakat Gazze dışında, el-Mûferrec b. Dağfel b. el-Cerrâh ile çocukları onların yolunu kestiler. Onları tuzağa düşürdüler ve ellerindeki malların hepsini ele geçirdiler. Daha sonra Berûh'u esir aldı ve öldürdü.[714]

İbn el-Cerrâh Remle'ye gitti ve oraya girdi. Arapların şehri yağmalamasına izin verdi ve insanların mallarını aldı. Oradaki insanları ele geçirdi ve mallarını müsadere etti. Bu nedenle mallarına el konulan insanlar fakirleşti. Ardından o sıralarda Mekke emiri olan Ebû'l-Fûtuh el-Hasen b. Cafer el-Hasenî adına davet yapmaya başladı. Emîrü'l-mü'minîn ismini verip Râşid-Lidînillâh olarak lakaplandırdı ve adına sikke bastırdı. Araplar, Feramâ'dan Taberiye'ye kadar olan Şam bölgesini ele geçirdiler. Sahil kalelerini uzun bir süre kuşattılar ancak hiçbirini ele geçirmediler.[715]

el-Mûferrec b. el-Cerrâh, /B121/ Hristiyanlara Beytü'l-Mukaddes'teki Kıyâme Kilisesi'ni yeniden inşa etmelerini emretti ve oraya bir piskopos tayin etti. O, Cebel şehrinden Enbâ Savfilis adında bir kimseydi. Sekiz sene makamında kaldı ve öldü. Kıyâme Kilisesi'nin yapımına destek veren el-Mûferrec b. el-Cerrâh, imkânları ölçüsünde oraya malzeme gönderdi.

İbn el-Cerrâh, Ebû'l-Fûtuh el-Hasenî'yi Mekke'den davet etti. Bunun üzerine Şam'a doğru yola koyuldu. 403 senesi, Safer ayının bitimine altı gün kala, cumartesi günü (Eylül 1012)

---

[714] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 87 (metin ve dipnot); İbn Zafar, **Ahbâru'd-Düvel el-Munkatâ't**, s. 49.

[715] İbnü'l-Esîr, **Târîh** adlı kitabında bu olayları H. 386-401 yılları arasında birbirine bağlamaktadır. Bkz. **el-Kâmil**, IX, s. 122, 331, 332; **el-Muntazam**, VII, s. 252; Dr. Sadık Ahmed Davud Cevdâ, **Medinetü'l-Remle**, s. 134 vd., 1986.

Remle'ye ulaştı. Eyeri ve demir dizginleri olan bir atın üzerinde şehre girdi ve darü'l-imarâ'ya indi. "Allah'ın dışında kimsenin önünde baş yere kapanarak secde edilmez" şeklinde bir ferman yazdı ve bu ferman halka ilan edildi. el-Hasenî, Hicaz'dan yüklü miktarda mal getirmişti. Ancak Araplar ona verdikleri sözü tutmayarak malların bir kısmını yediler, bir kısmına el koydular. Böylece otoritesi zayıfladı. el-Hâkim, Ebû'l-Fûtuh meselesini halletmek için Hassen b. el-Mûferrec'e, babasından yüklü miktarda mal gönderdi ve yola çıkmasını bildirdi. Onu güvenli bir şekilde ulaştırması için Ebû'l-Ğul olarak bilinen havâslarından birini beraberinde gönderdi. Mekke'ye vardıktan sonra el-Hâkim adına davete başladı ki, daha önce burada kendi adına davet yapmıştı. el-Hâkim'e mektup yazarak özür diledi ve kendisini bağışlamasını istedi. el-Hâkim özrünü kabul etti ve ihsanlarda bulundu.[716]

Şam Cerrâhoğullarının eline geçti. 400 senesinin Muharrem ayında oranın kontrolünü ele geçirdiler. Ancak gün geçtikçe orada yaşayan insanların mallarına el koymaya başlaması, halkın sıkıntı çekmesine neden oldu. Bu yüzden Şam'da ikamet eden Hristiyanların çoğu kaçtı. Kaçanların hepsi Rum topraklarına yöneldiler. Lazkiye ile Antakya'ya giderek oralara yerleştiler.[717]

***

---

[716] Konu hakkında bkz. **el-Muntazam**, VII, s. 164; **Vefeyâtü'l-A'yân**, II, s. 174; **Ahbâru'd-Düvel el-Munkatâ't**, s. 49; Ahmed Zeyni Dahlan, **Hülasetü'l-Kelam fi Beyan-ı Ümera el-Beldetü'l-Haram**, s. 17, Matbaatü'l-Hayriye, Mısır, H. 1305; Ahmed ez-Zeylaî, **Mekke ve Alakatiha el-Hâricîye**, s. 54-55, İmadet eş-Şuûn et-Tullab bi'cemaâtü'l Melik es-Suud, Matabiğ Cemaâtü'l Melik es-Suud, Riyad,1981; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 273-275; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 95; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 326-327; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 259-260.

[717] Bkz. **Medinetü'l-Remle**, s. 149.

[402/1011-1012]

el-Hâkim, Cemâziyelevvel ayında (Kasım/Aralık 1011) tüm şarkıcıların ve eğlence merkezi sahiplerinin sürgüne gönderilmelerini emretti. Bunun üzerine hepsi bir araya gelerek onun huzuruna çıktılar ve kendilerini affetmesini istediler. Tövbe ettiler ve bundan sonra bu işi yapmayacaklarına yemin ettiler. Üzüm ve bal için uyarıda bulunan el-Hâkim, bu iki ürünü denetim altına aldı. Daha sonra bu ürünlerin alım satımına izin verdi. Balın 5 rıtl ölçüsünde satılmasına izin veren el-Hâkim, daha sonra bu miktarı 3 rıtla indirdi. Bunların tüketilmesini yasaklayarak kimin satıp satmadığını denetlemek için görevli tayin etti. Fakat alınan bütün bu önlemlere rağmen insanların bu ürünleri sattıklarını ve içki üretmeye devam ettiklerini öğrendi. Bunun üzerine baskıyı daha da arttıran el-Hâkim, bal ve üzümün satışını tamamen yasakladı, üzümlerin yakılmasını emretti. Mısır'da yaklaşık beş bin kantar üzüm yakıldı. Ballar ise Nil Nehri'ne döküldü. Bal ile üzümün tedarik edilmesini, alenen satılmasını, tüketilmesini ve depolarda saklanmasını yasakladı. İnsanların gizlice üzüm satın aldıklarını ve bunları sıktıklarını öğrenen el-Hâkim, hepsinin Nil'e dökülmesini emretti ve üzümün hem satışını hem de tüketimini yasakladı.[718]

---

[718] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 89, 90, 91, 93. İçerisinde şöyle bir bilgi bulunmaktadır: "Üzümün dört rıtldan fazla satılmasını ve hatta sıkılmasını yasakladı. Sekiz rılt bir dirheme satılıyordu. Üzümler yollara serildi ve el-Hâkim onların ezilmesini emretti. Üzümün satışını kesin bir şekilde yasakladı ve toplanan üzümler Nil Nehri'ne atıldı. el-Cîze'ye bir ekip gönderdi. Oradaki üzüm bağlarını kopardılar ve ezmeleri için ineklerin ayaklarının altına serdiler. Bu ekibi ülkenin dört bir tarafına gönderdi ve üzüm satışının denetlenmesi amacıyla görevliler atadı. Bir gün yaşlı bir adam, eşeğine şarabı yüklediği gibi kaçtı. Ancak el-Hâkim, öğle vaktinde dar bir köprüde tesadüfen ona rastladı ve '*nereden geliyorsun*' diye sordu. Yaşlı adam; '*Allah'ın dar toprağından geliyorum*' dedi. el-Hâkim; '*ey ihtiyar, Allah'ın toprağı dar mı ki*'

[403/1012-1013]

eş-Şafi Zûrat b. İsa b. Nasturs en-Nasrânî, 12 Safer pazartesi günü (2 Eylül 1012) öldü.[719] İyi bir geçmişe sahip olan en-Nasrânî; halife, askerler ve kâtipler tarafından sevilen bir şahsiyetti. el-Huseyn b. Tahir el-Vezzen'in ardından – Rebîülevvel ayının bitimine on bir gece kala çarşamba günü- devlet işlerini yürütme görevine getirildi ve kendisini "emîrü'l-ümerâ" olarak lakaplandırdı. 11 Cemâziyelâhir 405 tarihinde (7 Aralık 1014) öldürüldü.[720]

el-Hâkim, 8 Rabîülâhir günü (27 Ekim 1012) /A122/ Hristiyanların ve Yahudilerin siyah renkte giyinmelerini ve başlarına siyah takke takmalarını emretti. Zünnarlara ek olarak boyunlarına ahşap haç takmalarını emretti ve ata binmelerini yasakladı. Bindikleri hayvanların üzerinde ahşaptan yapılmış

---

diye sordu. Yaşlı adam; '*eğer dar olmasaydı beni ve seni bu dar köprüde bir araya getirmezdi*' dedi. el-Hâkim bu cevaba güldü ve adamın yanından ayrıldı." Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 285.

[719] el-Makrîzî dedi ki: "Zûrat b. İsa b. Nasturs, ayın on ikisinde yakalandığı hastalık nedeniyle öldü. İki yıl bir ay görev yapmıştı. el-Hâkim ise onu öldüremediği, hastalıktan ötürü öldüğü için bir hayli üzüldü. Dedi ki: "İbn Nasturs'un kılıcımdan kurtulmasına üzüldüğüm kadar hiçbir şeye üzülmedim. Ben onun boynunu vurmak istiyordum çünkü devletime fesat soktu, bana ihanet etti, benim aleyhime nifak tohumları ekti ve Hasen b. el-Cerrâh'a yazarak bana karşı onunla dostluk kurdu. Ayrıca kaçan adamları da onun yanına gönderiyordu." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 93). Bkz. **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 28; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 355.

"Zûrat'ın Selim adında bir kardeşi vardı. Selim'in Mûnce isminde bir çocuğu vardı ve Ebû Mansûr el-Kâtib olarak künyelendiriliyordu. Müslüman olup Sur'da ikamet etti ve bundan dolayı Mansûr soyadını aldı. Sayda'da Ebî Muhammed b. Cemiğ es-Saydavî'den hadis öğrendi. Ğays b. Ali el-Ermenezî, H. 461 senesinde Sur şehrinde onun hakkında bazı rivayetler nakletti." (**Târihî Dımaşk**, el-Teymûriyye el yazması, I, s. 278, dipnot no. 85).

[720] **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 289; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 355; **el-İşarâ**, s. 29; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 94, 108.

eyer, dizgin ve siyah kayış olacaktı. Üzerlerinde ziynet ve gümüş süslemeler olmayacak, hiçbir Müslümanı hizmetçi olarak kullanmayacaklardı. Hristiyanlar ve Yahudiler bu emirleri ülkenin dört bir tarafında uygulamaya başladılar. Bunların haricinde takacakları haçın boyu bir karış uzunluğunda olacaktı. Fakat bir ay sonra kararını değiştirerek bu miktarı iki karışa çıkardı.[721]

el-Hâkim, divanlarda ve makamlarda Hristiyanların yerine çalışabilecek durumda olup da işten çıkarılmış ve görevinden uzaklaştırılmış bütün Müslüman kâtiplerin isimlerinin tespit edilmesini emretti. Çünkü ülkedeki neredeyse tüm kâtipler, görevliler ve doktorlar Hristiyandı. Hristiyanlar hakkında kötü söylemler ve dedikodular ortalıkta dolaşmaya başladı. Bu nedenle Mısır'daki tüm Hristiyan görevliler, doktorlar, kâtipler, piskoposlar, rahipler ve diğerleri bir araya gelerek -12 Rabîülâhir perşembe günü- el-Hâkim'in sarayına gittiler. Bab el-Kahire'de başlıklarını çıkardılar. Yalın ayak ve ağlayarak yürüdüler. Saraya ulaşana kadar toprağı öptüler. el-Hâkim, adamlarından birini gönderdi. Onun gazabını ortadan kaldırmak, yardım istemek ve kendilerini affetmesi için yazdıkları mektubu Hristiyanlardan aldı.

---

[721] Bu konu **İtti'âzü'l-Hunefâ**'da yer almaktadır (II, s. 93-94) ve içerisinde: "Hristiyanların siyah başlık ve siyah cübbe takmalarını emretti. Ahşap haç takacaklar ve bindikleri eyer ahşaptan olacaktı. At yerine katır ve eşeklere binecekler, siyah eyer ve dizgin kullanacaklardı. Zünnarları bellerine takacaklardı. Müslümanları hizmetçi olarak kullanmayacak, köle ve hizmetçi satın almayacaklardı. el-Hâkim, insanlara onları takip altına almalarını emretti. Bu yüzden Hristiyan kâtip ve birçok Hristiyan Müslüman oldu. el-Hâkim baskıyı daha da arttırdı. Öyle ki, hayvan kiralayıcılarına onları taşımalarını yasak etti. Eyer ve pabuç kullanımıyla da ilgili bir düzenleme yapan el-Hâkim, Hristiyanların Müslüman denizcilerle Nil Nehri'nde yolculuk yapmalarını yasakladı." Bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 286.

Elçi daha sonra güzel bir haberle yanlarına döndü. Liderleri el-Huseyn b. Zahir el-Vezzen, elçi döndükten sonra onlara güzel bir konuşma yaptı ve el-Hâkim'in kendilerine emân verdiğini bildirdi. Buna bir hayli sevinen Hristiyanlar durumlarının düzeldiğini ve kendilerine karşı iyi niyet taşındığını hissettiler. Daha sonra emânnâmeyi okumaya başladı. Fakat Rabîülâhir ayı ortalarında -pazar günü- boyunlarına taktıkları haçı çıkarmamalarını ve bu haçın uzunluğunun bir zira melekî, eninin ise bir karışın üçte biri kadar ve bir parmak kalınlığında olmasını emretti. el-Hâkim'in bunu yapmasının sebebi, divanındaki kâtipler ile hizmetinde bulunan - yerine başkalarını getiremeyeceği- görevlileri rahatsız etmekti.[722]

Daha garip olanı ise, 402 senesinin Safer ayında (Eylül/ Ekim 1011) taktıkları haçın görünmemesini emretmesi ve çan çalmalarını yasaklamasıydı. Kiliselerde bulunan haçlar söküldü. Haçların ve heykellerin izleri gittikçe azaldı. Daha sonra haçların ortaya çıkarılmasına izin verdi. Yahudiler siyah ahşabın dışında başka bir şey takmıyorlardı fakat daha sonra boyunlarına beş rıtl ağırlığında ahşap ûker takmaları duyuruldu. Ayrıca Hristiyanları tehdit etti, onları korkuttu.

Haklarındaki kötü düşüncelerin ve konuşmaların artması nedeniyle endişeye kapıldılar. Bu nedenle çok sayıda Hristiyan kâtip, devlet görevlisi ve diğerleri Müslüman oldu. Onların Müslüman olmalarının ardından pek çok Hristiyan İslam'ı kabul etti. Bazı Yahudiler de Müslüman oldu. Müslümanlığı kabul etmeyen Hristiyanların korkusu giderek arttı. Müslümanlığı kabul etmeyenlerin uzuvlarının kesileceğine, ailelerinin ve mallarının kölelere ve hizmetlilere satılacağına dair bir

---

[722] Konu hakkında bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 286; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 94-95.

duyuru yapıldı. /B122/ Bunun üzerine bir grup kâtip ile devlet görevlisi gizlendi ve onların yerine vekil tutmaları istendi. Saklanan görevlilerin daireleri yağmalandı, malları ele geçirildi ve ardından birçoğu Müslüman oldu. Hristiyanlar peş peşe İslam dinine geçmeye başladılar. Sadece küçük bir grup Müslümanlığı kabul etmedi.

Durum öyle bir hal aldı ki, günlerce yollarda tek bir Hristiyana rastlanılmadı. Yahudilerin büyük bir kısmı dinlerine bağlı kaldı. Sadece küçük bir grup Müslümanlığı kabul etti. Başka yerlerdeki Hristiyanların büyük bir kısmı dinlerine bağlı kalırken, sadece bir kısmı dinlerini değiştirdi. Onların durumları zikrettiğimiz gibi işte bu şekildeydi. Hristiyanlara karşı olan bu olumsuz tutum devam ederken onlara kötü muameleler de yapılıyordu. Öyle ki, Mısır'da bulunan eski ve yeni tüm kilise ve manastırların faaliyetlerine son vererek bunları ülkedeki askeriyelere hibe etti. Kiliselerde çok miktarda alet ve ziynet bulunuyordu. Halife, bunların yıkılarak enkaz haline getirilmelerini emretti. (Verilen emir neticesinde) kiliselerin hepsi yıkıldı ve yerlerine mescitler inşa edildi. Bilinen kiliselerin hepsi ortadan kaldırılacak, isimleri ve eserleri yok edilecekti. Verilen emirler yerine getirildi, kiliseler temellerinden yıkıldı. Pek çok şehirde kiliselerde bulunan mezarlar açıldı ve cesetler çıkartıldı. Cesetler, kutsal ve diğer kitaplar hamamlardaki ocaklarda yakıldı. Tüm beldelerdeki Hristiyan yöneticiler kiliselerinden çıkartıldılar. Ülkenin geri kalan yerlerindeki kiliselere de aynısı yapıldı. Sadece İskenderiye bölgesindeki Meryut'ta meşhur olan -kadim el-İskît'te- ve Deyr Ebû Makar olarak bilinen manastıra ve onun etrafında bulunan küçük manastıra dokunulmadı. Benî Kûrre ve Benî Kilâb olarak bilinen iki Arap kabilesinin bu manastırı koruduğu ve

kimsenin oraya yaklaşmasına izin vermedikleri haberi halifeye ulaştı. Bu yüzden o manastırdan nefret etti.

İbn Ğıyas olarak bilinen bir Arap, el-Kûlzûm kilisesi ile Rabat ve Tur-î Sina manastırlarının faaliyetlerine son verdi. Tur-î Sina Manastırı'nı yıkarak yerine mescit inşa etmesini ve el-Kûlzûm kilisesini yıkmasını emretti. İbn Ğıyas, içinde bulunan tüm aletleri ele geçirdi. Rayat Manastırı'ndaki iki kiliseden birini yıktı ve oradaki aletleri ve eşyaları aldı. Ardından kendisine verilen emri yerine getirmek için Tur-î Sina Manastırı'na gitti. O sıralarda, Tur-î Sina'ya yakın bir zamanda yerleşip orada rahiplik yapan bir kâtip bulunuyordu. Bu rahip, Mısırlıydı ve Salamun b. İbrahim olarak adlandırılıyordu. Yaşlı, hikmet, akıl ve siyaset sahibi bir kimseydi. Onu ihsanlarla karşılayarak kendisinin oranın piskoposu ve papazı olduğunu bildirdi. Ayrıca her konuda kendisine yardımcı olacağını söyledi. Manastırdan alması emredilen altın ve gümüşten yapılma tüm aletleri ona teslim etti. Onunla kibarca konuştu. Bu manastırın çok sağlam inşa edildiğini ve bundan ötürü manastırı yıkmak için çok mala ihtiyacı olduğunu söyledi. Ayrıca yıkım için harcayacağı paranın, manastırın içinde bulunan eşyalardan daha fazla olacağını bildirdi. Kendisine mal vermesi karşılığında oradan ayrılmasını istedi ve bu şekilde anlaşmaya vardılar. Ona verdiği sözü yerine getirdi ve İbn Ğıyas manastıra zarar vermeden oradan ayrıldı.[723]

---

[723] Bu konu hakkında el-Makrîzî şöyle demektedir: "Hristiyanların boyunlarına bir zira uzunluğunda haç takmalarını emretti. Hristiyanlara yönelik aşağılamalar arttı ve onlara baskı uyguladı. Daha sonra haçın beş rıtl ağırlığında olup, bunların elbiselerinin üstünde olmalarını emretti. Onlar da bu emirleri uyguladılar. Üzerlerindeki baskı artınca çoğu Müslüman oldu. Kiliselerin yıkılması emrini verdi. Kiliseye bağlı yapıların ve arazilerin hepsi yıkıldı. Yıkılan kiliselerin yerine mescitler inşa edildi ve içlerinde bulunan eşyalar satıldı. Abû Şenuda Kilisesi'nde çok sayıda değerli mücevherat, elbise ve başka

el-Hâkim, 403 senesinin Recep ayında (Ocak/Şubat 1013) elinin öpülmesini ve yere kapanarak kendisine secde edilmesini yasakladı. Ayrıca kendisine /A123/ "mevlamız" şeklinde hitap edilmesini de yasakladı. Ona selam verilirken yalnızca "müminlerin emiri, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun" ifadesi ile yetinilecekti.[724] Zahit bir kişiliğe bürünen el-Hâkim, yünden yapılmış bir elbise giydi ve başına bir örtü taktı. Daha sonra yünden yapılmış siyah bir takke takmaya başladı. Elbiselerinin tamamını yünden yaptırdı. Sakalını uzattı, at yerine eyeri ve demir dizgini olan eşeğe binmeye ve korumaları olmaksızın insanların arasında dolaşmaya başladı. Kimseden saklanmadığı gibi kendisine yaklaşmak isteyenlere de engel olmuyordu. el-Hâkim, insanların sorunlarıyla yakından ilgileniyor, ihtiyaçlarını karşılıyordu. Muhtaçlara verilen sadaka miktarını arttırdı. Birçok üzengi ürettirip insanlara dağıttı, çeşitli ihsanlarda bulundu.[725] Kur'an-ı Kerim okuyan bir

---

şeyler bulundu. Kiliselerin yıkımına devam edildi. Mısır'daki bölgelere, kiliselerin yıkılması için mektup yazıldı ve kiliseler yıkıldı." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 94-95; **Hıtat**, II, s. 288). Bkz. **Tarîh ez-Zaman**, s. 76-77; **Bedâi ez-Zuhur**, n. 1, I, s. 198; **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 294.

[724] el-Makrîzî dedi ki: "Recep ayında el-Hâkim'e selam verilirken yere kapanmanın yasak olduğu, merasimlerde de dizlerine kapanıp ellerini öpmenin yasak olduğu duyuruldu. Bu, şirk ehlinden olan Rumlara ait bir gelenek olduğu için yasaklandı. Kendisine selam verilirken 'Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi müminlerin emirinin üzerine olsun' denilmesini emretti. Ayrıca bütün yazışmalarda ve hitaplarda kendisine salavat getirmemeleri için insanlar uyarıldı ve yapılan yazışmalarda bu kurala uymaları emredildi. 'Allah'ın selamı, sevgisi ve bereketi müminlerin emirinin üzerine olsun'şeklinde dua edileceği ve bunun haricinde bir hitap kullanılmayacağı da duyuruldu." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 96). Bkz. **Vefeyâtü'l-A'yân**, V, s. 294.

[725] el-Makrîzî, el-Hâkim'in faaliyetlerini H. 403 senesi olaylarında şöyle zikretmektedir: "el-Hâkim, fakirlere mal dağıttı" (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 93)....İnsanları dinleyip onların sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. İnsanlar

grubu sarayına çağırdı ve orada kalmalarını mecbur kıldı. Onlara yüklü miktarda maaş, mal ve güzel iktalar verdi.

Mısır'daki tüm şurta teşkilatlarında şahitlik yapacak iki adîl görevlendirdi.

İşledikleri suçlar bu iki şahit tarafından doğrulanıncaya kadar suçluların ve katillerin ceza almamalarını ve serbest bırakılmalarını emretti. Ancak suçları açığa çıktığında ve bu iki şahit tarafından kanıtlandığında gereken ceza verilecek ve sonra salıverilecekti. Birini öldürdüğü veya cürüm işlediği iddia edilen, ancak suçu kanıtlanmayandan bir dinar yahut bir dirhem dahi alınmayacaktı. Öncelikle zanlının suçsuz olup ol-

---

onunla samimi oldular. Aradaki bağ arttı. Amr b. el-Âs türbesinin önünde duran iki kişi, el-Azîz döneminde divandan atıldıklarını ve hapsedildiklerini bildirdiler. Bunun üzerine onlara hilat giydirdi ve bin dinar verdi. Bu ay içerisinde halka verdiği nimetler bir hayli fazlaydı ve bu nedenle Emin'ül-Ümena Huseyn b. Tahir el-Vezzen, bu yardımları durdurdu. el-Hâkim ise kendi el yazısıyla ona besmelenin ardından şunları yazdı:

'Elhamdülillah kemâ hüve ehlühû,

Allah'tan başka kimseye rica etmem ve kimseye inanmam çünkü fazilet O'nundur.

Dedem peygamberim, imamım babamdır.

Dinim ise temiz ve adildir.

Mal, Allah'ın malıdır ve bütün mahlûklar Allah'ın kullarıdır. Bizler ise sadece O'nun yeryüzündeki emanetçileriyiz. İnsanların mallarını bırak ve onları kesme. Sana selam olsun.'

el-Hâkim, Ramazan Bayramı'nın ilk sabah namazına sade bir kılıkla gitti. Daha önce süslü ve gösterişli bir şekilde gidiyordu. Önünde de on tane, hafif ve beyaz gümüşlerle süslenmiş eyer ve dizginleri olan on at ve üzerlerinde altın olmayan beyaz bir gölgelik bulunurdu. Bu sefer altın ve mücevheratın olmadığı beyaz sade bir takke takmıştı ve çıktığı minber de döşenmemişti… el-Hâkim güneş battıktan sonra her gece, ayağında ayakkabı ve başında bir örtüyle hayvanına biniyor ve çöle gidiyordu." (Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 96, 97, 99, 101 (H. 404 Senesi Olayları); **el-İşarâ**, s. 29.

madığı iki adîl tarafından kanıtlanacak ve bu şekilde doğru hükümlerin verilmesi sağlanacaktı. Bu uygulama ile daha önce eşi benzeri duyulmamış adil kararlar verilebilecekti.

Onun döneminde halk can ve mal güvenliklerinden mutmain değildi. Fakat şimdi kimsenin malına el uzatmıyor, bilakis insanlara çok mal veriyor ve halkıyla kuvvetli bir bağ kuruyordu. Ülkenin mal mülk sahibi olan ileri gelenlerini ve muazzam servete sahip insanları öldürdü. Mirasçısı olanların mallarına dokunmadı. Mirasçısı olmayanların mallarını hibe olarak aldı, ardından bu miktarı arttırdı. Daha önce toplanan vergi ve gümrük vergisi uygulamasına son verdi. Kendisinin, babasının ve dedesinin dönemlerinde insanlardan haksız yere alınan gayrimenkullerin ve emlakların sahiplerine iade edilmesini emretti. İnsanlar, ellerinden alınan mallarının iade edilmesi hususunda ümitsizlerdi fakat birçoğu mallarını geri alabildi. Ayrıca hazineye borcu olanların borçları silindi. İsteyen herkese kendi hazinesinden birçok köy, arazi, gayrimenkul ve emlak bağışladı. Bu sebepten ötürü hazinesi azaldı. Uzak bölgelerde bulunan görevlilere ve kendi taraftarlarına bu şekilde hibelerde bulundu.

Kufe'de onun adına davet yapıldı. Bu davet, Bağdat kapılarına ve Rey şehrinin tamamına ulaştı. Irak'ta bulanan valileri ve Hâricîleri kendi tarafına çekmek için onlara çok değerli mallar dağıttı.[726]

---

[726] el-Hâkim'in cömertlikleri ve yapmış olduğu harcamaların yer aldığı biyografi kaynaklarını topladım. el-Fârikî, Târîh'inde H. 401 senesinin Muharrem ayında Musul'da el-Hâkim adına davet yapıldığını ancak kısa bir süre sonra davetin tekrar Benî Abbâs adına yapıldığını aktarmaktadır (**Tarihü'l Meyyâfârikîn**, I, s. 62-63). Bkz. Prof. Dr. Muhammed Abdullah Înan, **el-Hâkim-Biemrillâh ve Esrârü-d Dâvetû'l-Fâtımîye**, 2. Basım, Kahire, 1959, s. 183; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 224; Dr. Muhammed Cemaleddin Serur, **en-Nüfûzu'l-Fâtımi fi Beled eş-Şam ve'l Irak fi'l-Karneyn er-Rabeğ ve'l Hamse**

Malları olan Iraklı bir tüccar ile görüştü. Bu tüccar, mallarıyla beraber çölü aşarak ve yol kesicilerin bulunduğu ürkütücü yerlerden geçerek malları teslim etti. Ülkesinde musibete uğrayan bu tüccar, Bağdat'a girip şehri ele geçirdiği zaman - uygun gördüğü takdirde- malları kendisine vermesini ya da bunların kendisine iade edilmesi için bir tezkere yazmasını istedi. Kendisinin şu an kaçırabildiği kadar mala sahip olduğunu ancak bunun haricinde ülkesinde ele geçiremediği çok sayıda malının bulunduğunu bildirdi. Onun bu sözlerinden hoşnut oldu. Zikrettiğimiz gibi onu serbest bıraktı ve ondan çok mal, binlerce dinar, aldı.

Aynı senenin Şevval ayında (Hz.) Ebû Bekir, (Hz.) Ömer ile diğer sahabelere ve yakınlarına küfür ve lanet edilmesini yasakladı. Ayrıca insanların onlara rahmet etmelerini ve şeriat yasalarına göre hürmet göstermelerini emretti.[727]

Badü'l-Hicre, 2. Basım, Tabat Darü'l-Fîkr el-Arabî, Mısır, 1964, s. 84-85; **Tarih İbn Haldun**, II, s. 442; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 76-77; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 178. "Ukeyl kabilesinden Karvâş b. el-Mukallid adlı emir, Musul, Kufe ve Enbâr gibi şehirlerde el-Hâkim adına hutbe okuttu. Abbâsî Halifesi el-Kâdir-Billâh bu durumu Bahâüddevle'ye bildirdi. Bunun üzerine Amîdü'l-Cüyûş'a haber göndererek Karvâş ile savaşmasını emretti ve askerlere dağıtması için yüz bin dinar gönderdi. Amîdü'l-Cüyûş, kendisine verilen emri yerine getirmek için harekete geçince Karvâş özür dileyerek hutbeyi yeniden el-Kâdir-Billâh adına okumaya başladığını bildirdi." **el-Kâmil fi't-Târîh**, VII, s. 513-514 (ç.n).

[727] el-Makrîzî dedi ki: "(***Hz.***) Ebû Bekir ile (***Hz.***) Ömer'e hakaret edenlerin dövülmelerini ve '*bu, onun küfür etmesinin cezasıdır*' şeklinde teşhir edilmelerini yasakladı. Ancak bu durum insanlar arasında ihtilafa sebep oldu. Sarayın kapısında toplananlar 'ne kimseye düşmanlık yapacak takatimiz ne de tüm bu yaşananlara karşı tahammül edecek sabrımız kaldı' şeklinde slogan attılar. Fakat onlara engel olundu ve oradan uzaklaştırıldılar. İnsanlar sloganlar atarak yollarına devam ettiler. Ardından sahabelere ve onların yakınlarına yapılanların bir daha yapılmaması için sarayda bir duyuru yapıldı. (***el-Hâkim***), yolda giderken üzerinde seleflere küfürlerin yazılı olduğu bir

[404/1013-1014]

Muharrem ayında (Temmuz/Ağustos 1013) tüm müneccimlerin ve ahkâm sahiplerinin sürgüne gönderilmelerini emretti. Bunun üzerine hepsi bir araya gelerek ona yalvarıp yakardılar. el-Hâkim, bir daha nücûm ve ahkâm ilmiyle uğraşmamaları ve fal bakmamaları için onlara yemin ve tövbe ettirdi. Gelirlerine el koymadı.[728]

Yine bu ay /B123/ tüm kadın ve erkek kölelerini Allahuteala'nın rızası için azat etti ve serbest bıraktı. Babasının ve kendisinin döneminde ellerinden alınmış olan özgürlüklerini iade etti ve istedikleri şekilde hareket etmelerine izin verdi.

Daha önce hareminde bulunan cariyeleri ve çocuklarının annelerini saraydan uzaklaştırmıştı. Kadınlara düşkün olduğu için hareminde çok sayıda cariye vardı. el-Hâkim onlar için sandıklar almış ve kadınları bu sandıklara bağlamıştı. Daha sonra bunları taşlarla ağırlaştırıp hepsini Nil Nehri'nde boğdurmuştu. Bu nedenle es-Seyyide, (el-Hâkim'in) oğlu Ebû'l-Hasen Ali ile annesinin can güvenliklerden endişe etmiş ve onları yanına almıştı. Böylece (el-Hâkim'den) uzak, (es-Seyyide'nin) sarayında yaşamlarını sürdürdüler.

---

levhaya rastladı ve bundan rahatsız oldu. Lehva sökülene kadar orada bekledi ve tek bir tane kalmayana dek tüm levhalar söküldü. Daha sonra duvarlara yazılmış olan tüm yazılar da silindi. Emirlerinin uygulanması için elinden gelen çabayı gösterdi ve bunlara riayet etmeyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını bildirdi." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 98). Bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 292; **el-Hıtat**, IV, s. 69-70.

[728] el-Makrîzî dedi ki: "el-Hâkim, nücûm ile uğraşılmasını yasakladı. Bunun üzerine bir grup müneccim ortadan kayboldu ve geri kalanlar kovuldular. Onları saklamamaları için insanlar uyarıldı. Daha sonra onların bir kısmı ortaya çıktı. Tövbe etmeleri ve nücûm ile uğraşmamaları şartıyla affedildiler." **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 100. Bkz. **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 179.

Hristiyanların tüm bu yaşananlardan rahatsız olduklarını, kendi ülkelerinde can güvenliklerinden endişe ettiklerini ve bu nedenle gizlice Rum topraklarına gitmek için merkez ve yol ashaplarına yüklü miktarda mal ödedikleri haberi el-Hâkim'e ulaştı. Aynı senenin Safer ayında Yahudilere ve Hristiyanlara; aileleriyle, mallarıyla ve yanlarına taşıyabildikleri kadar eşya alarak Rum topraklarına gitmeleri için izin verdiği ilan edildi. Ayrıca onlara kötü muamele yapılmaması, ihsanlarda bulunulması talep edilirken, onların istedikleri şekilde ve mutmain olarak yolculuk yapmalarına izin verildi. Ülkenin dört bir tarafına bu hususta mektuplar gönderdi ve emirler yerine getirildi. Şam, Mısır ve diğer yerlerdeki -dinlerini değiştirmemiş- Hristiyanlar göç ettiler. Müslüman olan çok sayıda Hristiyan, emlaklarını ve mallarını sattıktan sonra yola koyuldu. O kadar çok mal satmışlardı ki yükleri de bir hayli artmıştı. Yanlarında fazla eşya bulunmasına rağmen kötü bir muameleye maruz kalmadılar ve hatta teftiş bile edilmediler. Onlar Lazkiye, Antakya ve diğer Rum şehirlerine göç ettiler.[729]

***

Mûferrîc b. Dağfel b. el-Cerrâh, iki yıl beş ay Şam'a hükmetti. el-Hâkim, 404 senesinin Muharrem ayına kadar üzerine herhangi bir kuvvet göndermemişti. Ancak daha sonra onu karşılaması için Kutbüddevle olarak lakaplandırılan Ali b. Fellâh'ı, ülkenin her tarafından topladığı adamlardan oluşan büyük bir orduyla yolladı. Aynı şekilde Dımaşk ve sahillerdeki askerlere de haber gönderildi. Ordular iki taraftan onun üzerine yürüdüler, Mûferrîc b. Dağfel b. el-Cerrâh'ın ölümüyle sorun çözüldü. Askerler onun çocuklarının üzerine gittiler. Onlar Araplarla beraber kırsala kaçtılar. Remle ve ele geçirmiş

---

[729] **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 100.

oldukları diğer yerleri terk ettiler. Kutbüddevle Ali b. Fellâh Remle'ye girdi. Patrik Enbâ Feylusavus,[730] Beytü'l-Mukaddes'ten kaçtı. Bir süre saklandıktan sonra Kudüs'e döndü ve Kutbüddevle onu güzel bir şekilde karşıladı.[731]

***

404 senesi Rebîülevvel ayında (Eylül/Ekim 1013) el-Hâkim, Ebû'l-Kâsım Abdurrahîm b. İlyas b. Ahmed b. el-Mehdî-Billâh emîrü'l-mü'minîn'i veliaht tayin etti. Onun veliahtlığı ülkenin dört bir yanındaki minberlerde ilan edildi. İsmi sikkelere, tırazlara ve sancaklara nakşedildi. Tüm görevlilerden ve ordu mensuplarından biat aldı. Kıyafetleri, yanında bulunan eşyalar ve diğer tüm aletler taşındı ve bu şekilde giyinmesine izin verildi. Veliaht, mücevher ile süslenmiş hilafet merkebine binerken /A124/ el-Hâkim, beyaz -daha sonra siyah giymeye başladı- yünden yapılmış kumaş parçasını giyiyor ve eşeğe biniyordu. Başına mavi bir örtü ile siyah bir takke takardı ve altında demir merkeb olurdu.[732]

el-Hâkim, kadınların evde kalarak dışarı çıkmalarını, hem genç kızların hem de yaşlı kadınların sokakta dolaşmalarını ve

---

[730] Britanya nüshasında: "Savfilus".

[731] **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 100.

[732] el-Makrîzî, 404 senesinin Safer ayı olaylarında şöyle der: "Saraydaki anlaşmazlığı çözmek için herkes bir araya geldi. el-Hâkim-Biemrillâh'ın, Ebû'l-Kâsım Abdurrahîm b. İlyas b. Ebî Ali b. el-Mehdî-Billâh Ebî Muhammed Ubeydullah'ı Müslümanların veliahdı olarak atadığı ilan edildi. Ona selam vermelerini ve selam verirken 'emîrü'l-mü'minînin amcasının oğluna ve Müslümanların veliahdına selam olsun' demeleri emredildi. Ona sarayda oturacağı bir yer tahsis edildi. İskenderiye ve ülkenin diğer bölgelerinde duyurular yapıldı. Bu sicil, İfrîkıyye'ye de gönderildi ve Kayrevan ile diğer şehirlerdeki camilerde okundu. el-Hâkim'in ismiyle beraber kendisinin adı da sancaklara, sikkelere ve tıraza işlendi." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 100-101). Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 64, 74; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 288; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 260.

yüzlerinin görünmesini yasakladı. Emre uymaları için onlara sert bir uyarıda bulundu. Sadece bir yere gitmek zorunda olan cenaze yıkayıcıları, ebeler ve vefat eden kadınlar çıkabilirdi. Yolculuk nedeniyle evlerinden çıkmak zorunda kalan kadınlar, bez parçalarını havaya kaldırmak zorundalardı. Güvenilir bir sorumlu, dışarı çıkmak zorunda olan kadının göğsüne imza atıyor ve bunu şurtanın başında bulunan görevliye veriyordu. Daha sonra güvendiği bir şahsı, bulunduğu yerden çıkan kadının yanına gönderiyor ve kadını gideceği yere götürüyordu. Kadınların durumu 409 senesine (1018/1019) kadar bu şekilde devam etti.[733]

el-Hâkim, zenci hizmetlisi Ayn el-Hâdîm ile önce yakınlık kurdu fakat daha sonra öfkelenip sağ elini kesti. Ona en yüksek makamı tahsis ederek, "Kâidu'l-Kuvvâd" (Başkomutan) ve "üstatların üstadı" lakaplarını verdi. Ona bir künye vererek tüm devlet adamları ile ülkenin önde gelenlerine takdim etti. Aralarındaki yakınlık arttı. Öyle ki, kendisine bütün güzel vilayetlerde olağanüstü yetkiler verdi. Sultana ait emlaklar ile değerli iktalar verdi. Muazzam miktarda eşya gönderdi. Ancak bir süre sonra ona tekrar kızdı ve bu defa dilini kesti.[734]

---

[733] Bu konu hakkında detaylı bilgi almak için Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamalara bkz. s. 307-309, dipnot no. 7.

[734] el-Makrîzî, H. 402 senesi olaylarında şöyle der: "Rebîülâhir ayının dokuzunda Ğayn el-Hâdîm'e hilat giydirildi ve kılıçla atandı. "Kâidu'l-Kuvvâd" olarak lakaplandırıldığı ve yazışmalarda bu unvanı kullanmaları ilan edildi. Ona semerleri ve dizginleri olan on at getirildi." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 89). Ğayn el-Hâdîm hastalanınca el-Hâkim onu ziyarete gitti. Ona, yirmi beş bin dinar ile eyerleri ve dizginleri olan yirmi beş at gönderdi. Mısır, Kahire ve el-Cezire'de tüm malların ve olayların kontrol edilmesi için şurta ve hisbe teşkilatları görevlendirildi." (II, s. 91). H. 404 senesi olaylarında şöyle der: 3 Cemâziyelevvel tarihinde kâtibi el-Cerceraî'nin elinin kesilmesinden on beş gün sonra Ğayn'ın eli kesildi. Diğer eli üç yıl, bir ay önce kesilmişti ve şimdi

Kâtibi Ali b. Ahmed el-Cerceraî'nin[735] ellerini bileklerinden kesti. Ayn el-Hâdîm'e yaptığının aynısını yaparak hem dilini kesti hem de ona verdiği nimetlerin kat be kat fazlasını verdi.

Aynı şekilde kadi'l-kudât Malik b. Saîd ile yakınlık kurdu.[736] Emin'ül-ümena el-Huseyn b. Tahir[737] el-Vezzen ile de yakınlık kurdu.

Bayğas b. Sibağ et-Tabîb ile el-Mehdî'nin oğluna mensup bir gruba, merkeble dolaşırken ve yalnızken kendisine eşlik etmelerini istedi. Onlarla yakınlık kurdu, nimetler verdi ve ihsanlara bulundu. Fakat daha sonra âdeti olduğu gibi kime özel ilgi gösterip yakınlık kurup daha sonra öldürdüyse, onları da tek tek öldürdü. Bunun haricinde kendisinde bir çıban çıkıp

---

her iki eli de kesilmiş oldu. Daha sonra el-Hâkim, kendisine binlerce altın, sepetler dolusu elbise gönderdi ve tedavi edilmesini emretti." (II, s. 102). Onun hakkında bilgi için bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 63, 65; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 259; el-Makrîzî, **Hıtat**, IV, s. 72; İbn Dokmak, **el-İntisâr li-Vâsıtati İkdi'l-Emsâr**, s. 115.

[735] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 208: "Muhammed b. Ahmed el-Cercanî". Şu kaynaklardan doğrulanmıştır: **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 101 vd; **el-Mağrib**, s. 63; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 313, 322, 339, 342, 344, 345, 346, 347, 349, 354, 355, 356, 357; **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 35; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 525; **Vefeyâtü'l-A'yân**, III, s. 407, 408; el-Kindî, **el-Vülât ve'l-Kudât**, s. 497, 499; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XVII, s. 582-583, n. 388; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 73, 75, 80, 83, 84; **el-İber**, III, s. 163; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 61; **Târihî Dımaşk** (el yazması), V, s. 434; **Bugyetü't-Taleb** (el yazması), VII, s. 64.

[736] Onun hakkında bilgi için bkz. **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 277, 283, 289, 325; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 71, 87, 89, 91, 106; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 366.

[737] Doğu edisyonu, s. 208: "Zahir". Şu kaynaklardan doğrulanmıştır: **el-İşarâ**, s. 29; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 286, 289: "el-Hasen b. Tahir"; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 44, 94, 95, 97, 106, 108; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 65, 74, 312, 355; **el-Hıtat**, II, s. 287.

acı çekene kadar, devletin üst düzey yöneticilerini, kuvvet komutanlarını, kâtipleri, kendisi için üzengi üretenleri -ve sayması uzun sürecek kadar çok insanı- öldürdü. Hastalığı nedeniyle cerrahlardan oluşan doktorları topladı. Doktorla ona cerrahi bir müdahalede bulundular. İşlem esnasında bir şey fışkırdı ve az da olsa ağrıları hafifledi. Hastalığının henüz başındayken ona ilaç tedavisi uygulayan cerraha sinirlendi ve öldürdü. Vaktiyle kendisine hizmet etmiş doktorları da öldürdü.

Bir gece, et pişirip satan bir adamın dükkânına girip eline bir satır aldı. Dükkânın yakınlarındaki Mısır es-Sûfle şurtasının kapısının orda duran talihsiz süvarilerinden birini öldürüp yoluna devam etti. Öldürülen süvari sabaha kadar yerinde kaldı. O gece kimse cesedi bulunduğu yerden kaldırmaya cesaret edemedi. el-Hâkim, onun için çok güzel bir kefen ve güzel kokular gönderdi. Cenazenin yıkanmasını, tahnit edilmesini, kefenlenmesini ve ardından defnedilmesini emretti. Ona rahmet okudu ve kabrinin üzerine bir kubbe inşa ettirdi.

[405/1014-1015]

Malik b. Said'i öldürdükten sonra Ahmed b. Muhammed b. Abdullah'ı[738] kadi'l-kudât olarak atadı (Şevval ayının bitimine dokuz gün kala/Nisan 1015).[739] el-Hâkim, /B124/ bir grup Mı-

---

[738] O, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ebî'l-Avvâm.

[739] el-Makrîzî H. 405 senesi olaylarında Kadı Malik b. Said'in öldürülmesini şöyle anlatır: "16 Rebîülâhir cumartesi günü gece vakti tören için el-Cûbbâ'ya gitti ve insanlar da ona eşlik ettiler. Onların arasında kadi'l-kudât Malik b. Said de bulunuyordu. el-Hâkim'e doğru yaklaştığı vakit el-Hâkim ondan yüz çevirip geri çekildi. Gadi denilen Saklebî bir perdeci, onu alarak saraya götürdü ve yere fırlattı. el-Hâkim onu gördü ve gizlenmesini emretti. Adamın cesedi bulunduğu yere, kıyafetleriyle ve ayakkabılarıyla gömüldü.

sırlı ile karşılaştı. Kendileri için adalet istediler. el-Hâkim onların talebini kabul etti. Onlar gibi başka insanlarla da karşılaştı ve aynı talepte bulundular. el-Hâkim onların da isteklerini kabul etti ve bin iki yüzden fazla insana adalet dağıttı. Fakat kadi'l-kudât Ahmed b. Muhammed, onların çoğunun bunu hak etmediğini, onların şahadetlerine güven olamayacağını söyledi. Bu nedenle el-Hâkim onların yanına giderek söylemlerinin doğruluğunu öğrenmesini ve bu şekilde onlar hakkında bir kanıya varmasını istedi. Daha sonra onların yerine -bir öncekinden daha fazla sayıda- güvenilir başka insanlara adalet dağıttı.

Emin'ül-ümena el-Huseyn b. Tahir'i öldürdükten sonra devlet işlerini yürütme görevine el-Huseyn[740] ile Ebû Seyyid'in[741] oğlu Abdurrahim'i[742] getirdi (13 Şaban gecesi, cumartesi günü). Fakat iki aylık görev sürelerinin ardından Şevval ayı ortasında (perşembe günü) her ikisini de öldürdü.[743]

Onun görevi yirmi yıl sürmüştü… Onun öldürülmesinin sebebi, iktidar konusunda es-Seyyide ile işbirliği yapması ve onu kollayıp gözetmekle itham edilmesiydi. el-Hâkim bu duruma çok öfkelenmişti…" (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 106-107). Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 366; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 289.

740 **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 355; **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 30; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 289: "el-Hasen". Doğrulanan bilgi, **İtti'âzü'l-Hunefâ** ile uyuşmaktadır (II, s. 108).

741 Asıl ve Doğu edisyonu, s. 209: "Said". Şu kaynaklardan doğruladık: **el-İşarâ**; **İtti'âzü'l-Hunefâ**; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**.

742 Abdurrahim ismi şu kaynaklarla uyuşmaktadır: **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 108, 109; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 289. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 355: "Abdurrahman".

743 el-Makrîzî dedi ki: "Onların görevi 92 gün sürmüştü" (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 109). **el-Mağrib**, s. 355 ve **el-İşarâ**, s. 30: "62 gün sonra el-Hâkim ikisini öldürdü".

el-Hâkim, 1 Zilkade cumartesi günü (23 Nisan 1015) el-Fadl b. Cafer b. el-Furât'ı devlet ve hazine yönetimine atadı. Fakat beş gün görev yaptıktan sonra onu öldürdü.[744] Bu makam dört ay boyunca boş kaldı. Divan sahipleri taleplerini dile getirmek üzere huzuruna çıkmaları için ondan izin alıyorlar, o da uygun gördüğü şekilde emirler veriyordu.

[406/1015-1016]

Safer ayının bitimine iki gece kala, perşembe günü (17 Ağustos 1015) veliaht Abdurrahim İbn İlyas'ı bu göreve getirdi ve Şam'a gidene kadar görevinde kaldı.[745]

el-Hâkim, taraftarlarından biat aldığı meclisin kapısını kapattı. O, her hafta bu mecliste onlara ilmi bilgilerini sunardı. Bu meclis bir süre kapalı kaldı. Daha sonra Hetkin746 ed-Dayf'ı "dâi'd-duât" olarak lakaplandırdı ve meclis işlerini yürütmekle görevlendirdi. Tüm kararlar buradan alınmaya başlandı. Daha sonra lakabına 'es-sadîku'l-emin'i ekleyen el-Hâkim tüm görevlilere, emirlere, komutanlara ve kâtiplerin birçoğuna lakaplar verdi.

***

---

[744] Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 110; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 66, 355; **el-İşarâ**, s. 30; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 290.

[745] O, el-Hâkim'in amcasının oğlu Ebû'l-Kasım Abdürrahim b. İlyas b. Ahmed'tir. 404 senesinde onu veliaht olarak tayin etti. 409 senesinde ise Dımaşk valiliğine atadı. el-Makrîzî dedi ki: "Sittülmülk, 411 senesinde onun öldürülmesini emretti." İbn Devâdâri dedi ki: "O, 412 senesinde intihar etti." (s. 315). Bkz. **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 59, 64, 74; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 114; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 69-70.

[746] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 209: "Hetkin", "ح" ile. **İtti'âzü'l-Hunefâ**'dan (II, s. 46,60, ? 119) düzeltilmiştir. O, **Uyûnü'l-Ahbâr**'da geçtiği (s. 283) gibi "Ahtekin". **en-Nücûmü'z-Zâhire**'de ise ispat ettiğimiz şekildedir: "Hetkin" (IV, s. 222).

İbn Hâmdân'ın gulamı Lü'lü ile oğlu Mansûr, Ebû'l-Fadâîl b. Sadüddevle b. Hâmdân'ın ölümünden sonra Halep yönetimini ele geçirdiler. Mansûr b. Lü'lü, Ebû'l-Fadâîl'in iki oğlunu muhasara altına aldı. Halep'ten çıkmak için fidye ödeyene kadar bu şiddetli kuşatma devam etti ve ardından el-Hâkim'in yanına gitmek üzere yola koyuldular.

Ebû'l-Heycâ b. Sadüddevle, kadın kıyafeti giyerek Halep'ten kaçtı ve Rum İmparatoru Basileios'a iltica etti.[747]

[399/1008-1009 Senesine Geri Dönüş]

Bu yılın Muharrem ayında Lü'lü öldü[748] ve emirliğe oğlu Murtadüddevle Ebû Nasr Mansûr b. Lü'lü'nün geçmesine karar verildi. Ancak Halep halkının büyük bir kısmı ve Halep işlerine bakan Beni Kilâb emirleri ondan nefret ediyor, onun yerine Ebû'l-Heycâ'nın bu makama geçmesini istiyorlardı. Diyarbakır'ın sahibi Mümehheddevle olarak lakaplandırılan eniştesi magistratus Ebû Mansûr Ahmed b. Mervan, (Neda el-Kürdî'nin kız kardeşinin oğlu) Rum topraklarından çıkarak Halep'e gitmesi için ona yardım etti. İmparatordan Ebû'l-Heycâ'yı serbest bırakmasını isteyerek emirliği geri alması için ona yardım edeceğini, bunun için adamlarına ve mallarına ihtiyaç olmadığını bildirdi. Bunun üzerine imparator, Ebû'l-Heycâ'yı serbest bırakarak istediği şekilde hareket etmesine

---

[747] İbnü'l Adîm dedi ki: "Ebî'l-Heycâ, Lü'lü ile oğlu Murtadüddevle'den korktu. Bu konuyu Murtadüddevle'nin Malkuna olarak bilinen Hristiyan bezzazı (***manifaturacı***) ile görüştü ve bu adam onu Halep'ten kaçırttı. Rum imparatoruna iltica etti ve imparator onu macistrus (magistratus) olarak lakaplandırdı." (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 198-199). Bkz. **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 41; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 118.

[748] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 197; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 36; **Vefeyâtü'l-A'yân**, I, s. 228; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 221; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 324.

izin verdi. (Ebû'l-Heycâ) Meyyâfârikîn'e gitti. (Mümehheddevle), İbn Mervan'ı[749] yüz kadar atlı ile beraberinde gönderdi. Ardından el-Cezire'ye gitti. Beni Kilâb emirlerinden bir grup onu karşıladı ve hedefine ulaşıncaya kadar kendisine yardımcı olacaklarına dair güvence verdiler. Bu durum Mansûr b. Lü'lü'yü korkuttu. Beni Kilâb ile bir anlaşma yaptı. Anlaşmaya göre onlara çok miktarda ikta verecek, onları şehrin dışında bulunan bölgelerde ve köylerde yönetime ortak edecekti. Mağribîlerden yardım isteyerek, bir an evvel harekete geçmelerini ve bunun karşılığında Halep Kalesi'ni teslim edeceğini söyledi. Bunun üzerine o sıralarda Trablus'u ve oradaki kaleleri yönetmekle görevli olan Trablus kadısı Ali b. Abdülvahid b. Haydarâ, büyük bir orduyla süratle yanına gitti. Halep'e vardığı zaman Ebû'l-Heycâ, Halep önlerine ulaşmıştı. Mansur b. Lü'lü, onu kaleye çıkarttı. el-Hâkim'e göndermek üzere kuşun kanadına bir mektup yazdı. Ali b. Haydarâ, Ebû'l-Heycâ ile beraberinde bulunanları karşılamak için süratle hareket etti. Kendisi onlara ulaşmaya çalışırken onlar da birlikte yemeğe oturmaya karar verdiler. Mansûr b. Lü'lü ile gizlice anlaşan Beni Kilâb mensuplarının oradan ayrılması üzerine Ebû'l-Heycâ kaçtı. Çadırları yağmalandı ve beraberinde bulunan bütün mallar alındı. (Ebû'l Heycâ) Malatya kırsalına geri döndü. İmparator Basileios'a haber göndererek huzuruna çıkmak için izin istedi fakat imparator isteğini kabul etmeyerek ona sırt çevirdi. Ayrıca onu şehrinden çıkarmaya karar verdi. İbn Lü'lü ile temasa geçen Ebû'l-Heycâ, ondan arabulucuk yapmasını talep etti. O, Müslümanların bir araya gelerek kendisine zarar vermemeleri için tüm Müslüman topraklarını ele geçireceğini

---

[749] İbn Mervan, Mümehheddevle ve kardeşi hakkında bkz. **Tarihü'l Meyyafarikîn**, s. 91-92.

söyledi. Bunun üzerine imparator, Ebû'l-Heycâ'nın Konstantiniyye'ye geri dönmesine izin verdi. Ona ihsanlarda bulunup nimetler verdi ve ölene kadar orada kaldı.[750]

[402/1011-1012]

Ancak İbn Lü'lü, Ali b. Abdülvahid b. Haydarâ'yı Halep'ten uzaklaştırdı. İbn Haydarâ adamlarıyla Trablus'a döndü. Beni Kilâb mensupları, (Mansûr b.) Lül'ü'den yardım istediler.[751]

---

[750] İbnû'l-Adîm dedi ki (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 199-200): "Mansûr'un zulmü ve baskısı artınca, Halep'te yaşayan halk ve Beni Kilâb, Ebî'l-Heycâ b. Sadüddevle'ye rağbet etmeye başladılar. Eniştesi Mümehheddevle b. Mervan'a mektup yazdılar ve Rum İmparatoru Basil'e haber göndererek onu kendilerine göndermesini talep etmesini istediler. Bunun üzerine imparatora mektup göndererek Halep'i ele geçirmesi için Ebî'l-Heycâ'yı göndermesini istedi ve bunun için asker ve mal göndermesine gerek olmadığını bildirdi. Bunun üzerine İmparator Basil, Ebî'l-Heycâ'nın gitmesine izin verdi. Meyyâfârikîn'de bulunan eniştesinin yanına ulaştı. Yüz asker ile hazinesini de onunla beraber gönderdi ve kendisine katılmaları için Beni Kilâb'a mektup yolladı. 400 senesinde Halep'i ele geçirmek üzere yola çıkması Mansûr'u korkuttu. Onun gücünü zayıflatmak amacıyla Beni Kilâb ile barış yaparak onları Ebî'l-Heycâ'dan uzaklaştırmak istedi. Onlarla yazışarak kendilerine çok değerli iktalar vereceğini vaat etti ve onları Halep kırsalının yönetimine ortak edeceğine söz verdi. Murtadüddevle, el-Hâkim'den yardım istedi ancak kendisini Halep valisi olarak ataması şartını koydu. Bunun üzerine el-Hâkim, Trablus kadısı Ali b. Abdülvahid b. Haydarâ ile beraber Trablus ordusunu gönderdi. Ayrıca Trablus valisi olan komutan Ebî Saâde'yi de büyük bir orduyla gönderdi ve en-Nûkra'da karşılaştılar. Murtadüddevle'nin vaatleri üzerine Araplar, Ebî'l-Heycâ'ı terk ettiler. Bunun üzerine Ebî'l-Heycâ Rum topraklarına kaçtı. Çadırları ve orada bulunan eşyaları yağmalandı. Daha sonra Konstantiniyye'ye girdi ve ölene kadar orada kaldı."
et-Tehemî'nin, (İbn Haydarâ'nın) Halep'e çıkışını anlatan kasidesi için bkz. s. 317, dipnot no.1.

[751] "Helep'in kuzeyindeki Azez (İzaz) Kalesi'nde Murtadüddevle'nin bir gulamı bulunuyordu. Ancak o, Ebî'l-Heycâ'nın tarafında olmakla suçlanıyordu. Bu nedenle Murtadüddevle kaleyi terk etmesini istedi. Ancak gulamı

(İbn Lü'lü) de kendilerine ikta vereceğini ve ihsanlarda bulunacağını bildirdi. Fakat daha sonra ondan uzaklaştılar ve Halep şehrine saldırdılar. İbn Lü'lü ile savaştılar ve onu şiddetli bir muhasara altına aldılar. Onlara karşı direnmekte aciz kalan (İbn Lü'lü), sorunu beraber halletmek istiyormuş gibi bir tavır takındı. Ziyafet ve ikta vermek amacıyla Beni Kilâb emirlerini ve önde gelenlerini davet etti. Bu davet üzerine aralarında Beni Kilâb emirlerinin, reislerinin ve savaşçılarının bulunduğu yaklaşık yedi yüz kişi onun yanına gitti. Onlara bir yemek sofrasının hazırlanmasını emretti. Kendi dairesinde toplandıkları vakit, durumlarını düzeltmesini ve kendilerine görev vermesini istediler. Ancak İbn Lü'lü onların hepsini ele geçirerek kılıçla öldürülmelerini emretti, bir kısmı öldürüldü. Emirleri kaleye götürerek onları prangalara vurdurdu ve hepsini ayrı yerlerde hapsetti. Geri kalanları hapishanelere attırdı. Bu olay 402 senesi, Zilkade ayının bitimine iki gece kala, cumartesi günü (Haziran 1012) gerçekleşmişti.[752]

---

onun isteğini kabul etmedi ve ondan kokmaya başladı. Murtadüddevle isteğini yerine getirmesi için baskısını arttırınca gulam, kaleyi Trablus kadısı İbn Haydarâ'dan başkasına teslim etmeyeceğini bildirdi. İbn Haydarâ Halep'te iken kaleye gitti ve kaleyi gulamdan teslim aldı. Daha sonra kaleyi Murtadüddevle'ye teslim etti. el-Hâkim'e mektup yazarak durumu bildirdi. Daha sonra Murtadüddevle'nin yanına döndü ve Halep'e Fâtımî valisi olarak atandıktan sonra halifeye vaat ettiği ödemeleri yapmasını istedi. Fakat Murtadüddevle onun talebini reddetti ve vaadini yerine getirmedi. İbn Haydarâ, halifenin talebini yerine getiremeden Trablus'a dönmek zorunda kaldı. el-Hâkim, Azez Kalesi'ni Murtadüddevle'ye teslim ettiği için ona çok kızdı ve Trablus'a bir komutan ve görevliler gönderdi. Onlar da İbn Haydarâ'nın başını kestiler ve 401 senesi Zilhicce ayında Mısır'a götürdüler." (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 200; **Târihû'l-İslam**, XXI, s. 10; **el-İber**, III, s. 75; **Mir'âtü'l-Cenân**, III, s. 3).

[752] Salih b. Mirdâs ile Beni Kilâb mensuplarının, İbn Lü'lü tarafından ele geçirilişini İbnü'l-Esîr şöyle anlatır: "Sadüddevle b. Hâmdân'ın azatlı kölesi

[403/1012-1013]

Halep kırsalındaki Araplar korkularından evlerinden kaçtılar. Ele geçirilen Araplar iki sene hapiste kaldılar. İbn Lü'lü, onların önde gelenlerinden bir grubu öldürdü. Büyük bir kısmı, yaşadıkları sıkıntı ve çektikleri zorluklar nedeniyle öldüler. (İbn Lü'lü), 403 senesinin Şevval ayında onların bir kısmını serbest bıraktı.

[405/1014-1015]

Emirlerin hapsedildiği kalede Salih b. Mirdâs da bulunuyordu. Mansûr b. Lü'lü, sarhoş olduğu çoğu zaman ona hakaret ediyor ve cesaretinden dolayı onu boğmak istiyordu. (Bu nedenle hapishaneden kaçmak isteyen) Salih b. Mirdâs, bulunduğu hapishanenin duvarından bir taş söktü. /B125/ Kaçabilecek bir delik açana kadar taş sökmeye devam etti. Ayağındaki prangalardan birini söktü. Diğer prangayı çıkarmak onu zorladı fakat onu da ortadan ikiye bölerek çözmeyi başardı. 1 Muharrem 405 Cuma gecesi (2 Temmuz 1014) hapisten kaçtı ve kendini kalenin dışında buldu. Yoluna devam etti ve sabahleyin Ceyşen Dağı'ndaki bir mağarada gizlendi. Kaçışının ardından onu bulmak için geniş çaplı bir arama başlatıldıysa da herhangi bir ize rastlanılmadı. el-Halebe'deki ailesinin yanına giderek aşiretiyle bir araya geldi. Onun kurtulması, ailenin gücüne güç kattı.[753]

---

olan İbn Lü'lü, Sadüddevle'nin oğluna karşı üstün gelerek Halep şehrini ele geçirdi ve el-Hâkim adına hutbe okuttu. Buna karşılık el-Hâkim kendisine 'Murtazaddevle' lakabını verdi. Fakat bir süre sonra araları açıldı. İbn Mirdâs ile Beni Kilâb, Halep'e göz diktiler. Toplanan 500 kadar süvari Halep'e girdi. Bunun üzerine İbn Lü'lü şehrin kapılarının kapatılmasını ve içeri girenlerin yakalanmasını emretti. Onlardan 120 kişi yakalandı ve içlerinde Salih b. Mirdâs da bulunuyordu." **el-Kâmil fi't-Târîh**, VII, s. 517-518 (ç.n).

[753] İbnü'l-Adîm dedi ki: "Salih b. Mirdâs hapisteyken Murtadüddevle onun yanına gitti ve eşi Tûrud'u boşamaya zorladı. Onun eşi, dönemin en güzel

Kaçışından altı gün sonra İbn Lü'lü'nün bir gulamı esir alındı. İbn Lü'lü, onu yakalamakla görevlendirdiği gün Salih'in kılıcını ona vermişti. Fakat Salih kılıcını geri aldı. Beni Kilâb aşiretinin tamamı Salih'in etrafında toplanıp itaatine girdiler. Ardından Halep yakınlarındaki el-Hilal'e indi. 5 Safer perşembe günü İbn Lü'lü ile çatıştı. İbn Lü'lü'nün bazı adamları, bir gulamla beraber kendisinden ayrıldılar. Araplar tuzağa düşürüldü, el-Hilal'de bulunan birçok ağırlık yağmalandı. Erkek, kadın ve çocuklardan oluşan elli kişi esir alındı. Aynı gün Halep'e döndüğünde bu yaptığıyla gururlanan İbn Lü'lü, ordusunu topladı. es-Suvka, el-Evbeş, Hristiyan ve Yahudilerden bir grubu, Salih ile savaşmak için kendisiyle beraber Tel Hasâd'a[754] gitmeye zorladı. 12 Safer perşembe gecesi yola çıktı. Kardeşleri Ebû'l-Ceyş, Ebû Salim ve İbn Lü'lü'nün çocukları da onunla beraber gitmişlerdi. Sabah vakti Araplarla karşılaştı

---

kadınları arasında yer alıyordu. Daha sonra onu boşadı ve Mansûr onunla evlendi. Bu kadın, onun oğlu Atyâ'nın annesidir. el-Halebe taraflarında, Bab el-Cînân'ın dışında bulunan Meşhed Tûrud, adını ondan almıştır. Oğlu Atyâ burada defnedildi. Hapisteki mahkûmların çoğu sıkıntı, işkence, kıtlık ve açlık yüzünden öldüler. Murtadüddevle içki içtiği bazı zamanlarda, uzun dilli ve cesur Salih'in öldürülmesini teşvik ediyordu. Bu haber Salih'e ulaşınca can güvenliğinden endişe etti. Bu durumdan kurtulmak onun için zor olmuştu. Yemeğinin içerisinde kesici bir alet ulaşana kadar tedirginlik içerisinde kalmaya devam etti. (***Kesici aleti aldıktan sonra***) ayaklarındaki prangalardan birini kesmeye çalıştı ve sökmeyi başardı. Diğer prangayı sökmesi biraz zor olsa da onu da söktü. Hapishanede bir delik açarak gece vakti oradan kaçtı ve kalenin tepesine ulaşmayı başardı. 1 Muharrem 405 Cuma gecesi hapishaneden sağ salim kaçmayı başardı. Cevşen Dağı'nda bulunan bir mağarada gizlendi. Sabahleyin onu yakalamak amacıyla büyük bir arama başlatıldı fakat hiçbir iz bulunamadı. Daha sonra el-Hille'ye ulaştı ve Beni Kilâb ona katıldı. Onun kurtulmasıyla güçleri artmış oldu." (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 202-203). Bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 228 (H. 402 Senesi Olayları).

[754] Büyük ihtimalle Cebrîn köyü yakınlarında ve günümüzde "Tel Hâsîl" olarak adlandırılan yerdir. (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 203, dipnot no. 4).

ve perşembe günü çatışma çıktı. Daha sonra kardeşleri ve beraberlerindeki bir grup kaçtı. Helep'e bir an evvel girebilmek için süratle hareket ettiler. Geri kalanlar kaçtılar ancak daha sonra kılıçtan geçirildiler. Bin kişi öldürüldü. Mansûr b. Lü'lü, Salim b. Müstefed ile önde gelen bir grup komutan ve gulam esir alındı. Salih'in hapisten kaçışıyla İbn Lü'lü'yü esir alması arasında kırk bir gün vardı.

Ebû'l-Ceyş b. Lü'lü ile Salih arasında, kardeşi Mansûr'un durumuyla ilgili sık sık yazışmalar oldu. Yapılan anlaşmaya göre; Salih'e elli bin dinar ve yüz yirmi Halep rıtlı değerli gümüş ve beş yüz parça elbise verecek. Hapishanede bulunan tüm tutuklular serbest bırakılacak ve ele geçirdiği Beni Kilâb üyeleri ile ailelerini serbest bırakacak, Mansûr b. Lü'lü'nün daha önce ele geçirdiği ve evlendiği Beni Kilâb'a mensup iki kadını serbest bırakacak, Mansur b. Lü'lü, Salih'e bir istisna göstererek onu kızı ile evlendirecek, Halep topraklarının yarısını kendisine ve Beni Kilâb'a ikta olarak verecek ve Salih'in izni olmadan kimse hareket edemeyecekti. Yapılan anlaşmanın ardından Salih onu serbest bıraktı. 405 senesi, Safer ayının bitimine yedi gün kala, cumartesi günü (Ağustos 1014) Mansûr b. Lü'lü Halep'e girdi ve emirliğine geri döndü. Onunla yaptığı anlaşma gereğince elindeki esir Arapları birer birer sattı. Ancak İbn Lü'lü, Halep'i geri aldıktan sonra yaptığı anlaşmaya sadık kalmadı. Esir alınan Arapları serbest bırakmayan İbn Lü'lü, Halep topraklarının yarısını Salih ile Beni Kilâb'a vermedi ve kızını da Salih ile evlendirmedi. Bunun üzerine Salih onunla savaşmaya geri döndü. Halep halkını muhasara altına alarak /A126/ erzak ve diğer şeylerin şehre girmesine engel oldu.[755]

---

[755] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 203-207. Ayrıca bkz. **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 228-229; **Nihâyetü'l-Ereb** (el yazması), XXVIII, s. 277.

İbn Lü'lü, şehrin dışında yapılacak savaşta kendisine yardım etmesi için İmparator Basileios'tan asker istedi. Bunun üzerine imparator, bin Ermeni askerini gönderdi. Askerlerin gelişiyle İbn Lü'lü, Araplarla yapacağı savaşta üstünlüğü ele geçirmiş oldu. Bu nedenle Salih imparatora mektup yazarak ona itaat ettiğini ancak İbn Lülü'ye karşı zafer kazanmasına rağmen kendisine tekrar sadakatsizlik ettiğini bildirdi. Salih'in İbn Lü'lü hakkında söylediklerini onaylayan imparator, ona haber gönderdi ve yardım için gönderdiği askerleri geri çağırdı. Ayrıca Salih ile yapmış olduğu anlaşmaya sadık kalmasını istedi. İmparatorun bu tutumu İbn Lü'lü'nün otoritesini azaltırken Salih'in gücünü arttırmıştı. Ona olan bağlılığını bildirmek üzere oğlunu imparatorun huzuruna gönderdi. Hal böyle olunca İbn Lü'lü, Salih'e karşı direnmekten çekindi. Salih'e karşı kendisini koruma altına almak ve oradan kaçmak amacıyla yanındakilerle birlikte kalede ikamet eden -kale sahibi- Feth'in yanına gitti ve oraya sığındı. Feth, kaleden çıkmasına yardım edeceğini ve oranın yönetimini başkasına devredeceğine söz verdi.

[406/1015-1016]

Feth onun niyetini öğrenince korktu. Kendisine öfke duyulmasından, onunla beraber kalede ikamet eden güvendiği kişilerin ve adamlarının Ali İbn Lü'lü ile birlikte hareket ederek kendisine karşı isyan etmelerinden endişelendi. Recep ayının bitimine altı gün kala, cumartesi gecesinin sabahında (Ocak 1016) kalenin tepesinde davullar çalındı. el-Hâkim ile Salih'in şiarıyla şöyle dediler: "Hâkim ya mansur, Salih ya mansur." Salih'in kaleyi ele geçirerek şehri aldığını zanneden Mansûr b. Lü'lü, İmparator Basileios'un yanına iltica etmek üzere kardeşleri, çocukları ve beraberindeki gulamlarla birlikte Halep'ten

ayrılıp Rum topraklarına kaçtı. İbn Lü'lü ile kardeşlerinin daireleri Halep sakinleri tarafından yağmalandı. Bu arada bazı Hristiyan ve Yahudilerin daireleri de yağmalandı. Recep ayının bitimine beş gün kala, perşembe günü İbn Lü'lü ve beraberindekiler Antakya'ya girdiler.

Feth, Halep'i ele geçirdi, gücünü arttırmak için Efâmiye valisi Ali b. Ahmed ed-Dayf'ı, adamlarıyla beraber Halep'e davet etti. Onun isteğini çabucak kabul eden vali, Halep'e ulaştı ve İbn Lülü'nün şehirde bulunan dairesine indi. Bu şekilde Feth, kaledeki görevinde kaldı. İbn Lü'lü ile kardeşlerinin ailelerini ve onun çocuklarını Halep'ten çıkardı, Antakya'da bulunan İbn Lü'lü'ye göndermesi için onları Salih'e teslim etti. Daha sonra el-Hille'ye götürüldüler. (Salih), Mansûr b. Lü'lü'nün kendisiyle evlendireceği sözünü verdiği kızını aldı, diğerlerini geri gönderdi. Ayrıca daha önceden İbn Lü'lü'nün kendisine vermeyi vaat ettiği tüm yerleri ve köyleri teslim aldı.

İmparator, Antakya kutbanına (katepano) bir mektup gönderdi. Mansûr b. Lü'lü'yü güzel bir şekilde karşılamasını, ona saygı göstermesini, Halep emiri iken olduğu gibi kendisini gözetmesini ve cömert davranmaya devam etmesini emretti. Hem kendisine hem de mensuplarına yüklü miktarda maaş verildi. Onun yanında yer almak isteyen tüm gulamlarına, adamlarına ve diğer Müslüman askerlere izin vermesini emretti. Ayrıca hepsi onun hizmetinde olacaktı. Gelen emir üzerine kendisine yedi yüz gulam ve süvarinin yanı sıra /B126/ rızıklar ve imparatorun mallarından maaş verildi.

İmparator, sahip olduğu topraklardan Şam bölgesi ile Mısır'a seyahat edilmesini ve hatta ticaret yapılmasını yasakladı. Salih b. Mirdâs ise kendi adamlarının ticaret yapabilmesi için izin istedi. İmparator sadece Salih'in adamlarına izin verdi. İmparator, İbn Lü'lü'nün çocukları Ebû'l-Ceyş, Ebû Salim ile

Mansûr b. Lü'lü'nün çocukları Ebû'l-Ğanaîm ve Ebû'l-Bereket'i yanına davet etti ve onlara rütbeler verdi. Onları güzel vilayetlere vali olarak atadı ve onun yanına geri gönderdi. Antakya'da bulunan bir araziyi ona tahsis etti. Bunun haricinde şehrin dışında yer alan, Seh el-Ablûn[756] olarak bilinen bölgeyi de ona verdi. Orada bir kale inşa ettirdi ve Halep işlerinde kendisine yardımcı olması için oraya taşındı. Bu sıralarda imparator, Antakya'da bir kale inşa edilmesini emretti.

Efâmiye valisi Ali b. Ahmed ed-Dayf, Halep'te bir miktar Mağribî askerine sahip olduktan sonra onun peşine düştü ve kalenin sahibi Feth'ten mal alarak onlara nafaka olarak dağıttı.

Hamdânîler ile Mağribîler, Salih b. Mirdâs'ı el-Hille'ye çıkarmak için anlaşmaya vardılar.[757] Araplara orayı yağmalamalarını helal kıldı, ağırlıkları ele geçirildi. Bunun ardından Salih, onlara mektup göndererek sözlerini dinleyeceğini ve itaat edeceğini bildirdi. Kınnesrin'e gitmek isteyen Araplar yola koyuldular ancak Mağribîler, devenin üzerindeki tahtırevanda bulunan haremi ele geçirmek için harekete geçtiler. Uzun bir süre kuşatıldılar ve kırsaldaki insanlar, Mağribîlere karşı galip geldiler. Önde gelen bir grup Mağribliyi öldürdüler. Böylece hem kırsaldaki heveslerinden hem de kendilerine vaat edilen şeylerden mahrum kaldılar.

el-Hâkim, Feth'i "Mübârek ed-Devle",[758] Ali b. Ahmed ed-Dayf'ı "Sedid üd-Devle",[759] Salih b. Mirdâs'ı "Esedüddevle"[760] olarak lakaplandırdı. Halep'i ve kaleyi kendisine teslim etmesi

---

[756] S nüshasında: "Şeyh el-Aslû". **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 210: "Şeyh Leylûn".
[757] Bkz. **Târîhu'l-Antâkî**, s. 324, dipnot no. 8.
[758] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 214: "Onu, "Mübârek ed-Devle ve Saîdihâ" olarak lakaplandırdı".
[759] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 214.
[760] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 214.

karşılığında Sur, Sayda ve Beyrut'u ölünceye kadar Feth'e ikta edecek ve kalede kendisine ait olan her şeyi verecekti. Feth, bu teklifi kabul etti. Ancak Salih ona mektup yazarak kalede kalmasını, kendisinin ise Halep dışında kalarak Mağribîleri Halep'ten çıkarmayı ve her kim orayı ele geçirmeye kalkarsa birlikte hareket etmeyi teklif etti. Bunun üzerine Feth, harekete geçti. Fakat bunu duyan Halep halkı kalenin altında toplanarak: "Bizler sadece Mağribîleri istiyoruz ve badiyede (kırsalda) kalmaya razı değiliz" dediler. Akabinde fitne çıktı. Sedid üd-Devle ed-Dayf, Salih b. Mirdâs'a karşı güçlenmek için el-Hâkim'den asker talep etti. Bunun üzerine Şam'da bulunan bütün valiler askerleriyle geldiler. Gelenler arasında Hassen b. el-Mûferrec el-Cerrâh ile Araplardan oluşan aşireti et-Tâîyin ve Beni Kilâb emiri Sinan b. Süleyman ve aşireti de bulunuyordu. Halep dışına indiler. Feth'e gönderdiği mektubunda kendisine güvence veren el-Hâkim, ihsanlarda bulunmayı ve nimetler vermeyi vaat ediyordu. Lakabına, Mübârek ed-Devle ve Saâdedha ifadesini ekleyerek şanını arttırdı. Daha sonra adamları yanına giderek kaleyi teslim etmesini söylediler. Nihayetinde kaleden inmeyi kabul etti. Kaleyi Sedid üd-Devle Ali b. Ahmed ed-Dayf'a teslim etti ve taşıyabildiği kadar değerli malları, altın gümüş ve buna benzer eşya ve silahları kaleden aldı. Askerlerinin hepsi onunla beraber gitti. Sur'a geri döndü[761] ve el-Hâkim'in oğlu ez-Zâhir'in dönemine kadar orada kaldı. Getirdiği mallarla uzun süre orada kaldı ancak daha sonra malları elinden alındı. Bundan rahatsız olduğu için isyan etti. Elindeki malları tek tek sattı. Askerlere nafaka olarak verilmek üzere, elindeki değerli mallar bir bir alındı.

---

[761] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 215-216.

/A127/ Beytü'l-Mukaddes vilayetine nakledildi[762] ve Sur, Sayda, Beyrut şehirleri elinden alındı. Orada kısa bir süre kaldıktan sonra azledilerek Sur'a geri gönderildi ve fakir olarak öldü.

[407/1016-1017]

Feth'in oradan ayrılmasının ardından el-Hâkim, Vahîd'in gulamı Azîzüddevle Fatîk'i oraya atadı.[763] Ona "emîrü'l-ümerâ" lakabını verdi. 1 Ramazan 407 Pazar günü (1 Şubat 1017) Halep'e girdi. Sedid üd-Devle ed-Dayf oradan ayrıldı.[764]

Mağribîler, Deyr Siman[765] el-Halebî'ye iki defa saldırdılar. Orada bulunan ruhbanları ve Hristiyanları esir aldılar, öldürdüler.[766]

Azîzüddevle ile Salih İbn Mirdâs arasında anlaşmazlık çıktı. Azîzüddevle, İmparator Basileios'a mektup göndererek kendisine itaat edeceğini ve bağlı kalacağını bildirdi. Bunun üzerine onun ve civardaki Rum valilerinin ona mektup yazmasına,

---

[762] "H. 415 senesinde Hassen b. el-Mûferrec orada kendisine saldırdı ve ondan 30 bin dinar aldı." **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 154; İbn Müyesser, **Ahbâru Mısr**, s. 165-167.

[763] S nüshasında: "Ceyyid". Kendisi Bencutekin el-Azizî'nin mevlası, emir Azîzüddevle Ebû Şücağ Fatîk b. Abdullah er-Rumî'dir. Kendisine "Fatîk el-Vahîdî" denilmektedir. (**Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 71, 72, 75; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 129, 130, 131, 147; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 194). "Ebû'l-Âlâ el-Maârrî, ona ithafen "Risâletü's-Sâhil ve'ş-Şâhic" ve "Kitâb el-Kâ'if" eserlerini yazmıştır." (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 216).

[764] **Zübdetü'l-Haleb**, I, s.215.

[765] Deyr Siman (دير سِمعان): " /س/ harfi kesre ile yazılmaktadır. Dımaşk nahiyesinde, Antakya nahiyesinin sonlarında, deniz kıyasındadır." (**Mu'cemü'l-Büldân**, II, s. 517). Bu manastırdan kast edilen: Halep dolaylarında, Benî Âlîm ile el-Âlâ dağları arasında, Maârratü en-Numan topraklarında yer alan Deyr Siman'dır.

[766] Bkz. **Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 175.

Rum toprakları ile etrafında bulunan yerlerde ticaret yapmasına engel oldu. el-Hâkim'e karşı tavrını değiştirdi. Halep ile ona bağlı yerlerin kontrolünü ele geçirdi. el-Hâkim tarafından atanan tüm valileri oradan çıkardı ve oraya bir vali tayin etti.[767]

***

Herun olarak adlandırılan –Samuil'in gulamı- bir Bulgar reisi, 407 senesinde liderleri el-Kemturiyas'a isyan etti. Onu öldürerek Bulgar topraklarını ele geçirdi. Herun, seleflerine karşı üstünlüğü ele geçirmişti. İmparator Basileios'a mektup göndererek ona itaatini sundu. Ayrıca ele geçirdiği toprakları, imparatorun istediği şekilde yöneteceğine ve onun hoşuna gitmeyecek faaliyetlerde bulunmayacağına dair güvence verdi. Bir sene iktidarda kalan Herun, adamları tarafından öldürüldü. Bulgar reisleri, İmparator Basileios'a mektup yazarak itaatine girmeyi kabul ettiklerini, ellerinde bulunan bütün tüm kaleleri, şehirleri teslim edeceklerini ve onun emri doğrultusunda hareket edeceklerini bildirdiler.[768] İmparator, 408 senesinin Şevval ayında Bulgar ülkesine doğru yola çıktı. Bir grup Bulgar reisi, Herun'un eşi ve çocukları, imparatoru karşılamaya çıktılar. İmparator tüm kaleleri teslim aldı. Onlara ihsanlarda bulunarak her birine hak ettikleri rütbeleri verdi. Müstahkem

---

[767] İbnü'l-Adîm dedi ki: "Azîzüddevle önce el-Hâkim'e karşı tavrını değiştirdi ve daha sonra ona isyan etti. Halep'te kendi adına dinarlar, dirhemler bastırdı ve minberde kendi adına davet yaptı. Bunun üzerine el-Hâkim, 411 senesinde orduların onun üzerine yürümelerini emretti. Bu haber kendisine ulaşınca Rum İmparatoru Basil'e haber gönderdi ve Halep'i kendisine teslim edeceğini bildirdi. İmparator Basil harekete geçti. Merc ed-Dibâc'a ulaştığı zaman Azîzüddevle, Basil'e haber göndererek el-Hâkim'in vefat ettiğini ve böylece aralarındaki anlaşmanın sona erdiğini, Halep'e geldiği takdirde Beni Kilâb ile birlikte kendisine karşı savaşacaklarını bildirdi." (**Zübdetü'l-Haleb**, I, s. 218-219).

[768] Bkz. **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 566, 568.

kaleleri ele geçiren imparator, buralara Rum valiler atadı. Tahribe uğramış olan kaleleri yıktı ve ülkedeki işleri düzene soktu. Devlet ve hazine işlerinin idaresi için basilikler görevlendirdi ve bir kutbaniye tayin etti. Böylece imparatorluğunun 44. senesinde [H. 409, İ. 1330] Bulgar İmparatorluğu Rum İmparatorluğu'na bağlanmış oldu. Daha sonra Konstantiniyye'ye döndü. Bulgar kızlarını Rum erkekleriyle, Rum kızlarını da Bulgar erkekleriyle evlendirerek iki toplumu kaynaştırdı. Böylece kadim zamandan beri aralarında var olan husumeti ortadan kaldırdı.[769] Ancak daha sonra bu düşmanlık yeniden başladı ki, biz bunu ileride açıklayacağız.

---

[769] **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 572-573. H. 407 (1016/1017) senesinde Bulgaristan'da çıkan bir isyanı anlatan müellif, 1014'te gerçekleşmiş önemli bir hadiseyi atlamıştır. Uzun süredir devam eden Bizans-Bulgar mücadelelerinde İmparator Basileios, 1014'te Bulgarlara büyük bir darbe indirmiştir. Bizans'a karşı başarılı mücadeleler veren Bulgar Çarı Samuel ile Bizans İmparatoru Basileios'un orduları, Serrae'den (Seres) Yukarı Strymion (Struma) Vadisi arasındaki Kimbalangos ya da Kleidion dar geçidinde karşı karşıya geldiler. Philippopolis (Filibe) Strategos'u Nikephoros Ksiphias, yanına alacağı bir kıtayla dağları aştıktan sonra Bulgarları arkadan kuşatma altına almayı önerdi ve imparator da onun bu önerisini kabul etti. Ksiphias, yanındaki askerlerle harekete geçti ve Bulgarları arkadan kuşattı. 29 Temmuz günü Bulgarlar her iki taraftan saldırıya uğradılar. Şaşkına dönen Bulgar askerleri kaçışmaya başladı fakat büyük bir kısmı kaçarken öldürüldü. 14 bin Bulgar askeri ise esir alındı. Basileios, esir aldığı askerlerin hepsinin gözlerini oydurdu ve ülkelerine ulaşabilmelerine kılavuzluk etmeleri için her yüz kişiden birinin tek gözüne dokunulmadı. Basileios, Bulgarlara yapmış olduğu bu zulümlerden ötürü "Bulgar Kasabı" (Bulgaroctonos) olarak anılmıştır. Bu hadise Bulgar Çarı Samuel'in iki gün içerisinde kahrından ölmesine, Bulgarların Bizans karşısındaki direnişlerinin kırılarak ülkelerinin ele geçirilmesine zemin hazırlamıştır. Bkz. Norwich, s. 209-210; Mithat Aydın, s. 124; Vasiliev, s. 405; Todorov, s. 28; Oman, s. 242. Samuel'in ölümünün ardından yerine oğlu Gabriel Radomir geçmiş fakat kısa bir süre sonra kuzeni Ioannes Vladislav tarafından öldürülmüştür. Fakat Vladislav da bir müddet sonra

***

el-Hakîm, bineğiyle gece gündüz hiç durmadan aralıksız yoluna devam etti. Yanında havâsları vardı. Bir gece Mısır'daki çarşılardan birine giderek zühdüyle övündüğü şeylere zıt olan bir takım aptalca hareketlerde bulundu. Bu sırada onun önünden vurdumduymaz, zavallı biri geçerken el-Hakîm ona "bana arkanı göster" dedi ve o da ona avret yerini gösterdi. Bunun üzerine el-Hâkim, yanındaki bazı Sudanlı atlılara /B127/ o adamın idrar yerinin dışarı çıkartılmasını ve orada bulunanlara gösterilmesini emretti. Daha sonra adamın çekeceği işkence yerine getirilmeye başlandı. Adam, cinsel organını siyah büyük bir topuklu ayakkabıyla ezilmemesi ve kendisine şefkat gösterilmesi için yalvardı. Bunu duyan el-Hakîm, güldü ve hatta sevinçten kendinden geçti. Kısa bir süre bu şekilde devam etti[770] ve daha sonra onu oradan uzaklaştırdı.

el-Hâkim hastalanınca eşeğe binmesi zorlaştı ve bir sedyenin içerisine oturmak zorunda kaldı. Beraberinde bulunan

---

Dyrrhakhion'a saldırırken hayatını kaybetmiş ve Bizans İmparatoru Basileios törenlerle Ohrit'e girmiştir. Onu karşılayan çariçe ve hanedan üyeleri imparatora itaatlerini sunmuşlardır. Böylece Bulgaristan Bizans'ın eline geçmiş oldu. Okhride Patrikliği, Başpiskoposluğa indirildi ve ülkedeki tüm piskoposluklar buraya bağlandı. Başpiskoposluk İstanbul Kilisesi'ne bağlanmasa da başpiskoposların ataması imparatorun onayına bırakıldı. Vergi indirimine giden Basileios, ülkedeki gelenek ve adetleri dikkate alarak vergilerin altın yerine mal yahut hizmet karşılığında ödenmesini kararlaştırdı. Ülke toprakları Bulgaristan ve Paristrion themalarına bölündü. Hırvatistan, Bosna, Diokleia, Raskia gibi batıda bulunan topraklar yerel prenslerin yönetimine bırakıldı. Ioannes Vladislav'ın magistratus unvanı verilen en büyük oğlu Prusionus, Brukellaria (İznik ile Ankara arasında kalan bölge) themasının strategos'u, kardeşi Aaron ise Vaspurakan'ın askeri valisi olmuştur (bkz. Norwich, s. 210-211; Ostrogorsky, s. 288-291). (ç.n).

[770] Bu olay sadece müellif tarafından zikredilmiştir. Bu olaya benzer bir hadise için bkz. **Bedâi ez-Zuhur**, I, n. 1, s. 201.

dört süvari onu bu sedye ile gece gündüz taşıdılar. İyileştiği vakit kuvveti yerine geldi ve eşeğin üstüne binerek yeniden halkın arasında dolaşmaya ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye başladı. İnsanlar onu buluyor, taleplerini dile getiriyorlardı. Kendisiyle görüşmek isteyen herkese izin veriyordu. Belirlediği gün ve yerde, elindeki mühürle muhtaçların ihtiyaçlarını karşılıyordu.

el-Hâkim, kendisine sunulan istek mektuplarının tek satırdan ibaret olmasını, onunla selamlaşmak veya ihtiyacını dile getirmek isteyenlerin sağ tarafında beklemelerini emretti. el-Hâkim saçlarını uzattı. Saçını ve tırnaklarını kesmedi. Beyaz yün elbisenin yerine siyah, mavi başlığın yerine de siyah başlık giymeye başladı. Elbisesi terden ve tozdan kirlenene kadar değiştirmiyor, sahralardaki ve geniş çöllerdeki gezintilerine devam ediyordu. Korumalığını yapan süvarileri ardında bırakarak tek başına el-Mukattam Dağı'na gidiyordu. Muhafızları epey bir geride kalana kadar keyfince yoluna devam ediyor, ardından yanlarına dönüyordu.

Anlatıldığına göre el-Hâkim dağda tek başına iken Allah'a dua ederek O'ndan yardım diliyor, O'nun (Hz.) Musa'ya ve diğer peygamberlere vahiy gönderdiği gibi kendisine de göndermesini istiyordu. Onun durumu, Danyal Peygamber'in bahsettiği Babil Kralı Bahtanassar'ın[771] durumundan pek de farklı değildi. Çöl nasıl vahşi bir hayvan için yaşam alanıysa, bu durum onun için de böyleydi. Tırnakları bir kartal pençesi kadar uzun, saçları da bir aslanın tüyleri kadar çoktu. Onun bu hale gelmesi, Yeruşalem'deki Rabb'in Tapınağı'nı yıktırmasının,

---

[771] Müellifin burada bahsettiği kral, VI. yüzyılda Babil Sürgünü'nü gerçekleştiren Nebûkatnezar'dır. Danyal ise Yahudileri Babil esaretinden kurtaran peygamberdir (ç.n).

Kudüs'te bulunan eşyaları mubah görmesinin ve İsrailoğullarını sürgüne göndermesinin bir cezasıydı.

Yapmayı göze aldığı bir takım garip işler, birbirine zıt psikolojik durumlar ve ara sıra yaptığı bu tür eylemler, onun aşırı gitmesine sebep olmuştur. Bu durum, bizim bahsettiklerimizin dışında tarih kaynaklarında kötü ruh hali olarak kayda geçmektedir. Beyinde gerçekleşen el-melanholye hastalığına yakalandığı ve bu rahatsızlığa yakalandığı günden beri akli melekelerinde bozulmaların meydana geldiği ifade edilmektedir. Tıp dilinde bilinenlere göre bu hastalığın kendisine musallat olduğu kişiler bazen psikolojik olarak vehmederler (zanna düşerler) ve ilginç hayaller kurarlar.

Onlar, eylemlerinin doğruluklarından da şüphe etmezler. Hiç kimse buna ne engel olabilir ne de onları bundan vazgeçirebilir. Kimileri kendini peygamber ve hatta ilah olarak kabul eder ve bundan da kuşku duymazdı. Onunla beraber vakit geçirenler, dengesizliğini görebilirlerdi. Ancak bu hastalar henüz hastalıklarının başındayken herhangi bir belirti vermedikleri gibi üstü kapalı konuşur ve ne demek istedikleri tam olarak anlaşılmazdı. İlk bakışta onların durumlarıyla ilgili bir şüphe belirmediği sürece halkın arasına karışırlar ve üstü kapalı konuşurlardı. Bu tahayyüller ile kötü tehlikeler avamdan uzak kalıyor yani avam bunu fark etmiyordu. Onlar akıllı insanlarmış gibi bir görünüm sergiledikleri için insanlar onların çok iyi ve faziletli insanlar oldukları zannına kapılırlardı. Fakat onlarla geçirdikleri zaman artınca, zannedilenin tam tersi oldukları ortaya çıkardı.

İşte tarif edilen bu belirtiler el-Hâkim'de mevcuttu. /A128/ Onunla uzun süre zaman geçiren bir kimse ondaki bu bozukluğu fark edebiliyordu. (Yanında bulunmayanlara ise onun yaptıkları anlatılıyordu). Kendisine musallat olan bu hastalığın

özü şudur ki, daha başlangıçta bu adamın beyninde meydana gelen kuraklık yüzünden kasılma ortaya çıkmıştır. Bu, el-melenhulyet hastalığında ortaya çıkan bir semptomdur. Bu hastalığın tedavisinde menekşe yağının kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Uzun süre gecelemesi ve hayvan üzerinde fazla vakit geçirmesi, onun ruh sağlığını bozan faktörler arasında yer alıyordu. Ebû Yakub İshak b. İbrahim Ansitas (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) ona hizmet ettiği dönemde -daha önce yapmadığı- şarap içme ve şarkı dinleme gibi bir takım şeyleri yapmasını (tavsiye etmişti). el-Hâkim, doktorunun söylediklerini uygulamış ve böylelikle ruh sağlığı daha iyi bir hale gelmişti. Ancak Ebû Yakub öldükten sonra içki içmeyi ve şarkı dinlemeyi tekrar bırakmış, hastalığı yeniden nüksederek ona daha fazla zarar verir olmuştu. el-Hâkim'in durumu, zikrettiğimiz gibi işte bu şekildeydi ve ilerleyen bölümlerde bu konuya tekrar değineceğiz.

***

Akka ehlinden ve Mehdi el-Alevi'nin soyundan gelen, emirlerin kıyafetini giymiş bir adam Şam'dan Mısır'a geldi. el-Hâkim'in sarayına yakın bir yere yerleşerek mürekkep ve kalem satmaya başladı. Bu adam el-Hâkim'e benziyordu. el-Hâkim onun yanına giderek kim olduğunu sordu. O, el-Azîz-Billâh'tan hamile kalan ve saraydan kovulan bir cariyeden doğma bir erkek kardeşinin olduğunu söyledi. el-Hâkim onun yanında bir süre daha kalarak konuşmaya devam etti ve durumundan ötürü kendisine hibe verdi. Mısırlılar ise bu adama "O'na benzeyen" lakabını verdiler. Yerinden ayrılmayan bu adam, el-Hâkim'in kalan günleri boyunca orada bulunmaya devam etti. Ancak el-Hâkim ortadan kaybolduktan sonra ele geçirildi ve tutuklandı. ez-Zâhir onu görmek için huzuruna getirtti. Durumundan şikâyet etmeye başlayan adam, onunla

kardeşinin oğlunun ağzıyla konuşmaya başladı. Ancak ez-Zâhir onu inkâr ederek tekrar hapse yolladı ve birkaç gün sonra da öldü.

***

el-Hâkim, Kutbüddevle Ali (b. Cafer) b. Fellâh'ı[772] vezir tayin etti ve ona "vezir-ül vüzera" lakabını verdi. Böylece el-emirü'l-muzaffar Kutbüddevle, iki vazifenin reisi oldu. el-Hâkim onu, Mısır'da el-Muhdese yakınlarındaki bölgeyi dolaşarak teftiş etmesi için İskenderiye şehrine gitmekle görevlendirdi. Ancak geri döndüğü zaman onu öldürdü.[773]

el-Hâkim, "emîru'l-mü'minîn'in veliahtı" olarak lakaplandırılan amcasının oğlu emir (İbrahim) Ebû Haşîm'i, birçok makamın işlerini yürütmekle görevlendirdi.[774]

---

[772] Bu şahıs, Fâtımîlerin büyük vezirlerinden Ebû'l-Hasen Ali b. Cafer b. Fellâh b. Ebî Merzûk el-Kütâmî'dir. Babası Cafer de soylu ve cömert bir şahsiyet idi. Şair İbn Hanî el-Endülüsî onu methetmiştir. Bkz. **el-Hılletü's-Seyra**, I, s. 304-305; **el-İşarâ ile men nelâ el-Vüzera**, s. 30-31. "H. 386 senesinde, el-Hâkim'in hilafetinin ilk yılında kardeşi Süleyman'ı Trablusşam valisi olarak atadı ve Ceyş b. Samsâma'yı oradan çıkardı." (**Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 48; **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî**, I, 2. Baskı, s. 290-291).

[773] İbn Devâdâri H. 409 senesi olaylarında şöyle der: "Vezir Ali b. Fellâh, dairesinden çıkarak yola koyuldu. Körfezden önceki el-Birek yakınlarında saklanan iki asker onunla karşılaştı. Askerlerden biri mızrakla ona vurdu ve ardından onu orada bırakıp kaçtılar. Ancak askerler onun kim olduğundan bihaberlerdi. Vezir yaralı bir halde dairesine geri döndü ve 9 Şevval salı sabahı vefat etti." (**ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 295). Bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 114-119; **el-Hıtat**, II, s. 288; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 221.

[774] "el-Hâkim'in, H. 404 senesinde amcasının oğlu Ebî'l-Kasım Abdurrahim b. İlyas b. Ebî Ali b. el-Mehdi-Billâh'ı veliaht tayin ettiği (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 100-101) ve adını sikkelere bastırdığı (II, s. 103) bilinmektedir. Abdurrahim elinde bir mızrak taşırdı çünkü halifelerin mızrak taşıması bir gelenekti. Zulme uğrayanların, veliahdın yanına giderek bunu bildirmeleri hu-

Bütün divanların reisi olan emir Şemsülmülk Mesud b. Tahir,[775] divan yöneticileri ve görevlileriyle birlikte el-Hâkim'in huzurunda bulunurdu. İhtiyaç duyduğu konularda onların fikirlerini alırdı. Bu durum, el-Hâkim'in ortadan kaybolmasına kadar bu şekilde devam etti.

[Dürzî'nin Zuhuru]

[408/1017-1018]

H. 408 yılında ed-Dürzî lakaplı Muhammed b. İsmail olarak adlandırılan bir dâî, Acem (İran) ülkesinden Mısır'a geldi ve el-Hâkim'in hizmetine girdi. el-Hâkim ona ihsanlarda bulundu ve nimetler verdi. ed-Dürzî, el-Hâkim'in âlemi ve varlıkları yaratan ilah olduğunu telkin etti. Davetini ve mezhebini açıkça ilan etti. el-Hâkim onun söylemlerine itiraz etmedi.

Mağrip'te zuhur eden ilk Alevi halifeliğinin mezhebi, bu itikadın benzeriydi ve söz konusu mezhep bu inanışa uzak değildi. Onların yeryüzüne insan süratinde inmiş ilah olduklarına inanırlardı. /B128/ (Hz.) Ali'den kendilerine intikal etmiş nurları vardır ve her zaman ve her asırda beşeri surette zuhur eder. Dünya ve hükümdarların hepsi onlara karşı oldukları için âlemlerin içinde hulul etmezler. Mezheplerini, kendilerine muhalif olan kimselerden gizlerler. O, Allah'ın seçtiği yeryüzündeki imamdır, yeryüzündeki halifedir ve hüccetidir.

---

susunda bir kararname açıklandı. Abdurrahim'e bu kâğıtlar sunuldu ve kendisi de bunları imzaladı." (II, s. 104). Emir "İbrahim Ebû Haşim'in" müminlerin emirinin veliahdı olduğu bilgisi doğru değildir.

[775] Britanya nüshasında: "Zahir". Kendisi "el-Vezzen" olup, ilk olarak 409 senesinde vezarete atandı (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 114) ve 414 senesinde ikinci defa bu göreve getirildi. (II, s. 132). Onun hakkında bilgi almak için bkz. **el-İşarâ**, s. 29, 33, 34; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 296, 317; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 356.

İmamet, peygamberlikten daha değerli ve önemlidir. İlk imamet (Hz.) Âdem'e kadar uzanmaktadır. Daha sonra (Hz.) Nuh'a ondan (Hz.) İbrahim'e ondan (Hz.) Musa'ya (falandan filana, falandan filana), ondan oğlu Hüseyin'e, ondan da peş peşe çocuklarına ve onlardan da Mağrip'te bulunan Abdullah (Ubeydullah) el-Mehdî el-Alevî ez-Zâhir'e (H.260'ta ve kendisi aslen Meşriklidir) intikal etti. Daha sonra bu imamet, arka arkaya onun çocuklarına intikal etmiş ve bu şekilde süregelmiştir. İmamet, bu gücü taşıyabilecek kişiye intikal etmiştir. Kıyâmet kopuncaya kadar bütün güç, irade ve yönetim onların elinde olacaktır.[776]

el-Hâkim, ecdatları döneminde (gizli olan) bu mezhebi izhar etti ve o, insanları bu görüşe davet etti. Çok çabuk kan akıttığı için halkın nazarında büyük bir heybete sahipti. Kan akıtmakta acele etmesi ve şiddete başvurmasından ötürü halkın arasına onun heybetini ve korkusunu yerleştirdi. Küçük günahı üzerinde kalır, cürmü büyük olanlardan ve başkasına ait olmayanı helal edenden daha az faziletlidir.

Bazı gruplar, görüşmek zorunda kaldıkları konulardan dolayı onunla görüşürlerdi. Onlara göründüğü zaman korkularından yere kapanırlar ve vaazlarını dinlerlerdi. Ona biat etmeleri için Müslümanları cezbederdi. Selefleri (Hz.) Ebû Bekir'e, (Hz.) Ömer'e, (Hz.) Osman'a, Muaviye b. Ebû Süfyan'a ve diğerlerine söver ve lanet ederdi. Kendisi de zaman içinde buna itina etti ve daha fazla taassuba girdi. Fakat daha sonra ilan ettiği sicillerde, her Müslümanın istediği itikadı seçebileceği ve bu selef imamlarından birini seçip, ona olan sevgisini

---

[776] ed-Dürzî ve akidesi için bkz. Dr. Abdurrahman Bedevî, "**Mezhebû'l-İslamiyyîn**" C. 2, s. 509 vd. Eserin içerisinde bu mezheple alakalı çok sayıda yazı bulunmaktadır.

teşhir edebileceği ilan edildi.[777] (el-Hâkim), ilimlerinin okunduğu meclisin kapısını kapattı. Burada, huzurunda bulunan ve ona bağlı olan Şiîlerden biat alınırdı. Bazı gruplar kendilerine verdiği nimetlerden dolayı şımardılar. Ancak kendilerini davet ettiği bu aykırı fikirleri kabul etmediler ve içten içe ona karşı kin ve öfke beslediler. Kısa bir süre sonra meclisin kapılarını tekrar açtı. Verdiği nimetleri hatırına getirdi ve bunu izhar edenleri takip edip, öldürttü. Bu sıralarda ona, şu ibarenin yazılı olduğu bir belge sunuldu.

"Baskıya ve zulme razı olduk. Küfür ve ahmaklığa değil. Gâyıp ilmi sana verilmişse, bu ilmi sana verenin ismini yaz."[778]

Daha sonra, fazla zaman geçirmeden onlara geri döndü ve istedikleri mezhebi seçmelerine izin verdi. Yahudi ve Hristiyanlara ihsanlarda bulunarak onları İslam dinine girmeye zorladı. Onun tehditlerinden ve öfkesinden korkan bazı zayıf iradeli insanlar ona tabi oldular. Bir süre sonra tekrar dinlerine ve Rum diyarına dönmelerine izin verildi. Çünkü yöneticilerinin çoğu Rum kökenliydi ve onlar da zorla Müslüman oldular. Bunlar, Rum diyarına kaçanlara nispet edildi ve diğerlerini serbest bıraktı. Onları kazançlarında, sahip oldukları şeylerde ve kendi kendilerini yönetmede serbest bıraktı. /A129/ Bu,

---

[777] Konu hakkında bkz. **Uyûnü'l-Ahbâr**, s. 292; Makrîzî, **Hıtat**, IV, s. 69-70.

[778] **Bedâi ez-Zuhur**'un müellifi İbn İyas, el-Hâkim'in biyografisinde şöyle demektedir: "O, gâyıp ilmini bildiğini iddia ediyordu. Emirlerine ve vezirlerine şöyle derdi; 'ey filan kişi, sen bu gece şunları şunları yaptın.' Ancak bütün bunlar, kendisinin görevlendirdiği yaşlı kadınların, vezirlerin ve emirlerin evlerine gitmeleri ve oradan kendisine haber taşımalarıyla gerçekleşiyordu. Aynı şeyi diğer önemli şahıslar için de yapıyordu. Fakat bu konuda ileri gitmeye başlayınca, bazı kişiler onun oturduğu minbere şu beyitin yazılı olduğu kâğıdı yapıştırdılar. el-Hâkim, bu beyti okuduktan sonra iddia ettiği gâyıp ilminden haber vermeyi bıraktı." **Bedâi ez-Zuhur**, C.1, n. 1, s. 208.

Müslüman olup da dinini yaşayan diğer Hristiyanları da kapsıyordu.

Olaylar istikrara kavuştuktan sonra, hâkimiyeti altında yaşayan insanların çoğunun kendisinin meyil ettiği ve inandığı inanca yakın olduğunu ve bu inanca kolayca bağlandıklarını gördü. Umduğu, güvendiği şeye yakın olduğunu gördü ve züht sahibi olmayı temenni etti. Vera sahibi oldu, bedeni lezzetleri reddetti. Kendisini ayakta tutacak kadar az yiyecek ile yetindi. Yünden giysiler giydi, eşeğe bindi ve sade demir bir semer kullandı. İnsanların arasına katıldı, insanları cezbetti, gereksiz vergileri kaldırdı ve rüşveti yasakladı. Birçok kişi bunlara aldanarak onun yaşam tarzını benimsedi ve hatta ona tabi olmak için birbirleriyle yarıştılar. Yaptığı her kötülüğü, katliamı, kabahati ve diğer işleri en güzel şekilde göstermeye çalıştılar ve yorumladılar. Tüm bu yaptıklarının bir esrarının ve gerekçesinin olduğuna, insanların bu sırra erişemeyeceklerine ve sebeplerini de bilemeyeceklerine inandılar.[779] ed-Dürzî[780] zuhur ettiği zaman insanları mezhebine davet etti ve ayak takımından çok sayıda insan ona icabet etti. el-Hâkim, memleketteki tebaanın büyük bir kısmının ona inandığını ve onun itikadında olduğunu zannetti. Halkı davet ettiği inanç ile kendi nefsine uydu ve arzuları aklına galip geldi. İnsanlara iyilikte bulunarak, fermanlarda yazılanlara uymalarını ve mezhebine girmeleri için davet yapmasını emretti. O, insanları kendisine davet etti. Türk gulamların liderine bir ferman yazarak Allah tarafından kendisine gönderilen vahiye tabi olmalarını istedi.

---

[779] Dr. Abdurrahman Bedevî'nin "**Mezhebû'l-İslamiyyîn**" adlı eserinin "el-Hâkim-Biemrillâh ve Davetü'l- Cedide" faslına bkz. C. 2, s. 557 vd.

[780] O, müellifin bahsettiği gibi Muhammed b. İsmail ed-Dürzî'dir. Anuştekin el-Buharî olarak bilinmektedir. Ona, **Nihâyetü'l-Ereb**'te de geçtiği gibi Neştekin ya da Avnuştekin de denilmektedir.

Dâi'd-duât Cetkin'e, Müslümanların veliahdına, (dâi'd-duât'a ve el-Muvaffak fi'd din Amîdü'l-Mü'minîn'e) ve diğerlerine yazarak sözlerini yaymalarını istedi. Bunun üzerine el-Hâkim'in kendilerine yazdığı, bildirdiği şeyleri anlattılar ve kendilerine bildirdiği şeylerle ilgili görüşünü sordular. Kendisine olan tazimi ve nefreti eleştirdi.

el-Hâkim, dokuz kişi dahil herkesin lakaplarını ve isimlendirmelerini kaldırdı. Bu dokuz kişi; Müslümanların veliahdı, İfrîkıyye sahibi Şerefüddevle,[781] Sıkılliye sahibi Sikatüldevle, oğlu Tacüddevle, emîrü'l-ümerâ Zilkifayeteyn, kadi'l-kudât Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, dâi'd-duât Cetkin ve el-Muvaffak fi'd din Amîdü'l-Mü'minîn Abdullah b. Salih idi. Bu isimleri bütün devlet kurumlarından ve divanlardan kaldırdı. ed-Dürzî'nin halkı, fikirlerine isteyerek ya da kerhen cezbetmesini istedi. Ancak Meşrikîlerin ve Mağribîlerin büyük bir kısmı kötü hareketlerinden ve kendilerinden istediği olumsuz şeylerden dolayı bu inancı kabul etmedi. Bazı Türk gulamlar, ed-Dürzî'yi öldürmeye çalıştı. el-Hâkim'in konvoyundayken içlerinden biri ona saldırdı ve ed-Dürzî'yi öldürdü. Ardından evi yağmalandı. Kahire'de fitne çıktı, şehrin kapıları kapandı. Üç gün süren fitnenin ardından bir grup Dürzî öldürüldü. Ardından onu öldüren Türk yakalandı ve öldürüldü.[782]

el-Hâkim tüm lakapları, emir unvanlarını ve yetkileri iade etti.

H. 408'de Nil Nehri taştı. Birçok köy ahalisiyle beraber sular altında kaldı ve hatta sular Kahire'ye kadar indi. /B129/

---

[781] O, Şerefüddevle el-Hâkimiyye Ebû Temim el-Maazzâ b. Nâsırüddevle Ebî Mûned Badîs.

[782] Konu hakkında detaylı bilgi almak için Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamalara bkz. s. 340-341, dipnot no. 4.

Açılan oluklar sayesinde Kahire sular altında kalmaktan kurtuldu ve bunun için çok fazla para harcandı. Sel suları es-Saffeyn olarak bilinen çarşıya indi ve çok sayıda bina yıkıldı. Kahire ve Mısır'da birçok ev yıkıldı. Sel birçok yeri tahrip etti. Ağaçlar, fidanlar telef oldu ve insanlar büyük bir sıkıntıya düştüler. İnsanlar bu felaketin, yayılan küfür nedeniyle Allah tarafından gönderildiğine inandılar.[783]

el-Hâkim, ed-Dürzî'nin öldürülmesinden sonra maiyetine belirli kişiler dışında kimsenin alınmamasını emretti. On bir devlet adamı haricindeki herkesin saraya girmesini yasakladı. Sadece kâtiplerin, okuyucuların, doktorların, müezzinlerin ve saray hizmetçilerinin -başkalarıyla temas kurmamaları şartıyla- saraya girmelerine izin veriliyordu.

ed-Dürzî'den sonra el-Hadî lakaplı Hamza b. Ahmed[784] isminde başka Acemli bir dâî zuhur etti. Kahire dışında, Mescidî Teber[785] olarak bilinen bir yere indi. İnsanları ed-Dürzî'nin

---

[783] Diğer kaynaklarda böyle bir hadiseden söz edilmemektedir. Aksine o yıllarda Nil Nehri'nin durumunun iyi olduğu belirtilmektedir. Bu sene Nil'in durumu şöyleydi: "Suyun eski durumu beş zira ve yirmi parmak idi. Fazla olan miktar on altı zira ve on altı parmak idi." (**en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 243; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 293).

[784] Hamza b. Ali b. Ahmed. Aslen Zuzanlıdır ("ز" damma ile). "Zuzan, Nişabur ile Herat arasında yer alan bir mıntıka olup, içerisinde 124 köy bulunmaktadır" (**Mu'cemü'l-Büldân**). Kahire surlarının dışında, en-Nasr Kapısı'na yakın bir yerde bulunan Reydan Camiî'nde davetini yapıyordu. Dürzîler onun misyonerlik faaliyetlerinin H. 408'de başladığını söylerler. Böylece Hamza'nın yılları başlamıştı. Onun hakkında bilgi için bkz. **Ahbâru'd-Düvel el-Munkatâ't**, s. 202; **Mezhebû'l-İslamiyyîn**, II, s. 598-599.

[785] Britanya nüshasında: "Tebrir", "تبرير". "Teber Mescidi, Kahire'nin dışındaki el-Hendek'e yakındır ve et-Tebn Mescidi olarak adlandırılırdı. İbrahim b. Abdullah b. el-Hasen b. el-Huseyn b. Ali'nin yanı başına inşa edildiği söylenmektedir. el-Biîr ve el-Cemîze mescidi olarak da bilinir. Şahıs olan Teber ise Kâfur el-İhşîdî'nin emirlerindendir. Cevher es-Sıkıllî onunla savaştı ve

öğretilerine davet etti, ed-Dürzî'nin evine yerleşti. Dâîlerden bir grup oluşturdu ve onları Mısır'ın çeşitli yerlerinde görevlendirdi. Halka yasak olan şeyleri mubah kıldılar. Annelerle, kız kardeşlerle ve kızlarla nikâh yapılmasına izin verdiler. Oruç, namaz, hac gibi farzları kaldırdılar. Çok sayıda insan onların etrafında toplandı.[786] İnsanlar iki gruba bölünmüştü. Bir grup el-Hadî'nin, bir grup dâi'd-duât Cetkin'in taraftarıydı. Karşılaştıkları zaman birbirlerini lanetleyip kâfirlikle suçlarlardı. el-Hadî'nin adamları onu selamlamak için her gün el-Kurafe'de el-Hâkim ile bir araya gelirlerdi. el-Hâkim, el-Hadî'ye ilgi gösterir ve ona taraftarlarının çoğalıp çoğalmadığını sorardı. (el-Hadî) çoğaldığını söylerdi. ed-Dürzî'nin mezhebi açığa çıktı ve insanlar arasında şöhret oldu. Sayısı on altı bini bulan taraftarları, el-Hâkim'in ilah olduğuna inanıyorlardı.

Bir gün kadi'l-kudât Ahmed b. Muhammed b. Abdullah,[787] Aşağı Mısır Camiî'ndeyken el-Hadî'nin taraftarı olan yedi kişi yanına gelerek kendi akideleri ile ilgili bir risale sundular.

---

onu Şam sahili dolaylarında bulunan Sur şehrine kaçmaya zorladı. Fakat ele geçirildi ve Kahire'ye getirildi. Önce kırbaçlandı ve ardından hapsedildi. Hastalanıp ölene kadar hapiste kaldı. Ardından derisi yüzüldü ve çarmıha gerildi." (el-Makrîzî, **Hıtat**, II, s. 413).

[786] el-Makrîzî, H. 408 senesi olaylarında şöyle der: "Daha sonra Hamza b. Ahmed adında ve el-Hadî olarak lakaplandırılan başka bir dâî zuhur etti. Kahire'nin dışında bulunan Teber Mescidi'nde ikamet etti. ed-Dürzî'nin öğretilerini yaymaya başladı. Dâîlerini Mısır ve Şam bölgelerine gönderdi. Şeriatın yasakladığı şeylere izin vererek anneleri, kızları ve diğerlerini mubah kıldı. Namaz, oruç ve benzeri farzları kaldırdı. Pek çok insan ona tabi oldu. O sıralarda Dürzî mezhebi Sayda, Beyrut ve Şam sahillerinde zuhur etti." (**İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 113).

[787] Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Ebî'l-Avâm Ebû'l-Abbâs. Onun hakkında bilgi almak için bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 23, 108, 110, 118, 145, 159; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 289, 300, 314, 339.

Bunu inceleyen kadı, onların küfre düşmüş olduklarını fark etti ve Allah'a sığındı. Yanındakiler meseleyi öğrendikleri zaman çok kızdılar ve o yedi dâîye saldırarak onları öldürdüler. el-Hâkim bu olay nedeniyle kadi'l-kudât'a çok kızdı. Bir grup Mısırlıyı takip ettirdi ve yetmiş kişiyi öldürdü. Dürzîler daha da ileri giderek (Hz.) Nuh'u, (Hz.) Muhammed'i –tüm peygamberleri- ve (Hz.) Ali'yi lanetlediler. Mescitlere büyük abdestlerini yaptılar, kıbleyi pisliklerle doldurdular ve Kur'an'a küçük abdestlerini yaptılar. Kur'an'a muadil bir kitap yazdılar ve ona "ed-düstûr" adını verdiler. İtikatlarına muhalif olanlara karşı geldiler ve onlarla tartıştılar. el-Hâkim'in yakın adamlarından biri olduğu için ona karşı gelmediler, düşmanlık etmediler.

Dürzîler ortaya çıktı çıkalı el-Hâkim, Cuma hutbelerinden bayram namazlarından, Ramazan'daki namazlardan imtina eder olmuştu. Önceden bu namazlara katılırken ancak artık katılmıyordu. Bunun haricinde birkaç yıldır hacca da gitmemiş ve Arapların güçlenmesini bahane etmişti. Her Ramazan'da -âdet olduğu üzere- Kâbe'nin örtüsünün yenilenmesi ve götürülmesi uygulamasına da son vermişti. Bütün bunlardan sonra Müslümanlar, el-Hâkim'in İslam dininden saptığını ve bu yeni mezhebi takviye ederek izhar etme çabası içerisinde olduğunu anlamışlardı.

[410/1019-1020]

Mısırlıların elinde el-Hâkim'e ait beyitler ve kasideler dolaşmaya başladı. /A130/ Bu beyitlerde onları tehdit ediyor, evlerini yakacağını, mallarını yağmalayacağını, kadınlarını cariye yapacağını ve kanlarını akıtacağını yazıyordu. Bu tehditler yüzünden insanlar daha çok korkar oldular. Daha sonra onları tatmin eden bir duyuru okundu. H. 410 yılı Ramazan ayı sonunda el-Hâkim'e ait bir kitap, insanlar arasında dolaşmaya

başladı. Hakkı ehline teslim etme konusunda geri kaldıklarını, birbirlerinin ayıplarıyla uğraşmayı terk etmelerini, kendisine karşı geldiklerini ve vakit geçirmeden imana gelmelerini bildiriyordu. Ayrıca kendilerini Allah'a yakınlaştıracak davranışlardan uzak kaldıkları için onları eleştiriyor, bid'at yaptıklarını ve bunu teşhir ettiklerini ifade ederek, bir an önce şerri bırakıp hayra yönelmedikleri takdirde kendilerini cezalandıracağını bildiriyordu. İmamlarını selamlamaları için onları uyarıyor ve korkutuyordu. Emirlerini yerine getirenleri ve rızasını alanları ödüllendireceğini ancak inkâra devam etmeleri durumunda diyarlarını boşaltacağını, kadınlarını, çocuklarını köleleştireceğini, mallarını yağmalayacağını ve o zaman kendilerini kurtaracak birini arayacaklarını fakat bulamayacaklarını söylüyordu. Ayrıca kitaba sahip olanların kitabı mutlaka kendi ailesine ve komşularına okumasını ve içeriğini onlara anlatmasını istiyordu. Müslümanlar bu konuyu aralarında müzakere ettiler. Onları ed-Dürzî'nin öğretilerine zorlamasının nedeni, insanların ona olan nefretinden kaynaklanıyordu. Bu konudaki konuşmalar arttı. el-Hâkim ile ilgili şiirler, beyitler, şarkılar ve yazılar yazıldı. Bu şiir, beyit, şarkı ve yazılarda onu ima ediyorlardı. Hatta el-Hâkim'e küfrederek onu tekfir ediyor ve hakkında kötü sözler söylüyorlardı. Bütün bunlar anında el-Hâkim'e ulaşıyordu. Bu nedenle el-Hâkim'in onlara olan öfkesi daha da arttı.

410 senesinin Zilkade ayında, ordudaki köle Sudanlılara silah dağıtarak Mısır'a inmelerini, bütün şehri yakıp yağmalamalarını, kadın ve çocukları köleleştirmelerini emretti. Bunun üzerine Sudanlılar şehri, Mısır'da et-Tabbaneyn olarak bilinen yakasından ateşe verdiler. Kumaş satılan el-Kayasir'e kadar her yeri yağmaladılar. Birçok evi ve yerleşim alanını yıktılar. Çok sayıda kadını esir aldılar ve ırzlarına geçtiler. Bir kısmı

kendilerini korumak amacıyla camilere sığındıysa da fayda etmedi. (Sudanlı askerler) Mısır'ın birçok yerini yağmaladılar, memleketin birçok yeri yandı. el-Hâkim'den korkan Mısırlılar başlarına daha kötü şeyler gelmesin diye yangınları söndürmeye cesaret edemediler. Olaylar çığrından çıktı. Mısır'daki yağmalama, esaret, yangın gibi olaylar el-Hâkim'in kulağına gitti ve olaylar kontrol edilemez bir hale geldi. el-Hâkim, Mısır'daki fitneyi kontrol altına alması için Gadi[788] el-Hâdîm es-Saklebî'ye, orduyla birlikte Mısır'a inmesini emretti. es-Saklebî ordusuyla Mısır'a indi. Çok kabih, ürkütücü ve çirkin şeylerle karşılaştı. Heybetini göstermek için köle ve şer ehlinin bir kısmını öldürdü, hepsini dağıttı. Karşılaşmış olduğu çirkinlikler nedeniyle öfkeli bir şekilde el-Hâkim'in huzuruna çıktı ve durumu anlattı. el-Hâkim'e söylediği şeylerden biri şöyleydi: "Şayet Rum İmparatoru Basil Mısır'a /B130/ girseydi, böyle çirkinliklerin yapılmasına müsaade etmezdi." Bu söze çok sinirlenen el-Hâkim, Gadi el-Hâdîm'i öldürdü. Mısırlılar ise emân dileyip kendilerini yakacak dereceye ulaşan yangınların söndürülmesini istediler. (el-Hâkim), evlerinin ve eşyalarının büyük bir bölümü telef olduktan sonra yangınların söndürülmesine izin verdi. Kimilerine göre el-Hâkim'in Mısır'ın yakılarak yağmalanması emrini vermesinin sebebi, halkın onun aleyhine yazmış olduğu şiîrler, şarkılar, kasideler ve yazılardı. Çünkü şarkılarında, kasidelerinde onu kastederek hakaret ediyor ve lakap takıyorlardı. Ancak bazılarına göre el-Hâkim'in halka kızmasının nedeni, ed-Dürzî ile el-Hâdi'nin öğretilerini kabul etmemeleri ve davete icabet etmemeleridir.

---

[788] Asıl ve Doğu edisyonu, s. 226: "Âdî", "عادي" şeklinde geçmiştir ve **İtti'âzü'l-Hunefâ**'dan düzeltilmiştir (II, s. 106). S nüshasında: "Ğâz", "غاز". el-Makrîzî diyor ki: "Perdeci görevinde bulunan bu şahıs, H. 405 senesinde kadi'l-kudât Malik b. Saîd'i öldürmüştü."

Belki her iki sebep de doğrudur. Bu hadiselerin ardından el-Hâkim'in, halkın başına gelen olaylarla bir alakasının olmadığını, kendi iradesinin dışında geliştiğini ve hatta tüm bu olanlara üzüldüğünü bildiren bir ferman duyuruldu.[789]

Müslümanların veliahdı, Dımaşk yönetimini ele aldıktan sonra halkın kahve içmesine, şarkı dinlemesine izin vermiş, bundan dolayı halk onu çok sevmişti. Ancak askerler, cimri olmasından ve maaşlarının ödemesini geciktirmesinden ötürü ondan memnun değillerdi.[790]

Bu arada Dürzîler, Şam ve Sayda arasındaki Vâdi (et-Teym) olarak bilinen bir bölgede, Sünni bir grubu Dürzîlik mezhebine davet ederek küfürlerini izhar ettiler. İbn Telşelil adındaki bir Kürt emir onlara saldırdı, bir kısmını öldürdü. Kadınlarını cariye yaptı, orayı yaktı, halkı helak etti ve orada bulunanları katletti. Veliaht, halk için yaptıklarının el-Hâkim tarafından yadırgandığını ve bu durumdan memnun olmadığını anladı. Onlar yüzünden el-Hâkim'in kendisine düşman olmasından çekindi ve gazabından korktu. Yardıma ihtiyacı olursa diye İbn el-Harkanî olarak bilinen adamını, Hassan b. el-Müferrec b. el-Cerrâh'ın yanına yolladı. Askerler onun nüfuzunun bittiğini anladılar ve isyan ettiler. el-Harkanî'yi Dımaşk'ta

---

[789] Konu hakkında detaylı bilgi almak için Ömer Abdüsselâm Tedmurî tarafından eklenen açıklamalara bkz. s. 348-349, dipnot no. 8.

[790] Veliaht "Abdürrahim" ya da "el-Mehdi olarak lakaplandırılan Abdurrahman b. İlyas b. Ahmed, el-Hâkim'in son yıllarına doğru Dımaşk emirliğine atanmıştı (**Ümerai Dımaşk**, s. 51, n. 167). Zehebî dedi ki: "el-Hâkim tarafından yasaklanan şarkı dinlemeyi, içki içmeyi ve münkerâtları serbest bıraktı. Şehir halkı onu çok sevdi ancak askerler, cimri olduğu için ondan hoşlanmıyorlardı. Bu yüzden onu el-Hâkim'e şikâyet ettiler, halk ile askerler arasında çatışma çıktı. Yağmalamalar oldu, yangınlar çıktı. Bu olaylar, valiliğinin onuncu ayında cereyan etmişti. Bu olayın ardından Mısır'a çağrıldı." (**Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 70, dipnotta).

öldürdüler, veliahdın evini yağmaladılar. Bunun üzerine Dımaşklılardan ve Gutalılardan[791] yardım istedi. Onlar da Dımaşk'ın dışında bulunan sarayın etrafını kuşattılar. Halk ile askerler arasında çatışma çıktı. Dımaşklılar oradan uzaklaştılar, askerler sarayı yağmaladılar.

Veliahdın karşılaştığı isyan ve bununla ilgili haberler el-Hâkim'e gidiyordu. Bu nedenle el-Hâkim, Saîd b. İsa b. Nasturs'u çağırdı ve Şam'a giderek olayları kontrol altına almasını istedi. O, yukarıda zikrettiğim olaylar ve baskılar döneminde İslam dinine girmiş ve el-Hâkim'in nazarında değeri daha da artmıştı. Hatta onu Türklerin emiri yaparak "el-Emir ez-Zahîr Şerefü'l-Mülk Tacü'l-Meâlî"[792] lakabını verdi. Ayrıca daha önce kimseye verilmemiş mallar, hilafet nişanları, değerli eşyalar, yetkiler vererek Şam'a yürümesini emretti. el-Hâkim onu uğurladı ve Aynü'ş-Şems'e doğru yola koyuldu. el-Hâkim'in Mısır'a huzuruna gelmesini emreden mektubu veliahda ulaştı. Bu emir kendisine ulaşınca harekete geçti ve askerler de onunla birlikte Remle'ye gitti. Emirlerine itaat ettiğini gördüğü vakit el-Hâkim'in şüpheleri ortadan kalktı. /A131/ Ardından Şam'a dönmesini emretti. Ona ikinci defa madalya ile nişanlar takıldı. Saîd b. İsa b. Nasturs Mısır'a döndü ancak el-Hâkim onu öldürdü.[793]

Veliaht, Dımaşk'tan ayrıldıktan sonra oranın yerlisi olup Muhammed b. Ebû Talib el-Cezzâr[794] adıyla bilinen bir adam

---

[791] Dımaşk şehrinin dışında yaşayan Guta halkı.

[792] **el-İşarâ**'da (s. 33) ilave olarak "zu el-ceddîn" ibaresi yer almaktadır. "el-Hâkim, ağabeyinin rütbesini arttırdı ve ona 'Kasim el-Hilafe' adını verdi." (**el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 35).

[793] Onun hakkında bilgi için bkz. **el-İşarâ**, s. 33; **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 114; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 296; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 356.

[794] **Târihû'l-İslam**'da ve **Zeylü Târihî Dımaşk** (s. 70) dipnotunda: "el-Cerer", "الجرار".

isyan etti. Çok sayıda ahdâs, ayak takımı ve veliahda kırgın olan Havran ahalisi onun etrafında toplandı. Askerlerle savaştılar. Askerler şehri ateşe verdi, şehrin büyük bir bölümü yakıldı. Veliahdın geri dönüşünü haber alan Muhammed b. Ebû Talib el-Cezzâr, onu karşılamak için yola çıktı. Lüd denilen bir yerde karşılaştılar. Ondan korkan Muhammed b. Ebû Talib, Dımaşk'a döndü ve çok sayıda insan etrafında toplandı. Dımaşk'a ansızın girerek savaşı tekrar başlattı ve askerleri şehirden çıkardı. Veliaht ona haber göndererek fitneye son vermesini istedi ancak o bunu kabul etmedi. Dımaşk kadısını öldürdü. Kendisi ve ahdâslar şehre saldırarak bir grup insanı öldürdüler, etrafı yağmaladılar. İnsanlar ondan korktu. Fitne yüzünden fiyatlar arttı. Dımaşk'ta açlık, yangın, yağma ve katliam kol gezmeye başladı. Muhammed b. Ebû Talib -şehrin kapılarından- eş-Şarkî olarak bilinen kapıyı kapatmıştı. Bunu fırsat bilen Dımaşklılar kapıyı açtılar ve Muhammed b. Ebû Talib'i yakaladılar. Onu öldürüp el-Cebiye Kapısı'nda çarmıha gerdiler ve kendisine tabi olan çok sayıda ahdâs öldürüldü. Böylece Dımaşk'taki olaylar duruldu, veliahdın konumu düzeldi. Ancak Dımaşklıların mallarını müsadere edenleri ve fitneyi çıkaranları serbest bırakması, halkın ve askerlerin ondan rahatsız olmasına sebep oldu. Halkın ve ordunun ortak nefreti haline gelmişti.

Bu sırada el-Hâkim ortadan kayboldu. Veliahdın durumunu ise daha sonra anlatmaya devam edeceğiz.

[H. 411/1020-1021]

Şevval ayında Muhammed b. Huleyd[795] en-Nehranî, sahil şeridinde bulunan Merakiyye[796] şehrinde, Behra[797] Dağı'ndaki el-Havabî[798] olarak bilinen ve harebe haldeki kaleyi Rumlara teslim etti. Bunun üzerine İmparator Basileios ona ihsanlarda bulundu ve nimetler verdi.[799]

Bir grup Müslüman, İslamiyeti kabul eden Hristiyanların, diğer Hristiyanların evlerinde bir araya gelerek birlikte dua edip ayin düzenlediklerini el-Hâkim'e bildirdiler. Ancak el-Hâkim bu şikâyetleri dikkate almayıp onlara yüz çevirdi.

Tur-î Sina Manastırı reisi Enbâ Salamun, el-Hâkim ile görüşerek Tur-î Sina Manastırı ruhbanlarının maddi sıkıntı içerisinde olduklarını, bu nedenle el konulan manastır vakıflarının iade edilerek sıkıntılarının giderilmesini istedi. Bunun üzerine el-Hâkim manastırın tüm vakıflarını iade etti.[800]

---

795 Britanya nüshasında: "Halya", "حلية"; St. Petersburg nüshasında: "Halid", "حليد"; S nüshasında: "Hamed", "حامد". **Nihâyetü'l-Ereb**, C. 28, s. 78: "Muhammed b. Ali b. Hamed". Muhyiddin b. Abdüzzahîr'in **er-Ravzü'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir** (thk. Abdülazîz el-Huveytır, s. 414, Riyad, 1976) adlı eserinde bu şekilde geçmektedir. Kitabımıza bkz. **Tarih Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî**, et-Tabatül Müessesetü'l-Arabiyye Li'd-Dirasât ve en-Neşr, Beyrut, 1981, C. II, s. 27.

796 Merakiyye (مَرَقِيّة): "İlk ve ikinci harfleri fetha, "ق" kesre ve "ي" şedde ile yazılmaktadır. Humus sahillerinde yer alan güçlü bir kaledir." (**Mu'cemü'l-Büldân**, V, s. 109).

797 Asıl ve Doğu edisyonu, s. 228: "Nehren". St. Petersburg nüshasından ve İbn Abdüzzahîr'in **Teşrifü'l Eyyem ve'l Usûr fi Sîreti'l-Melik el-Mansûr** (s. 86) adlı eserinden düzeltilmiştir.

798 el-Havabî: Trablus'un kuzeyinde, Merkâb ile Safîta arasında yer almaktadır. Burada Trablus kadısı Ali b. Haydarâ tarafından yönetilen birçok kale bulunuyordu. Bkz. **Tarih Trablus**, II, s. 27.

799 **ed-Devletü'l-Bizantiyye**, s. 599.

800 Schlumberger'e göre Salamun, Etus Manastırı'nın ruhani lideriydi. Mısır'da müsadere ettiği vakıf gelirlerinin iadesini el-Hâkim'den isteyen kendisidir. (Bkz. II, s. 458).

[410/1019-1020 Senesine Geri Dönüş]

Keşiş Estas (Efstathios 1019-1025), 410 senesinde Konstantiniyye Patriği yapıldı. Beş yıl, altı ay bu makamda kaldı ve öldü.

[411/1020-1021]

Beytü'l-Mukaddes Patriği Savfilus, bu senenin Ramazan ayında öldü. el-Hâkim'in sarayında marangozluk yapan, Nikefor olarak adlandırılan Rum asıllı köle keşişin, Beytü'l-Mukaddes patriği yapılması istendi ve el-Hâkim, bu talebi kabul etti. /B131/ Onun bir kızı ve bir oğlu vardı. Beytü'l-Mukaddes'e gitti ve 10 Temmuz 411 Pazar günü kendisine ayin düzenlendi.

el-Hâkim ile görüşen Tur-î Sina Manastırı reisi Salamun, kiliselerin harap olduğunu ve bu kiliselere ait olan vakıflara el konduğu için bunların harap olarak kaldıklarını hatırlattı. el-Kusayr Manastırı'nın onarımını, onarım tamamlandıktan sonra ruhbanların buraya geri dönmelerini, Hristiyanların da ayin için burada toplanmalarını ve alınan verginin kaldırılmasını talep etti. el-Hâkim onun bu taleplerini de yerine getirdi ve vakıflarla ilgili verginin kaldırılmasını emretti. Bununla ilgili şu fermanı yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Bu yazı; Abdullah ve veliyyuh Mansûr Ebû Ali el-İmam el-Hâkim-Biemrillâh emîrü'l-mü'minîn'den, Rahip Süleyman b. İbrahim'e talep ettiği şeylerin yerine getirilmesi ve gerekli iznin verilmesi hakkındadır: Mısır'ın Fustat dağında Tur'a da bulunan el-Kusayr Manastırı olarak bilinen manastırın onarımı, yıkılmadan önceki haline getirilmesi, ruhbanların oraya yerleşmesi, adetleri olduğu gibi ibadet etmelerini, dinlerinin emirlerini yerine getirmelerini, kendi milletlerinden bunları yapmak isteyenlerin önünün açılması, onlara konan engellerin kaldırılması, onlara yapılan tasalluttan, kötülükten ve baskı-

lardan, eleştirilerden ve bu kabilde olan şeylerden vazgeçilmesi, Mısır ve bölgelerindeki kendilerine ait olan mülk ve vakıfların geri verilmesi, etrafındaki tarla, hisse, ev, mîne ve kayseriye, hamam, arsa, hurma ağacı, bostan, meyveli ağaç, bahçe, değerli mücevherat, dükkânlar, çömlek atölyelerin ve etrafındaki yerlerin bu rahibe verilmesidir. Bunların gelirlerinin bu manastıra ve içinde ikamet edenlere vefa olup, onların ümmete münasaha edip garanti vermelerinin ödülüdür. Yılların ve asırların geçmesiyle bu hükümler değişmez. Ayrıca bunların manastıra gelenler için harcanması, bu gelir ve menfaatlere bu rahibin el koyması, toplaması, Müslümanların Beytülmal hukukunu koruması, bütün kir ve günahlardan temizlenmesi, öşürlerden, haraç ve cezalarda, divanlarda hazır olan geçen ve tutulan tüm rüsumlara (vergiler) müsamaha gösterilmesi, tevillerin kaldırılması, bu zamanda ve ondan sonraki zamanlarda ona tabi olması, bu sicilin tarihi temel alınarak bütün bunların yerine getirilmesidir. Bunu okuyan valiler, divan mütevellileri, tasarruf sahipleri ve icar olanlar bilsinler ki bu emir, gereğinin yapılması için 411 senesi /A132/ Rabîülâhir ayında emîrü'l-mü'minîn tarafından yazılmıştır. Elhamdülillahi Rabbil Âlemin".

Beytü'l-Mukaddes Patriği Savfilus'un ölümünün ardından el-Hâkim, sarayında marangozluk yapan keşiş Nikefor adındaki Rum köleyi, Beytü'l-Mukaddes Patriği olarak atadı. Onun bir oğlu ve kızı vardı. Oraya gitti ve 10 Temmuz 1331 Pazar günü -H. 411- kendisine ayin düzenlendi. Daha sonra Mısır'a döndü ve Kıyâme (Kilisesi'nin) arazisinde ibadet için toplanmış olan Hristiyanların, bir grup Müslümanın saldırısına uğradıklarını el-Hâkim'e bildirdi. Beytü'l-Mukaddes'teki diğer

kiliseyle manastırların ve Lûd Kilisesi'nin korunmasını ve vakıflarının iade edilmesini talep etti. Bunun üzerine el-Hâkim, bir sicil yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim

Bu sicil, emîrü'l-mü'minîn emriyle Beytü'l-Mukaddes Patriği Nikefor'un isteğine binaen yazılmış bir menşurdur. Bu ferman, ehl-i zimmetin sıkıntılarını gidermek ve onları korumak niteliğinde olup, ayrı ayrı ya da toplu halde kendi yerlerinde ibadet etmeleri mezhep ya da görüşü farklı da olsa "el-Kıyâme" olarak bilinen kilisede ibadet edenlere engel ya da zorluk çıkarılmaması, memleket içinde ve dışında bulunan kiliselerin ve manastırların korunması patriğin salahiyetinde olup, "Beytüllahim" ve "Lûd" kiliseleri ve bunlara bağlı olan ibadet yerlerinin korunması, müştemilatına ve haçlarına dokunulmaması, duvarlarının ve sair binalarının yıkılmaması emredilmektedir ki bu emîrü'l-mü'minînin onlara olan ihsanıdır. Bu fermanı okuyan ya da duyan bütün valilere, halka, bu durumlarda yetkili olanlara, hâkimiyet sahibi olan mutasarrıflara, dereceleri farklı da olsa şimdiden itibaren bu emirlere uyulması ve karşı gelinmemesi emredilmektedir. Bu fermanın emîrü'l-mü'minîn tarafından yazıldığı bilinmeli ve mucibince amel edilmeli. Hükümlerine muhalefet edilmemeli, Nass ve hükümlerinin şerhleri değiştirilmemelidir. Bu ferman, talepte bulunan tarafın talebinin karşılanması ve yerine getirilmesi mahiyetindedir İnşallah."

Bu yazı 411 senesinin Cemâziyelâhir ayında yazılmıştır ve yukarıda el-Hâkim'in imzası mevcuttur. Elhamdülillahi Rabbil Âlemin.

(Bu fermanın ardından) kiliseler açıldı ve vakıflar iade edildi. Daha önce keşiş olan Tavdurus adındaki bir Rum,

Beytü'l-Mukaddes'teki Beysan'a mitran oldu. Daha sonra Kahire Mitranlığı'nı da aldı ve Mısır'daki Kintarâ Kilisesi'ni inşa etti.

Enbâ Salamun ile diğer Hristiyanların kiliselerin açılması, onarılması ve vakıfların iade edilmesi yönündeki talepleri devam etti. Enbâ Salamun, uzak memleketler için de aynı şeyleri talep etti ve tüm istekleri yerine getirildi. Mısır ve diğer yerlerdeki kiliseler ve manastırlarda gerekli onarımlar ve düzenlemeler yapıldı. Kusayr Manastırı için de böyle bir sicil yazıldı ve vakıfları iade edildi. Yalnızca Dımaşk ve sahil şehirlerinde bulunan vakıflar iade edilmedi çünkü buradaki vakıflar, hilafette yaşanan mali sıkıntılar veyahut Müslümanların şerrini önlemek amacıyla ele geçirildikten sonra satılmıştı.

el-Hâkim kiliselerin onarımı, yenilenmesi ve vakıfların iade edilmesine müsamaha gösterdikten sonra baskı döneminde Müslüman olan Hristiyanlar -ölüme gittiklerini düşünerek- onun huzuruna çıktılar ve şöyle dediler: "Biz zahirde Müslüman olduk ancak bu bizim irademizle olmadı. Dinimize yeniden dönmemize izin ver ya da bizleri öldür." Onlar zünnar takıyor, siyah giyiniyor ve haç taşıyorlardı. Daha sonra bir bir kıyafetlerini değiştirmeye başladılar. el-Hâkim, emniyet güçlerine onları korumalarını ve kimsenin onlara saldırmamasını emretti. el-Hâkim'in izin vermesiyle birçoğu yeniden Hristiyanlığa dönmeye başladı. Daha önce Müslüman olan Hristiyanlar gruplar halinde dönmeye başladılar. Ancak bazı Hristiyan reisler, el-Hâkim'in dinlerine geri dönmelerine izin vermesinin, onları takip ettirmek ve cezalandırmak amacıyla planlanan bir desise olduğundan şüphelendiler. Hristiyanlığa geri dönenler ise onu ikaz edenlerdi. Hal böyle olunca herkes istediği gibi hareket etti.

el-Hâkim kiliselerin yıkılmasını, temellerinin sökülmesini, eserlerinin yok edilmesini emretmişti ancak dokuz sene sonra kiliselerin onarılmasına, vakıfların iade edilmesine ve İslamiyet'e girmiş olanların Hristiyanlığa geri dönmelerine izin verdi. Hristiyanların kanunlarında cürüm işleyenler öldürülürdü. Allah'ın mucize ayetlerinden ve halkına olan inayetini gösteren acayiplerinden daha önceki vaadini yerine getirmek adına şöyle der; "her asırda ben sizi, sizin için mücadele edecek birini göndermekten mahrum bırakmam. Tanrı, onlar için mücadele eden zatı -daha önce onlara baskı yapan kişiyi- gönderdi ve onlara baskı yaptıktan sonra iyilik yaptı." Kendilerine ceza verilmesinden korktular ya da riayetten birisinin hile yapmasından çekindiler. Tur-î Sina Manastırı reisi Enbâ Salamun'un durumu ile onların hissettikleri el-Hâkim'e ulaşınca kendilerine güvence veren bir sicil yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim

Bu ferman, Abdullah ve veliyhu Mansûr Ebû Ali el-İmam el-Hâkim-Biemrillâh emîrü'l-mü'minîn İbn İmam el-Azîz-Billâh emîrü'l-mü'minîn'den, Mısır'daki Hristiyan cemaatleredir. Devletin himayesinde bulunan Hristiyanlarda, çekinme ve endişeler hâsıl olmuştur. Onlara vermiş olduğum nimetler İslam'ın şeriatı ve zimmeti dâhilinde verilmiştir. Onun himayesi altında olanlara huzuru ve itminanı anlat, onlara sükûneti ver. Bütün zamanlarda geçerliliği olan istedikleri emânın yazılması hususunda isteklerinin yerine getirilmesi ve geçerliliği gelecek kuşakları da kapsaması. Sizler Allah'ın, peygamberi Muhammed'in, emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib'in (Allah'ın selamı onlara olsun), emîrü'l-mü'minînin ve imam ecdatlarının emânı altındasınız. Sarih, sabit, sahih ve kalıcı bir akit olan bu emân sizleri, evlatlarınızı, kanlarınızı, mülklerinizi, ahvalinizi ve elinizin altındakileri kapsamaktadır. Ona güvenin ve

onunla sükûn bulun. Emîrü'l-mü'minînin sizlere hoşgörüsü ve şefkati vardır. Onun nusreti sizi himaye eder, ismeti sizi korur ve hiç kimse size zarar vermez. Size ilişenler ancak emîrü'l-mü'minîninin zecr ettiği ve onun emrinden çıkan kimselerdir. Emîrü'l-mü'minîninin yardımı, memleketindekilere uygun gördüğünüz salahtır. Devletinin himayesinde eşit yaşayanlar onlara verdiği emâna şahit olsun. Tarafınıza verilen ve onu şereflendiren ahide Allah şahit olarak yeter. Onlara verdiği nimetler ellerinde hüccet olarak kalsın. İnşallahü Teâlâ.

Şaban 411'de yazılmış olup, yukarıda imzası bulunmaktadır. Elhamdülillahi Rabbil Âlemin.

[el-Hâkim'in Sonu]

el-Hâkim, Enbâ Salamun'u ilk gördüğü tarihten itibaren ona meyletti ve kendisinden talep ettiği her şeyi yerine getirdi. Hristiyanların salahı konusunda gerekli olan şeyleri istemede çekinmemesini, sahraya giderken her gün kendisiyle görüşmesini ve ihtiyaç duyduğu her şeyi kendisinden dilemesini istedi. el-Hâkim, pek çok Müslümanın onu kötülemesine kadar onunla yakınlık kurmaya devam etti. İsteklerini karşıladığını, ona meylettiğini, Hristiyanların giydiği yün elbiselerin aynısını giydiğini ve Enbâ Salamun'un fikirlerinin öğrencisi olduğunu gördüler. Çoğu zaman şehir dışına çıkarken el-Kusayr Manastırı'na gider ve binayı incelerdi. Zanaatkârların kendisine zaman ayırmalarını isterdi. Manastır ve orada bulunan ruhbanlar için dinarlar verirdi. Manastırın binasının güzel olması için mimarlara da maddi yardımda bulunurdu. Kurafe nahiyesinde yenilenen manastırları da ziyaret ederdi. Dağa çıkıp manastırları ziyaret etmek istediğinde, maiyetindekiler Kurafe ve Sakiye olarak bilinen bir yerde bekler ve kendisi tek başına giderdi. Yine bir gün âdeti olduğu üzere dağa çıkarken, el-Ku-

rafiyyî olarak bilinen maiyetindeki bir çocuk onu takip etti ancak diğerleri uzaklaştılar. Yedi kişi onunla badiyede karşılaştı ve birtakım isteklerde bulundular. Sözleri kaba ve hakaret içerikliydi. (el-Hâkim) onlara dedi ki: "Burada size verebileceğim bir şey yok ancak sizlere beş dinar vermesi için sizi beytülmal veziri el-Amîd el-Muhsin İbn Bedvas'ın yanına göndereceğim." Bunun üzerine; "biz onun yanına gitmeyeceğiz çünkü o bize hiçbir şey vermeyecek" dediler. el-Hâkim'in onlarla olan münakaşası bir müddet devam etti. Ona dediler ki: "Bizimle birlikte el-Kurafiyyî'yi gönder ve talebimizi yerine getirsin.". el-Hâkim, el-Kurafiyyî'yi onlarla beraber gönderdi. el-Kurafiyyî ile birlikte dört kişi giderken, üç kişi geride kaldı. Bu dört kişi kendilerine verilen parayı aldılar /B132/ ve el-Kurafiyyî, el-Hâkim'i bulmak için geri döndü. Sözleştikleri yerde onu bekledi ancak el-Hâkim geç kalınca endişelenmeye başladı. Onu bulmak için dağı dolaştı ve orada dolaşan birine rastladı. el-Hâkim'i ve eşeğini tarif ederek onu sordu. Adam, yolda ayakları kesilmiş bir eşek gördüğünü söyledi ve daha sonra onu eşeği gördüğü yere götürdü. el-Kurafiyyî, adamın tarif ettiği yerde eşeği, dizleri kesilmiş bir halde buldu.

el-Hâkim'in kız kardeşi es-Seyyide tüm emirlere, komutanlara ve diğer görevlilere haber salarak sahraya gitmelerini ve onu aramalarını istedi. el-Kusayr Manastırı'nda olma ihtimaline karşı oraya da baktılar. Daha önce uğradığı her yeri aradılar ancak kendisinden bir haber alamadılar. Daha sonra dağ taraflarında, bıçakla parçalanmış yün elbisesini kanlar içinde buldular ancak cesedi ortada yoktu. İnsanların çoğu, el-Kurafiyyî ve onunla beraber gidenlerle gitmeyerek badiyede kalan üç kişinin, el-Hâkim'i öldürdüklerini, defnettiklerini ve kabrini gizlediklerini düşündüler.

el-Hâkim, 411 yılının Şevval ayının bitimine iki gece kala - mukaddes oruç ayının ilk pazartesi günü- (13 Şubat 1021) kayboldu. O sıralarda otuz yedi yaşındaydı ve hilafeti yirmi beş yıl, yirmi altı gün sürmüştü.[801]

Yahya b. Saîd'in tasnif ettiği Tarih'in birinci bölümü bitti. Bunu, ikinci bölüm takip etmektedir.

---

[801] el-Hâkim hakkında bkz. **İtti'âzü'l-Hunefâ**, II, s. 3-123; Makrîzî, **Hıtat**, II, s. 285; **el-Muntazam**, VII, s. 293-300; **el-Mağrib fi Hûli el-Mağrib**, s. 49-75; İbn Müyesser, **Ahbâru Mısır**, s. 52; **Zeylü Târihî Dımaşk**, s. 79-80; **el-Kâmil fi't-Târîh**, IX, s. 116-317; **ed-Dürretü'l-Mudiyye**, s. 256-312; **el-Beyanü'l-Mugrib**, I, s. 286 vd; **Vefeyâtü'l-A'yân**, C. 55, s. 292-298; **el-İber**, III, s. 104-106; **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, XV, s. 173-184, n. 70; **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XII, s. 9-11; **Tarih İbn Haldun**, IV, s. 56-61; **en-Nücûmü'z-Zâhire**, IV, s. 176-196; **Bedâi ez-Zuhur**, I, s. 50-58; **Şezerâtü'z-Zeheb**, III, s. 192-195; **Me'âsirü'l-İnâfe**, I, s. 322-324; **Subh el-A'şâ**, III, s. 426-427; **Düvelü'l-İslam**, I, s. 245; **Tarih Arinyus**, s. 259; **Nihâyetü'l-Ereb** (el yazması), C. 28, s. 52 vd; **Târîhu'l-Ezmene**, s. 73-81; **Tarih Muhtasarüddüvel**, s. 178-180; **Ahbar ud-Dûvel**, s. 191-192; **Târîhu'l-Fârikî**, s. 116-120; **el-Enbâ fi't Târihû'l-Hulefa**, s. 186; **el-Muhtasar fî Ahbârü'l-Beşer**, II, s. 151; **Tetimmetü'l-Muhtasar**, I, s. 332; Demîrî, **Hayâtü'l-Hayevân**; **Hısnû'l-Muhâdara**, II, s. 1-14; **Uyûnü'l-Ahbâr ve Fûnûn el-Âsâr**, s. 248-304; **Nihâyetü'l-Ereb**, C. 23, s. 213.

IV. BÖLÜM
TÂRÎHU'L-ANTÂKÎ'NİN İLK BÖLÜMÜNÜN TAHLİL, TENKİD VE DEĞERLENDİRMESİ

Fâtımîler ve Kiliseler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi

Yahya el-Antâkî, eserinin ilk bölümünde Fâtımîler ile ilgili kısımda devletin kuruluşundan başlayarak el-Hâkim döneminin sonuna kadar yaşanan gelişmeleri kaleme almıştır. Kütâme kabilesinin de desteğini alan Fâtımîlerin esas kurucusu olan Ebû Abdullah eş-Şiî'nin Kuzey Afrika'da Ağlebîlerle ve bazı Sünni kabilelerle girişmiş olduğu mücadele, Ubeydullah'ın mehdi olarak ilan edilmesi ve akabinde devletin teşekkül süreci eserde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ancak müellif kurulan bu devletin resmi ideolojisi olan İsmâilîyye'den bahsetmemiştir. Sünni İslam dünyası tarafından büyük bir tehlike olarak görülen bu devletin nasıl ortaya çıktığını ve gayelerini anlayabilmek için İsmâilîyye mezhebinin tarihine kısaca değinmekte fayda vardır.

On İki İmamdaki (İsnâaşeriyye) ikinci ayrılık, altıncı imam Cafer es-Sâdık'ın ölümünden sonra yaşanmıştır. Cafer es-Sâdık önce en büyük oğlu İsmail'i kendisine halef seçmişken daha sonra onu azlederek imameti diğer oğlu Musa'ya vermiştir. Rivayete göre İsmail'in ileride İsmâilîyye adı altında gelişme gösterecek bâtınî fırkanın akidesini ve bu fırkanın ihtilalci teşkilatının temellerini kuran, imamı ilah olarak kabul eden ve Hattâbîyye fırkasının kurucusu olan Ebû'l-Hattâb el-Esedî ile sık sık görüşmesinden ötürü Cafer es-Sâdık, imameti ondan

alarak Musa'ya vermiştir.[802] İsmail'in babasının sağlığındayken ölmesi ise kendi taraftarları içerisinde ayrılığa neden olmuştur. İsmâilîyye'nin teşekkülünde önemli rol oynayan Hattâbîyye mensupları imametin Cafer es-Sâdık'tan İsmail'e geçtiğine ve İsmail'in mehdi/kaim olduğuna inanırlarken, İsmail'in kölesi Mübârek'e istinaden Mübârekiyye olarak adlandırılan fırka da oğlu Muhammed b. İsmail el-Mektûm'un etrafında toplanmıştı.[803]

Ancak fırkanın kurulup yayılmasında Cafer es-Sâdık'ın hizmetinde bulunan Meymûn el-Kaddah ile oğlu Abdullah b. Meymûn'un önemli rol oynadıkları ve hatta mezhebin asıl kurucularının da onlar olduğu ileri sürülmektedir.[804] İsmâilîler ne kadar Ebû'l-Hattâb ile aralarında herhangi bir bağ bulunmadığını belirtseler de yine de Cafer es-Sâdık'ın ilahlığını ve kendisinin de onun tarafından peygamber olarak görevlendirildiğini iddia eden el-Esedî ile ilişkilendirilmektedirler.[805]

İsmâilî dâîler setr (gizlilik) döneminde Kufe, Rey, Fars, Horasan ve Mâverâünnehir'de mezheplerini yaymak için yoğun bir propaganda faaliyetlerine giriştiler. Bu liderliğin merkezi

---

[802] Ethem Ruhi Fığlalı, **Günümüz İslam Mezhepleri**, II. Baskı, İzmir, 2011, s. 279.

[803] Fığlalı, s. 280; Mustafa Öz-Mustafa eş-Şek'a, "İsmâilîyye", **TDVİA**, C. 23, İstanbul, 2001, s. 128; Muzaffer Tan, "Erken Dönem İsmâilîlik ve Temel Görüşleri", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:13, S. 39 (Bahar 2009), s. 75-76; Ali Avcu, **Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci** (Basılmamış Doktora Tezi), A.Ü.S.B.E, s. 32; a.mlf., "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 10, S. 3, (2010), s. 207.

[804] Mustafa Öz, "İsmâilîyye Mezhebi", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, **İslami İlimler Araştırma Vakfı**, I. Baskı, 1993, s. 605.

[805] Abdullah Ekinci, **Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatîler** (**Ortadoğu'da İlk Sosyalist Yapılanma**), Ankara, 2005, s. 24-25.

başlangıçta Ahvaz ile Asker Mukram iken sonraları Basra ve Selemiye olmuştur.[806] Selemiye'deki liderliğin başına geçen imam Abdullah'ın torunu Muhammed Ebû Şalağlağ, dâî İbn Havşeb'i Yemen'e göndermiş ve yeğeni Ubeydullah'ı da halef tayin etmiştir.[807] Yemen'deki kabilelerin çoğunu kendi mezheplerine çekmeyi başaran İbn Havşeb, Ali b. Fazl el-Ceyşânî'nin aksine İsmâilîyye mezhebine ömrü boyunca sadık kalmış ve Ebû Abdullah eş-Şiî adındaki dâîsini Kuzey Afrika'ya göndermiş ve bu dâî Ağlebîler hanedanına son vererek Fâtımî Devleti'nin temelini atmıştır.

İsmâilîyye'nin merkezi olan Selemiye'nin başına geçen Ubeydullah el-Mehdi'nin 899 yılında imametin kendisine ve dedelerine ait olduğunu iddia etmesi, İsmâilîyye içerisinde büyük bir ihtilafın çıkmasına neden oldu. Hamdân tarafından Selemiye'ye gönderilen Abdan'a kendisinin ve atalarının gerçekte hüccet değil imam olduklarını, Muhammed b. İsmail'in imamların gerçek kimliğini gizlemek için suni olarak öne sürüldüğünü söylemişti.[808] Ubeydullah'ın bu çıkışına sert tepki

---

[806] Tan, s. 77.

[807] Mehmet Ali Büyükkara, "İsmâilî Dâî Ve Fâtımî Da'vet", **İLAM Araştırma Dergisi**, C. 3, S. 1 (Ocak-Haziran 1998), s. 13.

[808] Ali Avcu, "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 10, S. 3, (2010), s. 211-212. Eymen Fuâd Seyyid ise bu konu hakkında şöyle demektedir: "Fâtımî kaynaklarında İsmâilî nesebi Ubeydullah el-Mehdî b. Hüseyin b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed b. İsmâil b. Cafer es-Sâdık olmasına rağmen Ubeydullah el-Mehdî Yemen tarafına gönderdiği bir mektupta soyunun İsmâil b. Cafer es-Sâdık'a dayandığını inkâr etmekte ve büyük dedesinin İsmâil'in büyük kardeşi Abdullah olduğunu, Cafer'in İsmâil'i değil Abdullah'ı kendisine vâris olarak tayin ettiğini söylemektedir. Cafer es-Sâdık'ın oğulları "hak da'vâ"yı ihyâ etmek isteyince münafıkların nifakından ve Abbâsîler'in zulmünden korkarak şahsiyetlerini gizlemişler, kendilerini başka adlarla tanıtmışlar, Mübârek, Meymûn ve Saîd gibi isimler seçerek

gösteren Karmatîlerin kurucusu Hamdân, merkezle tüm ilişkilerini keserek dâîlerine de daveti durdurmalarını bildirmiş ve böylece İsmâilîyye ikiye bölünmüştür.[809] "Ubeydullah'ın Muhammed b. İsmail'in mehdi olarak tekrar zuhur edeceği inancını reddetmesi, mevcut imamet anlayışında radikal bir sapma meydana getirmiştir. İlerleyen yıllarda Fâtımî İsmâilîliğinin resmi öğretisi halini alacak olan bu anlayışa göre imamet Cafer es-Sâdık'ın soyundan devam etmesinin yanında Cafer es-Sâdık ile Ubeydullah arasındaki dönemde İsmâilî davetin değişik şekillerde, gerçek kimliklerini gizlemiş olan bir takım gizli imamlar aracılığıyla yürütüldüğü görüşü kabul edilmiştir."[810]

İsmâilîyye inancına göre nasların bir zahirî bir de bâtını vardır. Görünürdeki anlam zahirî, onun ötesindeki asıl anlam ise bâtındır. Gönderilen kitaplar ve şeriatlar peygamberlere göre değişirken bâtınî hususiyetler değişmemektedir. Farklı din ve şeriatlarda aynı olan bu değişmez hakikatlere ulaşmak yalnızca İsmâilîler için mümkün iken İsmâilî olmayanlar dinin sadece zahirî manalarını anlayabilirler. Dinin bâtınî ve gizli hakikatlerine özel bir anlam vermelerinden ötürü İsmâilîler, bâtınîler olarak anılmıştır.[811]

"İsmâilîlerin tarihteki en büyük başarısı şüphesiz ki Fâtımî Devleti'nin kurulmasıydı. Abbâsîlere meydan okuyan bu yeni halifelik gücünün zirvesindeyken Mısır, Suriye, Hicaz, Ye-

---

bunlardaki iyimser ifadenin bereketine sığınmışlardır. Bu durum Şîa'daki takıyye prensibiyle ilgilidir." Bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", **TDVİA**, C. 12, Ankara, 1995, s. 229.

[809] Öz ve eş-Şek'a, "İsmâilîyye", s. 129; Avcu, **Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci**, s. 28; a.mlf., "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları", s. 212; Tan, s. 80; Büyükkara, s. 14; Ekinci, s. 26.

[810] Tan, s. 81.

[811] Tan, s. 82.

men, Kuzey Afrika ve Sicilya topraklarına hâkimdi. İdeolojilerinin düşünsel merkezi olarak kurulan ve büyük bir üniversite olan el-Ezher Camii ise, Kahire'deki dinsel hiyerarşinin beyni olan baş dâînin yönetimi altında propaganda yapmak ve örgütlemek için Irak, İran, Orta Asya ve Hindistan'a gönderilen sayısız dâî ve fedai yetiştirdi."[812]

Görüldüğü üzere başlangıçta Muhammed b. İsmail adına yapılan davetin Selemiye'deki lider Ubeydullah tarafından değiştirilmesi İsmâilîyye'nin bölünmesine neden olurken Kuzey Afrika'da Fâtımî Devleti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Hamdân b. Karmat ile ona bağlı dâîler Ubeydullah'ın imametin kendisine ve dedelerine ait olduğu iddiasına karşı çıkarlarken İbn Havşeb ile ona bağlı dâîler Ubeydullah'ın imametini kabul etmişlerdir. Bu bağlamda değerlendirdiğimiz zaman Fâtımîlerin resmi ideolojisi olan İsmâilîlik ile Muhammed b. İsmail'in etrafında teşekkül etmiş olan esas İsmâilîliğin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Lewis'in de dediği gibi İsmâilîlerin tarihteki en büyük başarısı Fâtımî Devleti'ni kurmalarıydı. İsmâilî mensubu dâîler Fâtımî halifelerinden aldıkları muazzam desteklerle davetlerini çok geniş sahalara yaymış ve hatta etkilerini Sünni İslam'ın başkenti konumundaki Bağdat'ta dahi hissettirmeyi başarmışlardı.

Yahya el-Antâkî, 800-909 yılları arasında İfrîkıyye, Cezayir ve Sicilya'da hüküm süren Ağlebîler hakkında bilgi vermiştir ancak bu hanedanlık müstakil bir bölüm olarak değil yalnızca Fâtımîlerin teşekkülü münasebetiyle eserde yer almıştır. Müellifin Ebû Abdullah eş-Şiî'nin Mağrib'e gelmesi üzerine İfrîkiyye hâkimi Abdullah b. İbrahim b. Ahmed el-Ağleb ile

---

[812] Bernard Lewis, "İsmâilîler ve Haşhâşîler", çev. Mustafa Alican, **T.O.D**, (Aralık 2014), Yıl:7, S. XX, s. 476-477.

son Ağlebî emiri Ziyâdetullah'ın onunla mücadelesinden ve Ağlebîler'in inkırazından söz ettiğini yukarıda belirtmiştim. Fakat zaman zaman karışık bir üslup kullanmış olması, olayların da karışık görünmesine neden olmuştur.

Mesela "…gulamı Abdullah İbn İbrahim b. Ahmed el-Ağleb'e saldırdı ve onu öldürdüler. Emirlik makamına oğlu Ziyâdetullah'ı geçirdiler. Ziyâdetullah kendisine muhalefet etmesinden korktuğu kardeşi Muhammed'i ve Ebî Abdullah'a karşı mücadele etmiş olan beraberindeki askerleri geri çağırdı. Bunun üzerine kendisine doğru yola koyuldu ancak yanına ulaştığında onu, Ziyâdetullah'ı, geri kalan kardeşlerini ve amcalarını da öldürdü." şeklindeki ibare kafa karıştırmaktadır. Hızla inkıraza sürüklenmekte olan Ağlebîlerin sonu kısaca şu şekildeydi: İbrahim b. Ahmed, (M. 875-902) yönetimi Sicilya emiri olan oğlu Ebû'l-Abbâs Abdullah'a bırakmış ve aynı yıl içerisinde vefat etmiştir.[813] Oğlu Ebû Mudâr Ziyâdetullah'ın kendini zevk ve eğlenceye vermesi üzerine Ebû'l-Abbâs, onu Sicilya valiliğinden azlederek hapsetmiş ve yerine Muhammed b. es-Serakûsi'yi tayin etmiştir.[814]

Ebû'l-Abbâs ise 902 senesinde Sicilya'da görev yapan ve oğlu tarafından gönderilen üç adam tarafından suikastla öldürülmüş[815] ve Ebû'l-Abbâs'ın ortadan kaldırılmasıyla son Ağlebî emiri olan Ebû Mudâr Ziyâdetullah, yönetime geçmiştir. el-Antâkî'nin anlattığı gibi Ziyâdetullah göreve başlar başlamaz kendisine muhalefet etmelerinden korktuğu aile bireylerini ortadan kaldırmıştır. İlk önce Tunus şehrinden 12 mil uzaklıkta yer alan Kiras adasındaki amcalarının infaz emrini vermiş

---

[813] Muhittin Kapanşahin, **Ağlebîler** (**800-909**), İstanbul, 2013, s. 227.
[814] Kapanşahin, s. 228.
[815] Kapanşahin, s. 228.

ve daha sonra Tıbne'deki kardeşi Ebû Abdullah Ahvel'i yanına çağırtarak öldürmüştü.[816]

Ebû Abdullah karşısında defalarca hezimete uğrayan ve ona karşı direnemeyen son Ağlebî hükümdarı III. Ziyâdetullah, götürebileceği kadar eşyayı yanına alarak 18 Mart 909'da Mısır'a kaçmıştır. Abbâsî Halifesi Muktedir'in onu Mağrib'e dönüp Ebû Abdullah ile mücadeleye davet etmesine ve kendisine hem askerî hem malî yardımda bulunulacağını bildirmesine rağmen III. Ziyâdetullah ülkesini kurtarmak için herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Emirlerin ve üst düzey yöneticilerin ülkeden kaçması sonucunda herhangi bir direnişle karşılaşmayan Ebû Abdullah eş-Şiî ve taraftarları hanedanlığa son vererek Fâtımî Devleti'ni kurmuşlardır.

Kayrevan merkezli kurulan Ağlebî Hanedanlığı'nın İslam tarihi açısından önemiyse Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan Sicilya'yı fethetmiş olmalarıdır. Nitekim Sicilya 827 yılından itibaren XI. yüzyılın sonlarında Normanlar tarafından işgal edilinceye kadar İslam hâkimiyetinde kalmış, İslam kültür ve medeniyetinin Avrupa'ya yayılmasında önemli bir merkez olmuştur.[817]

Ağlebîler üzerinde yeteri kadar durmayan el-Antâkî, Fâtımîlerin Endülüsle olan ilişkilerine ve bölgedeki diğer önemli siyasi gelişmelere de değinmemiştir. Günümüzde Tunus sınırları içerisinde yer alan Ağlebî Hanedanlığı'nı ortadan kaldırarak buraya yerleşen Fâtımîlerin ilgisi sadece Mağribu'l-Evsat ve Mağribu'l-Aksâ ile sınırlı değildi. Irak'taki Abbâsîler kadar İspanya'daki Endülüs Emevi Devleti de Fâtımîlerin kadim düşmanıydı. Bu sebepten ötürü, devlet kurulur kurulmaz

---

[816] Kapanşahin, s. 229.

[817] Abdülkerim Özaydın, "Ağlebîler", **TDVİA**, C. 1, İstanbul, 1988, s. 477.

İsmâilî dâîler Endülüs'e giderek burada Fâtımî lehine propaganda faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu dâîler, halka Emevi yöneticilerinin meşru olmadıklarını ve bütün Müslümanların Hz. Ali soyundan gelen Fâtımî halifesine biat etmeleri gerektiğini telkin ediyorlardı.[818]

Endülüs Emevi halifesi III. Abdurrahman ise ülkesinde giderek artmaya başlayan Fâtımî tehlikesinin önüne geçmek için birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Öncelikle donanmasını güçlendiren halife, stratejik öneme sahip Septe (Ceuta) ve Tanca'yı ele geçirmiş ve böylece Endülüs ile Kuzey Afrika arasındaki Cebelitarık Boğazı'nı kontrol altına almıştır.[819] Bunların haricinde Fâtımîler aleyhine Bizans ve İtalya Krallığı ile ittifaklar kuran halife III. Abdurrahman, İsmâilî propagandayı engellemek amacıyla da Kuzey Afrika ile Mısır'daki Sünni ulemaları yoğun bir şekilde desteklemiştir. Endülüslü yöneticilerle ve onların desteklediği Sünni ulemayla başa çıkamayacağını ve Kuzey Afrika'da tutunabilmenin güç olduğunu anlayan Fâtımîler, Endülüs ve Mağribu'l-Aksâ ile ilgilenmek yerine Mısır'a yönelmişlerdir.[820]

Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgede kurulan Şiî bir devletin, herhangi bir direnişle karşılaşmaması elbette mümkün değildi. Müellifin de zikrettiği gibi özellikle Ebû Abdullah ile ağabeyi Ebû'l-Abbâs'ın devlet kurulduktan bir müddet sonra Ubeydullah el-Mehdi tarafından öldürülmeleri, isteyerek ya da kılıç zoruyla Fâtımîlerin egemenliğine girmiş olan kitlelerin tepki göstermesine ve korkuya kapılmalarına sebep olmuştur. Ağlebîlerin önde gelenleri Ebû'l-Hasan b. Ebî Hâcer'in evinde yemek yerlerken yanlarına gelen bir kimsenin

---

[818] Mehmet Özdemir, **Endülüs**, Ankara, 2014, s. 72.
[819] Özdemir, s. 73.
[820] Özdemir, s. 74.

Ebû Abdullah ile kardeşinin öldürüldüklerini haber vermesi üzerine Ebû'l-Hasan "Allah'a yemin olsun ki hepiniz kendinizi öldü biliniz. Size emân veren kişi öldürüldü. O bu işin sahibi ve bu mülkün sebebiyken öldürüldüğüne göre sizin durumunuz ne olur Allah bilir. Kaldı ki sizler düşman sayılırsınız. Dostunu öldüren, düşmanını hayda öldürür" demiştir.[821] Bunun üzerine sarayın etrafında toplanan halk, isyan çıkararak Kütâmelilerle çatışmıştır. Ubeydullah el-Mehdi, bu isyanı kontrol altına almayı başarmış ancak yeni yönetimden rahatsızlık duyan Kayrevanlıların öfkesi sona ermemiştir. el-Antâkî'nin de değindiği gibi Kütâmelilerle çatışan Kayrevanlılar, onlardan 700'den fazla insanın ölümüne neden olmuşlardır.

Ubeydullah el-Mehdi ile oğlu el-Kâim döneminde peş peşe isyanlar çıkmış ve bunların sadece bir kısmı müellif tarafından zikredilmiştir. Ebû Abdullah'ın öldürülmesiyle en büyük destekçilerini kaybeden ve el-Mehdi tarafından geri plana atılan Kütâmeliler, yeni efendilerine karşı kırgın ve kızgınlardı. el-Antâkî'nin de zikrettiği Mavetentoğulları isyanında Kütâmeliler ile diğer muhalifler bu aileden birini mehdi ilan etmiş ancak emellerine ulaşamamışlardır. Trablusgarp'ta ise Zenâte ve Lumâye kabilelerinin de desteğini alan Hevvâre ailesinden Harun el-Hevvâri, merkezi yönetime isyan bayrağını açmış ve Fâtımî valisi ile kadısını buradan uzaklaştırmayı başarmıştır. Ancak daha sonra Ubeydullah el-Mehdi tarafından ele geçirilmiştir.[822]

Müellif tarafından neredeyse hiç zikredilmeyen bir diğer önemli konu ise Sicilya meselesidir. Ağlebî Hanedanlığı'nın

---

[821] Çelik, s. 71-72.
[822] Çelik, s. 73-74.

yıkılmasının ardından Mağrib'e hâkim olan Fâtımîler, onlardan devraldıkları donanmayla Akdeniz ile temas kurmaya başlamışlardı. Akdeniz üzerinden sağlanan Avrupa, Ortadoğu ve Uzakdoğu bölgeleri arasındaki ticaret yollarını ele geçiren ve Bizans'ın Akdeniz'deki yayılmasını önlemek isteyen Fâtımîler, Kayrevan ve el-Mehdiye şehirlerinde Dâru's-Sınâ (tersane) inşa etmişlerdir.[823]

Ağlebîlerin Fâtımîler tarafından yıkılmasından sonra adanın önde gelenleri Ali b. Muhammed b. Ali el-Fevvâre'yi kendilerine reis olarak seçmiş ve Ubeydullah el-Mehdi'den de bunu tasdik etmesini istemişlerdi. Fâtımî halifesinden onay almasına rağmen bir süre sonra azledilmiş ve yerine Ebû Hınzîr lakaplı İbn Kilâb atanmıştır. Sicilya'ya gelen yeni vali, adanın en önemli şehirlerinden biri olan Agrigento'nın yönetimini kardeşi Ali'ye vermişken[824] Palermo'da da Cuma namazı hutbesinde Ubeydullah el-Mehdi'nin ismi okunmuştur.[825]

Malikî hukukuna son vererek Şiî hukukunu uygulamaya sokan İbn Kilâb, yönetiminden memnun olmayan halkın isyanı neticesinde görevinden alınmış ve yerine el-Belevî tayin edilmiştir. Ancak özerk yapılarına sahip çıkan Sicilya ahalisi el-Belevî'yi Palermo'dan uzaklaştırırken Kerkinte (Agrigento) valisini de buradan uzaklaştırmış ve Ahmed b. Ziyâdetullah b. Kerheb'i kendilerine lider olarak seçmişlerdir.

Berberîler ile Arapların desteğini alan bu zat bir müddet sonra Fâtımîlerin aleyhinde faaliyetlerde bulunmaya başla-

---

[823] Ömer Tokuş, "Fâtımîler İle Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler", **Tarih Dergisi**, S. 59 (2014/1), s. 32.

[824] Gülmis Vesile Canik, **Sicilya'da Müslümanlar (827-1243)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü.S.B.E.O.T.A.D, İzmir, 2010, s. 32.

[825] Aziz Ahmad, **A History of İslamic Sicily**, Edinburgh, 1975, s. 25.

mıştır. Abbâsî Halifesi el-Muktedir-Billâh adına hutbe okutmuş ve halife de kendisine hilat göndermiştir. el-Mehdiyye yakınlarındaki Limte limanında demirlemiş bulunan Fâtımî gemilerini yakan ve Ebû Hınzîr'i öldüren İbn Kerheb, anlaşmazlığa düştüğü halk kitleleri tarafından ele geçirilerek el-Mehdi'ye teslim edilmiş ve halifenin emriyle öldürülmüştür.[826]

Elimdeki kaynaklardan farklı olarak müellif H. 308 (920-921) senesi olaylarında İbn Kerheb hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Ahmed b. Kerheb öncülüğündeki Sıkılliye (Sicilya) halkı da ayaklandı ve üzerlerine yine Bağnâ'yı gönderdi. Adamlarını öldürdü, kendisini esir alarak el-Mehdi'nin yanına götürdü ve onu öldürdü." (Orijinal metin, s. 69-70). Neticede İbn Kerheb'in öldürülmesiyle Sicilya'nın kontrolü yeniden Fâtımîlerin eline geçmiştir.

Akdeniz'de Fâtımî gücünün artmaya başlaması ve Sicilya, Sardunya ve Güney İtalya'nın Fâtımî donanmalarının akınlarına maruz kalması Bizans'ı rahatsız etmiş ve imparatorluk bu duruma kayıtsız kalamayarak Fâtımîlere karşı taarruz hazırlıklarına başlamıştır. Başlangıçta Bulgar meselesinden ötürü Akdeniz'e yeterince ağırlık veremeyen Bizans, 917 senesinde Güney İtalya için yıllık yirmi iki bin altın cizye ödemek zorunda kalmıştır. Ancak Bizans'ın cizyeyi ödememesi üzerine Fâtımî donanması 918 senesinde Güney İtalya'daki Kıllavriye (Calabria) ve Reyyû (Reggio) gibi şehirlere saldırmış ve ele geçirdikleri ganimet ve esirler ile geri dönmüşlerdir. 922 yılında el-Mehdiye'de hazırlanan bir Fâtımî donanması Mesud el-Fetâ

---

[826] Martino Mario Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", çev. Abdülhalik Bakır-Aydın Çelik, **F.Ü.O.D.A.D**, C. 5, S. 1, (2007), s. 178-179; Çelik, s. 78; Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Salih Tuğ, C. 3, İstanbul, 1980, s. 964; Tokuş, s. 33; Ahmad, s. 26.

komutasında Reyyû'ya gitmiş ve bu birlikler St. Agant Kalesi'ni ele geçirip ganimetlerle dönmüşlerdir.[827]

Müslümanların yanı sıra Latin ve Afrika kökenli halkları da bünyesinde barındıran Sicilya, bu farklılıklarından ötürü sık sık iç mücadelelere sahne olmuştur. el-Kâim'in oğlu el-Mansûr'un hilafeti döneminde Kelbîler yönetimini tesis edecek olan el-Hasan b. Ali el-Kelbî Sicilya valisi olarak atanmıştır. Kelbîler döneminde adada Bizans hâkimiyetinde kalan son şehirler de fethedilmiş ve Güney İtalya'ya akınlar başlamıştır. Benî Taberî isyanını bastıran Hasan b. Ali, Güney İtalya sahillerine akınlara başlamış ve 950'de Bizanslıları mütarekeye mecbur etmiştir.

Müellif H. 337 (948-949) senesi olaylarında halife el-Mansûr için: "Rum topraklarına gazaya çıktı, Killavriye'yi (Calabria) fethetti ve bunun dışında birçok muazzam fetihler gerçekleştirdi" (orijinal metin, s. 58) ifadesini kullanırken Hasan b. Ali'nin Calabria bölgesindeki Reyyû şehrini ele geçirmesini kast etmiş olmalıdır. Hasan b. Ali, el-Mansûr-Billâh'ın ölümünden (953) sonra yerine oğlu Ahmed'i bırakarak el-Muiz-Lidînillâh'ın yanına gitmiş ve onun en önemli kumandanlarından biri olmuş ve bir daha Sicilya valiliğine dönmemiştir.[828]

Halife el-Muiz döneminde Sicilya kökenli Cevher es-Sıkıllî'nin Mısır'ı ele geçirmesinin ardından Fâtımîlerin ilgisi batıdan doğuya kaymış ve bu durum Sicilya'daki Fâtımî etkisinin önemli ölçüde azalmasına zemin hazırlamıştır.[829] Kuzey Afrika'dan ayrılarak Mısır'a yerleşen Fâtımîlerin adadaki ege-

---

[827] Tokuş, s. 34.
[828] İbrahim Altan, "Kelbîler", **TDVİA**, C. 25, Ankara, 2002, s. 206.
[829] Moreno, s. 181.

menliği sarsılsa da Sicilya, Bizans ile Fâtımîlerin mücadele sahasına dönüşmüş, Bizans adadaki Hristiyanların, Fâtımîler ise Müslümanların hamiliğine soyunmuştur.

el-Kâim-Biemrillâh ile el-Mansûr-Billâh dönemlerinde Fâtımîler henüz Kuzey Afrika'dayken ve çoğunlukla isyanlarla mücadele içerisindeyken Mısır'daki İhşîdî Hanedanlığı inkıraz sürecine girmişti. Hanedanlığın kurucusu Muhammed b. Tuğc'tan itibaren İhşîdîlere yüzeysel olarak yer veren el-Antâkî, el-Muiz-Lidînillâh'ın iktidarı döneminde Mısır'ın Cevher es-Sıkıllî tarafından ele geçirilişini ayrıntılı olarak ele almıştır.

el-Azîz-Billâh döneminde Fâtımîleri uğraştıran en önemli mesele, Yahya el-Antâkî'nin de detaylı bir şekilde anlattığı Dimaşk'ı ele geçirmiş bulunan Türk komutan Alptekin ile girişilen mücadeleydi. el-Antâkî, Cevher ile Alptekin arasında bir anlaşma yapıldığından bahsetmiştir. Bu anlaşmaya göre; Gazze'den Mısır'a kadar olan yerler Fâtımîlerin, Askalân'dan itibaren geri kalan Şam toprakları ise et-Türkî'nin olacak, burada el-Azîz adına hutbe okunacak ve oranın haraçları da et-Türkî'ye verilecektir" (orijinal metin, s. 180).

el-Azîz-Billâh döneminin diğer önemli iki olayı Târîhu'l-Antâkî'de de zikredildiği gibi Halep'i ele geçirmek için girişilen mücadeleler ve Fâtımîler tarihinde etkin bir rol oynayan Yahudi kökenli vezir Yakub b. Killis'in tutuklanarak mallarına el konulmasıdır. Tezimin ikinci bölümünde; "Fâtımîlerin Siyasi ve Sosyal Durumu" başlığında ayrıntılı olarak üzerinde durduğum Bencutekin öncülüğünde Halep'i ele geçirme girişimleri İmparator II. Basileios'un bölgeye sefere çıkmasıyla sonuçsuz kalmıştır. Bizans ile Fâtımîlerin karşı karşıya gelmesine neden olan Halep'teki üstünlüğü ele geçirme meselesi Târîhu'l-Antâkî'de göz ardı edilmemiş olsa da İbnü'l-Adîm'in

"Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb" adlı eserinde bu mücadele tüm detaylarıyla yer almıştır.[830]

Müellif tarafından zikredilmeyen meselelerden biri de; el-Azîz-Billâh ile Büveyhî emiri Adudüddevle arasındaki ilişkidir. Büveyhîler Irak'ın kontrolünü ele geçirdikleri zaman Fâtımîlerin bu bölgede devam etmekte olan davetlerine engel olmamış ve hatta Adudüddevle, el-Azîz-Billâh'ın imametini kabul etmiştir. Ancak taraflar arasındaki iyi ilişkiler uzun sürmemiş, Fâtımîlerin Dimaşk'taki hâkimiyeti ele geçirmesi Büveyhîler ile Fâtımîleri karşı karşıya getirmiştir. Mısır'a sefere çıkmak üzere asker toplamaya başlayan Adudüddevle, Bağdat'taki Şiî âlimleri toplayarak Fâtımîlerin mezhebi üzerine istişarede bulunmalarını istemiştir. Âlimler tarafından Şia mezhebinden olmadıkları ilan edilen Fâtımîlere gönderilen Abbâsi elçinin halifeye; "senin kim olduğunu bilmek isteriz" demesi iki taraf arasındaki ilişkiyi daha da germiştir. Elçi ülkesine doğru giderken Trablus'ta öldürülmüştür.

Abbâsîlerin yanı sıra Büveyhîler ile de karşı karşıya gelmelerine rağmen Fâtımîler, davalarını yaymaya devam ettiler. 992 senesinde Musul emiri tarafından el-Azîz-Billâh adına hutbe okutulmuş ve sikke kestirilmiştir. Taraflar arasındaki mücadele sadece Irak ile de sınırlı değildi. Hem Abbâsîler hem de Fâtımîler Harameyn'de üstünlüğü sağlamak amacıyla büyük bir çaba içerisine girmişlerdi. Abbâsî Halifesi el-Kâdir-Billâh, Mekke emiri eş-Şerif Ebû'l-Fütûh Hasan b. Cafer'i çeşitli vaatlerle kendi tarafına çekmeye çalışmışsa da Mekke emiri Fâtımîlerden yana saf tutmuş ve el-Azîz-Billâh döneminde Hicaz'ın egemenliği Fâtımîlerin eline geçmiştir.[831]

---

[830] Konu hakkında bkz. İbnü'l-Adîm, s. 105-109.
[831] Çelik, s. 244-246.

Târîhu'l-Antâkî, el-Kamil fi't-Târih ve Zübdetü'l-Haleb gibi kaynaklarla büyük oranda uyuşmasına karşın onlarda yer almayan özgün bilgiler de içermektedir. Mesela H.339 (M.350-51) senesi olaylarında şöyle bir ibare bulunmaktadır:

"Bu sene içerisinde Nûbe[832] kralı Mısır bölgesinden vahalara doğru yöneldi. İnsanları öldürüp esir aldı ve pek çok yeri yakıp yıktı." (Orijinal metin, s. 79). H.352 (M.963-964) senesinde ise henüz Fâtımîler tarafından yıkılmamış İhşîdîlerin ülkesinde cereyan eden bir isyandan ve depremden bahsetmiştir (orijinal metin, s. 102-103).

el-Hâkim'in faaliyetlerini detaylı bir şekilde anlatan müellifin H.401 (M.1010-1011) senesinde bahsetmiş olduğu şu hadise de diğer kaynaklarda yer almamaktadır: "Trablusşam'dan hediye olarak gönderilen, içerisinde kuru ve yaş meyveler ile başka yiyecekler taşıyan hamaîmler ulaştı. Ancak bunların Nil'de el-Mâks olarak bilinen yerde toplanılarak batırılmalarını ve mürettebatın öldürülmelerini emretti." (Orijinal metin, s. 290).

el-Hâkim-Biemrillâh'ın hilafet dönemi (996-1021) ise Târîhu'l-Antâkî'nin ilk bölümünün sonudur. Müellif belki de el-Hâkim döneminin müşahidi olduğu için onun devrinde meydana gelen hadiseleri ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Uzun bir süre iktidarda kalan el-Hâkim-Biemrillâh, babası el-Azîz-Billâh'ın tam tersi bir karaktere sahiptir ve onun dönemi

---

832 "Yukarı Mısır bölgesinde Asvan'ın hemen yanında Nil Nehri'ndeki ilk şelaleden başlayıp altıncı şelaleye (bazılarına göre Beyaz ve Mavi Nil kollarının birleştiği yere) kadar uzanan bölge Nûbe (Nübye), bu bölgede yaşayan insanlar da Nûbî olarak adlandırılmaktadır. Nûbe'nin eski Kopt dilinde (Kıptîce) nub (nbu) kelimesinden türetildiği ve "altın ülkesi" anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Keza firavunlar devrinde Mısır'ın altın ihtiyacının büyük kısmı bu bölgeden sağlanıyordu." Nebi Bozkurt, "Nûbe", **TDVİA**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 222.

dış politikadan ziyade içerde yaşananlarla ön plana çıkmıştır. Devletin kurucusu Ubeydullah el-Mehdi'den itibaren tüm Fâtımî halifeleri, siyasi nüfuz sahalarını genişletmekle meşgul olmuşken el-Hâkim-Biemrillâh döneminde fetihler neredeyse boş verilmiş, devlet katliamlar ve dini baskılarla çalkalanmıştır. Diğer müellifler gibi Yahya el-Antâkî de el-Hâkim'in gayrimüslimler ile Sünnilere uyguladığı baskıların, kiliselere verdiği zararların, yaptığı katliamların, koymuş olduğu tuhaf yasakların ve Ebû Rekve isyanının üzerinde durmuştur.

Daha önce belirttiğim gibi el-Hâkim-Biemrillâh, küçük yaşta hilafet makamına geçmiş ve onun küçük olmasından ötürü saray içerisinde kanlı mücadeleler baş göstermiştir. Kütâmelilerin reisi el-Hasan b. Ammâr ile Türk askerlerinin de desteğini alan Bercevân arasında amansız bir çekişme söz konusuydu. Devlet kadrolarının İbn Ammâr yanlılarıyla dolmasından rahatsızlık duyan Bencutekin, İbn Ammâr'ın birlikleri ile mücadele etmiş ancak başarılı olamamıştır. İbn Ammâr'ın ortadan kalkmasıyla yönetim Bercevân'ın eline geçmiştir. el-Hâkim, devleti adeta kendisinden bağımsız olarak idare eden Bercevân'ı öldürdükten sonra kendi iktidarını kurabilmiştir. el-Hâkim-Biemrillâh döneminde dış politikada öne çıkan en önemli mesele Bizans'ın Suriye'ye düzenlemiş olduğu seferlerdir. 997/998 yılında Efâmiye'ye saldıran Antakya duks'u Damien Dalassenos'un Fâtımîlerle giriştiği mücadelede öldürülmesi bölgedeki siyasi güç dengesini sarsmıştır. "Nitekim Fâtımîlerin Suriye'de elde ettiği zafer, beş yıl önceki krizin tekrarlanmasına neden olunca imparator tekrar Doğu'ya çağrılmıştır."[833] 999 senesinde Suriye seferine çıkan II. Basile-

[833] Norwich, s. 207.

ios'un Şeyzer'den Trablus'a kadar düzenlediği saldırılar müellif tarafından detaylı olarak anlatılmıştır (orijinal metin, s. 243-246). Bu seferin akabinde taraflar arasında 10 yıllık bir barış anlaşması imzalanmış ve imparator Bulgar seferine çıkmıştır. Ancak müellifin ve diğer kaynakların da bildirdiği gibi el-Hâkim'in tutarsız davranışları yüzünden bu barış dönemi fazla uzun sürmemiştir.

Halkına karşı fazla baskıcı ve dışlayıcı bir politika izleyen el-Hâkim döneminde birtakım isyanlar ortaya çıkmış ve bunlar müellif tarafından zikredilmiştir. Henüz hilafetinin başında el-Allâka olarak bilinen Hâricî bir adam da Sur'da el-Hâkim'e karşı ayaklanmıştı. Sur'un kontrolünü ele geçirerek kendi adına sikke bastıran bu isyancı, Bizans tarafından askeri yardım da almıştı. 998 yılında Sur yeniden ele geçirilmiş ve isyancı öldürülmüştür. Fakat hilafetinin henüz başında böyle bir isyanla karşılaşan el-Hâkim'i en çok meşgul eden ve Fâtımî iktidarını ciddi şekilde sarsan isyan Sünni Ebû Rekve olmuştur. Müellifin de ayrıntılı olarak bahsettiği bu büyük isyanın asıl sebebi el-Hâkim'in Ehl-i Sünnet'e karşı olan olumsuz tutumudur. el-Hâkim-Biemrillâh dönemini, uzun ve ayrıntılı olarak kaydeden müellifin aktarımlarıyla halifenin çelişkili ve garip bir ruh hali içerisinde olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Eserini kaleme alırken olayları yorum yapmadan olduğu gibi aktaran el-Antâkî, el-Hâkim'in tutarsız ve akıl dışı davranışlarına kayıtsız kalmamıştır. Bir hekim olan müellif, halifenin bu şekilde davranmasının nedenini beyninden kaynaklanan bir hastalığa bağlar ve Babil kralı Nebûkatnezar örneğini kullanarak bunu çarpıcı bir dille ifade eder:

"Anlatıldığına göre el-Hâkim dağda tek başına iken Allah'a dua ederek O'ndan yardım diliyor, O'nun Hz. Musa'ya ve diğer peygamberlere vahyettiği gibi kendisine de vahiy etmesini

istiyordu. Onun durumu, Danyal Peygamber'in bahsettiği Babil Kralı Bahtanassar'ın durumundan pek de farklı değildi. Çöl nasıl vahşi bir hayvan için yaşam alanıysa, bu durum onun için de böyleydi. Tırnakları uzayıp kartal pençesi, saçları ise bir aslanın tüyleri gibi olmuştu. Onun bu hale gelmesi, Yeruşalem'deki Rabb'in Tapınağı'nı yıktırdığı ve Kudüs'te bulunan aletleri mübah gördüğü ve İsrailoğullarını sürgüne gönderdiği için kendisine verilen bir cezadır… Bu konu bizim bahsettiklerimiz dışında tarih kaynaklarında kötü ruh hali şeklinde kayda geçmiştir. Beyinde gerçekleşen el-melanholye hastalığına yakalandığı ve bu rahatsızlığa yakalandığı günden beri akli melekelerinde bozulmaların meydana geldiği ifade edilmektedir. Tıp dilinde bilinenlere göre bu hastalığın kendisine musallat olduğu kişiler bazen psikolojik olarak vehmederler (zanna düşerler) ve ilginç hayaller kurarlar…"[834]

Daha önce de bahsettiğim gibi Târîhu'l-Antâkî'de Abbâsîler, İhşîdîler, Hamdânîler ve Büveyhîler ile ilgili diğer kaynaklardan pek de farklı kayıtlar bulunmamaktadır ancak Hristiyanlar ve kiliseler hakkında vermiş olduğu bilgiler, Târîhu'l-Antâkî'yi bilhassa kiliseler tarihi açısından önemli kılmaktadır. Eserin başında İskenderiye Patriği Saîd b. Bıtrîk'in ruhani reisliği döneminde Mısır'daki ruhaniler ile Hristiyan cemaatler arasında meydana gelen ayrılıkları anlatan Yahya el-Antâkî'nin kiliselere dair vermiş olduğu kayıtların bazılarının tespiti yapılabilirken aynı husus geri kalan kısımlar için söz konusu değildir. Saîd b. Bıtrîk döneminde yaşanılanlardan bahsettikten sonra H. 328 (M. 940) yılında Müslümanların ve Yahudilerin Askalân'da bulunan bir kiliseye verdikleri zarardan bahsetmektedir: "Müslümanlar Askalân'da

---

[834] el-Antâkî, s. 330-332.

büyük bir kilise olan Meryem el-Hadra olarak bilinen kiliseye gittiler. Kilisedeki her şeyi yağmalayıp yıktılar ve kilise yakıldı. Müslümanlar kilisenin yıkımında Yahudilere yardım ettiler. Yahudiler kilisenin çatısını yakmak için odunları ateşe verip yanan bu odunları makarayla kilisenin en üst tavanlarına kadar taşıyor ve bu şekilde kilisenin demirleri eriyip kolonları devriliyordu. Kilisenin piskoposu kilisenin eski haline dönmesi için Medinetüsselam şehrine gitti ancak çabaları bir sonuç vermedi. Kilise harabeye döndü ve öylece kaldı. Askalân'daki Müslümanlar bu duruma kayıtsız kalmama konusunda fikir birliğine vardılar. Piskopos ölene kadar Remle'de kaldı." (Orijinal metin, s. 28). Eserin tahkikatını yapan Tedmurî ise 1629 senesinde Lübnan'da doğan Mârûnî Patrik İstefan ed-Düveyhî'nin "Târîhu'l-Ezmene" adluı eserinde bu bilgiye rastlamıştır:

"Zikredilen senede Müslümanlar Askalân'da bulunan ve el-Hadra Kilisesi olarak bilinen Settana Meryem Kilisesi'ne gittiler. İçindeki her şeyi yağmaladıktan sonra kiliseyi yıktılar. Bu yıkım kilisenin tamamı yıkılıncaya kadar Yahudilerin yanan odunları makaralarla kilisenin tavanlarına taşımasıyla gerçekleşiyordu. Askalân'dan Remle'ye kaçtı ve ölene kadar orada ikamet etti." (Orijinal metin, s. 28, dipnot no. 10).

Yahya el-Antâkî'nin H. 355'te (M. 965-966) Beytü'l-Mukaddes'te (Kudüs), H. 356'da (M. 966-967) Antakya kiliselerinde yaşananlar hakkında vermiş olduğu kayıtlar, elimdeki kaynaklarda yer almamaktadır fakat her iki hadise de son derece dikkat çekicidir. Müellifin anlatımına göre Beytü'l-Mukaddes'in valisi Muhammed b. İsmail es-Senacî, Beytü'l-Mukaddes'in Patriği Yuhana b. Cumeyyîğ'e vergi konusunda zulümlerini arttırınca patrik Mısır'a Kâfur'un yanına gitmiş ve Patrik, Kâfur'un Şam'da bulunan naibi el-Hasen b. Ubeydullah

b. Tuğc'un gönderdiği Tekin adlı komutanın koruması altına alınmıştır. Ancak olaylar bir süre sonra kontrolden çıkmıştır:

"…Patrik Kıyâme Kilisesi'nin kapılarının kapatılmasını bildirip kendini kilisenin içerisinde koruma altına aldı. es-Senacî beraberindeki kalabalık ile oraya gitti ve İbn Abdullah'ın patriği korumak için gönderdiği komutan Tekin'i ele geçirdi. Patriğe haber göndererek yanına çağırdı ve kendisine emân verdi. Ancak ondan korkan patrik onun sözlerine güvenmedi ve elçiyle cevap da göndermedi. Bunun üzerine Mari Konstantin Kilisesi'nin kapılarının önünde toplandılar ve kilisenin kapılarını ateşe verdiler. Oradan Kıyâme Kilisesi'ne ulaştılar fakat kilisenin kapılarının kapalı olduğu görünce kapıları ateşe verdiler ve Kıyâme Kilisesi'nin kubbesi düştü... Yahudiler ise Müslümanlardan daha çok daha fazla yıkım ve tahribatta bulundular. Salı günü Kıyâme Kilisesi'nde bulunan yağ kuyularının birinde Patriğin saklanmış olduğunu fark edince onu öldürüp Mari Konstantin Kilisesi'nin avlusuna kadar sürüklediler ve birkaç kazık parçasını ateşe vererek Patriği yaktılar." (Orijinal metin, s. 110-112).

İkinci olay ise Antakya'nın Bizans tarafından ele geçirilmesinden kısa bir süre önce -Horasan'dan gelen gazilerin şehirde bulunduğu sırada- Antakya Kilisesi'nde gerçekleşmiştir. Müellifin aktarımlarına göre İbn Manik, İbn Muhammed ve İbn Daâme adında üç Antakyalı hoca Patrik Haristofuros'a (Christopher) saldırmaya çalışıyorlardı. Bir gün İbn Manik'in yanına giden Patrik, İbn Manik tarafından Bizans ile ittifak etmekle itham edilmiş ve o esnada öldürülmüştür:

İbn Manik: "Ey Patrik sen de bu belde halkının bir ferdisin ve burada yaşıyorsun ama aramıza fesat sokarak aleyhimizde hareket ediyorsun"dedi. Bunun üzerine Patrik: "Efendim böyle bir şey nasıl olabilir?" diye sordu. İbn Manik: "Rumlarla

yazışarak onları kışkırtıyor ve bizim topraklarımıza göz koymalarına sebep oluyorsun" dedi. Patrik, Rumlar ile arasında kesinlikle herhangi bir yazışmanın olmadığına yemin etti ve onu itham ettiği şeyi kanıtlaması için delil istedi. Bunun üzerine İbn Manik, ayağa kalktı ve bir mektup alıyormuş gibi yaparak orada bulunan Horasanlıları Patriğe yönlendirdi. Tuzağa düşen Patriğin üzerine saldırdılar. İçlerinden biri Patriği ayağa kaldırdı ve diğeri de hançerle karnına vurdu. Aldığı darbeler nedeniyle yere yığılan Patriğin başı kesildi. İbn Manik'in dairesinin yakınlarında bulunan bir hamamın ocağına atıldı ve bir müddet sonra cesedi şehrin kapısından alınarak nehre atıldı… Haristofuros'un katledilmesinden sonra Antakya Kürsü'sü iki yıl, dokuz ay patriksiz kaldı." (Orijinal metin, s. 117-119).

Horasanlı gazilerin Bizans topraklarına gaza yapmak amacıyla Antakya'ya gelişleri ve Rumlarla yaptıkları mücadeleler bazı İslam kaynaklarında yer alırken, kilisede yaşanan böyle bir hadiseden söz edilmemektedir. Büyük ihtimalle müellif yerel kilise kayıtları ya da günümüze ulaşmamış eserler vasıtasıyla böyle bir bilgiye erişmiş ve kitabında yer vermiştir. Antakya'nın Bizans tarafından ele geçirilişini ayrıntılarıyla anlatan müellif, patriğin öldürülmesine sebep olanların akıbetlerini de es geçmemiştir. 969 senesinde Mikhail Burtzes Antakya'yı ele geçirince İbn Manik, şehirden kaçmıştı. Ancak H. 359 (M. 969-970) senesinde Halep'in yönetimini Bizans'a bağlayan komutan Stratopedarkhes Petros, Halep'ten Antakya'ya dönmüş ve şehir halkı da İbn Manik'i Bizans komutanına teslim etmişlerdir. İbn Manik'i bir süre hapsettikten sonra onu Patrik Haristofuros'un cesedinin atıldığı Bab el-Bahr köprüsüne çıkartmış ve uzuvlarını parçalara ayırmıştır. Patriğin kat-

ledilmesine iştirak eden İbn Muhammed ve İbn Daâma Tarsus'ta hapsedilmişlerdi. İbn Muhammed hapiste ölmüş, İbn Daâma ise Antakya'ya gelen Mikhail Burtzes tarafından taşlarla ağırlaştırılarak nehre atılmıştır (orijinal metin, s. 135-136).

Halep ile Antakya'nın Müslümanlardan alınarak Rumlara tabi olmaları hakkında İslam ve Bizans kaynaklarında epeyce kayıt bulunmasına karşın elimdeki mevcut kaynaklarda böyle bir hadiseden söz edilmemektedir.

Yahya el-Antâkî'nin kiliseler tarihi açısından kaleme almış olduğu en dikkat çekici kayıtlardan biri de Halep Piskoposu Agabyus'un Antakya patriği olması ve akabinde İskenderiye Patriği İliya ile aralarında yaşanan gerginliktir. Müellifin anlatımına göre Bizans İmparatoru II. Basileios, Bardas Skleros isyanının ilk senesinde Antakya Patriği Tavdurus'u Konstantiniyye'ye çağırmış ancak hasta haliyle yola çıkan patrik Tarsus'a ulaştığı zaman vefat etmiştir. Patriklerinin ölümünün ardından Halep Piskoposu Agabyus'un kendilerine patrik olmasını isteyen Antakya halkı, seçtikleri diğer ruhanilerin adlarıyla birlikte Agabyus'un da ismini bir kâğıda yazmışlar ve piskopos Agabyus bu mektupla beraber imparatorun huzuruna çıkmıştır. Agabyus, Antakya patriği yapılması durumunda Skleros'un şehirdeki etkisini ortadan kaldıracağını ve Antakya'da II. Basileios'un hâkimiyetini yeniden tesis edeceğine söz vermiş, imparator ise vaatlerini yerine getirdiği takdirde onu patrik yapacağını bildirmiştir. Neticede Agabyus verdiği sözü yerine getirmiş ve 977/978'de imparator tarafından Antakya Patrikliği'ne getirilmiştir. Ancak İskenderiye Patriği

İliya, Agabyus'un teamüllere aykırı bir şekilde patriklik makamına geçmesinden rahatsızlık duymuş ve kendisine gönderdiği mektuplarda da bu durumu izah etmiştir.[835]

Ancak bir müddet sonra isyancı Bardas Fokas'ın Antakya'da bulunan oğlu Leon'a verdiği talimat üzerine Patrik Agabyus'un şehre girişi yasaklanmış ve ardından Bardas Fokas ile gizlice yazıştığını öğrenen İmparator Basileios tarafından sürgüne gönderilmiştir (orijinal metin, s. 211, 213). 996 senesinde imparator, Patrik Agabyus'a mektup göndererek Antakya Ruhani Reisliği'nden ayrılmasını istemiş ancak Patrik Agabyus, Basileios'un bu isteğine şiddetle karşı çıkmıştır. Yapılan anlaşma neticesinde makamında kalmaya devam eden Patrik Agabyus, 18 yıl patriklik yaptıktan sonra vefat etmiştir (orijinal metin, s. 231-232).

Tarihçilerin ekseriyeti tarafından meczup, diktatör ve akıl hastası olarak kabul edilen Fâtımî halifesi el-Hâkim-Biemrillah'ın hilafet yılları gayrimüslimler için Mısır'da yaşamanın neredeyse imkânsız olduğu bir dönemdi. Yahudilerin boyunlarına çıngırak, Hristiyanların ise 2,5 kiloluk bir haç taşımalarını, gıyâr giyerek bellerine zünnar bağlamalarını ve siyah takke takmalarını emreden el-Hâkim bununla da yetinmeyerek Müslümanların eşeklerine binmemelerini, onlarla birlikte aynı hamama girmemelerini, Müslümanlarla aynı gemiye binmemelerini ve Müslüman hizmetçiler çalıştırmamalarını emretmiştir. Ayrıca onların bayram kutlamalarını ve çan çalmalarını yasaklamış ve kiliselerdeki tüm haçları söktürmüştür. Çok sayıda kilise ve manastır onun döneminde yıkılmış ya da tahrip edilmiştir. Can güvenliğinden endişe eden Hristiyanlar ile Yahudilerin bir kısmı İslam dinini kabul ederken bir kısmı

---

[835] Bkz. el-Antâkî, s. 171-179.

da yapılan zulümlere daha fazla dayanamayarak başta Antakya olmak üzere diğer Bizans şehirlerine göç etmişlerdir. Yahya el-Antâkî de Mısır'da yaşanan bu gelişmeler karşısında ülkesinde daha fazla tutunamayarak 1014 senesinde Antakya'ya intikal etmiştir. el-Hâkim-Biemrillâh'ın Hristiyanlara zulüm etmesi, kilise ve manastırları tahrip ederek mallarına el koyması, Ortodoks dünyanın hamisi olan Bizans'ın Fâtımîlerle olan tüm ilişkisini kesmesine sebep olmuştur.

Antakya ve Kudüs patrikliklerinde yaşanan bazı hadiselerin yanı sıra İhşîdîler ve ağırlıklı olarak Fâtımîler döneminde Hristiyanların maruz kaldıkları baskılardan ve kiliselerine yapılan saldırılardan söz eden Yahya el-Antâkî'nin el-Hâkim-Biemrillâh döneminde yaşamış olması, müellifin aktarımlarının birinci el kaynak olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca el-Antâkî'nin Hristiyanlar hakkında vermiş olduğu malumatlar sadece onlara ya da kiliselerine yapılan saldırılarla sınırlı değildir. 1006/1007 yılında Mısır, Kudüs ve Antakya'daki Hristiyan cemaatlerinin Fısıh Bayramı'nın kutlanması tarihi hususunda düştükleri ihtilaf, bu örneklerden biridir. Müellifin anlatımına göre Mısır'da bulunan Melkit, Nasturi ve Yakubi Hristiyanları, uzun bir tartışmanın ardından Yahudilerin Fısıh Bayramı'nın 5 Nisan cumartesi (yani 14 Recep), Hristiyanların Fısıh'ının da ondan sonraki gün olan pazar günü olduğu hususunda anlaşmaya varmışlardı. İskenderiye Patrği Arsaniyus, Beytü'l-Mukaddes (Kudüs) halkına mektup yazarak Mısır ehlinin vardıkları anlaşmayı kendisinin de tasdik ettiğini ve aldıkları kararın doğru olduğunu bildirmiş ve Antakya halkı da Mısırlı dindaşlarının görüşünü kabul etmişlerdir (orijinal metin, s. 271-274).

Târîhu'l-Antâkî'de Antakya, İskenderiye ve Kudüs kiliselerinde başa geçen bazı patriklerin isimleri ve görev süreleri de

yer almaktadır. Eserde zikri geçen Konstantiniyye patriklerinin isimlerini ve görevde kalış sürelerini Bizans tarihi kitaplarından teyit ederek bunları eserin tercümesinde belirttim. Ancak Târîhu'l-Antâkî'de bahsi geçen bazı Antakya patriklerinin isimlerinin, resmi patrikler listesinde yer alanlardan farklı olduğunu fark ettim. Dr. Esed Rüstem'in "The Church Of The City Of God Great Antioch" adlı eserinde Antakya Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne ait patrikler silsilesinin yanı sıra Kostandiyus ve Aftihyus/İftihyus kayıtları bulunmaktadır. Kilisenin resmi kayıtlarında olmayıp Târîhu'l-Antâkî'de zikri geçen patriklerin isimleri ve görev süreleri işte bu iki kayıtta yer almaktadır.

Mesela müellif 937-938 yılları olaylarını anlatırken "Antakya Patriği Savdusyus…" şeklinde bir ifadeden bahsetmiştir. Esas silsilede 917-939 yılları arasında II. Eyyüb Antakya Patriği iken Aftihyus kayıtlarında 934-943 tarihlerinde Savdusyus'un ismi geçmektedir. Yine 943/944 yılları olaylarında "Savdusyus'un yerine Savharistus Antakya Patriği oldu" şeklinde bir ifade geçmekte ve bu da Aftihyus kayıtlarında yer almaktadır. Müellif tarafından zikredilen diğer üç Antakya Patriği Haristofuros (Christopher/960-966), Savdurus (Theodorus II/966-977) ve Agabyus'un (Agapius/977-995) isimleri ise Antakya Rum Ortodoks Patrikhanesi listesinde yer almaktadır. Sadece Theodorus'un patriklik makamına geçişi Yahya el-Antâkî tarafından 966 olarak değil 970 olarak verilmiştir. Söz konusu bu üç kayıt arasındaki farkın karşılaştırılabilmesi için ilgili kısımların listesini Arapça ve Türkçe olarak tezimin sonunda ek olarak verdim.

Müellif, el-Hâkim-Biemrillâh dönemini hariç tutarsak Antakya, Kudüs ve İskenderiye patrikhaneleri ve bu bölgelerde

yaşayan Hristiyanların durumları hakkında vermiş olduğu malumatları büyük ihtimalle kiliselerin resmi kayıtlarından elde etmiştir. Kendisinin Hristiyan bir tabip olması ve İskenderiye Patriği Saîd b. Bıtrîk'in akrabası olması onun kilise kayıtlarına rahatlıkla ulaşmasına olanak sağlamış olabilir. Bu nedenle Yahya el-Antâkî'nin kiliselere dair vermiş olduğu kayıtların tahkiki için İskenderiye ve Antakya patrikhanelerinin resmi arşivleri üzerinde inceleme yapılmalıdır. Ancak Antakya Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Suriye'nin başkenti Şam'da olması ve ülkedeki savaş durumu, böyle bir incelemenin yerinde yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Bizans ve Abbâsîler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi

Târîhu'l-Antâkî, Fâtımî Devleti ve kilise tarihinin yanı sıra Bizans İmparatorluğu hakkında da önemli kayıtlar içermektedir. Mısır'da doğup büyümüş bir Hristiyan tarafından Arapçayla yazılmış bir eserde Bizans hakkında diğer kaynaklarda yer almayan bazı detaylı bilgilerin bulunması dikkat çekmektedir. 913-959 yılları arasında hüküm süren VII. Konstantinos'un iktidarı döneminde Rusların Bizans'a düzenlemiş olduğu saldırıdan itibaren Rumlar hakkında kayıtlar vermeye başlayan Yahya el-Antâkî, sırasıyla I. Romanos Lakapenos (920-944), II. Romanos (959-963), Nikephoros Phokas (963-969), Ioannes Tzimiskes (969-976) ve II. Basileios'un (976-1025) imparatorlukları döneminde ön plana çıkan ve kendisinin de önemli gördüğü olayları kaleme almışken bazılarını ise tamamen es geçmiştir.

İlk kayıt H. 331 (942-943) senesine aittir ve müellif şöyle demektedir: "Bu yıl Ruslar Konstantiniyye'ye saldırdılar ve Hazar Denizi yoluyla Akropoli kapısına ulaştılar. Rumlar onlarla savaşıp Rusları oradan kovdular ve onları mağlup ettiler." (Orijinal metin, s. 41). Metnin tercümesinde de açıkladığım

gibi İgor öncülüğündeki Rus donanması 941 senesinde Hrisopolis'e yani Üsküdar'a gelerek başkent Konstantiniyye'nin etrafını yağmalamış ancak Rum ateşi karşısında daha fazla dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. 943 senesine gelindiğinde ise İgor, Rus ve Peçeneklerden oluşan ve bir öncekine nazaran çok daha büyük bir donanmayla Karadeniz'den harekete geçerek Tuna ağzına ulaşmış ve 944 senesinde taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır.[836]

Bilindiği üzere X. ve XI. yüzyıl Bizans'ın batıda Bulgarlarla, doğuda ise Müslümanlarla yoğun bir şekilde mücadele ettiği asırlardı. Müellifin ayrıntılı olarak anlattığı gibi Romanos Lakapenos'un son büyük zaferi Müslümanların elinde bulunan kutsal mendilin[837] ele geçirilmesidir. Bizans'ın o dönem büyük

---

[836] Bkz. Ostrogorsky, s. 258; Norwich, s. 129-131; Nicholas V. Riasanovsky-Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze**, çev. Figen Dereli, İstanbul, 2014, s. 26-27; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 23; Vasiliev, s. 407.

[837] "Edessa'da (bugünkü Şanlıurfa) hüküm süren Osrhoene Krallığı döneminde rivayete göre Kral V. Abgar Ukkama M.S. 13-50 yılları arasındaki ikinci saltanatı sırasında cüzzam hastalığına yakalanmıştır. Hz. İsa'nın hastaları iyileştirdiğini duyan ancak çok hasta olduğu için Kudüs'e gidemeyen kral, Hannan adındaki ressam bir elçisini, Hz. İsa'ya inandığını ve yeni dinini öğrenmek istediğini belirten bir mektupla birlikte, Onu davet etmek amacıyla Hz. İsa'nın yanına göndermiştir. Hz. İsa'nın yanına varan bu elçi, onun portresini çizmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Hz. İsa yüzünü yıkamış ve yüzünü sildiği mendili Hannan'a vermiştir. Mucizevi bir şekilde Hz. İsa'nın silueti bu mendile çıkmıştır. Elinde bir mektup ve bu mendille ülkesine dönen elçi mendili kralına teslim etmiş ve bu sayede Abgar iyileşmiştir. Pagan inancını terk eden Abgar ve halkı artık tek tanrıya inanmaya başlamıştır". Bkz. Sabri Kürkçüoğlu, "Kutsanmış Kent Edessa (Şanlıurfa), Hz. İsa ve Abgar Mektuplaşması, Kutsal Mendil ve Kutsal Kefen", **ŞURKAV**, S. 23, (Eylül, 2015), s. 20. Tarihçi Norwich ise bu dönemde Yakubiler, Nasturiler ve Melkitlerin elinde, kendilerininkinin gerçek olduğunu iddia ettikleri üç ayrı portrenin bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Norwich, s. 132.

kumandanlarından Ioannes Kurkuas önce Diyarbakır'a ardından Nusaybin'e ve er-Ruha'ya gitmiş ve halk, halifenin de izniyle mendili Rumlara teslim etmiş ve Bizanslılarla er-Ruha halkı arasında bir barış sağlanmıştır.

Bizans'ın İslam topraklarına yaptığı saldırılar karşısında Abbâsîlerin askeri bir harekâtta bulunmamasının bir sebebi vardı. İbn Râik'in emîrü'l-ümerâ olmasıyla başlayan süreçte Abbâsî halifeleri güçlü emirlerin ve devlet adamlarının baskısı altına girmiş ve bu nedenle Bağdat pek çok iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Bu nedenden ötürü Müslümanlar yanı başlarına kadar ulaşan Bizans tehlikesiyle yeterince ilgilenememişlerdir. Ta ki Seyfüddevle'nin Bizans'ın karşısına büyük bir güç olarak çıkacağı tarihe kadar.

Yahya el-Antâkî, Romanos Lakapenos'un oğulları Stephanos ve Konstantinos tarafından tahttan indirilerek sürgüne gönderilişini ve müşterek hükümdar Konstantinos'un onları nasıl bertaraf ettiğini anlatmıştır (orijinal metin, s. 49-52) ancak olayların anlatımında ve kronolojisinde bir karışıklık söz konusudur.

Olaylar şu şekilde cereyan etmiştir: Babalarını sürgüne gönderen bu iki kardeş, imparator tarafından Ocak 945 tarihinde kafaları kazınarak Kınalıada'ya yani babalarının yanına sürgüne gönderilmişlerdir. Kısa bir süre sonra ise yine imparatorun emriyle Stephanos önce Prokonnessos'a (Marmara Adası) sonra Rodos ve en sonunda da Lesbos'a (Midilli), kardeşi Konstantinos ise kısa bir süre Tenedos'ta (Bozcaada) kaldıktan sonra Samothrake'ye (Semadirek) gönderilmiştir. Hapishaneden kaçmaya teşebbüs ederken bir gardiyanı öldüren Konstantinos, diğer gardiyanlar tarafından yakalanarak öldürülmüştür. Stephanos ile Konstantinos'un ölümlerinin ardın-

dan Romanos'un da desteklerini aldıkları iddia edilen Parakoimomenos Theophanes ve oğlu Patrik Theophylaktos, tahtı ele geçirmek için plan yapmış ancak bu durum imparator tarafından öğrenilince her ikisi de ele geçirilmiştir. Patrik Theophylaktos'a dokunulmazken Parakoimomenos Theophanes sürgüne gönderilmiştir.[838]

Târîhu'l-Antâkî'deki Bizans tarihiyle ilgili kayıtların büyük bir kısmını Müslümanlarla yapılan mücadeleler oluşturmaktadır. Bu bağlamda özellikle Seyfüddevle'nin Bizans'a karşı düzenlediği gazalar eserde önemli bir yer tutmaktadır. Seyfüddevle'nin 947 senesinde Berzuvye Kalesi'ni fethetmesi üzerine Rumlar Hades'i ele geçirerek kalenin surlarını tahrip etmişlerdir. 950 yılına gelindiğinde ise Bizans-Hamdânî mücadeleleri iyice şiddetlenmişti. Müellifin anlatımına göre Bizans'ın Kilikya'ya saldırmasının ardından Seyfüddevle büyük bir ordu toplayarak Harşanah'ın ötesine geçmiş, Rum kalelerini fethederek çok sayıda esir almıştır. Ancak el-Enfâr olarak bilinen geçitte, Darb el-Kikrûn olarak adlandırılan yolda ordusuyla beraber tuzağa düşürülmüştür. Müslümanların büyük bir kısmı öldürülürken Seyfüddevle beraberindeki az sayıda adamıyla kaçarak canını zor kurtarmıştır. İslam ve Bizans kaynaklarında da zikredilen bu hadise, Müslümanlar tarafından "gazvetü'l-musîbâ" (musibet gazası) olarak adlandırılmıştır (orijinal metin, s. 78-79).

Seyfüddevle yaşadığı hezimete rağmen Bizans ile mücadele etmekten vazgeçmemiş ve onun Rum topraklarına düzenlemiş olduğu gazalar müellif tarafından anlatılmıştır. Hades'i onarmak amacıyla 954-955 yılları arasında buraya giden Seyfüd-

---

[838] Bkz. Norwich, s. 135-136.

devle Rumların saldırısına uğramış ve bu defa Bizans kuvvetleri Müslümanlar karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Müellif tarafından bu olay şu şekilde anlatılmıştır:

"343 (954-955) senesinde Seyfüddevle Hades Kalesi'ni onarmak için oraya indi ve domestikos Bardas Fokas onun üzerine gitti. Sabahın erken saatlerinden gün batımına kadar iki taraf arasında çatışma yaşandı ve Müslümanlar Rumlara üstünlük sağladılar. Avâzharam ile Rumların önde gelen liderlerinden bir kısmını esir alıp bir kısmını öldürdüler. Bardas Fokas'ın oğlu Nikeforos (Nikephoros Phokas) Hades kanalında gizlenerek gününü orada geçirdi ve gece vakti babasının yanına ulaştı. Seyfüddevle Hades'e geldi ve orayı onardı." (Orijinal metin, s. 84-85).

İslam ve Bizans kaynakları bu savaşta domestikosun kayınbiraderinin öldürüldüğünü kaydetmekte ve Zübdetü'l-Haleb'te bu zatın adı Ağvar Cerm (أَعْوَرجرم) olarak geçmektedir.[839] İbnü'l-Esîr ise bu savaşta Seyfüddevle'nin domestikosun oğlu Konstantin'i öldürdüğünü kaydetmektedir.[840] Ancak müellifin "Bardas Fokas'ın oğlu Nikeforos Hades kanalında gizlenerek gününü orada geçirdi ve gece vakti babasının yanına ulaştı" şeklindeki ifadesini destekleyecek herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Bu hadisenin ardından müellif, Seyfüddevle'nin Bıtn Hinzit ve Tel Batrik'e giderek burada Bizans'ın gelecekteki imparatoru Ioannes Tzimiskes'i darmadağın edişi ve Dülük'e[841] naip olarak atadığı Ebû'l-Aşâir el-Huseyn b. Ali b. Huseyn b.

---

[839] İbnü'l-Adîm, s. 74.

[840] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 165.

[841] İbnü'l-Adîm, Seyfüddevle'nin amcasının oğlu Ebû-l-Aşâir el-Huseyn b. Ali b. Huseyn b. Hamdân'ı Ermedan/Armedan'da naip olarak bıraktığını ifade etmiştir (bkz. İbnü'l-Adîm, s. 74-75).

Hamdân'ın Leon tarafından esir edilerek imparatorluğun başkentine götürülmesi hakkında bilgiler vermiştir. Müellifin 956-957'de meydana gelen bu olaylara dair vermiş olduğu kayıtlar, İbnü'l-Adîm'in aktardıklarıyla hemen hemen aynı iken yine bu tarihte Ziyâd ve Hades kaleleri hakkında vermiş olduğu bir bilgi (orijinal metin, s. 87-88) İbnü'l-Adîm ve İbnü'l-Esîr gibi tarihçiler tarafından zikredilmemiştir.

Seyfüddevle'nin Bizans topraklarına bitmek bilmeyen gazaları, Rumların bu durumdan rahatsız olmasına sebep olmuştu. Seyfüddevle'nin topraklarında olmasını fırsat bilen Bizans, Meyyâfârikîn'e ordu göndermiş ve askerler ortalığı yakıp yıkmışlardır. Seyfüddevle ile baş etmekte zorlanan Bizans, emiri ele geçirmek amacıyla gulamlarından bazılarıyla gizlice anlaşmış ancak Seyfüddevle'nin sadık komutanı Kaygala bu sırrı ifşa edince Rumların emirden kurtulma planı suya düşmüştür.[842]

Bunun yanı sıra Seyfüddevle bu tarihlerde ağabeyi Nâsırüddevle ile Büveyhî emiri Muizzüddevle arasında yaşanan gerginliği çözmekle meşgul idi. Çünkü Nâsırüddevle, Muizzüddevle'ye ödemesi gereken vergiyi ödememiş ve bu nedenle Muizzüddevle onun üzerine yürümüştür. Hamdânîler ve Büveyhîler arasında böyle bir çatışma durumu olduğu için Ioannes Tzimiskes Diyarbakır bölgesine saldırdığı zaman Seyfüddevle kendisi harekete geçememiş, gulamı Necâ'yı Rumları karşılamakla görevlendirmiştir. Müellifin de bahsettiği gibi Tzimiskes ile Basileo Parakimeneous'un karşısında tutunamayan Seyfüddevle'nin gulamı, kelimenin tam anlamıyla bozguna uğramıştır.

---

[842] Edip Akyol, **Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele**, Konya, 2017, s. 81-82.

959 senesine gelindiğinde ise Bizans İmparatoru VII. Konstantios hayatını kaybetmiş, onun yerine tahta II. Romanos çıkmıştır. Müstakbel imparator, Bardas Phokas'ın oğlu Leon'u Doğu domestikosu, kardeşi Nikephoros'u da Batı domestikosu olarak görevlendirmiştir. 960 yılında ise müellifin de bahsettiği gibi Seyfüddevle büyük bir orduyla Rum topraklarına gazaya çıkmış ancak Darbu'l-Mağarra olarak bilinen dar bir geçitte Bizans kuvvetleri tarafından tuzağa düşürülmüş ve Seyfüddevle 300 adamıyla birlikte canını zor kurtarmıştır. Bu gazanın bedeli ağır olmuştu. Çok sayıda Müslüman öldürülüp esir düşmüş ve malları ele geçirilmiştir. "Başkasının görüşüne uyarak doğru karar verdi" denilmesin diye kimsenin görüşünü alma ihtiyacı hissetmeyen[843] Seyfüddevle, bu huyundan ötürü Müslüman tarihçiler ve âlimler tarafından eleştirilmiştir.

Yahya el-Antâkî, Anadolu'nun güneyi ve Suriye'nin kuzeyinde Bizans ile Hamdânîler arasındaki mücadelelerin haricinde Nikephoros'un Girit Adası'nı ele geçirişini de anlatmıştır. Elimdeki mevcut kaynaklardan farklı olarak el-Antâkî, Girit'in 961 senesinde Bizans tarafından tahrip edilerek ele geçirilmesinin, Mısır'da Hristiyanlara karşı nasıl bir isyana dönüştüğünü ayrıntılı olarak kaleme almıştır. Müellifin anlatımına göre adanın ele geçirilmesinin ardından Mısır'daki bir grup Müslüman Hristiyanlara saldırmıştı: "Bu haber Mısır'a ulaşınca Mısır'daki ayak takımı ve avamı bir araya gelerek yeniden Melkitlere ait (Kasr-eş-Şamâğ'daki) Mihâîl Kilisesi'ne gittiler. Kiliseyi darmadağın edip harabeye çevirdiler ve içerisindeki her şeyi yağmaladılar. en-Nasturiye ve Mar Tadrus kiliselerini yağmaladılar ve el-Patrirk Kilisesi olarak bilinen es-

[843] Akyol, s. 83.

Seyyîde [Mart Maryem] Kilisesi'ni de aynı şekilde tahrip ettiler. O zamanlarda bu kilise Yakubilerin elindeydi ancak bugün Rumların elindedir. Aynı gün fitne artınca İhşîdîlerden bir komutan bir grup askerle oraya giderek grupları dağıttı ve fitneye son verdi." (Orijinal metin, s. 95-96).

Norwich'in Rumların adada yaptıklarına dair aktarmış olduğu bilgiler, Müslümanların Mısır'da niçin böylesine büyük bir karışıklık çıkardıklarını açıklamaktadır: "…Aşağı yukarı Şubat ayı ortalarında, Konstantinopolis'ten hasretle beklenen filo erzakla birlikte gelir. Moralleri yerine gelen Bizanslılar, ay sonunda şehre girebilmek için iki atılımda bulunur, ancak başarısız olurlar. Nihayet üçüncü girişimlerinden sonra, 7 Mart 961 tarihinde, aradan 136 yıl geçtikten sonra, Girit'te tekrar imparatorluk bayrağı dalgalanır. Aynı gün katliam başlar. Genç, yaşlı demeden bütün kadınlar, tecavüz edildikten sonra öldürülerek bir kenara atılır. Bebekler dahi boğulur ya da mızrakla öldürülür. Nikephoros'un güçlü prestiji dahi bu kıyımı durdurmaya engel olamaz. Ancak üç gün sonra sesini duyurmayı başardıysa da artık Kandiye halkı için geç kalınmıştır. Hayatta kalmayı başaran kadın ve erkekler, köle olarak satılmış ve zafer donanması, küpeştesine kadar yüz yılı aşkın süredir Doğu Akdeniz'in zengin şehirlerinden yağmayla elde edilen ganimetle dolu halde Boğaz'a doğru yola çıkmıştır."[844]

Nikephoros Phokas'ın Girit'i ele geçirmesi Bizans başkentinde büyük bir sevinç yaratmış ve Phokas, doğu domestikosluğu görevine getirilmiştir. Phokas'ın doğu domestikosu olarak atanması hem Bizans hem de İslam tarihinde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Bizans'ın 962 senesinde Ayn Zarba (Ana-

[844] Norwich, s. 150.

zarbos) ve çevredeki diğer yerlere düzenlediği saldırılardan kısaca bahseden müellif, İslam tarihi açısından mühim bir hadise olan Halep'in Nikephoros Phokas tarafından düşürülüşünü de detaylı olarak anlatmıştır (s. 97-99). Girit ve Halep'i Müslümanların elinden alarak kısa bir süre içerisinde büyük bir şöhret kazanan domestikos Nikephoros Phokas için artık imparatorluk yolu açılmıştı.

Romanos'un ölümünden sonra çocukları henüz küçük yaşta oldukları için Theophano ile evlenerek çocukların naipliğini üstlenen Nikephoros, artık Bizans'ın yeni imparatoru idi. Müellif, Nikephoros Phokas'ın tahta geçiş sürecinde yaşanılanlardan, Müslümanlarla yaptığı savaşlardan, imparatorluğu döneminde Antakya'nın ele geçirilişinden ve Ioannes Tzimiskes ile karısı tarafından nasıl kurban edildiğinden (zaman zaman ayrıntılı olarak) bahsetmiştir. Târîhu'l-Antâkî'yi Bizans tarihi açısından önemli kılan etmenlerden biri de sadece imparatorluğun doğuda Müslümanlarla giriştiği mücadelelere yer vermekle yetinmemiş olmasıdır. Eserde Bulgar ve Rus meselesi, ele geçirilişinden itibaren Antakya'da cereyan eden bazı olaylar ve hatta saray entrikalarına kadar dönemin Bizans'ı hakkında azımsanamayacak kadar kayıt yer almaktadır.

"Müslümanların Beyaz Ölümü" lakabıyla anılacak olan Nikephoros Phokas sarayda oturmak yerine ordusunun başına geçerek doğu seferlerine çıkmıştır. Bir yandan askeri deha olarak kabul edilen imparatorun ve öte yandan Bizans'ın en parlak kumandanlarından biri olan Tzimiskes'in doğuya taarruz etmeleri, Müslümanlar açısından zor ve yıkıcı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü kendi iç sorunlarıyla meşgul olan Abbâsîler ve Büveyhîler Bizans saldırılarına karşı koymada acizlerken, Seyfüddevle ve beraberindeki Müslümanlar, koca Bizans ordularıyla tek başlarına mücadele etmek durumunda

kalmışlardır. Seyfüddevle'nin ölümünden sonra ise Bizans'ın bölgedeki ilerleyişini durdurabilecek başka bir güç kalmamıştı. Her ne kadar Fâtımîler, el-Azîz-Billâh'ın hilafeti döneminde Suriye'de Rumlar ile mücadeleye girişmişlerse de onlara karşı herhangi bir üstünlük elde edememişlerdir. İslam âlemi, Bizans'ın Anadolu'daki ve bölgedeki etkinliğinin kırılabilmesi için başka bir gücün tarih sahnesine çıkmasını bekleyecekti. Bu güç, Selçuklulardan başkası değildi.

964-965 yıllarında Bizans ordusu Adana, Tarsus ve Misis'e saldırmış ve çok sayıda insanı katledip esir almıştır. Rumların bu bölgede yaptığı saldırıları anlatan müellif, bu sıralarda Bizans üzerine gaza yapmak amacıyla Horasan'dan bir şahsın geldiğini ve bu hususta Seyfüddevle ile anlaştığı bilgisini vermektedir:

"Bu sıralarda Horasan'dan bir adam askerleriyle beraber Rumlara gazaya çıkma amacıyla Halep'e geldi. Seyfüddevle ile beraber Rumlarla savaşmak için Misis'e gidilmesi hususunda anlaştılar. (Hasta olan Seyfüddevle bir sedyeyle taşınarak oraya gitti ancak Rumları Misis'ten ayrılmış buldu) . Sugur ve Halep'te yaşanan aşırı pahalılıktan ötürü Horasanlıların çoğu dağıldılar. Büyük bir kısmı Bağdat'a ve Horasan'a döndü. Halkın büyük bir kısmı Rumlardan (korkularından ve pahalılıktan) ötürü Sugur'u terk edip Dimaşk'a, Remle'ye ve diğer şehirlere intikal ettiler." (Orijinal metin, s. 105-106).

Muteber tarihçilerden İbnü'l-Esîr ve İbn Miskeveyh ise Horasanlı gaziler meselesini daha farklı anlatmaktadırlar. İbnü'l-Esîr bu dönemde 20 bin civarında gazi kitlesinin Horasan'dan geldiğini ifade etmektedir. İbnü'l-Esîr ile İbn Miskeveyh'in hem fikir oldukları şey ise gelen bu kitlenin gazaya çıkmadıkları ve Büveyhî topraklarına saldırıda bulundukları-dır. Rey şehrine ulaşan Horasanlılar İbn el-Âmid'e: "Bütün bu

bölge haracının bize verilmesini istiyoruz; çünkü toplanan bütün bu haraç ve topraklar tümüyle Beytülmâl'indir. Rumların ise bu sıralarda Müslümanlara nasıl saldırdıklarını ve şehirlerini istila ettiklerini haber almışsınızdır. Aynı şekilde Ermenilerin de saldırılarını biliyorsunuz. Bizler ise Allah yolunda cihada çıkmış gazileriz. Aynı zamanda fakir ve garip hükmündeyiz. Bundan dolayı da bu zekâtları almada sizden daha çok hak sahibiyiz" demişler[845] ve bir müddet sonra Horasanlılarla Deylemliler arasında çatışmalar çıkmıştır. Deylemlilerin Râfizî olduklarını söyleyen[846] Horasanlılar, şehre büyük çapta bir saldırı başlatmış, öyle ki İbn el-Âmid aldığı bir darbeyle yaralanmış ve yanında bulunan Türklerin kendisini korumasıyla canını kurtarabilmiştir.[847] Büveyhîlerin iktidarını sallayan bu saldırı, Horasanlıların mağlup edilmesiyle sona erdirilmiştir.

Bizans Kilikya'da saldırılarına devam ederken aynı zamanda Kıbrıs'a da bir donanma göndermiştir. 964 senesinde Bizans'ın fazla bir direnişle karşılaşmadan Kıbrıs'a taarruz ederek adayı ele geçirdiği bilinmektedir ancak müellifin "bu esnada Mısır'dan gelen otuz iki savaş gemisi adaya gazaya çıktı fakat Rumlar onlara karşı zafer kazandılar. Çok sayıda insanı öldürüp esir aldılar ve bir savaş gemisini de içerisindekilerle beraber ele geçirdiler. Geriye kalanlar ise mağlup bir şekilde geri döndüler"[848] şeklindeki ifadesini destekleyecek bir bilgiye rastlayamadım.

---

[845] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 217.
[846] İbnü'l-Esîr, C. 7, s. 219.
[847] İbn Miskeveyh, s. 613.
[848] Orijinal metin, s. 106.

Yahya el-Antâkî 967-968 yılı olaylarında şöyle bir hadiseden bahsetmektedir: "Geri dönen Horasanlılar, İmparator Nikeforos Bulgarlarla savaşmakla meşgulken Antakya'ya gazaya çıktılar ve Rum bölgesine gittiler. Zafer kazanıp ganimet ve esir aldılar ve bu esirlerle birlikte Anktakya'ya geldiler. Çok sayıda Müslüman gönüllü de onlara katıldı ve Horasanlılar Rum topraklarına geri döndüler ve gözle görülür bir zafer elde ettiler.

İmparator Nikeforos döndükten sonra Astarabazi olarak bilinen Petros el-İstartuvabedric (Stratopedarkhes Petros) adlı komutanını gönderdi. Misis ve Antakya arasında bulunan İskenderun'da karşılaştılar. Dönüş yolunda tuzağa düşürüldüler. Yiğit askerleri öldürüldü, salâr el-asker ile bir grup esir alındı. Antakya halkı esir alınmış olanların serbest bırakılmaları için yüklü miktarda para ve elbise verdiler. Komutan serbest kalıp Antakya'ya ulaştığı zaman halk onu coşkuyla karşıladı ve ikramda bulundular. Ancak katledilmekten kurtulan adamları Antakya halkına musallat olup mallarını ve ağırlıklarını zorbalıkla çalmaya başladılar. Bu durum karşısında öfkelenen halk onlarla çatıştı ve onları şehirden çıkardılar." (Orijinal metin, s. 123-124).

Müellifin bahsetmiş olduğu bu hadise, İbn Miskeveyh'in Tecâribü'l-Ümem adlı eserinde, Târîhu'l-İslam'dan alıntı yapılarak daha detaylı ve açık bir şekilde yer almıştır.[849] Daha önce

---

[849] "Bu senede Horasanlı gaziler, Meyyâfârikîn'e geldiler. Ebû'l-Ma'âlî İbn Seyfüddevle onları karşılayarak onlara son derece ikram etti. Erzak ve yem verdi. Onların reisleri Ebû Bekir Muhammed b. İsa idi. Yine Târîhu'l-İslam müellifi, 356 (966-967) senesi olayları arasında şöyle diyor: Bu senede Horasanlılar geldiler. İbn Mesleme diyarına gaza edip sağ salim ganimetle döndüler. Bu senede Horasanlılar memleketlerine döndüler. Seyfüddevle yanında Horasanlılardan bir bölük olduğu halde Halep'e girdi. Horasanlıların

de belirttiğim gibi Târîhu'l-Antâkî'de geçen bazı anlatılar Tecâribü'l-Ümem ile neredeyse bire bir uyuşmaktadır ve bu durum bize Yahya el-Antâkî'nin İbn Miskeveyh'ten istifade etmiş olabileceğini göstermektedir.

968 yılı olaylarında ise İmparator Nikephoros'un Trablus'a kadar uzanan doğu seferi anlatılmıştır fakat müellif belki de yazım hatasından kaynaklı olarak imparatorun Diyâr-Mısır'a gittiğini ifade etmiştir. Burada bahsi geçen Diyar-ı Mısır hatalı olup, doğrusu Diyar-ı Mudâr'dır.[850] Yahya el-Antâkî'nin impa-

---

yanında bir fil vardı ve birkaç gün sonra fil öldü. Hristiyanların onu zehirlediğini zannettiler. Yine Horasanlılar, Lü'lü el-Cerrâhî ile Antakya'dan Misis bölgesine gazaya gittiler. Üç bin Rum süvarisi onları karşıladı. Allah onlara yardım etti. Bin Rum öldürdüler. Birçok esir aldılar ve ganimetle Antakya'ya döndüler. Sonra'da gazaya devam ettiler. Horasanlıların reisi Muhammed b. İsa yanında Tarsuslu İbn Şakir bulunduğu halde Sugur bölgesine girdi. Muzaffer oldular ve ganimetler aldılar. Bu ganimetlerle döndüler. Muhammed b. İsa yanında Tarsuslu İbn Şakir, sekiz yüz süvari ile ordunun arkasında yürüyorlardı. Üzerlerine ansızın Rum askerleri çıkıverdi. İbn İsa: "Onlar yaklaştıktan sonra kaçmayı uygun görmem" dedi. İbn Şakir onlar hakkında bilgi edinmek üzere harekete geçti. Aldığı duyumlara göre onlar otuz bin kişi civarındaydılar. Bunun üzerine İbn Şakir döndü ve "Onlara mukavemet edemezsin" dedi. Lakin Muhammed b. İsa onu dinlemedi, Rumlarla karşılaştı. Şiddetli bir şekilde savaştılar ve Rum askerine büyük zayiat verdirdiler. Kendilerinden de çok kayıp verildi. Muhammed b. İsa yüz elli süvari ile kaldı. İbn Şakir ona: "kendini tehlikeye atma" dedi. Yanında olan fakih ise "arkanı dönersen yetişirler ve seni kaçarken öldürürler" dedi. Bunun üzerinde İbn İsa savaşa devam eti. Arkadaşlarının ekserisi öldürüldü. Sonra Muhammed b. İsa ile İbn Şakir esir edildiler. Daha sonra İbn İsa kendisini yüz bin dirhem ve Antakya'da olan 120 Rum ve bir rıtl firuze kaş mukabilinde kendini kurtardı. Bundan sonra düşmanla gaza etti ve zafer kazandı diye haber geldi." (İbn Miskeveyh, s. 617, dipnot no. 164).

[850] "Arapça'da ada anlamına gelen "el-Cezire", Arabistan'dan buraya göç eden üç Arap kabilesine atfen Diyar-ı Bekr, Diyar-ı Mudâr ve Diyar-ı Rabi'a

ratorun çıkmış olduğu bu sefer hakkında vermiş olduğu bilgilerin büyük bir kısmı Halepli tarihçi İbnü'l-Adîm'in "Zübdetü'l-Haleb" adlı eseriyle uyuşmaktadır.[851] Bu sefer esnasında Antakya tarihini ilgilendiren önemli bir kayıt söz konusudur. Hem Yahya el-Antâkî hem de İbnü'l-Adîm, imparatorun Antakya'nın karşısında bulunan bir mevkide Bağras Kalesi'ni inşa ettirdiğini ve Mikhail Burtzes'i de buranın yöneticisi olarak tayin ettiğini kaydetmişlerdir.[852]

Tahta geçtiği tarihten itibaren doğuda Müslümanlarla mücadele etmeyi aksatmayan İmparator II. Nikephoros'un iktidarı döneminde Antakya'nın 332 yıl aradan sonra ele geçirilmesi, hem İslam hem de Bizans tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Stratejik bir öneme sahip ve Hristiyanlar açısından özel bir anlam ifade eden Antakya'nın ele geçirilmesi, Bizans'ın Kilikya ile Suriye Bölgesi'nde daha etkin olmasının önünü açmıştır. Târîhu'l-Antâkî'de ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi (müellif tarafından Petros el-İstartuvabedric olarak zikredilen) Stratopedarkhes Petros ile Bağras Kalesi komutanı Mikhail Burtzes 28 Ekim 968'de Antakya'yı ele geçirmiş, birkaç ay içerisinde de Halep düşmüştür. Ancak Bizans'ın elde ettiği zaferler Antakya ve Halep ile sınırlı değildi. 969 senesinde Manazgird (Malazgirt) de ele geçirilmişti. Yahya el-Antâkî,

---

olmak üzere üç ayrı bölgeye ayrılmıştır. Diyar-ı Bekr kısmında Amîd (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikîn (Silvan), Hasankeyf; Diyar-ı Mudâr kısmında; Ruha (Şanlıurfa), Harran, Rakka, Sumeysat (Samsat), Rasulayn (Ceylanpınar); Diyar-ı Rabi'a kısmında ise Musul, Nusaybin, Sincar, Dara ve Cezire-i İbn Ömer (Cizre) şehirleri yer almaktadır." Cuma Karan, "el-Cezire Üzerine Bir Literatür Çalışması (Fethinden Abbâsîlerin İlk Dönemine Kadar)", **K.T.Ü.İ.F.D**, C. 3, S.1, (Bahar 2016), s. 114-115.

[851] Krş. el-Antâkî, s. 124-127; İbnü'l-Adîm, s. 92-93.

[852] el-Antâkî, s. 127; İbnü'l-Adîm, s. 93.

imparatorun peş peşe kazandığı zaferleri çarpıcı ifadelerle betimlemektedir:

"İmparator Nikeforos'un Şam bölgesinin tamamını fethedeceği, Diyar-ı Mudâr, Diyar-ı Rabi'a ve Diyar-ı Bekr'i de ele geçireceği hususunda kimsenin şüphesi yoktu. Geçtiği bütün kasaba ve köyleri ele geçirip, yakıyor, halkını ve davarlarını alıyordu. Şayet ekinlerin hasat vakti gelmişse, oraları harap edip zahirelerin tümünü yakıyor ve bu şekilde halkı açlıktan ölüme terk ediyordu. Bunu yıldan yıla yaparak insanları şehirlerini kendisine teslim etmeye zorluyordu. Bu şekilde Sugur eş-Şam'ın tamamını ve Sugur el-Cezire'yi ele geçirdi. İnsanlarını öldürdü ve sayısını ancak Allahuteala'nın bildiği kadar çok insanı da esir aldı. Öyle ki bu seferler kendisi ve askerleri için adeta eğlence haline gelmişti. Ona karşı koyabilecek kimse yoktu. Hal böyle olunca istediği yeri keyfince tahrip ediyordu. Araplar ona karşı koymaya çalıştılar ancak Nikeforos onlara galip geldi. İnsanlar ondan korktular, savaşmaktan imtina ettiler. Müslümanlar onun heybetinden ürkmüşlerdi. Hiç kimse onun önünde durup engel olamıyor, kendisine uygun bir mektup yazamıyor ve kendisine karşı direnmiyordu."[853]

Yahya el-Antâkî, imparatorluğunun neredeyse tamamı doğu seferleriyle geçen II. Nikephoros'un 967/968 yılında Bulgar saldırılarına karşı Ruslarla anlaşma yaptığını ve bunun üzerine Rusların Bulgar topraklarına saldırdıklarını da anlatmaktadır (orijinal metin, s. 123).

Bizans kaynakları 965 senesinde, Bulgar Çarı Petro ve Romanos Lekapenos arasında, çarın evlendiği sene olan 927 yılında yapılan antlaşmaya göre belirlenen yıllık haracı almak

---

[853] el-Antâkî, s. 136-137.

amacıyla[854] Bulgaristan'dan bir elçinin İstanbul'a geldiğini ancak imparatorun gelen heyeti kırbaçlattığını ve hakaretler ederek onları memleketlerine geri gönderdiğini ifade etmektedirler.[855] İmparator bizzat Bulgar seferine çıkmak yerine Hazar Devleti'ni yıkan Kiev Prensi Svyatoslav ile anlaşma sağlamış ve yapılan anlaşma neticesinde Ruslar 967 yılında Bulgaristan'ın başkenti olan Tuna üzerindeki Pereyaslavets'i ele geçirmişlerdir. Svyatoslav, 969 senesinin yazında ise Petro'nun oğlu çar Boris'i makamından ederek Bulgaristan'ın hâkimi olmuştur.[856] Ostrogorsky'nin ifade ettiği gibi "Nikephoros kendi eliyle şimdiye kadarki zayıf düşmanı yerine yeni, çok daha kuvvetli ve çok daha tehlikeli bir düşman getirmişti".[857]

Müslümanlara karşı doğuda elde ettiği zaferlerle Bizans'ın askeri dehaları arasında yer edinmeyi başaran İmparator Nikephoros Phokas, eşi Theophano ve yakın arkadaşı Ioannes Tzimiskes tarafından düzenlenen bir komploya 11 Aralık 969 tarihinde öldürülmüştür. İmparatorun ölümünü ayrıntılı bir şekilde kaleme alan Yahya el-Antâkî'nin ifadesine göre İmparatoriçe Theophano, kocasını ortadan kaldırmak için Tzimiskes ile gizlice anlaşmıştı. Bu anlaşmaya göre Tzimiskes, Phokas'ı öldürdükten sonra İmparatoriçe Theophano ile evlenecek ve çocuklarının naipliğini üstlenerek imparator olacaktı. Yine müellifin aktarımına göre Antakya'yı ele geçiren Mikhail Burtzes ile İshak b. Behram da bu komplonun içerisindeydi. Antakya'nın ele geçirilmesinden sonra müjdeli haberi vermek

---

[854] Norwich, s. 162.
[855] Ostrogorsky, s. 270-271; Norwich, s. 162-163.
[856] Bkz. Ostrogorsky, s. 271; Norwich, s. 163; Kurat, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, s. 25; Vernadsky, s. 53.
[857] Ostrogorsky, s. 271.

üzere imparatorun huzuruna çıktıklarında şehrin tahrip edilerek ele geçirilmesinden rahatsız olan imparator onlara sitem etmiş ve bu nedenle Mikhail Burtzes ile İshak b. Behram, İmparator Phokas'a kin beslemeye başlamışlardı.[858]

Selefi gibi başarılı bir asker olan Tzimiskes'in döneminde Rus ve Bulgar meselelerinin yanı sıra doğuda Müslümanlar ile mücadele ve Bardas Phokas isyanı ön plana çıkmış ve bu gelişmelerin büyük bir kısmı Yahya el-Antâkî tarafından zikredilmiştir. Eserin diğer kısımları da dâhil olmak üzere zaman zaman kronolojik hatalar ve özel isimlerde birtakım farklılıklar bulunsa da anlatılan olaylar büyük ölçüde öteki kaynaklarla uyuşmaktadır. Müellifin aktardığı bilgilerin daha anlaşılabilir olması amacıyla tezimin ikinci bölümünde, müellifin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal durumunu incelerken Bizans ile ilgili kısımda Tzimiskes ve II. Basileios dönemleri üzerinde özellikle durdum.

Müellif 970-971 yılları olaylarını anlatırken Antakya'da bir depremin yaşandığını ve yıkılan surun onarımı için imparatorun Mikhail Burtzes'e çok sayıda ustayla beraber işçi gönderdiğini ve bu sayede surun yeniden inşa edildiğini aktarmaktadır ancak elimdeki mevcut kaynaklarda bu tarihte Antakya'da bir depremin yaşandığına ve imparatorun şehre yardım gönderdiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ioannes Tzimiskes döneminde doğuya yapılan seferler ayrı bir öneme sahiptir çünkü Halep ve çevresinde Hamdânîler yerine, İhşîdîleri ortadan kaldırarak Mısır'ı ele geçirmiş bulunan Fâtımîlerin etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Nitekim müelli-

---

[858] el-Antâkî, s. 136. Phokas'ın öldürülmesi ve Tzimiskes'in tahta geçişi için bkz. el-Antâkî, s. 138-141.

fin H. 360 (970-971) senesi olaylarında "Cafer b. Fellâh 360 senesinde gulamı Fettuh ile beraber büyük bir orduyu Dimaşk'tan Antakya'ya gönderdi. Beş ay orada kaldı ancak hiçbir şey elde edemedi. O sıralarda Yans b. eş-Şemşekik Bulgaristan'a sefere çıkmıştı" (orijinal metin, s. 145-146) şeklindeki ifadesi bu durumun en somut örneklerindendir. el-Antâkî, bunun hemen akabinde "el-Ağsem el-Karmatîyî Şam'a yönelince İbn Fellâh, Karmatîlere karşı kendisine destek olması için Fettuh'u beraberindeki askerlerle birlikte çağırdı ve şehri muhasara altına almışken halkın kendisine şiddetle karşı koymasının ardından Antakya'dan ayrıldı" bilgisini vermektedir (orijinal metin, s. 146). Ernst Honigmann, Fettuh'un geri çekilmesi hakkında iki ayrı görüşün bulunduğunu söylemektedir. Bizans kaynaklarına göre Fettuh, patrikios Nikolaos tarafından geri püskürtülmüşken, Arap kaynaklarına göre el-Ağsem el-Karmatîyî tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla halife tarafından geri çağrılmıştır.[859] Netice itibariyle önemli olan Fettuh'un hangi sebepten ötürü geri döndüğü değil, Fâtımîlerin ilgisinin bu bölgeye kayması ve Bizans açısından bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

el-Antâkî, imparatorun 972 yılında Nusaybin, Meyyâfârikîn ve Amîd'e düzenlemiş olduğu seferleri ve Nusaybin'de yaşananlardan ötürü Musul halkının nasıl paniğe kapıldığını ve bunun Bağdat'ta ne gibi bir karışıklığa yol açtığını ayrıntılı olarak anlatmıştır. Diğer İslam kaynaklarının da bahsettiği bu olayda, Rumların Nusaybin'de yaptıklarını haber alan Musul ahalisi Bağdat'a gitmeye karar vermiş ancak bu haber Bağdat'ta yayılınca şehirde fitne ve kargaşa baş göstermiştir. Rumların Nusaybin'de yaptıkları bu tahribat, Abbâsîler ile Büveyhîleri

---

[859] Honigmann, s. 100.

yakından ilgilendiren bir dizi olaylar zincirini başlatmıştır. Durum öyle bir hal almıştır ki Müslümanlar Bizans üzerine gazaya çıkmak yerine kendi içlerinde kavgaya tutuşmuşlardır.

Müellifin de detaylı olarak anlattığı gibi Abbâsîlerin merkezi fitne, fesat ve iktidar mücadeleleriyle kaynarken belki de bu karşı koyamamanın da verdiği rahatlıkla Tzimiskes 975 senesinde son doğu seferine çıkmış, Humus, Baalbek, Şam ve Filistin'e girerek Sayda, Beyrut ve Byblos ile Suriye, Lübnan ve Filistin'in büyük bir bölümünü ele geçirmiştir.

Ocak 976'da Tzimiskes, dönüş yolunda hastalanıp ölmüş ve Romanos'un çocukları Basileios ile Konstantinos tek başlarına iktidara geçmişlerdir. Târîhu'l-Antâkî'nin ilk bölümünde Bizans ile ilgili kayıtlar da Basileios dönemiyle sona ermektedir. Selefleri Phokas ve Tzimiskes gibi Bizans'ın en kudretli imparatorlarından olan II. Basileios'un (976-1025) iktidarı devrinde batıda Bulgarlarla, doğuda Müslümanlarla mücadele edilmiş ve Rumların her iki bölgedeki faaliyetleri de Târîhu'l-Antâkî'de yer almıştır.

el-Antâkî, Nikephoros Phokas'ın katledilmesine iştirak ettiğini iddia ettiği Mikhail Burtzes'in, Basileios tarafından İslam topraklarına sefer yapmakla görevlendirildiği ve Rumların Trablus'a saldırarak yüklü miktarda ganimetle Antakya'ya döndüğünü ifade etmektedir ancak bu bilgi diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Ioannes Tzimiskes'e isyan eden Bardas Phokas'ın üzerine gönderilen muzaffer komutan Bardas Skleros, Basileios tahta çıktıktan kısa bir süre sonra bu defa kendisi isyan bayrağını açmıştır. Muteber Bizans tarihçileri sayesinde Skleros isyanı döneminde özellikle başkent ve çevresinde yaşanan gelişmeler hakkında önemli malumatlara sahibiz. Târîhu'l-Antâkî'yi bu noktada diğer eserlerden ayıran unsur

ise isyan döneminde ve akabinde Antakya'nın hangi pozisyonda olduğunu gösteren kayıtlar içermesidir. Yahya el-Antâkî'nin aktardıklarına göre Skleros Antakya'yı patrikiostan teslim almış ve hatta isyanın ilk senesinde imparator Antakya Patriği II. Theodosius'u (966-977) Konstantiniyye'ye çağırmış ancak patrik yolda iken hayatını kaybetmiştir. el-Antâkî'nin vermiş olduğu bilgilerden hareketle imparatorun patriği başkente davet etmesinin, Skleros isyanıyla alakalı bir durum olduğunu düşünmekteyim.

Ancak daha da çarpıcı olanı Agabyus adındaki bir piskoposun imparatorun huzuruna çıkarak, Antakya patriği yapılması durumunda Skleros'un şehirdeki etkisini kıracağını ve Antakya'da yeniden imparatorun hâkimiyetini tesis edeceğini vaat ederek Basileios ile anlaşmasıdır. Agabyus'un Antakya'ya dönerek imparatora vermiş olduğu sözü yerine getirmesi ve akabinde patriklik makamına tayin edilmesi, önemli bir hadisedir ancak daha önce de ifade ettiğim gibi elimdeki Bizans ve İslam kaynaklarında bu kayıtları destekleyecek herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Dönemi ve bölgeyi yakından inceleyen "Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı" kitabının yazarı Honigmann da Antakya hakkındaki bilgileri, büyük ölçüde Târîhu'l-Antâkî'ye dayandırmaktadır.[860] Skleros isyanıyla ilgili dikkat çeken bir başka kayıt ise 979 senesinde Phokas karşısında mağlup olan Skleros'un Büveyhîlere sığınmasıdır. İbnü'l-Esîr gibi bazı tarihçilerin de anlatmış olduğu bu olay hakkında Târîhu'l-Antâkî'de birtakım farklılıklar söz konusudur.

Yahya el-Antâkî, H. 370 (980-981) yılı olaylarında Rumların Ra'ban'da[861] bulunan bir kaleyi hileyle ele geçirdiklerini

---

[860] Honigmann, s. 102-103.

[861] Halep ile Sumeysat arasında, Fırat yakınlarındaki Avasımlardan biridir (el-Antâkî, s. 193, dipnot no. 7).

anlatmaktadır ancak eseri tahkik eden Tedmurî, bu olayın başka kaynaklarda yer almadığını ifade etmektedir.

Bardas Phokas'ın Halep ve çevresine düzenlediği seferlerin yanı sıra Hamdânî emiri Ebû'l-Meâli ile olan ilişkileri ve Bekcûr ile Karguveyh'in bölgedeki faaliyetlerini anlatan müellif, H.375 (985) senesinde Karguveyh'in Deyr Siman el-Halebî'ye (Siman el-Halebî Manastırı) saldırdığını ve ruhbanların bir kısmını öldürüp, orada bulunanları esir alarak Halep'e girdiğini ve bunun üzerine imparatorun Kefertâb ile Efâmiye'ye taarruz eden Phokas'a haber göndererek geri dönmesini emrettiğini ifade etmektedir (orijinal metin, s. 204).

İmparator Basileios'un çağdaşı olan el-Azîz-Billâh'ın hilafeti döneminde Fâtımîler, Bencutekin komutasında Halep'i (991-994 yılları arasında) ele geçirmeye teşebbüs etmiş ancak başarılı olamamışlardır. Bencutekin'in saldırısı karşısında imparator, Mikhael Burtzes'i Bencutekin ile mücadele etmekle görevlendirmiş fakat Cisr el-Hadîd'te (Demir Köprü) meydana gelen savaşta Burtzes mağlup olmuştur. 993/994 yılında Efâmiye'yi ele geçiren Bencutekin yeniden Halep önlerine gelince, Halepliler Bizans imparatorundan yardım istemiş ve Mikhael Burtzes ile magistratus Leon'un harekete geçmesiyle Rumlar ile Fâtımîler arasında Asi Nehri (Orontes) kıyısında Fâtımî askerleriyle Rumlar ve Halepliler arasında bir savaş meydana gelmiştir. Rumlar ve Halepliler Bencutekin karşısında tutunamayıp savaş meydanından kaçmışlardır. Müellifin "el-Muhadâ Vakası" olarak adlandırdığı bu savaşın ardından Ebû'l-Fadâîl ile Lü'lü, Basileios'tan yardım istemiş ve bizzat imparator bölgeye sefere çıkmıştır.[862]

---

[862] İmparatorun Doğu seferi hakkında bkz. el-Antâkî, s. 228-229; İbnü'l-Adîm, s. 106-108; İbn Haldun, s. 1036.

Daha önce de belirttiğim gibi Târîhu'l-Antâkî'de sadece Mısır, Filistin ve Suriye Bölgesi hakkında kayıtlar bulunmamaktadır. Mısırlı Hristiyan bir tabip tarafından Arapça ile yazılan bu eserde Bizans'ın Bulgar ve Ruslarla olan mücadeleleri ve ilişkilerinin anlatılmış olması, söz konusu eseri Bizans tarihi açısından ayrıca önemli kılmaktadır. Bardas Skleros ayaklanmasını fırsat bilen Bulgar Çarı Samuel'in Bulgar topraklarını ele geçirmesi üzerine Basileios'un 986 yılında Bulgaristan'a sefere çıkması ancak Bulgarlar tarafından hezimete uğratılmaları Yahya el-Antâkî tarafından kaleme alınmıştır. Ancak müellifin konu hakkında vermiş olduğu bilgiler bununla da sınırlı değildi. Basileios, ömrü boyunca unutamayacağı bir yenilgi almışken bu durumu fırsat bilen Skleros'un Adudüddevle'nin oğlu Samsâmüddevle ile anlaşarak salıverilmesi, bazı yerel güçlerden de aldığı destekle Anadolu'da yeniden isyan etmesi, imparatorluğu Bardas Phokas ile aralarında bölüşmesi ve akabinde yaşanan tüm olaylar Târîhu'l-Antâkî'de yer almıştır.

Bardas Phokas isyanında zor durumda kalan imparatorun Rus knezinden yardım istediği ve buna mukabil imparatorun Hristiyan olmayı kabul ettirdiği knez Vladimir'i, kız kardeşi ile evlendirdiği konusunda hem Rus hem de Bizans kaynakları hemfikirdir. Yahya el-Antâkî de Basileios döneminde Bizans'ın Ruslarla olan bu münasebetine yer vermiştir ancak burada ufak bir kronolojik hata söz konusudur. Müellif, Rus knezi ile askeri yardım konusunda anlaşmaya varıldığında Vladimir'in, Basileios'un kız kardeşiyle evlendiğini ve Phokas isyanı bastırıldıktan sonra Vladimir'in Hristiyan olduğundan bahsetmektedir. Ancak olayların kronolojik seyri bu şekilde değildir. 6 bin Rus askerinin desteğiyle imparator, 989'da Phokas'ı mağlup etmiştir. Bu esnada Skleros, imparatorluk iddiasından vazgeçerek Basileios ile anlaşmış ve böylece imparator

ülkedeki iç karışıklığa bir son vermiştir. Ancak tüm bunlar yaşanırken Basileios'un vermiş olduğu sözü henüz yerine getirmemiş olması nedeniyle knez, 989 yılında Bizans'ın Kırım'daki ileri karakolu olan Khersones'e saldırmıştı. Bu durumda kız kardeşi Anna'yı Vladimir ile evlendirmekten başka bir çaresi kalmayan imparator, Anna'yı Kiev'e göndermiş, knez ise evlilik merasiminden hemen önce yerel bir piskopos tarafından vaftiz edilmiştir.[863]

---

[863] Rusların Hristiyanlığı kabul etmeleri hakkında çeşitli hikâyeler ve görüşler bulunmaktadır. Bu hikâyelerden birine göre; "komşu ülkeler kendi dinlerine girmeleri için Vladimir nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Önce Volga Bulgarlarından bir Müslüman gelmiş, Vladimir bu dinin alkolü yasakladığını öğreninceye kadar anlattıklarını epey ikna edici bulmuş ancak daha sonra "Rusların keyfi içki içmektir." deyip Bulgar'ı geri göndermiş. Sonra Roma'ya yönelmiş, ayinler ve oruçlar gözüne cazip görünmüş ancak ataларının Latin Hristiyanlığını (Katolik) reddetmiş olmalarından dolayı o da bu inançtan uzak durmuş. Daha sonra Hazarlı bir Yahudi gelmiş fakat Yahudileri topraklarından sürülmüş oldukları için cazip bulmamıştı çünkü sürgün edilmeleri Tanrı'nın gazabına uğradıklarına bir işaretti. En sonunda Yunanlı bir filozof gelmiş ve Hristiyanlığı anlatmış. Yeni ve Eski Ahit hakkında açıklamalarda bulunmuş, insanın günaha batışını ve kefaretini vurgulamış. Bu filozofun sözleri çok ikna ediciymiş ama Vladimir son bir kanıt görmek amacıyla bir heyet oluşturup sırasıyla Volga Bulgarlarını, Roma'yı ve İstanbul'u ziyaret etmekle görevlendirmiş. Müslüman ve Latinlerin ibadetleri, güzellikten yoksun olduğu için onaylanmamış. Derken İstanbul'a varan Rus temsilcileri Iustinianos tarafından inşa edilen Ayasofya Kilisesi'ndeki ibadete katılmışlar ve bu ibadetten çok etkilendiklerini, cennette mi yoksa yeryüzünde mi olduklarını unuttuklarını bildirmişlerdi." Paul Bushovitch, **Rusya'nın Kısa Tarihi**, çev. Mehmet Doğan, İstanbul, 2016, s. 29. Hosking'e göre: "Rusların Hristiyanlığı kabul etmesinin başlıca sebeplerinden biri Vladimir'in Ortodoks Bizans ile yakın ilişkilerini koruma isteğidir. Bizans ile bir ticaret ilişkisi mevcuttu ve Vladimir'in gözünde Bizans dünyevi bir imparatorluk olarak yarı göçebe kağanlıklardan, yeni ortaya çıkan veya dağılmakta olan Batı Avrupa krallıklarından çok daha haşmetli ve muhteşemdi." Geoffrey Hosking, **Rusya Ve Ruslar, Erken Dönemden 21. Yüzyıla**, çev. Kezban Acar,

Basileios dönemi hakkındaki bir diğer önemli kayıt ise imparatorun Phokas isyanına destek veren Ermenileri cezalandırmasıydı (orijinal metin, s. 214). Elimdeki bilgilere göre Basileios, Bardas Phokas isyanına destek veren Yukarı Tao Prensi David'i cezalandırmak üzere 989 yılında sefere çıkmış ve Bizans ordusu karşısında direnemeyen David, ölümünden sonra topraklarını imparatorluğa bırakma şartıyla Basileios ile anlaşma yapmıştır.

H. 386 (996-997) senesi olaylarında imparatorun, Nikefor el-Avranun adındaki domestikosunu Bulgarlarla savaşmaya gönderdiğini ve bu generalin Bulgar reisi el-Kamtufilis'i mağlup ederek çok sayıda Bulgar'ı katlettiğini ve hatta bin kafa ve on iki bin esirle ülkesine döndüğünden bahsetmektedir (orijinal metin, s. 232-233). Müellifin bahsetmiş olduğu bu tarihte Bizans'ın Bulgar topraklarına sefer düzenlediği doğrudur. Müellifin Nikefor el-Avranun olarak adlandırdığı komutan, Bizans'ın parlak generallerinden biri olan Nikephoros Uranos iken el-Kamtufilis dediği Bulgar reisi ise Çar Samuel olmalıdır. İmparatorun doğudaki meselelerle meşgul olmasını fırsat bilen

---

2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 63. Dualı ise: "Vladimir'e göre yeni dinin kabulü Avrupa devletleriyle Kiev devleti arasındaki dini eşitsizliği ortadan kaldıracaktı. Zira Rus paganizmi son derece primitif ve zenginlikten yoksun olduğu için semavi dinlerle rekabete girememiştir. Bu yüzden Vladimir ve onun etrafındakiler yeni din arayışı içerisine girmişler ve sonuçta Hristiyanlığın Ortodoksluk mezhebinde karar kılmışlardır" demektedir. Şir Muhammed Dualı, "Paganizmden Hristiyanlığa, Rusların Din Değiştirme Nedenleri", **O. G. Ü. İ. F. D**, (2013), C. 1, S. 1, s. 69. Kurat'a göre ise "Kiev Rusya'sı bu dini kabul etmekle, statik Bizans medeniyeti çevresine girmiş ve bununla Roma-Katolik (yani batı) kültür sahasına katılan Batı Avrupa kavimlerinden başka bir yola sapmıştı. Bu keyfiyet sonraki Rus tarihine, kendine has bir karakter vermiş, Rusya'nın Avrupa milletlerinden farklı şekilde bir medeniyet meydana getirmesine sebep olmuştur." Kurat, s. 31.

Samuel, 996 senesinde Selanik valisini öldürüp oğlu Ioannes'i esir almış ve daha sonra Hellas thema'sını istila ederek Korinthos'a kadar ilerlemiştir. Bundan ötürü Basileios, Uranos öncülüğündeki Bizans kuvvetlerini Bulgaristan'a göndermiştir. Çar Samuel, Sperkheios Nehri kıyısındaki Thermopylae yakınlarında Uranos karşısında hezimete uğramış ve canını zor kurtarmıştır.[864]

el-Azîz-Billâh'ın ölümünün ardından (996) oğlu el-Hâkim-Biemrillâh başa geçmiş ve onun döneminde de Bizans ile Suriye Bölgesi'nde mücadeleye devam edilmiştir. Basileios'un 999 senesinde çıktığı iki aylık doğu seferi Târîhu'l-Antâkî'de ayrıntılı olarak yer almıştır. Müellifin anlatımına göre imparator önce Şeyzer'e giderek Hemlân olarak adlandırılan ve İbn Kerâdis olarak bilinen Fâtımî valisinden şehri teslim almış ve daha sonraları Ebî Kabîs ile Mîsyat Kalesi'ne, Rafaniyye'ye, Humus'a, Baalbek ve Trablus'a kadar gitmiştir. Ceyş b. Muhammed b. es-Samsâma, el-Hâkim'den yardım istemiş ve halifenin emriyle bölgedeki tüm valiler, askerleriyle beraber Dimaşk'ta toplanmıştır. İmparator ise Trablus'u kuşatmış ancak herhangi bir netice alamadan geri dönmüştür.[865]

İmparatorun 999 senesinde sefere çıkmadan önce barış yapmak amacıyla Mısır'a bir elçilik heyeti gönderdiği bilinmektedir. el-Hâkim döneminin müşahidi olan Yahya el-Antâkî de bu barış görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Müellifin anlatımına göre Beytü'l-Mukaddes Patriği Aristas, Mısır'a gelen Bizans elçisiyle beraber Konstantiniyye'ye gönderilmiştir. Bizans ile on yıllık bir ateşkes anlaşması yapan Aristas öldüğü tarihe kadar orada kalmıştır (orijinal metin, s.

---

[864] Norwich, s. 206.
[865] el-Antâkî, s. 243-246.

248). Ancak kısa bir süre sonra imparatorun doğuya sefere çıkmış olması, söz konusu anlaşmanın hayata geçirilmemiş olduğunu göstermektedir. Nitekim el-Hâkim, tutarsızlıklarıyla ünlü bir halifeydi.

Babası el-Azîz-Billâh'ın hilafeti döneminde Suriye meselesinden ötürü Bizans ve Fâtımîler defalarca çatışmış olsalar da yine de aradaki diplomatik ve ticari ilişkiler kopmamıştı. Müellifin ayrıntılı olarak bahsettiği gibi el-Hâkim'in Hristiyanlara zulmetmesi ve kiliseleri tahrip ettirmesi, Bizans'ın Mısır ile tüm ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmesine sebep olmuştur. el-Hâkim döneminde yaşanan tüm olumsuzluklara şahit olan Yahya el-Antâkî, el-Hâkim'in iktidara çıkışından itibaren ağırlıklı olarak Fâtımîler ile ilgili kayıtları kaleme almıştır. Onun evvelinde Bizans'ın batıdaki durumu hakkında önemli bilgiler veren müellif, Basileios'un 1014 senesinde çıktığı Bulgaristan seferinden bahsetmeyerek onun yerine 1016 senesinde Bulgaristan'ın Bizans'a ilhak edilmesinden bahsetmiştir. Ancak burada çelişkili bir anlatım söz konusudur:

"Samuil'in gulamı, Herun olarak adlandırılan Bulgar liderlerinden biri 407 senesinde kralları el-Kemturiyas'a isyan etti. Onu öldürdü ve Bulgar topraklarını ele geçirdi. Herun seleflerine karşı üstünlüğü ele geçirmişti. İmparator Basileios'a mektup göndererek ona itaatini sundu. Ayrıca ele geçirdiği toprakları imparatorun istediği şekilde yöneteceğine ve onun hoşuna gitmeyecek faaliyetlerde bulunmayacağına dair garanti verdi. Herun bir sene iktidarda kaldı ancak daha sonra bazı adamları tarafından öldürüldü. Bulgar liderleri İmparator Basileios'a mektup yazarak itaatine girmeyi kabul ettiklerini, ellerinde bulunan bütün kaleleri ve şehirleri kendisine teslim edeceklerini ve onun izni olmadan hareket etmeyip kendisinin emri doğrultusunda hareket edeceklerini bildirdiler. İmparator, 408

senesi Şevval ayında Bulgaristan'a doğru yola çıktı. Bir grup Bulgar lideri ile imparator Heron'un eşi ve çocukları onu karşılamaya çıktılar. İmparator kalelerin hepsini teslim aldı ve onlara ihsanlarda bulunarak her birine hak ettikleri rütbeleri verdi. Müstahkem kaleleri ele geçiren imparator buralara Rum valiler atadı. Tahribe uğramış olan kaleleri yıktı ve Bulgaristan işlerini düzene soktu. Ülke ve maliye işlerini yönetmeleri için basilikler görevlendirdi ve bir kutbaniye (katepano) tayin etti. İmparatorluğunun 44. senesinde [H.409, İ.1330] Bulgar İmparatorluğu Rum İmparatorluğuna bağlanmış oldu. Daha sonra Konstantiniyye'ye geri döndü. Bulgar kızlarını Rum erkekleriyle, Rum kızlarını da Bulgar erkekleriyle evlendirdi ve bu şekilde iki toplumu kaynaştırdı. Ve böylece kadim zamandan beri aralarında var olan husumeti ortadan kaldırdı." (Orijinal metin, s. 327-328).

II. Basileios döneminde anlattığım gibi imparatorun 1014 yılında düzenlediği Bulgar seferinde binlerce askerinin gözlerinin oyulması karşısında dehşete düşen Samuel kahrından ölmüş ve yerine oğlu Gabriel Radomir geçmişti. Ancak Radomir kısa bir süre sonra kuzeni Ioannes Vladislav tarafından öldürülmüştür. Vladislav ise 1018 yılında Dyrrhakhion'a saldırırken hayatını kaybetmiş ve Bizans İmparatoru Basileios törenlerle Ohrit'e girerek Bulgaristan'ı Bizans toprağı haline getirmiştir.

Târîhu'l-Antâkî'de yer alan önemli kayıtlardan biri de Abbâsî Halifeliği ile ilgilidir. Daha önce de belirttiğim gibi eserin Abbâsîler ile ilgili kısmı er-Râzî-Billâh'ın hilafetinin ortalarına tekabül eden hicri 326 (937-938) senesi ile başlayıp (çünkü Saîd b. Bıtrîk'in Nazmü'l-Cevher'i bu tarihte sona ermiştir) el-Kâdir-Billâh'ın (991-1031) hilafeti ile sona ermektedir. 934-940 yılları arasında halifelik yapan er-Râzî'nin hilafeti

Abbâsîler tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Eserini Saîd b. Bıtrîk'in kaldığı yerden devam ettiren el-Antâkî'nin vermiş olduğu ilk bilgi İbn Râik'in emîrü'l-ümerâ tayin edilmesi ve akabinde yaşanan gelişmelerdir. Ancak er-Râzî-Billâh döneminin büyük bir kısmına değinmemesi ve yaşanan hadiseleri kısaca anlatmış olması, olaylar arasında bağlantı kurulmasını zorlaştırmaktadır.

Müellifin er-Râzî döneminde en az İbn Râik kadar önemli bir konuma sahip olan Türk asıllı Beckem adındaki komutan hakkında verdiği bilgiler de yeteri kadar açık değildir. Beckem'den ilk olarak İbn Râik'in onu Ahvaz'a vali olarak ataması münasebetiyle bahseden müellif, akabinde Beckem'in bölgedeki konumunu güçlendirdikten sonra İbn Râik'i mağlup ederek Bağdat'a girdiğinden ve halife tarafından emîrü'l-ümerâ yapıldığından bahsetmiştir. Ancak İbn Râik'in en güçlü kumandanlarından olan Beckem'in Ahvâz valisi Ebû Abdullah el-Berîdî'ye karşı girişilen mücadelenin ön saflarında olup akabinde İbn Râîk ile karşı karşıya geldiğinde el-Berîdî'yle anlaşma yaptığından bahsetmediği gibi genel olarak el-Berîdî ve Muizzüddevle b. Büveyh ile ilişkilere de temas etmemiştir.

Ebû Abdullah el-Berîdi'nin İbn Râik'ten ayrılan el-Hucariyye askerlerini kabul edip onlara izzet ve ikramlarda bulunması ve İbn Râik'i Basra'da kötüleyip durması, gergin olan ilişkileri koparma noktasına getirmişti. Üstüne üstlük Mehdi Kalesi'ne asker yığmaya başlamış ve kısa bir süre sonra da askerlerine Basra'yı ele geçirme emrini vermişti. İbn Yezdâd, el-Berîdi karşısında başarısız olunca İbn Râik, bu iş için Beckem'i görevlendirmişti. Az sayıdaki askeriyle beraber Tüster Nehri'nde el-Hammâl'ı ve ardından savaşmaksızın el-

Berîdi'nin ordusunu mağlup etmiş ve bu esnada Vasıt'a da yerleşmişti.[866]

Müellif, Beckem karşısında mağlup olan İbn Râik'in Irak'tan ayrılarak Suriye'ye ve ardından Mısır'a gittiğini ve Muhammed b. Tuğc ve kardeşi Ebû Nasr ile savaştığını anlatmaktadır (orijinal metin, s. 29-30). Müellifin bu konuda vermiş olduğu bilgiler doğru ancak eksiktir. Emîrü'l-ümerâ Beckem'in halifeyi de yanına alarak vergisini ödemeyen Nâsırüddevle'nin üzerine Musul'a ve Diyar-ı Rabi'a'ya gitmelerini (938-939) fırsat bilen İbn Râik, yaklaşık bin kişilik Karmatî grubuyla Bağdat'a girmişti.[867] Bu esnada Beckem Nâsırüddevle'yi el-Kuheyl adlı noktada mağlup ederek Amîd'e kadar çekilmesini sağlamıştı. İbn Râik'in Bağdat'a girdiği haberi halife ile Beckem'e ulaştığı esnada durumdan bihaber olan İbn Hamdân'ın talebiyle bir barış sağlanmıştı.[868] Bu nedenle İbn Râik, İbn Şirzâd aracılığıyla halife ve Beckem ile temasa geçerek barış teklifinde bulunmuş ve isteği kabul edilerek kendisine Kınnesrîn, Avâsım, Diyar-ı Mudâr, Harran, er-Rûha ve Tarîkul-Furat valiliği verilmiştir.[869] Bu görevlendirmenin ardından İbn Râik Bağdat'tan ayrılmış ve yeni görev bölgesine gitmiştir.

Müellif anlattığı gibi İbn Râik; Humus, Dimaşk ve Remle'yi ele geçirerek Mısır'da bulunan Arîş'e gitmiş ve İhşîdîlerle sa-

---

[866] İbnü'l-Esir, C. 7, s. 5-8; Ağırakça, **Abbâsî Devletinde Türk**, s. 91-94.

[867] İbnü'l-Esir, C. 7, s. 25; Şen, s. 295-296.

[868] Başka bir görüşe göre "İbn Râik'in Bağdat'ta idareyi ele geçirmesi yüzünden zor durumda kalan halife, Nâsırüddevle ile anlaşmak istedi ve bunun üzerine yılda 500.000 dirhem ödemeyi kabul ederek Musul'a geri döndü". Bkz. Ahmet Güner, "Nâsırüddevle", **TDVİA**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 402.

[869] İbnü'l-Esir, C. 7, s. 26; İbn Haldun, C. 1, s. 916; Ağırakça, "İbn Râik", s. 242; a.mlf., **Abbâsî Devletinde Türk Kumandanlar**, s. 114.

vaşmıştır. İbn Râik, Muhammed b. Tuğc'un kardeşinin bu savaşta ölmesine karşılık oğlu Ebû'l-Feth Müzâhim'i kendisine göndermiştir. Tüm bunlar müellif tarafından aktarılmış ancak yapılan barış anlaşmasından söz edilmemiştir. İbn Râik'in oğlu Ebû'l-Feth Müzâhim'i gayet iyi karşılayan Muhammed b. Tuğc, onu kızı Fâtima ile evlendirmiş[870] ve Remle sınır olmak üzere Mısır İhşîdoğullarına, Suriye ise İbn Râik'e bırakılmıştır. Ayrıca Remle'ye karşılık İbn Râik'e her yıl 140 bin dinar ödenmesine karar verilmiştir.[871]

Halife er-Râzî'nin ardından başa geçen el-Muttakî-Lillâh (940-944) döneminde meydana gelen hadiseler ise eserde detaylı olarak yer almıştır. Özellikle İbn Râik'in emîrü'l-ümerâ olmasıyla güçlü kumandanların devlet yönetimini ele geçirmeleri, el-Muttakî-Lillâh döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. Beckem'in öldürülmesinin ardından Ahmed el-Berîdî, Bağdat'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Müellif bu konuyla ilgili;

"el-Berîdî ile beraber bir grup Türk, Deylem ve Rus Deylemî askerleri vardı ve liderleri Kürtekin ed-Deylemî idi. Ayrıca Rus Türkleri de vardı ve onların başında da Beksel bulunuyordu. Deylemîler Darü's-sultan tarafına geçtiler ancak Türkler ondan ayrılarak Tekin'e katılıp birleştiler ve onlara karşı üstün konuma geldiler. Ardından el-Berîdî'ye karşı harekete geçtiler ve 329 senesi, Ramazan ayının son günü olan Pazartesi günü öğleden önce Vasıt'a kaçtı (27-28 Haziran 941).

---

[870] Ahmed Muhtâr el-Abbâdi, s. 142; İbn Zûlâk, **Sîretü Muhammed b. Tuğc el-İhşîdî** (İhsan Abbas, Şezerât min Kütübin Mefkûde içinde), Beyrut, 1988, s. 257.

[871] İbnü'l-Esir, C. 7, s. 34; İbn Haldun, C. 1, s. 917; İbn Kesir, XI, s. 334; Özkuyumcu, "İhşîdîler", s. 71; Ağırakça, **Abbâsî Devletinde Türk Kumandanlar**, s. 116; a.mlf., "İbn Râik", s. 242; Hamdi Alaslan, **İhşidiler Devleti (Siyasî Tarih, Sosyal, Ekonomik ve Kültür Hayatı)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İ.Ü.E.F.S.B.E, İstanbul, 1989, s. 69.

el-Muttakî, 3 Şevval perşembe günü (1 Temmuz 941) Kürtekin ed-Deylemî'ye hilat giydirdi ve onu emîrü'l-ümera tayin etti" (orijinal metin, s. 35) demektedir ancak burada bahsetmiş olduğu "Beksel" adındaki komutanın kim olduğu belli değildir. el-Berîdî'nin tehdide başvurarak askerlerinin maaşları için halifeye 500.000 dinar ödetmesi ve devamlı olarak halifeyi para konusunda sıkıştırması en nihayetinde askerlerin isyanına sebep olmuştur. Deylemliler Kürtekin'i, Türkler'de Beckem'in hizmetçilerinden Tekinek et-Türkî'yi kendilerine lider seçmişlerdir. Çıkan olaylar nedeniyle el-Berîdî ve adamları Bağdat'tan ayrılmak zorunda kalmışlardır.[872]

Onun döneminde Türk kumandanlarının baskısı ve Bağdat'taki siyasi çekişme iyice artmıştı. Hamdânîlerin ve İhşîdîlerin halifeye yardım etme çabaları bir sonuç vermemiş ve el-Muttakî, Türk kumandan Tüzün tarafından 25 Eylül 944 tarihinde azledilerek gözlerine mil çekilmiştir. Abbâsî tarihinde Bağdat'ı terk eden ilk halife olan[873] el-Muttakî'nin hilafeti süresince Bağdat'ta yaşanan tüm bu iktidar mücadeleleri ve halifenin Tüzün tarafından nasıl ele geçirildiği Târîhu'l-Antâkî'de yer almıştır. Onun ardından el-Müstekfî-Billâh (944-946) başa geçmiş ancak kısa bir süre iktidarda kaldıktan sonra Muizzüddevle tarafından azledilerek yerine el-Mutî-Lillâh tahta geçirilmiş ve böylece Irak'ta Büveyhîlerin iktidarı başlamıştır.

el-Mutî-Lillâh'ın başa geçişinden itibaren "Fâtımî Halifeleri Tarihi (H. 260-289/M.873-902)" başlığıyla Fâtımî Devleti'nin teşekkül edişini anlatmaya başlayan müellif, bu tarihlerden itibaren Abbâsîlerden ziyade Fâtımîler ve Seyfüddevle

---

[872] İbnü'l-Esir, C. 7, s. 41-42.

[873] Ahmet Güner, "Muttakî-Lillâh", **TDVİA**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 223.

el-Hamdânî'nin Bizans ile mücadelesi hakkında bilgiler vermiştir. Emîrü'l-ümerâ Muizzüddevle Ahmed b. Büveyh 967'de öldükten sonra oğlu İzzüddevle'nin, önce hacibi Sebûktekin ve daha sonra da Rüknüddevle'nin oğlu Adudüddevle ile Irak yönetimini ele geçirmek amacıyla giriştiği mücadele ve Bağdat'ta yaşanan Sünni-Şiî çatışmaları eserde ayrıntılı olarak yer almıştır. Rumların Nusaybin'de yaptıkları Bağdat'ta işitilince galeyana gelen halkın çıkardığı fitneyi müellif, H. 362 (972-973) senesi olaylarında şöyle anlatmaktadır:

"…Bağdat'taki fitne şiddetlenip yayılınca şehirdeki düzen iyice bozuldu. Bu durum karşısında halife şehrin batı bölgesini ateşe vermek zorunda kaldı. [362 senesi, Ramazan ayının bitimine iki gece kala Cumartesi günü] (8 Kasım 972) Basra kapısını yaktı ve Bereket Zelzel sınırından es-Sîmmekîn'e kadar olan yerler yandı. İnsanların yangını söndürmelerine de engel oldu. Yangın sağ ve kuzey taraflarına yayıldı. Orada bulunan erkek, kadın yaşlı genç herkes kömürleşene kadar yandı. Son derece ürkütücü olan bu hadisenin benzeri ne görülmüş ne de duyulmuştu…" (orijinal metin, s. 151). İbnü'l-Esir ise 971/972 senesi olaylarında bu konu hakkında şöyle der:

"Bu yılda Bağdat'ta büyük karışıklıklar meydana gelmiş, halk lüzumsuz kabile taassuplarına kapılarak gruplara ayrılmış, fitneciler aradaki anlaşmazlıkları körüklemiş, halk birbirine düşmüş ve bu fitneciler de halkın mallarına el uzatmıştı. Yukarıda belirttiğim gibi halk, gazaya çıkmak üzere Bağdat'ta toplanmaya başlamış, bir hayli kalabalık kitleler bir araya gelmiş, değişik anlayış ve gruplara bağlı birçok kimse küçük, büyük, Sünni, Şiî ve arayı körükleyen karıştırıcılar hep bir arada toplanınca mallar yağmalanmış, insanlar birbirine kıymış, evler yakılmış, her taraf ateşe verilmiş, özellikle Kerh bölgesinde

Şiîlerin ve tüccarların toplandığı merkez tamamen ateşe verilmişti…"[874] el-Antâkî, Sebûktekin'in Bağdat'ı ele geçirmesinin akabinde baş gösteren Sünni-Şiî çatışmalarını İbn Miskevyh'in eserinden birebir alıntılamış yahut benzer kaynakları kullanmışlardır.[875]

Diğer kaynakların da ittifak ettiği gibi başkentte yaşanan fitneye engel olamayan el-Mutî-Lillâh, Sebûktekin'in isteğiyle hilafetten çekilmiş ve yerine oğlu Ebû Bekir Abdülkerim, et-Tâi-Lillâh lakabıyla tahta geçmiştir (13 Zilkade 363/5 Ağustos 974). Ancak onun döneminde bu defa Büveyhîler içerisinde bir iktidar kavgası baş göstermiş ve İzzüddevle'ye galip gelen Adudüddevle Irak'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Ancak et-Tâi-Lillâh'ın kaderi de babasından farklı olmamış ve 991 yılında Bahâüddevle tarafından azledilerek hilafete el-Kâdir-Billâh getirilmiştir.

Muizzüddevle'nin Irak'ı ele geçirmesinin ardından Abbâsî halifeleri Büveyhîlerin tahakkümü altına girmiş ve Târîhu'l-Antâkî'de de görüldüğü gibi halifelerin herhangi bir fonksiyonu kalmamıştı. el-Kâdir-Billâh (991-1031) uzun süre iktidarda kalmasına rağmen onun iktidarı dönemi Fâtımî halifesi el-Azîz-Billâh'ın (975-996) hilafetinin sonlarına ve el-Hâkim-Biemrillah'ın iktidarına denk gelmesinden ötürü müellif tarafından pek zikredilmemiştir.

Ağırlıklı olarak siyasi hadiselere yer veren müellif, el-Mutî-Lillâh'ın iktidara geçtiği senede Bağdat'ta yaşanan iktisadi bir krizin halk üzerinde nasıl bir etki yaratığını şu şekilde ifade etmektedir:

---

[874] İbnü'l-Esir, C. 7, s. 258.

[875] Krş. el-Antâkî, s. 154; İbn Miskeveyh, s. 711.

"Bu sene içerisinde Bağdat'ta aşırı bir pahalılık yaşandı öyle ki ekmek bulamaz hale gelen insanlar, ölüleri yemeğe başlamışlardı. İnsanlar pamuğun tohumunu alıp suya batırıyor ardından demir bir tabağın içerisine koyup şişene kadar ateşte pişiriyorlardı ve ardından bunu yiyorlardı. İnsanlar yollarda duruyor ve ölene kadar "açlık, açlık" diye bağırıyorlardı. Ölenlerin sayısı artmış ve ölülerin defnedilmesine yetişilemez olmuştu. Köpekler de onların cesetlerini yiyorlardı. Açlıktan zayıf düşmüş insanlar bolca hurma yemek amacıyla Basra'ya doğru yola çıkmış ancak büyük bir kısmı yoldayken ölmüştü. Bu kıtlık öyle bir hal aldı ki Hâşimi bir kadın, bir çocuk kaçırarak onu tandırda canlı canlı pişirdi ve bir kısmını yedi. Daha sonra boynu vurularak cesedi Dicle'ye atıldı…" (orijinal metin, s. 55-56).

Onun iktidarı döneminde Büveyhîlerin Irak'taki gücü zayıflarken Suriye üzerinde Bizans ile mücadeleye girişen Fâtımîlerin Irak'taki etkinliği artmaktaydı. Neticede halife er-Râzî'nin döneminde Bağdat'ta Türkler ile başlayan iktidar mücadelesi, Muizzüddevle ile beraber yerini Büveyhîlere bırakmıştır. Sünni İslam dünyasının merkezi olan Abbâsîlerin bu şekilde güç kaybetmesi Bizans'ın Müslüman topraklarına saldırmasını kolaylaştırdığı gibi (ki Antakya ve Halep Bizans'ın eline geçmiş) Fâtımîlerin de dini ve siyasi nüfuz alanlarını genişletmelerine olanak sağlamıştır.

SONUÇ

X. yüzyılın son çeyreğinde Mısır'da doğmuş bir Melkit Hristiyanı tarafından kaleme alınan ve X-XI. asırları kapsayan Târîhu'l-Antâkî, bu dönemin egemen güçleri olan Fâtımîler ve Bizans'ın haricinde Abbâsîler, Büveyhîler, İhşîdîler ve Hamdânîler hakkında kayıtlar içermektedir. Ancak X. asırda Abbâsî yönetimini ele geçiren Büveyhîler hakkındaki kayıtlar, İran sarayında görev yapmış İbn Miskeveyh'in "Tecâribü'l-Ümem" adlı çalışmasındaki bilgilerle büyük oranda aynıdır. Bu nedenle Târîhu'l-Antâkî'de Büveyhî Hanedanlığı hakkında yer alan bilgiler özgün sayılamamaktadır.

Abbâsîler ile ilgili kayıtların da neredeyse tamamı Büveyhîlerle yakından ilişkilidir. X. yüzyılda İranlı hanedan mensuplarının boyunduruğu altına giren Abbâsî halifelerinin neredeyse hiçbir fonksiyonu kalmamış ve halifelik kendi iç sorunlarıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu nedenden ötürü Abbâsîler hakkında bilgi veren (İbnü'l-Esîr gibi) diğer müverrihler de el-Antâkî gibi Büveyhîlerin iktidarı döneminde Irak'ta ön plana çıkan olaylara yer vermişlerdir. Ancak el-Antâkî, el-Azîz-Billâh ile el-Hâkim-Biemrillâh'ın iktidarları üzerinde daha detaylı durmuş ve bundan ötürü Abbâsîler kısmen geri planda kalmıştır.

Kuruluşundan, el-Hâkim-Biemrillâh'ın ortadan kaybolmasına kadar olan dönemde Fâtımîler hakkında bilgiler veren Târîhu'l-Antâkî, özellikle el-Hâkim dönemine dair ayrıntılı ve önemli kayıtlar içermektedir. el-Azîz-Billâh döneminde do-

ğan el-Antâkî'nin olgunluk çağında iktidar, el-Hâkim'in elindeydi. Onun hilafeti döneminde yaşanan hadiselere bizzat şahit olma imkânına sahip olan müellif, bu nedenden ötürü el-Hâkim dönemi hakkında ayrıntılı ve dikkat çekici bilgiler kaleme almıştır. el-Hâkim'in Hristiyanlara ve Yahudilere zalimce davrandığı bilinen bir gerçektir. Kendisi de Hristiyan olan el-Antâkî, belki de bu sebepten ötürü el-Hâkim dönemini anlatırken onun ehl-i zimmeye karşı olan tutumu üzerinde özellikle durmuştur. el-Hâkim'in koyduğu yasaklardan ve uyguladığı baskılardan sıklıkla bahseden müellif, Mısır ve çevresinde bulunan kiliselerin halifenin emriyle nasıl tahrip edildiğini de anlatmıştır. Buradan hareketle, Memlûk tarihçisi Makrîzî'nin (ö.1442), Fâtımîler tarihi üzerine olan "İtti'âzü'l-Hunefâ bi-Ahbâri'l-e'immeti'l-Fâtımîyyîn el-Hulefâ" adlı eserini kaleme alırken dönemin müşahidi el-Antâkî'den istifade etmiş olma ihtimali de söz konusudur. İşte tüm bunlardan ötürü Târîhu'l-Antâkî, özellikle el-Hâkim'in iktidarı dönemi üzerine yapılacak çalışmalarda birinci el kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Fâtımîlerin yanı sıra Bizans ile ilgili bilgiler veren Târîhu'l-Antâkî'yi bu hususta önemli kılan etmenlerin başında, imparatorluğun doğudaki askeri ve siyasi faaliyetleri hakkında içerdiği kayıtlar gelmektedir. Phokas ve Tzimiskes'in imparatorlukları döneminde Müslümanlarla (bilhassa Phokas ve Seyfüddevle'nin mücadelesi) yapılan savaşlar, Antakya ve Halep gibi doğunun kadim şehirlerinin Bizans'ın eline geçmesi gibi kritik hadiseler eserde detaylı olarak yer almıştır. Daha önce de belirttiğim gibi bu dönemde Bizans'ın doğudaki faaliyetlerini inceleyen modern Bizans çalışmaları, el-Antâkî'nin anlatılarından istifade etmişlerdir. İmparatorluğun doğudaki faaliyetlerinin haricinde Bulgar ve Rus meseleleri de Târîhu'l-Antâkî'de

yer almıştır. Bizans imparatorlarını en çok uğraştıran meselelerden biri olan Bulgarların itaat altına alınması, eserde ayrıntılı olarak anlatılan konulardan bir tanesidir. Neticede Doğulu bir tarihçi tarafından Bizans'ın batı siyaseti hakkında böylesine detaylı bilgiler verilmiş olması, önemli ve dikkat çekicidir.

Bizans ile ilgili dikkat çeken bir diğer kayıt ise saray entrikalarıdır. Muktedir İmparator Nikephoros Phokas'ın, eşi Theophano ve Ioannes Tzimiskes tarafından tertip edilen bir suikastle öldürüldüğü bilinmektedir ancak müellif bu iki isme ek olarak Antakya'yı ele geçiren Bizanslı kumandan Mikhael Burtzes'in de bu komploda yer aldığı bilgisini vermektedir. Bunun haricinde babaları Romanos Lakapenos'u sürgüne göndererek imparatorluğu tek başlarına yönetmek isteyen Stephanos ile Konstantinos kardeşlerin bu uğurdaki faaliyetleri ve sürgüne gönderildikten sonra başlarına gelen olaylar, yine el-Antâkî tarafından zikredilen konular arasındadır. Yaptığım karşılaştırmalar neticesinde Târîhu'l-Antâkî'de yer alan Bizans ile ilgili kayıtların, Ostrogorsky, Norwich ve Vasiliev gibi Bizans; İbnü'l-Esîr ve İbnü'l-Adîm gibi İslam tarihçilerinin çalışmalarıyla büyük ölçüde uyuştuğu sonucuna ulaştım. Müellifin Bizans hakkındaki bilgilere hangi kaynaklardan ulaşmış olabileceğini tespit edemedim fakat müellifin Bizans'a bağlı Antakya şehrine yerleştikten sonra "burada elime yeni nüshalar geçti" demesi, onun bu bilgileri yerel (belki de kilise) kaynaklar aracılığıyla elde ettiğini göstermektedir.

Fâtımî ve Bizans tarihinin yanı sıra Târîhu'l-Antâkî, kilise tarihi açısından da son derece önemli bir eserdir. Başta Mısır olmak üzere Kudüs ve Antakya kiliselerine mensup bazı patriklerin makamlarına geçişlerini, görevde kalış sürelerini ve

ölüm tarihlerini belirten el-Antâkî, bu hususta çarpıcı ve tespitini yapamadığım birtakım bilgiler sunmaktadır. Antakya ile Beytü'l-Mukaddes patriklerinin başlarına gelen olaylar, bunun en iyi örneklerindendir. Bunların yanı sıra eserde özellikle Mısır'daki Hristiyanlar, kiliseler ve manastırlar hakkında da pek çok bilgi bulunmaktadır.

Tüm bunların haricinde Târîhu'l-Antâkî, Antakya tarihi açısından da önem arz eden bir eserdir. Eserini yazma süreci hakkında bilgi veren müellif, 1014 yılında Antakya'ya intikal ettiğini, burada eline yeni nüshaların geçtiğini ve eserinde bunlara yer verdiğini ifade etmiştir. Müellif bu nüshaların ne olduğu ya da onlara nasıl ulaştığı hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir ancak ben bunların kiliseye ya da yerel tarihçilere ait çalışmalar olduğunu düşünmekteyim. Beni bu şekilde düşünmeye sevk eden şey ise müellifin kiliseler ve Hristiyanlar hakkında vermiş olduğu ayrıntılı bilgilerdir. Henüz Bizans tarafından ele geçirilmemiş olan bu kadim şehrin Hamdânîlere direnişinden, Rum topraklarına gazaya çıkmak üzere Anadolu'ya gelen Horasanlıların şehirde yaptıkları tahribattan ve Patrik Haristofuros'un (Christopher) katledilmesinden bahsetmiştir. Seyfüddevle ve Horasanlı gazilerin Anadolu'ya gelişi hakkındaki bilgiler, diğer kaynaklarda yer almasına rağmen bunlar, müellif tarafından daha detaylı olarak anlatılmıştır. Ancak patriğin öldürülmesiyle sonuçlanan olay, elimdeki diğer kaynaklarda olmayıp sadece Târîhu'l-Antâkî'de yer almaktadır.

Eseri dil ve üslup bakımından değerlendirecek olursak yazım hataları ve devrik cümleler göze çarpan ilk unsurlar olacaktır. Bunun birinci nedeni; el-Antâkî'nin esasen tarihçi olmaması, ikinci nedeniyse; eserin birden çok edisyonunun bulunmasıdır. Eseri incelerken olayların anlatım şekli, müellifin

Arapça dil bilgisine yeterince vakıf olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu da beni eseri tercüme ederken en çok zorlayan unsurlardan biri olmuştur. Arapçada gaib müzekker "هو" "o", "هما" "o ikisi", "هم" "onlar" anlamını vermektedir. Ancak müellifin zaman zaman bu zamirleri karıştırması ya da aynı cümle içerisinde birbirinden farklı zamirler kullanması çoğu zaman olay içerisinde kimden ya da kimlerden bahsettiğini anlamamı zorlaştırmıştır.

Bir diğer sorun ise müellifin bazı olayları kısa ve yüzeysel olarak anlatmasından kaynaklanmaktadır. Müellif, "…tüm bunları anlatırken de konuyu fazla uzatmaktan ve aynı zamanda çok kısa özetlemekten de kaçınıp ikisinin arasında orta yolu bulmaya çalışacağım" demesine rağmen bazı olayları gereğinden fazla kısa anlatmış ve bu da olayın anlaşılmasını ve metin içerisinde bütünselliğin sağlanmasını zorlaştırmıştır.

Sonuç itibariyle Târîhu'l-Antâkî, İhşîdîler, Abbâsîler ve Büveyhîler hakkında Müslüman tarihçilerden daha fazlasını söylememektedir. Ancak bu eser, bahsi geçen zaman aralığında Bizans İmparatorluğu'nun kendi iç meselelerine, doğu ve batıdaki faaliyetlerine, Bizans hâkimiyetine girmeden ve girdikten sonra Antakya'da yaşananlara ve Fâtımîler dönemine dair özgün ve dikkat çekici bilgiler içermektedir. Fâtımîler tarihinin ana kaynaklarından biri olma özelliğini taşıyan Târîhu'l-Antâkî, Hristiyan cemaatler ve kiliseler hakkında vermiş olduğu bilgilerle de kiliseler tarihi açısından son derece önemli bir eser olma niteliğine sahiptir.

KAYNAKÇA

Ağırakça, Ahmet. Abbasi Devletinde Türk Kumandanlar. Akdem Yayınları, İstanbul, 2015.

-----, "Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları I: Sebûktekin." Belleten, C. LIII, Ağustos-Aralık, S. 207-208, ss. 607-635.

-----, "İbn Râik", TDVİA, C. 20, İstanbul, 1999, ss. 242.

Ahmad, Aziz. A History Of İslamic Sicily. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1975.

Akyol, Edip. Seyfüddevle ve Bizans'la Mücadele. Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.

Alaslan, Hamdi. İhşidiler Devleti (Siyasî Tarih, Sosyal, Ekonomik ve Kültür Hayatı). Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

Alican, Mustafa. "Fâtımî Halifesi el-Müstansır-Billâh Döneminde Mısır'da Yaşanan Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Buhran Üzerine Bir İnceleme." Tarih Dergisi, S. 59 (2014/1), ss. 1-26.

Altan, İbrahim. "Kelbîler", TDVİA, C. 25, Ankara, 2002, ss. 206-207.

Âşûr, Saîd Abdülfettâh, "İbn Killis", TDVİA, C. 20, İstanbul, 1999, ss. 136-137.

Avcı, Casim. "Saîd b. Bıtrîk", TDVİA, C. 35, Ankara 2008, ss. 551-552.

Avcu, Ali. Karmatîlerin Doğuşu ve Gelişim Süreci. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

-----, "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları." Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 10, S. 3, (2010), ss. 199-246.

Aydın, Mehmet. "Batı ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 27, S. 1, (1986), ss. 123-148.

Aydın, Mithat. "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)." Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, (2002/1), S. 11, ss. 116-126.

Ayönü, Yusuf. Selçuklular ve Bizans. TTK, Ankara, 2014.

Azimli, Mehmet. "İlk Şiî Halife Ubeydullah el-Mehdî ve Fâtımî Halifeliği Üzerine Bazı Değerlendirmeler." Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 7, S. I, (2005), ss. 59-73.

-----, "Sünni Hilafete Tahakküm Kurmuş Bir Şiî Hanedan: Büveyhîler." Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, C. 7, (2005), ss. 19-32.

Bağlıoğlu, Ahmet. "Sıradışı Bir Fâtımî Halifesi: Hâkim Biemrillâh." e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, S. VIII, (Kasım 2012), ss. 4-32.

Baltacı, Cahid. İslam Medeniyeti Tarihi. 4. Basım, İstanbul, 2013.

Bozkurt, Nahide. Abbâsîler (750-1258). İSAM Yayınları, 4. Basım, Ankara, 2018.

Bozkurt, Nebi. "Nûbe", TDVİA, C. 33, İstanbul, 2007, ss. 222-223.

Büyükkara, Mehmet Ali. "İsmâilî Dâî ve Fâtımî Da'vet." İLAM Araştırma Dergisi, C. 3, S. 1 (Ocak-Haziran 1998), ss. 9-36.

Brockelmann, Carl. İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi. Çev. Neşet Çağatay, C. 1, (1-3. Kısımlar), 2. Baskı, Ankara, 1964.

Canard, M. "al-Antākī", EI² (Fr.), I, ss. 531-532.

Canik, Gülmis Vesile. Sicilya'da Müslümanlar (827-1243). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir, 2010.

Cheynet, Jean-Claude. Bizans Tarihi. Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Çağatay, Neşet ve İbrahim Agâh Çubukçu. İslam Mezhepleri Tarihi. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1976.

Çelik, Aydın. Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171). TTK, Ankara, 2018.

-----, "Fâtımîler Devletinde Bir Türk Komutan Alptekin." Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 1, (2002), ss. 283-296.

Demircan, Adnan. "Tâi-Lillâh", TDVİA, C. 39, İstanbul, 2010, ss. 447-448.

Ebeid, Bishara. "Sa'id Ibn Batriq, The Theologian: New Considerations On His Historical Work, "The Annals." Parole de I'Orient, 42 (2016), ss. 165-190.

Ekinci, Abdullah. Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatîler (Ortadoğu'da İlk Siyasi Yapılanma). (Yayınevi Yok), Ankara, 2005.

el-Abbâdi, Ahmed Muhtâr. Fi't Tarihi'l-Abbâsî ve'l Fâtımî. Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut.

el-Antâkî, Yahya Bin Said. Tarihû-l Antâkî. Nşr. Ömer Abdusselam Tedmurî, Lübnan, 1990.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri." Dini Araştırmalar, (Eylül-Aralık 1999), C. 2, S. 5, ss. 387-413.

Ersan, Mehmet., Alican Mustafa. Sorularla Selçuklular Tarihi, Selçukluları Yeniden Keşfetmek, Büyük Selçuklular. Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Ertekin, M. Zahir. "Mervaniler Devrinde Meyyâfârîkin." Uluslararası Silvan Sempozyumu, Artuklu Üniversitesi Yayınları, (2012), ss. 100-125.

Fığlalı, Ethem Ruhi. Günümüz İslam Mezhepleri. II. Baskı, İzmir, 2011.

Griffith, Sidney H. "Eutychius of Alexandria" EIr, IX, ss. 77-78.

Gündüz, Şinasi. Din ve İnanç Sözlüğü. II. Basım, Vadi Yayınları, İstanbul, 2017.

Güner, Ahmet. "Muizzüddevle", TDVİA, C. 31, İstanbul, 2006, ss. 99-100.

-----, "Muttakî-Lillâh", TDVİA, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 223-224.

-----, "Nâsırüddevle", TDVİA, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 402-403.

Haldon, John. Bizans Tarih Atlası. Çev. Ali Özdamar, Alfa, İstanbul, 2017.

Hasan, Hasan İbrahim. Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi. Çev. İsmail Yiğit, C. 3/4, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1985.

Hinz, Walther. İslam'da Ölçü Sistemleri. Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990.

Hitti, Philip K. History of The Arabs, From The Earliest Times To The Present. 10. Basım, Princeton University, 1970.

-----, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi. Çev. Salih Tuğ, C. 3, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989.

Honigmann, Ernst. Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı. Çev. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.

Hosking, Geoffrey. Rusya ve Ruslar, Erken Dönemden 21. Yüzyıla. Çev. Kezban Acar, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Hureysât, Muhammed Abdülkâdir. "Cerrâhîler", TDVİA, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 145-416.

İbn Haldun. Tarih İbn Haldun. Thk. Hasen Abdülmünâm, C. 1, Amman, 2003.

İbn Kesir. el-Bidaye ve'n-Nihaye. Çev. Mehmet Keskin, C. 11-12, Çağrı Yayınları, İstanbul, (basım yılı yok).

İbn Miskeveyh. Tecâribü'l-Ümem. Çev. Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara, 2016.

İbn Zûlak. Sîretü Muhammed b. Tuğc el-İhşîdî (İhsan Abbas, Şezerat min Kütûbin Mefkûde içerisinde). Beyrut, 1998.

İbnü'l-Adîm. Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb. Darü'l-Kütûb el-İlmîye, Lübnan, 1996.

İbnü'l-Esîr. el-Kamil fi't-Târih. Çev. Ahmet Ağırakça vd., C. 6,7,8, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2016.

İbnü't-Tıktaka. el-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi, 632-1258). Çev. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016.

Kâhya, Esin. "İbn Butlân", TDVİA, C. 19, Ankara, 1999, ss. 382-383.

Kapanşahin, Muhittin. Ağlebîler (800-909). Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. "Hamdânîler", TDVİA, C. 15, İstanbul, 1997, ss. 446-447.

Karan, Cuma. "el-Cezire Üzerine Bir Literatür Çalışması (Fethinden Abbâsîlerin İlk Dönemine Kadar)." Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, S.1, (Bahar 2016), ss. 113-138.

Kaya, Mahmut. "Dârülhikme", TDVİA, C. 8, Ankara, 1993, ss. 537-538.

Kılavuz, Ahmet Saim. "Gıyâr", TDVİA, C. 14, İstanbul, 1996, s. 59.

Kılıç, Mustafa. "Fâtımî Halifesi el-Hâkim'e Karşı Ebû Rekve İsyanı ve Abbâsî-Fâtımî Rekabetinin Bir Örneği Olarak Dâru'l-Hikme." Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 8, (2008), ss. 199-220.

Köymen, Mehmet Altay. Tuğrul Bey ve Zamanı. I. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

Kurat, Akdes Nimet. Peçenek Tarihi. İstanbul, 1937.

-----, Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar. TTK, 2. Baskı, Ankara, 1987.

-----, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri. TTK, Ankara, 1972.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Kâdir-Billâh", TDVİA, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 127-128.

Kürkçüoğlu, Sabri. "Kutsanmış Kent Edessa (Şanlıurfa), Hz. İsa ve Abgar Mektuplaşması, Kutsal Mendil ve Kutsal Kefen." Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı, S. 23, (Eylül, 2015), ss. 20-26.

Lewis, Bernard. "İsmâilîler ve Haşhâşîler." Çev. Mustafa Alican, Tarih Okulu Dergisi, (Aralık 2014), Yıl: 7, S. XX, ss. 471-504.

Merçil, Erdoğan. "Bahâüddevle", TDVİA, C. 4, İstanbul, 1991, ss. 475-476.

-----, "Büveyhîler", TDVİA, C. 6, Ankara, 1992, ss. 496-500.

-----, Büyük Selçuklu Devleti. Bilge Kültür Sanat, (Basım Yeri Yok), 2016.

Mesûdî, Ali b. Hüseyin. Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf (Coğrafya ve Tarih). Trc. Ramazan Şeşen, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2018.

Micheau, Françoise. "Sa'id b. al-Bıtrik", EI, C. 8, E. J. Brill, Leiden, 1995, ss. 853-856.

Moreno, M. Martino. "Sicilya'da Müslümanlar." Çev. Abdülhalik Bakır-Aydın Çelik, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 1, (2007), ss. 165-232.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. Camiu'd-Duvel, Hamdânîler, Musul ve Halep Emirlikleri (905-1004). Çev. Ömer Tellioğlu, İstanbul, 2017.

Norwich, John Julius. Bizans Yükseliş Dönemi (MS. 803-1081). Çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı, I. Baskı, İstanbul, 2013.

Oman, Charles. The Byzantine Empire. New York: Putnam's, 1892.

Ostrogorsky, Georg. Bizans Devleti Tarihi. Çev. Fikret Işıltan, 7. Basım, TTK, Ankara, 2011.

Öz, Mustafa. "Dürzîlik." Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.7-8-9-10 (1989-1990-1991-1992), (1995), ss. 485-518.

-----, "Dürzîlik", TDVİA, C. 10, İstanbul, 1994, ss. 39-48.

-----, "Hâkim-Biemrillâh", TDVİA, C. 15, İstanbul, 1997, ss. 199-201.

-----, "İsmâilîyye Mezhebi." Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu, İslami İlimler Araştırma Vakfı, (1993), ss. 605-645.

-----, "Ubeydullah el-Mehdî", TDVİA, C. 42, Ankara, 2012, ss. 23-25.

Öz, Mustafa ve Mustafa Muhammed eş-Şek'a. "İsmâilîyye", TDVİA, C. 23, İstanbul, 2001, ss. 128-133.

Özaydın, Abdülkerim. "Adudüddevle", TDVİA, C. 1, İstanbul, 1998, ss. 392-393.
-----, "Ağlebîler", TDVİA, C. 1, İstanbul, 1988, ss. 475-478.
-----, "Bercevân", TDVİA, C. 5, İstanbul, 1992, ss. 483.
-----, "Azîz-Billâh", TDVİA, C. 4, İstanbul, 1991, ss. 346.
-----, "Kâim-Biemrillâh", TDVİA, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 210-211.
-----, "Müstansır-Billâh el-Fâtımî", TDVİA, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 119-121.
Özdemir, Mehmet. Endülüs. İSAM Yayınları, Ankara, 2014.
Özdemir, Mehmet Nadir. "Abbâsî Halifeleri İle Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler." Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 24, ss. 315-367.
Özkuyumcu, Nadir. "İhşîdîler", Türkler, C. 5, Ankara, 2002, ss. 60-101.
Öztürk, Murat. "Zâhir el-Fâtımî", TDVİA, C. 44, İstanbul, 2013, ss. 88-89. Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. 2, İstanbul, 1993.
Pençe, Masumali, Muhammedali Kazım Bigi ve Hadi Alimzade. "el-Hâkim Fâtımî ve Kıpti Zımmiler, Kıptilerin İslam'ı Kabul Etmeleri ve İrtadları Üzerine Bir İnceleme." Misbah, (Yaz, 2013), S. 5, ss. 93-101.
Riasanovsky, Nicholas ve Mark D. Steinberg. Rusya Tarihi, Başlangıçtan Günümüze. Çev. Figen Dereli, İstanbul, 2014.
Rosenthal, Franz. A History of Muslim Historiography. Leiden, 1968.
Sarıçam, İbrahim. "Emevîlerin Fâtımîlere Karşı Bir İktidar Denemesi." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 35, 1996, ss. 309-320.
Sarıkaya, Mehmet Saffet. İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler. 3. Baskı, İstanbul, 2011.

Sevim, Ali ve Erdoğan Merçil. Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür. TTK, Ankara, 1995.

Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımîler", TDVİA, C. 12, Ankara, 1995, ss. 228-237.

Sofuoğlu, Cemal. "Gadîr-î Hum Meselesi." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 26, S. 1 (1984), ss. 461-470.

Suyûtî, Celâleddin. Halifeler Tarihi. Çev. Onur Özatağ, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.

Şen, Mehmet Emin. Abbâsîlerin İkinci Döneminde Siyasi ve Kültürel Alanda Türkler. Basılmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Şenzeybek, Aytekin. "Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik." Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31, (2011), ss. 173-216.

-----, "Dürzîliğin Teşekkül Süreci." e-Makalat Mezhep Araştırmaları, VIII/1 (Bahar 2015), ss. 87-133.

Şeşen, Ramazan. "Cevher es-Sıkıllî", TDVİA, C.7, İstanbul, 1993, ss. 456-457.

-----, Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı. İSAR, İstanbul, 1998.

-----, "Antâkî, Yahya b. Saîd", TDVİA, C. 3, Ankara, 1991, ss. 228.

Tan, Muzaffer. "Erken Dönem İsmâilîlik ve Temel Görüşleri." EKEV Akademi Dergisi, Yıl:13, S.39 (Bahar 2009), ss.73-86.

-----, "Geçmişten Günümüze Dürzîlik." e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, V/2 (Güz 2012), ss. 61-82.

Taşağıl, Ahmet. "Sakâlibe", TDVİA, C. 36, İstanbul, 2009, ss. 3-4.

Todorov, Nikolay. Bulgaristan Tarihi. Çev. Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, I. Baskı, 1979.

Tokuş, Ömer. "Fâtımîler İle Sicilya ve Güney İtalya Arasındaki Münasebetler." Tarih Dergisi, S. 59 (2014/1), ss. 27-55.

Tufantoz, Abdürrahim. "Mervânîler", TDVİA, C. 29, Ankara, 2004, ss. 230-232.

Turan, Osman. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. 15. Basım, İstanbul, 2012.

Vasiliev, V.V. Bizans İmparatorluğu Tarihi. Çev. Arif Müfid Mansel, I, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.

Vernadsky, George. Rusya Tarihi. Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Zeydan, Corci. İslam Uygarlıkları Tarihi. Çev. Nejdet Gök, II, 1. Basım, İstanbul, 2012.

Zonaras, Ioannes. Tarihlerin Özeti (Kitap XVII-XVIII), Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, (basım yılı yok).

X. yüzyılın son çeyreğinde Mısır'da doğmuş bir Melkit Hristiyanı tarafından kaleme alınan ve X-XI. asırları kapsayan Târîhu'l-Antâkî, bu dönemin egemen güçleri olan Fâtımîler ve Bizans'ın haricinde Abbâsîler, Büveyhîler, İhşîdîler ve Ham-dânîler hakkında da kayıtlar içermektedir. Kuruluşundan, el-Hâkim-Biemrillâh'ın ortadan kaybolmasına kadar olan dönemde Fâtımîler hakkında bilgiler veren Târîhu'l-Antâkî, Bizans ile ilgili de çok değerli ve ayrıntılı bilgiler vermektedir. Târîhu'l-Antâkî'yi bu hususta önemli kılan etmenlerin başında, imparatorluğun doğudaki askeri ve siyasi faaliyetleri hakkında içerdiği kayıtlar gelmektedir. Phokas ve Tzimiskes'in imparatorlukları döneminde Müslümanlarla (bilhassa Phokas ve Seyfüddevle'nin mücadelesi) yapılan savaşlar, Antakya ve Halep gibi doğunun kadim şehirlerinin Bizans'ın eline geçmesi gibi kritik hadiseler eserde detaylı olarak yer almıştır. İmparatorluğun doğudaki faaliyetlerinin haricinde Bulgar ve Rus meseleleri de Târîhu'l-Antâkî'de yer almıştır. Bizans imparatorlarını en çok uğraştıran meselelerden biri olan Bulgarların itaat altına alınması, eserde ayrıntılı olarak anlatılan konulardan bir tanesidir. Neticede Doğulu bir tarihçi tarafından Bizans'ın batı siyaseti hakkında böylesine detaylı bilgiler verilmiş olması, önemli ve dikkat çekicidir.

ISBN: 978-6-25973-969-4

9 786259 739694

KaraM